

OR

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50 51 52 53 54 55 56 57 58 59 60 61 62 63 64 65 66 67 68 69 70 71 72 73 74 75 76 77 78 79 80 81 82 83 84 85 86 87 88 89 90 91 92 93 94 95 96 97 98 99 100

ATRI, VISHNU, HARITA, YAJNAVA-
LKA, USHANA, ANGIRA, YAMA,
APASTAMBA, SAMVARTHA, KATYA-
YANA, VRIHASPATI, PARASARA,
VYASA, SHANKHA, LIKHITA, DAK-
SHA, GOUTAMA, SHATATAPA, AND
VASHISTHA.

BY

*Superintendent, Free Sanskrit College. **

CALCUTTA :

PRINTED AT THE SARASWATI PRESS.

1876

To be had from Pandit Jibananda Vidyasagara B. A. Superintendent, Free Sanskrit College Calcutta.

पण्डित-कुलतिलक पूज्यपाद श्रीमत् तर्कवाचस्पति

पाद-प्रणीत-प्रकाशित-पुस्तकान्येतानि ॥

१ आशुबोध व्याकरणम्	३०	२६ याचस्पत्यम्	
२ धातुरूपादर्शः	२	(संस्कृत वृहदभिधान)	१००
३ शब्दसोम महानिधिः		२७ कादम्बरी सटीक	४
(संस्कृत अभिधान)	१०	२८ राजप्रशस्ति	=
४ सिद्धान्तकौमुदीसरलाटीकासहितः	११	२९ अनुमान चिन्तामणि तथा	
५ सिद्धान्तविन्दुसार (वेदान्त ॥०		अनुमानदीप्ति	४
ईतलादानादि पद्धति (वङ्गाक्षरैः)	४	३० सर्वदर्शनसंग्रह	१
७ गयाश्राद्धादि पद्धति	१	३१ भामिनी विलास सटीक	१
८ शब्दार्थ रत्न	॥०	३३ हितोपदेश सटीक	॥०
९ वाक्यमञ्जरी (वङ्गाक्षरैः)	१०	३३ भाषापरिच्छेद लुक्तावलीसहितः	१
१० कन्दोमञ्जरी तथा वृत्तरत्नाकर		३४ वज्रयिवाहवाद	१०
सटीक	॥=	३५ दशकुमार चरित सटीक	१॥०
११ वेणोसंहार नाटक सटीक	१	३६ परिभाषेन्दु शेषर	॥०
१२ सुन्दरान्तस नाटक	१॥	३७ कविकल्पद्रुम (वोपदेव कृत)	॥०
१३ रत्नावली	॥०	३८ चक्रदत्त (वैद्यक)	१॥०
१४ मालाविकाग्निमित्र सटीक	१॥	३९ उणादिसूत्र सटीक	२
१५ धनञ्जय विजय नाटक सटीक	१०	४० मेदिनी कोष	१
१६ महायीरचरित नाटक	१॥०	४१ पञ्चतन्त्रम्	
१७ सङ्घतत्त्व कौमुदी सटीक	२	(श्रीविष्णु शर्मासाङ्कलितम्	२॥०
१८ वैयाकरणभूषणसार	॥०	४२ विद्वन्मोदतरङ्गिणी (चम्पूकाव्य)	॥०
१९ लीलावती	॥०	४३ साधवचस्पू	=
२० वीजगणित	१	३४ तर्कसंग्रह	
२१ शिशुपादबोध सटीक (माघ)	४	(दर्रांजी अनुवाद सहित	॥०
२२ किरातार्जुनीय (सटीक)	२॥०	४५ प्रसन्नराधव नाटक	
२३ कुमारसम्भव पूर्वखण्ड सटीक	॥०	(श्रीजयदेव कविविरचित)	१
२४ कुमारसम्भव उत्तरखण्ड	॥०	४६ विवेक चूडामणि (श्रीमत्	
२५ अष्टकम् पार्श्वनीयम्	॥०	शङ्कराचार्य विरचित)	=

धर्मशास्त्रसङ्ग्रहः

[अत्रि)(विष्णु)(हारीत)(याज्ञवल्क्य)(उशना)
(अङ्गिरा)(यम)(आपस्तम्ब)(संवर्ण)
(कात्यायन)(बृहस्पति)(पराशर)
(व्यास)(शंख)(लिखित)(दक्ष)
(गौतम)(शातातप)(बशिष्ठ) प्रणीत]

स्मृतिसङ्ग्रहः

वि, ए, उपाधि-धारिणा

श्रीजीवानन्द-विद्यासागर-भट्टाचार्येण

संस्कृतः प्रकाशितः

कलिकातानगरे

सरस्वतीयन्त्रे

छद्मिः

इं १८७३

I n d L 3457.4

✓



धर्मशास्त्रसङ्ग्रहस्य पूर्वार्धस्य सूचीपत्रम् ।

१ लघुअनिसंहिता	१
२ अनिसंहिता	१३
३ वृक्षानिसंहिता	४७
४ विष्णुस्मृतिः	६०
५ लघुहारीतस्मृतिः	१७७
६ वृक्षहारीत संहिता	१८४
७ व्याघ्रवल्क्यस्मृतिः	४१०
८ श्रीशनसंध्यश्वशास्त्रम्	४८७
९ श्रीशनसस्मृतिः	५०१
१० आङ्गिरसस्मृतिः	५५४
११ यमस्मृतिः	५६०
१२ आपस्तम्बस्मृतिः	५६८
१३ सम्भत्तस्मृतिः	५८४
१४ कात्यायनस्मृतिः	६०३
१५ वृद्धस्मृतिस्मृतिः	६४४

धर्मशास्त्रसङ्ग्रहस्य उत्तरार्धे सूचीपत्रम् ।

१६ पराशरसंहिता	१
१७ बृहत्पराशरसंहिता	५२
१८ लघुव्याससंहिता	२१०
१९ व्याससंहिता	३२१
२० शङ्खसंहिता	२४३
२१ लिखितसंहिता	३७५
२२ दक्षसंहिता	३८१
२३ गौतमसंहिता	४०३
२४ आतातपसंहिता	४३५
२५ वशिष्ठसंहिता	४५६
२६ बृहद्गौतमसंहिता	४८७

सप्तमः अध्यायः ।

—०—

कुतश्चिद्वाच्यमासीनं मन्त्रं श्रुतवतां वरम् ।
 उपगम्य च पृच्छन्ति ऋषयः शंसितव्रताः ॥
 भगवन् ! केन दानेन जपेन नियमेन च ।
 शुभन्ते पातकैर्युक्ता स्वं ब्रवीषि महामुने ॥
 अविष्ठापितदोषाणां पापानां महतां तथा ।
 सर्वेषां चोपपातानां शुद्धिं वक्ष्यामि तत्त्वतः ॥
 प्राणायामैः पवित्रैश्च दानैर्होमैर्जपैस्तथा ।
 शुद्धिकामाः प्रमुच्यन्ते पातकैर्म्यो न संशयः ॥
 प्राणायामान्पवित्रांश्च व्याहृतीः प्रणवन्तथा ।
 पवित्रपात्रिरासीनोऽध्वर्युश्च ब्रह्म नैति कम् ॥ ५
 आवर्त्तयेत्सदायुक्तः प्राणायामान् पुनः पुनः ।
 आकेशाद्यादानखान्तास्तबलप्यत उत्तमम् ॥
 निरोधाज्जायते वायुर्वायोऽरम्भिर्हि जायते ।
 तापेनापोहि जायन्ते ततोऽन्तः शुध्यते त्रिभिः ॥
 तथा चर्म्म तद्वानङ्गा दोषा अभ्यर्त्ति धर्मतः ।
 तद्वेन्द्रियकृता दोषा दह्यन्ते प्राणनिग्रहात् ॥
 प्राणायामैर्देहेत् दोषाः हारणाभिश्च किल्बिषम् ।
 प्रत्याहारैश्च विषयान्ध्यानेनानैस्सरान् गुणान् ॥
 न च तीव्रैश्च तपसा न स्वाध्यायैर्न वेष्टया ।
 मतिं गन्तुं सुराः शक्ता योगात्संप्राप्नुवन्ति याम् ॥ १०
 योगात्तन्प्राप्यते ज्ञानं योगादर्थस्य लक्ष्यम् ।

योगः परं तपो नित्यं तस्माद्युक्तः सदा भवेत् ॥
 प्रणवाद्या स्तथा वेदाः प्रणवे पर्यवस्थिताः ।
 वाग्मयः प्रणवः सर्वं तस्मात्प्रणवमभ्यसेत् ॥
 प्रणवे विनियुक्तस्य व्याहृतोषु च सप्तसु ।
 त्रिपदायां च गायत्र्यां न भयं विद्यते क्वचित् ॥
 एकाक्षरं परं ब्रह्म प्राणायामः परं तपः ।
 ब्रह्माणो चैव मायतो पावनं परमं स्मृतम् ॥
 समाहृतिकां सप्रणवां गायत्रीं शिरसा सह ।
 त्रिः पठेदायतः प्राणः प्राणायामः स उच्यते ॥
 इत्यादि यस्मृती प्रथमोऽध्यायः ।

प्राणायामां स्तथा कुर्याद्यथाविधिरतन्द्रितः ।
 अहोरात्रिकतात्पापात्तत्क्षणादेव शुध्यति ॥
 कर्मणा मनसा वाचा यदेनः कुरुते निशि ।
 अतिष्ठत् पूर्वसंख्यायां प्राणायामैस्तु शुध्यति ॥
 प्राणायामैर्य आत्मानं संयम्यास्ते पुनः पुनः ।
 दशदादशभिर्वापि चतुर्विंशत्परं तपः ॥
 कौत्सं जप्त्वाप इत्येतद्वासिष्ठश्च त्वचं प्रति ।
 कुषाण्डं पावमानं च सुरापोऽपि विशुद्धति ॥
 सकृज्जप्त्वास्य पानीयं शिवसङ्कल्पमेव च ।
 सुवर्णमपहृत्यापि चचाद्भवति निर्मलः ॥
 हविषान्तीयमभ्यस्य नतमंह इतीव च ।
 सूक्तान्तु पौरुषं जप्त्वा मुच्यते गुरुतत्पगः ॥
 संख्याहृतिकाः सप्रणवाः प्राणायामास्तु षोडश ।

अपि भूषणं मासात् पुनन्त्यहरहः कृताः ॥
 अपि चापुष्टं निमज्जन्वा त्रिः पठेद्वचमर्घणम् ।
 यथाश्वमेधः क्रतुराट् तादृशं मनुरब्रवीत् ॥
 आरभ्ययज्ञः श्वस्य हविर्यज्ञो विद्यामपि ।
 परिचर्ययज्ञः शूद्रश्च जपयज्ञोद्भिजोत्तमः ॥
 आरभ्ययज्ञाजपयज्ञो विशिष्टो दशभिर्गुणैः ।
 क्षपांश्च स्वाच्छतगुणः सहस्रो मानसः स्मृतः ॥ २५
 अधरोष्ठविमानो वा विश्वाखोपांश्चतस्रणः ।
 निर्विकारेण वक्त्रे च मनसा मानसः स्मृतः ॥
 सहस्रपरमां देवीं शतमध्यं दद्यावरात् ।
 मासर्ची यः पठेद्भिप्रो न स पापेन क्षिप्यते ॥
 क्षत्रियो बहुवीर्येण तरेदापदमात्मनः ।
 विशेत्ते वैश्वशूद्रास्तु जपयज्ञोद्भिजोत्तमः ॥
 यथाश्वमेधरथहीनास्तु रथो वाश्वैर्यथा विना ।
 एवं तपोऽप्यविद्यस्व विद्या वाप्यतपस्विनः ॥
 यथाश्वं मधुसंयुक्तं मधुवाक्येन संयुतम् ।
 एवं तपस्य विद्या च संयुक्तं भेषजं महत् ॥ २६
 विद्यातपोभ्यां संयुक्तं ब्राह्मणं जपतत्परम् ।
 कुक्षितैरपि वत्सन्ते मनोऽन प्रतिपद्यते ॥

इति आत्रेयस्मृतौ द्वितीयोऽध्यायः ।

यस्तु कार्यं शतं सायं कृतं वेद्यं च साध्यते ॥
 सर्वं तत्तस्य वेदाग्निर्दहत्यग्निं विवेचनम् ।
 यथा जातबलो वाग्निर्दहत्यार्द्रानपि द्रुमान् ॥
 तथा दहति वेदज्ञः कर्मजन्तोषमात्मनः ।

यथा महाहृदे लोष्टं क्षिप्तं मर्त्तं विनश्यति ॥

एवमात्मकतं पापं तयो दहति देहिनः ।

५५

न वेदबलमाश्रित्य पापकर्म्म रतिभवेत् ॥

अज्ञानाच्च प्रमादाच्च दह्यते कर्म्म नेतरत् ।

तपस्तपति योऽरण्ये मुनिर्मूलफलाशनः ॥

ऋचमेकाच्च योऽधीते तच्च तानिच तत्फलम् ।

वेदाभ्यासो यथाशक्त्वा महायज्ञक्रिया क्षमा ॥

नाशयत्याशु पापानि महापातकजान्यपि ।

इतिहासपुराणाभ्यां वेदं समुपहृद्येत् ॥

विभेत्कल्पश्रुताद्देदाभ्यामयं प्रतरिष्यति ।

याजनाध्यापनादानात्तथैवाहुः प्रतियहात् ॥

विप्रेषु न भवेद्दोषो ज्वलनार्कसमाहिते ।

४०

शङ्कास्थाने समुत्पन्ने भक्ष्यभोज्यप्रतियहे ॥

आहारशुद्धिं वक्ष्यामि तन्मे निगदतः शृणु ।

सर्ववेदपवित्राणि वक्ष्याम्यहं मतः परम् ।

येषां जपेद्य होमैश्च तिलकल्पश्च संव्रता ॥

अघमर्षणं वेदवतं शुद्धवत्यस्तरत्समाः ।

कुष्माण्डः प्रावमानश्च दुर्गा सावित्रिरेव च ॥

शतरुद्रं धर्म्मशिरं त्रिसुपर्णं महाव्रतम् ।

अनिषङ्गादयस्तीभासामानि व्याहृतिस्तथा ॥

गारुडानि च सामानि गायत्रीं रैवतं तथा ।

पुरुषव्रतश्च भावश्च तथा वेदकृतानि च ॥

१५

अवलिङ्गा वाहंस्यत्यं च वाक्सूक्तश्चासृतं तथा ।

मीसूक्तश्चावसूक्तश्च इन्द्रशुद्धेय सामानि ॥

व्रीक्षाण्यदीहानि रथन्तरश्च मग्नेव्रतं वामदेष्टुं बृहच्च ।
एतानि जघ्यानि धुनाति पापाज्जातिस्मरत्वं लभते ब्रदिष्येत् ॥
अग्नेरपत्वं प्रथमं हिरण्यं भूर्वेष्वी सूर्यसुताश्च गावः ।
लोकान्त्रयस्तेन भवन्ति दत्ताः यः काश्चनङ्गाश्च बह्वीश्च दद्यात् ॥

सर्वेषामिव दानानामेकजघ्यानुगं फलम् ।

हाटकचित्तिधेनूनां सप्तजघ्यानुगं फलम् ॥

सर्वकामफला वृक्षा नद्यः पायसकदमाः ।

काश्चना यत्र प्रासादा स्तत्र गच्छन्ति गोप्रदाः ॥

वैशाख्यां पौर्णमास्यान्तु ब्राह्मणान् सप्त पञ्च वा ।

तिलक्षौद्रे च संयुक्ता स्तुर्पयित्वा यथाविधि ॥

प्रीयतां धर्मराजेति यद्वा मनसि वर्त्तते ।

यावज्जीवकृतं पापं तत्क्षणादेव नश्यति ॥

सुवर्णनाभं यो दद्यात् सुमुखं कृतमागंकम् ।

तिलैर्दद्यात्तस्य पुष्पफलं पुष्पं च यत् शृणु ॥

सा सुवर्णधरा धेनुसशैलवनकानना ।

या तु सागरपर्यन्ता भवेद्दत्ता न संशयः ॥

तिलान् कृणाजिने कृत्वा सुवर्णमधुसर्पिषा ।

ददाति यस्तु विप्राय सर्वं तरति दुष्कृतम् ॥

इति आत्रेयस्मृतौ द्वितीयोऽध्यायः ।

अथ रहस्य प्रायश्चित्तानि व्याख्यास्यामः ॥

सामान्यस्त्रीगमनरहस्यैरहस्यप्रकाशे प्रकाशंपावनं अनुतिष्ठेत् ।

अथवाप्सु निमज्ज्य त्वात्रिरात्रन्तरत्नमं दीयमावर्त्य शुने

गोवन्धवधे कन्यादूषणे इन्द्रशुद्ध्या इत्यापः पीत्वा मुच्यते ।

वेदस्यकगुणा वापि सद्यः शोधनमुच्यते ॥

एकादशगुणा वापि ब्रह्मणावर्त्य शुध्यति ।

महापातकोपपातकेभ्यो मलिनीकरणेभ्यो मुच्यते ।

त्रिपदा नाम गायत्री वेदे वाजसनेवके ।

५३. त्रिः कृत्वोऽन्तर्जले प्रोक्ता सर्वपापं व्यपोहति ॥

ब्राह्मणौगमने स्नात्वा उदकुम्भं ब्राह्मणान् क्षत्रिय-
वैश्यागमने तापसं निरावृत्य शुध्यति गुरुदाराङ्गत्वा ऋषभं
हादशावृत्य शुध्यति अपेयं पीत्वाघमर्षणेनापः पीत्वा
शुध्येत् । अथ यज्ञप्रागृक्षिते सर्वरात्रि मनुशोच्य शुध्येत् अग्नि-
सोमेन्द्रसोमाकन्यादुषी विमुच्यते सोमं राजानमिति
क्षपित्वा विषदा अग्निदास्य विमुच्यन्ते ।

५४. सर्वेषामेव पापानां सङ्करे समुपस्थिते ॥

दशसाहस्रसंभ्यस्ता गायत्री शोधनी परा ।

ब्रह्महा गुरुतल्पे वा गामौ गम्या तथैव च ॥

स्वर्गस्तेष्वी च गोघ्नी च तथा विस्त्रभघातकः ।

५५. शरणागतघाती च कूटसाक्षित्वकार्यवृत् ॥

एवमाद्येषु चान्येषु पापेष्वभिरतश्चिरम् ।

प्राणायामांस्तु यः कुर्यात् सूर्यस्योदयनं प्रति ॥

सूर्योदयनमप्राप्य निर्मला धौतकल्मषाः ।

भवन्ति भास्कराकारा विधूमाश्च पावकाः ॥

न हि ध्यानेन सद्दयं पवित्रमिह विद्यते ।

श्लेषाकेष्वपि मुञ्चानो ध्यानेनैवात्र लिप्यते ॥

ध्यानमेव वरो धर्मो ध्यानमेव परं तपः ।

ध्यानमेव परं शौचं तस्माद्व्रतानपरो भवेत् ॥

सर्वपापप्रसक्तोऽपि ध्यानं त्रियत मभ्यसेत् ।

सर्वदा ध्यानयुक्तश्च तपस्वी पंक्तिपावनः ॥

65

इति अनियस्मृतौ चतुर्थोऽध्यायः ।

चतुरस्रं ब्राह्मणस्य त्रिकोणं क्षत्रियस्य तु ॥

वर्तुलञ्चैव वैश्यस्य शूद्रस्याभुजचणं स्मृतम् ।

ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रश्च श्रीहृताशन एव च ॥

मण्डलान्युपजीवन्ति तस्मात् कूर्वीत मण्डलम् ।

यातुधानाः पिशाचाश्च क्रूराश्चैव तु राज्ञसाः ॥

हरन्ति रसमन्नस्य मण्डलेन विवर्जिते ।

गोमयं मण्डलं कृत्वा भोक्तव्यमिति निश्चितम् ॥

यत्र क्षापयितस्त्यागं भुक्त्वा चान्द्रायणं चरेत् ।

यतिश्च ब्रह्मचारो च पक्वान्नस्वामिना वुभौ ॥

46

तयोरन्नमदत्त्वा च भुक्त्वा चान्द्रायणं चरेत् ।

यतिहस्ते जलं दद्याद्भैक्षं दद्यात् पुनर्जलम् ॥

तद्भैक्षं मेदया तुल्यं तज्जलं सागरोपमम् ।

वामहस्तेन यो भुङ्क्ते पेयं पिवति वा द्विजः ॥

सुरापानेन तत्तुल्यं मनुः स्वायम्भुवोऽब्रवीत् ।

हस्तदत्तास्तु ये स्नेहाक्षवणव्यञ्जनादि च ॥

दातारं नोपतिष्ठन्ति भोक्ता भुञ्जीत किल्बिषम् ।

अभोज्यं ब्राह्मणस्यान्नं वृषलेन निमन्त्रितम् ॥

तथैव वृषलस्यान्नं ब्राह्मणेन निमन्त्रितम् ।

ब्राह्मणात् ददच्छूद्रं शूद्रात् ब्राह्मणो ददत् ॥

47

उभावेतावभोज्यान्नौ भुक्त्वा चान्द्रायणं चरेत् ।

अमृतं ब्राह्मणस्यान्नं क्षत्रियात् पयः स्मृतम् ॥

वैश्वस्य चान्नमेवान्नं शूद्रान्नं रुधिरं ऋतम् ।
 शूद्रान्नं नोदरस्थे न योऽधिगच्छति मैथुनम् ॥
 यस्यान्नं तस्य ते पुत्रा अन्नाच्छुक्रं प्रवर्त्तते ।
 शूद्रान्नरसपुष्टाङ्गी अधीयानोऽपि नित्यशः ॥
 जिह्वा चापि जपन्वापि गतिमूर्ध्वान्न विन्दति ।
 यस्तु वेदमधीयानः शूद्रान्नमुपभुञ्जति ॥
 शूद्रो वेदफलं याति शूद्रत्वं चाधिगच्छति ।

- १० मृतसूतकपुष्टाङ्गी द्विजः शूद्रान्नभोजनम् ॥
 अहमेव न जानामि काङ्क्षां योनिङ्गमिष्यति ।
 श्वानस्तु समजन्मानि नवजन्मानि शूकरः ॥
 गृध्रो द्वादशजन्मानि इत्येवं मनुरब्रवीत् ।
 परपाकमुपासन्ते ये द्विजा गृहमेधिनः ॥
 ते वै खरत्वमुद्रत्वं श्वत्वञ्चैव धिगच्छति ।
 श्राद्धं दत्त्वा च भुक्त्वा च मैथुनं योऽधिगच्छति ॥
 भवन्ति पितरस्तस्य तन्मासे रेतसोभुजः ।
 उच्छिष्टेन तु संस्पृष्टो द्रव्यहस्तः कथञ्चन ॥
 भूमौ निधाय तद्द्रव्यमाचान्तः शुचितामियात् ।
 स्पृशन्ति विन्दवः पादौ य आचामयतः परान् ॥
 भूमिगैस्ते समाज्ञेया न तैरप्रयतो भवेत् ।
 आचान्तोऽप्य शुचिस्तावद्यावत्पात्रं मनुजृतम् ॥
 उद्धृतेभ्यः शुचिस्तावद्यावन्मण्डलशोधनम् ।
 आसने पादमारोप्य ब्राह्मणो यस्तु भुञ्जति ॥
 मुखेन यमिते चान्नं तुल्यं गोमांसभक्षणम् ।
 उपदंशान्नग्रेषु वा भोजने मुखनिःसृतम् ॥

द्विजपतीनामभोज्यान्नं भुक्त्वा चान्द्रायणं चरेत् ।

पीतशेषन्तु यत्तोयं ब्राह्मणः पिवते पुनः ॥

अपेयं तद्वेदापः पीत्वा चान्द्रायणं चरेत् ।

अनुवंशन्तु भुञ्जीत नानुवंशन्तु संविशेत् ॥ ३०

अनुवंशन्तु भुञ्जानो दीर्घमायुरवाप्नुयात् ।

आर्द्रपादसु भुञ्जीत नार्द्रवाससु संविशेत् ॥

आर्द्रपादसु भुञ्जानो दीर्घमायुरवाप्नुयात् ।

अनार्द्रपादः शयने दीर्घां त्रियमवाप्नुयात् ॥

आयुष्यं प्राप्तुं खो भुङ्क्ते यशस्यं दक्षिणामुखः ।

त्रियं प्रव्यङ्मुखे भुङ्क्ते ऋतं भुङ्क्त उदङ्मुखः ॥

शावे शवगृहं गत्वा श्मशाने वान्तरे पिव ।

आतुरव्यञ्जनं कृत्वा दूरस्थोऽप्यशुचिर्भवेत् ॥

अतिक्रान्ते दशाहे तु तिरात्र मशुचिर्भवेत् ।

सम्बत्सरे व्यतीते तु स्पृष्ट्वैवापो विशुध्यति ॥ ३१

निर्देशं ज्ञातिमरणं श्रुत्वा पुनस्त जन्म च ।

सवासा जलमाप्नुत्य शुद्धो भवति मानवः ॥

अशुद्धं स्वयमप्यन्नं न शुद्धसु यदि स्पृशेत् ।

विशुध्यत्युपवासेन भुङ्क्ते कच्छ्रेण स द्विजः ॥

सूतके सूतकं स्पृष्ट्वा स्नानं शावे च सूतके ।

सूतकेनैव शुद्धिः स्यान्मृतस्यान्निर्देशे शुद्धिः ॥

सूतके सूतकं स्पृष्ट्वा स्नानं शावे च सूतके ।

भुक्त्वा पीत्वा तदज्ञानादुपवासस्त्रयं भवेत् ॥

मृत्स्मयानाञ्च पात्राणां दशाहे शुचिरिच्छते ।

ज्ञानादिषु प्रयुक्तानां त्यागएव विधीयते ॥ ३२

सूतके सूतके चैव सूतान्ते च प्रसूतके ।
 तस्मात्तु सङ्गताशौचे सूताशौचे न शुध्यति ॥
 सूतकाद्विगुणं श्रावं श्रावाद्विगुणमार्त्तवम् ।
 आर्त्तवाद् द्विगुणा सूतिस्तन्तोऽधिश्रवदाहकः ॥
 अनुगच्छेद्यथा प्रेतं ज्ञातिमज्ञातिमेव वा ।
 स्नात्वा सचैलं स्पृष्ट्वाग्निं दृतं प्राश्य विशुध्यति ॥
 रजता शुध्यते नारी नदी वेगेन शुध्यति ।
 भक्षणा शुध्यते कांस्यं पुनः पाकेन मृत्पयम् ॥
 नोदन्वतोऽभसि स्नानं क्षुरकस्य तथैव च ।
 १०५ अन्तर्वज्रा पतिः कुर्वन्न प्रजा भवति ध्रुवम् ॥
 दम्पती शिशुना सार्धं सूतके दशमेऽहनि ।
 क्षौरं कुर्यात्ततः पूता दानभोजनयोग्यताः ॥
 जलमध्ये जलं देयं पिष्टृणां जलमिच्छताम् ।
 घनस्थाने न दातव्यं पिष्टृणां नोपगच्छति ॥
 रात्रिं वृत्वा त्रिभागन्तु द्वौ भागौ पूर्वं एव च ।
 उत्तरांशः प्रभातेन युज्यते सूतसूतके ॥
 इति पश्येत् भुक्त्वा तु पादुकारोद्दणं कृतम् ।
 स्नात्वेन्द्रव्रतमादाय देवताभ्यो निवेदयेत् ॥
 ११० अपूपं लवणं सुन्नं गुडमित्रं यथा हविः ।
 दत्त्वा ब्राह्मणपत्नीभ्यो निशि भोजनमेव च ॥
 चतुर्थेऽहनि कर्त्तव्यं क्षुरकर्मातियन्नतः ।
 पुण्याहं वाचयित्वा ते भोक्तव्यं शुद्धिमिच्छता ॥
 अपुण्याहि तु भुञ्जीत विप्रो धर्मं मज्जानतः ।
 तस्य जातिमयं भुङ्क्ते प्रायश्चित्तं ध्रुवं भवेत् ॥

विवाहे वितते तन्मे होमकाल उपस्थिते ।
 कन्यामृतमतीं दृष्ट्वा कथं कुर्वन्ति यात्रिकाः ॥
 हविषाया आपयित्वा अन्यवक्त्रमलङ्कृता ।
 युष्मानामाहुतिं कृत्वा ततः कर्म प्रवर्त्तते ॥
 प्रथमेऽहनि चाण्डालौ द्वितीये ब्रह्मघातकौ ।
 तृतीये रजकौ प्रोक्ता चतुर्थेऽहनि शुध्यति ॥ १८
 आर्त्तवाभिष्टुता नारी चण्डालं पतितं शुनम् ।
 भोज्यान्तरे प्रयुज्यन्ते स्नात्वा मानं स्तृचं जपेत् ॥
 आर्त्तवाभिष्टुतां नारीं दृष्ट्वा भुङ्क्तेऽन्धकातराः ।
 तदन्नं च्छेदयित्वा तु कुशचारी पिवेदपः ॥
 ये तां दत्त्वा तु यो भुङ्क्ते प्राजापत्यं विशोधनम् ।
 आर्त्तवाभिष्टुता नारी आर्त्तवाभिष्टुता मिथः ॥
 भाषयित्वा तु सघोहादुपवासस्तयोर्भवेत् ।
 उदक्पायाः करेणाथ भुक्त्वा चान्द्रायणं चरेत् ॥
 प्राजापत्यं भ्रमत्या चेत् द्विरात्रं स्पृष्टभोजने ।
 तदस्ताभाजनञ्चैव त्रिगुणं सह भोजने ॥ २०
 चतुर्गुणतदुच्छिष्टे पानीये त्वर्चमेव च ।
 उदक्पाया सम्यदस्य मन्त्रं भुक्त्वावकामतः ॥
 उपवासेन शुद्धिः स्यात्पिवेद् ब्रह्मसुवर्चलम् ।
 आर्त्तवौ यदि चण्डालमुच्छिष्टेन तु पश्यति ॥
 अस्नातकालं नाश्रीयादासीनां वाग्यता बहिः ।
 पादकृच्छ्रन्तु यः कुर्याद् ब्रह्मकृच्छ्रं पिवेत् पुनः ॥
 ब्राह्मणान् भोजयेत्पश्चाद्विप्राणां मनुशासनात् ।
 मृतसूतकसम्पर्के ऋतुं दृष्ट्वा कथं भवेत् ॥

अस्नातकालं नाग्नीयादभुक्त्वा चान्द्रायणं चरेत् ।

125

आर्त्तं वाभिप्लुता नारी चण्डालं स्मृशते यदि ॥

आर्त्तं वाभिप्लुता नारी आर्त्तं वाभिप्लुता स्मृशेत् ।

स्नात्वोपवासं कुर्याच्च पञ्चगव्येन शुध्यति ॥

कच्छमेकचरेणा तु तदर्थं चान्तरौक्षते ।

आतुरा या ऋतुस्नाता स्नानकर्म्म कथं भवेत् ॥

स्नात्वा स्नात्वा पुनःस्पृश्य दशकृत्वस्त्वनातुरः ।

वस्त्रापनयनं कृत्वा भस्मना परिमार्जयेत् ॥

दत्त्वा तु शक्तितो दानं पुण्याहेन विशुध्यति ।

इति आत्रेयस्मृतौ पञ्चमोऽध्यायः ।

इष्टा ऋतुशतैरेव देवराजो महाद्युतिः ।

स्वर्गं वाग्मिनां श्रेष्ठं पर्यपृच्छद्वहस्यतिम् ॥

भगवन् ! केन दानेन स्वर्गतः सुखमेधते ।

130

यदक्षयं महाभाग ! त्वं ब्रूहि वदताम्बर ! ॥

एवं पृष्टः स इन्द्रेण देवदेवपुरोहितः ।

वाचस्यतिर्महातेजो ब्रूहस्यति रुवाच ह ॥

हिरण्यदानं गोदानं भूमिदानञ्च वासव ! ।

एतत्प्रयच्छमानोऽपि स्वर्गतः सुखमेधते ॥

सुवर्णं रजतं वस्त्रं मणिरन्नं वसूनि च ।

सर्वमेव भवेदत्तं वसुधां यः प्रयच्छति ॥

फलाकृष्टां महीं दद्यात् सवीजां सस्यमालिनीम् ।

135

यावत् सूर्यंकरा लोके तावत् सर्गे महीयते ॥

इति श्रीआत्रेयस्मृतौ धर्मशास्त्रं सम्पूर्णम् ।

अत्रिसंहिता ।

श्रीमणेशाय नमः ॥

हुताग्निहोत्रमासौनमविं वेदविदां वरम् ।
सर्वशास्त्रविधिज्ञातसृषिभिश्च नमस्कृतम् ॥
नमस्कृत्य च ते सर्वहृदं वचनमब्रुवन् ।
हितार्थं सर्वलोकानां भगवन् ! कथयस्व नः ॥

अत्रिरवाच ॥ वेदशास्त्रार्थतत्त्वज्ञा ! यस्मां पृच्छस्य संशयम् ।
तत् सर्वं संप्रवक्ष्यामि यथादृष्टं यथानुमतम् ।
सर्वतीर्थान्बुपस्पृश्य सर्वान् देवान् प्रणम्य च ।
जम्नानु सर्वसूक्तानि सर्वशास्त्रानुसारतः ॥
सर्वपापहरं नित्यं सर्वसंशयनाशनम् ।
चतुर्णामपि वर्णानामत्रिः शास्त्रमकल्पयत् ॥
ये च पापकृतो लोके ये चान्ये धर्मदूषकाः ।
सर्वे पापैः प्रमुच्यन्ते श्रुत्वेदं शास्त्रमुत्तमम् ॥
तस्मादिदं वेदविद्भिरध्येतव्यं प्रयत्नतः ।
शिष्येभ्यश्च प्रवक्तव्यं सद्वृत्तेभ्यश्च धर्मतः ।
अकुलीने ह्यसद्वृत्ते जडे शूरे शठे द्विजे ।
एतेष्वेव न दातव्यमिदं शास्त्रं द्विजोत्तमैः ॥
एकमप्यक्षरं यस्तु गुरुः शिष्ये निवेदयेत् ।
पृथिव्यां नास्ति तद्व्यं यद्वत्त्वा ह्यनृणी भवेत् ॥

एकाक्षरं प्रदातारं यो गुहं नाभिमन्यते ।
 शुनां योनिघतं गत्वा चाण्डालेष्वपि जायते ॥
 वेदं गृहीत्वा यः कश्चिच्छास्त्रञ्चैवावमन्यते ।
 स सद्यः पशुतां याति सम्भवानेकविंशतिम् ॥
 स्वानि कर्माणि कुर्वाणा दूरे सन्तोऽपि मानवाः ।
 प्रिया भवन्ति लोकस्य स्वे स्वे कर्मण्यवस्थिताः ॥
 कर्म विप्रस्य यजनं दानमध्ययनं तपः ।
 प्रतिग्रहोऽध्यापनञ्च याजनञ्चेति वृत्तयः ।
 क्षत्रियस्यापि यजनं दानमध्ययनं तपः ।
 शस्त्रोपजीवनं भूतरक्षणञ्चेति वृत्तयः ॥
 दानमध्ययनं वापि यजनञ्चेति वै विशः ।
 शूद्रस्य वार्त्ता शूश्रूषा द्विजानां कारककर्म च ॥
 मयैव धर्मोऽभिहितः संस्थिता यत्र वर्णिनः ।
 बहुमानमिह प्राप्य प्रयान्ति परमां गतिम् ॥
 ये त्यक्त्वा स्वधर्मस्य परधर्मं व्यवस्थिताः ।
 तेषां शास्त्रिकरो राजा स्वर्गलोके महीयते ।
 आत्मीये संस्थितो धर्मं शूद्रोऽपि स्वर्गमश्नुते ।
 परधर्मो भवेत्प्राज्यः सुरूपपरदारवत् ॥
 बध्यो राज्ञा स वै शूद्रो जपहोमपरञ्च यः ।
 ततो राष्ट्रस्य हन्तासौ यथा वज्रेण वै जलम् ॥
 प्रतिग्रहोऽध्यापनञ्च तथाविक्रयविक्रयः ।
 याज्यं चतुर्भिर्प्येतैः क्षत्रविट्पतनं स्मृतम् ॥
 सद्यः पतति मांसेन लाक्षया लवणेन च ।
 गृहेण शूद्रो भवति ब्राह्मणः क्षीरविक्रयात् ॥

चित्रताद्यामधीयाना यत्न मैत्रचरादिजाः ।
 तं चामं दण्डयेद्वाजा चौरमत्तप्रदं वधैः ॥
 विद्वद्भोग्यमविदांसो येषु राष्ट्रेषु मुञ्चते ।
 तेऽप्यबाहृष्टिमिच्छन्ति महद्वा जायते भयम् ॥
 ब्राह्मणान् वेदविदुषः सर्वं शस्त्रविशारदान् ।
 तन् वर्षति पञ्चस्यो यत्रैतान् पूजयेन्नृपः ॥
 त्रयो लोकास्तयो वेदा चात्रमास चयोऽग्नयः ।
 एतेषां रक्षचार्थाय संसृष्टा ब्राह्मणाः पुरा ॥
 सभे सन्त्ये सभाधाय मौनं कुर्वन्ति ते दिवाः ।
 दिव्यवर्षसहस्राणि स्वर्गलोके महीयते ॥
 य एवं कुर्वते रात्रौ गुह्यदोषपरीक्षणम् ।
 यमः स्वर्गं नृपत्वञ्च पुनः कोषं ससृहयेत् ॥
 दुष्टस्य दण्डः सुजनस्य पूजा न्यायेन कीदृश च संप्रवृद्धिः ।
 अचक्षपातोऽर्थिषु राष्ट्ररक्षाः पञ्चैव यन्त्राः कथिता नृपाचारम् ॥
 यत् प्रजःपालने पुण्यं प्राप्नुवन्तीह पार्थिवः ।
 न तु क्रतुसहस्रे च प्राप्नुवन्ति द्विजोत्तमाः ॥
 अलाभे देवतातानां हृदेषु च सरःश्च च ।
 चतुस्त चतुरः पिण्डान् पारके स्नानमाचरेत् ॥
 वसामुक्तमसृङ्मज्जा मूत्रविट् कर्णविषखाः ।
 श्लेष्मास्थि दूषिकाः स्वेदो दादयेते नृषां मखाः ।
 वखां वखां क्रमेणैव शुद्धिरुक्ता मनीषिभिः ।
 सहारिभिश्च पूर्वेषामुत्तरेवान्तु वारिणा ॥
 शीघ्रमङ्गलनावासाभ्यनसूयाऽसृहा दमः ।
 अक्षयानि च विप्रस्य तथा दानं दयापि च ॥

न गुणान् गुणिनोहन्ति स्तौति चान्यान् गुणानपि ।
 न हसेच्चाक्षदीपांश्च सानसूया प्रकीर्त्तिता ॥
 अभक्ष्यपरिहारश्च संसर्गंश्चाप्यनिन्दितैः ।
 आचारेषु व्यवस्थानं शौचमित्यभिधीयते ॥
 प्रशस्ताचरणं नित्यमप्रशस्तविवर्जनम् ।
 एतच्च मङ्गलं प्रोक्तं सृषिभिर्धर्मदर्शभिः ।
 शरीरं पीड्यते येन शुभेन त्वशुभेन वा ।
 अत्यन्तं तन्न कुर्वीत अनायासः स उच्यते ॥
 यथोत्पन्नेन कर्त्तव्यं सन्तोषः सर्ववस्तुषु ।
 न स्पृहेत् परदारेषु साऽस्पृहा परिकीर्त्तिता ।
 बाह्यमाध्यात्मिकं वापि दुःखमुत्पाद्यतेऽपरैः ॥
 न कुपति न चाहन्ति दम इत्यभिधीयते ॥
 अहन्त्यहनि दातव्यमदीनेनान्तरात्मना ।
 स्तोकादपि प्रयत्नेन दानमित्यभिधीयते ॥
 परस्मिन् बन्धुवर्गे वा मित्रे द्वेष्ये रिपौ तथा ।
 आत्मवदस्ति तव्यं हि दयैषा परिकीर्त्तिता ॥
 यस्यैतैर्लक्षणैर्युक्ती गृहस्थोऽपि भवेद्द्विजः ।
 स गच्छति परं स्थानं जायते नेह वै पुनः ॥
 अग्निहोत्रं तपः सत्यं वेदानाञ्चैव पालनम् ।
 आतिथ्यं वैश्वदेवश्च इष्टमित्यभिधीयते ।
 वाम्पौकूपतडागादिदेवतायतनानि च ।
 अन्नप्रदानमारामाः पूर्त्तमित्यभिधीयते ॥
 इष्टं पूर्त्तं प्रकर्त्तव्यं ब्राह्मणेन प्रयत्नतः ।
 इष्टे न लभते स्वर्गं पूर्त्तेन मोक्षमाप्नुयाद् ॥

इष्टापूर्त्तौ द्विजातीनां सामान्यौ धर्मसाधनौ ।
 अधिकारी भवेच्छूद्रः पूर्त्तं धर्मं न वैदिके ॥
 यमान् खेवेत सततं न नित्यं नियमान् बुधः ।
 यमान् पतत्यकुर्वाणो नियमान् केवलान् भजन् ॥
 आनृशस्य चमा सत्यमहिंसा दानमार्जवम् ।
 प्रीतिः प्रसादो माधुर्यं मार्दवञ्च यमा दश ॥
 शौच मित्र्या तपोदानं स्वाध्यायोपस्थनिग्रहः ।
 व्रतमौनोपवासाश्च ज्ञानञ्च नियमा दश ॥
 प्रतिष्ठति क्लृप्तमयीं तीर्थवारिषु मज्जयेत् ।
 यमुद्दिश्य निमज्जेत अष्टभागं लभेत सः ॥
 मातरं पितरं वापि भ्रातरं सुहृदं गुहम् ।
 यमुद्दिश्य निमज्जेत द्वादशांशफलं लभेत् ॥
 अपुत्रेष्वेव कर्त्तव्यः पुत्रप्रतिनिधिः सदा ।
 पिण्डोदकक्रियाहेतीर्यकान्तकात् प्रयत्नतः ॥
 पिता पुत्रस्य जातस्य पश्येच्च जीवतो मुखम् ।
 ऋणमग्निं संनयति असृतत्वञ्च गच्छति ॥
 जातमात्रेण पुत्रेण पितृणामनृणी पिता ।
 तदङ्गि शुद्धिमाप्नोति नरकाच्चायते हि सः ॥
 जायन्ते बहवः पुत्रा यद्येकोऽपि गयां व्रजेत् ।
 यजते चाश्वमेधञ्च नीलं वा हृषमुत्सृजेत् ॥
 काङ्क्षन्ति पितरः सर्वे नरकान्तरभीरवः ।
 गयां यास्यति यः पुत्रः स नस्त्राता भविष्यति ॥
 फल्गुतीर्थे नरः स्नात्वा दृष्ट्वा देवं गदाधरम् ।
 गयाशीर्षं पदाक्रम्य मुच्यते ब्रह्महत्याया ॥

महानदीमुपसृष्ट्य तर्पयेत् पितृदेवताः ।
 अक्षयान् लभते लोकान् कुलञ्चैव समुद्धरेत् ॥
 शङ्कास्थाने समुत्पन्ने भक्ष्यभोगविवर्जिते ।
 आहारशुद्धिं वक्ष्यामि तस्ये निगदतः शृणु ॥
 अक्षारलक्षणं भैक्षं पिवेद्ब्राह्मीं सुवर्चसम् ।
 त्रिरात्रं शङ्खपुष्पीम्बा ब्राह्मणः पयसा सह ॥
 मद्यभाण्डाद्द्विजः कश्चिदज्ञानात् पिवते जलम् ।
 प्रायश्चित्तं कथं तस्य मुच्यते केन कर्मणा ॥
 पलाशविलुपत्राणि कुशान् पद्मान्युडुम्बरम् ।
 काथयित्वा पिवेदापस्त्रिरात्रेणैव शुद्धयति ॥
 सायं प्रातस्तु यः सन्ध्यां प्रमादाद्विक्रमेत् सकृत् ।
 गायत्र्यास्तु सहस्रं हि जपेत् स्नात्वा समाहितः ॥
 शोकाक्रान्तेऽथ वा श्रान्तः स्थितः स्नानजपाद्वहिः ॥
 ब्रह्मकूर्चं चरेद्भक्त्या दानं दत्त्वा विशुद्ध्यति ।
 गवां शृङ्गोदके स्नात्वा महानद्युपसङ्गमे ।
 समुद्रदर्शनेनैव व्यालदष्टः शुचिर्भवेत् ॥
 वृकश्चानशृगालैस्तु यदि दष्टश्च ब्राह्मणः ।
 हिरण्योदकसंमिश्रं घृतं प्राश्य विशुद्ध्यति ॥
 ब्राह्मणी तु शुना दष्टा जम्बुकेन वृकेण वा ।
 उदितं ग्रहनक्षत्रं दृष्ट्वा सद्यः शुचिर्भवेत् ॥
 सत्रतश्च शुना दष्टस्त्रिरात्रमुपवासयेत् ।
 सघृतं यावत् प्राश्य व्रतशेषं समापयेत् ॥
 मोहात् प्रमादात् संलोभाद्व्रतभङ्गं तु कारयेत् ।
 त्रिरात्रेणैव शुद्धयति पुनरेव व्रती भवेत् ॥

ब्राह्मणां यदुच्छिष्टमश्वत्थानतोद्विजः ।
 दिनद्वयं तु गायत्र्या चपं कृत्वा विशुद्धयति ॥
 यज्ञियाचं यदुच्छिष्टमश्वत्थानतोद्विजः ।
 त्रिरात्रिण भवेच्छुद्धिर्वा चतरे तथा विशि ॥
 अभोज्याचं यथा भुक्त्वा स्त्रीशूद्रोच्छिष्टमेव वा ।
 जन्वा मांसमभक्षन्तु सप्तरात्रं यवान् पिवेत् ॥
 शुना चैव तु संस्पृष्टस्तस्य स्नानं विधीयते ।
 तदुच्छिष्टन्तु संप्राश्य षण्मासान् कच्छमाचरेत् ॥
 असंस्पृष्टेन संस्पृष्टः स्नानं तेन विधीयते ।
 तस्य चोच्छिष्टमश्रीयात् षण्मासान् कच्छमाचरेत् ॥
 अज्ञानात् प्राश्य विष्मृत्तं सुरासंस्पृष्टमेव च ।
 पुनः संस्कारमर्हन्ति त्रयो वर्णा द्विजातयः ॥
 वपनं मेखला दण्डो भैक्षचर्य्यव्रतानि च ।
 निवर्त्तन्ते द्विजातीनां पुनः संस्कारकर्मणि ॥
 गृहशुद्धिं प्रवक्ष्यामि अन्तःस्थशवदूषिताम् ।
 प्रायोज्यं मृण्मयं भाण्डं सिद्धमन्नं तथैव च ॥
 गृहान्निष्क्रम्य तत्सर्व्वं गोमयेनोपलेपयेत् ।
 गोमयेनोपलिप्याथ क्वागिनाप्रापयेत् पुनः ।
 ब्राह्मेर्मन्त्रैस्तु पूतन्तु हिरण्यकुशवारिभिः ।
 तेनैवाभ्युक्ष्य तद्देशम् शुद्धते नात्र संशयः ॥
 राज्ञान्यैः श्वपचैर्व्वापि बलाद्विचालितो द्विजः ।
 पुनः कुर्व्वीत संस्कारं पश्चात् कच्छव्रतयश्चरेत् ॥
 शुना चैव तु संस्पृष्टस्तस्य स्नानं विधीयते ।
 तदुच्छिष्टन्तु संप्राश्य यत्रेन कच्छमाचरेत् ॥

अतः परं प्रवक्ष्यामि सूतकस्य विनिर्णयम् ।
 प्रायश्चित्तं पुनश्चैव कथयिष्याम्यतः परम् ।
 एकाहाष्टद्वयते विप्रो योऽग्निवेदसमन्वितः ।
 त्र्यहात् केवलवेदसु निर्गुणो दशभिर्दिनैः ॥
 व्रतिनः शास्त्रपूतस्य आहिताग्ने स्तथैव च ।
 रात्रस्तु सूतकं नास्ति यस्य चेच्छति ब्राह्मणः ॥
 ब्राह्मणो दशरात्रेण द्वादशाहेन भूमिपः ।
 वैश्यः पञ्चदशाहेन शूद्रो मासेन शुच्यति ।
 सपिण्डानान्तु सर्वेषां गोमजः साप्तपौरुषः ।
 पिण्डाद्योदकदानञ्च धावाशौचं तथानुगम् ॥
 चतुर्थे दशरात्रं स्यात् षडहः पञ्चमे तथा ।
 षष्ठे चैव त्रिरात्रं स्यात् सप्तमे त्र्यहमेव वा ॥
 अष्टमे दिनमेकान्तु नवमे प्रहरद्वयम् ।
 दशमे स्नानमालेण सूतके तु श्चिर्भवेत् ॥
 मृतसूतके तु दासीनां पत्नीनाञ्चानुलोमिनाम् ।
 स्वामितुल्यं भवेच्छौचं मृते स्वामिनि यौनिकम् ।
 शवस्पृष्टतृतीयस्तु सचेलः स्नानमाचरेत् ।
 चतुर्थे सप्तभैक्ष्यं स्यादेव शावविधिः स्मृतः ॥
 एकत्र संस्कृतानान्तु मातृणामेकभोजिनाम् ।
 स्वामितुल्यं भवेच्छौचं विभक्तानां पृथक् पृथक् ॥
 उट्टीक्षीरमवीक्षीरं यच्चात्रं मृतसूतके ।
 पाचकात्रं नवश्चात्रं भुक्ता चान्द्रायणश्चरेत् ॥
 सूतकान्नमधर्माय यस्तु प्राश्नाति मानवः ।

निराममुपवासः स्यादेकरात्रं जले वसेत् ॥
 महायज्ञविधानन्तु न कुर्यात्सूतजन्मनि ।
 होमं तत्र प्रकुर्वीत शुष्काग्नेन फलेन वा ॥
 बालस्वन्तर्दग्धाहे तु पक्षत्वं यदि गच्छति ।
 सद्यएव विशुद्धिः स्यात् प्रेतं नैव सूतकम् ॥
 कृतचूडस्य कुर्वीत उदकं पिण्डमेव च ।
 स्वधाकारं प्रकुर्वीत नामोच्चारणं मेव च ।
 ब्रह्मचारी यतिश्चैवं मन्त्रे पूर्वोक्तते तथा ।
 यज्ञे विवाहकाले च सद्यः शौचं विधीयते ॥
 विवाहोत्सवयज्ञेष्वनन्तराश्रुतसूतके ।
 पूर्वं सङ्कल्पितार्थस्य न दोषश्चानिरव्रवीत् ॥
 श्रुतसंजननादूर्ध्वं सूतकादौ विधीयते ।
 स्पर्शनाचमनाच्छुद्धिः सूतिकाग्नेश्च संस्पृशेत् ॥
 पञ्चमेऽहनि विज्ञेयं संस्पर्शं चतुर्यस्य तु ।
 सप्तमेऽहनि वैश्यस्य विज्ञेयं स्पर्शनं बुधैः ॥
 दशमेऽहनि शूद्रस्य कर्त्तव्यं स्पर्शनं बुधैः ।
 मासेनैवात्मशुद्धिः स्यात् सूतके श्रुतके तथा ॥
 व्याधितस्य कर्द्वस्य ऋषयस्तस्य सर्वदा ।
 क्रियाहीनस्य मूर्खस्य स्त्रीजितस्य विशेषतः ।
 व्यसनासक्तचित्तस्य पराधीनस्य नित्यशः ।
 स्वाध्यायव्रतहीनस्य सततं सूतकं भवेत् ॥
 हे कच्छे परिवित्तेषु कन्यायाः कच्छमेव च ।
 कच्छातिकच्छं मातुः स्वादितुः सान्तपनं श्रुतम् ।
 कुम्भवामनखच्छेषु गर्हितेऽथ जडेषु च ।

ज्ञात्वा न्यवधिरै मूके न दोषः परिवेदने ।
 क्रीमे देशान्तरस्थे च पतिते व्रजितेऽपि वा ।
 योगशास्त्राभियुक्ते च न दोषः परिवेदने ॥
 पिता पितामहो यस्य अथजी वापि कस्यचित् ।
 नाग्निहोत्राधिकारोऽस्ति न दोषः परिवेदने ॥
 भार्यामरणपक्षे वा देशान्तरगतेऽपि वा ।
 अधिकारी भवेत् पुनस्तथा पातकसंयुते ॥
 ज्येष्ठो भ्राता यदा नष्टो नित्यं रोगसमन्वितः ।
 अनुज्ञातस्तु कुर्वीत शङ्कस्य वचनं यथा ॥
 नाग्नयः परिविन्दन्ति न वेदा न तपांसि च ।
 न च आह्वं कनिष्ठो वै विना चैवाभ्यनुज्ञया ॥
 तस्मादहम् सदा कुर्याच्छ्रुतिस्मृत्युदितश्च यत् ।
 नित्यं नैमित्तिकं काम्यं यच्च स्वर्गस्य साधनम् ॥
 एकैकं वर्धयेन्नित्यं शुद्धे कृष्णे च ह्रासयेत् ।
 अमावास्यां न भुञ्जीत एष चाग्रायणीविधिः ॥
 एकैकं प्रांसमश्रीयात्तद्वाणि त्रीणि पूर्व्ववत् ।
 नग्रहं परञ्च नाश्रीयादतिक्त्वा तदुच्यते ॥
 इत्येतत् कथितं पूर्व्वैर्महापातकनाशनम् ॥
 वेदाभ्यासरतं चान्तं महायज्ञक्रियापरम् ।
 न स्मृशन्तीह पापानि महापातकजान्त्वपि ॥
 वायुभक्षो दिवा तिष्ठेद्भ्रातृचैवाप्सु सूर्य्यदृक् ।
 जम्बा सहस्रं गायत्रयः शुद्धिर्न ह्यवधादते ॥
 पद्मोदुम्बरविलैश्च कुशाश्वत्थपलाशयोः ।
 एतेषामुदकं पीत्वा पर्जन्यं तदुच्यते ॥

पञ्चगव्यञ्चः प्रोक्षीरदधिमूत्रमक्षतम् ।
 गन्धः । यरेऽङ्गुपवसे देवः सान्तपनो विधिः ॥
 पृथक्सान्तपनेर्द्रव्यैः षड्विहः सोपवासकः ।
 सप्ताहेन तु कृच्छ्रोऽयं महासान्तपनं कृतम् ॥
 नग्नं सायं त्र्यहं प्रातस्त्र्यहं भुङ्क्ते त्वयाचितम् ।
 त्र्यहं परञ्च नाश्रीयत् प्राजापत्योविधिः कृतः ॥
 सायं तु द्वादश यासाः प्रातः पञ्चदश कृताः ।
 अयाचिते चतुर्विंशः परेऽङ्गनशनं कृतम् ॥
 कुक्कुटाण्डप्रमाणं स्यादद्यावदयस्य मुखं विधेत् ।
 एतदयासं विजानीयाच्छुद्धार्थं कायशोधनम् ॥
 नग्नमुष्णं पिवेदापस्त्र्यहमुष्णं पिवेत् पयः ।
 नग्नमुष्णं घृतं पीत्वा वायुभक्षो दिनत्रयम् ॥
 षट्पलानि पिवेदापस्त्रिपलं तु पयः पिवेत् ।
 पलमेकमु वै सर्पिस्तप्तकृच्छ्रं विधीयते ॥
 दध्ना च त्रिदिनं भुङ्क्ते त्र्यहं भुङ्क्ते च सर्पिषा ।
 क्षीरेण तु त्र्यहं भुङ्क्ते वायुभक्षो दिनत्रयम् ॥
 त्रिपलं दधिर्क्षीरेण पलमेकं तु सर्पिषा ।
 एतदेव व्रतं पुण्यं वैदिकं कृच्छ्रमुच्यते ॥
 एकभक्तेन न क्तेन तथैवायाचितेन च ।
 उपवासेन चैकेन पादकृच्छ्रः प्रकीर्तितः ।
 कृच्छ्रातिकृच्छ्रः पयसा दिवसानेकविंशतिम् ।
 द्वादशाहोपवासेन पराकः परिकीर्तितः ॥
 पिष्ट्याकदधिशक्नूनां पासश्च प्रतिवासरम् ।
 एकैकमपवासः स्यात् सौम्यकृच्छ्रः प्रकीर्तितः ॥

एषां निरात्रमभ्यासादेकैकस्य यथाक्रमम् ।
 तुलापुरुषइत्येष त्रैयः पञ्चदशाहिकः ॥
 कपिलागोस्तु दुग्धाया धारोष्णं यत्पयः पिवेत् ।
 एष व्यासकृतः कृच्छ्रः श्वपाकमपि शोधयेत् ॥
 निशायां भोजनञ्चैव तज्ज्ञेयं नक्तमेव तु ।
 अनादिष्टेषु पापेषु चान्द्रायणं मथोदितम् ॥
 अग्निष्टोमादिभिर्यज्ञैरिष्टैर्द्विगुणदक्षिणैः ।
 यत्फलं समवाप्नोति तथा कृच्छ्रैस्तपोधनः ॥
 वेदाभ्यासरतः क्षान्तो धर्मशास्त्राण्यवेक्षयेत् ।
 शौचाचारसमायुक्तो गृहस्थोऽपि हि मुच्यते ॥
 उक्तमेतद्विजातीनां महर्षे ! श्रूयतामिति ।
 अतः परं प्रवक्ष्यामि स्त्रीशूद्रपतनानि च ॥
 जपस्तपस्तीर्थयात्रा प्रव्रज्या मन्त्रसाधनम् ॥
 देवताराधनञ्चैव स्त्रीशूद्रपतनानि षट् ॥
 जीवहर्त्तरि या नारी उपोष्य व्रतचारिणी ।
 आयुष्यं हरते भर्तुः सा नारी नरकं व्रजेत् ॥
 तीर्थस्नानार्थिनी नारी पतिपादोदकं पिवेत् ।
 शङ्करस्यापि विष्णोर्व्यां प्रयाति परमं पदम् ॥
 जीवहर्त्तरि वामाङ्गी मृते वापि सुदक्षिणे ।
 आह्ने यज्ञे विवाहे च पत्नी दक्षिणतः सदा ॥
 सोमः शौचं ददौ तासां गन्धर्व्याश्च तथाङ्गिराः ।
 पावकः सर्व्वमेध्यं च मेध्यं वै योषितां सदा ॥
 जनमना ब्राह्मणो त्रैयः संस्कारैर्द्विजउच्यते ।
 विद्यया याति विप्रत्वं श्रोत्रियस्त्रिभिरेव च ॥

वेदशास्त्राख्यधीते यः शास्त्रार्थं निवेदति ।
 तदासौ वेदवित् प्रोक्तो वचनन्तस्य पावनम् ॥
 एकोऽपि वेदविद्वन्मं यं व्यवसेद्विजोत्तमः ।
 स ज्ञेयः परमो धर्म्मो नाज्ञानामबुत्तयुते ॥
 पावकाइव दीप्यन्ते जपहोमैर्द्विजोत्तमः ।
 प्रतिग्रहेण नश्यन्ति वारिष्ठा इव पावकः ॥
 तान् प्रतिग्रहजान् दीवान् प्राणायामैर्द्विजोत्तमः ।
 उत्सादयन्ति विद्वांसो वायु मेघानिवाम्बरी ॥
 भुक्ताचम्य यदा विप्र आर्द्रपाणित्वा तिष्ठति ।
 स्वस्मीर्वलं यशस्ते ज आयुश्चैव प्रहोषते ॥
 यस्तु भोजनशालायामासनस्थ उपसृजेत् ।
 तस्यान्नं नैव भोक्तव्यं भुक्ता चान्द्रायणक्षरेत् ॥
 पात्रोपरिस्थितं पात्रं यः संस्थाप्य उपसृजेत् ।
 तस्यान्नं नैव भोक्तव्यं भुक्ता चान्द्रायणक्षरेत् ॥
 न देवास्तृप्तिमायान्ति दातुर्भवति निष्फलम् ।
 हस्तं प्रक्षाल्य यस्त्वापः पिबेदमुक्ता द्विजोत्तमः ।
 तदन्नमसुरैर्भुक्तं निराशाः पितरो गताः ॥
 नास्ति वेदात् परं शास्त्रं नास्ति मातुः परो गुहः ।
 नास्ति दानात् परं मित्रमिह लोके परत्र च ॥
 अपात्रे ह्यपि यदन्नं दत्तत्वासप्तमं कुलम् ।
 हव्यं देवा न गृह्णन्ति कस्यच पितरस्तथा ॥
 आयुर्धनं तु पात्रेण यदन्नमुपदीयते ।
 अन्नं विष्ठासमं भोक्तुर्दाता च नरकं व्रजेत् ॥
 इतरेण तु पात्रेण दीयमानं विचक्षणः ।

न दद्यादामहस्तेन आयसेन कदाचन ॥
 वृक्षमयेषु च पानेषु यः श्राद्धे भोजयेत् पिष्टृन् ।
 अन्नदाता च मीक्षा च तावेव नरकं व्रजेत् ॥
 अभावे वृक्षमये दद्यादक्षुण्णतस्तु ते हिंजेः ।
 तेषां वचः प्रमाणं स्थापितञ्चानृतमिव च ॥
 सौवर्णायसताम्रेषु कांस्यरौप्यमयेषु च ।
 भिक्षादातु न धर्मीऽस्ति भिक्षुर्भुङ्क्ते तु क्लिषम् ॥
 न च कांस्येषु भुञ्जीवादापद्यपि कदाचन ।
 पलाशे यतयोऽग्नन्ति गृहस्थः कांस्यभाजने ॥
 कांस्यकस्य च यत्पापं गृहस्थस्य तथैव च ।
 कांस्यभोजी यतिश्चैव प्राप्नुयात् क्लिषं तयोः ॥
 अत्राप्युदाहरन्ति ॥ सौवर्णायसताम्रेषु कांस्यरौप्यमयेषु च ।
 भुञ्जन् भिक्षुर्न दूष्येत् दूष्येच्चैव परिग्रहात् ॥
 यतिहस्ते जलं दद्याद्भिक्षां दद्यात् पुनर्जलम् ।
 तद्भैक्षं भक्षणं तुल्यं तज्जलं सागरोपमम् ॥
 चरेन्माधुकरीं वृत्तिमपि स्तेष्वकुलादपि ।
 एकाग्रं नैव भोक्तव्यं गृहस्थतिकुलादपि ॥
 अनापदि चरेद्यस्तु सिद्धं भैक्षं गृहे वसन् ।
 दशरात्रं पिवेद्वज्रमापस्तु तत्रहमेव च ॥
 मोक्षमूलेण तु संमिश्रं यावकं दृतपाचितम् ।
 एतद्वज्रमिति प्रोक्तं भगवानचिरव्रवीत् ॥
 ब्रह्मचारी यतिश्चैव विद्यार्थी गुरुपोषकः ।
 अध्वगः क्षीणवृत्तिश्च षडेते भिक्षुकाः स्मृताः ॥

कल्याणान् कामयेत्यर्थो नर्भिसीमिव च क्षिप्रम् ।
 अद्भुतजननादूर्ध्वमेवं धर्मो विधीयते ॥
 ब्रह्महा प्रथमश्चैव द्वितीयं गुरुतत्त्वमः ।
 तृतीयस्तु सुरापोऽयं चतुर्थं स्तेयमुच्यते ॥
 पापानाश्चैव संसर्गः पञ्चमं पातकं महत् ।
 एषामेव विशुद्धार्थं चरेद्वर्षास्तुक्रमात् ॥
 नीचि कृच्छ्राक्षक्रामयेद्ब्रह्महत्यां व्यथीकृति ।
 सर्वेभ्यो ब्रह्महत्यायाः चित्रियेषु विधीयते ॥
 बह्मभगो द्वादशश्चैव विट्शूद्रयोस्तथा भवेत् ।
 नीन् मरसावक्रमश्रीयाद्भूमौ शयनमेव च ॥
 स्त्रीघातः शुद्धरतेऽप्येवं चरेत् कृच्छ्राब्दमेव च ।
 रजकः शैलुषश्चैव वेषुकर्मोपजीवनः ॥
 एतेषां यस्तु भुङ्क्ते वै द्विजबान्द्रायणश्चरेत् ।
 सर्वान्स्वजनानां व्रमने भोजने स्रग्प्रवेशने ॥
 पराकेष विशुद्धिः स्यान्नमवानत्रिरव्रवीत् ।
 चाण्डालभाण्ये यत्तुयं प्रीत्वा चैव द्विजोत्तमः ॥
 गोमूत्रवावकाहारः सप्तत्रिंशदहान्यपि ।
 संसृष्टं यस्तु पक्वान्नमन्त्यजैर्व्यापुःपदक्षया ॥
 अन्नानाद्ब्राह्मणोऽश्रीवात् प्राजापत्यार्धमाचरेत् ।
 चाण्डालान्नं यद्वा भुङ्क्ते चातुर्वर्ष्येऽस्य निष्कृतिः ॥
 चान्द्रायणं चरेद्विप्रः क्षत्रः सान्तपनं चरेत् ॥
 बड्ढावमाचरेद्दैत्यः पञ्चमव्यं तथैव च ।
 तिरावमाचरेच्छूद्रो दानं दत्त्वा विशुद्धरति ॥
 ब्राह्मणो वृक्षमारुढश्चाण्डालो मूलसंसृष्टः ॥

फलान्वत्ति स्थितं तत्र प्रायश्चित्तं कथं भवेत् ॥
 ब्राह्मणान् समनुज्ञाप्य सवासाः स्नानमाचरेत् ।
 नक्तभोजी भवेद्विप्रो घृतं प्राश्य विशुद्धयति ॥
 एकवृक्षसमारूढश्चाण्डालो ब्राह्मणस्तथा ।
 फलान्वत्ति स्थितं तत्र प्रायश्चित्तं कथं भवेत् ॥
 ब्राह्मणान् समनुज्ञाप्य सवासाः स्नानमाचरेत् ।
 अहीरानोषितो भूत्वा पञ्चगव्येन शुद्धयति ॥
 एकशाखासमारूढश्चाण्डालो ब्राह्मणो यदा ।
 फलान्वत्ति स्थितं तत्र प्रायश्चित्तं कथं भवेत् ॥
 निरात्रोषोषितो भूत्वा पञ्चगव्येन शुद्धयति ॥
 स्त्रिया क्लेच्छस्य सम्पर्काच्छुद्धिः सान्तपने तथा ।
 तप्तकृच्छ्रं पुनः कृत्वा शुद्धिरेषाभिधीयते ॥
 सम्बर्त्तेत यथा भार्यां गत्वा क्लेच्छस्य सङ्गताम् ।
 सचेलं स्नानमादाय घृतस्य प्राशनेन च ॥
 स्नात्वा नदुदकैश्चैव घृतं प्राश्य विशुद्धयति ।
 संगृहीतामपत्यार्थमन्यैरपि तथा पुनः ॥
 चाण्डालक्लेच्छश्चपचकपालव्रतधारिणः ।
 अकामतः स्त्रियो गत्वा पराकेण विशुद्धयति ॥
 अकामतस्तु प्रसूतो वा तत्समो नाम संशयः ।
 स एव पुरुष रुक्म गर्भो भूत्वा प्रजायते ॥
 तैलाभ्यक्तो घृताभ्यक्तो विस्मृतं कुरुते द्विजः ।
 तैलाभ्यक्तो घृताभ्यक्तश्चाण्डालं स्पृशते द्विजः ॥
 अहीरानोषितो भूत्वा पञ्चगव्येन शुद्धयति ॥
 केशकीटनखस्त्रायु अस्त्रिकण्टकमेव च ॥

स्मृत्वा ननुपपन्ने काला दृष्टं प्राप्य निशुच्यति ॥
 सप्तमस्त्रिंशत्कालाणि मनुष्यस्तिकर्षिणाः ।
 स्मृत्वा काला हेमन्ततद्वनं योत्वा विप्रचरति ॥
 मोक्षले कन्दुगालायां तैलचक्रे सुचक्रसोः ।
 अमौर्त्तानि शीघ्रानि क्रीणाश्च व्याधितस्य च ॥
 न स्त्री दूष्यति जारेण प्राङ्मणोऽवेदन्यथा ।
 नापो मूत्रपुरीषाभ्यां नाग्निर्दहति कथं वा ॥
 पूर्वं स्त्रियः सुरैर्भुक्ताः सोमगन्धर्ववज्रभिः ।
 भुञ्जते मानवाः पद्यान् ता दूष्यन्ति कर्हिचित् ॥
 असवर्षस्य यो गर्भः क्रीणां योनौ निषेव्यते ।
 अथवा सा भवेन्नारी यावद्गर्भं न मुञ्चति ॥
 विमुक्ते तु ततः शल्ये रजसापि प्रहृश्यते ।
 तदा सा यच्छते नारी विमलं काञ्चनं यथा ॥
 स्वयं विप्रतिपन्ना या यदि वा विप्रतारिता ।
 बलाङ्गारी प्रभुक्ता वा चौरभुक्ता तथापि वा ।
 न त्वाग्या दूषिता नारी न कामोऽस्या विधीयते ॥
 ऋतुकाले उपासीत पुण्यकालेन यच्छति ॥
 रजकचर्मकारश्च नटो वरुड एव च ।
 कैवर्त्तमेदभिज्ञाश्च सप्तैते चान्धजाः स्मृताः ॥
 एषां गत्वा स्त्रियो मोहाद्भुक्ता च प्रतिगृह्य च ।
 छच्छाद्माचरेज्ज्ञानादज्ञानादैन्दवद्वयम् ॥
 सखद्भुक्ता तु या नारी स्नेच्छैर्वा पापकर्मभिः ।
 प्राजापतेन यच्छेत ऋतुप्रस्रवणेन तु ॥

लवाहृता स्वयं वापि परमेष्ठितया यदि ।
 सकृद्वक्ता तु या नारी प्राजापत्येन यद्यति ॥
 प्रारब्धदीर्घतपसां नारीणां यद्रजो भवेत् ।
 न तेन तद्व्रतं तासां विनश्यति कदाचन ॥
 मद्यसंस्पृष्टकुम्भेषु यत्तोयं पिवति द्विजः ।
 कच्छपादेन यद्येत पुनः संस्कारमर्हति ॥
 अन्त्यजस्य तु ये वृक्षा बहुपुष्पफलोपगाः ।
 उपभोग्यास्तु ते सर्वे पुष्पेषु च फलेषु च ॥
 चाण्डालेन तु संस्पृष्टं यत्तोयं पिवति द्विजः ।
 कच्छपादेन यद्येत आपस्तम्बोऽब्रवीन्मुनिः ॥
 स्त्रीसोपानहविष्मूत्रस्त्रीरजोमध्यमिव च ।
 एभिः सन्दूषिते कूपे तोयं पीत्वा कथं विधिः ॥
 एकं द्रव्यं त्र्यहश्चैव द्विजातीनां विशेषनम् ।
 प्रायश्चित्तं पुनश्चैव नक्तं शूद्रस्य दापयेत् ॥
 सद्योवान्ते सचैलं तु विप्रस्तु स्नानमाचरेत् ।
 पथ्युषिते त्वहोरात्रमतिरिक्ते दिनत्रयम् ॥
 शिरःकण्ठोरूपादांश्च क्षुरया यस्तु क्षिप्यते ।
 दशषट्क्षितयैकाहं चरेदेवमनुक्रमात् ॥
 अनापुगदाहरन्ति ॥ प्रमादान्मद्यपः क्षुरां सकृत्पीत्वा द्विजोत्तमः ।
 गोमूत्रयावकाहारो दशरात्रेण यद्यति ॥
 मद्यपस्य निषादस्य यस्तु भुङ्क्ते द्विजोत्तमः ।
 न देवा भुञ्जते तत्र न पिवन्ति हविर्जलम् ॥
 चितिभ्रष्टा तु या नारी ऋतुभ्रष्टा च व्याधितः ॥
 प्राजापत्येन यद्येत ब्राह्मणान् भोजयेद्दश ॥

ये च प्रवृजिता विप्राः प्रवृज्यन्ति चकारुः ।
 अनाशकाविवर्त्तके प्रिकीर्षन्ति गृहस्थितिम् ॥
 धारयेन्मीषि कच्छाश्चिन्तायाश्चमयाधिना ।
 जातकर्मणादिकं प्रोक्तं पुनः संस्तारमर्हति ॥
 नाशौचं नोदकं नाशु नोपवादानुक्रमणे ।
 ब्रह्मदण्डहतानां तु न कार्यं कटधारणम् ॥
 स्नेहं कृत्वा भयादिभ्यो यस्त्वेतानि समाचरेत् ।
 गोभूतयावकाहारः कच्छमेकं विशोधनम् ॥
 वृद्धः शौचसमृतेर्लभः प्रत्याख्यातभिषक्क्रियः ।
 आत्मानं घातयेद्यस्तु भृग्वग्न्यनशनस्त्रभिः ॥
 तस्य निरात्ममाशौचं द्वितीये त्वस्थिसञ्चयम् ।
 तृतीये तूदकं कृत्वा चतुर्थे आहमाचरेत् ॥
 यस्यैकापि गृहे नास्ति धेनुर्वक्षानुचारिणी ।
 मङ्गलानि कुतस्तस्य कुतस्तस्य तमःशयः ॥
 अतिदोहातिवाहाभ्यां नासिकाभेदनेन वा ।
 नदीपर्वतसंरोधमृते पादोनमाचरेत् ॥
 षष्ठागवं धर्महलं षड्गवं व्यावहारिकम् ।
 चतुर्गवं नृशंसानां द्विगवं भवबध्यकृत् ॥
 द्विगवं वाहयेत् पादं मध्याह्नं तु चतुर्गवम् ।
 षड्गवं तु विपादोक्तं पूर्णाहस्वष्टभिः ऋतः ॥
 काष्ठलोष्टशिलागोघ्नः कच्छं सान्तपनश्चरेत् ।
 प्राजापत्यं चरेन्मृत्ना अतिकच्छन्तु आयसैः ॥
 प्रायश्चित्ते ततश्चीर्णे कुर्याद्ब्राह्मणभोजनम् ।
 अनुष्ठुत्सहितां गाञ्च दद्याद्विप्राय दक्षिणाम् ॥

शरभोद्गृह्यान्नागान् सिंहशार्ङ्गसगरुभ्रान् ।
 हत्वा च शूद्रहत्यायाः प्रायश्चित्तं विधीयते ॥
 मार्जारगोधानकुसुमसूकांश्च पतयिष्यः ।
 हत्वा ग्राहं पिबेत् क्षीरं कच्छं वा पादिकश्चरेत् ॥
 चाण्डालस्य च संस्पृष्टं विस्मूचस्पृष्टमेव वा ।
 निरात्रेण विशुद्धिः स्यादमुष्णीष्पिष्टं तथाचरेत् ॥
 वापीकूपतडागानां दूषितानाञ्च शोधनम् ।
 उद्वरेद्वटशतं पूर्णं पञ्चगव्येन शुद्ध्यति ॥
 अस्थिचर्मावसिक्तेषु खरखानादिदूषिते ।
 उद्वरेदुदकं सर्व्वं शोधनं परिमार्जनम् ॥
 गोदोहने चर्मपुटे च तीर्थं यन्माकरे कारकशिल्पिहस्ते ।
 स्त्रीबालवृद्धाचरितानि यान्यप्रत्यक्षदृष्टानि शुचीनि तानि ॥
 प्राकाररोधे विषमप्रदेशे सेनानिवेशे भवनस्य दाहे ।
 आरम्भयज्ञेषु महोत्सवेषु तथैव दोषा न विक्लप्यन्मोयाः ॥
 प्रपाखरस्थे भटकस्य कूपे द्रोण्यां जलं कोशविनिर्गतञ्च ।
 क्षपाकचण्डालपरिपहे तु पीत्वा जलं पञ्चगव्येन शुद्धिः ॥
 रेतोविष्मलसंस्पृष्टं कौपं यदि जलं पिबेत् ।
 निरात्रेणैव शुद्धिः स्यात् कुम्भे साक्तपनं तत्रा ॥
 क्लिन्नभिन्नशवं यत् स्यादन्नानादुदकं पिबेत् ।
 प्रायश्चित्तं चरेत् पीत्वा तप्तकच्छं द्विजोत्तमः ॥
 उद्वीक्षीरं खरीक्षीरं सानुषीक्षीरमेव च ।
 प्रायश्चित्तं चरेत् पीत्वा तप्तकच्छं द्विजोत्तमः ॥
 वस्त्रवाह्येन संस्पृष्ट उष्णिष्टस्तु द्विजोत्तमः ।
 पञ्चरात्रोषितो भूत्वा पञ्चगव्येन शुद्ध्यति ॥

शुचि नीलमिक्ततोमं प्रकृतस्थं महीगतम् ।
 चर्ममाण्डैस्तु धाराभिस्तथा यन्मोघृतं जलम् ॥
 चण्डालेन तु संस्पृष्टः स्नानमेव विधीयते ।
 उच्छिष्टस्य च संस्पृष्टस्त्रिरात्रेणैव शुद्धमिति ॥
 आकराहृतवस्तूनि नाशुचीनि कदाचन ।
 आकराः शुचयः सर्वे वर्जयित्वा सुराकारम् ॥
 भ्रष्टाभ्रष्टयवाद्यैव तथैव चणकाः स्मृताः ।
 खजूरश्चैव कर्पूरमन्यद्भ्रष्टतरं शुचि ॥
 अमीमांस्यानि शीघ्रानि स्त्रीभिराचरितानि च ।
 अदुष्टाः सततं धारा वातोद्धृताश्च रेणवः ॥
 बहूनामेव लग्नानामेकस्य दशुचिर्भवेत् ।
 अशीघ्रमेकमात्रस्य नेतरेषां कथञ्चन ॥
 एकपङ्क्त्य पविष्टानां भोजनेषु पृथक् पृथक् ।
 यद्येको लभते नीलीं सर्वे तेऽशुचयः स्मृताः ॥
 यस्य पटे पटसूत्रे नीलीरक्तोहि दृश्यते ।
 निराशं तस्य दातव्यं शेषाद्यैवोपवासिनः ॥
 आदित्येऽस्तमिते रात्रावस्पृश्यं स्पृशते यदि ।
 भगवन् ! केन शुद्धिः स्यात्ततो ब्रूहि तपोधन ! ॥
 आदित्येऽस्तमिते रात्रौ स्पृशन् हीनं दिवा जलम् ।
 तेनैव सर्वं शुद्धिः स्याच्छ्वस्पर्शस्तु वर्जयेत् ॥
 देशकालं वयः शक्तिं पापञ्चावेक्षयेत्ततः ।
 प्रायश्चित्तं प्रकल्प्य स्यादयस्य चोक्ता न निष्कृतिः ॥
 देवयात्राविवाहेषु यज्ञप्रकरणेषु च ।
 उत्सवेषु च सर्वेषु स्पृष्टास्पृष्टिर्न विद्यते ॥

आरुणाक्षं तत्रा चीरं कन्दुकं दक्षिणकवः ।
 स्निग्धपत्राश्च तत्राश्च शुद्धस्यापि न कूयति ॥
 आर्द्रमांसं घृतं तैलं क्षेप्याश्च फलसम्पन्नाः ।
 चण्डमोक्षस्थिता एते निष्क्रान्ताः शुद्धिमाप्नुयुः ॥
 अज्ञानात् पिवते तोयं ब्राह्मणः शुद्धजातिषु ।
 अज्ञोऽपि रोषितः ज्ञात्वा पञ्चगव्येन शुद्ध्यति ॥
 चाहितरग्निस्तु यो विप्रो महापातककान् भवेत् ।
 अप्सु प्रक्षिप्य पात्राणि पश्चादग्निं विनिर्दिशेत् ॥
 यो गृहीत्वाऽविवाहाग्निं गृहस्थ इति मन्यते ।
 अक्षं तस्य न भोक्तव्यं हथापाको हि सः स्मृतः ॥
 हथापाकस्य भुञ्जानः प्रायश्चित्तं चरेद्द्विजः ।
 प्राणानप्सु निराचम्य घृतं प्राश्य त्रिगुह्यति ॥
 वैदिके लौकिके वापि हुतोच्छिष्टे जले क्षितौ ।
 वैश्वदेवं प्रकुर्वीत पञ्चसूनापनुत्तये ॥
 कनीयान् गुणवान् श्रेष्ठः श्रेष्ठश्चेन्निर्गुणी भवेत् ।
 पूर्व्यं पाणिं गृहीत्वा च गृह्याग्निं धारयेद्बुधः ॥
 ज्येष्ठश्चेदयदि निर्दोषो गृह्णीयादग्निमपतः ।
 नित्यं नित्यं भवेत्तस्य ब्रह्महत्या न संशयः ॥
 महापातकसंस्पृष्टः ज्ञानमेव विधीयते ।
 संस्पृष्टश्च यदा भुङ्क्ते ज्ञानमेव विधीयते ॥
 पतितैः सह संसर्गं मासार्धं मासमेव वा ।
 गोमूत्रयावकाहारो मासार्धेन विगृह्यति ॥
 कृच्छार्धं पतितस्यैव सकृदमुक्ता द्विवीक्षणः ।
 अविज्ञानाच्च तदमुक्ता कृच्छ्रं साक्षात्पुनश्चरेत् ॥

पतितानां यदा भुक्तं भुक्तं चाण्डालविषमि ।
 मासाहंस्तु पिवेच्चरि इति शातातपोऽब्रवीत् ॥
 मीत्राङ्गणहतानाञ्च पतितानां तथैव च ।
 अग्निना नच संस्कारः शङ्कस्य वचनं यथा ॥
 यच्चाण्डालीं द्विजो गच्छेत् कञ्चिद् काममोहितः ।
 निभिः कञ्चैर्विद्यते प्रत प्राजापत्यानुपूर्वशः ॥
 पतितानां नमादाय भुक्त्वा वा ब्राह्मणो यदि ।
 कृत्वा तस्य समुत्सर्गमतिकञ्च विनिर्दिशेत् ॥
 अथ्यहस्ताच्छ्वे चित्रं काष्ठलोष्टद्वयानि च ।
 न संश्रयेत् तथोच्छिष्टमहोरात्रं समाचरेत् ॥
 चाण्डालं पतितं स्वेच्छं मद्यभाण्डं रजसंलाम् ।
 द्विजः संश्रयेत् न भुञ्जीत भुञ्जानो यदि संश्रयेत् ॥
 व्रतः परं न भुञ्जीत त्यक्त्वा च ज्ञानमाचरेत् ।
 ब्राह्मणैः समनुज्ञात किरातमुपवासयेत् ।
 संहृतं वायकं प्राञ्ज व्रतशेषं समापयेत् ॥
 भुञ्जानः संश्रयेद्यस्तु वायसं कुक्कुटं तथा ।
 भिरानेषैव यद्धिः स्यादथोच्छिष्टस्वहेन तु ॥
 आरुढो नैष्ठिके धर्मे यस्तु प्रच्यवते पुनः ।
 चान्द्रायणं चरेत्मासमिति शातातपोऽब्रवीत् ॥
 यशुविश्याभिगमने प्राजापत्यं विधीयते ।
 गर्वां गमने मनुप्रोक्तं व्रतं चान्द्रायणचरेत् ॥
 यमानुवीषु गोवर्जमुदक्यायामयोनिषु ।
 रितः सिक्ता जली चैव कञ्च सान्तपनचरेत् ॥
 उदक्यां संतिकां वापि अथ्यजां संश्रते यदि ।

निरानेयैव शुद्धिः स्वाङ्घ्रिधरेष पुरातनः ॥
 संसर्गं यदि गच्छेच्च दुदम्बाम्बा तथान्धजैः ।
 प्रायश्चित्ती स विज्ञेयः पूर्वं स्नानं समाचरेत् ॥
 एकरात्रश्चरेन्मूलं पुरीषे तु दिनत्रयम् ।
 दिनत्रयं तथा पाने मैथुने पञ्च सप्त वा ॥
 भोजने तु प्रसक्तानां प्राजापत्यं विधीयते ।
 दन्तकाष्ठे त्वहोरात्रमेव शौचविधिः स्मृतः ॥
 रजस्वला यदा स्पृष्टा स्नानचण्डालवासैः ।
 निराहारा भवेत्तावत् स्नात्वा कालेन शुद्ध्यति ॥
 रजस्वला यदा स्पृष्टा उद्गजम्बुकशम्बरैः ।
 पञ्चरात्रं निराहारा पञ्चगव्येन शुद्ध्यति ॥
 स्पृष्टं रजस्वलान्योन्यं ब्राह्मण्या ब्राह्मणी च या ।
 एकरात्रं निराहारा पञ्चगव्येन शुद्ध्यति ॥
 स्पृष्टा रजस्वलान्योन्यं ब्राह्मण्या क्षत्रियो च या ।
 निरानेयं विशुद्धिः स्वाङ्घ्रासस्य वचनं यथा ॥
 स्पृष्टा रजस्वलान्योन्यं ब्राह्मण्या वैश्वसम्भवा ।
 चतुरात्रं निराहारा पञ्चगव्येन शुद्ध्यति ॥
 स्पृष्टा रजस्वलान्योन्यं ब्राह्मण्या शूद्रसम्भवा ।
 षड्रात्रेण विशुद्धिः स्वाद्ब्राह्मणीकामकारतः ॥
 अकामतश्चरेद्देवं ब्राह्मणी सर्वतः स्पृशेत् ॥
 चतुर्णामपि वर्णानां शुद्धिरेषा प्रकीर्तिता ॥
 उच्छिष्टेन तु संस्पृष्टो ब्राह्मणी ब्राह्मणेन यः ।
 भोजने मूलचारे च शङ्कस्य वचनं यथा ॥
 स्नानं ब्राह्मणसंस्पर्शं जपहोमौ तु क्षत्रिये ।

वैश्ये नक्तञ्च कुर्वीत शूद्रे चैव उपोषणं ॥
 चर्मको रजको वैश्यो धौवरो नटकस्तथा ।
 एतान् स्पृष्ट्वा द्विजो मोहादाचामेत् प्रयतीऽपि सन् ॥
 एतैः स्पृष्टो द्विजो नित्यमेकरात्रं पयः पिबेत् ।
 उच्छिष्टैस्त्रैस्त्रिरात्रं स्वाहृतं प्राश्य विशुध्यति ॥
 यस्तु ह्यायां श्वपाकस्य ब्राह्मणस्तुधिगच्छति ।
 तत्र स्नानं प्रकुर्वीत घृतं प्राश्य विशुध्यति ॥
 अभिशस्तो द्विजोऽरस्ये ब्रह्महत्याव्रतं चरेत् ।
 मासोपवासं कुर्वीत चान्द्रायणमथापि वा ॥
 दद्यामिथ्योपयोगेन भूषणहत्याव्रतचरेत् ।
 अश्विभक्षो द्वादशाहं पराकीर्त्यैव शुध्यति ॥
 शठञ्च ब्राह्मणं हत्वा शूद्रहत्याव्रतं चरेत् ।
 निर्गुणं सगुणो हत्वा पराव्रतमाचरेत् ॥
 उपपातकसंयुक्तो मानवो म्रियते यदि ।
 तस्य संस्कारकर्त्ता च प्राजापत्यद्वयश्चरेत् ॥
 प्रभुञ्चानोऽतिसन्नेहं कदाचित् स्पृशते द्विजः ।
 निराव्रमाचरेन्नतौर्निस्नेहमश्व वाचरेत् ॥
 विङ्गलकाकादुच्छिष्टं जग्ध्वा श्वनकुलस्य च ।
 केशकीटावपन्नञ्च पिबेद्ब्राह्मीं सुवर्चसं ॥
 उष्ट्रयानं समाबुद्ध स्वरयानञ्च कामतः ।
 स्नात्वा विप्रो जितयासः प्राणायामेन शुध्यति ॥
 सव्याहृतीं सप्रणवां गायत्रीं शिरसा सह ।
 निःपठेद्वा यतप्राणः प्राणायामः स उच्यते ॥
 अक्षद्विगुणगोमूत्रं सर्पिर्दद्याच्चतुर्गुणं ।

क्षीरमष्टगुणं देयं पञ्चगव्ये तथा दधि ॥
 पञ्चगव्यं पिवेच्छूद्रो ब्राह्मणस्तु सुरां पिवेत् ।
 उभौ तौ तुल्यदोषौ च वसतो नरके चिरं ॥
 अजा नावो महिषश्च अमेध्यं भक्षयन्ति याः ।
 दुग्धं हव्यं च कव्यं च गोमयं न विलेपयेत् ॥
 जनस्तनीमधिकां वा या चान्या स्तनपायिनी ।
 तासां दुग्धं न ह्येतव्यं हुतं चैवाहुतं भवेत् ॥
 ब्राह्मीदने च सोमे च सौमन्तोन्नयने तथा ।
 जातश्राद्धे नवश्राद्धे भुक्ता चान्द्रायणं चरेत् ॥
 राजानं हरते तेजः शूद्रान् ब्रह्मवर्चसं ।
 स्वसुतानश्च यो भुङ्क्ते स भुङ्क्ते पृथिवीमखं ॥
 स्वसुता अप्रजाता च नाश्रीयान्तद्दृष्ट्वे पिता ।
 अखं भुङ्क्ते तु मायायां पूयं स नरकं व्रजेत् ॥
 अधीत्य चतुरो वेदान् सर्व्वशास्त्रार्थतत्त्ववित् ।
 नरेन्द्रभवने भुक्ता विष्ठायां जायते कृमिः ॥
 नवश्राद्धे त्रिपक्षे च षष्मासे मासिकेऽब्दिके ।
 पतन्ति पितरस्तस्य यो भुङ्क्ते नापदि द्विजः ॥
 चान्द्रायणं नवश्राद्धे पराको मासिके तथा ।
 त्रिपक्षे चैव कृच्छ्रः स्यात् षष्मासे कृच्छ्रमेव च ।
 आब्दिके पादकृच्छ्रः स्यादेकाहः पुनराब्दिके ॥
 ब्रह्मवर्च्यमनाधाय मासश्राद्धेषु पर्व्वसु ।
 द्वादशाहे त्रिपक्षेऽब्दे यस्य भुङ्क्ते द्विजोत्तमः ॥
 पतन्ति पितरस्तस्य ब्रह्मलोके गता अपि ॥
 एकादशाहेऽहोरात्रं भुक्ता संचयने त्रयं ।

उपोथ्य विप्रिवदियः कुमाण्डी जुहुयादृष्टं ॥
 पचे वा यदि वा मासे यस्य नाश्रन्ति वे द्विजाः ।
 भुक्त्वा दुरात्मनस्तस्य द्विजयान्द्रायणं चरेत् ॥
 यच्च वेदध्वनिध्वान्तं नच गोभिरलङ्घ्यतम् ।
 यच्च बालैः परिवृतं श्मशानमिव तदगृह्यं ॥
 हास्येऽपि बहवो यत्नं विनाऽधर्मं वदन्ति हि ।
 विनापि धर्मं यास्तेऽपि स धर्मः पावनः श्रुतः ॥
 हीनवर्णं च यः कुर्यादज्ञानादभिवादनं ।
 तत्र स्नानं प्रकुर्वीत घृतं प्राश्य विशुद्धयति ॥
 समुत्पन्ने यदा स्नाने मुङ्क्ते वापि पिवेद्यदि ।
 गायत्र्यष्टसहस्रं तु जपेत् स्नात्वा समाहितः ॥
 अङ्गुल्या दन्तकाष्ठञ्च प्रत्यक्षं खवणं तथा ।
 श्रुतिकाभक्षणञ्चैव तुल्यं गोमांसभक्षणं ॥
 दिवा कपित्थच्छायायां रात्रौ दक्षिणमौषु च ।
 कार्पासं दन्तकाष्ठञ्च विशोरपि हरेच्छिवं ॥
 सूर्यवातनखाग्राम्बु स्नानवस्त्रघटोदकं ।
 मार्जनीरेणुकेशाम्बु हन्ति पुण्यं दिवाकृतं ॥
 मार्जनीरजकेशाम्बु देवतायतनोद्भवम् ।
 तेनावगुण्ठितं तेषु मङ्गाभः प्रुतएव सः ॥
 श्रुतिकाः सप्त न याह्या वल्मीके मृषिकस्थले ।
 अन्तर्जले श्मशानास्ते ह्यधमूले सुरालये ।
 हवभैक्ष तथोत्खाते श्रेयस्कामैः सदा बुधैः ॥
 शुचौ देशे तु संपाह्या कर्कराश्रविवर्जिता ।
 पुरीषे मैथुने होमे प्रस्नावे द्रुमाघावने ।

ज्ञानभोजनजघ्नेषु सदा मौनं समाचरेत् ॥
 यस्तु संवत्सरं पूर्णं भुङ्क्ते मौनेन सर्वदा ।
 युगकोटिसहस्रेषु स्वर्गलोके महीयते ॥
 ज्ञानं दानं जपं होमं भोजनं देवतार्चनं ।
 प्रौढपादो न कुर्वीत स्वाध्यायं पितृतर्पणं ॥
 सर्वस्वमपि यो दद्यात् पातयित्वा दिजोत्तमं ।
 नाशयित्वा तु तत् सर्वं म्रूणहत्याफलं लभेत् ॥
 ग्रहणोद्वाहसंक्रान्तौ स्त्रीणाञ्च प्रसवे तथा ।
 दानं नैमित्तिकं ज्ञेयं रात्रौ चापि प्रशस्यते ॥
 क्षौमजं वाथ कार्पासं पट्टसूत्रमथापि वा ।
 यज्ञोपवीतं यो दद्याद्दत्तदानफलं लभेत् ॥
 कांस्यस्य भाजनं दद्याद्दृष्टपूर्णां सुशोभनम् ।
 तथा भक्त्या विधानेन अग्निष्टोमफलं लभेत् ॥
 श्राद्धकाले तु यो दद्याच्छोभनौ च उपानहौ ।
 स गच्छत्यन्यमार्गेऽपि अन्नदानफलं लभेत् ॥
 तैलपात्रं तु यो दद्यात् संपूर्णन्तु समाहितः ।
 स गच्छति ध्रुवं स्वर्गे नरो नास्तत्र संशयः ॥
 दुर्भिक्षे अन्नदाता च सुभिक्षे च हिरण्यदः ।
 पानीयदस्तुरस्थे च स्वर्गलोके महीयते ।
 यावद्द्वर्षं प्रसूता गौस्तावत् सा पृथिवी स्मृता ।
 पृथिवीं तेन दत्ता स्यादीदृशीं गान्धदाति यः ॥
 तेनाम्नयो हुताः सम्यक् पितरस्तेन तर्पिताः ॥
 देवाश्च पूजिताः सर्वे यो ददाति गवाङ्गिकं ॥
 जन्मप्रभृति यत्पहपं सातकं पैतृकं तथा ॥

तत् सर्वं नश्यति क्षिप्रं वर्ज्यदानाच्च संशयः ॥
 कृत्वाजिनञ्च यो दद्यात् सर्वोपकारसंयुतम् ।
 उच्चरन्करकस्थानात् कुलान्येकोत्तरं शतम् ॥
 आदित्यो वरुणो विष्णुर्ब्रह्मा सोमो हुताशनः ।
 शूलपाणिसु भगवानभिनन्दन्ति भूमिदम् ॥
 वायुकानां कृता राशि र्यावत् सप्तर्षिमण्डलम् ।
 गते वर्षे शते चैव पलमेकं विशीर्यति ॥
 अथञ्च दृश्यते तस्य कन्यादानेन चैव हि ।
 आतुरे प्राणदाता च लीषि दानफलानि च ॥
 सर्वेषामेव दानानां विद्यादानं ततोऽधिकम् ।
 पुनादिस्त्रजने दद्याद्विप्राय च न कैतवे ॥
 सकामः स्वर्गमाप्नोति निष्कामो मोक्षमाप्नुयात् ।
 ब्राह्मणे वेदविदुषि सर्वशास्त्रविशारदे ॥
 मातृपितृपरे चैव ऋतुकालाभिगामिनि ।
 शीलचारित्र्यसंपूर्णे प्रातःस्नानपरायणे ॥
 तस्यैव दीयते दानं यदीच्छेच्छेय आत्मनः ॥
 संपूज्य विदुषो विप्रानन्येभ्योऽपि प्रदीयते ।
 तत्कार्यं नैव कर्त्तव्यं न दृष्टं न श्रुतं मया ॥
 अतः परं प्रवक्ष्यामि श्राद्धकर्म्मणि ये हिजाः
 पितृणामक्षयं दानं दत्तं येषान्तु निष्फलम् ॥
 न ह्येनाङ्गो न रोगी च श्रुतिस्मृतिविवर्जितः ।
 नित्यञ्चानृतवादी च तांस्तु श्राद्धे न भोजयेत् ॥
 हिंसारतं च कपटं उपगूह्य श्रुतं च यः ।
 किङ्करं कपिलं काणं श्वनिषं रोगिणस्तथा ॥

दुष्कर्माच्चं श्रीशंकीशं पाण्डुरोगं जटाधरं ।
 भारवाहकमुग्रं हिभार्यं हवलीपतिं ॥
 भेदकारी मवेष्टैव बहुपीडाकरोऽपि वा ।
 हीनातिरिक्तगात्रोवा तमप्यपनयेत्तथा ॥
 बहुभोक्ता दीनमुखो मत्सरी क्रूरबुद्धिमान् ।
 एतेषां नैव दातव्यः कदाचिद्वै प्रतिग्रहः ॥
 पथ चेन्नान्विद्युक्तः शारीरैः पङ्क्तिदूषणैः ।
 अदूष्यं तं यमः प्राह पङ्क्तिपावन एव सः ॥
 श्रुतिः स्मृतिश्च विप्राणां नयने हि प्रकीर्तिते ।
 काणः स्यादेकहीनोऽपि ह्याभ्यामन्यः प्रकीर्तितः ॥
 न श्रुतिर्न स्मृतिर्यस्य न शीलं न कुलं सतः ।
 तस्य आहं न दातव्यं त्वन्धकस्यानिरव्रवीत् ॥
 तस्माद्देन शास्त्रेण ब्राह्मण्यं ब्राह्मणस्य तु ।
 न चेकेनैव वेदेन भगवाननिरव्रवीत् ॥
 योगस्थैर्लोचनैर्युक्तः पादापञ्च प्रयच्छति ।
 लौकिकज्ञैश्च शास्त्रोक्तं पश्येच्चैवाधरोत्तरं ।
 वेदैश्च ऋषिभिर्गीतं दृष्टिमान् शास्त्रवेदवित् ॥
 व्रतिनश्च कुलीनश्च श्रुतिस्मृतिरतं सदा ।
 तादृशं भोजयेच्छास्त्रे पितृणामन्नयं भवेत् ॥
 यावतो पसते यासान् पितृणां दीप्ततेजसान् ।
 पिता पितामहश्चैव तथैव प्रपितामहः ।
 नरकस्था विमुच्यन्ते भुवं यान्ति त्रिषष्टिपम् ॥
 तस्माद्विप्रं परीक्षेत आहकाले प्रयत्नतः ॥
 न निर्व्वपति यः आहं प्रमीतपितृको द्विजः ।

इन्द्रोद्यये मरुषि मासि प्रायश्चित्ती भवेत्तु ततः ॥
 सूर्ये कन्यागते कुर्याच्छ्राद्धं यो न गृह्णाद्यमी ।
 घनं पुत्रान् कुलं तस्य पितृनिष्ठासमीक्ष्य ॥
 कन्यागते सवितरि पितरो यान्ति सत्सुतान् ।
 गृह्णा प्रेतपुरी सर्वा यावद्वृश्चिकदर्शनम् ॥
 ततो वृश्चिकसंप्राप्ते निराशाः पितरोगताः ।
 पुनः स्वभवनं यान्ति श्रापं दत्त्वा सुदारुणम् ॥
 पुनं वा भ्रातरं वापिदौहित्रं पौत्रकं तदा ।
 पितृकार्ये प्रसक्ता ये ते यान्ति परमां गतिम् ॥
 यथा निर्मन्यनादग्निः सर्व्वकाष्ठेषु तिष्ठति ।
 तथा स दृश्यते धर्म्मग्राह्यदानान्न संशयः ॥
 सर्व्वश्राद्धार्थगमनं सर्व्व तीर्थावगाहनम् ।
 सर्व्वयज्ञफलं विन्याच्छ्राद्धदानान्न संशयः ॥
 महापातकसंयुक्ती यो युक्तश्चोपपातकैः ।
 घनैर्मुक्ती यथा भानूराहुमुक्तश्च चन्द्रमाः ॥
 सर्व्वपापविनिर्मुक्तः सर्व्वपापं विलङ्घयेत् ।
 सर्व्व सौख्यं स्वयं प्राप्तः श्राद्धदानान्न संशयः ॥
 सर्व्वेषामेव दानानां श्राद्धदानं विशिष्यते ।
 क्षेप्तुं कृतं पापं श्राद्धदानं विशोधनम् ॥
 श्रापं कृत्वा तु मर्त्वी वै स्वर्गलोके महीयते ॥
 अमृतं ब्राह्मणस्यान्नं क्षत्रियान्नं पयः स्मृतम् ।
 वैश्यस्य चान्नमेवान्नं शूद्राद्यं रुधिरं भवेत् ॥
 एतत् सर्व्वं मया ख्यातं श्राद्धकाले समुत्थिते ।
 वैश्वदेवे च होमे च देवताभ्यर्चने जपे ॥

अमृतं तेन विप्रावृष्टं गृह्यजुः सामसंस्कृतम् ॥
 व्यवहारानुपूर्वेण धर्मो ण वलिभिर्जितम् ।
 अनिरुद्धितं पयस्तेन घृतान्नं यन्नपालने ॥
 देवो मुनिर्द्विजो राजा वैश्यं शूद्रो निषादकः ।
 पद्मर्ज्ज्वलोऽपि चाण्डालो विप्रो दशविधाः स्मृताः ॥
 सन्ध्यां स्नानं जपं होमं देवतानित्यपूजनम् ।
 अतिथिं वैश्यदेवञ्च देवब्राह्मण उच्यते ॥
 शाके पत्रे फले मूले वनवासे सदा रतः ।
 निरतोऽहरहः आह्वे स विप्रो मुनिरुच्यते ॥
 वेदान्तं पठते नित्यं सर्वसङ्गं परित्यजेत् ।
 साङ्ख्ययोगविचारस्थः स विप्रो द्विज उच्यते ॥
 अस्त्राहताश्च धन्वानः संग्रामे सर्वसंमुखे ।
 चारुभे निर्जिता येन स विप्रः क्षत्र उच्यते ॥
 कृषिकर्म्मरतो यश्च गवाश्च प्रतिपालकः ।
 वाणिज्यव्यवसायश्च स विप्रो वैश्य उच्यते ॥
 लाक्षालवणसंमिश्रं कुसुमं क्षीरसर्पिषः ।
 विक्रीता मधुमांसानां स विप्रः शूद्र उच्यते ॥
 क्षीरश्च तस्करश्चैव सूचको दंशकस्तथा ।
 मत्स्यमांसे सदालुब्धो विप्रो निषाद उच्यते ॥
 ब्रह्मतत्त्वं न जानाति ब्रह्मसूत्रेण गर्वितः ।
 तेनैव स च पापेन विप्रः पण्डदाहृतः ॥
 वापीकूपतडाभानामारामस्य सरःसु च ।
 निःशङ्कं रोधकश्चैव स विप्रो स्त्रीच्छ उच्यते ॥
 क्रियाहीनश्च मूर्खश्च सर्वधर्मविवर्जितः ।

निर्दयः सर्वभूतेषु विप्रखाण्डालउच्यते ॥

वेदैर्विहीनाश्च पठन्ति शास्त्रं शास्त्रेण हीनाश्च पुराणपाठाः ।

पुराणहीनाः कृषिणो भवन्ति भ्रष्टास्ततो भागवता भवन्ति ॥

ज्योतिर्विदो ह्यथर्व्वाणः कीराः पौराणपाठकाः ।

अग्निं यज्ञे महादाने वरणीयाः कदाच न ॥

आप्तश्च पितरं घोरं दानं चैव तु निष्फलम् ।

यज्ञे च फलहानिः स्यात्तस्मात्तान् परिवर्जयेत् ॥

अविकथितकारश्च वैद्यो नक्षत्रपाठकः ।

चतुर्विप्रा न पूज्यन्ते बृहस्पतिसमा यदि ।

मागधो माधुरश्चैव कापटः कीटकानजौ ।

पञ्च विप्रा न पूज्यन्ते बृहस्पतिसमा यदि ॥

क्रयक्रीता च या कन्या पत्नी सा न विधीयते ।

तस्यां जाताः सुतास्तेषां पितृपिण्डं न विद्यते ॥

अष्टशल्यागतो नीरं पाणिना पिवते द्विजः ।

सुरापानेन तत्तुल्यं तुल्यं गोमांसभक्षणम् ॥

जर्ज्वज्जेषु विप्रेषु प्रक्षाल्य चरणद्वयम् ।

तावच्चाण्डालरूपेण यावद्भङ्गां न मञ्जति ॥

दीपशय्यासनच्छाया कार्पासं दन्तधावनम् ।

अजारेणुसृष्टं चैव शक्रस्यापि त्रियं हरेत् ॥

गृहाद्दशगुणं कूपं कूपाद्दशगुणं तटम् ।

तटाद्दशगुणं नद्यां गङ्गासंख्या न विद्यते ।

स्त्रवद्यद्वान्नाह्मणं तोयं रहस्यं चत्रियं तथा ।

वापीकूपे तु वैश्यस्य शीघ्रं भाण्डोदकं तथा ॥

तीर्थस्नानं महादानं यच्चान्यत्तिलतर्पणम् ।

अक्षमेकं न कुर्वीत महागुहनिपाततः ॥
 नङ्गा गया त्वमावस्वा वृद्धिश्चादे चयेऽहनि ।
 मघापिण्डप्रदानं स्यादन्यत्र परिवर्जयेत् ॥
 घृतं वा यदि वा तैलं पयोवा यदि वा दधि ।
 चत्वारो घ्राज्यसंस्थानं घृतं नैव तु वर्जयेत् ॥
 शुत्वैतानृषयो धर्मान् भाषिताननिष्ठा स्वयम् ।
 इदमूचुर्महात्मानं सर्वे ते धर्मानिष्ठिताः ॥
 य इदं धारयिष्यन्ति धर्मांशास्त्रमतन्दिताः ।
 इह लोके यशः प्राप्य ते यास्यन्ति त्रिपिष्टपम् ॥
 विद्यार्थी लभते विद्यां धनकामो धनानि च ।
 आयुष्कामस्तथैवायुः श्रीकामो महतीं श्रियम् ॥
 इति श्रीअत्रिमहर्षिस्मृतिः समाप्ता ।

श्रीरामचन्द्राय नमः ॥

—००—

अथ वृत्तान्तं यकृतिप्रारम्भः ॥

अज्ञानतिमिरान्धस्य वृत्तेनानेन केशव ! ।
प्रसीद सुमुखोनाथ ! ज्ञानदृष्टिप्रदो भव ॥
हताग्निहोत्रमासीन मनिं श्रुतवतां वरम् ।
उपगम्य प्रपृच्छन्ति ऋषयः संश्रितव्रताः ॥
भगवन् ! केन दानेन जप्येन नियमेन च ।
शुध्यन्ति पातकैर्युक्ता स्तद्ब्रूहि त्वं महासुने ! ॥
अपि स्थापितदोषाणां पापानां महतां तथा ।
सर्वेषां चोपपातानां शुद्धिं वक्ष्यामि तत्त्वतः ॥
प्राणायामैः पवित्रैश्च दानैर्होमैर्जपैस्तथा ।
शुद्धिकामाः प्रमुच्यन्ते पापेभ्यश्च द्विजर्षभाः ॥
प्राणायामान् पवित्रांश्च व्यावृत्तिं प्रणवं तथा ।
पवित्रपाणिरासीनो ह्यग्न्यसेद्ब्रह्म नैत्थिकं ॥
आवर्तयेत्सदा विप्रः प्राणायामान् पुनः पुनः ।
आकेशादानस्वापात्तु तपस्तप्यत उत्तमम् ॥
निरोधाज्जायते वायु र्वायोरग्निर्हि जायते ।
अग्नेरापोऽभिजायन्ते ततोऽन्तः शुध्यते त्रिभिः ॥
त्वक्चर्ममांस रुधिर मेदोमज्जास्थिभिः कृताः ।
तथेन्द्रियकृता दोषाः दहन्ते प्राणनिष्कृताम् ॥

प्राणायामैर्दहेद्दोषान् धारणाभिश्च किंस्त्रिषान् ।
 प्रत्याहारेण विषयान् ध्यानेनान्नीम्बरान् गुणान् ॥
 नच तीव्रेण तपसा न स्वाध्यायेर्नचेज्यया ।
 गतिं गन्तुं द्विजाः शक्ता योगात्संप्राप्नुवन्ति याम् ॥
 योगात्संप्राप्यते स्नानं योगाद्धर्मस्य लक्षणम् ।
 योगः परं तपो नित्यं तच्चाद्युक्तः सदा भवेत् ॥
 प्रणवाद्या स्तथ्य देवाः प्रणवे पर्युपस्थिताः ।
 शङ्खमयः प्रणवं सर्वं तच्चाप्रणवमभ्यसेत् ॥
 प्रणवे नित्ययुक्तस्य व्याहृतीषु च सप्तसु ।
 त्रिपदायां च गायत्र्यां न भयं विद्यते कश्चित् ।
 एकाक्षरं परं ब्रह्म प्राणायामः परं तपः ॥
 गायत्री ब्राह्मणी प्रोक्ता पावनं परमं तथम् ।
 सव्याहृति सप्रणवां गायत्रीं शिरसा सह ॥
 त्रिःपठेदायतः प्राणः प्राणायामः स उच्यते ।
 इति वृद्धात्रियस्मृतौ प्रथमोऽध्यायः ॥
 प्राणायामांस्तु यः कुर्याद्यथाविधि समाहितः ।
 अहोरात्रकृतं पापं तत्क्षणादेव नश्यति ॥
 कर्मणा मनसा वाचा यदेनः कुरुते निशि ।
 उत्तिष्ठन् पूर्वसन्ध्यायां प्राणायामैस्तु यध्यति
 प्राणायामैः स्वमात्मानं संयम्यास्ती पुनः पुनः ॥
 दश द्वादशभिर्वापि चतुर्विंशत्परं तपः
 कौत्सं जम्पाप इत्ये तद्वासिष्ठं च त्रिचं प्रति ॥
 कृष्णाण्यं पावमानं च सुरापोऽपि हि यध्यति
 सङ्कल्पम्रास्य वामीयं शिवसङ्कल्पमेव च ॥
 सुवर्णं मपङ्कत्यापि क्षणाद्भवति निर्मलः ॥

हविषांश्च यमभ्यस्य न तमश्च इतीति च ।
 सुक्तं तु पौरुषं जप्ता मुच्यते गुरुतत्त्वगः ॥
 सव्याहृतिकाः सप्रणवाः प्राणागामाश्च षोडश ।
 अपि सूचनं मासात्पुनस्त्यहरहः कृताः ।
 अथवाष्पुनिमज्जन्त स्निः पठेद्वर्षवर्षम् ॥
 यथाश्वमेधः क्रतुराट्तादृशं मनुरब्रवीत् ।
 चारन्धयन्नः क्षनस्य हविर्यज्ञो विशामपि ॥
 पाकयज्ञस्तु गूडाणां अपयज्ञो द्विजोत्तमः ।
 चारन्धयन्नाजपयज्ञो विशिष्टो दशभिर्गुणैः ॥
 उपांशु स्वाच्छतगुणः सहस्रो मानसः क्षृतः ।
 उपांशुस्तु चलज्जिह्वादशनच्छद ईरितः ॥
 निर्विकारेण वक्त्रेण मनसा मानसः क्षृतः ।
 सहस्रं परमां देवीं शतमध्यं दशावराम् ॥
 गायत्री यः पठेद्विप्रः स सा पापेन लिप्यते ।
 अत्रियो बाहुवीर्येण तरेदापदमात्मनः ॥
 वित्तेन वैश्याग्रद्वी तु अपहोमैर्द्विजोत्तमः ।
 यथाश्वा रथहीनास्तु रथो बाधैर्यथा विना ॥
 एवं तपोऽप्यविद्यस्य विद्या बाध्यतपस्विनः ।
 यन्नात्रं मधुसंयुक्तं मधु वाक्त्रे न संयुतम् ॥
 एवं तपस्य विद्याश्च संयुक्तं भेषजं महत् ।
 विद्यातपोभ्यां संयुक्तं ब्राह्मणं अपतत्परम् ॥
 कुक्षितैरपि वर्तन्त एनो न प्रतियुञ्जते ॥
 इति वृक्षान्वितक्षृती द्वितीयोऽध्यायः ॥

अथाकार्यशतं सायं कृतं वेदस्य साध्यते ।
 सधं हिनस्ति वेदाम्नि दहत्यग्निं रिवेन्धनम् ॥
 यथा जातबली वज्रि दहत्यार्द्रानपि द्रुमान् ।
 तथा दहन्ति वेदज्ञाः कर्मजं दोषमात्मनः ॥
 यथा महाक्रुदे लोष्टं क्षिप्रमशु विनश्यति ।
 एवमात्मकृतं पापं लयी दहति देहिनः ॥
 न वेदबलमाश्रित्य पापकर्मरतो भवेत् ।
 अज्ञानाच्च प्रमादाच्च दहेत्कर्म च नेतरत् ॥
 तपस्तपति योऽरुण्ये मुनिर्भूलफलाशनः ।
 ऋचमेकां च योऽधीते तच्छतानि च तत्फलम् ॥
 वेदाभ्यासोऽन्वहं शक्त्या महायज्ञक्रियाक्षमाः ।
 नाशयन्त्याशु पापानि महापातकजान्यपि ॥
 इतिहासपुराणाभ्यां वेदं समुपबृंहयेत् ।
 विभेत्खल्यश्रुताद्देवो मामयं प्रतरिष्यति ॥
 याजनाध्यापनाहनात्तथैवाहुः प्रतिग्रहात् ।
 विप्रेषु नभवेद्दोषो ज्वलनार्कसमा हिजाः ।
 शङ्कास्थाने समुत्पन्ने भक्ष्यभोज्यप्रतिग्रहे ।
 आहारशुद्धिं वक्ष्यामि तस्मै निगदतः शृणु ।
 सर्ववेदपवित्राणि वक्ष्याम्यहमतः परम्
 एषां अपैत्र होमैश्च शुध्यन्ति मलिना जनाः ॥
 अघमर्षणं देवव्रतं शुद्धवत्यः शरत्समाः ।
 कुष्माण्डाः पावमानाश्च दुर्गासावित्रयापि च ॥
 शतरुद्रमथर्वशिरसं त्रिसुपर्णमहाव्रतम् ।
 अतिष्ठन् गाः पदस्त्रिमाः सामनि व्याहृतिस्तथा ॥

गार्हपत्यं च सामानि गायत्रीं वैवस्वतस्तथा ॥
 पुरुषव्रतश्च भावश्च तथा वेदकृतानि च ॥
 अर्बलिङ्गा वाहस्यत्यश्च वाक्सूक्तश्च सुवस्तथा ॥
 मोसूक्तश्चाश्वसूक्तश्च इन्द्रशुक्लश्च सामनि ।
 नौष्माण्यदोहानि रथन्तरं अग्ने ब्रतं वामदेव्यंहवश्च ॥
 एतानि जप्यानि पुनाति पापाज्जातिस्मरत्वं लभते यदिच्छेत् ।
 अग्निरपत्वं प्रथमं सुवर्णः भूर्वैश्वरी सूर्यसुताश्च गावः ॥
 लोकास्त्रयस्ते न भवन्ति दत्ता यः काश्चनं गाश्च महीश्च दद्यात् ॥
 सर्वेषां मेव दानानामेकजन्मानुगं फलम् ॥
 हाटकचित्तिधेनूनां सप्तजन्मानुगं फलम् ।
 सर्वकामफलदा वृश्चा नद्याः पायसकर्दमाः ॥
 काश्चना यत्र प्रासादा स्तन गच्छन्ति गोप्रदाः ।
 वैशाख्यां पौर्णमास्यान्तु ब्राह्मणान् सप्त पञ्च वा ॥
 तिलान् क्षौद्रेण संयुक्तांस्तर्पयित्वा यथाविधि ।
 प्रीयतां धर्मराजिति तद्देष्मन्ति स वर्धते ॥
 यावज्जीवकृतं पापन्तत्क्षणादेव नश्यति ।
 सुवर्णानि तु यो दद्यात् सुमुखं कृतमङ्गलम् ॥
 तिलैर्दद्यात्तु यो भूमिन्तस्य पुण्यफलं ऋण ।
 सप्तवर्षा धरा धेनुः सशैलवनकानना ॥
 या तु सागरपर्यन्ता भवेद्दत्ता न संशयः ।
 तिलान् कृष्णाजिने कृत्वा सुवर्णमधुसर्पिषः ॥
 ददाति यस्तु विप्राय सर्वन्तरति दुष्कृतम् ।
 इति वृक्षान्वेद्यस्मृतौ तृतीयोऽध्यायः ॥

अथातो रहस्यप्रायश्चित्तानि व्याख्यास्यामः सामान्य
ममस्यागमनन्दुरन्नभोजनान्तौ रहस्यौ रहस्यं प्रकाशत्वा
वनमनुतिष्ठेत् । अथवाप्सुनिमज्जन् स मन्दोऽयं निरावृत्य
शुध्येत् । गोवैश्यबधे कन्यादूषणे इन्द्रघृष्ट इत्यपः पीत्वा मुच्यते ॥

वेदस्यैव गुणं जप्त्वा सद्यः शोधनमुच्यते ।

एकादशगुणान्वापि रुद्रानावृत्य शुध्यति ॥

महापातकोपपातकेभ्यो मलिनीकरणेभ्यो मुच्येत । हि-
पदा नाम गायत्री वेदे वाजसनेयके त्रिः कृत्वाऽन्तर्जले प्रोक्ष्य
विमुच्येत महैनसः ॥

ब्राह्मणीगमने स्नात्वा दकुम्भान् ब्राह्मणाय दद्यात्
चक्रियावैश्रागमने तापसांस्त्रिरावृत्य शुध्यति ॥ शूद्रागमने
अघमर्षणं निरावृत्य शुध्यति । गुरुदारान् गत्वा वृषभहृदादशा
वृत्या शुध्यति अपेयं पीत्वा अघमर्षणेनापः पीत्वा विशुध्यति

अशक्तः प्रायश्चित्ते सर्वरात्रमनुशील्य शुध्येत ॥ अग्निसोम
इन्द्रसोम इति जपित्वा कन्यादूषी विमुच्यते ॥

सोमं राजानमिति जपित्वा विषदाः अग्निदाश्च विमुच्यन्ते ॥

सर्वेषामेव पापानां सङ्करे समुपस्थिते ॥

दशसाहस्रमभ्यस्ता गायत्री शोधनी परा ।

ब्रह्महा गुरुतल्पी वाऽगम्यागामी तद्यैव च ॥

स्वर्णक्षीयी च गोघ्नश्च तथा विस्त्रभघातकः ।

शरणागतघातो च कूटसाक्षी त्वकार्यकृत् ॥

एवमाद्येषु चान्येषु पापेष्वभिरतश्चिरम् ।

प्राच्यायामांस्तु यः कुर्यात् सूर्यस्योदयनं प्रति ॥

सूर्यस्योदयनं प्राप्य निर्मला धीतकल्मषाः ।

भवन्ति भास्कराकारा विधूमा इव पावकाः ॥
 न हि ध्यानेन सदृशं पवित्रमिह विद्यते ।
 स्वपाकेष्वपि भुञ्जानो ध्यानेनैवान् स्त्रियते ॥
 ध्यानमेव परो धर्मो ध्यानमेव परन्तपः ।
 ध्यानमेव परं शीघ्रं तस्माद् ध्यानपरो भवेत् ॥
 सर्वपापप्रसक्तोऽपि ध्यायन् निमिषमुच्यते ।
 पुनस्तपस्वी भवति पङ्क्तिपावनपावनः ॥
 इति ब्रह्मत्रेयस्मृतौ चतुर्थोऽध्यायः ।

चतुरस्रं ब्राह्मणस्य निकीयं क्षत्रियस्य च ॥
 वर्तुलं चैव वैश्यस्य शूद्रास्याभ्युक्ष्यं स्मृतम् ।
 ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रश्च श्रीर्दुर्ताशन एव च ॥
 मण्डलान्युपभुञ्जन्ते तस्मात् कुर्वन्ति मण्डलम् ।
 यातुधानाः पिशाचाश्च क्रूराश्चैव तथा सुराः ॥
 हरन्ति रसमन्नस्य मण्डलेन विवर्जितम् ।
 गोमयैर्मण्डलं कृत्वा भोक्तव्यमिति निश्चितम् ॥
 यत्नं कृत्वा पति तस्यान्नं भुक्त्वा चान्द्रायणं चरेत् ।
 यतिश्च ब्रह्मचारौ च पक्वान्नस्वामिना वुभौ ॥
 तयोरन्नमदत्त्वा तु भुक्त्वा चान्द्रायणं चरेत् ।
 यतिहस्ते जलं दद्याद्द्वैचं दद्यात् पुनर्जलम् ॥
 तद्द्वैचं मेघना तुल्यं तज्जलं सागरोपमम् ।
 वामहस्तेन यो भुङ्क्ते पयः पिबति यो द्विजः ॥
 सुरापानेन तत्तुल्यमित्येवं ममुरब्रवीत् ।
 हस्तदत्तास्तु ये स्नेहाक्षवचं व्यञ्जनानि च ।

दातारं नोपतिष्ठन्ति भोक्ता भुङ्क्ते च किंस्वियम् ॥
 अभोज्यं ब्राह्मणस्यान्नं वृषलेन निमन्त्रितम् ।
 ब्राह्मणान्नं ददच्छूद्रः शूद्रान्नं ब्राह्मणो ददत् ॥
 उभावेतावभोज्यान्नौ भुक्ता चान्द्रायणं चरेत् ।
 असृतं ब्राह्मणस्यान्नं क्षत्रियस्य पयः ऋतम् ॥
 वैश्यस्य चान्नमेवान्नं शूद्रान्नं रुधिरं ऋतम् ।
 शूद्रान्नं नोदरस्थेन योऽधिगच्छति मैथुनम् ॥
 यस्यान्नं तस्य ते पुत्रा अन्नाच्छुक्रः प्रवर्तते ।
 शूद्रान्नरसपुष्टाङ्गोऽधीयानोऽपि च नित्यशः ॥
 कुहूश्चापि अपंथापि गतिमूर्धां न विन्दति ।
 यस्त्रिवेदमधीयानः शूद्रान्नमुपभुञ्जते ॥
 शूद्रो वेदफलं याति शूद्रत्वं चाधिगच्छति ।
 सृतसूतकपुष्टाङ्गो द्विजः शूद्रान्नभोजी च ॥
 अहमेवं न जानामि कां कां योनिं गमिष्यति ।
 श्वानस्तु सप्त जन्मानि नव जन्मानि शूकरः ॥
 गृध्रोऽष्टादश जन्मानि इत्येवं मगुरब्रवीत् ।
 परपाकमुपासन्ते ये द्विजा गृहमेधिनः ॥
 ते वै खरत्वं गृध्रत्वं श्वत्वं चागुभवन्ति हि ।
 आहं दत्त्वा च भुक्त्वा च मैथुनं योऽधिगच्छति ॥
 भवन्ति पितरस्तस्य तन्मासे रेतसोभुजः ।
 उच्छिष्टेन तु संस्पृष्टो द्रव्यहस्तः कथञ्चन ॥
 भूमौ निधाय तद्द्रव्यमाचान्तः शुचितामियात् ।
 अशन्ति विन्दवः पादौ य आचामयतः परान् ॥
 भूमिगैस्ते समाज्ञाता न तैरप्रयतो भवेत् ।

आचान्तोऽप्यशुचिस्तावद्यावत्पानमनुवृत्तम् ॥
 उद्धृतेऽप्यशुचिस्तावद्यावन्मण्डलशीघ्रनम् ।
 आसने पादमारोप्य ब्राह्मणी यस्तु भुञ्जते ॥
 मुखेन वमितं चान्नं तुल्यं गोमांसमक्षयम् ।
 उपदंशान्नशेषं वा भोजने सुखनिःसृतम् ॥
 द्विजातीनामभोग्यं तत् भुक्त्वा चाद्रायणं चरेत् ।
 पीतशेषंतु यत्तोयं ब्राह्मणः पिबते पुनः ॥
 अपेयं तद्भवेद्दम्भः पीत्वा चाद्रायणं चरेत् ।
 आर्द्रपादस्तु भुञ्जीत नार्द्रपादस्तु संविशेत् ॥
 आर्द्रपादस्तु भुञ्जानो दीर्घं मायु रवाप्रुयात् ।
 अनार्द्रपादशयनो दीर्घां श्रियमवाप्रुयात् ॥
 आयुथं प्राङ्मुखो भुङ्क्ते यशस्यं दक्षिणामुखः ।
 श्रियः प्रत्यङ्मुखो भुङ्क्ते ऋतं भुङ्क्ते उदङ्मुखः ॥
 शवि शवगृहं गत्वा श्मशाने वान्तरेऽपि वा ।
 आतुरं व्यस्त्रनं कृत्वा दूरस्थोऽप्यशुचि भवेत् ॥
 अतिक्रान्ते दशाहे तु निराशे मशुचिर्भवेत् ।
 संवत्सरेऽप्यतीते तु स्पृष्ट्वैवापो विशुध्यति ॥
 अशुद्धः स्वयमपान्यान्मशुद्धांस्तु यदि स्पृशेत् ।
 स शुध्यत्युपवासेन भुङ्क्ते कच्छेण स द्विजः ॥
 सूतकं सूतके स्पृष्ट्वा स्नानं शवे च सूतके ।
 भुक्त्वा पीत्वा तदज्ञाना दुपवासी त्र्यहं भवेत् ॥
 मृत्स्मयानां च पानाणां दाहे शुद्धिं रिद्धयते ।
 स्नानादिषु प्रयुक्तानां त्यागएव विधीयते ॥
 सूतके मृतके चैव मृतके च प्रसूतके ।

तस्मात्तु संहताशौचे ऋताशौचे न शुध्यति ॥
 सूतकाद् द्विगुणं शावं शावाद्द्विगुणमार्तवम् ।
 आर्तवाद्द्विगुणं सूति स्ततोऽधिशवदाहकः ॥
 अगुगम्येच्छया प्रेत मन्नातोवन्धुमेवच ।
 स्नात्वा सचैलं स्पृष्ट्वाग्निं घृतं प्राश्य विशुध्यति ॥
 रजसा शुध्यते नारी नदी वेगेन शुध्यति ।
 भस्मना शुध्यते कांस्यं पुनः पाकेन ऋषमयं ॥
 उदन्वदभसा स्नानं क्षुरकमं तथैवच ।
 अन्तर्वक्ष्याः रतीकुर्वन्प्रजा भवति ध्रुवं ॥
 दम्पत्योः शिशुना सार्द्धं सूतके दशमेऽहनि ।
 स्नानं क्षीरं पिता कुर्याद् भवेद्ददानादियोग्यता ॥
 केशादि दूषिते तीरे न कुर्यात्तिलतर्पणं ।
 जलमध्ये जलं देयं पितृणां जलमिच्छतां ॥
 रात्रिं कुर्यात् तिभागन्तु द्वौ भागौ पूर्वएवतु ।
 उत्तरांशः प्रभातेन युज्यते ऋतुसूतके ॥
 यदि पश्येत्तुं पूर्वं क्रूरवारे मृतिः स्मृता ।
 स्नात्वैन्द्रं व्रतमादाय देवताभ्यो निवेदयेत् ।
 अपूप लवणं मुद्गं गुडमिश्रं तथा हविः ॥
 दत्त्वा ब्राह्मणपत्नीभ्यो निशि भोजन मेवच ।
 चतुर्थेऽहनि कर्तव्या ऋतुशान्तिश्च यत्नतः ।
 पुण्याहं वाचायत्ना तु होतव्यं गृहमिच्छता ।
 विवाहे वितते तन्त्रे होमकाल उपस्थिते ।
 कन्यामृतमतीं दृष्ट्वा कथं कुर्वन्ति याज्ञिकाः ।
 हविष्यत्या आपयित्वा त्वन्यवक्त्रैरलङ्कृताम् ॥

युञ्जाना माहुतिं कृत्वा ततः कर्म प्रवर्तते ॥
 प्रथमेऽहनि चण्डाली द्वितीये ब्रह्मघातकी ।
 तृतीये रजकी प्रोक्ता चतुर्थेऽहनि शुध्यति ॥
 आर्तवाभिप्लुतां नारीं चण्डालम्यतितं शुनम् ।
 भोज्यान्तरे तु सम्पृश्यन् खात्वा वाचस्पतिं जपेत् ॥
 आर्तवाभिप्लुतां नारीं दृष्ट्वा भुङ्क्ते तु कामतः ॥
 तदन्नं छर्दयित्वा तु कुशवारि पिबेदपः ।
 ये तां दृष्ट्वा तु बोभुङ्क्ते प्राजापत्यं विशोधनम् ॥
 आर्तवाभिप्लुतां नारीं मार्तवाभिप्लुताभिधः ।
 भाषते यदि संमोहा दुपवासस्योर्भवेत् ॥
 उदक्सायाः करेणैव भुक्त्वा चान्द्रायणं चरेत् ।
 प्राजापत्यं मसत्वाच्चेत् निराशं सृष्टभोजने ॥
 तद्वस्तभोजने चैव त्रिगुणं सह भोजने ।
 चतुर्गुणं तदुच्छिष्टे पानीयेऽर्त्याहंमेवच ॥
 उदक्सायाः समीपस्थं मन्त्रं भुक्त्वा त्वकामतः ।
 उपवासेन शुद्धिः स्यात्पिवेद् ब्रह्म सुवर्चसं ॥
 आर्तवा यदि चण्डाल मुच्छिष्टात् प्रपश्यति ।
 आस्नानकालान्नाग्नीयादासीना वाग्यता बहिः ॥
 पादकच्छं ततः कुर्याद् ब्रह्म कूर्चं पिबेत् पुनः ।
 ब्राह्मणान् भोजयेत्पश्चाद्ब्रह्म मनुयासनात् ॥
 आर्तवाभिप्लुतां नारीं मार्तवाभिप्लुतां स्पृशेत् ।
 आत्मीयवासं कुर्यातां पञ्चगव्येन शुध्यतः ॥
 कच्छमेकचरेणा तु तदन्नं चात्तरीकृते ।
 आतुरा या ऋतुर्भुत्वा स्नानकर्म कथं भवेत् ॥

स्नात्वा स्नात्वा पुनः स्पृशत् दशकद्वस्वनातुराः ।
 वस्त्रापनयनं कृत्वा भक्षणा परिमार्जनम् ॥
 दत्त्वा तु शक्तितो दानं पुण्याहेन विशुध्यति
 ब्राह्मणानां करैर्मुक्तं तोयं शिरसि धारयेत् ॥
 सर्वतीर्थतटात्प्रण्याद्विशिष्टतरमुच्यते ।
 रजस्वलायाः प्रेतायाः संस्कारं नाचरेद्द्विजः ॥
 ऊर्ध्वं निरावात् स्नातायाः श्रावधर्मेण दाहयेत् ।
 रजस्वले च द्वे स्पृष्टे चातुर्वर्ण्यस्य याः स्त्रियः ॥
 अतिकच्छं चरेत् पूर्वं कच्छमेकं क्रमेण तु ।
 रजस्वलायाः स्नातायाः पुनरेव रजस्वला ॥
 विंशतेर्दिवसादूर्ध्वं निरात्रमशुचिर्भवेत् ।
 प्रसूतिका तु या नारी स्नानतो विंशतेः परम् ॥
 रजस्वला तु सा प्रोक्ता प्राक्तु नैमित्तिकं रजः ।
 शुद्धा नारी शुद्धवासाः पुनरातवदर्शने ॥
 वस्त्रं तु मलिनं त्यक्त्वा तिलमाग्न्युत्थं शुध्यति ।
 आतुर स्नानसंप्राप्तौ दशकत्वं स्वनातुरः ॥
 स्नात्वा स्नात्वा स्पृशेदेनं ततः शुद्धो भविष्यति ।
 चन्द्रसूर्ययहे नाद्यात् स्नात्वा मुक्ते तु भुञ्जते ॥
 अमुक्तयो रस्तगयो रद्याद् दृष्ट्वा परेऽहनि ।
 यस्य स्वजन्मचक्षे गृह्णते शशिभास्करो ॥
 आधिः प्रवाहे सत्युच्च दारिद्र्यं महदभयम् ।
 तस्माद्दानं च होमश्च देवताभ्यर्चनं जपम् ॥
 कुर्यात्तस्मिन् दिने युक्ते तस्य शान्तिर्भविष्यति ।
 सर्वं गङ्गासमं तोयं राहुयस्त्रे दिवाकरे ॥

यो नरः स्नाति तत्तीर्थे समुद्रे सेतुबन्धने ।
 उपोष्य रजनीं मेकां राहुग्रस्ते दिवाकरे ॥
 सप्तजन्मकृतं पापं तत्क्षणादिव नश्यति ।
 सोमेऽप्येवं सूर्यतुल्यं तस्मात् सर्वं समाचरेत् ॥
 इति वृद्धाचार्यस्मृतौ पञ्चमोऽध्यायः ॥
 इति श्रीवृद्धालेखप्रोक्तं धर्मशास्त्रं सम्पूर्णम् ॥

विष्णुस्मृतिः ॥

महामते ! महाप्राज्ञ ! सर्वशास्त्रविशारद ! ॥
अक्षीणकर्म बन्धस्तु पुरुषो द्विजसत्तम ! ।
सततं किं जपन् जप्यं विबुधः किमनुस्मरन् ॥
मरणे यत्जपं जप्यं यच्च भाव मनुस्मरन् ।
यश्चध्यात्वा द्विजश्रेष्ठ ! पुरुषो मृत्यु मागतः ॥
परम्पद मवाप्नोति तस्मै वद महामुने : ।
शौनक उवाच ॥ इदमेव महाराज ! पृष्टवांस्ते पितामहः ॥
भौषं धर्मभृतां श्रेष्ठं धर्मपुत्रो युधिष्ठिरः ॥
युधिष्ठिर उवाच ॥ पितामह ! महाप्राज्ञ ! सर्वशास्त्र विशारद ! ॥
प्रयाणकाले यच्चिन्त्यं सूरिभि स्तत्त्वचिन्तकैः ।
किन्नु स्मरन् कुरुश्रेष्ठ ! मरणे पर्युपस्थिते ॥
प्राप्नु यात् परमां सिद्धिं श्रोतु मिच्छामि तद्वद ॥
भौष उवाच ॥ अदभुतं च हितं सूक्ष्मं उक्तं प्रश्र्यं त्वयानघ ! ।
शृणुष्यावहितो राजन् ! नारदेन पुरा श्रुतम् ॥
श्रीवत्साङ्गं जगद्बीज मनस्तं लोकसाक्षिणम् ।
पुरा नारायणं देवं नारदः परिपृष्टवान् ॥
नारद उवाच ॥ त्वमक्षरं परं ब्रह्म निशुं च तमसः परम् ।
आहुर्वैद्यं परं धाम ब्रह्मादि कमलोद्भवम् ॥
भगवन् ! भूतभव्येश ! ब्रह्मघाने र्जितेन्द्रियैः ।

कथं भक्तैर्विचिन्त्योऽसि योनिभिर्देहभोगिभिः ॥

किंच जप्यं जपेन्नित्यं कल्पमुत्थाय मानवः ।

कथं युञ्जन् सदा ध्यायन् ब्रूहि तत्त्वं सनातनम् ॥

भीष्म उवाच ॥ श्रुत्वा तस्मत्तु देवर्षेर्वाक्यं काचस्मृतिः स्वयम् ।

प्रोवाच भगवान् विष्णुर्नारदं वरदः प्रभुः ॥

श्रीभगवानुवाच ॥—

हन्त ते कथयिष्यामि इमां दिव्यामनुस्मृतिम् ।

मरणे मामनुस्मृत्य प्राप्नोति परमां गतिम् ॥

यामधीत्य प्रयाणे तु मदभावायोपपद्यते ।

षोडशार मयतः कृत्वा मां नमस्कृत्य नारद ! ॥

एकाग्रः प्रयतो भूत्वा इमं मन्त्रं सुदीरयेत् ।

अवशेनापि यन्मन्त्रि कौर्तिते सर्वपातकैः ।

पुमान् विमुच्यते सद्यः सिंहलस्तै र्दुर्गैरिव ॥

श्रीमित्येव परं ब्रह्म शाश्वतं परमव्ययम् ।

एतदुच्चारयन्मूर्त्तौ ब्रह्मभूयाय कल्पते ॥

ब्रह्मा विष्णुश्च इन्द्रश्च सर्वमो मिति शीघ्रते ।

सम्पद्येऽसुरसंयाने नम्यते च मुमुक्षुभिः ॥

मोक्षश्च ज्ञानिनां प्रोक्तो मोक्षश्चाज्ञानिनां कृतः ।

यस्य यादृग्विधो भावस्तस्य तादृग्विधो हरिः ॥

भवे भवनविश्वात्मा भूतानां हितकाम्यया ।

सृजते आत्मनात्मानं मात्मन्येव स्वमायया ।

हरिरिव सतां नित्यं शरण्यः शरणार्थिनाम् ॥

नहि नारायणादन्य स्त्रिषु लोकेषु विद्यते ।

वसत्यमृतमक्षय्यं यस्मिन् लोकाः ससागराः ॥

तएव सृजते लोकान् सृष्टिकाले जगत्प्रभुः ।
 तेजांसि येन दिव्यन्ते महोत्पन्नेन तेजसा ॥
 वासुदेवात्मकं सर्वं तत्तेजोऽपि हि नान्यथा ।
 वासनाद्यास्तु ये भावाः संभवन्ति युगे युगे ॥
 लोकत्रयहितार्थाय स्तोपकाराय नो हरिः ।
 यतश्चोत्पद्यते विश्वं यस्मिन्नेव प्रलिप्यते ॥
 चराचरविस्मृष्टस्तु सोऽच्युतः पुरुषोत्तमः ।
 अव्यक्तं शाश्वतं देवं प्रभव' पुरुषोत्तमम् ॥
 प्रपद्ये प्राक्कलिर्विष्णु मक्षय्यं भक्तवत्सलम् ।
 पुराणं पुरुषं दिव्य मदभुतं लोकपावनम् ॥
 प्रपद्ये पुण्डरीकाक्षं देवं नारायणं हरिम् ।
 लोकनाथं सहस्राक्ष मक्षरं परमं पदम् ॥
 भगवन्तं प्रपन्नोऽस्मि भूतभव्यप्रभुं विभुम् ।
 स्वष्टारं सर्वलोकानां मनस्तं विश्वतोमुखं ॥
 पद्मनाभं हृषीकेशं प्रपद्ये सत्यसच्युतम् ।
 हिरण्यगर्भं ममृतं भूतर्भं परतः परम् ॥
 प्रभुं विभुमनाद्यन्तं प्रपद्ये तं रविप्रभम् ।
 सहस्रशीर्षं पुरुषं महर्षिं सत्त्वभावनम् ॥
 प्रपद्ये सूक्ष्मचलं वरेण्य मभयप्रदम् ।
 नारायणं पुराणेशं योगात्मानं सनातनम् ॥
 संज्ञानां सर्वसत्त्वानां प्रपद्ये ध्रुवमीश्वरम् ।
 यः प्रभुः सर्वलोकानां येन सर्वमिदं ततम् ॥
 चराचरगुरुर्देवः स मे विष्णुः प्रसीदतु ।
 यस्मादुत्पद्यते ब्रह्मा पद्मयोनिः पितामहः ॥

ब्रह्मयोनिर्हि विश्वस्य स मे विष्णुः प्रसीदत ।
 चतुर्भिश्च चतुर्भिश्च द्वाभ्यां पञ्चभिरेवच ॥
 हूयते च पुनर्द्वाभ्यां स मे विष्णुः प्रसीदतु ।
 पर्जन्यः पृथिवी सस्यं कालो धर्मः क्रियाक्रिये ॥
 गुणाकरः स मे विष्णुर्वासुदेवः प्रसीदतु ।
 अग्निसोमार्कताराणां ब्रह्मरुद्रेन्द्रयोगिनां ॥
 वस्तेजयति तेजांसि स मे विष्णुः प्रसीदतु ॥
 कार्यं क्रियाच करणं कर्त्ता हेतुः प्रयोजनम् ।
 अक्रिया करणी कार्यं स मे विष्णुः प्रसीदतु ॥
 शमीगर्भस्य यो गर्भस्तस्य गर्भस्य यो रिपुः ।
 रिपुगर्भस्य यो गर्भः स मे विष्णुः प्रसीदतु ।
 अवलो येन बालेन कंसमल्लो महाबलः ॥
 चाक्षूरो निहतो रङ्गे स मे विष्णुः प्रसीदतु ।
 ब्रह्मः करवरे यस्य स मे विष्णुः प्रसीदतु ॥
 येन क्रान्तास्तयो लोका दानवाश्च वशीकृताः ॥
 शरणं सर्वभूतानां स मे विष्णुः प्रसीदतु ।
 योगवास ! नमस्तुभ्यं सर्वावास ! वरप्रद ! ॥
 सर्वादि वासनाद्यादि वासुदेव ! प्रधानकृत् ।
 यज्ञगर्भ ! हिरण्यग्न ! पञ्चयज्ञ ! नमोऽस्तु ते ॥
 चतुर्मूर्त्तिः परन्ध्याम लक्षानन्दवरार्चित ! ।
 अजस्त्वमगमः पन्था ह्यमूर्त्तिर्विश्वमूर्त्तिर्धृक् ॥
 श्रीकर्तः ! पञ्चकालज्ञ ! नमस्ते ज्ञानसागर ! ।
 अव्यक्ताद्व्यक्तमुत्पन्नमव्यक्तादयः परोऽक्षरः ॥
 यथात्परतरन्नास्ति तमस्मि शरणं गतः ।

न प्रधानो न च महान् पुरुषश्चेतनो ह्यजः ॥
 अमयोम्यः परतरस्तमस्मि शरणं गतः ।
 चिन्तयन्तोऽपि यन्नित्यं ब्रह्मेशानादयः प्रभुम् ॥
 निश्चयं नाधिगच्छन्ति तमस्मि शरणं मतः ।
 जितेन्द्रिया जितात्मानो ज्ञानध्यानपरायणाः ॥
 यं प्राप्य न निवर्तन्ते तमस्मि शरणं गतः ।
 एकांशेन जगत् कृत्स्नमवष्टभ्य विभुः स्थितः ॥
 अग्राह्यो निर्गुणो नित्यस्तमस्मि शरणं गतः ।
 सोमार्काग्निगतस्तेजो या च तारामयी द्युतिः ॥
 दिवि संजायते यो यः स महात्मा प्रसीदतु ।
 सूर्यमध्यस्थितः सोमस्तस्य मध्ये च यास्तिता ॥
 भूतवाद्याचरा दीप्तिः स महात्मा प्रसीदतु ।
 सगुणे निर्गुणस्यासौ लक्ष्मीवान् चेतनो ह्यजः ॥
 सूक्ष्मः सर्वगतो देही स महात्मा प्रसीदतु ।
 साङ्ख्ययोगाश्च ये चाग्रे सिद्धाश्च परमर्षयः ॥
 यं विदित्वा विमुच्यन्ते स महात्मा प्रसीदतु ।
 अव्यक्तः समधिष्ठाता ह्यवित्यः सदसत्परः ॥
 आस्थितः प्रकृतिं भुङ्क्ते स महात्मा प्रसीदतु ।
 क्षेत्रज्ञः पञ्चधा भुङ्क्ते प्रकृतिं पञ्चभिर्मुखैः ॥
 निर्विकार ! नमस्तेऽस्तु साक्षिचेत्रिभुवस्थितः ।
 अतीन्द्रिय ! नमस्तुभ्यं लिङ्गैर्व्यक्तैर्न मौयसे ॥
 ये च त्वां नाभिजानन्ति संसारे सञ्चरन्ति ते ।
 कामक्रोधविनिर्मुक्ता भक्तास्त्वां प्रविशन्ति च ॥
 अव्यक्तमत्यहङ्कारा मनोभूतेन्द्रियाणि च ।

त्वयि तानि चलेषु त्वं न ते पु त्वं न ते त्वयि ॥
 एकत्वान्यत्वनानात्वं ये विदु र्यान्ति ते परम् ।
 समोहं सर्वभूतेषु न मे द्वेषोऽस्ति न प्रियः ॥
 समत्वमभिकाङ्क्षन्तभक्त्या वै नान्वचेतसः ।
 चराचरमिदं सर्वं भूतयामञ्चतुर्विधम् ॥
 त्वया त्वय्येव तत्प्रोक्तं स्मृते मणिगणादिव ।
 स्मृत्यो ! भोक्तासि कूटस्थो ह्यतत्त्वस्तत्त्वसञ्चितः ॥
 अकर्ता हेतुरचरः पृथमात्मन्यवस्थितः ।
 न मे भूतेषु संयोगो न भूतत्वगुणाधिकः ॥
 अहङ्कारेण बुद्ध्या वा न मे बोगास्त्रिभिर्गुणैः ।
 न मे धर्मो ह्यधर्मो वा नामभोजनवा पुनः ॥
 जरामरणमोक्षार्थं त्वां प्रपद्योऽपि सर्वमनः ।
 विषयैरिन्द्रियैर्बापि न मे भूयः समागतः ॥
 ईश्वरोऽसि जगन्नाथ ! किमतः परमुच्यते ।
 भक्तानां यद्वितं देव ! तदेहि त्रिदशेश्वर ! ॥
 पृथिवीं यातु मे घ्राणं यातु मे रसनञ्जलम् ।
 रूपं हुताशनं यातु स्पर्शं यातु च मारुतम् ॥
 श्रोत्रमाकाशमप्येतु मनो वैकारिकं पुनः ।
 इन्द्रियाणि गुणान् यातु स्वासु स्वासु च योनिषु ॥
 पृथिवी यातु सलिलमापोऽग्निं मनलोऽनिलम् ।
 वायुराकाशमपेतु मनसाकाशमेव च ॥
 अहङ्कारं मनो यातु मोहनं सर्वदेहिनाम् ।
 अहङ्कारस्तथा बुद्धिं बुद्धिरव्यक्तमेव च ॥
 प्रधाने प्रकृतिं याते गुणसाम्ये व्यवस्थिते ।

वियोगः सर्वकारणैर्गुणैर्भूतैश्च मेऽभवत् ॥
 सत्त्वं रजस्तमश्चैव प्रकृतिं प्रविशन्तु मे ।
 निष्कौबल्यं पदं देवकाञ्चितं परमन्तपः ॥
 एकौभावस्त्वया मेऽस्तु न मे जन्म भवेत्पुनः ॥
 नमो भगवते तच्चै विष्णवे प्रभविष्णवे ।
 त्वद्बुद्धिस्तद्गतप्राणस्त्वद्गतस्वत्परायणः ॥
 त्वामेवाहं स्मरिष्यामि स्मरणे पर्युपस्थिति ।
 पूर्वदेहिता ये मे व्याधयः प्रविशन्तु माम् ॥
 आर्दयन्तु च दुःखानि ऋणं मे न भवेदिति ।
 उपदिष्टन्तु मे सर्वे व्याधयः पूर्वचिन्तिताः ॥
 अनृषो गन्तुमिच्छामि तद्विष्णोः परमम्यदम् ।
 अहं भगवतस्तस्य मम वासः संनातनः ॥
 तस्माहं न प्रणश्यामि संच मे न प्रणश्यति ।
 कर्मेन्द्रियाणि संयम्य पञ्च बुद्धीन्द्रियाणि च ।
 दशेन्द्रियाणि मनसी ह्यहङ्कारेण वा पुनः ।
 अहङ्कारं तथा बुद्धौ बुद्धिमात्मनि योजयेत् ॥
 आत्मबुद्धीन्द्रियम्यथेदुबुद्धौ बुद्धेः परायणम् ।
 ममायमपि तस्माहं येन सर्वमिदन्ततम् ॥
 आत्मनात्मनि संयोज्य ममात्मन्यनुसंस्मरेत् ।
 एवं बुद्धेः परस्त्रुद्धौ लभते न पुनर्भवम् ॥
 ओं नमो भगवते तच्चै देहिनां परमात्मने ।
 नारायणाय भक्तानामेकनिष्ठाय शाश्वते ॥
 इति स्थायच भूतानां सर्वेषां च महात्मने ।
 इमामनुकृतिन्दिव्यां वैष्णवीं पापनाशनोम् ॥

स्वयम्बिवृक्षश्च षष्ठेद्यन्न तच्च समभ्यवेत् ।
 भरश्च समनुप्राप्ते यस्मिन्मामनुसंकरेत् ॥
 अपि पापसमाचारः स याति परामाप्नोति ॥
 यद्यहङ्कारमाश्रित्य यच्चदानतपःक्रियाः ॥
 कुर्वन्कृतफलमाप्नोति पुनरावर्तते नतु ।
 अभ्यर्चयन् पितृन्देवान् पठन् जुह्वन् बलिन्ददन् ॥
 ज्वलदग्निं करेद्यो मां लभते परमाप्नोति ॥
 यज्ञोदानं तपः कर्म पावनानि मनीषिणाम् ॥
 यज्ञोदानं तपस्तप्तात्कुर्यादाद्याविवर्जितः ।
 पौर्णमास्याममावास्यां द्वादश्यां च विशेषतः ॥
 श्रावयेच्छुद्धधानांश्चमद्भक्तांश्च विशेषतः ।
 नम इत्येव यो ब्रूयान्मद्भक्तः श्रद्धयाश्रितः ॥
 तस्याक्षयो भवेन्नोकः श्वपाकस्यापि नारद ! ।
 किं पुनर्ये यजन्ते मां साधकाविधिपूर्वकम् ॥
 अद्वावन्तो यतात्मान स्ते मां यान्ति मदाश्रिताः ।
 कर्माण्याद्यन्तवन्तीह मद्भक्तोऽनन्तमश्नुते ॥
 मामेव तस्माद्देवर्षे । ध्याहि नित्यमतन्द्रितः ।
 अवाप्स्यसि तपःसिद्धिं लभ्यसे च पदं मम ।
 अज्ञाना मिच्छया ज्ञानं दद्यादहर्मापदेशनम् ॥
 कृतस्त्रां वा पृथिवीं दद्यात्तेन तुल्यं न तत्फलम् ।
 अज्ञात् प्रदेयं साधुभ्यो जन्मबन्धभयापहम् ॥
 अश्वमेधसहस्राणां सहस्रं यः समाचरेत् ।
 नासौ फलं मवाप्नोति मदभक्तैर्यदवापते ॥
 भीष्म उवाच ॥ एवं पृष्टः पुरा तेन नारदेन सुरर्षिणा ।

यदुवाच तथा शम्भुस्तदुक्तं तव सुव्रत ! ॥
 त्वमप्येकमना भूत्वा ध्येयं ज्ञेयं गुणाधिकम् ।
 भज सर्वेण भावेन परमात्मानं मध्ययम् ॥
 श्रुत्वेतत् नारदो वाक्च दिव्यं नारायणेरितम् ।
 अत्यन्तभक्तिमान् देवे एकान्तित्वमुपेयिवान् ॥
 नारायणं मृषीन् देवं दशवर्षाण्यनन्यभाक् ।
 दूदं जपन्वै प्राप्नोति तद्विष्णोः परमम्पदम् ॥
 किं तस्य बहुभिर्मन्त्रैः किं तस्य बहुभिर्ब्रतैः ।
 नमो नारायणायेति मन्त्रः सर्वार्थसाधकः ॥
 नारायणाय नमः श्रीमिति केदमन्त्रं
 यो नित्यमेव मनसापि समभ्यसेच्च
 पापैः प्रमुच्य परमे तृपयातिविष्णोः-
 स्थानं हि सर्वं मिति वेदविदो वदन्ति ॥
 किं तस्य दानैः किं तीर्थैः किं तपोभिः किमध्वरैः ।
 यो नित्यं ध्यायते देवं ! नारायणं मनन्यधीः ॥
 क्षीरवासा जपो वापि त्रिदण्डो मुख एववा ।
 भूषितो वा द्विजश्रेष्ठ ! न लिङ्गं धर्मकारणम् ॥
 ये नृशसा दुरात्मानः पापधर्मविवर्जिताः ।
 तेऽपि यान्ति परं स्थानं नारायणपरायणाः ॥
 अन्यथा मन्दबुद्धीनां प्रतिभाति दुरात्मनाम् ।
 कुतर्कज्ञानदृष्टीनां विश्रान्तेन्द्रियवर्त्मनाम् ॥
 नमो नारायणायेति ये विदुर्ब्रह्म शाश्वतम् ।
 अन्तकाले जपन्नेति तद्विष्णोः परमं पदम् ॥
 आचारहीनोऽपि मुनिप्रवीर ! भक्त्या विहीनोऽपि तु विन्दतोऽपि ।

संकौत्थं नारायणशब्दमात्रं विमुक्तपापो विशतेऽप्युतां गतिम् ॥

कान्तारवनदुर्गेषु कृत्स्नेष्वापत्सु संयुगे ।

दस्युभिः सन्निरोधेच नामभि र्भां प्रकीर्तयेत् ॥

न दिव्यपुरुषो धीमान् येषु स्थानेषु मां स्मरेत् ।

क्षीरव्याघ्र महासर्पैः क्रूरैरपि न बाध्यते ॥

जन्मान्तरसहस्रेषु तपोध्यानसमाधिभिः ।

नराणां क्षीणपापानां कृष्णे भक्तिः प्रजायते ॥

नामास्ति याति शक्तिश्च पापे निर्हरणे हरेः ।

खपचोऽपि नरः कर्तुं क्षमस्तावन्न किल्बिषम् ॥

न तावत् पापमस्तीह यावन्नामहतं हरेः ।

अतिरेक भयादाहुः प्रायश्चित्तान्तरं बुधाः ॥

गत्वा गत्वा निवर्तन्ते चन्द्रसूर्यादयो ग्रहाः ।

अद्यापि न निवर्तन्ते द्वादशाक्षरचिन्तकाः ॥

न वासुदेवात्परमस्ति मङ्गलं न वासुदेवात्परमस्ति पावनम् ।

न वासुदेवात्परमस्ति दैवतं न वासुदेवं प्रणिपत्य सीदति ॥

इमां रहस्यां परमामनुस्मृतिं ह्यधीत्य बुद्धिं लभतेच नैष्ठिकम् ।

विहाय दुःखानि विमुच्य सङ्कटात्

स वीतरागो विचरेन्नही मिमाम् ।

गङ्गायां मरणं चैव दृढा भक्ति स केशवे

ब्रह्मविद्याप्रबोधस्य नाल्पस्य तपसः फलम् ॥

इति विष्णु स्मृतिः समाप्ता ॥

श्रीगणेशाय नमः ।

ब्रह्मरात्र्यां व्यतीतायां प्रवृत्ते पद्मसम्भवे ।
 विष्णुः सिद्धधुर्भूतानि ज्ञात्वा भूमिं जलानुगाम् ॥
 जलक्रीडारुचि शुभं कल्पादिषु यथा पुरा ।
 वाराहमास्थितोरूपमुज्जहार वसुन्धराम् ॥
 वेदपादो यूपदंष्ट्रः क्रतुवक्त्रश्चितामुखः ।
 अग्निजिह्वो दर्भरोमा ब्रह्मशीर्षो महातपाः ॥
 अहीराचेक्षणो दिव्यो वेदाङ्गश्रुतिभूषणः ।
 आज्यनासः अवसुण्डः सामघोषमहास्वनः ॥
 घर्म्मसत्यमयः श्रीमान् क्रमविक्रमसत्कृतः ।
 प्रायश्चित्तमयो वीरः प्रांशुजानुर्महावृषः ॥
 उद्गातन्त्रो होमलिङ्गो वीजौषधिमहाफलः ।
 वेद्यन्तरात्मा मन्त्रस्फिग्विकृतः सोमशोणितः ॥
 वैदस्कन्धो हविर्गन्धो हव्यकव्यादिवेगवान् ।
 प्राग्वंशकायो द्युतिमान् नानादीक्षाभिरन्वितः ॥
 दक्षिणाह्वयो योगमहामन्त्रमयो महान् ।
 उपाकर्म्मोष्ठरुचिरः प्रवर्ग्यावर्त्तभूषणः ॥
 नानाच्छन्दोगतिपथो गुह्योपनिषदासनः ।
 छायापद्मोसहायोऽसौ मणिशृङ्गद्वोदितः ॥
 महीं सागरपथ्यन्तां सशैलवनकाननाम् ।
 एकार्णवजलभ्रष्टामेकार्णवगतः प्रभुः ॥

दंष्ट्रायेण समुद्धृत्य लोकानां हितकाम्यया ।
 आदिदेवो महायोगी चकार जगतीं पुनः ॥
 एवं यज्ञवराहेण भूत्वा भूतहितार्थिना ।
 उद्धृता पृथिवी सर्व्वा रसातलगता पुरा ॥
 उद्धृत्य निखले स्थाने स्थापिता च तथा स्वके ।
 यथास्थानं विभज्यापस्तम्भता मधुसूदनः ॥
 सामुद्राश्च समुद्रेषु नादेयाश्च नदीषु च ।
 पल्लवेषु च पाकृत्यः सरःसु च सरोवराः ॥
 पातालसप्तकं चक्रे लोकानां सप्तकं तथा ।
 द्वीपानामुदधीनाञ्च स्थानानि विविधानि च ॥
 स्थानपालांक्षोक्पालाश्चदीपैलवनस्पतीन् ।
 ऋषींश्च सप्त धर्म्यज्ञान् वेदान् साङ्गान् सुरासुरान् ॥
 पिशाचोरगमन्धर्व्वयक्षराक्षसमानुषान् ।
 पशुपक्षिसृगाद्यांश्च भूतपार्श्वं चतुर्विधम् ॥
 भेदेन्द्रापसम्पातान् यज्ञांश्च विविधांस्तथा ॥
 एवं वराहो भगवान् कृत्वेदं सचराचरम् ।
 जगज्जगाम लोकानामविज्ञातां तदा गतिम् ॥
 अविज्ञातां गतिं याते देवदेवे जनार्दने ।
 वसुधा चिन्तयामास का धृतिर्न्ये भविष्यति ॥
 पृच्छासि कश्चपं गत्वा स मे वक्षत्यसंशयम् ।
 मदीयां वेदते चिन्तां नित्यमेव महामुनिः ॥
 एवं स निश्चयं कृत्वा देवी स्त्रीरूपधारिणी ।
 जगाम कश्चपं द्रष्टुं दृष्ट्वांस्ताञ्च कश्चपः ॥
 जौलपङ्कजपद्माचीं शारदेन्दुनिभाननाम् ।

अलिसङ्कालकां शुभ्रां वन्धुजीवाधरां शुभाम् ॥
 सुशुभ्रस्पृष्टदशनां चारुनासां नतभ्रुवम् ।
 कम्बुकण्ठीं संहतोरुं पीनोरुजघनस्थलीम् ॥
 विरेजतुस्ततो यस्याः समी पीनौ निरन्तरी ।
 मत्ते भक्तुश्चसङ्काशौ श्यातकुम्भसमद्युतौ ॥
 मृणालकोमलौ बाह्व करौ किशलयोपमौ ।
 रुक्मास्तम्भनिभावूरु गूढे श्लिष्टे च जानुनी ॥
 जङ्घे विरोमे सुषमे पादावतिमनोरमौ ।
 जघनञ्च घनं मध्यं यथा केशरिणः शिशोः ॥
 प्रभायुता नखालाम्ना रूपं सर्व्वमनोहरम् ।
 कुर्वाणां वीचितैर्नित्यं नीलीत्पल्लयुता दिशः ॥
 कुर्वाणां प्रभया देवीं तथा वितिमिरा दिशः ।
 सुसूक्ष्मशुक्लवसनां रत्नोत्तमविभूषिताम् ॥
 पदन्यासैर्व्वसुमतीं सपद्मांमिव कुर्व्वतीं ।
 रूपयौवनसम्पन्नां विनीतवदुपस्थिताम् ॥
 समीपमागतां दृष्ट्वा पूजयामास कश्यपः ।
 उवाच तां वरारोहे ! विघ्नातं हृद्गतं मया ॥
 धरे ! तव विशालाक्षि ! गच्छ देवि ! जगार्दनं ।
 स ते वक्ष्यत्यशेषेण भाविनी ते यथा स्थितिः ॥
 क्षीरोदे वसतिस्तस्य मया ज्ञाता शुभानने । ।
 ध्यानयोगेन चाव्वंङ्गि ! तज्ज्ञानं तत्प्रसादतः ॥
 इत्येवमुक्त्वा सम्पूज्य कश्यपं वसुधा ततः ।
 प्रययौ केशवं द्रष्टुं क्षीरोदमथ सागरम् ॥
 सा ददर्शामृतनिधिं चन्द्ररश्मिमनोहरम् ।

पवनक्षीभसंज्ञातवीचीशतसमाकुलम् ॥
 हिमवच्छतसङ्काशं भूमच्छलमिवापरम् ।
 वीचीहस्तौर्ध्वलितैराङ्गयानमिव क्षितिम् ॥
 तैरेव शुभ्रतां चन्द्रे विदधानमिवानिशम् ।
 अन्तरस्थेन हरिणा विगताशेषकल्लवम् ॥
 यस्मात्तस्मात्तु विभ्रन्तं सुशुभ्रां तनुमूर्जिताम् ।
 पाण्डुरं खलमागम्यमधीभुवनवर्त्तिनम् ॥
 इन्द्रनीलकण्ठाराज्यं विपरीतमिवाम्बरम् ।
 फलावलीसमुद्भूतवनसङ्घसमाक्षितम् ॥
 निर्भीकमिव शेषाद्देर्विस्तीर्णं तमतीव हि ।
 तं दृष्ट्वा तच्च मध्यस्थं दृष्ट्वा केशवाक्षयम् ॥
 अनिर्हेयपरामाणमनिर्हेयार्चिसंयुतम् ।
 शेषपर्यङ्कशं तस्मिन् दृष्ट्वा मधुसूदनम् ॥
 शेषाद्विफणरत्नाण्डुर्विभाव्य सुखाम्बुजम् ।
 यथाङ्गशतसङ्काशं सूर्यायुतसमप्रभम् ॥
 पीतवाससमञ्जोभ्यं सर्वरत्नविभूषितम् ।
 मुकुटेनार्कवर्णेन कुण्डलाभ्यां विराजितम् ॥
 संवाह्यमानाद्विद्युगं सङ्काशं करतलैः शुभैः ।
 शरीरधारिभिः शस्त्रैः सेव्यमानं समन्ततः ॥
 तं दृष्ट्वा पुण्डरीकाक्षं वन्दे मधुसूदनम् ।
 जानुभ्यामवनीं गत्वा विज्ञापयति चाप्यथ ॥
 उद्धृताक्षं त्वया देव ! रसातलतलङ्घिता ।
 खे स्थाने स्थापिता विष्णो ! लोकानां हितकाम्बवा ॥
 तस्माद्भुवा मे देवेश ! का हृतिर्वै भविष्यति ।

एवमुक्तास्तदा देव्या देवो वचनमब्रवीत् ॥
 वर्णाश्रमाचाररताः शास्त्रैकतत्परायणाः ।
 त्वां धरि ! धारयिष्यन्ति तेषां तद्भार आहितः ॥
 एवमुक्ता वसुमती देवदेवमभाषत ।
 वर्णानामाश्रमाणाञ्च धर्मान् वद सनातनान् ।
 त्वत्तोऽहं श्रोतुमिच्छामि त्वं हि मे परमा गतिः ।
 नमस्ते देव ! देवेश ! देवारिबलसूदन ! ।
 नारायण ! जगन्नाथ ! शङ्खचक्रगदाधर ! ॥
 पद्मनाभ ! हृषीकेश ! महाबलपराक्रम ! ।
 भक्तोद्भिय ! सुदुष्पार ! देव ! शार्ङ्गधनुर्धर ! ॥
 वराह ! भीम ! गोविन्द ! पुराण ! पुरुषोत्तम ! ।
 हिरण्यकेश ! विश्वाक्ष ! यज्ञमूर्त्त ! निरञ्जन ! ॥
 चेल ! चैत्रज्ञ ! लोकेश ! सलिलान्तरशायक ! ।
 यन्ममन्त्रवहाचिन्त्य ! वेदवेदाङ्गविग्रह ! ॥
 जगतोऽस्य समग्रस्य सृष्टिसंहारकारक ! ॥
 सर्वधर्मज्ञ ! धर्माङ्ग ! धर्मयोने ! वरप्रद ! ।
 विश्वक्सेनामृत ! व्योम ! मधुकैटभसूदन ! ॥
 दहतां दहणाजेय ! सर्व ! सर्वाभयप्रद ! ।
 वरेष्ठानघ ! जीमूताव्यय ! निर्व्वाणकारक ! ॥
 आपप्रायन ! अपांस्थान ! चैतन्याधार ! निष्क्रिय ! ।
 सप्तशीर्षाध्वरगुरो ! पुराण ! पुरुषोत्तम ! ।
 ध्रुवाक्षर ! सुसूक्ष्मेश ! भक्तवत्सलपावन ! ।
 त्वंगतिः सर्वदेवानां त्वं गतिर्ब्रह्मवादिनाम् ॥
 तथा विदितवेद्यानां गतिस्त्वं पुरुषोत्तम ! ।

प्रपन्नास्मि जगन्नाथ ! ध्रुवं वाचस्पतिं प्रभुम् ॥
 सुमहद्विष्णुमनाष्टुष्यं वसुखेलं वसुप्रदम् ।
 महायोगबलोपितं प्रस्निग्धं धृताश्चिषम् ॥
 वासुदेवं महात्मानं पुण्डरीकाक्षमश्चुतम् ।
 सुरासुरगुरुं देवं त्रिभुं भूतमहेश्वरम् ॥
 एकव्यूहं चतुर्वक्त्रं जगत्कारणकारणम् ।
 ब्रूहि मे भगवन् ! धर्मांश्चातुर्वर्ण्यस्य शास्त्रतान् ॥
 आश्रमाचारसंयुक्तान् सरहस्यान् ससंग्रहान् ।
 एवमुक्तस्तु देवेशः पुनः क्षीणोमभाषत ॥
 शृणु देवि ! धरे ! धर्मांश्चातुर्वर्ण्यस्य शास्त्रतान् ।
 आश्रमाचारसंयुक्तान् सरहस्यान् ससंग्रहान् ॥
 ये तु त्वां धारयिष्यन्ति सन्तस्तेषां परायणान् ।
 निषणा भव वामीरु ! काश्चनेऽस्मिन् वरासने ॥
 सुखासीना निबोध त्वं धर्मांस्त्रिगदतो मम ।
 शृणुवे वैष्णवान् धर्मान् सुखासीना धरा तदा ॥
 इति वैष्णवे धर्मांशास्त्रे प्रथमोऽध्यायः ॥

ब्राह्मणः क्षत्रियो वैश्यः शूद्रश्चेति वर्णाश्चत्वारः । तेषा-
 माद्या द्विजातयः । तेषां निषेकाद्यः स्मृत्यान्ततो मन्त्रवत्
 क्रियासमूहः । तेषाञ्च धर्माः ब्राह्मणस्याध्यापयनं क्षत्रियस्य
 शस्त्रनिष्ठता वैश्यस्य पशुपालनं शूद्रस्य द्विजातिशुश्रूषा द्विजा-
 नां यजनाध्ययनं । अथैतेषां वृत्तयः ब्राह्मणस्य याजनप्रति-
 ग्रही क्षत्रियस्य क्षितिद्वारं क्षत्रिगोरक्षवाणिज्यकुसीदयोनिषो-
 षणानि वैश्यस्य शूद्रस्य सर्वशिल्पानि । आपद्यन्तारा वृत्तिः ।

अमा सत्यं दमः शीघ्रं दानमिन्द्रियसंयमः ।

अहिंसा गुरुशुश्रूषा तीर्थानुसरणं दया ॥

आर्जवत्वमलोभश्च देवब्राह्मणपूजनम् ।

अनभ्यसूया च तथा धर्मः सामान्यउच्यते ॥

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे द्वितीयोऽध्यायः ।

अथ राजधर्माः ॥ प्रजापरिपालनं वर्णाश्रमाणां स्वे स्वे धर्मे व्यवस्थापनम् । राजा च जाङ्गलं पशव्यं शस्योपेतं देशमाश्रयेत् वैश्वशुद्रपादश्च तत्र धन्वदृमहीवारिष्ठक्षगिरि-दुर्गाशामन्यतमं दुर्गमाश्रयेत् । तत्र ग्रामाध्यक्षानपि कुर्यात् । दशाध्यक्षान् । शताध्यक्षान् । देशाध्यक्षांश्च । ग्रामदोषाणां ग्रामाध्यक्षः परीहारं कुर्यात् । अशक्तो दश-ग्रामाध्यक्षाय निवेदयेत् । सोऽप्यशक्तः शताध्यक्षाय । सोऽप्यशक्तो देशाध्यक्षाय । देशाध्यक्षोऽपि सर्वात्मना दोषमुच्छिन्द्यात् । आकरशुल्कतरनागवनेष्वाप्तान्नियुञ्जीत । धर्मिष्ठान् धर्मकार्येषु । निपुणानर्थकार्येषु । शूरान् संग्रामकार्येषु । उग्रानुग्रहेषु षण्डान् स्त्रीषु ॥ प्रजाभ्यो वक्ष्यर्थं सखत्सरेण धान्यतः षष्ठमंशमादद्यात् । सर्वशस्येभ्यश्च द्विक् शतम् । पशुहिरण्येभ्यो वस्त्रेभ्यश्च । मांसमधुघृतौष-भिगन्धमूलफलरसदाह पद्माजिनमृद्गाण्डाश्शभाण्डवैदलेभ्यः षष्ठभागम् । ब्राह्मणेभ्यः करादानं न कुर्यात् ते हि राज्ञो धर्मकरदाः । राजा च प्रजाभ्यः सुकृतदुष्कृतषष्ठांशभाक् । स्वदेशपण्याश्च शुल्कांश्च दशममादद्यात् परदेशपण्याश्च विंश-तितमम् । शुल्कस्यानमप्रक्रामन् सर्वापहारित्वमाप्नुयात् ।

शिल्पिनः कर्मजीविनश्च शूद्राश्च मासैर्नैकं रात्रः कर्म
 कुर्यात् । स्वाम्यमात्यदुर्गकोषदण्डराष्ट्रमित्राणि प्रहृतयः ।
 तद्दूषकांश्च हन्यात् । स्वराष्ट्रपरराष्ट्रयोश्च चारचक्षुः स्यात् ।
 साधूनां पूजनं कुर्यात् । दुष्टांश्च हन्यात् । शत्रुमित्रोदासी-
 नमध्यमेषु सामभेददानदण्डान् यथाहं यथाकालं प्रयुञ्जीत ।
 सन्धिविग्रहयानासनसंश्रयहैधीभावांश्च यथाकालमाश्रयेत् ।
 चैत्रे मार्गशीर्षे वा यात्रां यायात् । परस्व व्यसने वा ।
 परदेशावाप्तौ तद्देशधर्मास्मोच्छिन्ध्यात् । परेणाभियुक्तश्च
 सर्व्वात्मना राष्ट्रं गोपायेत् । नास्ति राज्ञां समरे तनुत्या-
 गसदृशोधर्मः । गोब्राह्मणनृपतिमित्रधनदारजीवितरक्ष-
 णादये हतास्ते स्वर्गभाजः । वर्णसङ्कररक्षणार्थं च । राजा
 पुरावाप्तौ तु तत्र तत्कुलीनमभिषिञ्चेत् ॥ न राजकुलमु-
 च्छिन्ध्यात् । अन्यत्राकुलीनराजकुलात् । मृगयाक्षस्त्रीपा-
 नेष्वभिरतिं न कुर्यात् । वाक्पाकृष्यदण्डपाशे च नार्थ-
 दूषणं कुर्यात् । आद्यहाराणि नोच्छिन्ध्यात् । नापात्रवर्षी
 स्यात् । आकरेभ्यः सर्वमादद्यात् ॥ निधिं लब्ध्वा तद्वर्द्धं
 ब्राह्मणेभ्यो दद्यात् द्वितीयमर्द्धं कोशे प्रवेशयेत् । निधिं
 ब्राह्मणो लब्ध्वा सर्वमादद्यात् । क्षत्रियश्चतुर्थमंशं राज्ञे
 दद्यात् चतुर्थमंशं ब्राह्मणेभ्योऽर्द्धमादद्यात् । वैश्यश्च-
 तुर्थमंशं राज्ञे दद्यात् ब्राह्मणेभ्योऽर्द्धमंशमादद्यात् ।
 शूद्रश्चावाम्रं द्वादशधा विभज्य पञ्चांशान् राज्ञे दद्यात्
 पञ्चांशान् ब्राह्मणेभ्योऽंशद्वयमादद्यात् । अनिर्बेदितवि-
 ज्ञातस्य सर्वमपहरेत् । स्वनिहिताद्राज्ञे ब्राह्मणवर्जं
 द्वादशमंशं दद्यात् । परनिहितं स्वनिहितमिति द्विवंस्तत्समं

दण्डमावहेत् ॥ बालानाथस्त्रोधनानि च राजा परिपालयेत् । चौरहृतं धनमवाप्य सर्वमेव सर्ववर्णेभ्यो दद्यात् । अनवाप्य च स्वकोशादेव दद्यात् । शान्तिस्वस्त्ययनैर्देवोपघातान् प्रशमयेत् । परचक्रोपघातांश्च शस्त्रनित्यतया । वेदेतिहासधर्मशास्त्रार्थकुशलं कुलीनमव्यक्तं तपस्विनं पुरोहितञ्च वरयेत् । शुचीनलुब्धानवर्हिताव्यक्तिसम्पन्नान् सर्वार्थेषु च सहायान् स्वयमेव व्यवहारान् पश्येद्विवर्तिर्ब्राह्मणैः सार्द्धम् । व्यवहारदर्शने ब्राह्मणं वा नियुञ्ज्यात् । जन्मकर्मव्रतोपेताश्च राज्ञा सभासदः कार्यारिपौ मित्रे च ये समाः कामक्रोधलोभादिभिः कार्यार्थिभिरनाहार्याः । राजा च सर्वकार्येषु सम्बत्सराधीनः स्यात् । देवब्राह्मणान् सततमेव पूजयेत् । वृद्धसेवी भवेत् । यज्ञयाजी च । नचास्व विषये ब्राह्मणः क्षुधात्तोऽवसीदेत् । नचान्योऽपि सत्कार्म्यनिरतः । ब्राह्मणेभ्यश्च भुवं प्रतिपादयेत् । येषाञ्च प्रतिपादयेत्तेषां स्ववंश्यानन्तरप्रमाणं दानच्छेदोपवर्जनञ्च पटे ताम्रपत्रे वा लिखितं स्वमुद्राङ्कितञ्चागामिनृपविज्ञापनार्थं दद्यात् । परदत्ताञ्च भुवं नापहरेत् । ब्राह्मणेभ्यः सर्वदायान् प्रयच्छेत् । सर्वतस्वात्मानं गोपायेत् सुदर्शनञ्च स्यात् । विषघ्नागदमन्त्रधारौ च । नापरौक्षितमुपयुञ्ज्यात् । स्मितपृष्ठाभिमाषी स्यात् । बध्येष्वपि न भुक्नुटीमाचरेत् । अपराधानुरूपञ्च दण्डं दण्डेषु दापयेत् । सम्यग्दण्डप्रणयनं कुर्यात् । द्वितीयमपराधं न कस्यचित् क्षमेत । स्वधर्ममपालयन्नादण्ड्योनामास्ति राज्ञः ।

यच्च श्यामो लोहिताक्षो दण्डश्चरति निर्भरः ।

प्रजास्तन विवर्द्धस्ते नेता चेत् साधु पश्यति ।
 स्वराष्ट्रे न्यायदण्डः स्यादभ्युदयदण्डश्च शत्रुषु ।
 सुहृत्स्वजिह्वाः स्निग्धेषु ब्राह्मणेषु चमान्वितः ।
 एवंवृत्तस्य नृपतेः शिलोच्छेनापि जीवतः ।
 विस्तौर्यते यशोलोके तैलविन्दुरिवान्धसि ।
 प्रजामुखे सुखी राजा तदुःखे यस्य दुःखितः ।
 स कीर्त्तियुक्तो लोकेऽस्मिन् प्रेत्य स्वर्गे महीयते ॥
 इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे तृतीयोऽध्यायः ॥

जालस्थार्कमरौचिगतं रजस्तसरेणसंज्ञकम् । तदष्टकं
 लिख्या । तत्त्रयं राजसर्षपः । तत्त्रयं गौरसर्षपः । तत्षट्कं
 यत्रः । तत्त्रयं कृष्णलम् । तत्पञ्चकं माषः । तद्वादशकम-
 न्नाहम् । अन्नाहमेव सचतुर्माषकं सुवर्णः । चतुःसुवर्णको
 निष्कः । हे कृष्णाले समधृते रूप्यमाषकः । तत्षोडशकं
 धरम् । ताम्रकार्षिकः कार्षापणः ।

पणानां हे शते सार्धे प्रथमः साहस्रः स्मृतः ।

मध्यमः पञ्च विज्ञेयः सहस्रं त्वेव चोत्तमः ॥

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे चतुर्थोऽध्यायः ॥

अथ महापातकिनो ब्राह्मणवर्जं सर्वे बध्नाः । न शारो-
 रो ब्राह्मणस्य दण्डः । स्वदेशाद्ब्राह्मणं कृतार्हं विवासयेत् ।
 तस्य च ब्रह्महत्यायामगिरस्कं पुरुषं ललाटे कुर्यात् ।
 सुराध्वजं सुरापाने । शूद्रपदं स्तेये । भगं गुरुतल्पगमने ।
 अन्यत्रापि बध्यकर्म्मणि तिष्ठन्तं समग्रधनमक्षतं विवासयेत् ।

कूटशासनकट्टं च राजा हन्यात् । कूटलेख्यकाराश्च । गर-
दाग्निदप्रसह्यतस्करान् स्त्रीबालपुरुषघातिनश्च । ये च धान्यं
दशभ्यः कुशेभ्योऽधिकमपहरेयुः । धरिममेयानां शताद-
प्रधिकं । ये चाकुलीना राज्यमभिकामयेयुः । सेतुभेद-
काश्च प्रसह्यतस्काराणां स्वाविकाशभक्तप्रदाश्च । अन्यत्र राजा-
शक्तेः स्त्रियमशक्तभर्तृकां तदतिक्रमणाञ्च । हीनवर्णोऽधि-
कवर्णस्य येनाङ्गेनापराधं कुर्यात्तदेवास्य श्रातयेत् । एकास-
नोपवेशी कटां कृताङ्गो निर्व्वीक्ष्यः । निष्ठीव्योष्ठद्वयविहीनः
कार्यः अवशब्दयिता च गुदहीनः । आक्रोशयिता च
विजिह्वः । दर्पेण धर्मोपदेशकारिणो राजा तप्तमासेचये-
कैलमास्ये । द्रोहेण च नामजातियज्ञे दशाङ्गुलोऽस्य
शङ्कुर्लिखेयः । श्रुतदेशजातिकर्मणामन्यथावादौ कार्षा-
पणशतद्वयं दण्ड्यः । काणखञ्जादिनां तथावाद्यपि कार्षा-
पणद्वयम् । गुरुनाक्षिपन् कार्षापणशतं । परस्य पतनी-
याक्षेपे कृते तूत्तमसाहसं । उपपातकयुक्ते मध्यमम् त्रैवि-
द्यद्वयाक्षेपे जातिपूगानाञ्च । आमदेशयोः प्रथमसाहसम् ।
व्यङ्गतायुक्ताक्षेपे कार्षापणशतम् । मातृयुक्ते तूत्तमं सवर्णा-
क्रोशने द्वादशपणान् दण्ड्यः । हीनवर्णाक्रोशने षड्दण्ड्यः ।
वैथ्याकालमुत्तमसवर्णाक्षेपे तत्प्रमाणोदण्डः । तयोर्व्वा
कार्षापणाक्षयः शुष्कवाक्याभिधाने त्वेवमेव । पारजायी
सवर्णागमने तूत्तमसाहसं दण्ड्यः । हीनवर्णागमने मध्य-
मम् गौगमने च । अन्यागमने बध्यः पशुगमने कार्षाप-
णशतं दण्ड्यः ॥ दोषमनाख्याय कर्त्ता प्रयच्छंश्च ताञ्च
विभ्रयात् । अदुष्टां दुष्टामिति बुवन्नुत्तमसाहसम् । गजा-

श्रीङ्गोघाती त्वेककरपादः कार्यः । विमांसविक्रयी कार्वापचयतम् ग्राम्यपशुघाती च । पशुस्वामिने तत्सर्वं दद्यात् । चारुपशुघाती पञ्चाशतं कार्वापणान् । पक्षिघाती मत्स्यघाती च कार्वापणान् । फलोपगमद्रुमच्छेदी कौटोपघाती तूत्तमसाहसं दण्ड्यः । पुष्पोपगमद्रुमच्छेदी मध्यमम् । वल्लीगुल्मलताच्छेदी कार्वापचयतम् । तृणच्छेद्येकं सर्व्वं च तत्स्वामिनी तदुत्पत्तिम् ॥ हस्ते नावगोरयिता दशकार्वापणान् । पादेन विंशतिं । काष्ठेन प्रथमसाहसम् । पाषाणेन मध्यमम् । शस्त्रेणोत्तमम् । पादकेशांशुककरलुण्ठने दशपणान् दण्ड्यः । शोषितेन विना दुःखमुत्पादयिता द्वाविंशत्पणान् । सह शोषितेन चतुःषष्टिं । करपाददन्तभङ्गे कर्षणासाविकर्त्तने मध्यमम् । चेष्टाभोजनवाग्रोधे प्रहारदाने च । नेत्रकन्धरावाहुसक्थ्यसभङ्गे चोत्तमम् । उभयनेत्रभेदिनं राजा यावज्जीवं बन्धनात् विमुचेत् । तादृशमेव वा कुर्यात् । एकं बहूनां निघ्नतां प्रत्येकमुक्ताङ्गुष्ठाद्द्विगुणः । क्रोधस्तमभिधावतां तत्समीपवर्त्तिनां संहरताश्च । सर्व्वं च पुरुषपीडाकरास्तदुत्थानव्ययं दद्युः ॥ ग्राम्यपशुपीडाकराश्च । गोश्रीङ्गजापहार्य्यैः ऋपादकरः कार्यः । अजाव्यपहार्य्यैः ककरश्च । धान्यापहार्य्यैः कादशगुणं दण्ड्यः । शस्यापहारो च ॥ सुवर्णरजतवस्त्राणां पञ्चाशतस्वभ्यधिकमपहरन् विकरः तदुत्तमेकादशगुणं दण्ड्यः । सूतकार्पासगोमयगुडदधिचौरतक्रद्वयसवणसङ्ग्रहपक्षिमत्स्यघृततैलमांसमधुवेदलवेष्टसूक्ष्मयस्त्रीहृदणानामपहर्त्ता मूलप्राप्तिगुणं दण्ड्यः । पक्वानामाश्च

पुण्यहरितगुल्मवल्लीलतापर्णानामपहरणे पञ्चजम्बूतान् ।
 श्याकमूलफलानाञ्च रत्नापहार्युत्तमसाहसम् । अगुक्तद्र-
 व्याणां मपहर्त्ता मूलप्रसमम् । स्तेनाः सर्वमपहृतं
 धनिकस्य दापयाः । ततस्तेषामभिहितदण्डप्रयोगः । येषां
 देयः पन्थास्तेषामपथदायो कार्षापणानां पञ्चविंशति दण्डः
 आसनाहंस्यासन मददच्च । पूजार्हमपूजयंश्च । प्रातिवेश्यब्रा-
 ह्मणे निमन्त्रणातिक्रमे च । निमन्त्रयित्वा भोजनादायिनश्च ।
 निमन्त्रितस्तथेतुप्रक्तवानभुञ्जानः सुवर्णं माषकं निमन्त्रयितुश्च
 द्विगुणमसम् । अभक्ष्येण ब्राह्मणदूषयिता षोडशसुवर्णान् ।
 जात्यपहारिणा शतं सुरया बध्यः । चतुर्थं दूषयितुस्तदर्धं ।
 वैश्यं दूषयितुस्तदर्धमपि । शूद्रं दूषयितुः प्रथमसाहसम् ।
 कामकारिणासृश्यस्त्रैवर्णिकं सृशन् बध्यः । रजस्वलां शि-
 फाभिस्ताडयेत् । पथ्युद्यानोदकसमीपेऽशुचिकारी पञ्चशतं ।
 तच्चापास्यात् । गृहभृकुट्यादुपभेत्ता मध्यमसाहसं दण्डः ।
 तच्च योजयेत् । गृहेपोडाकरं द्रव्यं प्रक्षिपन् पञ्चशतं ॥ साधा-
 रण्णापलापी च । प्रोषितस्याप्रदाता च । पितृपुत्राचार्यया-
 ज्यत्विजामन्योन्यापतितत्यागी च । नच तान् जह्यात् । शूद्र-
 प्रव्रजितानां दैवे पित्रेऽभोजकश्च । अयोग्यकर्म्मकारो च ।
 समुद्रगृहभेदकः । अनियुक्तः शपथकारी पशूनां पुंस्त्वोपचा-
 तकारी च । पितापुत्रविरोधे तु साक्षिणां दशपञ्चो दण्डः ।
 यस्तयोद्यान्तरः स्यात्तस्योत्तमसाहसम् । तुलामानकटकर्म-
 कट्टं च ।

तदङ्गटे कूटवादिनश्च द्रव्याणां प्रतिकूपविक्रयिकश्च ।
 सन्धूयवणिजां पक्ष्ममनत्रेणावरुन्धतां । प्रत्येकं विक्रीणताश्च ।

गृहीतमूल्यं पश्यन्तु क्रेतुर्नैव दद्यात्तस्मात् सोदयं दाप्यः ।
 राज्ञा च पण्यतं दण्ड्यः । क्रीतमक्रीयतो या हानिः सा
 क्रेतुरेव स्यात् । राजविनिविहं विक्रीयतस्तदपहारः ।
 तारिकः स्वसज्जं शुल्कं गृह्णन् दश पणान् दण्ड्यः । ब्रह्म-
 चारिवानप्रस्थभिर्बुधैर्विथौतीर्थानुसारिणां नाविकः शौल्-
 किकः शुल्कमाददानश्च । तच्च तेषां दद्यात् । यूते कूटा-
 चदेविनां करच्छेदः । उपधिदेविनां सन्दंशच्छेदः । यन्त्रि-
 भेदकानां करच्छेदः । दिवा पशूनां वृकादुपघाते पाते
 ज्वनापदि पालदोषः । विनष्टपशुमूल्यश्च स्वामिने दद्यात् ।
 अननुज्ञातां दुहन् पञ्चविंशतिकावापणान् दण्ड्यः । महिषी
 चेष्टस्वमाशं कुर्यात्तत्पालकस्वष्टौ माषकान् दण्ड्यः ।
 अपाङ्गायाः स्वामी अश्वस्तद्गोर्गर्भौ वा । गौश्चेत्तदर्धं
 तदर्धं मजाविकं । भक्षयित्वोपविष्टेषु द्विगुणं । सर्व्वञ्च
 स्वामिने विनष्टशस्त्रमूल्यश्च । पथिग्रामसीमान्ते न दोषः
 अनावृते च अण्यकानां उत्सृष्टवृषभसूतिकानाञ्च । वस्त-
 मवर्णान् दास्ये नियोजयेत्तत्स्वोत्तमसाहसदण्डः । त्यक्त-
 प्रव्रज्यो राज्ञोदास्यं कुर्यात् । भृतकश्चापूर्व्वकाले भृतिं
 त्यजन् सकलमेव मूल्यं दद्यात् । राज्ञे च पण्यतं दद्यात्
 तद्दोषेण यद्विनश्येत्तत् स्वामिने । अन्यत्र देवोपघातात् ।
 स्वामी चेद्भृतकमपूर्व्वे काले जघ्नात्तस्य सर्व्वं मृत्पत्रं दद्यात् ।
 पण्यतश्च राजनि अन्यत्र भृतकदोषात् । यः कन्यां पूर्व्व-
 दत्तामन्यस्मै दद्यात् स चौरवच्छास्यः । वरदोषं विना निर्दोषां
 परित्यजन् पत्नीञ्च अजानन् प्रकाशं यः परद्रव्यं क्रीणी-
 यात्तत्र तस्यादोषः । स्वामी द्रव्यमाग्रायात् । यद्यप्रकाशं

होममृग्यश्च क्रीणीयात्तदां क्रोता विक्रेताश्च चौरवच्छास्त्री ।
 गणद्रव्यापहर्ता विवाह्यः तत्सम्बिदं यच्च सङ्गयेत् ।
 निक्षेपापहार्थ्यर्धहृदिसहितं धनं धनिकस्य दाप्यः । राज्ञा
 चौरवच्छास्यः यच्चानिचितं निचितमिति ब्रूयात् । सौमभे-
 त्सारमुत्तमसाहसं दण्डयित्वा पुनः क्रीमां लिङ्गान्वितां
 कारयेत् । जातिम्बं शक्ररस्याभक्ष्यस्य भक्षयिता विवाह्यः ।
 अभक्ष्यस्याविक्रेयस्य च विक्रेयो देवप्रतिमाभेदकयोत्तमसाहसं
 दण्डनीयः । भिषङ्मिथ्याचरन्मुत्तमेषु पुरुषेषु । मध्यमेषु
 मध्यमं तिर्यक्तु प्रथमम् । प्रतिश्रुतस्याप्रदायी तद्दापयित्वा
 प्रथमसाहसं दण्ड्यः । कूटसाक्षिणां सर्वस्वापहारः कार्यः ।
 उत्क्रोचोपजीविनां सभ्यानाञ्च । गोचर्ममात्राधिकां भुव-
 मन्यस्याधीकृतां तस्मादानिर्घोचान्यस्य यः प्रयच्छेत् स ब-
 ध्यः । जनाच्चेत् षोडशसुवर्णान् दण्ड्यः ।

एकोऽश्वीयादयदुत्पन्नं नरः सम्वत्सरं फलम् ।
 गोचर्ममात्रा सा क्षीणी स्तोका वा यदि वा बहुः ॥
 ययोर्निक्षिप्तप्राधिस्तौ विवदेतां यदा नरो ।
 यस्य भुक्तिः फलं तस्य बलात्कारं विना कृता ॥
 सागमेन च भोगेन भुक्तं सम्यग्यदा भवेत् ।
 आहर्त्ता लभते तत्र नापहार्थ्यन्तु तत् कश्चित् ॥
 पित्रा भुक्तन्तु यदद्रव्यं भुक्त्याचारेण धर्मतः ।
 तस्मिन् प्रेते न वाच्योऽसौ भुक्ता प्राप्तं हि तस्य तत् ॥
 निभिरेव च या भुक्ता पुरुषैर्भूर्यथाविधि ।
 लोभ्याभारेऽपि तां तत्र चतुर्थः समवाप्नुयात् ॥
 नखिनां दंष्ट्रिणाञ्चैव शृङ्गिणामाततायिनाम् ।

हस्तखानां तथान्येषां वधे हन्ता न दोषभाक् ॥
 शुक्ं वा बालवृद्धौ वा ब्राह्मणं वा बहुश्रुतम् ।
 आततायिनमायान्तं हन्यादेशाविचारयन् ॥
 नाततायिवधे दोषो हन्तुर्भवति कश्चन ।
 प्रकाशं वाऽप्रकाशं वा मन्युस्तन्मन्युमृच्छति ॥
 उद्यतासिविषाग्निञ्च शापोद्यतकरं तथा ।
 आघर्वणेन हन्तारं पिशुनञ्चैव राजसु ।
 भार्यातिक्रामणञ्चैव विद्यात् सप्तातताग्रिनः ।
 यमोवित्तहरानन्यानाहुधर्मार्थहारकान् ॥
 उद्देशतस्ते कथितो धरे ! दण्डविधिर्नया ।
 सर्वेषामपराधानां विस्तरादतिविस्तरः ॥
 अपराधेषु चान्येषु ज्ञात्वा जातिं धनं वयः ।
 दण्डं प्रकल्पयेद्राजा सन्मन्त्र ब्राह्मणेः सह ॥
 दण्ड्यं प्रमोचयन् दण्ड्यादहिगुणं दण्डमावहेत् ।
 नियुक्तस्याप्यदण्ड्यानां दण्डकारी नराधमः ॥
 यस्य चौरः पुरे नास्ति नान्यस्त्रीगो न दुष्टवाक् ।
 न साहसिकदण्डघ्नौ स राजा शक्रलोकभाक् ॥
 इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे पञ्चमोऽध्यायः ॥

अत्रोत्तमर्णोऽधमर्णादयथादत्तमर्थं गृह्णीयात् । द्विकं
 त्रिकंचतुष्कं पञ्चकञ्च शतं वर्णानुक्रमेण प्रतिमासम् सर्वे
 वर्णा वा स्वप्रतिपन्नां वृद्धिं दद्युः । अकृतामपि वत्सराति
 क्रमेण यथाविहिताम् । आध्युपभोगे हृदयभावः । दैवराजोप-
 घातादृते विनष्टमाधिसुत्तमर्णो दद्यात् । अन्तवृद्धौ प्रविष्टा-
 यामपि । न स्थावरमाधिमृते वचनात् गृहीतधनप्रवेगार्थ-

मेव यत् स्यावरं दत्तं तदगृहीतधनप्रवेशे दद्यात् । दीय-
मानं प्रयुक्तमर्थमुत्तमं स्यादगृहीतस्ततः परं न वर्धते ।
हिरण्यस्य परा वृद्धिर्द्विगुणा । धान्यस्य त्रिगुणा । वस्त्रस्य
चतुर्गुणा । सन्ततिः स्त्रीपशूनाम् । किण्वकार्पाससूत्रचर्म-
युधेष्टकाङ्गाराणामक्षया । अनुक्तानां द्विगुणा । प्रयुक्तमर्थं
यथाकथञ्चित् साधयन्न राज्ञी वाच्यः स्यात् । साध्यमानश्चे-
द्राजानमभिगच्छेत्तत्समं दण्डः । उत्तमंश्चेद्राजानमिया-
त्तद्विभावितोऽधमर्णो राज्ञे धनदशभागसन्धितं दण्डं दद्यात् ।
प्रामार्थ्येष्टोत्तमर्णो विंशतितममंशम् । सर्वापलाप्येकदेशवि-
भावितोऽपि सर्वं दद्यात् । तस्य च भावनास्तिस्रो भवन्ति
लिखितं साक्षिणः समयक्रिया च । ससाक्षिकमाप्तं ससा-
क्षिकमेव दद्यात् । लिखितार्थप्रविष्टोलिखितं पाठयेत् ।
असमग्रदाने लेख्यासन्निधाने चोत्तमर्णोलिखितं दद्यात् ।
धनग्राहिणि प्रेते प्रव्रजिते द्विदशसप्ताः प्रवसिते वा तत्पुत्र-
पौत्रैर्धनं देयम् । नातः परमनीषुभिः । सपुत्रस्य वाऽपुत्रस्य
वा ऋक्यग्राही ऋणं दद्यात् । निर्धनस्य स्त्रीग्राही । न स्त्री
पतिपुत्रकृतम् । न स्त्रीकृतं पतिपुत्रौ न पिता पुत्रकृतम् ।
अविभक्तैः कृतमृणं यस्तिष्ठेत् स दद्यात् । पैतृकमृणमभिक्ता-
नां भ्रातृणाञ्च । विभक्ताश्च दायानुरूपमंशम् । गोपशौण्डिक-
शैलधरजक्रव्याधस्त्रीणां पतिर्दद्यात् । वाक्प्रतिपन्नं नादेयं
कस्यचित् । कुटुम्बार्थं कृतञ्च ।

यो गृहीत्वा ऋणं सर्वं श्वोदास्यामीतिसामकम् ।

न दद्यान्नोभतः पश्चात्तथा वृद्धिमवाप्नुयात् ॥

दर्शने प्रत्यये दाने प्रातिभाष्यं विधीयते ।

आद्यौ तु वितथे दाप्यावितरस्य सुता अपि ॥
 बहवश्चेत् प्रतिभुवो ददुस्तेऽर्थं यथाकृतम् ।
 अर्थेऽविशेषिते तेषु धनिकच्छन्दतः क्रिया ॥
 अमर्थं प्रतिभृदं दद्यान्निकेनोपपौडितः ।
 ऋणिकस्तं प्रतिभुवे द्विगुणं दातुमर्हति ॥
 इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे षष्ठोऽध्यायः ॥

अथ लेख्यं त्रिविधं राजसाच्चिकं ससाच्चिकमसाच्चिकञ्च ।
 राजाधिकरणे तन्नियुक्तकायस्थकृतं तदध्यक्षकरचिह्नितं
 राजसाच्चिकम् । यत् कश्चन येन केनचिल्लिखितं साच्चिभिः
 स्वहस्तचिह्नितं ससाच्चिकम् । स्वहस्तलिखितमसाच्चिकम् ।
 तद्वलात्कारितमप्रमाणम् । उपधिक्षताश्च सर्वे एव ।
 दूषितकर्म्म दुष्टसाध्यं तत्ससाच्चिकमपि । तादृग्विधेन-
 लिखितञ्च । स्त्रीबालाखतन्त्रमत्तोन्मत्तभौतताडितकृतञ्च ।
 देगाचाराविरुद्धं व्यक्ताधिकृतलक्षणमनुमत्तमाक्षरं प्रमाणम् ।
 वर्यैश्च तत्कृतैश्चिह्नैः पत्रैरेव च युक्तिभिः ।
 सन्दिग्धं साधयेत्लेख्यं तदयुक्तिप्रतिरूपितैः ॥
 यत्कर्णी धनिको वापि साक्षी वा लेखकोऽपि वा ।
 म्रियते तत्र तस्मैलेख्यं तत्स्वहस्तैः प्रसाधयेत् ॥
 इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे सप्तमोऽध्यायः ॥

अथ साक्षिणः न राजश्रीलियप्रव्रजितकितवतस्कर-
 पराधीनस्त्रीबालसाहसिकातिवृद्धमत्तोन्मत्ताभिश्चस्तपतितक्षु-
 तृष्णार्त्तव्यसनिरागान्धाः । रिपुमित्रार्थसम्बन्धविकर्म्मदृ-
 ष्टदोषसहायाश्च । अनिर्द्दिष्टसु साक्षित्वे यक्षीपेत्य ब्रूयात् ।
 एकसासाक्षी । स्त्री यसाहसवाग्दण्डपारुष्यसंग्रहणेषु

साक्षिणी न परीक्ष्याः । अथ साक्षिणः कुलजावृत्तवित्तसम्पन्ना
यज्वनस्तपस्विनः पुत्रिणीधर्मज्ञाअधीयानाः सत्यवन्तस्त्रैवि-
द्यवृद्धाश्च । अभिहितगुणसम्पन्नउभयानुमतएकोऽपि ।
द्वयोर्विवदमानयोर्यस्य पूर्ववादस्तस्य साक्षिणः प्रष्टव्याः ।
आधृत्यं कार्यवशादयत्र पूर्वपक्षस्य भवेत्तत्र प्रतिवादिनोऽपि ।
उद्दिष्टसाक्षिणि मृते देशान्तरगते वा तदभिहितज्ञातारः
प्रमाणम् । समक्षदर्शनात् साक्षी श्रवणाद्वा । साक्षिणश्च
सत्येन पूयन्ते । वर्णिनां यत्र बधस्तत्त्वानृतेन । तत्पावनाय
कुष्माण्डीभिर्द्विजोऽग्निं जुहुयात् । शूद्रएकाह्निकं गोद-
शकस्य ग्रासं दद्यात् । स्वभावविकृतौ मुखवर्णविनाशेऽस-
म्बद्धप्रलापे च कूटसाक्षिणं विद्यात् । साक्षिणश्चाह-
यादित्योदये कृतशपथान् पृच्छेत् । ब्रूहीति ब्राह्मणं
पृच्छेत् । सत्यं ब्रूहीति राजन्यम् । गोवीजकाञ्चनैर्वैश्वम् ।
सर्वमहापातकैस्तु शूद्रम् । साक्षिणः श्रावयेत् । ये
महापातकिनो लोका ये चोपपातकिनस्ते कूटसाक्षि-
णामपि । जननमरणान्तरे कृतहानिश्च । सत्येनादित्यस्तपति
सत्येन भाति चन्द्रमाः । सत्येन वाति पवनः । सत्येन
भूर्धारयति । सत्येनापस्तिष्ठन्ति । सत्येनाग्निस्तिष्ठति ।
खञ्च सत्येन । सत्येन देवाः । सत्येन यज्ञाः ॥

अश्वमेधसहस्रञ्च सत्यञ्च तुलया धृतम् ।

अश्वमेधसहस्राद्धि सत्यमेव विशिष्यते ॥

जानन्तोऽपि हि ये साक्ष्ये तष्टीभूता उपासते ।

ते कूटसाक्षिणां पापैस्तुल्या दण्डेन वाप्यथ ॥

एवं हि साक्षिणः पृच्छेद्वर्णानुक्रमतो नृपः ।

यस्मिन् साक्षिणः सत्यां प्रतिज्ञां स जयौ भवेत् ॥
 अन्यथावादिनो यस्य ध्रुवस्तस्य पराजयः ।
 बहुत्वं प्रतिगृह्णीयात् साक्षिहैधे नराधिपः ॥
 समेषु च गुणोत्कृष्टान् गुणिहैधे द्विजोत्तमान् ।
 यस्मिन् यस्मिन् विवादे तु कूटसाध्यनृतं वदेत् ।
 तत्तत्कार्यं निवर्त्तत कृतं वाप्यकृतं भवेत् ॥
 इति वैष्णवे धर्मशास्त्रेऽष्टमोऽध्यायः ॥

अथ समयक्रिया । राजद्रोहसाहसेषु यथाकामम् ।
 निक्षेपस्तेयेष्वर्थप्रमाणम् । सर्वेष्वेवार्थेषु मूल्यं कनकं कल्पयेत् ।
 तत्र क्षणलोने शूद्रं दूर्वाकरं शापयेत् । द्विक्षणलोने
 तिलकरम् । त्रिक्षणलोने रजतकरम् ।
 चतुःक्षणलोने सुवर्णकरम् । पञ्चक्षणलोने शीतोद्भूतमही-
 करम् । सुवर्णहं कोशो देयः शूद्रस्य । ततः परं यथाहं
 धटान्युदकविशेषाणामन्यतमम् । द्विगुणैर्धेयं यथाभिहिता
 समयक्रिया वैश्यस्य । त्रिगुणे राजन्यस्य । कोशवर्जं चतुर्गुणे
 ब्राह्मणस्य । न ब्राह्मणस्य कोशं दद्यात् । अन्यतागामि-
 कालसमयनिबन्धनक्रियातः । कोशस्थाने ब्राह्मणं शीतोद्भूत-
 महीकरमेव शापयेत् । प्राग्दृष्टदोषमन्येऽप्यर्थे दिव्यानामन्य-
 तम मेव कारयेत् । सत्सु विदितसञ्चरितं न महत्यर्थेऽपि ।
 अभियोक्ता वर्त्तयेच्छोषं । अभियुक्तश्च दिव्यं कुर्यात् ।
 राजद्रोहसाहसेषु विनापि शीर्षवर्त्तनात् । स्त्री ब्राह्मण-
 विकलासमर्थरोगिणां तुला देया । सा च न वाति वायौ ।
 न कुष्टसमर्थलोहकाराणामग्निर्देयः । शरद्वीषयोश्च न
 कृष्टिपैत्तिकब्राह्मणानां विषं देयं प्राहृषि च न स्नेहव्या-

अर्हितानां भीरुणां श्वासकासिनामम्बुजौविनाञ्चोदकम् ।
 हेमन्तगिरिरयोश्च नास्तिकेभ्यः कोयो देयः न देशे
 व्याधिमयकोपसृष्टे च ।

सचैलं ज्ञातमाह्वय सूर्योदयउपोषितम् ।

कारयेत् सर्वदिव्यानि देवब्राह्मणसन्निधौ ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे नवमोऽध्यायः ॥

अथ धटः । अमुहस्तोच्छ्रितो द्विहस्तायतः । तत्र सार-
 हचोद्वपश्चहस्तायतो भयतः शिष्या तुला । ताञ्च सुवर्णका-
 रकांस्यकाराणामन्यतमोविधृयात् । तत्र चैकस्मिन् शिष्ये
 पुरुषमारोपयेद्वितीये प्रतिमानं शिलादि । प्रतिमानपुरुषौ
 समधृतौ सुचिह्नितौ कृत्वा पुरुषमवतारयेत् । धटश्च समयेन
 गृह्णीयात् तुलाधारश्च ॥

ब्रह्मघ्नो ये स्मृता लोका ये लोकाः कूटसाक्षिणः ।

तुलाधारस्य ते लोकास्तुलां धारयतोमृषा ॥

धर्मपर्यायवचनैर्धटइत्यभिधीयते ।

त्वमेव धट ! जानीषे न विदुर्यानि मानुषाः ॥

व्यवहाराभिग्रस्तोऽयं मानुषस्तुलप्रते त्वयि ।

तदेनं संशयादस्माद्वर्ण्यतस्त्रातुमर्हसि ॥

ततस्वारोपयेच्छिष्ये भूय एवाथ तं नरम् ।

तुलितो यदि वर्धेत ततः स धर्मतः शुचिः ॥

शिष्यच्छेदेऽक्षभङ्गेषु भूयस्वारोपयेन्नरम् ।

एवं निःसंशयं ज्ञानं यतो भवति निर्णयः ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे दशमोऽध्यायः ॥

अथान्निः । षोडशाङ्गुलं तावदन्तरं मण्डलं सप्तकं

कुर्यात् । ततः प्राङ्मुखस्य प्रसारितभुजद्वयस्य समाश्रित्य
पत्राणि करयोर्दद्यात् । तानि च करद्वयसहितानि क्षुण्ण
वेष्टयेत् । ततस्तत्राग्निवर्णं लोहपिण्डं पञ्चाशत्पलिकं सं-
न्यसेत् । तमादाय नातिद्रुतं नाविलम्बितं मण्डलेषु
पदन्यासं कुर्वन् व्रजेत् । ततः सममण्डलमतीत्य
भूमौ पिण्डं जह्यात् ।

यद्यन्यचिह्नितकरस्तमशुद्धं विनिर्द्दिशेत् ।

न दग्धः सर्वथा यस्तु स वै शुद्धो भवेन्नरः ॥

भयाद्वा पातयेद्यस्तु दग्धो वा न विभाव्यते ।

पुनस्तं धारयेत् पिण्डं समयस्याविशोधनात् ॥

करो विमृदितघ्रीहेस्तस्यादादेव लक्षयेत् ।

अभिमन्त्र्यास्य करयोर्लोहपिण्डं ततो न्यसेत् ॥

त्वमग्ने ! सर्वभूतानामन्तश्चरसि साक्षिवत् ।

त्वमेवाग्ने ! विजानीषे न विदुर्यानि मानवाः ॥

व्यवहाराभिगस्तोऽयं मानुषः यद्विमिच्छति ।

तदेनं संशयादकाङ्क्षन्तस्त्रातुमर्हसि ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे एकादशोऽध्यायः ॥

अथौदकम् । पङ्कगैवालदुष्टग्राहमतस्य जलोकादिव-
र्जितेऽश्वसि । तत्र नाभिमग्नस्यारागद्वेषिणः पुरुषस्यान्यस्य
जानुनी गृहीत्वाभिमन्त्रितस्तन्मः प्रविशेत् । तत्समकालञ्च
नातिक्रूरमुदुना धनुषा पुरुषोऽपरः शरक्षेपं कुर्यात् ।

तच्चापरश्च पुरुषो यवेन शरमानयेत् ।

तन्मध्ये यो न दृश्येत स शुद्धः परिकीर्त्तितः ॥

अन्यथा त्वविशुद्धः स्यादेकाङ्गस्यापि दर्शने ।

त्वमन्धः । सर्वभूतानामन्तश्चरसि साक्षिवत् ॥
 त्वमेवान्धो ! विजानीषे न विदुर्यानि मानुषाः ।
 व्यवहाराभिगस्तोऽयं मानुषस्त्वयि मज्जति ।
 तदेनं संशयादस्माद्धर्मतस्मात्तुर्महसि ॥
 ॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे द्वादशोऽध्यायः ॥

अथ विषम् । विषाण्यदेयानि सर्वानि ऋते हिमाचली-
 ज्जवाष्ठाङ्गीत । तस्य च यवसप्तकं दृतम्भुतमभिगस्ताय-
 दद्यात् ।

विषं वेगक्रमापेतं सुखेन यदि जीर्यते ।
 विषहं तमिति ज्ञात्वा दिवसान्ते विसर्जयेत् ॥
 विषत्वाद्विषमत्वाच्च क्रूर ! त्वं सर्वदेहिनाम् ।
 त्वमेव विष ! जानीषे न विदुर्यानि मानुषाः ॥
 व्यवहाराभिगस्तोऽयं मानुषः शुद्धिमिच्छति ।
 तदेनं संशयादस्माद्धर्मतस्मात्तुर्महसि ॥
 ॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे त्रयोदशोऽध्यायः ॥

अथ कीशः । उग्रान् देवान् समभ्यर्च्य तत्स्नानोदकात्
 प्रसृतित्रयं पिबेत् ।

इदं मया न कृतमिति व्याहरन् देवताभिमुखः ।
 यस्य पश्येत्तद्विसप्ताहान्विसप्ताहादथापि वा ॥
 रोगोऽग्निर्घातिमरणं राजातङ्कमथापि वा ।
 तमपहं विजानीयात्तथा शुद्धं विपर्यये ।
 दिव्ये च शुद्धं पुरुषं सत्कुर्याद्वाग्निं को नृपः ॥
 ॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे चतुर्दशोऽध्यायः ॥

अथ द्वादश पुत्रा भवन्ति । स्त्री क्षत्रे संकृतायासुत्-

पादितः स्वयमौरसः प्रथमः । नियुक्तायां सपिण्णे नीत्तम-
वर्णेन वीत्पादितः चेलजो द्वितीयः । पुनिकापुनस्तृतीयः ।
यस्तस्याः पुनः स मे पुत्रो भवेदिति या पित्रा दत्ता सा पुनिका
पुनिकाविधिना प्रतिपादिता पितृभ्रातृविहीना पुनिकैव ।
पौनर्भवस्तुर्थः अक्षता भूयःसंस्कृता पुनर्भूः । भूयस्त्वसंस्कृतापि
परपूर्वा । कानीनः पञ्चमः । पितृगृहेऽसंस्कृतयैवोत्पादितः ।
स च पाणिग्राहस्य गृहे च गूढोत्पन्नः षष्ठः । यस्य तस्य जस्त-
स्यासौ सहोदः सप्तमः । गर्भिणी या संस्क्रियते तस्याः
पुनः स च पाणिग्राहस्य दत्तकबाह्यः । स च मातापितृभ्यां
यस्य दत्तः क्रीतश्च नवमः । स च येन क्रीतः स्वयमुपगतो
दशमः । स च यस्योपगतः अपविद्वस्वेकादशः । पित्रा
माता च परित्यक्तः स च येन गृहीतः यत्न कचनोत्-
पादितश्च द्वादशः । एतेषां पूर्वः पूर्वः त्रैयान् । स एव
दायहारः । स चान्यान्विभ्रयात् । अनूढानां स्ववित्तानुरूपेण
संस्कारं कुर्यात् । पतितक्लीवाचिकित्सरोगविकला स्वभा-
गहारिणः । ऋक्थयाहिभिस्ते भर्त्तव्याः । तेषाञ्चौरसाः
पुत्रा भागहारिणः । नतु पतितस्य पतनीये कर्मणि कृते
त्वनन्तरोत्पन्नाः । प्रतिलोमासु स्त्रीषु चोत्पन्नायाभागिनः
तत्पुत्राः पैतामहेऽप्यर्थे अंशपाहिभिस्ते भरणियाः ।
यथार्यहरः स पिण्डदायी । एकोढानामप्येकस्याः पुनः
सर्वासां पुनरेव च । भ्रातृणामेकजातानाञ्च । पुनः पितृ-
वित्तालाभेऽपि पिण्डं दद्यात् ।

पुत्रान्नो नरकादयन्नात् पितरं लायते सुतः ।

तस्मात् पुनरिति प्रीतः स्वयमेव स्वयम्भुवा ॥

ऋणमस्मिन् सन्नयति अमृतत्वञ्च गच्छति ।
 पिता पुत्रस्य जातस्य पश्ये च जीवतोमुखम् ॥
 पुत्रेण लोकान् जयति पौत्रेणानन्तामश्रुते ।
 अथ पुत्रस्य पौत्रेण ब्रध्नस्याप्नोति पिष्टपम् ॥
 पौत्रदौहित्रयोर्लोके विशेषो नोपपद्यते ।
 दौहित्रोऽपि ह्यपुत्रं तं सन्तारयति पौत्रवत् ॥
 इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे पञ्चदशोऽध्यायः ॥

समानवर्णासु पुत्राः सवर्णा भवन्ति । अनुलोमासु मातृ-
 वर्णाः । प्रतिलोमास्वार्थविगर्हिताः । तत्र वैश्यापुत्रः शूद्रेण-
 योगवः । पुक्कसमागधी क्षत्रियापुत्रो वैश्यशूद्राभ्यां । चाण्डा-
 लवैदेहकसुताश्च ब्राह्मणीपुत्राः शूद्रविट्क्षत्रियैः । सङ्करसङ्करा-
 द्यासंख्येयाः । रङ्गावतरणमायोगवानां । व्याधता पुक्कसानां ।
 सुतिक्रिया मागधानां । बध्यघातित्वं चाण्डालानाम् ।
 स्त्रीरक्षा तज्जीवनञ्च वैदेहकानाम् । अश्वसारथ्यं सूतानां ।
 चाण्डालानां वह्निर्धामनिवसनं मृतचेलधारणमिति विशेषः ।
 सर्वेषाञ्च समानजातिभिर्विहाराः स्वपितृवित्तानुहरणञ्च ।

सङ्करे जातयस्त्वेताः पितृमातृप्रदर्शिताः ।
 प्रच्छन्ना वा प्रकाशा वा वेदितव्याः स्वकर्माभिः ॥
 ब्राह्मणार्थं गवार्थं वा देहत्यागोऽनुपस्कृतः ।
 स्त्रीबालाभ्युपपत्तौ च वाद्यानां सिद्धिकारकम् ॥
 ॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे षोडशोऽध्यायः ॥

पिता चेत् पुत्रान् विभजेत्तस्य स्वेच्छा स्वयमुपात्तेऽर्थे ।
 पैतामहे त्वर्थे पितृपुत्रयोस्तुल्यं स्वामित्वम् । पितृविभक्ता-
 विभागानन्तरोत्पन्नस्य भागं दद्युः । अपुत्रस्य धनं पत्न्य-

भिगामि । तदभावे दुहितृगामि । तदभावे पितृगामि ।
तदभावे मातृगामि । तदभावे भ्रातृगामि । तदभावे भ्रातृ-
पुत्रगामि । तदभावे बन्धुगामि । तदभावे सकुलप्रगामि ।
तदभावे सहाध्यायिगामि । तदभावे ब्राह्मणधनवर्जं राज-
गामि । ब्राह्मणार्थी ब्राह्मणानाम् । वानप्रस्थधनमाचार्यो-
गृहीयात् शिष्योवा ।

संसृष्टिनस्तु संसृष्टी सोदरस्य तु सोदरः ।

दद्यादपहरेच्चांशं जातस्य च मृतस्य च ॥

पितृमातृसुतभ्रातृदत्तमध्यग्न्युपागतम् ।

आधिवेदनिकं बन्धुदत्तं शुल्कमन्वाधेयकमिति क्रीधनम् ।
ब्राह्मादिषु चतुर्षु विवाहेष्वप्रजायामतीतायां तद्वर्जः ।
शेषेषु च पिता हरेत् । सर्वेष्वेव प्रसूतायां यजनं तदुहि-
तृगामि ।

पत्न्यौ जीवति यः स्त्रीभिरलङ्कारो धृतो भवेत् ।

न तं भजिरन् दायादा भजमानाः पतन्ति ते ॥

अनेकपितृकाणाञ्च पितृतो भागकल्पना ।

यस्य यत् पैतृकं रिक्तं स तदुगृह्येत नेतरः ॥

इति वैष्णवेधर्मशास्त्रे सप्तदशोऽध्यायः ॥

ब्राह्मणस्य चतुर्षु वर्णेषु चेत् पुत्रा भवेयुस्ते पैतृकमृक्तं
दशधा विभजेयुः । तत्र ब्राह्मणीपुत्रश्चतुरींश-
मादद्यात् । क्षत्रियापुत्रस्त्रीन् । द्वावंशौ वैश्यापुत्रः । शूद्रापु-
त्रस्त्वेकं अथ चेच्छूद्रापुत्रवर्जं ब्राह्मणस्य पुत्रत्रयं भवेत्तदा
तद्वनं नवधा विभजेयुः । वर्णानुक्रमेण चतुस्त्रिंशद्भागकृतान-
शानादद्युः । वैश्यवर्जमष्टधाकृतं चतुरस्त्रीनैकधादद्युः । क्ष-

त्रियवर्जं सतधाकृतं चतुरो हावेकश्च । ब्राह्मणवर्जं षड्धाकृतं
 त्रीन् हावेकश्च । क्षत्रियस्य क्षत्रियवैश्याशूद्रापञ्चैष्यमेव
 विभागः । अथ ब्राह्मणस्य ब्राह्मणक्षत्रियौ पुत्रौ स्यातां तदा
 सप्तधाकृतादनाद् ब्राह्मणश्चतुरींशानादद्यान् राजन्यः ।
 अथ ब्राह्मणस्य ब्राह्मणवैश्यौ तदा षड्धाविभक्तस्य चतुरीं-
 शान् ब्राह्मण आदद्याद्वावंशी वैश्यः । अथ ब्राह्मणस्य ब्राह्मण-
 शूद्रौ पुत्रौ स्यातां तदा तदनं पञ्चधा विभजेयातां चतुरीं-
 शान् ब्राह्मणस्वादद्यादेकं शूद्रः । अथ ब्राह्मणस्य क्षत्रियस्य
 वा क्षत्रियवैश्यौ स्यातां तदा तदनं पञ्चधा विभजेयातां
 त्रीनंशान् क्षत्रियस्वादद्याद्वावंशी वैश्यः । अथ ब्राह्मणस्य
 क्षत्रियस्य वा क्षत्रियशूद्रौ पुत्रौ स्यातां तदा तदनं चतुर्धा
 विभजेयातां त्रीनंशान् क्षत्रियस्वादद्यादेकं शूद्रः । अथ
 ब्राह्मणस्य क्षत्रियस्य वैश्यस्य वा वैश्यशूद्रौ पुत्रौ स्यातां
 तदा तदनं त्रिधा विभजेयातां द्वावंशी वैश्यस्वादद्यादेकं
 शूद्रः । अथैकपुत्रा ब्राह्मणस्य ब्राह्मणक्षत्रियवैश्याः सर्वहराः ।
 क्षत्रियस्य राजन्यवैश्यौ । वैश्यस्य वैश्यः । शूद्रः शूद्रस्य ।
 द्विजातीनां शूद्रस्त्वेकः पुत्रोर्द्विहरः । अपुत्रः ऋक्थस्य या
 गतिः सात्वारिण्यः द्वितीयस्य । मातरः पुत्रभागानुसारेण
 भागहारिण्यः । अनूढाश्च दुहितरः । समवर्णाः पुत्राः समा-
 नंशानादद्युः । ज्येष्ठाय श्रेष्ठमुत्तरं ददुः । यदि द्वौ ब्राह्म-
 णौपुत्रौ सप्रातामेकः शूद्रापुत्रस्तदा ब्राह्मणपुत्रावष्टौ भागा-
 नादद्यातामेकं शूद्रापुत्रः । अथ शूद्रापुत्रावभौ सप्रातामेको-
 ब्राह्मणपुत्रस्तदा षड्विभक्तसप्राथस्य चतुरींशान् ब्राह्मण-

स्वाद्यादुदावंगौ शूदापुत्रौ । अनेन क्रमेणान्यत्राप्यंशक-
ल्पना भवति ।

विभक्ताः सहजीवन्तो विभजेरन् पुनर्यदि ।

समस्तत्र विभागः सप्रज्जैष्ठं तत्र न विद्यते ॥

अमुपघ्नन् पितृद्रव्यं अमेण यदुपार्जितम् ।

स्वयमीहितलब्धं तत्राकामो दातुर्न हति ॥

पैतृकन्तु यदा द्रव्यमनवाप्य यदाप्नुयात् ।

न तत पुत्रैर्भजेत् सार्द्धमकामः स्वयमर्जितम् ॥

वस्तुं पत्रमलङ्कारः कृतान्नमुदकं स्त्रियः ।

योगक्षेमं प्रचारश्च न विभ्रान्यच्च पुस्तकम् ॥

॥ इति वैष्णवे धर्माशास्त्रेऽष्टादशोऽध्यायः ॥

मृतं द्विजं न शूद्रेण निर्हारयेत् । न शूदं द्विजेन ।

पितरं मातरञ्च पुत्रा निर्हरेयुः । न द्विजं पितरमपि शूदाः

ब्राह्मणमनाथं ये ब्राह्मणा निर्हरन्ति ते स्वर्गलोकभाजः ।

निर्हृत्य च बान्धवं प्रेतं सत्कृत्या प्रदक्षिणेन चितामभिगम्याप्सु

सवाससो निमज्जनं कुर्युः । प्रेतस्योदकनिर्वपणं कृत्वैकपिण्डं

कुशेषु दद्याुः । परिवर्तितवाससश्च निम्बपत्राणि विदश्य

द्वार्थश्मनि पदन्यासं कृत्वा गृहं प्रविशेयुः । अत्रतांश्चाग्नी

क्षिपेयुः चतुर्थे दिवसेऽस्थिसञ्चयं कुर्युः । तेषाञ्च गङ्गाभसि

प्रक्षेपः । यावत्सङ्ग्रामस्थि पुरुषस्य गङ्गाभसि तिष्ठति

तावद्वर्षसहस्राणि स्वर्गलोकमवतिष्ठति । यावदाशीचं

तावत् प्रेतस्योदकं पिण्डमेकञ्च दद्याुः । क्रीतलब्धायनाश्च

भवेयुः । अमांसाशनाश्च । स्थण्डिलशायिनश्च । पृथक्शायि-

नश्च । ग्रामान्निष्कृम्याशीचान्ते कृतश्मशुकर्माणहिलकल्कैः

सर्षपकल्कैर्वा स्नाताः परिवर्त्तितवाससो गृहं प्रविशेयुः ।
तत्र शान्तिं कृत्वा ब्राह्मणानाञ्च पूजनं कुर्युः । देवाः परो-
क्षदेवाः प्रत्यक्षदेवा ब्राह्मणाः । ब्राह्मणैर्लोका धार्यन्ते ।

ब्राह्मणानां प्रसादेन दिवि तिष्ठन्ति देवताः ।

ब्राह्मणाभिहितं वाक्यं न मिथ्या जायते क्वचित् ॥

यद्ब्राह्मणास्तुष्टतमा वदन्ति तद्देवताः प्रत्यभिनन्दयन्ति ।

तुष्टेषु तुष्टाः सततं भवन्ति प्रत्यक्षदेवेषु परोक्षदेवाः ॥

दुःखान्वितानां मृतबान्धवानामाश्वासनं कुर्युरदीनसत्त्वाः ।
वाक्यैस्तु यैर्भूमि तवाभिधासे वाक्यान्यहं तानि मनोऽभिरामे ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे एकोनविंशोऽध्यायः ॥

यदुत्तरायणं तदहर्द्देवानाम् । दक्षिणायणं रात्रिः ।
सम्बत्सरोऽहोरात्रः तन्निशता मासः मासा द्वादश वर्षम् ।
द्वादशवर्षशतानि दिव्यानि कलियुगम् । द्विगुणानि द्वापरम् ।
त्रिगुणानि त्रेता चतुर्गुणानि कृतयुगम् द्वादशवर्षसहस्राणि
दिव्यानि चतुर्युगम् । चतुर्युगानामेकसप्ततिमन्वन्तरम् ।
चतुर्युगसहस्रञ्चकल्पः । स च पितामहसग्राहः । तावती
चास्य रात्रिः । एवंविधेनाहोरात्रेण मासवर्षगणनया सर्व-
सैत्रव ब्रह्मणो वर्षशतमायुः । ब्रह्मायुषा च परिच्छिन्नः पौरुषो
दिवसः । तस्यान्ते महाकल्पः । तावत्येवास्य निशा ।
पौरुषाणामहोरात्राणामतीतानां संख्यैव नास्ति । नच
भविष्याणाम् । अनाद्यन्तता कालस्य ॥

एवमस्मिन्निरालम्बे काले सततयायिनि ।

न तदभूतं प्रपश्यामि स्थितिर्यस्य भवेद्भ्रुवा ॥

गङ्गायाः सिकताधारास्तथा वर्षति वासवे ।

शक्या गणयितुं लोके न व्यतीताः पितामहाः ॥
 चतुर्दश विनश्यन्ति कल्पे कल्पे सुरेश्वराः ।
 सर्वलोकप्रधानाश्च मनवश्च चतुर्दश ॥
 बह्वनीन्द्रसहस्राणि दैत्येन्द्रनियुतानि च ।
 विनष्टानीह कालेन मनुजेष्वथ का कथा ॥
 राजर्षयश्च बहवः सर्वे समुदिता गुणैः ।
 देवा ब्रह्मर्षयश्चैव कालेन निधनं गताः ॥
 ये समर्था जगत्सन्निह सृष्टिसंहारकारिणः ।
 तेऽपि कालेन लीयन्ते कालोहि दुरतिक्रमः ॥
 आक्रम्य सर्वैः कालेन परलोकश्च नीयते ।
 कर्मपाशवशो जन्तुः का तत्र परिदेवना ॥
 जातस्य हि ध्रुवो मृत्युर्ध्रुवं जन्म मृतस्य च ।
 अर्थं दुष्परिहार्यं ऽस्मिन्नास्ति लोके सहायता ॥
 शोचन्तो नोपकुर्वन्ति मृतस्यैव जना यतः ।
 अतो न रोदितव्यं हि क्रियाः कार्याः स्वशक्तितः ॥
 सुकृतं दुष्कृतञ्चोभौ सहायो यस्य गच्छतः ।
 बान्धवैस्तस्य किं कार्यं शोचन्निरथवा न वा ॥
 बान्धवानामशौचे तु स्थितिं प्रेतो न विन्दति ।
 अतस्त्वभ्येति तानेव पिण्डतोयप्रदायिनः ॥
 अर्घ्वाक् सपिण्डीकरणात् प्रेतो भवति यो मृतः ।
 प्रेतलोकगतस्वान्नं सोदकुशं प्रयच्छत ॥
 पिण्डलोकगतस्वान्नं श्राद्धे भुङ्क्ते स्वधामयम् ।
 पिण्डलोकगतस्वास्त्य तस्माच्छ्राद्धं प्रयच्छत ॥
 देवत्वे यातनास्थाने तिर्यग्योनौ तथैव च ।

मानुष्ये च तथाप्रोति आहं दत्तं स्वबान्धवैः ॥
 प्रेतस्य आहकर्तुं पुष्टिः आहो कृते ध्रुवम् ।
 तस्माच्छ्राद्धं सदा कार्यं शोकं त्यक्त्वा निरर्थकम् ॥
 एतावदेव कर्तव्यं सदा प्रेतस्य बन्धुभिः ।
 नोपकुर्व्यान्नरः शोकात् प्रेतस्यात्मनएव वा ॥
 दृष्ट्वा लोकमनाक्रन्दं म्रियमाणांश्च बान्धवान् ।
 धर्ममेकं सहायार्थं वरयध्वं सदा नराः ! ॥
 मृतोऽपि बान्धवः शक्तो नानुगन्तुं नरं मृतम् ।
 जायावर्जं हि सर्वस्य याम्यः पन्था विवृण्यते ॥
 धर्मैकोऽनुयात्ये नं यत्र कृच्छ्रं गामिनम् ।
 नन्वसारे मृलोकेऽस्मिन् धर्मं कुरुत मा चिरम् ॥
 श्वःकार्यमद्य कुर्वीत पूर्वाह्णे चापराह्निकम् ।
 न हि प्रतीक्षते मृत्युः कृतं वास्य न वाऽज्ञतम् ॥
 क्षेत्वापण्यगृहासक्तमन्यत्र गतमानसम् ।
 वृकीवीरणमासाद्य मृत्युरादाय गच्छति ॥
 न कालस्य प्रियः कश्चिद्दुष्टेयश्चास्य न विद्यते ।
 आयुष्ये कर्मणि क्षीणे प्रसह्य हरते जनम् ॥
 नाप्राप्तकालो म्रियते बिभ्रः शरशतैरपि ।
 कुशायेणापि संस्पृष्टः प्राप्तकालो न जीवति ॥
 नौवधानि न मन्वाश्च न होमा न पुनर्जपाः ।
 त्रायन्ते मृत्युनोपेतं जरया वापि मानवम् ॥
 आगामिनमनर्थं हि प्रविधानशतैरपि ।
 न निवारयितुं शक्तास्तत्र का परिदेवना ॥
 यथा धेनुसहस्रेषु वत्सो विन्दति मातरम् ।

तथा पूर्वकृतं कर्म कर्त्तारं विन्दते ध्रुवम् ॥
 अव्यक्तादीनि भूतानि व्यक्तमध्यानि चाप्यथ ।
 अव्यक्तनिधनान्येव तन्न का परिदेवना ॥
 देहिमोऽस्मिन् यथा देहे कौमारं यौवनं जरा ।
 तथा देहान्तरप्राप्तिर्धीरस्तत्र न मुह्यति ॥
 गृह्णातीह यथा वस्त्रं त्यक्त्वा पूर्ववृत्ताम्बरम् ।
 गृह्णात्येवं नवं देहं देही कर्मनिबन्धनम् ॥
 नैनं छिन्दन्ति शस्त्राणि नैनं दहति पावकः ।
 न चैनं क्लेदयन्त्यापो न शोषयति मारुतः ॥
 अच्छेद्योऽयमदाह्योऽयमक्लेद्योऽशोथ एव च ।
 नित्यः सततगः स्थाणुरचलोऽयं सनातनः ॥
 अव्यक्तोऽयमचिन्त्योऽयमविकार्योऽयमुच्यते ।
 तस्मादेवं विदित्वैनं नानुशोचितुमर्हथ ॥
 इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे विंशोऽध्यायः ॥

अथाशौचव्यपगमे सुखातः सुप्रक्षालितपाणिपाद आचा-
 तस्त्वेवंविधान् ब्राह्मणान् यथाशक्त्युदङ्मुखान् गन्धमात्य-
 वस्त्रालङ्कारादिभिः पूजितान् भोजयेत् । एकवस्त्रान् नूहेतै-
 कोद्दिष्टे । उच्छिष्टसन्निधावेकमेव तन्नामगोत्राभ्यां पिण्डं
 निर्वपेत् । भुक्तवत्सु ब्राह्मणेषु दक्षिणयाभिपूजितेषु प्रेत-
 नामगोत्राभ्यां दत्ताक्षय्योदकश्चतुरङ्गलपृथ्वीस्तावदन्तरास्ता-
 वदधःखाता वितस्यायतास्तिस्रः कर्षूः कुर्यात् । कर्षूसमीपे
 चाग्निवयमुपसमाधाय परिस्तीर्य तत्रैकैकस्मिन्नाहुतित्रयं
 जुहुयात् । सोमाय पितृभ्यो नमः । अग्नये कव्यवाह-
 नाय स्वधा नमः । यमायाङ्गिरसे स्वधा नमः । स्थानवये च

प्राग्बत्पिण्डनिर्वपणं कुर्यात् । अन्नदधिष्टतमधुमांसैः कर्षूत्रयं
 पूरयित्वैतदिति जपेत् । एवंमृताह्ने प्रतिमासं कुर्यात् ।
 सम्बत्सराह्ने प्रेताय तत्पितृ तत्पितामहाय तत्प्रपिता-
 महाय च ब्रह्मणान् देवपर्वान् भोजयेत् । अन्नाग्नीकरण-
 मावाहनं पाद्यञ्च कुर्यात् । संस्र जतु त्वा पृथिवीसमानीव-
 इति च प्रेतपाद्यपाले पितृपाद्यपालत्रये योजयेत् । उच्छिष्ट-
 सन्निधौ पिण्डचतुष्टयं कुर्यात् । ब्राह्मणांश्च स्वाचान्तान्-
 दत्तदक्षिणांश्चानुव्रज्य विसर्जयेत् । ततः प्रेतपिण्डं पाद्य-
 पालोदकवत् पिण्डत्रये निदध्यात् । कर्षूत्रयसन्निकर्षेऽप्येव-
 मेव । सपिण्डीकरणं मासिकार्थवद्द्वादशाहं श्राद्धं कृत्वा
 त्रयोदशेऽङ्गि वा कुर्यात् । मन्त्रवर्जं हि शूद्राणां द्वादशे-
 ऽङ्गि । सम्बत्सराभ्यन्तरे यद्यधिमासो भवेत्तदा मासिकार्थं
 दिनमेकञ्च वर्धयेत् ।

सपिण्डीकरणं स्त्रीणां कार्यमेवं तथा भवेत् ।

यावज्जीवं तथा कुर्याच्छ्राद्धन्तु प्रतिवत्सरम् ॥

अर्वाक् सपिण्डीकरणं यस्य सम्बत्सरात् कृतम् ।

तस्याप्यन्नं सोदकुम्भं दद्याद्वर्षं द्विजन्मने ॥

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे एकविंशोऽध्यायः ॥

ब्राह्मणस्य सपिण्डानां जननमरणयोर्द्वादशाहमशौचम् ।
 द्वादशाहं राजन्यस्य । पञ्चदशाहं वैश्यस्य । मासं शूद्रस्य ।
 सपिण्डता च पुरुषे सप्तमे विनिवर्त्तते । अशौचे होमदान-
 प्रतिग्रहस्वाध्याया निवर्त्तन्ते । नाशौचे कस्यचिदन्नमश्रीयात् ।
 ब्राह्मणादीनामशौचे यः सन्नदेवान्नमश्नाति तस्य तावदशौचं
 यावत्तेषाम् । अशौचापगमे प्रायश्चित्तं कुर्यात् । सवर्णस्या-

श्रीचे द्विजो भुक्ता स्रवन्तीमासाद्य तन्निमग्नस्त्रिरवमर्षणं
जम्नोत्तीर्थं गायत्र्यष्टसहस्रं जपेत् । क्षत्रियाश्रीचे ब्राह्मण-
स्त्वेतदेवोपोषितः कृत्वा शुद्धति । वैश्याश्रीचे राजन्यः ।
वैश्याश्रीचे ब्राह्मणस्त्रिरातोपोषितश्च । ब्राह्मणाश्रीचे राजन्यः
क्षत्रियाश्रीचे वैश्यः स्रवन्ती मासाद्य गायत्रीशतपञ्चकं जपेत् ॥

वैश्यश्च ब्राह्मणाश्रीचे गायत्र्यष्टशतं जपेत् ।

शूद्राश्रीचे द्विजो भुक्ता प्राजापत्यव्रतश्चरेत् । शूद्रश्च
द्विजाश्रीचे स्नानमाचरेत् । शूद्रः शूद्राश्रीचे स्नातः पञ्चगव्यं
पिवेत् । पत्नीनां दासानामानुलोम्येन स्वामिनस्तुल्यमश्रीचम् ।
मृते स्वामिन्यात्मीयम् । हीनवर्णानामधिकवर्णेषु तदपगमे
शुद्धिः । ब्राह्मणस्य चत्रविट्शूद्रेषु षड्रात्रिरात्रैकरात्रैः ।
क्षत्रियस्य विट्शूद्रयोः षड्रात्रिरात्राभ्याम् । वैश्यस्य शूद्रेषु
षड्रात्रेण । मासतुल्यैरहोरात्रैर्गर्भस्त्रावे । जातमृते मृतजाते
वा कुलस्य सद्यःश्रीचम् । अदन्तजाते बाले प्रेते सद्यएव ।
नास्याग्निसंस्कारो नोदकक्रिया । दन्तजाते त्वक्षतचूडे त्वहो-
रात्रेण । कृतचडे त्वसंस्कृते त्विरात्रेण । ततः परं यथोक्तका-
लेन । स्त्रीणां विवाहः रुस्कारः । संस्कृतासु स्त्रीषु नाश्रीचं
भवति पितृपक्षे । तत्प्रसवमरणे चेत् पितृगृहे स्थातां तदै-
करात्रं त्विरात्रश्च । जननाश्रीचमध्ये यद्यपरं जननाश्रीचं
स्थात्तदा पूर्वशाश्रीचव्यपगमे शुद्धिः । रात्रिशेषे दिनद्वयेन ।
प्रभाते दिनद्वयेण । मरणाश्रीचमध्ये ज्ञातिमरणेऽप्येवम् ।
श्रुत्वा देशान्तरस्थजननमरणे श्रेषेण शुद्धेत् । व्यतीतेऽश्रीचे
सम्बत्सरान्तस्त्वेकरात्रेण । ततः परं स्नानेन । आचार्यं
मातामहं च व्यतीते त्विरात्रेण ॥

अनौरसेषु पुत्रेषु जातेषु च मृतेषु च । परपूर्वाद्यु-
 भार्यासु प्रसूतासु मृतासु च । आचार्यपत्नीषु-
 तपोपाध्यायमातुलखशुरखगृथ्यसहाध्यायिगिथेष्वतीतेष्वेकरा-
 त्रेण । स्वदेशराजनि च । असपिण्डे स्ववेश्मनि
 मृते च । भृग्वन्धनाशकाम्बुसंग्रामविद्युन्मृपहतानां नाशौ-
 चम् । न राज्ञां राजकर्मणि । न व्रतिनां व्रते । न सतिष्ठा-
 सत्ने । न कारुणां स्वकर्मणि । न राजाज्ञाकारिणां तदि-
 च्छया । न देवप्रतिष्ठाविवाहयोः पूर्वसंभृतयोः । न देशवि-
 भवे । आपद्यपि च कष्टायाम् । आत्मत्यागिनः पतिताश्च
 नाशौचोदकभाजः । पतितस्य दासी मृतेऽङ्गि पादाभ्यां घट-
 मपवर्जयेत् । उद्वन्धनमृतस्य यः पाशं च्छिन्द्यात् स तप्तक-
 ष्केण शुद्धप्रति । आत्मवातिनां संस्कर्त्ता च । तदशुपातकारी
 च । सर्वस्यैव प्रेतस्य बान्धवैः सहाशुपातं कृत्वा स्नानेन ।
 अकृते त्वस्थिसञ्चये सचैलस्नानेन । द्विजः शुद्धप्रेतानुगमनं
 कृत्वा स्ववन्तीमासाद्य तन्निमग्नस्त्रिरधमर्षणं जोषत्तीर्थं
 गायत्र्याष्टसहस्रं जपेत् । द्विजप्रेतस्याष्टशतम् । शुद्रः प्रेतानु-
 गमनं कृत्वा स्नानमाचरेत् । चिताधूमसेवने सर्वे वर्णाः
 स्नानमाचरेयुः । मैथुने दुःखमे रुधिरपगतकण्ठे वमन-
 विरेकयोश्च । श्मशुकर्मणि कृते च । श्वसृशश्च सृष्ट्वा रज-
 स्वलाचाण्डालयूपांश्च । भक्ष्यवर्जं पञ्चनखशवं तदस्थि सस्ने-
 हश्च । सर्वेष्वेतेषु स्नानेषु पूर्वं वस्त्रं नाप्राक्षालितं विभ्रयात् ।
 रजस्वला चतुर्थेऽङ्गि स्नानाच्छुद्धप्रति । रजस्वला हीनवर्णा
 रजस्वलां सृष्ट्वा न तावदश्रीयाद्यावन्न शुद्धा । सवर्णमधि-
 करणां वा सृष्ट्वा स्नात्वाश्रीयात् । क्षुत्वा सुप्ता भोजनाध्ययने

पीत्वा स्नात्वा निष्ठोष्य वासः परिधाय रथ्यामाक्रम्य मूलपु-
रोषे कृत्वा पञ्चनखस्य सङ्गेहास्थि स्पृष्ट्वा चाचामेत् ।
चाण्डालस्तेच्छसम्भाषणे च । नाभेरधस्तात् प्रवाहेषु च
कायिकैर्मलैः सुराभिर्व्योपहतो मृत्योयैस्तदङ्गं प्रक्षाल्य शुद्ध्य-
ति । अन्यत्रोपहतो मृत्योयैस्तदङ्गं प्रक्षाल्य स्नानेन । वस्त्रोप-
हतस्तूपोष्य स्नात्वा पञ्चगव्येन । दशनच्छदोपहतश्च ॥

वसा शुक्रमसृङ्गजामूलवित्कर्णविड्गन्धाः ।

श्लेष्माशुदूषिका खेदो द्वादशैते कृणां मलाः ॥

गौडो माध्वी च पैष्टी च विज्ञेया त्रिविधा सुरा ।

यद्येवैका तथा सर्वा न पातव्या द्विजातिभिः ॥

माधूकमैश्वरं टाङ्गं कीलं स्खार्जूरपानसे ।

मृद्विकारसमाध्वीके मैरेयं नारिकेलजम् ॥

अमेध्यानि दशैतानि मद्यानि ब्राह्मणस्य च ।

राजन्यस्यैव वैश्यस्य स्पृष्टेतानि न दुष्यतः ॥

गुरोः प्रेतस्य शिष्यस्तु पितृमेधं समाचरन् ।

प्रेताहारैः समं तत्र दशरात्रेण शुद्ध्यति ॥

आचार्यं स्वमुपाध्यायं पितरं मातरं गुरुम् ।

निहृत्य तु व्रती प्रेतान्न व्रतेन वियुज्यते ॥

आदिष्टो नोदकं कुर्यादाव्रतस्य समापनात् ।

समाप्ते तूदकं कृत्वा विरात्रेण विशुद्ध्यति ॥

ज्ञानंतपोऽग्निराहारो मृगमनोवार्धुपाञ्चनम् ।

वायुः कर्मार्ककालौ च शुद्धिकर्तृणि देहिनाम् ॥

सर्वेषामेव शौचानामन्नशौचं परं स्मृतम् ।

योऽन्ने शुचिर्हि स शुचिर्न मृद्वारिशुचिः शुचिः ॥

द्यान्त्या शुद्धयन्ति विद्वांसो दानेनाकार्यकारिणः ।

प्रच्छन्नपापा जप्येन तपसा वेदवित्तमाः॥

मृत्तोयैः शुद्धयते शोध्यं नदी वेगेन शुद्धयति ।

रजसा स्त्री मनोदुष्टा संन्यासेन द्विजोत्तमाः ॥

अग्निर्गालाणि शुद्धयन्ति मनः सत्येन शुद्धयति ।

विद्यातपोभ्यां भूतात्मा बुद्धिर्ज्ञानेन शुद्धयति ॥

एष शौचस्य ते प्रोक्तः शारीरस्य विनिर्णयः ।

नानाविधानां द्रव्याणां शुद्धेः शृणु विनिर्णयम् ॥

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे द्वाविंशोऽध्यायः ॥

शारीरैर्मलैः सुराभिर्मद्यैर्वा यदुपहतं तदत्यन्तोपहतम् ।

अत्यन्तोपहतं सर्वं लोहभाण्डमग्नौ प्रक्षिप्तं शुद्धयत् । मणि-
मयमश्ममयमजश्च सप्तरात्रं महीनिखनेन । शृङ्गदंष्ट्रास्थि-
मयं तक्षणेन । दारवं मृगमयश्च जह्यात् । अत्यन्तोपहतस्य
वस्त्रस्य यत्प्रक्षालितं विरज्येत तच्छिन्ध्यात् । सौवर्णराज-
ताम्रमणिमयानां निर्लेपानामग्निः शुद्धिः । अश्ममयानाञ्च-
मसानां ग्रहाणाञ्च । चरुसुक्स्तुवाणामुष्णेनान्धसा । यज्ञ-
कर्मणि यज्ञपात्राणां पाणिना संमार्ज्जनेन । स्फाशूर्पशकट-
मुषलीलूखलानां प्रोक्षणेन । शयनयानासनानाञ्च । बह्व-
नाञ्च धान्याजिनरज्जुतान्तववैदलसूत्रकार्पासवाससाञ्च ।
शाकमूलफलपुष्पाणाञ्च । तृणकाष्ठशुष्कपलाशानां च । एते-
षां प्रक्षालनेन । अल्पानाञ्च । ऊषैः कौशेयाविकयोः । अरि-
ष्टकैः कुतपानाम् । श्रीफलैरंशुपदानाम् । गौरसर्षपैः क्षौ-
माणाम् शृङ्गास्थिदन्तमयानाञ्च । पद्माक्षैर्दुर्गलोभिकानाम् ।
ताम्ररीतिलिपुसीसमयानामम्बोदकेन । भस्मना कांस्यलो-

हयोः । तक्षणेन दारवाणाम् । गोबालैः फलसम्भवानाम् ।
 प्रोक्षणेन संहतानाम् । उत्पवनेन द्रव्याणाम् । गुह्यादौना-
 मिच्छुविकाराणां प्रभूतानां गृहनिहिितानां वार्थग्निदानेन ।
 सर्वलवणानाञ्च । पुनः पाकेन मृण्मयानाम् । द्रव्यवत्कृतशौ-
 चानां देवतार्क्ष्यानां भूयः प्रतिष्ठापनेन । असिद्धस्यान्नस्य या-
 वन्मातृमुपहतं तन्मातृं परित्यज्य शेषस्य कण्डनप्रक्षालने
 कुर्यात् । द्रोणाद्यधिकं सिद्धमन्नमुपहतं न दुष्यति । तस्थो-
 पहतमात्मनोपास्य गायत्र्याभिमन्त्रितं सुवर्णाश्वः प्रक्षिपेत्
 वस्तस्य च प्रदशयेदग्नेः ।

पञ्चिजगधं गवाघ्रातमवधूतमवक्षुतम् ।
 दूषितं केशकीटैश्च मृदः क्षेपेण शुद्ध्यति ॥
 यावन्नापैत्यमेध्याक्ताहन्धो लेपश्च तत्कृतः ।
 तावन्मृद्वारि देयं स्यात् सर्वासु द्रव्यशुद्धिषु ॥
 अजाश्वं मुखतो मेध्यं न गौर्ननरजा मलाः ।
 पत्न्यान्वयं विशुद्ध्यन्ति सोमसूर्यांशुमारुतैः ॥
 रथ्याकदंमतीशानि स्पृष्टान्यन्यश्चवायसैः ।
 मारुतेनैव शुद्ध्यन्ति पक्वेष्टकचितानि च ॥
 प्राणिनामथ सर्वेषां मृद्भिरङ्गिश्च कारयेत् ।
 अत्यन्तोपहतानाञ्च शौचं नित्यमतन्द्रितः ॥
 भूमिष्ठमुदकं पुण्यं वैदृष्णं यत् गोर्भवेत् ।
 अव्याप्तश्चेदमेध्येन तद्वदेव शिलागतम् ॥
 वङ्गिप्रज्वालनं कुर्यात् कूपे पक्वेष्टकाक्षिते ।
 पञ्चगव्यं न्यसेत् पश्चान्नवतीयसमुद्भवे ॥
 जलाशयेष्वथाल्पेषु स्थावरेषु वसुधारे ! ।

कूपवत् कथिता शुद्धिर्महत्सु च न दूषणम् ॥
 लीणि देवाः पवित्राणि ब्राह्मणानामकल्पयन् ।
 अदृष्टमङ्गिर्निर्णिक्तं यच्च वाचा प्रशस्यते ॥
 नित्यं शुद्धः कारुहस्तः पण्यं यच्च प्रसारितम् ।
 ब्राह्मणान्तरितं भोव्यमाकराः सर्वएव च ॥
 नित्यमास्यं शुचि स्त्रीणां शकुनिः फलपातने ।
 प्रसवे च शुचिर्वत्सः श्वा मृगग्रहणे शुचिः ॥
 श्वभिर्हतस्य यन्मांसं शुचि तत् परिकीर्तितम् ।
 क्रव्याद्विश्वं हतस्यान्यैश्चाण्डालाद्यैश्च दस्युभिः ।
 ऊर्ध्वं नाभेर्यानि खानि तानि मेध्यानि निर्दिशेत् ।
 यान्यधस्तान्यमेध्यानि देहाच्चैव मलाश्चुप्रताः ॥
 मक्षिका विपुष्पश्चाया गौर्गजाश्वमरीचयः ।
 रजोभृर्व्यायुरग्निश्च मार्जारश्च सदा शुचिः ॥
 नोच्छिष्टं कुर्वते मुख्या विपुषोऽङ्गे न यान्ति याः ।
 न श्मश्रूणि गतान्यास्यं न दन्तान्तरवेष्टितम् ॥
 स्पृशन्ति विन्दवः पादौ य आचामयतः परान् ।
 भौमिकैस्ते समाज्ञेया न तैरप्रयतो भवेत् ॥
 उच्छिष्टेन तु संस्पृष्टो द्रव्यहस्तः कथञ्चन ।
 अनिधायैव तद्द्रव्यमाचान्तः शुचितामियात् ॥
 मार्जनोपाञ्चनैव श्मश्रीक्षणेन च पुस्तकम् ।
 समार्जनेनाञ्जनेन सेकेनोल्लेखनेन च ॥
 दाहेन च भुवः शुद्धिर्वासेनाप्यथवा गवाम् ।
 गावः पवित्रं मङ्गल्यं गोषु लोकाः प्रतिष्ठिताः ।
 गावो वितन्वते यज्ञं गावः सर्वाधसूदनाः ॥

गोमूत्रं गोमयं सर्पिः क्षीरं दधि च रोचना ।

षडङ्गमेतत्परमं मङ्गल्यं सर्वदा गवाम् ॥

ऋद्धोदकं गवां पुण्यं सर्वाधविनिमूदनम् ।

गवां कण्डूयनञ्चैव सर्वकल्मषनाशनम् ।

गवां घ्रासप्रदानेन स्वर्गलोके महीयते ॥

गवां हि तीर्थे वसतीह गङ्गा पुष्टिस्तथा सा रजसि प्रवृद्धा ।

क्षत्त्रीः करीवे प्रणती च धर्मस्तासां प्रणामं सततञ्च कुर्यात् ॥

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे त्रयोविंशोऽध्यायः ॥

अथ ब्राह्मणस्य वर्षानुक्रमेण चतस्रो भार्या भवन्ति ।

तिस्रः क्षत्रियस्य । द्वे वैश्यस्य । एका शूद्रस्य । तासां

सर्ववर्णावेदने पाणिर्पाद्मः । असर्ववर्णावेदने शरः क्षत्रिय-

कन्यया । प्रतीदो वैश्यकन्यया । वसनदशान्तः शूद्रकन्यया ।

न सगोत्रां न समानार्थप्रवरां भार्यां विन्देत् मातृतत्त्वा

वचमात् पुरुषात् पितृतत्त्वासप्तमात् । नाकुलीनाम् न च

व्याधिताम् । नाधिकाङ्गीम् । न क्षीनाङ्गीम् । नातिक्-

पिताम् । न वाचाटाम् । अथाष्टौ विवाहा भवन्ति ।

ब्राह्मी देव आर्षः प्राजापत्यो गान्धर्व आसुरो राजसः पेशा-

चक्षेति । आहूय गुणवते कन्यादानं ब्राह्मः । यज्ञस्य ऋत्विजे

देवः । गोमिथुनचक्षेनार्षः । प्रार्थिताप्रदानेन प्राजाप-

त्यः । इयोः सकामयोर्नार्तापितृरहितो योगो गान्धर्वः ।

क्रयेणासुरः । मुहुरहणेन राजसः । सुप्तप्रमत्ताभिगमनात्

पेशाचः । एतेष्वष्टावृत्तारो धर्म्याः । गान्धर्वीऽपि राज-

न्यानाम् । ब्राह्मीपुत्रः पुरुषानेकविंशतिं पुनूते । देवी-

ह्वनचतुर्दश । आर्षीपुत्रश्च सप्त । प्राजापत्यश्चतुरः । ब्राह्मी च

विवाहेन कन्यां ददद्ब्रह्मलोकं गमयति । दैवेन स्वर्गम् ।
 प्राजापत्येन देवलोकम् । गान्धर्वेण गन्धर्वलोकं गच्छति ।
 पिता पितामहो भ्राता सकुल्यो मातामहो माता चेति क-
 न्याप्रदाः । पूर्वाभावे प्रकृतिस्थः परः परः ।

ऋतुतयमुपास्यैव कन्या कुर्यात् स्वयम्बरम् ।

ऋतुचये व्यतीते च प्रभवत्यात्मनः सदा ॥

पितृवेश्मनि या कन्या रजः पश्यत्यसंस्कृता ।

सा कन्या वृषली ज्ञेया हरंस्तां न विदुष्यति ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे ऋतुविंशोऽध्यायः ॥

अथ स्त्रीणां धर्माः । भर्तुः समानव्रतचारित्वम् । श्वश्रु-
 त्तुष्टुरगुरुदेवतातिथिपूजनम् । सुसंस्कृतोपस्करता । अमुक्त-
 वस्त्रता । सुगुप्तभाण्डता । मूलक्रियास्वनभिरतिः । मङ्गला-
 चारतत्परता । भर्तुरि प्रवासितेऽप्रतिकर्मक्रिया । परगृहेष्व-
 नभिगमनम् । हारदेशगवाक्षकेषु नावस्थानम् । सर्व्वकर्म-
 स्वस्वतन्त्रता । बाल्ययौवनवार्धकेष्वपि पितृभर्तृपुत्राधीनता ।

मृते भर्तुरि ब्रह्मचर्य्यं तदन्वारोहणं वा ।

नास्ति स्त्रीणां पृथक्यज्ञो न व्रतं नापुत्रपोषणम् ।

पतिं शुश्रूषते यत्तु तेन स्वर्गं महीयते ॥

पत्यौ जीवति या योषिदुपवासव्रतश्चरेत् ।

आयुः सा हरते भर्तुर्नरकश्चैव गच्छति ॥

मृते भर्तुरि साध्वी स्त्री ब्रह्मचर्य्ये व्यवस्थिता ।

स्वर्गं गच्छत्यपुत्रापि यथा ते ब्रह्मचारिणः ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे पञ्चविंशोऽध्यायः ॥

सर्व्वार्थासु बहुभार्यासु विद्यमानासु ज्येष्ठया सह धर्मः

धर्म्यां कुर्यात् । मित्रासु च कनिष्ठयापि समानवर्णया ।
समानवर्णाभावे त्वनन्तरयेवापदि च । नन्वेव द्विजः शूद्रया ।

द्विजस्य भार्या शूद्रा तु धर्म्यार्थे न भवेत् क्वचित् ।

रत्नार्थमेव सा तस्य रागान्धस्य प्रकीर्तिता ॥

हीनजातिस्त्रियं मोहादुद्वहन्तो द्विजातयः ।

कूलान्येव नयन्त्याशु ससन्तानानि शूद्रताम् ॥

दैवपितृप्रातिथेयानि तत्प्रधानानि यस्य तु ।

नादन्ति पितृदेवास्तु नच स्वर्गं स गच्छति ॥

॥ इति वैश्ववे धर्मशास्त्रे षड्विंशोऽध्यायः ॥

गर्भस्य स्पष्टाज्ञाने निवेककर्म्म । स्पन्दनात् पुरा पुंसवनम्

षष्ठेऽष्टमे वा सौमन्तोन्नयनं । जाते च दारके जातकर्म्म ।

अशौचव्यपगमने नामधेयं । नक्षत्रं ब्राह्मणस्य । वसवत् क्षत्रि-

यस्य । धनोपेतं वैश्यस्य । जुगुप्सितं शूद्रस्य । चतुर्थे मासप्रादि-

त्यदर्शनम् । षष्ठेऽन्नप्राशनम् । तृतीयेऽर्धे चूडाकरणम् ।

एताएव क्रियाः स्त्रीणाममन्त्रकाः । तासां समन्त्रको विवाहः ।

गर्भाष्टमेऽर्धे ब्राह्मणस्योपनयनं । गर्भैकादशे रात्रिः ।

गर्भद्वादशे विधयः । तेषां मुष्णज्यावत्स्वजमय्यो मौञ्जः । का-

र्पासशष्पाविकान्युपवीतानि वासांसि च । मार्गवैयाघ्रवा-

स्तानि चर्मणि । पालाशखादिरोडुम्बरा दण्डाः । केशा-

न्तललाटनासादिस्तुल्याः सर्व्व एव वा । भवद्वादयं भवन्मध्यं

भवदन्तश्च भैक्ष्यचरणम् ।

आषोडशाद्ब्राह्मणस्य सावित्री नमतिवर्त्तते ।

आष्टाविंशात् क्षत्रवन्धोराचतुर्विंशतेर्विधः ॥

अतज्जुं त्रयोऽर्धे ते यथाकालमधेऽङ्कृताः ।

सावित्री पतिता ब्राह्म्या भवन्त्यर्थविगर्हिताः ॥

यदयस्य विहितं चर्म यत्सूत्रं या च मेखला ।

यो दण्डो यच्च वसनं तत्तदस्य व्रतेष्वपि ॥

मेखलामजिनं दण्डमुपवीतं कमण्डलुम् ।

अप्सु प्रास्य विनष्टानि गृह्णीतान्यानि मन्त्रवत् ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे सप्तविंशोऽध्यायः ॥

अथ ब्रह्मचारिणां गुरुकुले वासः । सन्ध्याद्वयोपासनम् ।
पूर्वां सन्ध्यां जपेत्तिष्ठन् पश्चिमामासीनः । कालहयमभिषे-
कान्निकर्मकरणम् । अप्सु दण्डवन्मज्जनम् । आहृता-
भ्ययनम् । गुरोः प्रियहिताचरणम् । मेखलादण्डाजिनो-
पवीतधारणम् । गुरुकुलवर्जं गुणवत्सु भैक्ष्याचरणम् ।
गुर्वनुप्राप्तो भैक्ष्याभ्यवहरणम् । आहृततलवणशुक्तपथ्यु-
भितमृत्युगीतस्त्रीमधुमांसाप्लनोच्छिष्टप्राणिहिंसाशील परिवर्ज-
नम् । अधः शय्या । गुरोः पूर्वोत्थानं चरमं संवेशनम् ।
कृतसन्धोपासनस्य गुर्वभिवादनं कुर्यात् । तस्य च-
य्यत्यक्तकरः पादावुपसृशेत् । दक्षिणं दक्षिणेनेतरमितरेण ।
स्वञ्च नामासप्राभिवादनान्ते भोःशब्दान्तं निवेदयेत् ।
तिष्ठन्नासीनः शयानो भुञ्जानः पराङ्मुखश्च नासप्राभिभाषणं
कुर्यात् । आसीनस्त्रोपस्थितः कुर्यात्तिष्ठतोऽभिगच्छन्नाग-
च्छतः प्रत्युद्गम्य पश्चाद्भावन् धावतः । पराङ्मुखस्याभिमुखः
दूरस्थस्यान्तिकमुपेत्य । शयानस्य प्रणम्य । तस्य च चक्षुर्विषये
न यथेष्टासनः स्यात् । नचास्य केवलं नाम ब्रूयात् । गति-
चेष्टाभाषितादिकं नास्य कुर्यात् । तत्रास्य निन्दापरी-
वादो सप्तातां न तत्र तिष्ठेत् । नास्यैकासनो भवेत् ।

ऋते शिलाफलकनौयानेभ्यः । गुरोर्गुरौ सन्निहिते गुरुव-
हर्त्तेत । अनिर्दिष्टो गुरुणा खान् गुरुन्नाभिवादयेत् ।
बाले समानवयसि बाध्यापके गुरुपुत्रे गुरुवहर्त्तेत । नास्य
पादौ प्रक्षालयेत् नोच्छिष्टमश्नीयात् । एवं वेदं वेदौ वेदान्
वा स्त्रीकुयर्गात् । ततो वेदाङ्गानि । यस्त्वनधीतवेदोऽन्यत्र
अमं कुंयग्रादसौ ससन्तानः शुद्रत्वमेति । मातुरग्रे विजननं
द्वितीयं मौल्लिवन्धनम् । तत्रास्य माता सावित्री भवति
पिता त्वाचार्यः । एतेनैव तेषां द्विजत्वम् । प्राङ्मौल्लिव-
न्धनाद्विजः शुद्रसमो भवति । ब्रह्मचारिणा मुखेन जटि-
लेन वा भाव्यम् । वेदस्वीकरणादूर्ध्वं गुर्वनुज्ञातस्तस्मै वरं दत्त्वा
ज्यायात् । ततो गुरुकुलएव जन्मनः शेषं नयेत् । तत्राचार्ये
प्रेते गुरुवद्गुरुपुत्रि वर्त्तेत । गुरुदारेषु सर्वर्षेषु वा । तद-
भावेऽग्निर्गुण्यूर्ध्वैष्ठिको ब्रह्मचारी स्यात् ॥

एवञ्चरति यो विप्रो ब्रह्मचर्यग्रमतन्द्रितः ।

स गच्छत्युत्तमं स्थानं न चेद्वा जायते पुनः ॥

कामतो रेतसः सेको व्रतस्यस्य द्विजन्मनः ।

अतिक्रमं व्रतस्यार्हुर्ब्रह्मज्ञा ब्रह्मवादिनः ॥

एतस्मिन्नेनसि प्राप्ते वसित्वा गर्हभाजिनम् ।

सप्तागारं चरेद्भैक्ष्यं स्वकर्म्म परिकीर्त्तयन् ॥

तेभ्यो लब्धेन भैक्षेण वर्त्तयन्ने कालिकम् ।

उपसृशंस्त्रिषवणमब्देन स विमुह्यति ॥

स्वप्ने सिक्ता ब्रह्मचारी द्विजः शुक्रमकामतः ।

ज्ञात्वार्कमर्चयित्वा त्रिः पुनर्नामिह्यचं जपेत् ॥

अकृत्वा भैक्ष्यचरणमसमिध्य च पावकम् ।

अनातुरः सप्तरात्रमवकीर्णं व्रतश्चरेत् ॥

तच्छेदभ्युदियात् सूर्यः शयानं कामकातरः ।

निष्कोचेद्वाप्यविज्ञानाज्जपन् पवसेहिनम् ॥

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रेऽष्टाविंशोऽध्यायः ॥

यस्तूपनीयं व्रतादेशं कृत्वा वेदमध्यापयेत्तमाचार्यं
विद्यात् । यस्त्वेनं मन्त्रेनाध्यापयेत्तमुपाध्यायमेकदशं वा ।
यो यस्य यज्ञे कर्माणि कुयर्ग्रात्तमृत्विजं विद्यात् । नापरी-
क्षितं याजयेत् नाध्यापयेत् नोपनयेत् ॥

अधर्मे च यः प्राह यश्च धर्मे च पृच्छति ।

तयोरन्यतरः प्रैति विद्वेषं वाधिगच्छति ॥

धर्मार्थौ यत्र न सप्तातां यश्चा वापि तद्विधा ।

तत्र विद्या न वसत्या शुभं वीजमिवोषरे ।

विद्याह वै ब्राह्मणमाजगाम गोपाय मा श्रेवधिक्षिहमस्मि ।

असूयकायानृजवेऽयताय न मां ब्रूया वीर्यवती तथा स्याम् ॥

यमेव विद्याः शुचिमप्रमत्तं मेधाविनं ब्रह्मवर्षोपपन्नम् ।

यस्तेन दृष्टेत् कतमांश्च नाह तस्मै मां ब्रूया विधिपाय ब्रह्मन् ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे एकोनविंशोऽध्यायः ॥

आवण्यां प्रौष्ठपद्यां वा च्छन्दांसुरपाकृत्यार्धपञ्चमान्
मासानधीयीत । ततस्तेषामुत्सर्गं वह्निः कुर्यान्नानुपाक-
तानां । उत्सर्गोपाकर्मणोर्मध्ये वेदाङ्गाध्ययनं कुर्यात् ।
नाधीयीताहोरात्रं चतुर्दशष्टमीषु च । नर्वन्तरपहसूतके ।
नेन्द्रियप्रयागे । न वाति चण्डपवने । नाकालवर्षविदुर-
तस्तनितेषु । न भूकम्पोल्कापातदिग्दाहेषु । नान्तःशवे

ग्रामे । न शस्त्रसंपाते । न श्मश्रुगासगर्हभनिर्झादे । न
वादित्रशब्दे । न शूद्रपतितयोः समीपे । न देवतायतन-
श्मशानचतुष्पथरथासु । नोदकान्तः । न पीठोपहित-
पादः । न हस्त्यश्वोद्वनौगोयानेषु । न वान्तः । न विरि-
क्तः । नाजीर्णी । न पञ्चनखान्तरागमने । न राजश्रोत्रि-
यगोब्राह्मणव्यसने । नोपाकर्म्मणि । नोत्सर्गे न साम-
धनावृण्ययुषौ । नापररात्रमधीत्य श्रयोत् । अभियुक्तोऽप्य-
नध्यायेष्वध्ययनं परिहरेत् । यस्मादनध्ययनाधीतं नेह-
नामुक्तं फलदम् । तदध्ययनेनायुषः क्षयो गुरुशिष्ययोश्च ।
तस्मादनध्यायवर्जं गुरुणा ब्रह्मलोककामेन विद्या सच्छि-
ष्यक्षेत्रेषु वप्तव्या । शिष्येण ब्रह्मारभावसानयोगुंरोः पा-
दोपसंप्रहणं कार्यम् । प्रणवस्य व्याहृत्तव्यः । तत्र च
यद्वचोऽधीते तेनास्यान्येन पितृणां हस्तिर्भवति । यद्यजूर्धि
तेन मधुना । यत्सामानि तेन पयसा । यच्चार्धवर्णस्तेन
मांसेन । यत्पुराणैतिहासवेदाङ्गधर्मशास्त्राख्यधीते तेनास्वा-
न्नेन यस्य विद्यामासाद्यास्त्रिंश्लोके तथा जीवेन्न सा तस्य
परलोके फलप्रदा भवेत् । यस्य विद्यया ययः परेषां हन्ति ।
अनुज्ञातश्चान्यस्मादधीयानाच्च विद्यामादद्यात् । तदादा-
नमस्य ब्रह्मणः स्तेयं नरकाय भवति ।

लौकिकं वैदिकं वापि तथाध्यात्मिकमेव वा ।

आददीत यतो ज्ञानं न तं द्रुह्येत् कदाचन ॥

उत्पादकब्रह्मदात्रोर्गरीयान् ब्रह्मदः पिता ।

ब्रह्मजस्य हि विप्रस्य प्रेत्य चेह च शाखतम् ॥

कामात्माता पिता चैनं यदुत्पादयती मिथः ।

सम्भूतिं तस्य तां विद्यादयद्योनाविह जायते ॥

आचार्यस्तस्य यां जातिं विधिवद्देदपारगः ।

उत्पादयति सावित्र्या सा सत्त्वा साजरामरा ॥

य आहृणोत्यवितथेन कर्णावदुःखं कुर्वन्नमृतं संप्रयच्छन् ।
तं वै मन्येत् पितरं मातरश्च तस्मै न द्रुह्येत् कृतमस्य जानन् ।

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे त्रिंशोऽध्यायः ॥

तयः पुरुषस्यातिगुरवो भवन्ति । माता पिता आचार्यश्च ।
तेषां नित्यमेव शुश्रूषणा भवितव्याम् । यस्ते ब्रूयु-
स्तत्कुर्यात् । तेषां प्रियहितमाचरेत् । न तैरननुज्ञातः
किञ्चिदपि कुर्यात् ।

एतएव त्रयो वेदा एतएव त्रयः सुराः ।

एतएव त्रयो लोका एतएव त्रयोऽग्नयः ॥

पितागार्हपत्योऽग्निर्दक्षिणाग्निर्माता गुरुराहवनीयः ।

सर्वे तस्यादृता धर्मा यस्यैते त्रय आदृताः ॥

अनादृतास्तु यस्यैते सर्वास्तस्याफलाः क्रियाः ।

इमं लोकं मातृभक्त्या पितृभक्त्या तु मधमम् ॥

गुरुशुश्रूषया त्वेवं ब्रह्मलोकं समश्नुते ।

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे एकत्रिंशोऽध्यायः ॥

राजत्विक्श्चोत्रियाधर्मप्रतिषेधुरपाध्यायपितृव्यमाता-
महमातुलश्चशुरज्येष्ठभ्रातृसम्बन्धिनश्चाचार्यवत् । पत्न्या
एतेषां सवर्णाः । मातृष्वसा पितृष्वसा ज्येष्ठा स्वसा च ।
श्चगुरुपितृव्यमातुलत्विजां कनीयसां प्रत्युत्थानमेवाभि-
वादनम् । हीनवर्णानां गुरुपत्नीनां दूरादभिवादनं न
पादोपसंस्पर्शनम् । गुरुपत्नीनां गात्रोत्सादनाञ्जनकेशसंय-

मनपादप्रचालनं न कुर्यात् । असंस्तुतापि परपत्नी
भगिनीति वाच्या पुत्रीति मातेति वा । न च गुरुणा
त्वमिति ब्रूयात् । तदतिक्रमे निराहारो दिवसान्ते तं
प्रसाद्याश्रीयत् । न च गुरुणा सह विगृह्य कथां कुर्या-
त् । नैव चास्य परीवादम् । न चानभिप्रेतम् ।

गुरुपत्नी तु युवतिर्नाभिवादेऽह पादयोः ।

पूर्णे विंशतिवर्षे च गुणदोषौ विजानता ॥

कामन्तु गुरुपत्नीनां युवतीनां युवा भुवि ।

अभिवादनकं कुय्यादसावहमिति ब्रुवन् ॥

विप्रोथ पादग्रहणमन्वहञ्चाभिवादनम् ।

गुरुदारेषु कुर्वीत सतां धर्ममनुस्मरन् ॥

वित्तं बन्धुर्वयः कर्म विद्या भवति पञ्चमो ।

एतानि मानस्थानानि गरीयो यद्वयदुत्तरम् ॥

ब्राह्मण दशवर्षञ्च शतवर्षञ्च भूमिपम् ।

पिता पुत्री विजानीयाद्ब्राह्मणस्तु तयोः पिता ॥

विप्राणां ज्ञानतो ज्यैष्ठ्यं क्षत्रियाणाम्नो वीर्यतः ।

वैश्यानां धान्यधनतः शूद्राणामेव जन्मनः ॥

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे द्वाविंशोऽध्यायः ॥

अथ पुरुषस्य कामक्रोधलोभास्यं रिपुत्वयं सुघोरं भवति ।

परिग्रहप्रसङ्गाद्विशेषेण गृह्याश्रमिनः । तेनायमाक्रान्तोऽति-
पातकमहापातकानुपातकोपपातकेषु प्रवर्त्तते । जातिभ्रंश-
करेषु सङ्करीकरणेष्वपात्रीकरणेषु च । मलावहेषु प्रकीर्ण-
केषु च ।

त्रिविधं नरकस्येदं द्वारं नाशनमात्मनः ।

कामक्रोधस्तथा लोभस्तस्मादेतन्नयं त्यजेत् ॥

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ॥

मादृगमनं दुहिदृगमनं सुषागमनमित्यतिपातकानि ।

अतिपातकिनस्त्वेते प्रविशेयुर्ह्युताशनम् ।

न ह्यन्या निष्कृतिस्तेषां विद्यते हि कथञ्चन ।

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे चतुस्त्रिंशोऽध्यायः ।

ब्रह्महत्या सुरापानं ब्राह्मणसुवर्णहरणं गुरुदारगमन-
मिति महापातकानि । तत्संयोगश्च ।

सस्वत्सरेण पतति पतितेन सहाचरन् ।

एकयानभोजनाशनशयनैः । यौनस्त्रीवमौखसम्बन्धात्
सद्यएव ।

अश्वमेधेन शूत्रेयुर्महापातकिनस्त्वमे ।

पृथिव्यां सर्वतीर्थानां तथानुसरेणेन वा ।

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे पञ्चस्त्रिंशोऽध्यायः ।

यागस्थस्य क्षत्रियस्य वैश्यस्य च रजस्वलायाद्यान्तर्व्व-
द्व्राद्यानिगोत्रायाद्याविज्ञातस्य गर्भस्य शरणागतस्य च घा-
तनं ब्रह्महत्यासमानीति । कौटसाख्यं सुहृद्वध एतौ सुरा-
पानसमौ । ब्राह्मणस्य भूम्यपहरणं निक्षेपापहरणं सुवर्ण-
स्तेयसमम् । पिष्टव्यमातामहमातुलश्चशुर वृषपत्न्यभिगमनं
गुरुदारगमनसमम् । पिष्टव्यमातृष्वसृस्वसृगमनञ्च । श्रौति-
यत्विगुपाधायमित्त्रपत्न्यभिगमनञ्च । स्वसुः सख्याः सगोत्रा-
या उत्तमवर्णायाः कुमार्यश्च अस्थजाया रजस्वलायाः शरणा-
गतायाः प्रव्रजिताया निक्षिप्तायाश्च ।

अनुपातकिनस्त्वेते महापातकिनो यथा ।

अश्वमेधेन शुद्धयन्ति तीर्थानुसरणेन वा ।

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे षट्त्रिंशोऽध्यायः ।

अनृतवचनमुत्कर्षे । राजगामि च पैशुन्यम् । गुरोश्चा-
लौकनिर्वन्धः । वेदनिन्दा । अधीतस्य च त्यागः । अग्निमा-
दपिदसुतदाराणाञ्च । अभोज्यान्नाभक्ष्यभक्षणम् । परस्वाप-
हरणम् । परदाराभिगमनम् । अयाज्ययाजनम् । विकर्मणा
जीवनम् । असत्प्रतिग्रहश्च । क्षत्रविट्शूद्रगोवधः । अवि-
क्रीयविक्रयः । परिवित्तितानुजेन ज्येष्ठस्य परिवेदनम् ।
तस्य च कन्यादानम् । याजनञ्च । ब्राह्म्यता । भृतकाध्या-
पनम् । भृताश्चाध्यायनादानम् । सर्वाकरेष्वधिकारः । महा
यन्त्रप्रवर्त्तनम् । द्रुमगुल्मवल्लीलतौषधीनां हिंसा । स्त्रीजी-
वनम् । अभिचारबलकर्मसु प्रवृत्तिः । आत्मार्थे क्रियारम्भः ।
अनाहिताग्निता । देवर्षिपितृऋष्यानामनपाक्रिया । अस्-
च्छास्त्राभिगमनम् । नास्तिकता । कुशीलवता । मद्यपक्वो-
निवेचनम् । इत्युपपातकानि ।

उपपातकिनस्त्वेते कुर्युंश्चान्द्रायणं नराः ।

पराकश्च तथा कुर्युर्यज्युर्गोमखेन वा ।

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे सप्तत्रिंशोऽध्यायः ।

ब्राह्मणस्य रुजः करणम् । अपेयमद्ययोर्घ्रातिः जैह्वणम् ।

पशुषु मैथुनाचरणं पुंसि च । इति जातिभ्रंशकराणि ।

जातिभ्रंशकरं कर्म कृत्वान्यतममिच्छया ।

कुर्यात् सान्नापनं कृच्छ्रं प्राजापत्यमनिच्छया ॥

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे अष्टात्रिंशोऽध्यायः ।

शाय्यारण्यानां पशूनां हिंसा सङ्करीकरणम् ।

सङ्करीकरणं कृत्वा मासमश्रीत यावत्कम् ।

कच्छातिकच्छमथवा प्रायश्चित्तन्तु कारयेत् ॥

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे एकोनचत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ।

निन्दितेभ्यो धनादानं वाणिज्यं कुसीदजीवनमसत्यभा-
षणं शुद्रसेवनमित्यपालीकरणम् ।

अपालीकरणं कृत्वा तप्तकच्छेण शुद्ध्यति ।

श्रीतकच्छेण वा भूयो महासान्तपनेन वा ॥

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे चत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ।

पक्षिणां जलचराणां जलजानाञ्च घातनम् । कृमिकौ-
टानाञ्च । मद्यानुगतभोजनम् । इति मलावहानि ।

मलिनीकरणीयेषु तप्तकच्छं विशोधनम् ।

कच्छातिकच्छमथवा प्रायश्चित्तं विशोधनम् ॥

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे एकचत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ।

यदनुक्तं तत्प्रकीर्णकम् ।

प्रकीर्णपातके ज्ञात्वा गुरुत्वमथ लाघवम् ।

प्रायश्चित्तं बुधः कुर्याद् ब्राह्मणानुमतः सदा ॥

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे द्विचत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ।

अथ नरकाः । तामिस्रम् । अश्वतामिस्रम् । रौरवम्

महारौरवम् । कालसूतम् । महानरकम् । संजीवनम् ।
अवीचि । तापनम् । सप्ततापनम् । संघातकम् । काकोलम् ।

कलूलम् । कुट्टानम् । पूतिमृत्तिकम् । लोहशङ्कुः । ऋची-
सम् । विषमपन्यानम् । कण्टकशाल्मलिः । दीपनदी । असि-

पत्तवनम् । लोहचारकमिति । एतेष्वुक्तप्रायश्चित्ता प्रतिपा-
तकिनः पर्यायेषु कल्पं पश्यन्ते । महापातकिनो मन्वन्त-

रम् । अतु पातकिनश्चातुर्युगम् । कृतसङ्करीकरणाश्च सम्बत्-
सरसहस्रम् । कृतजातिभ्रंशकरणाश्च । कृतापानौकरणाश्च ।
कृतमलिनौकरणाश्च । प्रकोर्णकपातकिनश्च बह्वन् वर्षयुगान् ।

कृतपातकिनः सर्वे प्राणत्यागादनन्तरम् ।

याम्यं पन्यानमासाद्य दुःखमग्रन्ति दारुणम् ॥

यमस्य पुरुषैर्वीरैः क्षय्यमाणा यतस्ततः ।

सुकच्छेषानुकारेण नीयमानाश्च ते यथा ॥

श्रुभिः शृगालैः क्रव्यादैः काककङ्कवकादिभिः ।

अग्नितुण्डैर्भक्ष्यमाणा भुजङ्गैर्हृषिकैस्तथा ॥

अग्निना दह्यमानाश्च तुह्यमानाश्च कण्टकैः ।

क्रकचैः पाटप्रमानाश्च पीड्यमानाश्च दृष्यया ॥

बुधया व्यथ्यमानाश्च घोरैर्व्याघ्रगणैस्तथा ।

पूयशोषितगन्धेन मूर्च्छ्यमानाः पदे पदे ॥

परान्नपानं लिप्सन्तस्ताड्यमानाश्च किङ्करैः ।

काककङ्कवकादीनां भीमानां सदृशाननैः ॥

क्वचित् क्वाप्यन्ति तैलेन ताड्यन्ते सुषलैः क्वचित् ।

आयसीषु च विध्यन्ते शिलासु च तथा क्वचित् ॥

क्वचिद्धान्तमथाग्रन्ति क्वचित् पूयमसृक् क्वचित् ।

क्वचिद्विष्टां क्वचिन्मांसं पूयगन्धि सुदारुणम् ॥

अन्धकारेषु तिष्ठन्ति दारुणेषु तथा क्वचित् ।

क्षमिभिर्भक्ष्यमाणाश्च वज्रितुण्डैश्च दारुणैः ॥

क्वचिच्छीतेन बाध्यन्ते क्वचिद्वा मेध्यमध्यगाः ।

परस्परमथाग्रन्ति क्वचित् प्रेताः सुदारुणाः ॥

क्वचिदभूतेन ताड्यन्ते लम्बमानास्तथा क्वचित् ।

कश्चित् क्षिप्यन्ति वाणौवैरुत्कल्यन्ते तथा कश्चित् ॥
 कण्ठेषु दत्तपादाश्च भुजङ्गाभोगवेष्टिताः ।
 पीड्यमानास्तथा यन्त्रैः कथ्यमाणाश्च जानुभिः ॥
 भग्नपृष्ठशिरोघ्नीवाः सूचीकण्ठाः सुदारुणाः ।
 कूटांगारप्रमाणैश्च शरीरैर्यातनाक्षमैः ॥
 एवं पातकिनः पापमनुभूय सुदुःखिताः ।
 तिर्यग्ग्योनौ प्रपद्यन्ते दुःखानि विविधानि च ॥
 ॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे त्रिचत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ॥

अथ पापात्मनां नरकैष्वनुभूतदुःखानां तिर्यग्ग्योनयो-
 भवन्ति । अतिपातकिनां पर्यायेण सर्वाः स्थावरयोनयः ।
 महापातकिनाञ्च कृमियोनयः । उपपातकिनां जलजयोनयः ।
 कृतजातिभङ्गकराणां जलचरयोनयः । कृतसङ्करीकरण-
 कर्मणां मृगयोनयः । कृतापात्नीकरणकर्मणां पशुयोनयः ।
 कृतमलिनीकरणकर्मणां मनुष्येष्वस्पृश्ययोनयः । प्रकीर्णेषु
 प्रकीर्णा हिंसाः क्रव्यादा भवन्ति । अभोण्यान्नाभक्ष्याशी
 कृमिः । स्तेनः श्येनः । प्रकष्टवर्त्मापहारी विलेशयः । आसु-
 र्धान्यहारी । हंसः कांस्यापहारी । जलं हृत्वाभिप्लवः । मधु-
 दंशः । पयः काकः । रसं श्वा । घृतं नकुलः । मांसं गृध्रः ।
 वसां मनुः । तैलं तैलपायिकः । लवणं वीचिवाक् । दधि
 बलाका । कौशेयं हृत्वा भवति तित्तिरिः । क्षीमं दुर्हुरः ।
 कार्पासतान्तवं क्रौञ्चः । गोधा गाम् । वान्मुदो गुडम् ।
 कुच्छुन्दरिर्गन्धान् । पत्रशार्ङ्गं वर्द्धी । कृतान्नं श्वावित् ।
 अन्नतान्नं शलकः । अग्निं वक्रः । गृहकार्यपक्करम् । रक्त-

वासींसि जमिन्नविकः । मजं कूर्मः । अश्वं व्याघ्रः । फलं
पुष्पं वा मर्कटः । ऋचः स्त्रियम् । यानमुद्गः । पशूनजः ।
प्रेतः पारजमयी ॥

यदा तदा परद्रव्यमपहृत्य बलाघ्नरः ।

अवश्यं याति तिर्यक्त्वं जग्ध्वा चैवाहुतं हविः ॥

स्त्रियोऽप्येतेन कल्पेन हत्वा दीपमवाप्नुयुः ।

एतेषामेव जन्तूनां भार्यात्वमुपयान्ति ताः ॥

॥ इति वैश्वे धर्मशास्त्रे चतुसत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ॥

अथ नरकानुभूत दुःखानां तिर्यक्कमुत्तीर्णानां मनुष्येषु सप्तः
स्थानि भवन्ति । कुष्ठप्रतिपातकी । ब्रह्महायक्ष्मी । सुरापः
श्यावदन्तकः । सुवर्णहारः कुनखः । गुह्यतल्पगो दुश्चर्या ।
पूतिनासः पिशुनः । पूतिवक्त्रः सूचकः । धान्यचौरोऽङ्गहीनः
मिश्रचौरोऽतिरिक्ताङ्गः । अन्नापहारकस्वामयाचौ । वागप-
हारको मूकः । वस्त्रापहारकः श्वित्री । अश्वापहारकः पशुः ।
देवब्राह्मणक्रोधको मूकः । लोलजिह्वो गरदः । उन्मत्तोऽग्निदः ।
गुरुप्रतिकूलोऽपस्यारी । गोघ्नस्त्वन्धः । दीपापहारकश्च ।
काणश्च दीपनिर्व्वापकः । तपुचामरसीसकविक्रयी रजकः ।
एकशफविक्रयी मृगव्याधः । कुण्डाग्नी भगास्यः । वाण्टिकः
स्तेनः । वाहुर्षिको भ्रामरी । मिष्टाश्चेकाकी वातशुल्भी ।
समयभेत्ता खल्वाटः । स्त्रीपदवकीर्णी । परवृत्तिघ्नो दरिद्रः ।
परपीडाकरो दीर्घरोगी ।

एवं कर्मविशेषेण जायन्ते लक्ष्मणान्विताः ।

रोगान्वितास्तथान्धाश्च कुलखञ्जैकलोचनाः ॥

वामना वधिरा मूका दुर्बलाश्च तथापरि ।
 तस्मात् सर्वः प्रयत्नेन प्रायश्चित्तं समाचरेत् ॥
 ॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे पञ्चचत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ॥

अथ कृच्छ्राणि भवन्ति । त्रहं नाश्रीयात् प्रत्यहञ्च
 निषवणं स्नानमाचरेत्तिः प्रतिस्नानमप्यसु मज्जनं मग्नस्त्रिर-
 घमर्षणं जपेत् दिवास्थितस्तिष्ठेत् रात्रावासीनः कर्मणोऽन्ते
 पयस्विनीं दद्यादित्यघमर्षणम् । त्रहं सायं त्रहं प्रात-
 रत्रहमयाचितमश्रीयादेष प्राजापत्यः । त्रहमुष्णाः पिवेद-
 पस्त्रत्रहमुष्णं घृतं त्रहमुष्णं पयस्त्रहञ्च नाश्रीयादेष तप्त-
 कृच्छः । एष एव शीतैः शीतकृच्छः । कृच्छातिकृच्छः पयसा
 दिवसैकविंशतिघण्टणम् । उदकसक्तूनां मासाभ्यवहारेषो-
 दककृच्छः । विसाभ्यवहारेण मूलकृच्छः । विस्वाभ्यवहारेण
 श्रीफलकृच्छः पद्माक्षैर्वा । निराहारस्य द्वादशाहेनैव
 पराकः । गोमूत्रगोमयक्षीरदधिसर्पिःकुशोदकान्येकदिव-
 समश्रीयाद्द्वितीयमुपवसेदेतत्सान्तपनम् । गोमूत्रादिभिः
 प्रत्यहाभ्यस्तेर्महासान्तपनम् । अत्रहाभ्यस्तेश्चातिसान्तप-
 नम् । पिण्याकाचमतक्रोदकसक्तूनामुपवासान्तरितोऽभ्य-
 वहारस्तुलापुरुषः । कुशपलाशोदुम्बरपद्मशङ्खपुष्पीवटव्रह्म-
 सुवर्चलानां पत्रैः कथितस्याम्भसः प्रत्येकं पानेन पण्य-
 कृच्छः ॥

कृच्छ्राण्येतानि सर्वाणि कुर्वीत कृतपावनः ।

नित्यं निषवणस्त्रायी अधःशायी जितेन्द्रियः ॥

क्षीशूद्रपतितानाञ्च वर्जयेच्चभिभाषणम् ।

पवित्राणि जपेन्नित्यं जुहुयाच्चैव शक्तिः ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे षट्चत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ॥

अथ चान्द्रायणम् ।

आसानविकारानग्रीयात्तांश्चन्द्रकलाभिहृद्वौ क्रमेष व-
ईयेद्वानौ क्वासयेदमावास्यां नाग्रीयादेव चान्द्रायणो यव-
मधः । पिपौलिकामधोवा । यस्यामावास्या मध्ये भवति
स पिपौलिकामधः । यस्य पौर्णमासी स यवमधः । अष्टौ
आसान् प्रतिदिवसं मासमग्रीयात् स यतिचान्द्रायणः ।
साढं प्रातश्चतुरश्रतुरः स शिशुचान्द्रायणः यथा कथञ्चित्
षट्कोनां त्रिंशतीं मासेनाग्रीयात् स सामान्यचान्द्रायणः ॥

व्रतमेतत् पुरा भूम कृत्वा सप्तर्षयो वरम् ।

प्राप्तवन्तः परं स्थानं ब्रह्मा वदस्वथैव च ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे सप्तचत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ॥

अथ कर्मभिरात्मकतैर्गुरुमात्मानं मन्येतात्कार्यं प्रसू-
तियावकं श्रपयेत् । न ततोऽग्नौ जुहुयात् । न चात्र वलि-
कर्म । अशृतं श्रप्यमाणं शृतञ्चाभिमन्त्रयेत् । श्रप्यमाणि
रक्षां कुर्यात् । ब्रह्मा देवानां पदवीं कवीनां ऋषिर्विप्राणां
श्वेनो गृध्राणां महिषो मृगाणां स्वधितिर्वनानां सोमः पवित्र-
मभ्येति रेभन्निति दर्भान् बध्नाति । शृतञ्च तमग्रीयात् पात्रे
निषिञ्च । ये देवा मनोजाता मनोजुषः सुदक्षा दक्षपितरः ।
ते नः पान्तु ते नोऽवन्तु तेभ्योनमस्तेभ्यः स्वाहेत्यात्मनि
जुहुयात् । अथाचान्तो नाभिमालभेत । स्नाताः पीता भव-

स्तो यूयमापोऽस्माकमुदरे यवाः । तां अन्नमनमी वा अपश्या
अनागसा सन्तु देवीरमृता ऋता वृद्ध इति । त्रिरात्रं मेधावी ।
षड्रात्रं पापकृत् । सप्तरात्रं पीत्वा महापातकिनामन्यतमः
पुनाति । द्वादशरात्रेण पूर्वपुरुषकृतमपि पापं निर्दहति ।
मासं पीत्वा सर्वपापानि । गोनिर्हारमुक्तानां यवानामेक-
विंशतिरात्रञ्च ।

यवोऽसि धान्यराजोऽसि वारुणी मधुसंयुतः ।

निर्णोदः सर्वपापानां पवित्र मृषिभिः स्मृतम् ॥

ष्टमेव मधु यवा आपो वा अमृतं यवाः ।

सर्वं पुनीत मे पापं यन्मे किञ्चन दुष्कृतम् ॥

वाचा कृतं कर्मकृतं मनसा च विचिन्तितम् ।

अलक्ष्मीं कालकर्णीञ्च नाशयध्वं यवा ! मम ॥

श्वशूकरावलीढञ्च उच्छिष्टोपहतञ्च यत् ।

मातापितोरशुश्रूषां पुनीध्वञ्च यवा ! मम ॥

गणान्नं गणिकान्नञ्च शूद्रान्नं शूद्रसूतकम् ।

चौरस्यान्नं नवश्राद्धं पुनीध्वञ्च यवा ! मम ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे अष्टाचत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ॥

मार्गशीर्षशुक्लैकादश्यामुपोषितो द्वादश्यां भगवन्तं वा-
सुदेवमर्चयेत् । पुष्यधूपानुलेपनदीपनैवेद्यैर्ब्राह्मणतर्पणैश्च ।
व्रतमेतत् सम्बत्सरं कृत्वा पाप्येभ्यः पूतो भवति । याव-
ज्जीवं कृत्वा श्वेतद्वीपमाप्नोति । उभयद्वादशीष्वेकं स्वर्गलोकं
प्राप्नोति यावज्जीवं कृत्वा विष्णोलोकमाप्नोति । एवमेव
षड्वादशीष्वपि ।

ब्रह्मभृतममावास्यां पौर्णमास्यान्तथैव च ।
 योगभृतं परिचरन् केशवं महदाप्नुयात् ॥
 दृश्येत सहितौ यस्यां दिवि चन्द्र बृहस्पती ।
 पौर्णमासी तु महती प्रोक्ता सम्बत्सरे तु सा ॥
 तस्यां दानोपवासाद्यमचतं परिकीर्तितम् ।
 तथैव द्वादशी शुक्ला या स्याच्छ्रवणसंयुता ॥
 ॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे एकोनपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥

वने पर्णकुटीं कृत्वा वसेत् त्रिष्वणं स्नायात् स्वकर्म चा-
 चक्षाणो ग्रामे ग्रामे भैक्ष्यमाचरेत् तृणशायी च स्यात् । एत-
 न्महाव्रतं ब्राह्मणं हत्वा द्वादशसम्बत्सरं कुर्यात् । यागस्यं
 क्षत्रियं वा । गुर्विणीं रजस्वलां वा । अतिगोलां वा ना-
 रीम् । मित्रं वा । नृपतिबधे महाव्रतमेव द्विगुणं कुर्यात् ।
 पादोनं क्षत्रियबधे । अर्धं वैश्यबधे । तद्द्वं शूद्रबधे । सर्वेषु
 श्वशरोध्वजी स्यात् । सर्वेषु जीवेषु क्षमी स्यात् । मासमेकं
 कृतपावनो गवानुगमनं कुर्यात् आसीनास्वासीत स्थिताश्च

स्थितः स्यात् अवसन्नाञ्चोद्धरेत् भयेभ्यश्च रक्षेत् तासां
 शीतादिनाणमकृत्वा नात्मनः कुर्यात् गोमूत्रेण स्नायात्
 गोरसैश्च वर्त्तेत । एतद्गोव्रतं गोबधे कुर्यात् । गजं हत्वा
 पञ्च नीलान् वृषभान् दद्यात् । सुरगं वासः । एकहायनम-
 नडाहं खरबधे । मेषाजबधे च । सुवर्णकण्ठलमुद्रबधे ।
 श्वानं हत्वा तिराचमुपवसेत् । हत्वा मूषकमार्जारनकुल-
 मण्डूकडुण्डुभाजगराणामन्यतममुपोषितः क्षपराचं भोज-
 यित्वा लोहदण्डं दक्षिणां दद्यात् । गोधोलूककाकभक्षबधे

तिरालमुपवसेत् । हंसवकबलाकमदगुवानरश्चि नभासचक्रवा-
कानामन्यतमं हत्वा ब्राह्मणाय गां दद्यात् । सर्पं हत्वाभ्रौ-
काष्णायसीम् । षण्ढं हत्वा पलालभारकम् । वराहं हत्वा-
वृतकुशम् । तित्तिरिं तिलद्रोणम् । शुकं द्विहायनं वत्सम् ।
क्रीञ्चं विहायणम् । क्रव्यादमृगबधे पयस्विनीं गां दद्यात् ।
अक्रव्यादमृगबधे वत्सतरीम् । अनुक्तमृगबधे तिरालं
पयसा वर्त्तत । पक्षिबधे नक्ताशी स्यात् रुप्यमाषकं वा
दद्यात् । हत्वा जलचरमुपवसेत् ।

अस्थिमताञ्च सत्वानां सहस्रस्य प्रमापणे ।
पूर्णे चानस्यनस्थान्तु शूद्रहत्याव्रतश्चरेत् ॥
किञ्चिदेव तु विप्राय दद्यादस्थिमतां बधे ।
अनस्थां चैव हिंसायां प्राणायामेण शुध्यति ॥
फलदानान्तु वृक्षाणां छेदने जप्यमृक्शतम् ।
गुल्मवल्लीलतानाञ्च पुष्पितानाञ्च वीरुधाम् ॥
अन्नजानाञ्च सत्वानां रसजानाञ्च सर्वशः ।
फलपुष्पोद्भवानाञ्च वृतप्राशो विशोधनम् ॥
कृष्टजानामोषधीनां जातानाञ्च स्वयं वने ।
वृथालभ्ये तु गच्छेद्गर्गा दिनमेकं पयोव्रतम् ॥
॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे पञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥

सुरापः सर्वकर्मवर्जितः कणान् वर्षमंश्रीयात् । मलानां
मथानां चान्यतमस्य प्राशने चान्द्रायणं कुर्यात् । लशुन-
पलाण्डुगुञ्जनैतद्गन्धिविडुराह्वयाम्यकुक्कुटवानरगोमांसभक्षणे
च । सर्वेष्वेतेषु द्विजानां प्रायश्चित्तान्ते भूयः संस्कारं कु-

र्यात् । वपनमेखलादण्डभैरव्यवर्तितानि पुनःसंस्कार-
 कर्मणि वर्जनीयानि । शशकशङ्कगोधाखड्गकूर्मवर्जं पञ्च-
 नखमांसाशने सप्तरात्रमुपवसेत् । गणगणिकास्तेनगायना-
 न्नानि भुक्त्वा सप्तरात्रं पयसा वर्सेत् । तच्चकार्त्तं चर्मकस्तुंश्च ।
 बाहुषिककदर्यदौक्षित्यवनिगङ्गाभिश्चस्तपण्णानाञ्च । पुं-
 खलीदाभिकचिक्षित्सकलुब्धकक्रूरोयोष्ष्टभोजिनाञ्च ।
 अवीरास्त्रीसुवर्णकारसपत्नपतितानाञ्च । पिशुनानृतवादि-
 क्षतधर्मात्तरसविक्रयिणाञ्च । शैलपतन्तुवायकृतघ्नरजका-
 नाञ्च । कर्मकारनिषादरक्षावतारिवेणशस्त्रविक्रयिणाञ्च ।
 खज्जीविशौण्डिकतैलिकचैलनिर्णेजकानाञ्च । रजस्वलासहो-
 पपतिवेश्मनाञ्च । भ्रूणघ्नावेक्षितमुदक्या संस्पृष्टं पतन्निषा-
 वलीढं शुना संस्पृष्टं गवाघ्रातञ्च । कामतो यदा संस्पृष्टम-
 वक्षुतम् । मत्तक्रुद्धातुराणाञ्च । नार्चितं हथामीसं च ।
 पाठीनरोहितराजौवसिंहतुण्डशकुलवर्जं सर्वमतस्वमांसा-
 शने त्रिरात्रमुपवसेत् । सर्वजलजमांसाशनेषु च । आपः
 सुराभाण्डस्थाः पीत्वा सप्तरात्रं शङ्खपुष्पीशृतम्भयः पिवेत् ।
 मद्यभाण्डस्थाश्च पञ्चरात्रम् । सोमपः सुरापस्याघ्रायास्यगन्ध-
 मुदकमग्नस्त्रिरवमर्षणं जप्त्वा घृतप्राशनी भवेत् । खरोद्ग-
 काकमांसाशने चान्द्रायणं कुर्यात् । प्राश्याज्ञातं सूनास्थं
 शुष्कमांसञ्च । क्रव्यादमृगपक्षिमांसाशने तप्तलच्छम् । कल-
 विहृग्नवचक्रवाकहंसरज्जुदालसारसदात्यहृयकसारिकावक-
 बलाकाकीकिलखञ्जरीटाशने त्रिरात्रमुपवसेत् । एकशफो-
 भयदन्ताशने च । तित्तिरिकापिञ्जललावकवर्त्तिकामयूर-
 वज्रं सर्वपक्षिमांसाशने चाहोरात्रम् । कीटाशने दिनमेकं

ब्रह्मसुवर्चसां पिवेत् । शुनां मांसाशने च । च्छत्राककरका-
 शने सास्त्रपनम् । यवगोधूमपयोविकारं स्नेहाक्तं शुक्तं
 खाण्डवञ्च वर्जयित्वा पर्युषितं तत्प्राश्योपवसेत् । ब्रह्मना-
 मेध्यप्रभवांस्तोहितांश्च वृक्षनिर्यासान् । शालूकवृक्षाक्षरसं-
 यावपायसापूपशष्पुलीदेवाक्षानि हवींषि च । गोऽजामहिषी-
 वर्जं सर्वपर्यासि च । अनिर्देशाहानि तान्यपि । स्यन्दिनी-
 सन्धिनीविवत्साक्षीरश्च । अमेध्यभुजश्च । दधिवर्जं केव-
 क्षानि च शुक्तानि । ब्रह्मचर्याश्रमौ श्राद्धभोजने चित्तव-
 मुपवसेत् दिनमेकं चोदके वसेत् । मधुमांसाशने प्राजा-
 पत्यम् । विडालकाकनकुलाखूच्छिष्टभक्षणे ब्रह्मसुवर्चसां
 पिवेत् । स्त्रीच्छिष्टाशने दिनमेकमुपोषितः पञ्चगव्यं पिवेत् ।
 पञ्चनखविष्मूलाशने सप्तरात्रम् । आमन्त्राहाशने तिरात्रं
 पयसां वर्त्तेत । ब्राह्मणः शूद्रोच्छिष्टाशने सप्तरात्रम् । वैश्यो-
 च्छिष्टाशने पञ्चरात्रम् । राजन्योच्छिष्टाशने तिरात्रम् ।
 ब्राह्मणोच्छिष्टाशने त्वेकाहम् । राजन्यः शूद्रोच्छिष्टाशी
 पञ्चरात्रम् । वैश्याच्छिष्टाशी तिरात्रम् । वैश्यः शूद्रो-
 च्छिष्टाशी च । चाण्डालान्नं भुक्त्वा तिरात्रमुपवसेत् ।
 सिद्धं भुक्त्वा पराकः ।

असंस्कृतान् पशून्मन्त्रैर्नाद्यादिप्रः कथञ्चन ।

मन्त्रैस्तु संस्कृतानद्याच्छाश्वतं विधिमास्थितः ॥

यावन्ति पशुरीमाणि तावत् कृत्वेह मारणम् ।

वृथा पशुघ्नः प्राप्नोति प्रेत्य चेह च निष्कृतिम् ॥

यन्नार्थं पशवः सृष्टाः स्वयमेव स्वयन्भुवा ।

यन्नोहि भूत्यै सर्वस्य तस्मादयज्ञे बधोऽबधः ॥

न तादृशं भवत्येनो मृगं हन्तुर्धनार्थिनः ।
 यादृशं भवति प्रेत्य वृथामांसानि खादतः ॥
 श्रीपथ्यः पशवो वृक्षास्तिर्यक्षः पक्षिणस्तथा ।
 यन्नार्थं निधनं प्राप्ताः प्राप्नुवन्तुप्रत्यितौ पुनः ॥
 मधुपर्कं च यज्ञे च पिष्टदैवतकर्मणि ।
 अन्नेव पशवो हिंस्या नान्यत्रेति कथञ्चन ॥
 यन्नार्थेषु पशून् हिंसन् वेदतत्त्वार्थविद्विजः ।
 आत्मानञ्च पशून् चैव गमयतुत्तमां गतिम् ॥
 गृहे गुरावरण्ये वा निवसन्नात्मवान् द्विजः ।
 नावेदविहितां हिंसामापद्यपि समाचरेत् ॥
 या वेदविहिता हिंसा नियतास्त्रिंशराचरे ।
 अहिंसामेव तां विद्याद्वेदाह्वर्णो हि निर्वभौ ॥
 योऽहिंसकानि भूतानि हिनस्त्यात्मसुखेच्छया ।
 स जीवञ्च मृतञ्चैव न क्वचित् सुखमेधते ॥
 यो बन्धनबध्नेशान् प्राणिनां न चिकीर्षति ।
 स सर्वस्य हितप्रेप्सुः सुखमत्यन्तमश्नुते ॥
 यद्व्रणायति यत्कुरुते रतिं बध्नाति यत्न च ।
 तदवाप्नोति यत्नेन यो हिनस्ति न किञ्चन ॥
 नाकृत्वा प्राणिनां हिंसां मांसमुत्पद्यते क्वचित् ।
 न च प्राणिबधः स्वर्ग्यस्तस्मान्मांसं विवर्जयेत् ॥
 समुत्पत्तिञ्च मांसस्य बध्बन्धौ च देहिनाम् ।
 प्रसमीक्ष्य निवर्त्तेत सर्व्वमांसस्य भक्षणात् ॥
 न भक्षयति यो मांसं विधिं हित्वा पिशाचवत् ।
 स लोके प्रियतां याति व्याधिभिश्च न पीड्यते ।

अनुमन्ता विशसिता निहन्ता क्रयविक्रयी ।
 संस्कर्त्ता चोपहर्त्ता च खादकश्चेति घातकाः ॥
 स्वमांसं परमांसेन यो वर्धयितुमिच्छति ।
 अनभ्यर्च्यपितृन् देवांस्ततोऽन्यो नास्त्यपुण्यकृत् ॥
 वर्षे वर्षेऽश्वमेधेन यो यजेत शतं समाः ।
 मांसानि च न खदेदयस्तस्य पुण्यफलं समम् ॥
 फलमूलाशनैर्दिव्यैर्मुन्यन्नानाञ्च भोजनैः ।
 न तत्फलमवाप्नोति यन्मांसपरिवर्जनात् ॥
 मांसं भक्षयिताऽमुलस्य मांसमिहाश्नहम् ।
 एतन्मांसस्य मांसत्वं प्रवदन्ति मनीषिणः ॥
 ॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे एकपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥

सुवर्णस्तेयकद्राज्ञे कर्माचक्षाणी सुफलमर्पयेत् । बधा-
 त्प्रागांहा प्रयतो भवति । महाव्रतं द्वादशाब्दानि वा
 कुर्यात् । निक्षेपापहारी च । धान्यधनापहारी च कृच्छ्र-
 मब्दम् । मनुष्यस्त्रीकूपक्षेत्रवापीनामपहरणे चान्द्रायणम् ।
 द्रव्याणामल्पसाराणां सान्तपनम् । भक्ष्यभोज्यपानशय्या-
 स्नपुष्पमूलफलानां पञ्चगव्यपानम् । तृणकाष्ठद्रुमशुष्का-
 न्नगुडवस्त्रचर्मामिषाणां त्रिरात्रमुपवसेत् । मणिमुक्ताप्रवा-
 लताम्रजतायःकांस्थानां द्वादशाहं कथनश्रीयात् । का-
 र्पासक्रीटजोर्णायपहरणे त्रिरात्रं पयसा वर्त्तेत । द्विशफै-
 र्कशफहरणे त्रिरात्रमुपवसेत् । पक्षिगन्धोषधिरज्जुवैदला-
 न्नामपहरणे दिनमुपवसेत् ॥

दत्त्वेवापहृतं द्रव्यं धनिकस्याप्युपायतः ।

प्रायश्चित्तं ततः कुर्यात् कल्मषस्यापनुत्तमे ॥
यद्यत्परेभ्य आदद्यात् पुरुषस्तु निरङ्कुशः ।
तेन तेन विहीनः स्यादयत्नं यत्नाभिजायते ॥
जीवितं धर्मकामौ च धने यस्मात् प्रतिष्ठितौ ।
तस्मात् सर्वप्रयत्नेन धनहिंसा विवर्जयेत् ॥
प्राणिहिंसापरो यस्तु धनहिंसापरस्तथा ।
महादुःखं मवाप्नोति धनहिंसापरस्तथोः ॥
॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे त्रिपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥

अथागम्यागमने महाव्रतविधानेनाब्दं चौरवासा वने
प्राजापत्यं कुर्यात् । परदारगमने च । गोव्रतं गोगमने
च । पुंस्ययोनावाकाशेऽप्सु दिवा गोयाने च सवासाः
स्नानमाचरेत् । चाण्डालीगमने तत्साम्यमवाप्नुयात् । अ-
ज्ञानतश्चान्द्रायणद्वयं कुर्यात् । पशुवेष्ट्यागमने प्राजाप-
त्यम् । सक्तदुष्टा स्त्री यत् पुरुषस्य परदारि तद्व्रतं
कुर्यात् ॥

यत्करीत्येकरात्रेण वृषलीसेवनाद्विजः ।
तद्गैर्यभुग् जपन्नित्यं त्रिभिर्वर्षैर्व्यपोहति ॥
॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे त्रिपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥

यः पापात्मा येन सह संयुज्यते स तस्यैव प्रायश्चित्तं
कुर्यात् । मृतपञ्चनखात् कूपादत्यन्तोपहताच्चोदकं पीत्वा
ब्राह्मणस्त्रिरात्रमुपवसेत् । दग्रहं राजन्यः । एकाहं वैश्यः ।
शूद्रो नक्तम् । सर्वे चान्ते व्रतस्य पञ्चगव्यं पिवेयुः ॥

पञ्चगव्यं पिवेच्छूद्रो ब्राह्मणस्तु सुरां पिवेत् ।

उभौ तौ नरकं यातो महारौरवसंज्ञितम् ।

पर्वानारोग्यवर्जमृतावगच्छन् पत्नीं विरात्रमुपवसेत् ।

कूटसाक्षी ब्रह्महत्याव्रतचरित् । अनूदकमूत्रपुरीषकरणे
सचैलस्नानं महाव्याहृतिहोमश्च । सूर्याभ्युदितनिर्मुक्तः
सचैलस्नातः सावित्रप्रष्टशतमावर्त्तयेत् । श्वशृगालविह्व-
राहखरवानरवायसपुंश्चलीभिर्दष्टः स्रवन्तीमासाद्य षोडश
प्राणायामान् कुर्यात् । वेदान्युक्तादी निषवणस्नायध-
शायी सम्बत्सरं सकृद्भैक्ष्येण वर्त्तेत । समुत्कर्षानृते गुरो-
श्चालीकनिर्वन्धे तदाक्षेपणे च मांसं पयसा वर्त्तेत । नास्ति-
को नास्तिकवृत्तिः कृतघ्नः कूटव्यवहारी ब्राह्मणवृत्तिघ्नश्चेते
सम्बत्सरं भैक्ष्येण वर्त्तेरन् । परिवित्तिः परिवित्ता या च परि-
वेत्ता या च परिविद्यते दाता याजकश्च चान्द्रायणं कुर्यात् ।
प्राणिभूषण्यलोमविक्रयी तमकच्छं कुर्यात् । आर्द्रौषधिगन्ध-
पुष्पफलमूलचूर्णैवेव वैदलतुषकपालकेशभस्मास्थिगोरसपिण्या
कतिलतैलविक्रयी प्रजापत्यम् । श्लेष्मजतुमधूच्छिष्ट-
शङ्खत्रपुशुत्तिसीसकण्णलोहोडुम्बरखड्गपात्रविक्रयी चान्द्रा-
यणं कुर्यात् । रक्तवस्त्ररङ्गरत्नगन्धगुडमधुरसोर्णाविक्रयी
विरात्रमुपवसेत् । मांसलवणलाक्षाक्षीरविक्रयी चान्द्रायणं
कुर्यात् । तच्च भूयश्चोपनयेत् । उद्रेण खरेण वा गत्वा
मग्नः स्नात्वा सुप्ता भुक्त्वा प्राणायामत्रयं कुर्यात् ॥

जपित्वा त्रीणि सावित्राः सहस्राणि समाहितः ।

मांसं गोष्ठे पयः पीत्वा मुच्यतेऽसत्प्रतिग्रहात् ॥

अयान्धयाजनं कृत्वा परेषामन्यकर्म्म च ।

अभिचारमहीनश्च त्रिभिः कृच्छ्रैर्व्यपोहति ॥
 येषां द्विजानां सावित्री नानूचेत यथाविधि ।
 तांश्चारयित्वा त्रीन् कृच्छ्रान् यथाविध्युपनापयेत् ॥
 प्रायश्चित्तं चिकीर्षन्ति विकर्मस्थास्तु ये द्विजाः ।
 ब्राह्मण्याच्च परित्यक्तास्तेषामपेयतदादिशेत् ॥
 यदुगर्हितेनार्जयन्ति कर्मणा ब्राह्मणा धनम् ।
 तस्योत्सर्गेण शुच्यन्ति जपेन तपसा तथा ॥
 वेदोदितानां नित्यानां कर्मणां समतिक्रमे ।
 स्नातकव्रतलोपे च प्रायश्चित्तमभोजनम् ॥
 अवगूय्य चरेत् कृच्छ्रमतिकृच्छ्रं निपातने ।
 कृच्छ्रातिकृच्छ्रं कुर्वीत विप्रस्योत्पाद्य शोणितम् ।
 एनस्त्रिभिरनिर्णिक्तैर्नाथं कश्चित् समाचरेत् ॥
 कृतनिर्णयनायैतान्न जुगुप्सेत धर्मवित् ।
 बालघ्नांश्च कृतघ्नांश्च विगृह्णानपि धर्मतः ।
 शरणागतहन्तृंश्च स्त्रीहन्तृंश्च न संवसेत् ॥
 अशीतिर्यस्य वर्षाणि बालो वापूः षोडशः ।
 प्रायश्चित्तार्धमर्हन्ति क्षियो रोगिण एव च ॥
 अनुक्तनिश्चुतीनाञ्च पापानामपनुत्तये ।
 शक्तिश्चावेक्ष्य पापञ्च प्रायश्चित्तं प्रकल्पयेत् ॥
 ॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे चतुःपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥

अथ रहस्यप्रायश्चित्तानि भवन्ति । स्रवन्तीमासाद्य
 स्नातः प्रत्यहं षोडश प्राणायामान् कृत्वैककालं हविष्याशी
 मासेन पूतोब्रह्महा भवति । कर्मणोऽन्ते पयस्विनीं गां

दद्यात् । व्रतेनाद्यमर्षणेन च सुरापः पूतो भवति । गायत्री-
दशसाहस्रजपेन सुवर्णस्तेयकृत विरात्रीपोषितः पुरुष-
सूक्तजपहोमाभ्यां गुरुतल्पगः ॥

यथाश्वमेधः क्रतुराट् सर्वपापापनोदनः ।
तथाद्यमर्षणं सूक्तं सर्वपापापनोदनम् ॥
प्राणायामं द्विजः कुर्यात् सर्वपापापनुत्तये ।
दह्यन्ते सर्वपापानि प्राणायामैर्द्विजस्य तु ॥
सव्याहृतिं सप्रणवां गायत्रीं शिरसा सह ।
त्रिः पठेदायतप्राणः प्राणायामः स उच्यते ॥
अकारश्चापुत्रकारश्च मकारश्च प्रजापतिः ।
वेदत्रयाग्निरदुहदुभूभुवःस्वरितीति च ॥
त्रिभ्यश्च च वेदेभ्यः पादं पादमदुहत् ।
तदिदं त्रयोऽस्याः सावित्र्याः परमेष्ठी प्रजापतिः ॥
एतदक्षरमेताश्च जपन् व्याहृतिपूर्विकाम् ।
सन्ध्ययोर्वेदविदुषो वेदपुण्येन युज्यते ॥
सहस्रस्रकृत्वस्वभ्यस्य वह्निरेतत्त्रिकं द्विजः ।
महतोऽप्येनसो मासास्त्वचेवाहिर्विमुच्यते ॥
एतयाऽपरिसंयुक्ता काले च क्रियया स्वया ।
विप्रश्चत्रियविड्जातिर्गर्हणं याति साधुषु ॥
ओङ्कारपूर्विकास्त्रिस्तो महाव्याहृतयोऽवप्रयाः ।
त्रिपदा चैव गायत्री विज्ञेयं ब्रह्मणोमुखम् ॥
योऽधीतेऽहन्यहन्येतां त्रीणि वर्षाण्यतन्द्रितः ।
स ब्रह्म परमभ्येति वायुभूतः खमृत्तिमान् ॥
एकाक्षरं परं ब्रह्म प्राणायामः परन्तपः ।

सावित्र्यास्तु परं नास्ति मौनात् सत्यं विशिष्यते ॥
 चरन्ति सर्ववैदिक्यो जुहोतियजतिक्रियाः ।
 अक्षरं त्वक्षरं त्रैयं ब्रह्मा चैव प्रजापतिः ॥
 विधियज्ञाज्जपयज्ञो विशिष्टो दशभिर्गुणैः ।
 उपांशुः स्याच्छ्रुतगुणः सहस्रो मानसः स्मृतः ॥
 ये पाकयज्ञाश्चत्वारो विधियज्ञसमन्विताः ।
 सर्वे ते जपयज्ञस्य कक्षां नार्हन्ति षोडशीम् ॥
 जपेनैव तु संसिद्धेर्द्वाद्वाङ्मनो नाम संशयः ।
 कुर्यादन्यत्र वा कुर्यान्मौनो ब्राह्मणउच्यते ॥
 ॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे षट्पञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥

अथातः सर्ववेदपवित्राणि भवन्ति । येषां जपैश्च होमैश्च
 द्विजातयः पापेभ्यः पूयन्ते । अघमर्षणं देवकृतं शुद्ध-
 वत्यः तरत्सम्प्रदीयं कुष्माण्डः पावमान्यः दुर्गासावित्री
 अनौषङ्गाः पदस्तोमाः सामानि वराहृतयः भारुणानि
 चन्द्रसामपुरुषव्रते भासं वार्हस्पत्यं गोसूक्तं अश्वसूक्तं साम-
 नीचन्द्रसूक्ते च शतरुद्रियं अथर्वशिरः तिसुपर्णं महाव्रतं
 नारायणीयं पुरुषसूक्तञ्च ।
 लीण्याज्यदोहानि रथन्तरञ्च अग्निव्रतं वामदेव्यं वृहच्च ।
 एतानि गीतानि पुनन्ति जन्तून् जातिस्मरत्वं लभते य इच्छेत् ॥
 ॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे षट्पञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥

अथ त्याज्याः । ब्राह्म्याः पतितास्त्रिपुरुषं माहृतः पितृत-
 सायुद्धाः सर्वे एवाभोज्याश्चाप्रतिग्राह्याः । अप्रतिपाद्येभ्यश्च

प्रतिग्रहप्रसङ्गं वर्जयेत् । प्रतिग्रहेण ब्राह्मणानां ब्राह्मं तेजः
 प्रणश्यति । द्रव्याणां वाऽविज्ञाय प्रतिग्रहविधिं यः प्रतिग्रहं-
 कुर्यात् स दाता सह निमज्जति । प्रतिग्रहसमर्थश्च यः
 प्रतिग्रहं वर्जयेत् स दातृलोकमाप्नोति । एधोदकमूलफला-
 भयामिषमधुशयप्रासनगृहपुष्पदधिशकांश्चाभ्युद्यतान्न निर्गु-
 देत ॥

आह्वयाभ्युद्यतां भिक्षां पुरस्तादनुचोदिताम् ।
 ग्राह्यां प्रजापतिर्मेने अपि दुष्कृतकर्म्मणः ॥
 नाश्रन्ति पितरस्तस्य दशवर्षाणि पञ्च च ।
 नच हृद्यं वहत्यग्निर्यस्तामभ्यवमन्यते ॥
 गुरून् मृत्यानूज्जिहीर्षुरर्चिष्यन् पितृदेवताः ।
 सर्वतः प्रतिगृह्णीयान्नतु तृपेत् स्वयं ततः ॥
 एतेष्वपि च कार्येषु समर्थस्तत्प्रतिग्रहे ।
 नादद्यात् कुलटाषण्डपतितेभ्यस्तथा द्विषः ॥
 गुरुषु त्वभ्यतीतेषु विना वा तैर्गृहे वसन् ।
 आत्मनोवृत्तिमन्विच्छन् गृह्णीयात् साधुतः सदा ॥
 अर्द्धिकः कुलमितञ्च दासगोपालनापिताः ।
 एते शूद्रेषु भोज्यान्ना यश्चात्मानं निवेदयेत् ॥
 ॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे सप्तपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥

अथ गृहाश्रमिणस्त्रिविधोऽर्थो भवति । शुल्कः श्वलोऽ-
 सितश्चार्थः । शुल्केनार्थेन यदैहिकं करोति तद्देवमासाद-
 यति । यच्छ्वलेन तन्मानुष्यम् । यत्क्षणेन तत्तिथ्यक्तम् ।
 खवृत्त्युपार्जितं सर्व्वं सर्व्वेषां शुल्कम् । अनन्तरवृत्त्युपात्तं

श्वन्नम् । अन्तरितवृत्त्युपात्तञ्च कृण्वम् ।

क्रमागतं प्रीतिदायं प्राप्तञ्च सह भार्यया ।

अविशेषेण सर्वेषां धनं शुल्कं प्रकीर्तितम् ॥

उत्कोचशुल्कसंप्राप्तमविक्रेयस्य विक्रेये ।

कृतोपकारादाप्तञ्च श्वलं समुदाहृतम् ॥

पार्श्विकद्यूतचौर्याप्तं प्रतिरूपकसाहसौ ।

व्याजिनोपार्जितं यच्च तत्क्षणं समुदाहृतम् ॥

यथाविधेन द्रव्येण यत्किञ्चित् कुरुते नरः ।

तथाविधमवाप्नोति स फलं प्रेत्य चेह च ॥

॥ इति वैश्वे धर्मशास्त्रे अष्टपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥

गृह्याश्रमी वैवाहिकान्नौ पाकयज्ञान् कुर्यात् । सायं
प्रातश्चाग्निहोतम् । देवताभ्योजुहुयात् । चन्द्रार्कसन्निकर्ष-
विप्रकर्षयोर्द्वैर्गपूर्णमासाभ्यां यजेत । प्रत्ययनं पशुना । शर-
द्वयोभयोश्चायहायणेन । ब्रीहियवयोर्वा पाके । त्रैवार्षिकाभ्य-
धिकाक्षः प्रत्यब्दं सोमेन । वित्ताभावे इष्ट्या वैश्वानर्या ।
शूद्रान्नं यागे परिहरेत् । यन्नार्थं भिक्षितमवाप्तमर्थं सकल-
मेव वितरेत् । सायं प्रातर्वैश्वदेवं जुहुयात् । भिक्षां च
भिक्षवे दद्यात् । अर्चितभिक्षादानेन गोदानफलमवाप्नोति ।
भिक्षभावे तन्मात्रं गवां दद्यात् । वक्त्रौ वा प्रक्षिपेत् । भुक्तः
ऽपत्रे विद्यमाने न भिक्षुकं प्रत्याचक्षीत । कण्डूनी पेषणी
चुल्ली कुम्भउपस्करइति पञ्चसूना गृहस्थस्य । तन्निष्कृत्यर्थञ्च
ब्रह्मदेवभूतपितृनरयज्ञान् कुर्यात् । स्वाध्यायो ब्रह्मयज्ञः ।
होमो दैवः । वलिर्भौतः । पितृतर्पणं पितॄणः । नृयज्ञश्चाति-

धिपूजनम् ।

देवतातिथिभृत्यानां पितृणामात्मनस्तथा ।

न निर्वर्पति पञ्चानामुच्छ्वसन्न स जीवति ॥

ब्रह्मचारी यतिभिर्भुज्यते गृह्याश्रमात् ।

तस्मादभ्यागतानेतान् गृहस्थो नावमानयेत् ॥

गृहस्थएव यजते गृहस्थस्तपते तपः ।

ददाति च गृहस्थस्तु तस्माज्जिष्ठो गृह्याश्रमो ॥

ऋषयः पितरो देवा भूतान्यतिथयस्तथा ।

आशासते कुटुम्बभस्त्रस्माच्छ्रेष्ठो गृह्याश्रमो ॥

निवर्गसेवां सततान्नदानं सुरार्चनं ब्राह्मणपूजनञ्च ।

स्वाध्यायसेवां पितृतर्पणञ्च कृत्वा गृही शक्रपदं प्रयाति ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे एकोनषष्टितमोऽध्यायः ॥

ब्राह्मे मुहूर्त्ते उत्थाय मूत्रपुरीषोत्सर्गं कुर्यात् । दक्षि-
णभिमुखो रात्रौ दिवा चोदङ्मुखः सन्ध्योश्च । नाप्रच्छादि-
तायां भूमौ । न फालकृष्टायाम् । न च्छायायाम् । न चो-
षरे । न शाहले । न ससत्वे । न गर्त्ते । न वस्त्राङ्के । न
पथि । न रथायाम् । न पराशुचौ । नोद्याने । नोद्यानोद-
कसमीपयोः । नाङ्गारे । न भस्मनि । न गोमये । न गोव्रजे ।
नाकाशे । नोदके । न प्रत्यनिलानलेन्द्रकंस्त्रीगुरुब्राह्मणा-
नाञ्च । नैवावगुह्यतशिराः । लोष्टेष्टकाभिः परिमृज्य
गुदं गृहीतशिश्रुषोऽप्यायाज्जिर्मृद्भिश्चोद्भृताभिर्गन्धलेपक्षयकरं
शौचं कुर्यात् ॥

एका लिङ्गे गुदे तिस्रस्तथैकत्र करे दश ।

सभयोः सप्त दानव्या मृदस्तिस्त्रसु पादयोः ॥
 एतच्छीघ्रं गृहस्थानां द्विगुणं ब्रह्मचारिणाम् ।
 त्रिगुणञ्च वनस्थानां यतीनाञ्च चतुर्गुणम् ॥
 ॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे षष्टितमोऽध्यायः ॥

अथ पालाशं दन्तधावनं नाद्यात् । नैव श्लेष्मातकारि-
 ट्विभीतकधववधन्वनजम् । नच बन्धूकनिर्गुण्णीशियुति-
 स्वतिन्दुकजम् । नच कीविदारशमौषौलपिप्पलेङ्गुदगु-
 ग्गुलुजम् । न पारिभद्रकास्त्रिकामोचकशास्त्रलीशयजम् ।
 न मधुरम् । नास्तम् । नोर्ध्वशृङ्गम् । न यशिरम् । न पुति-
 गन्धि । न पिच्छिलम् । न दक्षिणापराभिमुखः । अद्याची-
 दङ्गमुखः प्राङ्मुखोवा । वटासनार्कखदिरकरञ्जवदर-
 सर्जनिम्बारिमेदापामार्गमालतीककुभविल्वानामन्यतमम् ।
 कषायं तिक्तं कटुकञ्च ॥

कनीन्यग्रसमस्थौल्यं सकूर्चं हादशाङ्गलम् ।
 प्रातर्भूत्वा च यतवाक् भक्षयेद्दन्तधावनम् ॥
 प्रक्षाल्य भुक्त्वा तज्जह्याच्छुचौ देशे प्रयत्नतः ।
 अमावास्यां नचाश्रीयाद्दन्तकाष्ठं कदाचन ॥
 ॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे एकषष्टितमोऽध्यायः ॥

अथ द्विजातीनां कनीनिकामूले प्राजापत्यं नाम ती-
 र्थम् । अङ्गुष्ठमूले ब्राह्मम् । अङ्गुल्यपे दैवम् । तर्जनीमूले
 पितृम् । अग्रगुण्याभिरफेनिसाभिर्न शूद्रैककरावर्जिताभि-
 रक्षराभिरङ्गः शुचौ देशे स्वासीनोऽन्तर्जानुः प्राङ्मुखश्चोद-

ह्मुखीवा तन्मनाः सुमनाश्चामेत् । ब्राह्मेण तीर्थेन निरा-
चामेत् । द्विःप्रमृष्यात् । खान्यद्भिर्मूर्ध्नि हृदयं स्पृशेत् ।

हृत्कण्ठतालुमाभिस्तु यथासंख्यं द्विजातयः ।

शुद्धेप्ररन् स्त्री च शूद्रश्च सक्तस्मृष्टाभिरन्ततः ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे द्विषष्टितमोऽध्यायः ॥

अथ योगक्षेमार्थमीश्वरमुपगच्छेत् । नैकोऽध्वानं प्रप-
येत् । नाधार्भिकैः सार्द्धम् । न वृषलैः । न द्विषद्भिः । नाति-
प्रत्यूषसि । नातिसायम् । न सन्ध्ययोः । न मध्याह्ने न सक्नि-
हितपानीयम् । नातितूर्णम् । न रात्रौ । न सन्ततं व्यास-
व्याधितार्त्तैर्वाहनैः । न हीनाङ्गैः । न रोगिभिः । न दीनैः ।
न गोभिः । नादान्तैः । यवसोदकौर्वाहनानामदस्वात्मनः
क्षुत्तृष्णापनोदने न कुयर्गात् । न चतुष्पथमधितिष्ठेत् ।
न रात्रौ वृक्षमूलम् । न शून्यालयं न दृष्टम् । न पशूनां-
बन्धनागारम् । न केशतुषकपालास्थिभस्माङ्गारान् । न का-
र्पासास्थि । चतुष्पथं प्रदक्षिणीकुयर्गात् देवताञ्च प्रज्ञातांश्च
वनस्पतीन् । अग्निब्राह्मणगणिकापूर्णकुम्भादर्शच्छतध्वज-
पताकाश्रीवृक्षवर्द्धमाननन्द्यावर्त्तांश्च तालदन्तचामराश्वगजा-
जगोदधिक्षीरमधुसिद्धार्थकांश्च वीणाचन्दनायुधार्द्रगोमय-
पुष्पशाकगोरोचनादूर्वाप्ररोहांश्च उष्णीषालङ्कारमणिकनक-
रजतवस्त्रासनयानामिवांश्च भृङ्गारोहृतीर्व्वरारज्जुबद्धपशु-
कुमारीमीनांश्च दृष्ट्वा प्रयादिति । अथ मत्तोन्मत्तव्यङ्गान् दृष्ट्वा
निवर्त्तेत । वान्तविविक्तमुष्णमलिनवसनजटिलवामनांश्च ।
कम्पायिप्रव्रजितमलिनांश्च । तैलगुडशुष्कगोमयेन्धनदृष्ट्वा कुश-

पलाशभस्माङ्गारांश्च । लवणक्लीवासवनपुंसककार्पासरज्जु-
निगडमुक्तकेशांश्च । वीणाचन्दनार्द्रशकोष्णीपालङ्करणकु-
मारीः प्रस्थानकालेऽभिनन्दयेदिति । देवब्राह्मणगुरुवम्बुदी-
क्षितानां च्छायां नाक्रामेत् । निष्ठनवान्तरुधिरविण्मूत्र-
स्नानोदकानि वा । न वत्सतन्त्रीं लङ्घयेत् । प्रवर्षति न
धावन् । न वृथा नदीं तरेत् । न देवताभ्यः पितृभ्यश्चेदकामं
प्रदाय । न वाहुभ्याम् । न भिक्षया नावा । न कच्छमधि-
तिष्ठेत् । न कूपमवलोकयेत् न लङ्घयेत् ॥

वृक्षभारिन्पश्चात्स्त्रीरोगिवरचक्रिणाम् ।

पथ्या देयो नृपस्त्वेषा मान्यः स्नातश्च भूपतेः ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे त्रिषष्टितमोऽध्यायः ॥

परनिपानेषु न स्नानमाचरेत् । आचरेत् पञ्चपिण्डानु-
हृत्यापदि । नाजीर्णे । नचातुरः । न नग्नः । न रालौ राहु-
दर्शनवर्जम् । न सन्ध्ययोः । प्रातःस्नायग्रहणकिरणपस्तां
प्राचीमवलोक्य स्नायात् । स्नातः शिरो नावधुनेत् । नाङ्गेभ्य-
स्त्रोयमुचरेत् । न तैलवंसु स्पृशेत् । नाप्रक्षालितं पूर्वधृतं
वसनं विभृयात् । स्नातः सोष्णीषो धीतवाससौ विभृयात् ।
न स्नान्छान्द्यजपतितैः सह सम्भाषणं कुर्यात् । स्नायात्
प्रस्त्रवणदेवखातसरोवरेषु । उद्धृताद्भूमिष्ठमुदकं पुण्यं
स्वावरात् प्रस्त्रवणं तस्मान्नादेयं तस्मादपि साधुपरिगृ-
हीतं सर्वतएव गाङ्गम् । मृत्तोयैः कृतमलापकर्षोऽप्यु निम-
ज्यापोहिष्ठेति तिसृभिर्हिरण्यवर्णा इति चतसृभिरिदमापः प्र-
वहति इति चतुर्थमभिमन्त्रयेत् । ततोऽप्यु निमग्नस्त्रिरघम-

र्षणं जपेत् । तद्विष्णोः परमं पदमिति वा । द्रुपदां सावित्रीं
 वा । युञ्जते मन इत्यनुवाकं वा । पुरुषसूक्तं वा । स्नातस्ना-
 द्रवासा देवपितृतर्पणमग्न्यस्य एव कुर्यात् । परिवर्त्तितवा-
 साश्चेत्तीर्थमुत्तीर्थ्य । अकृत्वा देवपितृतर्पणं स्नानवस्त्रादि न
 पीडयेत् । स्नात्वा चम्य विधिवदुपसृशेत् । पुरुषसूक्तेन
 प्रत्यक्षं पुरुषाय पुष्पाणि दद्यात् । उदकाक्षलिं पश्चात् ।
 आदावेव दिव्येन तीर्थेन देवतानां कुर्यात् । तदनन्तरं पि-
 त्रेण पितृणाम् । तत्मादौ स्ववंश्यानां तर्पणं कुर्यात् । ततः
 सम्बन्धिवान्धवानाम् । ततः सुहृदाम् । एवं नित्यस्नायी
 स्यात् । स्नातश्च पवित्राणि यथाशक्ति जपेत् । विशेषतः सा-
 वित्रीं त्ववश्यं जपेत् पुरुषसूक्तञ्च । नैताभ्यामधिकमस्ति ॥

स्नातोऽधिकारी भवति दैवे पित्रे च कर्मणि ।

पवित्राणां तथा जप्ये दाने च विधिनोदिते ॥

अलक्ष्मीः कालकर्णी च दुःस्वप्नं दुर्विचिन्तितम् ।

स्नातस्य जलमात्रेण नश्यते इतिधारणा ॥

याम्यं हि यातनादुःखं नित्यस्नायी न पश्यति ।

नित्यस्नानेन पूयन्ते येऽपि पापकृतो नराः ॥

॥ इति त्रैणवे धर्मशास्त्रे चतुःषष्टितमोऽध्यायः ॥

अथातः सुस्नातः प्रचालितपाणिपादः स्वाचान्तो देवता-
 र्चायां स्थले वा भगवन्तमनादिनिधनं वासुदेवमभ्यर्चयेत् ।
 अश्विनैः प्राणैस्त्वेति इति क्लीचक्रीयमन्त्रेणाष्टस्य जीवस्य
 भगवतो जीवादानं दत्त्वा युञ्जते मन इत्यनुवाकेनावहृणं
 कृत्वा जानुभ्यां पाणिभ्यां शिरसा च नमस्कारं कुर्यात् ।

आपोहिष्टेति तिसृभिरर्घ्यं निवेदयेत् । हिरण्यवर्णा इति
चतसृभिः पाद्यम् । शन्न आपो धन्वन्या इत्याचमनीयम् । इद-
मापः प्रवहत इति स्नानीयम् । रथे स्वर्क्षेषु वृषभराजा इत्य-
नुलेपना लङ्कारौ । युवा सुवासा इति वासः । पुष्पवतीस्ति-
पुष्पम् । धूरसि धूपमिति धूपम् । तेजोऽसि शुक्रमिति दीपम् ।
दधिक्रावण इति मधुपर्कः । हिरण्यगर्भ इत्यष्टाभिर्नैवेद्यम् ।

चामरं व्यजनं मातां कृत्वा पानासने तथा ।
सावित्रेणैव तत् सर्वं देवाय विनिवेदयेत् ॥
एवमभ्यर्च्य च जपेत् सूक्तं वै पौरुषं ततः ।
तेनैव जुहुयादाजं य इच्छेत्शाश्वतं पदम् ॥
॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे पञ्चषष्टितमोऽध्यायः ॥

न नक्तं गृहीतेनोदकेन देवपितृकर्म कुर्यात् ।
चन्दनसृगमदागुरुकर्पूरकुङ्कुमजातीफलवर्जमनुलेपनं न
दद्यात् । न वासो नीलीरक्तम् । न मणिसुवर्णयोः प्रतिकूप-
मलङ्करणम् । नागन्धिः । नोगन्धिः । न कण्टकिजम् ।
कण्टकिजमपि शुक्तं सुगन्धिकं दद्यात् । रक्तमपि कुङ्कुमं
जलजञ्च दद्यात् । न धूपार्थं जीवजातम् । न घृततैलं विना
किञ्चन दीपार्थं । नाभस्त्रं नैवेद्यार्थं । न भस्त्रे अप्यजामहि-
षीक्षीरे । पञ्चनखमत्स्यवराहमांसाणि च ।

प्रयतञ्च मुञ्चिभूर्त्वा सर्वमेव निवेदयेत् ।
तस्मिन्नाः सुमना भूत्वा त्वराक्क्रोधधिवर्जितः ॥
॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे षट्षष्टितमोऽध्यायः ॥

अथाग्निं परिसमूह्य पर्युष्य परिस्तीर्य परिषिष्य सर्वतः
पाकादयमुद्धृत्य जुहुयात् । वासुदेवाय सङ्घर्षणाय प्रद्युम्ना-
यानिरुद्धाय पुरुषाय सत्यायाच्युताय वासुदेवाय । अथाग्नये
सोमाय मित्राय वरुणाय इन्द्रायेन्द्राग्निभ्यां विश्वेभ्यो देवेभ्यः
प्रजापतये अनुमत्यै धन्वन्तरये वास्तोष्पतये अग्नये स्विष्टिकृ-
ते च । ततोऽजशेषेण वलिमुपहरेत् । भस्मीपभस्माभ्यामभितः
पूर्वेणाग्नेः । अवानामासीति त्वलानामासीति नितन्तीना-
मासीति क्षिप्रणिकानामासीति सर्वांसाम् । नन्दिनि सुभगे
सुमङ्गलि भद्रकालीतिस्वस्थिष्वभिप्रदक्षिणाम् । स्थूणायां
ध्रुवायां श्रियै । हिरण्यकेश्यै वनस्पतिभ्यः । धर्माधर्मयोर्द्वारे
मृत्यवे च । उदपाने वरुणाय । विष्णवे इत्युलूखले । मरुद्भ्य-
इति दृशदि । उपरिशरणे वैश्रवणाय रात्रे भूतेभ्यश्च । इन्द्रा-
येन्द्रपुरुषेभ्य इतिपूर्वाह्णं । यमाय यमपुरुषेभ्य इतिदक्षि-
णाह्णं । वरुणाय वरुणपुरुषेभ्य इतिपश्चाह्णं । सोमाय सोम-
पुरुषेभ्य इत्युत्तराह्णं । ब्रह्मणे ब्रह्मपुरुषेभ्य इतिमध्ये । ऊर्ध्व-
माकाशाय । दिवाचरेभ्यो भूतेभ्य इतिस्थण्डिले । नक्तचरे-
भ्य इतिनक्तम् । ततो दक्षिणाग्रेषु दर्भेषु पित्रे पितामहाय
प्रपितामहाय मातृ पितामह्यै प्रपितामह्यै स्वनामगोत्रा-
भ्याञ्च पिण्डनिर्व्वपणं कुर्यात् । पिण्डानाञ्चानुलेपनपुष्पधूप-
नैवेद्यादि दद्यात् । उदककलशमुपनिधाय स्वस्त्वयनं वाच-
येत् । श्वकाकश्वपचानां भुवि निर्व्वपेत् । भिक्षाञ्च दद्यात् ।
अतिथिपूजने च परं फलमधितिष्ठेत् । सायमतिथिं प्राप्तं
प्रयत्ने नार्चयेत् । अनाशितमतिथिं गृहे न वासयेत् । यथा

वर्षानां ब्राह्मणः प्रभुर्यथा स्त्रीणां भर्ता तथा गृहसंस्था-
तिथिः । तत्पूजायां स्वर्गमाप्नोति ॥

अतिधिर्यस्य भग्नाशो गृहात् प्रतिनिवर्त्तते ।

तस्मात् सुकृतमादाय दुष्कृतान् प्रयच्छति ॥

एकरात्रं हि निवसन्नतिथिर्ब्राह्मणः स्मृतः ।

अनित्या हि स्थितिर्यस्मात्तस्मादतिधिर्यस्यते ॥

नैकग्रामीणमतिथिं विप्रं साङ्गतिकं तथा ।

उपस्थितं गृहे विद्याभ्यासा यचाम्नयोऽपिवा ॥

यदि त्वतिथिधर्मेण क्षत्रियो गृहमागतः ।

भक्तवत्सु च विप्रेषु कामं तमभिपूजयेत् ॥

वैश्यशूद्रावपि प्राप्तौ कुटुम्बेऽतिथिधर्मिणौ ।

भोजयेत् सह भृत्यैस्तावानृशंस्यं प्रयोजयन् ॥

इतराण्यपि सख्यादीन् संप्रीत्या गृहमागतान् ।

प्रकृतान्नं यथाशक्ति भोजयेत् सह भार्यया ॥

सुवासिनीं कुमारीञ्च रोगिणीं शुर्विणीं तथा ।

अतिथिभग्नोऽथ एवैतान् भोजयेदविचारयन् ॥

अदत्त्वा यस्तु एतेभ्यः पूर्वं भुङ्क्तेऽविचक्षणः ।

स भुञ्जानो न जानाति श्वगृध्वैर्जग्धिमात्मनः ॥

भुक्तवत्सु च विप्रेषु भृत्येषु स्त्रेषु चैव हि ।

भुञ्जयीतां ततः पश्चादवशिष्टान् दम्पती ॥

देवान् पितॄन् मनुष्याञ्च भृत्यान् गृह्याञ्च देवताः ।

पूजयित्वा ततः पश्चाद्गृहस्य शेषभुग्भवेत् ॥

अथ स केवलं भुङ्क्ते यः पचत्यात्मकारणात् ।

यत्र शिष्टाशनं ह्येतत् सतामन्नं विधीयते ॥

स्वाध्यायेनाग्निहोत्रे च यज्ञे न तपसा तथा ।
 नचाप्नोति गृही लोकान् यथा त्वतिथिपजनात् ॥
 सार्यप्रातस्त्वतिथये प्रदद्यादासनोदकम् ।
 अन्नञ्चैव यथा शक्त्या सत्कृत्य विधिपूर्वकम् ॥
 प्रतिश्रयं तथा शय्यां पादाभ्यङ्गं सदीपकम् ।
 प्रत्येकदानेनाप्नोति गोप्रदानसमं फलम् ॥
 ॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे सप्तषष्ठितमोऽध्यायः ॥

चन्द्रार्कोपरान्ते नाश्रीयत् । स्नात्वा मुक्तयोरश्रीयत् ।
 अमुक्तयोरस्तंगतयोद्दृष्ट्वा स्नात्वा चापरैः ॥ न गोब्राह्मणो-
 परान्तेऽश्रीयत् । न राजव्यसने । प्रवसिताग्निहोत्रो यदा-
 ग्निहोत्रं कृतं मन्येत तदाश्रीयत् । यदा कृतं मन्येत वैश्व-
 देवमपि । पर्वणि च यदा कृतं मन्येत पर्व । नाश्रीयत्चा-
 जीर्णे । नार्धरात्रे । न मध्याह्ने । न सन्ध्ययोः । नार्द्र-
 वासाः । नैकवासाः । न नग्नः । न जलस्थः । नोत्कुटुकः ।
 न भिक्षासनगतः । न च शयनगतः । न भिक्षभाजने । नोत्-
 सङ्गे । न भुवि । न पाथौ । लवणञ्च यत्न दद्यात् नचाश्री-
 यात् । न बालकान्निर्भर्त्सयेत् । नैको मिष्टम् । नोद्धृत-
 स्त्रेहम् । न दिवा धानाः । न रात्रौ तिलसंयुक्तम् । न दधि
 सक्तुन् । न कोविदारवटपिप्पलशाणशाकम् । नादत्त्वा । ना-
 हुत्वा । नानार्द्रपादः । नानार्द्रकरमुखश्च । नोच्छिष्टश्च
 दृतमादद्यात् न चन्द्रार्कतारका निरीक्षेत । न मूर्धानं
 स्पृशेत् । न ब्रह्म कीर्त्तयेत् । प्राङ्मुखोऽश्रीयत् दक्षिणा-

मुखो वा । अभिपूज्यावम् । सुमनाः स्वस्वगुलितः । न निः-
 शेषकृत् स्यात् । अन्यत्र दधिमधुसर्पिःपयःसक्तुपलमोदकेभ्यः ।
 नाश्रीयाद्वायुया सार्वं नाकाग्निं न तथोत्थितः ।
 वह्नां प्रेक्षमाणां नैकस्मिन् वध्वस्तथा ॥
 शून्यागारे वह्निगृहे देवागारे कथञ्चन ।
 पिवेन्नाश्लिना तीर्थं नातिसौहित्यमाचरेत् ॥
 न तृतीयमथाश्रीयान्नचापथ्यं कथञ्चन ।
 नातिप्रगे नातिसायं न सायं प्रातराशितः ॥
 न भावदुष्टमश्रीयान्न भाण्डे भावदूषिते ।
 शयानः प्रौढपादश्च कृत्वा चैवावसक्तधिकाम् ॥
 ॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे अष्टषष्टितमोऽध्यायः ॥

नाष्टमीचतुर्दशीपञ्चदशीषु स्त्रियमुपेयात् । न आहं
 भुक्त्वा । न आहं दत्त्वा । नोपनिमन्वितः आह्ने । न स्नात्वा ।
 न हुत्वा । न व्रती । नोपोष्य भुक्त्वा वा । न दीक्षितः । न
 देवायतनश्मशानशून्यालयेषु । न वृक्षमूलेषु । न दिवा । न
 सन्ध्ययोः । न मलिनाम् । न मलिनः । नाभ्यक्ताम् । नाभ्य-
 क्तः । न रोगार्ताम् । न रोगार्तः ।

न हीनाङ्गीं नाधिकाङ्गीं तथैव च वयोधिकाम् ।
 नोपेयाद्गुर्विणीं नारीं दीर्घमायुर्जिजीविषुः ॥
 ॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे एकोनसप्ततितमोऽध्यायः ॥

माद्रं पादः स्वप्यात् । नोत्तरापरावाक्शिराः । न

नग्नः । नार्द्रवर्षे । नाकाग्ने । न पलाश शयने । न
पञ्चदारुक्रते । न गजभग्नक्रते । न विदुराङ्गधक्रते न भिन्ने ।
नाग्निव्युष्टे । न घटासिक्तद्रुमजे । न श्मशानशून्यालय-
देवतायतनेषु । न चपलमध्ये । न नारीमध्ये । न धान्यगो-
गुरुहुताशगसुराणामुपरि ।

नोच्छिष्टो न दिवा स्वप्यात् सन्ध्यायोर्न च भस्मनि ।

देशे नचाशुचौ नाद्रे न च पर्वतमस्तके ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे सप्ततितमोऽध्यायः ॥

अथ न कञ्चनावमन्येत । न च हीनाङ्गाधिकाङ्गा-
भ्यार्खान् धनहीनानवहसेत् । न हीनान् सेवेत । स्वाध्या-
यविरोधि कर्म नाचरेत् । वयोऽनुरूपं वेशं कुर्यात् श्रुत-
स्याभिजनस्य धनस्य देशस्य च । नोद्धतः । नित्यं शास्त्रा-
द्यवेची स्यात् । सति विभवे न जीर्णमलवद्वासाः स्यात् ।
न नास्तीत्यभिभाषेत । न निर्गन्धीग्रगन्धिरक्तञ्चमाल्यं विभृ-
यात् । विभृत्याञ्जलजं रक्तमपि । यष्टिञ्च वैष्णवम् । कम-
ण्डलुञ्च सोदकम् । कार्पासमुपवीतम् । रौक्मे च कुण्डले ।
नादित्यमुद्यन्तमीचेत । नास्तं यान्तम् । न वाससा ति-
रोहितम् । नचादर्शं जलमध्यगतम् । न मध्याह्ने । न
क्रूदस्य गुरोर्मुखम् । न तैलोदकयोः स्वच्छायाम् । न
मलवत्यादर्शं । न पद्वीं भोजनसमये । न स्त्रियं नग्नाम् ।
न कञ्चन मेहमानम् । न चालानभ्रष्टकुञ्जरम् । न च वि-
प्लवस्थोदृष दियुक्तम् । न मत्तम् । नामेध्यमग्नौ प्रक्षिपेत् ।
नाष्टञ्च । न विषम् । नापस्त्रपि । नाग्निं लङ्घयेत् । न

पादौ प्रतापयेत् । न कुशैस्तेषु वा परिमृज्यात् । न कांस्य-
 भाजने चार्पयेत् । न पादं पादेन । न मुत्रमास्त्रिखेत् ।
 न लोष्टमर्ही स्यात् । न तृणच्छेदी स्यात् । न दन्तैर्नख-
 लोमानि च्छिन्यात् । द्यूतं वर्जयेत् बालातपसेवाञ्च ।
 वस्त्रोपानहमाख्योपवीतान्यन्यधृतानि न धारयेत् । न
 शूद्राय मतिं दद्यात् नोच्छिष्टहविषो न तिलान् । न
 चाख्योपदिशेद्वर्त्मं न व्रतम् । न संहताभ्यां पाणिभ्यां शिर-
 उदरञ्च कण्डूयेत् । न दधिसुमनसौ प्रत्याचक्षीत । नात्मनः
 स्रजमपकर्षयेत् । सुप्तं न प्रबोधयेत् । नोदकग्रामभि-
 भाषेत न स्त्रेच्छान्त्यजान् । अग्निदेवब्राह्मणसन्निधौ प्रद-
 क्षिणम् पाणिमुद्धरेत् । न परध्वजे चरन्तीं गामाचक्षीत न
 पिवन्तं वत्सकम् । नोद्धतान् प्रहर्षयेत् । न शूद्रराज्ये
 निवसेत् नाधार्मिकजनाकीर्णं । न संवसेद्द्वैषहीने । नो-
 पसृष्टे । न चिरं पर्वते । न वृथाचिष्टां कुर्यात् । न नृत्य-
 गीते । नास्फोटनं कार्यम् । नास्त्रीलं कीर्तयेत् । नावृ-
 तम् । नाप्रियम् । न किञ्चिन्मर्माणि स्पृशेत् । नात्मानम-
 वजानीयाद्दीर्घमायुर्जिजीविषुः । चिरं सन्ध्यापासनं कु-
 र्यात् । न सर्पशस्त्रैः क्रीडेत् । अनिमित्ततः स्वानि
 खानि न स्पृशेत् । परस्य दण्डं नोदूयच्छेत् । शास्यं
 शासनार्थं ताडयेत् । तन्वा वेणुदलेन रज्ज्वा वा पृष्ठे ।
 देवब्राह्मणशास्त्रमहात्मनां परीवादं परिहरित् । धर्मवि-
 रुद्धौ चार्थकामौ । लोकविद्विष्टञ्च धर्ममपि । पर्वसु शान्ति-
 होमं कुर्यात् । न तृणमपि च्छिन्यात् । अलङ्कृतस्य तिष्ठेत् ।
 एवमाचारसेवी स्यात् ॥

श्रुतिस्मृत्युदितं सम्यक्साधुभिश्च निषेवितम् ।
 तमाचारं निषेवेत धर्मकामो जितेन्द्रियः ॥
 आचाराक्षभते चायुराचारादीक्षिता गतिम् ।
 आचारादनमद्यथ्यमाचाराद्यन्त्यलक्षणम् ॥
 सर्वलक्षणहीनोऽपि यः सदाचारवान्नरः ।
 अक्षधानोऽनसूयश्च शतं वर्षाणि जीवति ॥
 ॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे एकसप्ततितमोऽध्यायः ॥

दमयमेन तिष्ठेत् । दमश्चेन्द्रियाणां प्रकीर्तितः दान्त-
 स्यालं लोकः परश्च । नादान्तस्य क्रिया काचित् समृद्धति ॥
 दमः पवितं परमं मङ्गल्यं परमं दमः ।
 दमेन सर्वमाप्नोति यत्किञ्चिन्मनसेच्छति ॥
 दशार्धयुक्तेन रथेन याति मनोवशेनार्थपथानुवर्तिना ।
 तच्चेद्रथं नापहरन्ति वाजिनस्तथागतं नावजयन्ति शत्रवः ॥
 आपुर्यमाणमचलप्रतिष्ठं समुद्रमापः प्रविशन्ति यद्वत् ।
 तद्वत् कामा यं प्रविशन्ति सर्वे स शान्तिमाप्नोति न कामकामी ॥
 ॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे द्विसप्ततितमोऽध्यायः ॥

अथ आद्वेप्सुः पूर्वद्युर्ब्राह्मणानामन्वयेत् । द्वितीयेऽङ्गि
 शक्तपक्षस्य पूर्वार्हे क्षणपक्षस्यापराह्णे विप्रान् सुज्ञातान्
 स्वाचान्तान् यथाभूयो विद्याक्रमेण कुशोत्तरेष्वासनेषूपवेश-
 येत् । ह्रीं देवे प्राङ्मुखो त्रींश्च पित्रे उदङ्मुखान् एकैक-
 मुभयत्र वेति । आमश्चाद्वेपु काम्येषु च प्रथमं पञ्चकेनान्निं
 हुत्वा । पशुश्चाद्वेपु मध्यमपञ्चकेन । अमावास्यासूतमपञ्च-

केन । आग्रहायस्या जङ्घं कृष्णाष्टकासु च क्रमेणैव प्रथम-
मध्यमोत्तमपञ्चकैः । अश्वष्टकासु च । ततो ब्राह्मणानुज्ञातः
पितृनावाहयेत् । अपयान्वसुरा इति आहविघ्नकर्तृन् ।
यातुधानानपसार्य तिलैर्यातुधानानां विसर्जनं कृत्वा । एत
पितरः सव्यांस्तान् अमाय सन्वेतद्वः पितर इत्यावाहनं कृत्वा
कुश तिलमिश्रेण गन्धोदकेन यस्तिष्ठत्यमृतागाविति यन्मे-
मातेति च पायं निर्वर्त्य निवेद्यार्घ्यं कृत्वा निवेद्य चानुसेपनं
कृत्वा कुशतिलवस्त्रपुष्पालङ्कारधपदीपेर्यंथाशक्त्या विप्रान्
समभर्त्स्य वृत्तष्टुत्मन्द्रमादायादित्यारुद्राय सवद्वति वीच्याग्री
करवाणीत्युक्त्वा तत्र विप्रैः कुर्वित्युक्ते आहुतित्रयं दद्यात् ।
ये नामकाः पितर एतद्वः पितरोऽयं यज्ञे इति च हविरनु-
मन्त्रणं कृत्वा यथोपपन्नेषु पालेषु विशेषाद्रजतमयेष्वन्नं
नमो विश्वेभ्यो देवेभ्य इत्यन्नमादौ प्राङ्मुखोन्निवेदयेत् ।
पित्रे पितामहाय प्रपितामहाय च नामगोलाभ्यामुदङ्मु-
खेषु । तददत्सु ब्राह्मणेषु यन्मे प्रकामा अहोरात्रैर्यदा
क्रव्यादिति जपेत् । इतिहासपुराणधर्मशास्त्राणि चेति ।
उच्छिष्टसन्निधौ दक्षिणापेषु दर्भेषु पृथिवी दर्वी रक्षिता-
इत्येकं पिण्डं पित्रे निदध्यात् । अन्तरीक्षं दर्वी रक्षिता-
इति द्वितीयं पितामहाय । द्यौर्दर्वी रक्षिता इति तृतीयं
प्रपितामहाय । अन्न पितरः प्रेता इति वासोदेयम् । वीरान्नः
पितरो धत्त इत्यन्नम् । अन्न पितरो मादयध्वं यथाभागमाह-
षायध्वमिति दर्भमूले करघर्षणम् । उर्जं वहन्तीरित्यनेन
सोदकेन प्रदक्षिणं पिण्डानां विक्ररणं सेचनं कृत्वा अर्घ-
पुष्पधूपालेपनाद्यादिभस्त्रभोज्यानि च निवेदयेत् । उदक-

पावस्य मधुघृततिलैः संयुक्तञ्च । मुक्तवत्सु ब्राह्मणेषु तृप्तिमा-
 गतेषु मामिच्छेत्त्वं सत्त्वमस्युद्याद्विकिरमुच्छिष्टाग्रतः
 कृत्वा तृप्ताभवन्तः सम्पन्नमिति घृष्टोदङ्मुखेऽन्वाचमनमादौ
 दत्त्वा ततः प्राङ्मुखेषु दत्त्वा ततश्च सुसुप्रोक्षितमिति आह-
 देयं संप्रोक्ष्य दर्भपाणिः सर्वं कुर्यात् । ततः प्राङ्मुखाग्रतो-
 यन्मे नाम इति प्रदक्षिणं कृत्वा प्रत्येत्य च यथाशक्ति दक्षि-
 णाभिः समभ्यर्च्याभिरमन्तु भवन्त इत्युक्त्वा तैरुक्तोऽभिरताः
 स्मदति देवाश्च पितरश्चैत्यभिजपेत् । अन्नय्योदकञ्च नाम-
 गोवाभ्यां दत्त्वा विश्वे देवाः प्रीयन्तामिति प्राङ्मुखेभ्य-
 स्ततः प्राञ्जलिरिदं तन्मनाः सुमना याचेत । दातारो नोऽभि-
 वर्धन्तां वेदः सन्ततिरेव च । अद्या च नो मा व्यगमद्बहु देयञ्च
 नोऽस्त्विति । तथास्त्विति ब्रूयुः । अन्नञ्च नोबहु भवेदतिथींश्च
 लभेमहि । याचितारश्च नः सन्तु मा च याचस्य कश्चन ।
 इत्येताभ्यामाशिवः प्रतिगृह्य ।

वाजेवाजे इति ततोब्राह्मणांश्च विसर्जयेत् ।

पूजयित्वा यथान्धायमनुव्रज्याभिवाद्य च ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे त्रिसप्ततितमोऽध्यायः ॥

अष्टकासु दैवपूर्व्वं शाकमांसापूपैः आहं त्वन्वष्टकास्त्र-
 ष्टकावद्भौ दैवपूर्व्वमेवं हुत्वा माते पितामह्यै प्रपितामह्यै
 च पूर्व्ववद्ब्राह्मणान् भोजयित्वा दक्षिणाभिद्याभ्यर्च्यानुव्रज्या
 त्रिसर्जयेत् । ततः कर्षूः कुर्यात् । तन्म ले प्रागुदगम्युपस-
 माधानं कृत्वा पिण्डनिर्वपणम् । कर्षून्तयमूले पुरुषाणां
 कर्षून्तयमूले स्त्रीणाम् । पुरुषकर्षून्तयं साक्षे नोदकेन पूर-

येत् । स्त्रीकर्षूत्रयं सान्नेन पयसा । दध्ना मांसेन पयसा च
प्रत्येकं कर्षूत्रयं पूरयित्वा जपेद्भवतीभ्योऽस्तु चाक्षरम् ।

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे चतुःसप्ततितमोऽध्यायः ॥

पितरि जीवति यः श्राद्धं कुर्यात् स येषां पिता कुर्या-
त्तेषां कुर्यात् । पितरि पितामहे च जीवति येषां पितामहः
कुर्यात्तेषां कुर्यात् । त्रिषु जीवत्सु नैव कुर्यात् । यस्य
पिता प्रेतः स्यात् सपित्रे पिण्डं निधाय प्रपितामहात् परं
द्वाभ्यां दद्यात् । यस्य पिता पितामहश्च प्रेतौ स्यातां स
ताभ्यां पिण्डौ दत्त्वा पितामहपितामहाय दद्यात् । यस्य
पितामहः प्रेतः स्यात् स तस्मै पिण्डं निधाय प्रपिताम-
हात्परं द्वाभ्यां दद्यात् । यस्य पिता प्रपितामहश्च प्रेतौ
स्यातां स पित्रे पिण्डं निधाय पितामहात् परं द्वाभ्यां
दद्यात् ।

मातामहानामप्येवं श्राद्धं कुर्याद्विचक्षणः ।

मन्त्रोद्देशे यथान्यायं शेषाणां मन्त्रवर्जितम् ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे पञ्चसप्ततितमोऽध्यायः ॥

अमावास्यास्तिस्त्रोऽष्टकास्तिस्त्रोऽन्वष्टका माघी प्रौष्ठपदू-
र्द्धं कृष्णानयोदशी त्रीह्रियवपाकी चेति ।

एतांस्तु श्राद्धकालान् वै नित्यानाह प्रजापतिः ।

श्राद्धमेतेष्वकुर्व्याणोनरकं प्रतिपद्यते ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे षट्सप्ततितमोऽध्यायः ॥

आदित्यसं क्रमणं विषुवद्वयं विशेषेणायनद्वयं व्यती-
पातोजन्मर्चमभ्युदयश्च । एतांस्तु आहकालान् वै काम्यानाह
प्रजापतिः । आहमेतेषु ग्रहत्तं तदानन्त्याय कल्पते ॥

सम्यारात्रोर्न कर्त्तव्यं आहं खलु विचक्षणैः ।

तथोरपि च कर्त्तव्यं यदि स्याद्राहुदर्शनम् ॥

राहुदर्शनदत्तं हि आहमाचन्द्रतारकम् ।

गुणवत् सर्व्वकामीयं पितृणां सुपतिष्ठते ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे सप्तसप्ततितमोऽध्यायः ॥

सततमादित्येऽङ्गि आहं कुर्वन्नारोग्यमाप्नोति । सौभाग्यं
चान्द्रे । समरविजयं क्रीजे । सर्व्वान् कामान् बीधे ।
विद्यामभीष्टां जीवे । धनं शौक्रे । जीवितं शनैश्चरे ।
स्वर्गं कृत्तिकासु । अपत्यं रोहिणीषु । ब्रह्मवर्चस्यं सौम्ये कर्म-
सिद्धिं रौद्रे । भुवं पुनर्वसौ पुष्टिं पुष्ये । त्रियं सर्पे । सर्व्वान्
कामान् पैत्रे । सौभाग्यं भाग्ये । धनमार्थमणे । ज्ञातिश्रेष्ठं
हस्ते । रूपवतः सुतां स्वाङ्गे । वाणिज्यसिद्धिं स्वातौ ।
कनकं त्रिशाखासु । मित्राणि मैत्रे । राज्यं शक्रे । कृषिं
मूले । समुद्रयानसिद्धिमाप्ये । सर्व्वान् कामान् वैश्वदेवे ।
श्रेष्ठमभिजिति । सर्व्वान् कामान् श्रवणे । स्वर्णं वासवे ।
आरोग्यं वारुणे । कुप्यद्रज्यमाजे । गृहमाहिर्ब्रध्ने । गाः
पौष्णे । तुरङ्गमाश्विने । जीवितं याम्ये । गृहसुरूपाः
स्त्रियः प्रतिपदि । कन्यां वरदां द्वितीयायाम् सर्व्वान् कामां
स्तृतीयायाम् । पशुं चतुर्थ्याम् । त्रियं पञ्चम्याम् । दूत-
विषयं षष्ठ्याम् । कृषिं सप्तम्याम् । वाणिज्यमष्टम्याम् ।

पशून्वयम्याम् वाजिनो दशम्याम् । ब्रह्मवर्षस्त्रिनः पुत्राने-
कादश्याम् । आयुर्वसुरान्यजयान् द्वादश्याम् । सौभाग्यं
त्रयोदश्याम् । सर्वकामान् पञ्चदश्याम् शक्यहतानाम् ।
आर्द्धकर्म्मणि चतुर्दशी शस्ता । अपि पित्र्यगौत्रे गाये
भवतः ।

अपि जायेत सोऽस्माकं कुले कश्चिन्नरोत्तमः ।

प्राहृत्काले ऽसिते पक्षे त्रयोदश्यां समाहितः ॥

मधूत्कटेन यः आर्द्धं पायसेन समाचरेत् ।

कार्त्तिकं सकलं मासं प्राक्छाये कुक्षरस्य च ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे अष्टसप्ततितमोऽध्यायः ॥

अथ न नक्तं गृहीतेनोदकेन आर्द्धं कुर्यात् । कुशा-
भावे कुशस्थाने काशान् दुर्वां वा दद्यात् । वाससोऽर्थेकार्पा-
सोत्थं सूत्रम् । दशां विवर्जयेद् यद्यप्याहतवस्त्रजा स्यात् ।
उग्रगन्धीन्यगन्धीनि कण्टकिजातानि रक्तानि च पुष्पाणि ।
पल्लानि सुगन्धीनि कण्टकिजातान्यपि जलजानि रक्तान्यपि
दद्यात् । वसां मेदश्च दीपार्थं न दद्यात् । घृतं तैलं वा
दद्यात् । जीवजं सर्वधूपार्थं न दद्यात् । मधुघृतसंयुक्तं
गुग्गुलुं दद्यात् । चन्दनकुङ्कुमकपूरं रागुरपद्मकान्धनुलेप-
नार्थं । न प्रत्यक्षलवणं दद्यात् हस्तेन च घृतव्यञ्जनादि ।
तैजसानि पात्राणि दद्यात् । विशेषतो राजतानि । खड्ग-
कुतपल्लणाजिनतिलसिद्धार्थकाक्षतानि च पवित्राणि रक्षो-
घ्नानि चेति दद्यात् । पिप्पलीमुकुन्दकभूस्तृणशिशुसर्षप-

सुरसासर्जकसुवर्षलकुशाण्डालावुवार्त्ताकुपालङ्घ्रिपोदकीत-
ण्डुलीयककुसुम्भपिण्डालुकमहिषीक्षीराणि वर्जयेत् । राज-
माषमसूरपर्युषितकृतलवणानि च । कोपं परिहरेत् ।
नाशुपातयेत् । न त्वरां कुर्यात् । घृतादिदाने तैजसानि
पात्राणि खड्गपात्राणि फल्गुपात्राणि च प्रशस्तानि । अत्र च
श्लोको भवति ॥

सौवर्णराजताम्याच्च खड्गेनौडुम्बरेण च ।

दत्त मन्त्रय्यतां याति फल्गुपात्रेण चाप्यथ ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे एकोनाशीतितमोऽध्यायः ॥

तिलैर्ब्रीहियवैर्मासैरङ्गिर्मूलफलैः शाकैः श्यामाकैः
प्रियङ्गुभिर्नीवारैर्मुद्गैर्गोधूमैश्च मांसं प्रीयन्ते । द्वौ मासौ
मत्समासेन । त्रीन्हारिणेन । चतुरक्षौरभ्रेण पञ्च शाकु-
नेन । षट्छागेन । सप्त रौरवेण । अष्टौ पार्षतेन । नव गव-
येन । दश माहिषेण । एकादश कौर्मेण । सम्बत्सरं गव्येन
पयसा तद्विकारैर्वा । अत्र पिढगीता गाथा भवति ॥

कालशाकं महाशक्कं मांसं वाघ्रीणसस्य च ।

विषाणवर्ज्या ये खड्गास्तांस्तु भक्षामहे सदा ।

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे ऽशीतितमोऽध्यायः ॥

चाक्षमासनमारोपयेत् । न पदा स्पृशेत् । उच्छेपणं
भूमिमतमजिघ्रस्याशठस्य वा । दासवर्गस्य तत्पित्रे भाम-
चेयं प्रचक्षते ।

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे एकाशीतितमोऽध्यायः ॥

दैवे कर्मणि ब्राह्मणं न परीक्षेत । प्रयत्नात् पितॄन् परीक्षेत ।
हीनाधिकाङ्गान् विवर्जयेत् । विकर्मणां वैद्वान्त्रितिकान्
वृथाविज्ञानो नक्षत्रजीविनो देवसकांश्च चिकित्सकान् अनूढा-
पुत्रान् तत्पुत्रान् बहुयाजिनो ग्रामयाजिनः शूद्रयाजिनोऽ-
याज्याजिनो ब्राह्म्यांस्तदयाजिनः पर्वकारान् सूचकान् भूत-
काष्ठापकान् भूतकाष्ठापितान् शूद्राक्षपुष्टान् पतितसंसर्गान्
अनधीयानान् सम्भोपासनाननुष्ठान् राजसेवकान् नग्नान्
पितृमातृगुर्वग्निस्वाध्यायत्यागिनश्चेति ॥

ब्राह्मणापसदा स्ते कथिताः पङ्क्तिदूषकाः ।

एतान् विवर्जयेच्छेषाच्छास्त्रकर्मणि पण्डितः ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे द्वितीयोऽध्यायः ॥

अथ पङ्क्तिपावनाः । निष्ठाधिकेतः पञ्चान्विर्ण्येष्ठसा-
मगो वेदपारगो वेदाङ्गस्याप्येकस्य पारगः पुराणतिहास-
व्याकरणपारगो धर्मशास्त्रस्याप्येकस्य पारगस्तीर्थपूतो यज्ञ-
पूत स्तपःपूतः सत्यपूतो मन्त्रपूतो गायत्रीजपनिरतो ब्रह्म-
देवानुसन्तानस्त्रिमुपर्णो जामाता दौहित्रश्चेति । विशेषेण
च योगिनः । अत्र पितृगीता गाथा भवति ॥

अये स स्यात् कुलेऽस्माकं भोजयेद्यस्तु योगिनम् ।

विप्रं आह्वे प्रयत्नेन येन तृप्यामहे वयम् ।

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे तृतीयोऽध्यायः ॥

न स्तेऽविषये आहं कुर्यात् । न गच्छेन्नेऽविषयम् ।

परनिपानेष्वपि प्रीत्या तत्साम्यमुपगच्छतीति ॥

चातुर्वर्ण्यवस्थानं यस्मिन् देशे न विद्यते ।

स स्वेच्छदेशो विज्ञेय आर्यावर्तस्ततः परः ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे चतुरशीतितमोऽध्यायः ॥

अथ पुष्करेषु आद्यम् । जप्यहोमतपांसि च । पुष्करे
ज्ञानमालतः सर्वपापेभ्यः पतौ भवति । एवमेव गयाशीर्षे
अक्षयवटे अमरकण्टकपर्वते वराहपर्वते यत् कचन नर्मदा-
तीरे यमुनातीरे गङ्गायां विशेषतः कुशावर्त्तं विष्णुके नील-
पर्वते कनखले कुजाम्बे भृगुतुङ्गे केदारं महालये नङ्गन्ति-
कायां सुगन्धायां शाकम्भ्यां फल्गुतीर्थं महागङ्गायां लिङ्ग-
लिकाश्रमे कुमारधारायां प्रभासे यत् कचन सरस्वत्यां
विशेषतः ।

गङ्गाहारे प्रयागे च गङ्गासागरसङ्गमे ।

सततं नैमिषारण्ये वाराणस्यां विशेषतः ॥

अगस्त्याश्रमे कण्वाश्रमे कौशिक्यां सरयूतीरे शोणस्त्र-
ण्योतिषायाश्च सङ्गमे श्रीपर्वते कालोदके उत्तरमानसे वङ्ग-
वायां मतङ्गवाप्यां सप्तार्धे विष्णुपदे स्वर्गमार्गपदे गोदा-
वर्ध्यां गोमत्यां वेचवत्यां विपाशायां वितस्तायां शतद्रुतीरे
चन्द्रभागायां इरावत्यां सिन्धोस्तीरे दक्षिणे पञ्चनदे श्रीजम्बे ।
एवमादिष्वन्येषु तीर्थेषु सरिद्धरासु सर्वेष्वपि स्वभावेषु
पुलिनेषु प्रस्रवणेषु पर्वतेषु निकुञ्जेषु वनेषूपवनेषु गोमय-
पलिप्तेषु मनोज्ञेषु । अत्र च पितृगीता गाथा भवन्ति ॥

कुलेऽस्माकं स जन्तुः स्यादथो नो ददग्राज्जलाञ्जलीन् ।

नदीषु बहुतोयासु शीतलासु विशेषतः ॥

अपि जायेत सोऽस्माकं कुले अश्विनरोत्तमः ।
 गयाशीर्षे बटे माहं यो नः कुर्यात् समाहितः ॥
 एष्टव्या बहवः पुत्रा यद्ये कोऽपि गयां व्रजेत् ।
 यजेत वाग्धमेधेन नीलं वा वृषमुत्सृजेत् ॥
 ॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे पञ्चाशीतितमोऽध्यायः ॥

अथ वृषोत्सर्गः कार्त्तिक्यामाश्वयुज्यां वा । तत्तादावेव
 वृषभं परीक्षेत । जीवदत्सायाः पयस्विन्याः पुत्रं सर्वलक्ष-
 णोपेतं नीलं लोहितं वा सुखपुच्छपादशृङ्गशृङ्गं यूयस्या-
 च्छादकम् । ततो गवां मध्ये सुसमित्तमग्निं परिस्तीर्य पीष्णं
 चरुं पयसा अपयित्वा पूषा गा अन्वेतु न ईह रतिरिति च
 हुत्वा वृषमयस्कारस्वङ्कयेत् । एकस्मिन् पार्श्वे चक्रेणापर-
 स्मिन् पार्श्वे शूलेन । अङ्कितश्च हिरण्यवर्णा इति चतसृभिः
 शन्नोदेवीति च स्थापयेत् । स्नातमलङ्कृतं स्नातालङ्कृताभि-
 र्चतसृभिवत्सतरीभिः सार्धमानीय रुद्रान् पुरुषसूक्तं कुष्मा-
 ण्डीश्च जपेत् । पिता वत्सेतिवृषभस्य दक्षिणे कर्णे पठेत्
 इमञ्च ।

वृषोहि भगवान् धर्मश्चतुष्पादः प्रकीर्तितः ।
 वृणोमि तमहं भक्त्या स मे रक्षतु सर्वतः ॥
 एनं युवानं पतिं वो ददाम्यनेन क्रीडन्तीश्चरथ प्रियेण ।
 महामहिप्रजया मातनुभिर्मारधाम द्विषते सोम ! राजन् ॥
 वृषं वत्सतरीयुक्तमैशान्यां कारयेद्दिशि ।
 होतुर्वस्त्रयुगं दद्यात् सुवर्णं कांस्यमेव च ॥
 अयस्कारस्य दातव्यं वेतनं मनसेषितम् ।

भोजनं बहुसर्पिष्कं ब्राह्मणांश्चात्र भोजयेत् ॥
 उत्सृष्टो वृषभो यस्मिन् पिवत्यथ जलाशये ।
 जलाशयं तत्सकलं पितृस्तस्योपतिष्ठति ॥
 शृङ्गेणोत्तिष्ठते भूमिं यत्र कचन दर्पितः ।
 पितृणामन्नपानं तत् प्रभूतमुपतिष्ठति ॥
 ॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे षडशीतितमोऽध्यायः ॥

अथ वैशाख्यां पौर्णमास्यां कृष्णशृङ्गाजिनं सुवर्णशृङ्गं
 रोप्यसुरं मौक्तिकलाङ्गूलभूषितं कृत्वा आविके वस्त्रे च
 प्रसारयेत् । ततस्त्रिलैः प्रच्छादयेत् । सुवर्णनाभिञ्च कुर्यात् ।
 आहतेन वासोयुगेन प्रच्छादयेत् । सर्व्वगन्धरत्नैश्चालङ्कृतं
 कुर्यात् । चतसृषु दिक्षु चत्वारि तैजसपात्राणि क्षीरदधि-
 मधुघृतपूर्णानि निधायहिताग्नये ब्राह्मणायालङ्कृताया
 वासोयुगेन प्रच्छादिताय दद्यात् । अत्र च गाथा भवन्ति ॥

यसु कृष्णाजिनं दद्यात् ससुरं शृङ्गसंयुतम् ।
 तिलैः प्रच्छादय वासोभिः सर्व्वरत्नैरलङ्कृतम् ॥
 ससमुद्रगुहा तेन सशैलवनकानना ।
 चतुरन्ता भवेद्दत्ता पृथिवी नाम संशयः ॥
 कृष्णाजिने तिलान् कृत्वा हिरण्यं मधुसर्पिषी ।
 ददाति यसु विप्राय सर्व्वं तरति दुष्कृतम् ॥
 ॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे सप्ताशीतितमोऽध्यायः ॥

अथ प्रसूयमाना गौः पृथिवी भवति तामलङ्कृतां ब्राह्म-

णाय दत्त्वा पृथिवीदानफलमाप्नोति । अन च गाथा
भवति ।

सवत्सा रोमतुल्यानि युगान्युभयतोमुखीम् ।

दत्त्वा स्वर्गमवाप्नोति अद्धानः समाहितः ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे ऽष्टाशीतितमोऽध्यायः ॥

मासः कार्त्तिकोऽग्निदैवत्यः । अग्निश्च सर्वदेवानां मुख-
म् । तस्मात् कार्त्तिकं मासं वह्निःस्त्रायी गायत्रीजपनिरतः
सकृदेव हविष्याशी संवत्सरकृतात् पापात् पूतो भवति ।

कार्त्तिकं सकलं मासं नित्यस्त्रायी जितेन्द्रियः ।

जपन् हविष्यभुग्दाता सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे एकोननवतितमोऽध्यायः ॥

मार्गशीर्षशुक्लपञ्चदश्यां मृगशिरःसंयुक्तायां चूर्णित
लवणस्य सुवर्णनाभं प्रस्थमेकं चन्द्रोदये ब्राह्मणाय प्रदाप-
येत् । अनेन कर्मणा रूपसौभाग्यवानभिजायते । पौषी-
चेत् पुण्ययुक्ता स्यात्तस्यां गौरसर्पपकल्कोदत्तिं तशरीरे गन्ध-
घृतपूर्णकुम्भेनाभिविक्तः सर्वौषधिभिः सर्वगन्धैः सर्वबीजैश्च
स्नातो घृतेन भगवन्तं वासुदेवं स्नापयित्वा गन्धपुष्पधूपदीप-
नैवेद्यादिभिश्चाभ्यर्च्य वैष्णवैः शास्त्रैर्वर्हस्यत्यैश्च मन्त्रैः पावके
हुत्वा ससुवर्णेन घृतेन ब्राह्मणान् स्वस्ति वाचयेत् । वासो-
युगं कर्त्तुं दद्यात् । अनेन कर्मणा पुण्यते । माघी मघायुता
चेत्तस्यां तिलैः श्राद्धं कृत्वा पूतो भवति । फाल्गुनी फल्-
गुनीयुता चेतस्यात्तस्यां ब्राह्मणाय सुसंस्कृतं स्वास्तीर्षं शयनं

निवेद्य भार्या मनोज्ञां रूपवतीं द्रविणवतीञ्चाप्नोति । ना-
 र्थ्यपि भर्तारम् । चैत्री चित्रायुता स्यात्तस्यां चित्रवस्त्रप्रदानेन
 सौभाग्यमाप्नोति । वैशाखी विशाखायुता चेत्तस्यां ब्राह्मण-
 सप्तकं श्वैद्र्युक्तैस्त्रिलैः सन्तर्प्य धर्मराजानं प्रीणयित्वा
 पापेभ्यः पूतो भवति । ज्यैष्ठ्ये ज्येष्ठायुता चेत्तस्यां क्लृप्तान-
 हप्रदानेन गवाधिपत्यं प्राप्नोति । आषाढ्यामाषाढायुक्ताया-
 मन्नपानदानेन तदेवाक्षयमाप्नोति । श्रावण्यां श्रवणयुक्तायां
 जलधेनुं साक्षां वासोयुगाच्छादितां दत्त्वा स्वर्गमाप्नोति ।
 प्रौष्ठपदां प्रौष्ठपदायुक्तायां मोदानेन सर्वपापविनिर्मुक्तो-
 भवति । आश्वयुज्यामश्विनीमते चन्द्रमसि दृतपूर्णं भाजनं
 सुवर्णयुतं विप्राय दत्त्वा दीपान्निर्भवति । कार्तिकी कृत्ति-
 कायुता चेत्तस्यां सितमुच्चाणमन्यवर्णं वा शशाङ्कोदये सर्व-
 शस्त्ररत्नगन्धोपेतं दीपमध्ये ब्राह्मणाय दत्त्वा क्लान्तारभयं
 नश्यति । वैशाखशुक्लतृतीयायामुपोषितोऽन्नतैर्वासुदेवमभ्यर्च्य
 तानेव हुत्वा दत्त्वा च सर्वपापेभ्यः पूतो भवति । यच्च तस्मि-
 न्नहनि प्रयच्छति तदक्षयमाप्नोति । पौष्ण्यां समतीतायां
 कृष्णपक्षद्वादश्यां सोपवासस्त्रिलैः स्नातस्त्रिलोदकं दत्त्वा
 तिलैर्वासुदेवमभ्यर्च्य तानेव हुत्वा दत्त्वा भुक्त्वा च पापेभ्यः
 पूतो भवति । माघ्यां समतीतायां कृष्णद्वादश्यां सोपवासः
 श्रवणं प्राप्य वासुदेवायतोमहावर्त्तिद्वयेन दीपद्वयं दद्यात् ।
 दक्षिणपार्श्वे महारजनरक्तेन समग्रेण वाससा दृततुला
 मष्टाधिकां दत्त्वा वामपार्श्वे तिलतैलतुलां साष्टां दत्त्वा
 श्वेतेन समग्रेण वाससा । एतत्कृत्वा कृतकृत्यो यस्मिन्
 राष्ट्रेऽभिजायते यस्मिन् देशे यस्मिन् कुले स तत्रोच्चलो

भवति । आश्विनं सकलं मासं ब्राह्मणेभ्यः प्रत्यहं दृतं
प्रदद्यादश्विनौ प्रीणयित्वा रूपं भाग्भवति । तस्मिन्नेव
मासि प्रत्यहं गोरसैर्ब्राह्मणान् भोजयित्वा राज्यभाग्भ-
वति । प्रतिमासं रेवतोयुते चन्द्रमसि मधुष्टतयुतं रेवती-
प्रीत्यै परमात्मं ब्राह्मणान् भोजयित्वा रेवतीं प्रीणयित्वा
रूपभाग्भवति । माघे मासेऽग्निं प्रत्यहं तिलैर्हुत्वा सष्टतं
कुष्माण्डं ब्राह्मणान् भोजयित्वा दीप्ताग्निर्भवति । सर्वा
चतुर्दशीं नदीजले स्नात्वा धर्मराजान् पूजयित्वा सर्वपा-
पेभ्यः पूतो भवति ।

यदीच्छेद्दिपुलान् भोगान् चन्द्रसूर्यग्रहोपगान् ।

प्रातःस्नायी भवेन्नित्यं द्वौ मासौ माघफाल्गुनौ ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे नवतितमोऽध्यायः ॥

अथ कूपकर्तुं स्तब्धहृत्ते पानीये दुष्कृतस्याहं विन-
श्रति । तद्भागकनित्यदृष्टो वारुणं लोकमश्नुते । जलप्रदः
सदा दृष्टो भवति । वृक्षारोपयितुर्ह्यत्राः परलोके पुत्रा भ-
वन्ति । वृक्षप्रदो वृक्षप्रसूनैर्ह्वान् प्रीणयति फलैश्चातिथीन्
ह्ययथा चाभ्यागतान् देवे वर्षत्युदकेन पिबृन् । सेतुकृत्
स्वर्गमाप्नोति देवायतनकार्यस्य देवायतनं करोति तस्यैव
लोकमाप्नोति । सुधासिक्तं कृत्वा यशसा विराजते । विविक्तं
कृत्वा गन्धर्वलोकमाप्नोति । पुष्पप्रदानेन श्रीमान् भवति ।
अनुलेपनप्रदानेन कीर्त्तिमान् भवति । दीपप्रदानेन चक्षुश्मान्
सर्वतोऽवलम्ब्य । अन्नप्रदानेन बलवान् । धूपप्रदानेनोद्भि-
गच्छति । देवनिर्वाण्यपनयनाहोप्रदानफलमाप्नोति । देवा-

यतनमार्जनात्तदुपलेपनाद्ब्राह्मणोच्छिष्टमार्जनात् पादा-
दिशौचोदकव्यपरिचरणाच्च ॥

कूपारामतडागेषु देवतायतनेषु च ।

पुनःसंस्कारकर्त्ता च लभते मौलिकं फलम् ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे एकनवतितमोऽध्यायः ॥

सर्वदानाधिकमभयप्रदानम् । तत्प्रदानेनाभौषितं
लोककाप्नोति भूमिप्रदानेन च । गोचर्ममात्रमपि भुवं
प्रदाय सर्वपापेभ्यः पूतो भवति । गोप्रदानेन स्वर्गलोकमा-
प्नोति । दशधेनुप्रदो गोलोकान् । शतधेनुप्रदो ब्रह्मलोकान् ।
सुवर्षशृङ्गीं रौप्यसुरां मुक्तालाङ्गुलां कांस्योपदोहां वस्त्रो-
त्तरीयां दत्त्वा धेनुरोमसंस्थानि वर्षाणि स्वर्गलोकमाप्नोति ।
विशेषतः कपिलाम् । दान्तं धुरन्धरं दत्त्वा दशधेनुप्रदो
भवति । अश्वदः सूर्यसालोक्यमाप्नोति । वासोदचन्द्रसालो-
कम् । सुवर्षदानेनाग्निसालोक्यम् । रूपप्रदानेन रूप्यम् ।
तैजसानां पाताणां प्रदानेन पात्रं भवेत् सर्वकामानाभौषध-
प्रदानेन च । लवणप्रदानेन च लावण्यम् । धान्यप्रदानेन
वृत्तिं शस्यप्रदानेन च । अन्नदः सर्वम् । धान्यप्रदानेन सौभा-
ग्यम् । अकौर्त्तितानामन्येषां दानात् स्वर्गमवाप्नुयादिति ।
तिलप्रदः प्रजामिष्टां इन्धनप्रदानेन दीप्ताग्निर्भवति । आस-
नप्रदानेन स्थानम् । शय्याप्रदानेन भार्याम् । उपानयदाने-
नाश्वतरीयुक्तं रथम् । छत्रप्रदानेन स्वर्गम् । तालवृन्तचामर-
प्रदानेनाध्वसुखित्वम् । वास्तुप्रदानेन नमराधिपत्यम् ॥

यद्यदिष्टतमं लोके यच्चास्ति दयितं गृहे ।

तत्तद्गुणवते देयं तदेवाक्षय्यमिच्छता ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे दिनवतितमोऽध्यायः ॥

अब्राह्मणे दत्तं तत्सममेव पारलौकिकम् । द्विगुणं
ब्राह्मणब्रुवे । सहस्रगुणं प्राधीते । अनन्तं वेदपारगे । पुरो-
हितस्वात्मन एव पात्रम् । स्वसा दुहिता जामातरश्च पात्रम् ।

न वार्यपि प्रयच्छेत वैडालव्रतिके द्विजे ।

न वक्रव्रतिके पापे नावेदविदि धर्मवित् ॥

धर्मध्वजी सदा लुब्धश्चाग्निको लोकदाग्निकः ।

वैडालव्रतिको ज्ञेयो हिंस्रः सर्वाभिसन्धिकः ॥

अधोदृष्टिर्नैकतिकः सार्थसाधनतत्परः ।

शठो मिथ्याविनीतश्च वक्रव्रतपरोद्विजः ॥

ये वक्रव्रतिनो लोके ये च मार्जारलिङ्गिनः ।

ते पतत्यन्धतामिस्त्रे तेन पापेन कर्मणा ॥

न धर्मस्यापदेशेन पापं कृत्वा व्रतं चरेत् ।

व्रतेन पापं प्रच्छाद्य कुर्वन् क्रीशूद्रदम्भनम् ॥

प्रेत्येह चेदृशो विप्रो गृह्यते ब्रह्मवादिभिः ।

कृष्णनाचरितं यच्च तद्वै रक्षांसि गच्छति ॥

अलिङ्गो लिङ्गिवेशेन यो वृत्तिमुपजीवति ।

स लिङ्गे नाहरत्येन स्तिर्यग्रग्योनौ प्रजायते ॥

न दानं यशसे दद्यान्नभयान्नोपकारिणे ।

न नृत्यगीतशीलेभ्यो धर्मार्थमिति निश्चितम् ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे दिनवतितमोऽध्यायः ॥

मृही बलीपलितदर्शने वनाश्रयो भवेत् । अपत्यस्य
 चापत्यदर्शनेन वा । पुत्रेषु भार्या निक्षिप्य तयानुगम्यमा-
 नो वा । तत्तापप्रग्नीनुपचरेत् । अफालकशेन पञ्चयन्त्रात्
 हापयेत् । स्वाध्यायं च न जह्यात् । ब्रह्मचर्यं पालयेत् ।
 चर्मचौरवासाः स्यात् । जटाश्मश्रुलोमनखांस्य विभृयात् ।
 निषवणस्त्रायी स्यात् । कपोतवृत्तिर्मांसनिचयः सम्बत्सर-
 निचयो वा । सम्बत्सरनिचयो पूर्वनिचितमाश्रयुष्यां
 जह्यात् ॥

ग्रामादाहृत्य वाश्रीयादष्टौ आसान् वने वसन् ।

पुटेनैव पलाशेन पाणिना शकलेन वा ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे चतुर्नवतितमोऽध्यायः ॥

वानप्रस्थस्तपसा शरीरं शोषयेत् । ग्रीके पञ्चतपाः
 स्यात् । आकाशशायी प्रावृषि । अर्द्रवासा हेमन्ते ।
 नक्ताशो स्यात् । एकान्तरह्रन्तरत्नान्तराशी वा स्यात् ।
 पुष्पाशी । फलाशी । शाकाशी । पर्णाशी । मूलाशी ।
 यवान् पद्मान्तयोर्व्वा सकृदश्रीयात् । चान्द्रायणैर्वा वर्त्तन्त ।
 अश्वकुट्टः । दन्तोल्बलिकीवा ॥

तपोमूलमिदं सर्वं दैवमानुषजं जगत् ।

तपोमध्यं तपोऽन्तश्च तपसा च तथावृतम् ॥

यद्दुस्वरं यद्दुरापं यद्दूरं यच्च दुष्करम् ।

सर्वं तत्तपसा साध्यं तपोहि दुरतिक्रमम् ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे पञ्चनवतितमोऽध्यायः ॥

अथ त्रिष्वान्यनेषु पञ्चकषायः प्राज्ञापत्वामिष्टिं कृत्वा
सर्वं वेदं दक्षिणां दत्त्वा प्रब्रव्यान्ममी स्यात् । आत्मन्वन्मी-
नारीषा भिक्षार्थं ग्राममियात् । सप्तागारिकं भैक्षमाद-
द्यात् । अलाभे न व्यथेत । न भिक्षुकं भिषेत । भुक्तवति
जनेऽतीते पात्रसम्प्राप्ते भैक्षमादद्यात् । दृष्टमये क्षरुपात्रे-
क्षारुपात्रे वा । तेषाञ्च तस्याग्निः शुद्धिः स्यात् । अभिघू-
जितलाभादुद्विजेत । शून्वागारनिकेतनः स्यात् । हस्तमू-
लनिकेतनो वा । न ग्रामे द्वितीयां रात्रिमावसेत् । कौपी-
नाच्छादनमात्रमेव वसनमादद्यात् । दृष्टिपूतं गृध्रेण
पादम् । वस्त्रपूतं जलमादद्यात् । सत्वपूतं बदेत् । मनः-
पूतं समाचरेत् । मरणं नाभिकामयेत जीवितञ्च । अति-
वादांस्तिथिचित । न कञ्चनावमन्येत । निराशीः स्यात् ।
निर्भ्रमस्कारः ॥

वाय्वैकं तक्षती वाहुं चन्दनेनैकमुद्यतः ।

नाकल्याणं च कल्याणं तयोरपि च चिन्तयेत् ॥

प्राणायामधारणाध्याननित्यः स्यात् । संसारस्यानि-
वृत्त्यां पश्येत् । शरीरस्वाशुचिभावम् । क्रूरया रूपविष-
य्यवम् । शरीरमानसामन्तुकव्याधिभिश्चोपतापम् । सह-
जैश्च । नित्यान्धकारे गर्भे वसतिं मूलपुरीषमध्ये च । तत्र च
शैतोष्णदुःखानुभवनम् । जन्मसमये योनिस्फुटनिर्गमाम्ब-
हहुःखानुभवनम् । मास्ये मोहं गुरुपरब्रह्मताम् । त्र्यध्वय-
नादनेकल्लेशम् । यौवने च विषयप्राप्तावमार्गेण तद्व्याप्ती
विषयसेवनामरके पतनम् । अप्रियैर्वसतिं प्रियैश्च विप्रक्षे-
पम् । नरकेषु च सुमहदुःखम् । संसारसंस्तुती तिर्य-

ग्योनिषु च । एवमस्मिन् सततपापिनि संसारे न कि-
 ञ्चित् । यदपि किञ्चिद् : खापेक्षया सुखसंज्ञं तदप्यनित्यम् ।
 तस्मै वाशक्तावलभने वा महद् : खम् । शरीरं चेदं सप्तधा-
 तुकं पश्येत् वसारुधिरमांसास्थिमोदोमज्जायुक्तात्मकं चर्मा-
 बनञ्च दुर्गन्धि च मलायतनं सुखशतैरपि वृत्तं विकारि
 प्रयत्नाद्भूतमपि विनाशि कामक्रोधलोभमोहमदमात्सर्य-
 स्थानं पृथिव्यप्तेजोवाय्वाकाशात्मकं अस्थिशिराधमनिस्त्रा-
 युयुतं रजस्वलं षट् त्वक्पेशि अष्टां त्रिभिः शतैः पञ्चधि-
 कैर्धार्यमाणम् । तेषां विभागः । सूक्ष्मैः सह चतुःषष्टिर्द-
 शनाः, विंशतिर्नखाः, पाणिपादशलाकाश्च, षष्टिरङ्गुलीनां
 पर्वणि, द्वे पाष्णीः, चतुष्टयं गुल्फेषु, चत्वार्यरन्ध्रयोः,
 चत्वारि जङ्घयोः, द्वे द्वे, जानुकपोलयोः द्वे द्वे अक्षतालू-
 षकत्रयोणिफलकेषु, भगास्थ्येकं, पृष्ठास्थि पञ्चचत्वारिंशद्भागं,
 पञ्चदशास्थीनि पीवा, जान्वेकं, तथा हनुः, तन्मूले च
 द्वे, द्वे खलाटाक्षिगण्डे, नासा घनास्थिका, अर्बुदैः स्थान-
 क्रैश्च सार्धं द्वासप्ततिः पार्श्वकाः, उरः सप्तदश, द्वौ शङ्खकौ,
 चत्वारि कपालानि शिरश्चेति । शरीरेऽस्मिन् सप्तशिराश-
 तानि । नत्र स्त्रायुशतानि । धसनीशते द्वे । पञ्चपेशीश-
 तानि । शुद्रधमनीनामेकोनविंशच्चक्षाणि नवशतानि षट्-
 पञ्चाशच्चमन्यः । लक्षत्रयं श्मश्रुकेशकूपानाम् । सप्तोत्तरं
 मर्शशतम् । सन्धिशते द्वे । चतुःपञ्चाशद्रीमकोटयः सप्तष-
 ट्षि लक्षाणि । नाभिरोजोगुदं, युक्कं शोणितं शङ्खको मृष्टौ
 कण्ठोद्दयश्चेति प्राणायतनानि । बाहुद्वयं जङ्घाद्वयं
 मध्यं शोर्षमिति षडङ्गानि । वसा वया अवहननं नाभिः

लोमी यकत् शीहा क्षुद्रान्नं वुक्को वस्तिः पुरीमाधानमामा-
 शयोद्धदयं स्य सान्नं शुद्धमुदरं शुद्धकोष्ठम् । कनीनिके
 भक्षिकूटे शङ्कुली कर्षी कर्णपल्लवौ मण्डो भ्रुवौ शङ्खौ
 दन्तवेष्टावोष्ठौ ककुब्दरे वंशयो वृषयो वुक्को ज्ञेयसङ्घातको
 स्तनौ उपविद्धा स्त्रियो बाह्वज्जं जरूपिण्डिके तालदरं
 वस्तिशीर्षौ चिबुकं गलगुण्डिके भवटचेत्यस्मिन् शरी-
 रेके स्थानानि । शब्दस्पर्शरूपगन्धाद्य विषयाः । नासि-
 कालोचनत्वग्जिह्वाश्रोत्रमिति बुद्धेन्द्रियाणि । हृत्तो पादौ
 पायूपस्थं जिह्वेति कर्मेन्द्रियाणि । मनोबुद्धिरात्मा चाव्यक्त-
 मित्तीन्द्रियातीताः ॥

इदं शरीरं वसुधे ! जेतु मित्यभिधीयते ।
 एतदुयो वेत्ति तं प्राहुः जेतुमिति तद्दिदः ॥
 जेतुमिव मां विद्धि सर्वज्ञेषु भाविनि ! ।
 जेतुं जेतुमविज्ञानं ज्ञेयं नित्यं सुमुक्षुषा ॥
 ॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे धम्मवतित्तमोऽध्यायः ॥

जबस्थोत्तानचरणः सव्ये करे करमितरं न्यस्य तालुस्था-
 चक्षजिह्वोदन्तैर्दन्तानेसंस्पृशन् स्वनासिकाद्यं पश्यन् दिश-
 खानवलोकयन् विभीः प्रशान्तात्मा चतुर्दिशत्या तत्त्वैर्व्यतीतं
 चिन्तयेत् । नित्यमित्तीन्द्रियमगुणं शब्दस्पर्शरूपगन्धातीतं
 सर्वज्ञमतिस्थूलं सर्वगमतिसूक्ष्मं सर्वतःपाणिपादं सर्वतो-
 ऽक्षिशिरोमुखं सर्वतःसर्वेन्द्रियशक्तिम् । एवं ध्यायेत् । ध्यान-
 निरतस्य च संवत्सरिण योगाविर्भावो भवति । अथ निरा-
 कारे लक्षवन्धं कर्तुं न शक्नोति तदा पृथिव्यग्नेजोवाय्वा-
 काशमनोबुद्ध्यात्माव्यक्तपुरुषाणां भूवं पूवं ध्यात्वा तत्र

तच्च स्वयन्तत्परित्यज्योपरमपरं धरायेत् । एतं पुरुषधरा-
नमोऽर्पयेत् । अक्षय्यसमर्चः स्वर्गस्य स्यादाकुरुखास्य मधि-
दीयवत् पुरुषं धरायेत् । तन्नामसमर्चो भगवत्प्राप्तः । कीदृशेन
किरीटिनं कुण्डलिनमङ्गदिनं श्रीवत्सोक्तं यननासासिम्भ-
षितोरस्त्रं सौम्यरूपां चतुर्भुजं शङ्खचक्रमदापन्नधरं चरणा-
मग्नमतभुजं धरायेत् । यद्यग्रायति तदाप्राप्तिं धरानगुह्यम् ।
तस्मात् सर्वमेव धरं तस्मात् अक्षरमेव धरायेत् । नच पुरुष-
विना किञ्चिदप्यक्षरमस्ति । तं प्राप्य मुक्तो भवति ॥

पुरमाक्रम्य सकलं श्रुति यस्मान्महाप्रभुः ।

तस्मात् पुरुष इत्येवं प्रोच्यते तत्त्वचिन्तकैः ।

प्राद्यात्मापरातेषु योगी नित्यमतन्द्रितः ।

धरायेत् पुरुषं विष्णुं निर्गुणं पञ्चविंशकम् ॥

तत्त्वात्मानमगम्यश्च सर्वतत्त्वविवर्जितम् ।

असक्तं सर्वभृच्चैव निर्गुणं गुणभोक्तृ च ॥

बहिरन्तश्च भूतानामभरं चरमेव च ।

सूक्ष्मत्वात्तदविज्ञेयं दूरस्थश्चान्तिके च तत् ॥

अविभक्तश्च भूतेन विभक्तमिव च स्थितम् ।

भूतभयभवेद्वेषं असिष्णु प्रभविष्णु च ॥

ज्योतिषामपि तज्ज्योतिस्तमसः परमुच्यते ।

ज्ञानं ज्ञेयं ज्ञानगम्यं हृदि सर्वस्य धिष्ठितम् ॥

इति शैलं तथा ज्ञानं ज्ञेयश्चोक्तं समासतः ।

मङ्गलत एतद्विज्ञाय मङ्गावायोपपद्यते ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे सप्तनवतितमोऽध्यायः ॥

इत्येवमुक्ता वसुमती जानुभ्यां धिरसा च नमस्कारं

कृत्वोऽश्व । भगवंस्वत्समीपे सततमेवं चत्वारि महाभूता-
 लयाद्याकाशः शङ्करूपी वायुश्चक्ररूपी तेजश्च गदारूपश्चे-
 ऽभोरुह्ररूपि अहमपरिनेनैव रूपेण भगवत्पादमधपरिव-
 र्त्तिनी भवितुमिच्छामि । इत्येवमुक्तीभगवांस्तथैत्युवाच ।
 वसुधापि लब्धकामा तथा चक्रे देवदेवश्च तुष्टाव । श्रीं नम-
 स्ते देवदेव वासुदेव आदिदेव कामदेव महीपाल अनादि-
 मधरनिधन प्रजापते सुप्रजापते महाप्रजापते ऊर्ध्वस्यते वाचे-
 स्यते जगत्पते दिवस्यते वनस्यते पयस्यते पृथिवीपते सलिल-
 पते दिक्पते महत्पते मरुत्पते लक्ष्मीपते ब्रह्मरूप ब्राह्मण-
 प्रिय सर्वेण अचिन्त्य ज्ञानगम्य पुरुहूत पुरुष्टुत ब्रह्मस्य
 ब्रह्मप्रिय ब्रह्मकार्यिक महाकार्यिक महाराजिक-
 चतुर्म्महाराजिक भास्वर महाभास्वर सप्त महाभाग स्वर-
 तुषित महातुषित प्रतर्दन परिनिर्मित अपरिनिर्मित वश-
 वर्त्तिन् यज्ञ महायज्ञ यज्ञयोग यज्ञगम्य यज्ञनिधन अजित
 वैकुण्ठ अपार पर पुराण लेख्य प्रजाधर चिन्माशखण्डधर
 यज्ञभागहर पुरोडाशहर विश्वक् विश्वधर शुचिस्त्रयः अच्यु-
 ताञ्चन घृताञ्चिः खण्डपरशो पद्मनाभ पद्मधर पद्मधाराधर
 हृषीकेश एकशृङ्ग महावराह द्रुहिण अच्युत अनन्त पुरुष
 महापुरुष कपिल सांख्याचार्य विश्वक्सेन धर्म्मार्धर्म्मद
 धर्म्मार्द्ध धर्मवसुप्रद वरप्रद विष्णो जिष्णो सहिष्णो कृष्ण
 पुण्डरीकाक्ष नारायण परायण जगत्परायण नमोनम इति ॥

सुत्वा त्वेवं प्रसन्नेन मनसा पृथिवी तदा ।

उवाच सम्मुखं देवं लब्धकामा वसुधरा ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रेऽष्टनवतितमोऽध्यायः ॥

दृष्ट्वा शिवं देवदेवस्य विष्णोर्गृहीत पादं तपसा ज्वलन्तीम् ।

सुतप्तजाम्बूनदचारुवर्णां पप्रच्छ देवीं वसुधाप्रहृष्टा ॥

उन्निद्रकोकनदचारुकरे वरेण्ये ।

उन्निद्रकोकनदनाभि गृहीतपादे ॥

उन्निद्रकोकनदसद्वसदास्थितौते ।

उन्निद्रकोकनदमधप्रसमानवर्णे ॥

नीलाञ्जनेने तपनीयवर्णे शुक्लाम्बरे रत्नविभूषिताङ्गि ।

चन्द्रानने सूर्यसमानभाषे महाप्रभावे जगतःप्रधाने ॥

त्वमेव निद्रा जगतः प्रधाना लक्ष्मीर्दृतिः श्रीर्विरतिर्जया च ।

कान्तिःप्रभा कौर्त्तिरर्थो विभूतिः सरस्वती वाग्ध पावनी च ॥

स्वधा तितित्वा वसुधा प्रतिष्ठा स्थितिःसुदीक्षा च तथा सुनीतिः ।

स्थितिर्विशाला च तथानसूया स्वाहा च मेधा च तत्रैव बुद्धिः ॥

आक्रम्य सर्वान्तु यथा त्रिलोकीं तिष्ठत्ययं देववरोऽसिताङ्गे ।

तथा स्थिता त्वं वरदे तथापि पृच्छाम्यहं ते वसतिं विभूत्याः ॥

इत्येवमुक्तां वसुधां वभाषे लक्ष्मीस्तदा देवरवाग्रतस्था ।

सदा स्थिताहं मधुसूदनस्य देवस्य पार्श्वे तपनीयवर्णे ॥

अस्वाप्त्रयायं मनसा स्मरामि श्रियायुतं तं प्रवदन्ति सन्तः ।

संस्मारणे वाप्यथ यत्न चाहं स्थिता सदा तच्छृणुलोकधानि ॥

वसाम्यथाकौ च निशाकरे च तारागणाक्ये गगने विमेघे ।

मेघे तथालम्बपयोधरे च शक्रायुधाक्ये च तडित्यकाशे ॥

तथा सुवर्णे विमले च रूपेण रत्नेषु वस्त्रेष्वमलेषु भूमे ।

प्रासादमालासु च पाण्डुरासु देवालयेषु ध्वजभूषितेषु ॥

सद्यः कृते चापग्रथ गोमये च मत्ते गजेन्द्रे तुरगे प्रहृष्टे ।

दृष्टे तथा दर्पसमन्विते च विप्रे तथैवाध्ययनप्रपन्ने ॥

सिंहासने चामलके च विस्त्रे च्छले च शङ्खे च तथैव पद्मे ।
 दीप्ते हुताग्ने विमले च खड्गे आदर्शविम्बे च तथास्त्रिताहम् ॥
 पूर्णोदकुम्भेषु सचामरेषु सतालवृन्तेषु विभूषितेषु ।
 मङ्गारपानेषु मनोहरेषु मृदिस्त्रिताहस्य नवोदृतायाम् ॥
 चीरे तथा सर्पिषि ग्राहले च चीद्रे तथा दध्नि पुरन्धिगान्धे ।
 देहे कुमार्यास्य तथा सुराणां तपस्विनां यज्ञभृताश्च देहे ॥
 शरे च संग्रामविनिर्गते च स्त्रितामृते स्वर्गसदःप्रयाते ।
 वेदध्वनौ वापप्रथ शङ्खशब्दे स्वाहास्त्रधायामथ वाद्यशब्दे ॥
 राजाभिषेके च तथा विवाहे यज्ञे वरे स्नातशिरस्त्रयापि ।
 पुष्पेषु शुक्लेषु च पर्वतेषु फलेषु रम्येषु सरिहरासु ॥
 सरःसु पूर्णेषु तथा जलेषु सशाहलायां भुवि पद्मखण्डे ।
 वने च वस्त्रे च शिथौ प्रहृष्टे साधौ नरे धर्मपरायणे च ॥
 आचारसेविन्यथ शास्त्रनित्ये विनीतवेशे च तथा सुवेशे ।
 सुशुद्धदान्ते मलवर्जिते च मिष्टाशने चातिथिपूजके च ॥
 स्वदारतुष्टे निरते च धर्मे धर्मोत्कटे चात्यशनादिरक्ते ।
 सदा सपुष्पे च सुगन्धिगान्धे सुगन्धलिप्ते च विभूषिते च ॥
 सत्ये स्थिते भूतहिते निविष्टे क्षमार्चिते क्रोधविवर्जिते च ।
 स्वकार्यदत्ते परकार्यदक्षे कल्याणचित्ते च सदाविनीते ॥
 नारीषु नित्यं सुविभूषितासु पतिव्रतासु प्रियवादिनीषु ।
 अमुक्तहस्तासु सुतान्वितासु सुगुप्तभाण्डासु बलिप्रियासु ॥
 सन्मृष्टवेश्मासु जितेन्द्रियासु कलिव्यपेतासु बिलोलुपासु ।
 धर्मव्यपेक्षासु दयान्वितासु स्थिता सदाहं मधुसूदने तु ॥
 ॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे नवनवतितमोऽध्यायः ॥

धर्मशास्त्रमिदं श्रेष्ठं स्वयं देवेन भाषितम् ।
 ये हिजाधारयिष्यन्ति तेषां स्वर्गे गतिः परा ॥
 इदं पवित्रं मङ्गलं स्वर्गमायुष्यमेव च ।
 ज्ञानञ्चैव यशस्यं च धनसौभाग्यवर्धनम् ॥
 अध्येतव्यं धारणीयं श्राव्यं श्रोतव्यमेव च ।
 आदिषु श्रावणीयं च भूतिकामैर्नरैः सदा ।
 इदं रहस्यं परमं कथितं वसुधे ! तव ॥
 मया प्रसन्नेन जगद्वितार्थं सौभाग्यमेतत् परमं रहस्यम् ।
 दुःखप्रनाशं बहुपुण्ययुक्तं शिवालयं शाश्वतधर्मशास्त्रम् ॥
 ॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे शततमोऽध्यायः ॥

समाप्ता चैयं श्रीभगवद्विष्णुसंहिता ॥

सिधुहारीकृतिः ।

—००—

ये वर्णाश्रमधर्मस्थास्ते भक्ताः कैशवं प्रति ।
 इतिपथं त्वया प्रोक्तं भूर्भुवःस्वर्हि लोतमाः ॥
 वर्णानामाश्रमाणाञ्च धर्माक्षी ब्रूहि सत्तम ! ।
 येन सन्तुष्यते देवो नारसिंहः सनातनः ॥
 अत्राहं कथयिष्यामि पुरातनतमशुत्तमम् ।
 ऋत्विभिः सह संवादं हारीतस्य महात्मनः ॥
 हारीतं सर्वधर्मज्ञमासीनमिव पावकम् ।
 प्रणिपत्त्वाश्रुवन् सर्वे सुनयोधर्मकाङ्क्षिणः ॥
 भगवन् ! सर्वधर्मज्ञ ! सर्वधर्मप्रवर्त्तक ! ।
 वर्णानामाश्रमाणाञ्च धर्माक्षी ब्रूहि भार्गव ! ॥
 समासादयोमशास्त्रञ्च विष्णुभक्तिकारं परम् ।
 एतच्चान्यञ्च भगवन् ! ब्रूहि नः परमो शुभः ॥
 हारीतस्तानुवाचाथ तैरिव चोदितो मुनिः ।
 शृण्वन्तु सुनयः ! सर्वे ! धर्मान् वक्ष्यामि शास्त्रतान् ॥
 वर्णानामाश्रमाणाञ्च योगशास्त्रञ्च सत्तमाः ! ।
 सन्तार्य्य सुच्यते मर्त्या जन्मसंसारबन्धनात् ॥
 पुरा देवो जगत्स्त्रष्टा परमात्मा जलोपरि ।
 सुष्वाप भोगिपर्य्यक्ते शयने तु त्रियं सह ॥
 तस्य सुप्तस्य नाभौ तु महत् पद्ममभूत् क्षितं ।
 पद्ममध्येऽभवद् ब्रह्मा वेदवेदाङ्गभूषणः ॥

स चीन्तो देवदेवेन जगत् सृज पुनः पुनः ।
 सोऽपि सृष्ट्वा जगत् सर्वं सदेवासुरमानुषम् ॥
 यन्नसिद्धयर्थमनघान् ब्राह्मणान्मुखतीऽसृजत् ।
 असृजत् चतियान् वाहो वैश्यानप्यु रुदेशतः ॥
 शुद्धांश्च पादयोः सृष्ट्वा तेषाञ्चैवानुपूर्वशः ।
 यथा प्रोवाच भगवान् ब्रह्मयोनिं पितामहः ॥
 तद्वचः संप्रवक्ष्यामि शृणुत द्विजसत्तमाः ! ।
 धन्यं यशस्यमायुथं स्वर्ग्यं मोक्षफलप्रदम् ॥
 ब्राह्मणां ब्राह्मणेनैवमुत्पत्नी ब्राह्मणः स्मृतः ।
 तस्य धर्मं प्रवक्ष्यामि तद्योग्यं देशमेव च ॥
 छणसारी मृगो यत् स्वभावेन प्रवर्त्तते ।
 तन्निन्देष्टे वसेद्धर्मः सिद्धयति द्विजसत्तमाः ! ॥
 षट् कर्माणि निजान्याहुर्ब्राह्मणस्य महात्मनः ।
 तैरेव सततं यस्तु वर्त्तयेत् सुखमेधते ॥
 अध्यापनं चाध्ययनं याजनं यजनं तथा ।
 दानं प्रतिग्रहश्चेति षट् कर्माणीति चोच्यते ॥
 अध्यापनञ्च त्रिविधं धर्मार्थसृक्थकारणात् ।
 शुश्रूषाकरणञ्चेति त्रिविधं परिकीर्त्तितम् ॥
 एषामन्यतस्माभावे वृषाचारो भवेद्द्विजः ।
 तत्र क्रिया न दातव्या पुरुषेण हितैषिणा ॥
 योग्यानध्यापयेच्छिष्यानयोग्यानपि व्रजेत् ।
 किदितात् प्रतिगृह्णीयाद्गृहे धर्मप्रसिद्धये ॥
 वेदश्चैवाभ्यसेन्नित्यं शुचौ देशे समाहितः ।
 धर्मशस्त्रं तथा पाठ्यं ब्राह्मणैः शुद्धमानसैः

वेदवित्पठितव्यञ्च योतव्यञ्च दिवा निशि ।
 स्मृतिहीनाय विप्राय श्रुतिहीने तथैव च ।
 दानं भोजनमन्यञ्च दत्तं कुलविनाशनम् ॥
 तस्मात् सर्वप्रयत्नेन धर्मशास्त्रं पठेद्द्विजः ।
 श्रुतिस्मृती च विप्राणां चक्षुषी देवनिर्मिते ।
 काणस्तत्रैकया हीनो द्वाभ्यामन्धः प्रकीर्तितः ॥
 गुरुश्रुश्रूषणञ्चैव यथान्यायमतन्द्रितः ।
 सायं प्रातरुपासीत विवाहाग्निं द्विजोत्तमः ! ॥
 सुस्नातस्तु प्रकुर्वीत वैश्वदेवं दिने दिने ।
 अतिथीनागताञ्छक्त्या पूजयेदविचारतः ॥
 अन्यानभ्यागतान् विप्राः ! पूजयेच्छक्तितो गृही ।
 स्वदारनिरतो नित्यं परदारविवर्जितः ॥
 कृतहोमस्तु भुञ्जीत सायं प्रातरुदारधीः ।
 सत्यवादी जितक्रोधो नाधर्मे वर्त्तयेन्नतिम् ॥
 स्वकर्मणि च संप्राप्ते प्रमादाच्च निवर्त्तते ।
 सत्यां हितां वदेद्वाचं परलोकहितैषिणीम् ॥
 एष धर्मः समुद्दिष्टो ब्राह्मणस्य समासतः ।
 धर्ममेव हि यः कुर्यात् स याति ब्रह्मणः पदम् ॥
 इत्येष धर्मः कथितो मयायं पृष्टो भवद्भिस्त्वखिलाघहारी ।
 वदामि राज्ञामपि चैव धर्मान् पृथक् पृथग्बोधत विप्रवर्याः ॥
 ॥ इति हारीते धर्मशास्त्रे प्रथमोऽध्यायः ॥

क्षत्रादीनां प्रवक्ष्यामि यथावदनुपूर्वशः ।

यष्टु प्रवृत्ता विधिना सर्वे यान्ति परां गतिम् ॥

राज्यस्यः क्षत्रियश्चापि प्रजाधर्मेण पालयन् ।
 कुर्यादध्ययनं सम्यग्यजेद्यज्ञान् यथाविधि ॥
 दद्याद्दानं द्विजातिभ्यो धर्मबुद्धिसमन्वितः ।
 स्वभार्यानिरतो नित्यं षड्भागार्हः सदा नृपः ॥
 नीतिशास्त्रार्थकुशलः सन्धिविग्रहतस्त्वित् ।
 देवब्राह्मणभक्तश्च पितृकार्यपरस्तथा ॥
 धर्मेण यजनं कार्यमधर्मपरिवर्जनम् ।
 उत्तमां गतिमाप्नोति क्षत्रियोऽप्येवमाचरन् ॥
 गोरक्षां कृषिवाणिज्यं कुर्याद्दैश्यो यथाविधि ।
 दानं देयं यथाशक्त्या ब्राह्मणानाञ्च भोजनम् ॥
 दम्भमोहविनिर्मुक्तस्तथा वागनसूयकः ।
 स्वदारनिरतो दान्तः परदारविवर्जितः ॥
 धनैर्विप्रान् भोजयित्वा यज्ञकाले तु याजकान् ।
 अप्रभुत्वञ्च वर्त्तेत धर्मेष्वादेहपातनात् ॥
 यज्ञाध्ययनदानानि कुर्यान्नित्यमतन्द्रितः ।
 पितृकार्यपरश्चैव नरसिंहार्चनापरः ॥
 एतद्दैश्यस्य धर्मोऽयं स्वधर्ममनुतिष्ठति ।
 एतदाचरते योहि स स्वर्गो नात्र संशयः ॥
 वर्णत्रयस्य शुश्रूषां कुर्याच्छूद्रः प्रयत्नतः ।
 दासवद्ब्राह्मणानाञ्च विशेषेण समाचरेत् ॥
 अयाचितप्रदाता च कष्टं वृत्त्यर्थमाचरेत् ।
 पाकयज्ञविधानेन यजेद्देवमतन्द्रितः ॥
 शुद्राणामधिकं कुर्यादर्चनं न्यायवर्त्तिनाम् ।
 धारणं जीर्णवस्त्रस्य विप्रस्योच्छिष्टभोजनम् ।

सदारीषु रतिश्चैव परदारविवर्जनम् ॥

इत्थं कुर्यात् सदा शूद्रो मनोवाकायकर्मभिः ।

स्थानमैन्द्रमवाप्नोति नष्टपापः सुपुण्यकृत् ॥

वर्षेषु धर्मा विविधा मयोक्ता यथातथा ब्रह्मसुखेरिताः पुरा ।

नृशुद्धमत्ताश्चमधर्ममाद्यं मयोच्यमानं क्रमशो मुनीन्द्राः ॥

॥ इति चारीते धर्मशास्त्रे द्वितीयोऽध्यायः ॥

उपनीतो मानवको वसेद्गुरुकुलेषु च ।

गुरोः कुले प्रियं कुर्यात् कर्मणा मनसा गिरा ॥

ब्रह्मचर्यमधःश्रया तथा वज्रे रूपासना ।

उदकुम्भान् गुरोर्दद्याद्गोपासञ्चेन्वनानि च ।

कुर्यादध्ययनञ्चैव ब्रह्मचारी यथाविधि ।

विधिं त्यक्त्वा प्रकुर्वीणो न स्वाध्यायफलं लभेत् ॥

यः कश्चित् कुरुते धर्मं विधिं हित्वा दुरात्मवान् ।

न तत्फलमवाप्नोति कुर्वीणोऽपि विधिच्युतः ॥

तस्माद्देवतानीह चरेत् स्वाध्यायसिद्धये ।

श्रीवाचारमशेषं तु शिष्येद्गुरुसन्निधौ ॥

अजिनं दण्डकाष्ठञ्च मेखलाञ्चोपवीतकम् ।

धारयेदप्रमत्तश्च ब्रह्मचारी समाहितः ॥

सायं प्रातश्चरेद्भैवं भोज्यार्थं संयतेन्द्रियः ।

आचम्य प्रयतो नित्यं न कुर्यादन्तर्धानम् ॥

हस्तोपानहञ्चैव गन्धमाल्यादि वर्जयेत् ।

मृत्युगीतमथालापं मैथुनञ्च विवर्जयेत् ॥

हृष्यश्चारीहृणञ्चैव संत्यजेत् संयतेन्द्रियः ।

सन्ध्यापास्तिं प्रकुर्वीत ब्रह्मचारी व्रतस्थितः ॥
 अभिवाद्य गुरोः पादौ सन्ध्याकर्मावसानतः ।
 तथा योगं प्रकुर्वीत मातापितृभ्यो भक्तितः ॥
 एतेषु त्रिषु नष्टेषु नष्टाः स्युः सर्वदेवताः ।
 एतेषां शासने तिष्ठेद्ब्रह्मचारी विमत्सरः ॥
 अधीत्य च गुरोर्वेदान् वेदौ वा वेदमेव वा ।
 गुरवे दक्षिणां दद्यात् संयमी ग्राममावसेत् ॥
 यस्यैतानि सुगुप्तानि जिह्वोपस्थोदरं करः ।
 संन्याससमयं कृत्वा ब्राह्मणो ब्रह्मचर्यया ॥
 तस्मिन्नेव नयेत् कालमाचार्येयं यावदायुषम् ।
 तद्भावे च ततपुने तच्छिष्ये वाथवा कुले ॥
 न विवाहो न संन्यासो नैष्टिकस्य विधीयते ॥
 इमं योविधिमास्थाय त्यजेद्देहमतन्द्रितः ।
 नेह भूयोऽपि जायेत ब्रह्मचारी दृढव्रतः ॥
 यो ब्रह्मचारी विधिना समाहितश्चरेत् पृथिव्यां गुरुसेवने रतः ।
 संप्राप्य विद्यामतिदुर्लभां शिवां फलञ्च तस्याः सुखभं तु विन्दति ॥
 ॥ इति हारीते धर्मशास्त्रे तृतीयोऽध्यायः ॥

गृहीतवेदाध्ययनः श्रुतशास्त्रार्थतत्त्ववित् ।
 असमानार्णवगोत्रां हि कन्यां सम्भ्रातृकां शुभाम् ॥
 सर्वावयवसंपूर्णां सुवृत्तामुदहेत्तरः ।
 ब्राह्मेण विधिना कुर्यात् प्रशस्तेन द्विजोत्तमः ॥
 तथान्ये बहवः प्रोक्ता विवाहा वर्णधर्मतः ।
 औपासनञ्च विधिवदाहृत्य द्विजपुङ्गवाः ! ॥

साधं प्रातश् शुभ्यात् सर्वकालमतन्द्रितः ।
 स्नानं कार्यं ततो नित्यं दन्तधावनपूर्वकम् ॥
 उषःकाले समुत्थाय कृतशौचो यथाविधि ।
 मुखे पर्युषिते नित्यं भवत्प्रयतो नरः ॥
 तस्माच्छुष्कमथार्द्रं वा भक्षयेद्दन्तकाष्ठकम् ।
 करञ्जं खादिरं वापि कदम्बं कुरवं तथा ॥
 सप्तपर्णप्रश्निपर्णीजम्बुनिम्बं तथैव च ।
 अपामार्गश्च विष्वक्कार्कण्डोदुम्बरमेव च ॥
 एते प्रशस्ताः कथिता दन्तधावनकर्म्मणि ।
 दन्तकाष्ठस्य भक्ष्यं समासेन प्रकीर्तितः ॥
 सर्वे कण्टकिनः पुण्याः क्षीरिणश्च वनस्त्रिनः ।
 अष्टाङ्गुलेन मानेन दन्तकाष्ठमिहोच्यते ।
 प्रादेशमानमथवा तेन दन्तान् विशोधयेत् ॥
 प्रतिपत्पर्वषष्ठीषु नवम्याश्चैव सप्तमाः ।।
 दन्तानां काष्ठसंयोगाद्दहत्यासप्तमं कुलम् ॥
 अभावे दन्तकाष्ठानां प्रतिषिद्धदिनेषु च ।
 अथां द्वादशगण्डूषैर्मुखाशुद्धिं समाचरेत् ॥
 स्नात्वा मन्त्रवदाचम्य पुनराचमनं चरेत् ।
 मन्त्रवत् प्रोक्ष्य चात्मानं प्रक्षिपेद्दुदकाञ्चलिम् ॥
 आदित्येन सह प्रातर्मन्देहा नाम राक्षसाः ।
 युष्मन्ति वरदानेन ब्रह्मणोऽव्यक्तजन्मनः ॥
 उदकाञ्चलिनिःक्षेपा गायत्र्या चाभिमन्विताः ।
 निघ्नन्ति राक्षसान् सर्वाङ्गान् मन्देहास्थान् द्विजेरिताः ॥
 ततः प्रयाति सविता ब्राह्मणैरभिरक्षितः ।

मरीच्याद्यैर्महामागैः सनकाद्यैश्च योगिभिः ॥
 तस्मान्न लङ्घयेत् सन्ध्यां सायं प्रातः समाहितः ।
 उल्लङ्घयति यो मोहात् स याति नरकं भुवम् ॥
 सायं मन्त्रवदाचम्य प्रोक्ष्य सूर्यस्य चाञ्चलिम् ।
 दत्त्वा प्रदक्षिणं कुर्याज्जलं स्पृष्ट्वा विशुद्धप्रति ॥
 पूर्व्यां सन्ध्यां सनक्षत्रामुपासीत यथाविधि ।
 गायत्रीमन्त्रसेत्तावद् यावदादित्यदर्शनात् ॥
 उषास्य पश्चिमां सन्ध्यां सादित्याञ्च यथाविधि ।
 गायत्रीमन्त्रसेत्तावद् यावत्तारा न पश्यति ॥
 ततश्चावसथं प्राप्य कृत्वा होमं स्वयं बुधः ।
 सच्चिन्म्य पोष्यवर्गस्य भरणार्थं विचक्षणः ॥
 ततः शिष्यहितार्थाय स्वाध्यायं किञ्चिदाचरेत् ।
 ईश्वरश्चैव कार्यार्थमभिगच्छेद्द्विजोत्तमः ॥
 कुशपुष्पेन्धनादीनि गत्वा दूरं समाहरेत् ।
 ततो माध्याह्निकं कुर्याच्छुचौ देशे मनोरमे ॥
 विधिं तस्य प्रवक्ष्यामि समासात् पापनाशनम् ।
 स्नात्वा येन विधानेन मुच्यते सर्वकिल्बिषात् ॥
 स्नानार्थं मृदमानीय शुद्धाक्षततिलैः सह ।
 मुमनाश्च ततो गच्छेन्नदीं शुद्धजलाधिकाम् ॥
 नद्यां तु विद्यमानायां न स्नायादन्यवारिणि ।
 न स्नायादल्पतीयेषु विद्यमाने बह्वदके ॥
 सरिद्धरं नदीस्नानं प्रतिस्रोतःस्थितश्चरेत् ।
 तङ्गागादिषु तीयेषु स्नायाच्च तदभावतः ॥
 शुचिदेशं समभ्युक्ष्य स्थापयेत् सकलाम्बरम् ।

मृत्तोयेन स्वकं देहं लिप्सेत् प्रक्षाल्य यत्नतः ॥
 ज्ञानादिकञ्च संप्राप्य कुर्यादाचमनं बुधः ।
 सोऽन्तर्जलं प्रविश्याथ वाग्यतो नियमेन हि ।
 हरिं संस्मृत्य मनसा मज्जयेच्चौरुमज्जले ॥
 ततस्तोरं समासाद्य आचम्यापः समन्वतः ।
 प्रोक्षयेद्धारुणैर्मन्त्रैः पावमानौभिरेव च ॥
 कुशाग्रकृततोयेन प्रोक्ष्यात्मानं प्रयत्नतः ।
 स्थोनापृथिवीतिमृद्गात्रे इदं विष्णुरिति द्विजाः ! ॥
 ततो नारायणं देवं संस्मरेत् प्रतिमज्जनम् ।
 निमज्यान्तर्जले सम्यक् क्रियते चाघमर्षणम् ॥
 स्नात्वा क्षततिलैस्तद्वहेवर्विपिष्ठभिः सह ।
 तर्पयित्वा जलं तस्मात्रिष्यीद्य च समाहितः ॥
 जलतोरं समासाद्य तत्र शुक्ले च वाससी ।
 परिधायोत्तरीयञ्च कुर्यात् केशान्न धनयेत् ॥
 न रक्तमुख्यं वासो न नीलञ्च प्रशस्यते ।
 मलाक्तं गन्धहीनञ्च वर्जयेदम्बरं बुधः ॥
 ततः प्रक्षालयेत् पादौ मृत्तोयेन विचक्षणः ।
 दक्षिणन्तु करं कृत्वा गोकर्णाक्षतिवत् पुनः ॥
 त्रिः पिवेदीक्षितं तोयमास्यं द्विःपरिमार्जयेत् ।
 पादौ गिरस्ततोऽभ्युक्ष्य त्रिभिरास्यमुपस्पृशेत् ॥
 अङ्गुष्ठानामिकाम्याञ्च चक्षुषी समुपस्पृशेत् ।
 तथैव पञ्चभिर्मूर्ध्नि स्पृशेदेवं समाहितः ॥
 अनेन विधिनाचम्य ब्राह्मणः शुद्धमानसः ।
 कुर्वीत दर्भपाणिस्तदङ्मुखः प्राङ्मुखोऽपि वा ॥

प्राणायामतयं घीमान् यथान्यायमतन्द्रितः ।
 जपयज्ञं ततः कुर्याद्गायत्रीं वेदमातरम् ॥
 त्रिविधो जपयज्ञः स्यात्तस्य तत्त्वं निबोधत ।
 वाचिकश्च उपांशश्च मानसश्च त्रिधाकृतिः ॥
 तयाणामपि यज्ञानां श्रेष्ठः स्यादुत्तरोत्तरः ॥
 यदुच्चनीचोच्चरितैः शब्दैः स्पष्टपदाक्षरैः ।
 मन्त्रसुच्चारयन् वाचा जपयज्ञस्तु वाचिकः ॥
 शनैश्चचारयन्मन्त्रं किञ्चिदोष्ठौ प्रचालयेत् ।
 किञ्चिच्छ्रवणयोग्यः स्यात् स उपांशुर्जपः स्मृतः ॥
 धियां पदाक्षरश्रेण्या अवर्णमपदाक्षरम् ।
 शब्दार्थचिन्तनाभ्यान्तु तदुक्तं मानसं स्मृतम् ॥
 जपेन देवता नित्यं स्तूयमाना प्रसीदति ।
 प्रसन्ने विपुलान् गोत्वान् पाप्नुवन्ति मनीषिणः ॥
 राक्षसाश्च पिशाचाश्च महासर्पाश्च भीषणाः ।
 जपितान्नोपसर्पन्ति दूरादेव प्रयान्ति ते ॥
 ऋन्द कृष्यादि विज्ञाय जपेन्नन्वमतन्द्रितः ।
 जपेदहरहर्ज्ञात्वा गायत्रीं मनसा द्विजः ॥
 सहस्र परमां देवीं शतमध्यां दशावराम् ।
 गायत्रीं यो जपेन्नित्यं स न पापेन लिप्यते ॥
 अथ पुष्पाञ्जलिं कृत्वा भानवे चोर्ध्वाहुकः ।
 उदूत्यश्च जपेत् सूक्तं तच्चक्षुरिति चापरम् ॥
 प्रदक्षिणमुपावृत्य नमस्कुर्याद्दिवाकरम् ।
 ततस्तीर्थेन देवादीनङ्गिः सन्तर्पयेद्दिग्जः ॥
 स्नानवस्त्रान्तु निष्पीड्य पुनराचमनं चरेत् ।

तदङ्गजनस्येह स्नानं दानं प्रकीर्तितम् ॥
 दर्भासीनो दर्भपाणिर्ब्रह्मयज्ञविधानतः ।
 प्राङ्मुखो ब्रह्मयज्ञं तु कुर्याच्छ्रद्धासमन्वितः ॥
 ततोऽर्घ्यं भानवे दद्यात्तिलपुष्पाक्षतान्वितम् ।
 उत्थाय मूर्ध्वपर्यन्तं हंसः शुचिवदित्युच्यते ॥
 ततो देवं नमस्कृत्य गृहं गच्छेत्ततः पुनः ।
 विधिना पुरुषसूक्तस्य गत्वा विष्णुं समर्चयेत् ॥
 वैश्वदेवं ततः कुर्यादलिकर्मविधानतः ।
 गोदोहमात्रमाकाङ्क्षेदतिथिं प्रति वै गृही ॥
 अष्टष्टपूर्वमज्ञातमतिथिं प्राप्तमर्चयेत् ।
 स्वागतासनदानेन प्रत्युत्थानेन चाम्बुना ॥
 स्वागतेनाग्नयस्तुष्टा भवन्ति गृहमेधिनाः ।
 आसनेन तु दत्तेन प्रीतो भवति देवराट् ॥
 पादशीचेन पितरः प्रीतिमायान्ति दुर्लभाम् ।
 अन्नदानेन युक्तेन तृप्यते हि प्रजापतिः ॥
 तस्मादतिथये कार्यं पूजनं गृहमेधिना ।
 भक्त्या च शक्तितो नित्यं विष्णोरर्चादनन्तरम् ।
 भिक्षाञ्च भिक्षवे दद्यात् परिव्राड्ब्रह्मचारिणे ॥
 अकल्पितान्नादुद्धृत्य सव्यञ्जनसमन्विताम् ।
 अकृते वैश्वदेवेऽपि भिक्षौ च गृहमागते ।
 उद्धृत्य वैश्वदेवार्थं भिक्षां दत्त्वा विसर्जयेत् ॥
 वैश्वदेवाकृतान् दोषाञ्छक्तो भिक्षुर्व्यपोहितम् ।
 नहि भिक्षुकृतान् दोषान् वैश्वदेवो व्यपोहति ॥
 तस्मात् प्राप्ताय यतये भिक्षां दद्यात् समाहितः ।

विष्णुरेव यतिच्छायदति निश्चल्य भावयेत् ॥
 सुवासिनीं कुमारीञ्च भोजयित्वा नरानपि ।
 बालवृद्धांस्ततः शेषं स्वयं भुञ्जीत वा गृही ॥
 प्राङ्मुखोऽङ्मुखो वापि मौनी च मितभाषकः ।
 भक्षमादौ नमस्कृत्य प्रहृष्टेनान्तरात्मना ॥
 एवं प्राणाहुतिं कुर्यान्मन्त्रेण च पृथक् पृथक् ।
 ततः स्वादुकरान्नञ्च भुञ्जीत सुसमाहितः ॥
 आचम्य देवतामिष्टां संस्मरन् दूरं स्मृशेत् ।
 इतिहासपुराणाभ्यां कश्चित् कालं नयेद्बुधः ॥
 ततः सन्ध्यामुपासीत वह्निर्गत्वा विधानतः ।
 कृतहोमसु भुञ्जीत रात्रौ चातिथिभोजनम् ॥
 सायं प्रातर्द्विजातीनामशनं श्रुतिचोदितम् ।
 नान्तराभोजनं कुर्यादग्निहोतसमोविधिः ॥
 शिष्यानध्यापयेच्चापि अनध्याये विसर्जयेत् ।
 स्मृत्युक्तानखिलांश्चापि पुराणोक्तानपि द्विजः ॥
 महानवम्यां द्वादश्यां भरण्यामपि पर्वसु ।
 तथाक्षयतृतीयायां शिष्यान्नाध्यापयेद्द्विजः ।
 माघमासे तु सप्तम्यां रथ्याख्यायां तु वर्जयेत् ॥
 अध्यापनं समभ्यञ्जन् स्नानकाले च वर्जयेत् ॥
 नीयमानं शवं दृष्ट्वा महीस्थं वा द्विजोत्तमाः ।
 न पठेद्बुद्धितं श्रुत्वा सन्ध्यायां तु द्विजोत्तमः ॥
 दानानि च प्रदेयानि गृहस्थेन द्विजोत्तमाः ।
 हिरण्यदानं गोदानं पृथिवीदानमेव च ॥
 एवं धर्मी गृहस्थस्य सायंभूत उदाहृतः ।

यएवं अहया कुर्यात् स याति ब्रह्मणः पदम् ॥

आनोत्कर्षश्च तस्य स्यान्नारसिंहप्रसादतः ।

तस्मान्मुक्तिमवाप्नोति ब्राह्मणो द्विजसत्तमाः ! ॥

एवं हि विप्राः ! कथितो मया वः समासतः शास्त्रतर्कभराग्निः ।

गृही गृहस्थस्य सतोहि धर्मं कुर्वन् प्रयत्नात्तरिमेति युक्तम् ॥

॥ इति हारीते धर्मशास्त्रे चतुर्थोऽध्यायः ॥

अतः परं प्रवक्ष्यामि वानप्रस्थस्य सत्तमाः ! ।

धर्माश्रमं महाभागाः ! कथ्यमानं निबोधत ॥

गृहस्थः पुत्रपौत्रादीन् दृष्ट्वा पलितमात्मनः ।

भार्य्यां पुत्रेषु निःक्षिप्य सह वा प्रविशेदनम् ॥

नखरोमाणि च तथा सितगात्रत्वगादि च ।

धारयन् जुहुयादग्निं वनस्थोविधिमाश्रितः ॥

धान्यैश्च वनसंभूतैर्नीवाराद्यैरनिन्दितैः ।

शाकमूलफलैर्व्यापि कुर्यान्नित्यं प्रयत्नतः ॥

त्रिकालस्नानयुक्तस्तु कुर्यात्तीव्रं तपस्तदा ।

पश्चान्ते वा समश्रियास्मासान्ते वा स्वपक्वभुक् ॥

तथा चतुर्थकाले तु मुष्नीयादष्टमेऽथवा ।

षष्ठे च कालेऽप्यथवा वायुभक्षोऽथवा भवेत् ॥

वर्मे पश्चाग्निमध्यस्थस्तथा वर्षे निराश्रयः ।

हेमन्ते च जले स्थित्वा नयेत् कालं तपस्वरन् ॥

एवञ्च कुर्वता येन हतबुद्धिर्यथाक्रमम् ।

अग्निं स्वात्मनि कृत्वा तु प्रव्रजेदुत्तरां दिशम् ॥

आदेहपातं वनगो मौनमास्थाय तापसः ।

स्मरन्ततीन्द्रियं ब्रह्म ब्रह्मलोके महीयते ॥
 तपोहि यः सेवति वन्यवासः समाधियुक्तः प्रयतात्मरात्मा ।
 विमुक्तपापो विमलः प्रशान्तः स याति दिव्यं पुरुषं पुराणम् ॥
 ॥ इति हारीते धर्मशास्त्रे पञ्चमोऽध्यायः ॥

अतः परं प्रवक्ष्यामि चतुर्थं श्रममुत्तमम् ।
 अत्रया तदनुष्ठाय तिष्ठन्मुचेत बन्धनात् ॥
 एवं वनाश्रमे तिष्ठन् पातयंश्चैव किल्बिषम् ।
 चतुर्थमाश्रमं गच्छेत् संन्यासविधिना हिजः ॥
 दत्त्वा पितृभ्यो देवेभ्यो मानुषेभ्यश्च यन्नतः ।
 दत्त्वा आश्रं पितृभ्यश्च मानुषेभ्य स्तथात्मनः ॥
 इष्टिं वैश्वानरोः कृत्वा प्राङ्मुखोदङ्मुखोऽपि वा ।
 अग्निं स्वात्मनि संरोप्य मन्त्रवित् प्रव्रजेत् पुनः ॥
 ततः प्रभृति पुत्रादौ स्नेहालापादि वर्जयेत् ।
 बन्धूनामभयं दद्यात् सर्वभूताभयं तथा ॥
 त्रिदण्डं वैणवं सम्यक् सन्ततं समपर्वकम् ।
 वेष्टितं कृष्णगोवालरज्जुमञ्चतुरङ्गुलम् ॥
 शौचार्थं मानसार्थञ्च मुनिभिः समुदाहृतम् ।
 कौपीनाच्छादनं वासः कन्यां शीतनिवारिणीम् ॥
 पादुके चापि गृह्णीयात् कुर्यान्नान्यस्य संग्रहम् ।
 एतानि तस्य लिङ्गानि यतेः प्रोक्तानि सर्वदा ॥
 संगृह्य कृतसंन्यासो गत्वा तीर्थमनुत्तमम् ।
 स्नात्वाचम्य च विधिवदस्त्रपूतेन वारिणा ॥
 तर्पयित्वा तु देवांश्च मन्त्रवद्वास्करं नमेत् ।

आत्मनः प्राङ्मुखो मौनी प्राणायामतयं चरेत् ॥
 गायत्रीञ्च यथाशक्ति जप्त्वा ध्यायेत् परंपदम् ॥
 स्थित्यर्थमात्मनोनित्यं भिक्षाटनमथाचरेत् ।
 सायंकाले तु विप्राणां गृहाण्यभ्यवपद्य तु ।
 सम्यक् याचेच्च कवलं दक्षिणेन करेण वै ॥
 पात्रं वामकरे स्थाप्य दक्षिणेन तु शेषयेत् ।
 यावताग्ने न दृप्तिः स्यात्तावद्भैक्षं समाचरेत् ॥
 ततोनिवृत्य तत्पात्रं संस्थाप्यान्यत्र संयमी ।
 चतुर्भिरङ्गुलैश्चाद्य आसमात्रं समाहितः ॥
 सर्वव्यञ्जनसंयुक्तं पृथक् पात्रे नियोजयेत् ।
 सूर्यादिभूतदेवेभ्यो दत्त्वा संप्रोक्ष्य वारिणा ।
 भुञ्जीत पात्रपुटके पात्रे वावभ्यतो यतिः ॥
 बटकाश्चत्यपर्णेषु कुञ्जीतैन्दुकपात्रके ।
 कोविदारकदम्बेषु न भुञ्जीयात् कदाचन ॥
 मलाक्ताः सर्वं उच्यन्ते यतयः कांस्यभोजिनः ॥
 कांस्यभाण्डेषु यत् प्राको गृहस्थस्य तथैव च ।
 कांस्ये भोजयतः सर्वं किल्बिषं प्राप्नुयात्तयोः ॥
 भुङ्क्ता पात्रे यतिर्नित्यं जालयेन्नान्द्रपूर्वकम् ।
 न दूष्यते च तत्पात्रं यज्ञेषु चमसाह्व ॥
 अथाचम्य निदिध्यास्य उपतिष्ठेत् भास्करम् ।
 जपध्यानेतिहासैश्च दिनशेषं नयेद्बुधः ॥
 छतसम्यस्ततो रात्रिं नयेद्देवगृहादिषु ।
 हृत्पुण्डरीकनिलये ध्यायेदात्मानमव्ययम् ॥
 यदि धर्मरतिः शान्तः सर्वभूतसमो वशी ।

प्राप्नोति परमं स्थानं यत्प्राप्य न निवर्त्तते ॥
 त्रिदण्डभृदयोहि पृथक् समाचरेच्छनैः शनैर्यस्तु वह्निर्मुखाच्चः ।
 संमुख्य संसारसमस्तबन्धनात् स याति त्रिण्योरमृतात्मनः पदम् ॥
 ॥ इति हारीते धर्मशास्त्रे षष्ठोऽध्यायः ॥

वर्णानामाश्रमाणाञ्च कथितं धर्मलक्षणम् ।
 येन स्वर्गापवर्गञ्च प्राप्नुवन्ति विजातयः ॥
 योगशास्त्रं प्रवक्ष्यामि सङ्क्षेपात् स्मारमुत्तमम् ।
 यस्य च श्रवणादयान्ति मोक्षश्चैव मुमुक्षवः ॥
 योगाभ्यासबलेनैव न श्रेयः पातकानि तु ।
 तस्मादयोगपरो भूत्वा ध्यायेन्नित्यं क्रियापरः ॥
 प्राणायामेन वचनं प्रत्याहारेण चेन्द्रियम् ।
 आरणाभिर्बन्धे कृत्वा पूर्वं दुर्धषणं मनः ॥
 एकाकारमना मन्दं बुधैरुपमलामयम् ।
 सूक्ष्मात् सूक्ष्मतरं ध्यायेत् जगदाधारमुच्यते ॥
 आत्मानं वहिरन्तस्थं शुद्धचामीकरग्रभम् ।
 रहस्ये कान्तमासीनो ध्यायेदामरणात्मिकम् ॥
 बलवत्प्राणि हृदयं सर्वेषाञ्च हृदि स्थितम् ।
 बद्धं सर्वजनैर्ज्ञेयं सोऽहमस्मीति चिन्तयेत् ॥
 आत्मलाभमुखं यावत्तपोध्यानमुदीरितम् ।
 श्रुतिस्मृत्यादिकं धर्मं तद्विरुद्धं न चाचरेत् ॥
 यथा रथोऽश्वहीनस्तु यथाश्वो रथिहीनकः ।
 एवं तपश्च विद्या च संयुतं भैषजं भवेत् ॥
 अथान्नं मधुसंयुक्तम् मधुवाक्त्रेन संयुतम् ।

उभाभ्यामपि पक्षाभ्यां यथा खे पक्षिणां गतिः ।
 तथैव ज्ञानकर्म्मभ्यां प्राप्यते ब्रह्म शाश्वतम् ॥
 विद्यातपोभ्यां संपन्नो ब्राह्मणी योगतत्परः ।
 देहद्वयं विहायाश्च मुक्तो भवति बन्धनात् ।
 न तथा क्षीणदेहस्य विनाशो विद्यते कश्चित् ॥
 मया ते कथितः सर्व्वी वर्णाश्रमविभागशः ।
 संचेपेण द्विजश्रेष्ठा ! धर्मस्तेषां सनातनः ॥
 श्रुत्वेवं मुनयो धर्मं स्वर्गमोक्षफलप्रदम् ।
 प्रणम्य तमृषिं जग्मुर्मुदिताः स्वं स्वमाश्रमम् ॥
 धर्मशास्त्रमिदं सर्व्वं हारीतमुखनिःसृतम् ।
 अधीत्य कुरुते धर्मं स याति परमां गतिम् ॥
 ब्राह्मणस्य तु यत् कर्म कथितं बाहुजस्य च ।
 क्षत्रजस्यापि यत् कर्म कथितं पादजस्य च ।
 अन्यथा वर्त्तमानस्तु सद्यः पतति जातितः ॥
 यो यस्याभिहितो धर्मः स तु तस्य तथैव च ।
 तस्मात् स्वधर्मं कुर्व्वीत द्विजो नित्यमनापदि ॥
 वर्णाश्रित्वारो राजेन्द्र ! चत्वारश्चापि चाश्रमाः ॥
 स्वधर्मं ये तु तिष्ठन्ति ते ग्रान्तिं परमां गतिम् ॥
 स्वधर्मेण यथा नृणां नारसिंहः प्रसीदति ।
 न तुष्यति तथान्येन कर्मणा मधुसूदनः ॥
 अतः कुर्वन्निजं कर्म यथाकालमतन्द्रितः ।
 सहस्रानौकदेवेशं नारसिंहश्च सालयम् ॥
 उत्पन्नवैराग्यबलेन योगी ध्यायेत् परं ब्रह्म सदा क्रियावान् ।
 सत्यं सुखं रूपमनन्तमाद्यं विहाय देहं पदमेति विश्वोः ॥
 ॥ इति हारीते धर्मशास्त्रे सप्तमोऽध्यायः ॥

—००—

अम्बरीषस्तु तं गत्वा हारीतस्याश्रमं नृपः ,
 ववन्दे तं महात्मानं बालार्कसदृशप्रभम् ॥
 संस्पृष्टकुशलस्तेन पूजितः परमासने ।
 उपविष्ट स्ततो विप्रमुवाच नृपनन्दनः ॥
 भगवन् ! सर्वधर्मज्ञ ! तत्त्ववेदविदाम्बर ! ।
 पृच्छामि त्वां महाभाग ! परमं धर्ममव्ययम् ॥
 ब्रूहि वर्णाश्रमाणान्तु नित्यनैमित्तिकक्रियाः ।
 कर्त्तव्या मुनिशार्दूल ! नारीणाञ्च नृपस्य च ॥
 स्वरूपं जीवपरयोः कथं मोक्षपथस्य च ।
 तत्प्राप्ते साधनं ब्रह्मन् ! वक्तुमर्हसि सुव्रत ! ॥
 एवमुक्तस्तु विप्रर्षिस्तेन राजर्षिणा तदा ।
 उवाच परमप्रीत्या नमस्कृत्य जनार्दनम् ॥
 शृणु राजन् ! प्रवक्ष्यामि सर्वं वेदोपहंसितम् ।
 यदुक्तं ब्रह्मणा पूर्वं पृच्छतो मम भूपते ! ॥
 तद्ब्रवीमि परं धर्मं शृणुष्वैकाग्रमानसः ।
 सर्वेषामेव देवानां मनादिः पुरुषोत्तमः ॥
 ईश्वरस्तु स एवान्ये जगती विभुरव्ययः ।
 नारायणो वासुदेवो विष्णुर्ब्रह्मात्मनो हरिः ॥
 स्रष्टा धाता विधाता च स एव परमेश्वरः ।
 हिरण्यगर्भः सविता गुणवृद्धिर्गुणोऽव्ययः ॥
 परमात्मा परं ब्रह्म परं ज्योतिः परात्परः ।
 इन्द्रः प्रजापतिः सूर्यः शिवो वज्रिः सनातनः ॥

सर्वात्मकः सर्वसुहृत् सर्वभृद्भूतभावनः ।
 यमी च भगवान् कृष्णो मुकुन्दोऽनन्तएव च ॥
 यज्ञो यज्ञपतिर्यज्ञा ब्रह्मण्यो ब्रह्मणः पतिः ।
 स एव पुण्डरीकाक्षः श्रीशो नाथोऽधिपो महान् ॥
 सहस्रमूर्धा विश्वात्मा सहस्रनरपादवान् ।
 यन्नत्वा न विवर्त्तन्ते तन्नाम परमं हरेः ॥
 चतुर्भिः श्रीभनोपायैः साध्योऽयं सुमहात्मनः ।
 तुरीयपदयोर्भक्त्या सुसिद्धोऽयं मुदाहृतः ॥
 तं स्वीकुर्वन्ति विद्वांसः स्वस्वरूपतया सदा ।
 नैसर्गिकं हि सर्वेषां दास्यमेव हरेः सदा ॥
 स्वाम्यं परस्वरूपं स्याद्दास्यं जीवस्य सर्वदा ।
 प्रकृत्या त्वात्मनो रूपं स्वाम्यं दास्यमिति स्थितिः ॥
 दास्यमेव परं धर्मं दास्यमेव परं हितम् ।
 दास्ये नैव भवेन्भुक्तिरन्यथा निरयं भवेत् ॥
 विष्णोर्दास्यं परा भक्तिरेषा तु न भवेत् क्वचित् ।
 तेषामेव हि संस्पृष्टं निरयं ब्रह्मणा नृप ! ॥
 नारायणस्य दासा ये न भवन्ति नराधमाः ।
 जीवन्त एव चण्डाला भविष्यन्ति न संशयः ॥
 तस्माद्दास्यं पथं भक्तिमालम्ब्य नृपसत्तम ! ।
 नित्यं नैमित्तिकं सर्वं कुर्यात्पीत्यै हरेः सदा ॥
 तस्य स्वरूपं रूपञ्च गुणांश्चापि विभूतयः ।
 ज्ञात्वा समर्चयेद्दिष्णु यावज्जीव मतन्द्रितः ॥
 तमेव मनसा ध्यायेद्वाचा सङ्गीतयेत्प्रभुम् ।
 जपेच्च जुहुयाद्भक्तो तद्दानेकविलक्षणः ॥

शङ्खचक्रोर्ध्वं पुण्ड्रादिधारणं दास्यलक्षणम् ।
 तन्नामकरणञ्चैव वैष्णवस्तदिहोच्यते ॥
 अवैष्णवाश्च ये विप्रा हर्षदास्ते नराधमाः ।
 तेषां तु नरके वासः कल्पकोटिशतैरपि ॥
 तदादि वर्षसञ्चारी मन्त्ररत्नार्थतत्त्ववित् ।
 वैष्णवः स जगत्पूज्यो याति विष्णोः परं पदम् ॥
 अचक्रधारी यो विप्रो बहुवेदश्रुतोऽपि वा ।
 स जीवन्नेव चण्डालो मृतो निरयमाप्नुयात् ॥
 तस्मात्ते हरिसंस्काराः कर्त्तव्या धर्मकाङ्क्षिणाम् ।
 अयमेव परं धर्मः प्रधानं सर्वकर्मणाम् ॥
 इति बृहहारीतस्मृतौ विशिष्टधर्मशास्त्रे पञ्चसंस्कार-

प्रतिपादनं नाम प्रथमोऽध्यायः ॥

अम्बरीष उवाच ॥

भगवन् ! वैष्णवाः पञ्च संस्काराः सर्वकर्मणाम् ।
 प्रधानमिति यच्चेत्तं सर्वैरेव महर्षिभिः ॥
 तद्विधानं ममाचक्ष्व विस्तरेणैव सुव्रत ! ।

हारीत उवाच ।

शृणु राजन् ! प्रवक्ष्यामि निर्मला वैष्णवाः क्रियाः ॥
 यदुक्तं ब्रह्मणा पूर्वं वसिष्ठाद्यैश्च वैष्णवैः ॥
 संस्काराणां तु सर्वेषा माद्यं चक्रादिधारणम् ॥
 तत् कर्त्तव्यं हि सर्वेषां विधीनां वै द्विजम्भनाम् ।
 आचार्यं संश्रयेत् पूर्वमनघं वैष्णवं द्विजम् ॥
 शुद्धसत्त्वगुणोपेतं नवज्याकर्मकारणम् ।
 सत्सम्प्रदायसंयुक्तं मन्त्ररत्नार्थकोविदम् ॥

ज्ञानवैराग्यसंपन्नं वेदवेदाङ्गपारगम् ।
 शासितारं सदाचार्यैः सर्वधर्मविदाम्बरम् ॥
 महाभागवतं त्रिप्रं सदाचारनिषेवणम् ।
 आलोक्य सर्वशास्त्राणि पुराणानि च वैष्णवाः ॥
 तदर्धमाचरेद्यस्तु आचार्यः स उदाहृतः ।
 आस्तिक्यमानसं सद्भिरपेतं धर्मवत्सलम् ॥
 ऋद्धानं सदाचारे गुरुशुश्रूषतत्परम् ।
 सम्बत्सरं प्रतीच्याथ तं शिष्यं शासयेद्गुरुः ॥
 तस्यादौ पञ्च संस्कारान् कुर्यात् समविधानतः ।
 प्रातः स्नात्वा शुचौ देशे पूजयित्वा जनार्दनम् ॥
 स्नातं शिष्यं समानीय तेनैव सह देशिकः ।
 स्नाप्य पश्चामृतैर्गव्यैश्चक्रादीनर्चयेत्ततः ॥
 पुष्पैर्धूपैश्च दीपैश्च नैवेद्यैर्विविधैरपि ।
 तत्तत्प्रकाशकैर्मन्त्रैरर्चयेत् पुरतो हरेः ॥
 अग्नौ होमं प्रकुर्वीत इधाधानादिपूर्वकम् ।
 पौरुषेण तु सूक्तेन पायसं घृतमिश्रितम् ॥
 आज्येन मूलमन्त्रेण हुत्वा चाष्टोत्तरं शतम् ।
 वैष्णव्या चैव गायत्र्या जुहुयात् प्रयतो गुरुः ॥
 पश्चादग्नौ विनिक्षिप्य चक्राद्यायुधपञ्चकम् ।
 पूजयित्वा सहस्रारं ध्यात्वा तदङ्गिमण्डले ॥
 षडक्षरेण जुहुयादाज्यं विंशतिसंख्यया ।
 सर्वैश्च हेतिमन्त्रैश्च एकैकाज्याहुतिं क्रमात् ॥
 ततः प्रदक्षिणं कृत्वा स शिष्यो वङ्गिमात्मवान् ।
 नमस्कृत्वा ततो विष्णुं जप्त्वा मन्त्रवरं शुभम् ॥

प्राङ्मुखं तु समासीनं शिष्यमेकाग्रचेतसम् ।
 प्रतपेच्चक्रशङ्खौ द्वौ हेतिभिर्मन्त्रमुच्चरन् ॥
 दक्षिणे तु भुजे चक्रं वामांसे शङ्खमेव च ।
 गदां च भालमध्ये तु हृदये नन्दकं तदा ॥
 मस्तके तु तथा शार्ङ्गं मङ्कयेद्दिमलं तदा ।
 पश्चात् प्रक्षाल्य तीयेन पुनः पूजां समाचरेत् ॥
 होमशेषं समाप्याथ वैष्णवान् भोजयेत्ततः ।
 एवं तापः क्रियाः कार्याः वैष्णव्यः कल्मषापह्नाः ॥
 प्रधानं वैष्णवं तेषां तापसंस्कारमुत्तमम् ।
 तापसंस्कारमालेण परां सिद्धिमवाप्नुयात् ॥
 केचित्तु चक्रशङ्खौ द्वौ प्रतप्तौ बाहुमूलयोः ।
 धारयन्ति महात्मानश्चक्रमेकं तु वापरे ॥
 वैष्णवानां तु हेतीनां प्रधानं चक्रमुच्यते ।
 तेनैव बाहुमूलौ तु प्रतप्ते नाङ्कयेद्बुधः ॥
 जात पुत्रे पिता स्नात्वा होमं कृत्वा विधानतः ।
 तेनाग्निनैव सन्तप्तचक्रेण सुजमूलयोः ॥
 अङ्कयित्वा शिशोः पश्चान्नाम कुर्याच्च वैष्णवम् ।
 पश्चात्सर्वाणि कर्माणि कुर्वीतास्य विधानतः ॥
 अङ्कयित्वा स चक्रेण यत्किञ्चित्कर्म सञ्चरेत् ।
 तत्सर्वं याति वैफल्य मिष्टापूर्तादिकं नृप ! ॥
 कारयेन्मन्त्रदीक्षायां चक्राद्याः पञ्च हेतयः ।
 चक्रं वै कर्मसिद्ध्यर्थं जातकर्मणि धारयेत् ।
 अचक्रधारी विप्रस्तु सर्वकर्मसु गर्हितः ॥
 अवैष्णवः समापन्नो नरकं चाधिगच्छति ।

चक्रादिचिह्नरहितं प्राकृतं कलुषान्वितम् ॥
 अवैष्णवन्तु तं दूरात् खपाकमिव सख्यजेत् ।
 अवैष्णवस्तु यो विप्रः खपाकादधमः स्मृतः ।
 अत्राद्ये यो ह्यपाङ्गुले यो रौरवं नरकं व्रजेत् ॥
 अवैष्णवस्तु यो विप्रः सर्वधर्मयुतोऽपि वा ।
 मवां घण्टति विज्ञेयः सर्वकर्मसु नार्हति ॥
 तस्माच्चक्रं विधानेन तप्तं वै धारयेद्द्विजः ।
 सर्वाश्रमेषु वसतां स्त्रीणां च श्रुतिचोदनात् ॥
 अनायुधासो असुता अदेवा इति वै श्रुतिः ।
 चक्रेण तामपवप इत्युक्ता समुदाहृतम् ॥
 अपेत्यमङ्कमित्युक्तं वपेति श्रवणं तदा ।
 तस्माद्दे तप्तचक्रस्य चाङ्कनं मुनिभिः श्रुतम् ।
 पवित्रं विततं ब्राह्मणं प्रभोर्गाने तु धारितम् ॥
 श्रुत्यैव चाङ्कयेद्गाने तद्ब्रह्मसमवाप्तये ।
 यत्ते पवित्रमर्चिषप्रमग्ने र्वीतमनन्तरा ॥
 ब्रह्मेति निहितमैव ब्रह्मणो श्रुतिवर्हितम् ।
 पवित्रमिति चैवाग्निरग्निर्वै चक्रमुच्यते ॥
 अग्निरेव सहस्रारः सहस्रा नेमिरुच्यते ।
 नेमितप्ततनुः सूर्यो ब्रह्मणा समतां व्रजन् ॥
 यत्ते पवित्रमर्चिषप्रमग्ने तु न सुनिहितः ।
 दक्षिणे तु भुजे विप्रो विभ्रयाद्दे सुदर्शनम् ॥
 सख्ये तु शङ्खं विभ्रयादिति ब्रह्मविदो विदुः ।
 इत्यादि श्रुतिभिः प्रोक्तं विष्णोश्चक्रस्य धारणम् ॥
 पुराणेष्वितिहासेषु सात्विकेषु स्मृतिष्वपि ।

शङ्खचक्रोर्ध्वं पुण्ड्रादिरहितं ब्राह्मणं नृप ! ॥
 यः श्राद्धे भोजयेद्विप्रः पितृणां तस्य दुर्गतिः ।
 शङ्खचक्रोर्ध्वं पुण्ड्रादिविज्ञैः प्रियतमैर्हरेः ॥
 रक्षितः सर्वधर्मभ्यश्च्युतो नरकमाप्नुयात् ।
 रुद्रार्चनं त्रिपुण्ड्रस्य धारणं यत्र दृश्यते ॥
 तच्छूद्राणां विधिः प्रोक्तो न द्विजानां कदाचन ।
 प्रतिलोमानुलोमानां दुर्गागणसुभैरवाः ॥
 पूजनीया यदाह्णेण विष्वचन्दनधारिणाम् ।
 यक्षराक्षसभूतानि विद्याधरगणास्तदा ॥
 चण्डालानामर्चनीया मद्यमांसनिषेवणम् ।
 स्ववर्णविहितं धर्ममेवं ज्ञात्वा समाचरेत् ॥
 रुद्रार्चनाद्ब्राह्मणस्तु शूद्रेण समतां व्रजेत् ।
 यक्षभूतार्चनात् सद्यश्चण्डालत्वमवाप्नुयात् ॥
 न भस्म धारयेद्विप्रः परमापदुगतोऽपि वा ।
 मोहाद्वै विभ्रयाद्यस्तु ससुरापो भवेद्भुवम् ॥
 तिर्यक् पुण्ड्रधरं विप्रं पटाम्बरधरं तथा ।
 श्वपाक इव वीक्षेत न सन्भाषेत कुत्रचित् ।
 तस्माद्विजातिभिर्धार्य मूर्ध्वपुण्ड्रविधानतः ॥
 मृदा शुभ्रेण सततं सान्तरालं मनोहरम् ।
 स्नात्वा शुद्धेऽपि पूर्वाह्णे विष्णुमभ्यर्च्य देशिकः ॥
 स्नातं शिष्यं समाह्वय होमं कुर्वीत पूर्ववत् ।
 परोमात्रेति सूक्तेन पायसं मधुमिश्रितम् ॥
 हुत्वोदमूलमन्त्रेण शतमष्टोत्तरं घृतम् ।
 स्थण्डिले तु ततः पश्चान्मण्डलानि यदा क्रमात् ॥

दीक्ष्यस्थमध्ये चत्वारि विन्यसेत् पुरतो हरेः ।
 विलिखेत्तत्र पुण्ड्रादि विस्तारायामभेदतः ॥
 तेष्वर्चयेत्ततो धीमान् केशवादीननुक्रमात् ।
 तत्र तत्र च तन्मूर्त्तिं ध्यात्वा मन्त्रैः समर्चयेत् ॥
 गन्धपुष्पादि सकलं मन्त्रेणैवार्चयेद्गुरुम् ।
 प्रदक्षिणं मनुब्रज्य स शिष्यः प्रणमेत्तथा ॥
 तद्वाही निक्षिपेच्छिष्यः केशवादीननुक्रमात् ।
 यदि विन्यस्य पुण्ड्राणि गुरुक्तानि स वैष्णवः ॥
 शुभ्रेणैव मृदा पञ्चाद्विभ्रयात् सुसमाहितः ।
 तिस्र्यध्यासु मृदा विप्रो यागकाले विशेषतः ॥
 आदौ दाने तथा होमे स्वाध्याये पितृतर्पणे ।
 अक्षालुरुर्ध्वपुण्ड्राणि विभ्रयादुद्विजसत्तमः ॥
 आदौ होमस्तथा दानं स्वाध्यायः पितृतर्पणम् ।
 भस्मीभवन्ति तत्सर्वं मूर्ध्वं पुण्ड्रं विना कृतम् ॥
 ऊर्ध्वं पुण्ड्रं विना यस्तु आदौ कुर्वीत स द्विजः ।
 सर्वं तद्राक्षसैर्नीतं नरकं चाधिगच्छति ॥
 ऊर्ध्वं पुण्ड्रं विहीनस्तु यः आदौ भोजयेद्द्विजम् ।
 अग्नन्ति पितरस्तस्य विण्मूत्रं नात्र संशयः ॥
 तस्मात्तु सततं धान्यमूर्ध्वं पुण्ड्रं द्विजन्मकः ।
 धारयेन्न तिर्यक् पुण्ड्रमापद्यपि कदाचन ॥
 तिर्यक्पुण्ड्रधरं विप्रं चण्डालमिव सन्त्यजेत् ।
 सोऽनर्हः सर्वकृत्येषु सर्वलोकेषु गर्हितः ॥
 ऊर्ध्वं पुण्ड्रं विहीनः सन् सन्ध्याकर्म समाचरेत् ।
 सर्वं तद्राक्षसैर्नीतं नरकञ्च स गच्छति ॥

यदि स्यात्तु मनुष्याणा मूर्ध्वं पुण्ड्रं विवर्जितम् ।
 द्रष्टव्यञ्चैव तत्किञ्चित् श्मशानमिव तद्भवेत् ॥
 ऊर्ध्वपुण्ड्रं मृदा शुभ्रं ललाटे यस्य दृश्यते ।
 चण्डालोऽपि हि शुद्धात्मा विष्णुलोके महीयते ॥
 ऊर्ध्वपुण्ड्रस्य मध्ये तु ललाटे सुमनोहरे ।
 लक्ष्म्या सह समासीनो रमते तत्र वै हरिः ॥
 निरन्तरालं यः कुर्यादूर्ध्वपुण्ड्रं द्विजाधमः ।
 स हि तत्र स्थितं विष्णुं श्रियञ्चैव व्यपोहति ॥
 अथेदमूर्ध्वपुण्ड्रं तु यः करोति द्विजाधमः ।
 कल्पकोटिसहस्राणि रौरवं नरकं व्रजेत् ॥
 तस्माद्रागान्वितं पुण्ड्रं नरे द्विष्णुपदाकृति ।
 ललाटादिषु चाङ्गेषु सर्वकर्म्मसु वैष्णवः ॥
 नासिकामूलमारभ्य ललाटान्तेषु विन्यसेत् ।
 अङ्गुलद्वयमात्रं तु मध्यच्छिद्रं प्रकल्पयेत् ॥
 पार्श्वे चाङ्गुलमात्रं तु विन्यसेद्द्विजसत्तमः ।
 पुण्ड्राणामन्तराले तु हारिद्रां धारयेच्छ्रियम् ॥
 ललाटे पृष्ठयोः कण्ठे भुजयोरुभयोरपि ।
 चतुरङ्गुलमात्रं तु विभ्रयादायकं द्विजः ॥
 उरस्यष्टाङ्गुलं धार्यं भुजयोरायतं तदा ।
 उदरे पार्श्वयोर्नित्यमायतं तु दशाङ्गुलम् ॥
 केशवादि नमोऽन्तेषु प्रीणनाद्यैरनुक्रमात् ।
 ललाटे केशवं रूपं कुक्षौ नारायणं न्यसेत् ॥
 वक्षःस्थले माधवश्च गोविन्दं कण्ठदेशतः ।
 विष्णुश्च दक्षिणे पार्श्वे वाङ्मोक्षं मधुसूदनम् ॥

त्रिविक्रमन्तु वामांसे वामनं वामपार्श्वतः ।
 श्रीधरं वामबाहौ तु हृषीकेशं तदा भुजे ॥
 पृष्ठञ्च पद्मनाभन्तु श्रीवे दामोदरं तदा ।
 तत्प्रक्षालनतोयेन वासुदेवेति मूर्धनि ॥
 केशवस्तु सुवर्णाभिः शङ्खचक्रगदाधरः ।
 शुक्लाम्बरधरः सौम्यो मुक्ताभरणभूषितः ॥
 नारायणो घनश्यामः शङ्खचक्रगदासिभृत् ।
 पीतवासा मणिमयैर्भूषणैरुपशोभितः ॥
 माधवश्चोत्पलप्रख्यस्रक्रशार्ङ्गगदासिभृत् ।
 चित्रमाख्याम्बरधरः पुण्डरीकनिभेक्षणः ॥
 गोविन्दः शशिवर्णः स्यात्पद्मशङ्खगदासिभृत् ।
 रक्तारविन्दपादाञ्ज सप्तकाञ्चनभूषणः ॥
 गौरवर्णो भवेद्विष्णुस्रक्रशङ्खहलासिभृत् ।
 क्षीराम्बरधरः स्रग्वी केयूराङ्गदभूषितः ॥
 अरविन्दनिभः श्रीमान् मधुजित्कमलाननः ।
 चक्रं शार्ङ्गञ्च मुसलं पद्मं दोर्भिर्विभर्त्यसौ ॥
 त्रिविक्रमो रक्तवर्णः शङ्खचक्रगदासिभृत् ।
 किरीटहारकेयूरकुण्डलैश्च विराजितः ॥
 वामनः कुन्दवर्णः स्यात् पुण्डरीकायतेक्षणः ।
 दोर्भिर्विभर्त्य गदां चक्रं पद्मं हैमं विभर्त्यसौ ॥
 श्रीधरः पुण्डरीकाख्य स्रक्रशार्ङ्गी च पद्मपृक् ।
 रक्तारविन्दनयनो मुक्तादामविभूषितः ॥
 विद्युद्वर्णो हृषीकेशस्रक्रशार्ङ्गहलासिभृत् ।
 रक्तमाख्याम्बरधरः पुण्डरीकावतंसकः ॥

शुन्दनीलनिभश्चक्रशङ्खपद्मगदाधरः ।
 पद्मनाभः पीतवासा खिलमाख्यानुलेपनः ।
 दामोदरः सार्वभौमः पद्मशार्ङ्गसिशङ्कभृत् ॥
 पीतवासा विशालाक्षो नानारत्नविभूषितः ।
 एवं पुण्ड्राणि सततं धारयेद्वैष्णवीक्ष्णवोत्तमः ॥
 पुण्ड्रसंस्कार इत्येवं शिष्येणापि च कारयेत् ।
 मन्त्रशेषं समाप्याथ वैष्णवान् भोजयेत्ततः ॥
 इति पुण्ड्रसंस्कारो द्वितीयः ।

तृतीयं नाम संस्कारं कुर्वीत शुभवासरे ॥
 स्नात्वा संपूज्य देवेशं गन्धपुष्पादिभिर्गुह्यम् ।
 नानाधिदैवतं पश्चात् पूजयेत् प्रयतात्मवान् ॥
 द्वादशैव तु मासास्तु केशवाद्यैरधिष्ठिताः ।
 आरभ्य मार्गशीर्षं तु यदा संख्या द्विजोत्तमः ॥
 यस्मिन्मासि भवेद्दीक्षा तन्मूर्त्तिर्नाम चोदितम् ।
 नृसिंहरामकृष्णाख्यं दासनाम प्रकल्पयेत् ॥
 शक्त्या दशावताराणां वर्जयेन्नाम वैष्णवः ।
 नाम दद्यात्प्रयत्नेन वैष्णवं पापनाशनम् ॥
 यस्य वै वैष्णवं नाम नास्ति चेत्तु द्विजन्मनः ।
 अनामिकः स विज्ञेयः सर्वकर्मसु गर्हितः ॥
 चक्रस्य धारणं यस्य जातकर्मणि सम्भवेत् ।
 तत्र वै मासनामापि दद्याद्दिप्रो विधानतः ।
 ध्यात्वा समर्चयेन्नाममूर्त्तिं मन्त्रेण देशिकः ॥
 धूपं दीपञ्च नैवेद्यं ताम्बूलञ्च समर्पयेत् ।

प्रदक्षिणं मनुव्रज्य भक्त्या सम्यक् प्रणम्य च ॥
 तन्मन्त्रं मूलमन्त्रं वा जपेत्साहस्रसङ्ख्याया ।
 पश्चाद्दोमं प्रकुर्वीत शतमष्टोत्तरं हविः ॥
 वैष्णवैरनुवाकैश्च जुहुयात् सर्पिषा तदा ।
 नाम दद्यात् ततः शिष्यं मन्त्रतोये समाप्नुतम् ॥
 ततः पुष्पाञ्जलिं दत्त्वा होमशेषं समापयेत् ।
 वैष्णवान् भोजयेत्पश्चाद्दक्षिणार्धैश्च तोषयेत् ॥
 एवं हि नामसंस्कारं कुर्वीत द्विजसत्तमः ।
 गुणयोगेन चान्यानि विष्णोर्नामानि लौकिके ॥
 विशिष्टं वैष्णवं नाम सर्वकर्मसु चोदितम् ।
 हरेः परं पितृर्नाम यो ददात्यपरं सुतम् ॥
 अतिरोचनकं दिव्यं तृतीयं श्रुतिचोदितम् ।
 तस्माद्भगवतो नाम सर्वेषां मुनिभिः स्मृतम् ॥
 ॥ इति नामसंस्कार स्तुतीयः ॥

एवं तृतीयसंस्कारं कृत्वा वै वैदिकोत्तमः ॥
 चतुर्थमन्त्रसंस्कारं कुर्वीत द्विजसत्तमः ।
 ततः स्नात्वा विधानेन पूजयेत् जगतां पतिम् ।
 अष्टोत्तरशहस्रं तु मन्त्ररत्नं जपेद्गुरुः ॥
 स्नातं शिष्यं समाहूय सुवेपं समलङ्कृतम् ।
 पादाय कलशं रम्यं पवित्रोदकपूरितम् ॥
 पञ्चत्वक्पल्लवयुतं पञ्चरत्नसमन्वितम् ।
 मङ्गलद्रव्यसंयुक्तं मन्त्रेणैवाभिमन्त्रयेत् ॥
 सन्मार्जयेत् ततः शिष्यं तज्जलेन कुशैः शुभैः ।

सूक्तैश्च विष्णुदेवतैः पावमानैस्तदेव च ॥
 अष्टोत्तरशतं पश्चान्मन्त्ररत्नेन मार्जयेत् ।
 अभिविच्य ततो मूर्ध्नि शुक्लवस्त्रधरं शुचिम् ॥
 स्वलङ्घनं समाचान्त मूर्ध्व पुण्ड्रधरं तदा ।
 पविवहस्तं पद्माक्षमालया समलङ्घनम् ॥
 निवेश्य दक्षिणे स्वस्य आसने कुशनिर्मिते ।
 स्वगृह्योक्तविधानेन पुरतोऽग्निं प्रकल्पयेत् ॥
 पौरुषेण तु सूक्तेन श्रीसूक्तेन तथैव च ।
 मध्वाज्यमिश्रितं रम्यं पायसं जुहुयाद्गुरुः ॥
 अष्टोत्तरशतं पश्चादाज्यं मन्त्रद्वयेन च ।
 मूलमन्त्रेण जुहुयाच्चरुं घृतविमिश्रितम् ॥
 केशवादीन् समुद्दिश्य नित्यान् मुक्तांस्तथैव च ।
 एकैकमाहुतिं हुत्वा होमशेषं समापयेत् ॥
 ततः प्रदक्षिणं कृत्वा नमस्कृत्वा जनार्दनम् ।
 आचार्यः स्वगुरुं नत्वा जपेद्गुरुरपरम्पराम् ॥
 मातरं सर्वजगतां प्रपद्येत श्रियं ततः ।
 त्वं माता सर्वलोकानां सर्वलोकेश्वरप्रिये ! ॥
 अपराधशतैर्जुष्टं नमस्तेन मम श्रुतम् ।
 एवं प्रपद्य नक्ष्त्रीं तां श्रियं सद्गुरुभावतः ॥
 नित्ययुक्तं तथा देव्या वात्सल्यादिगुणान्वितम् ।
 शरण्यं सर्वलोकानां प्रपद्येत सनातनम् ।
 नारायण ! दयासिन्धो ! वात्सल्यगुणसागर ! ॥
 एनं रक्ष जगन्नाथ ! बहुजन्मापराधिनम् ।
 इत्याचार्येण सन्दिष्टः प्रपद्येत जनार्दनम् ॥

प्रपद्येत ततः शिष्यो गुरुमेव दयानिधिम् ।
 गुरो ! त्वमेव मे देव स्वमेव परमा गतिः ॥
 त्वमेव परमो धर्मः स्वमेव परमं तपः ।
 इति प्रपन्नमाचार्यो निवेश्य पुरतो हरेः ॥
 प्रागग्रेषु समासीनं दर्भेषु सुसमाहितः ।
 स्वाचार्यं पुरतो ध्यात्वा नमस्कृत्वाथ भक्तिमान् ॥
 गुरोः परम्परां जप्त्वा हृदि ध्यात्वा जनार्दनम् ।
 कृपया वीक्षितं शिष्यं दक्षिणं ज्ञानदक्षिणम् ॥
 निक्षिप्य हस्तं शिरसि वामं हृदि च विन्यसेत् ।
 पादौ गृहीत्वा शिष्यस्तु गुरोः प्रयतमानसः ॥
 भो ! गुरो ! ब्रूहि मन्त्रं मे ब्रूयादिति दयानिधे ! ।
 अध्यापयेत्ततस्तस्मै मन्त्ररत्नं शुभाङ्गयम् ॥
 सन्नप्रासञ्च समुद्रञ्च सर्पिषण्डोऽधिधैवतम् ।
 सार्धमध्यापयेच्छिष्यं प्रयतं शरणागतम् ॥
 अष्टाक्षरं द्वादशार्णं षट्कुक्षिं वैष्णवीं तदा ।
 रामकृष्णनृसिंहाख्यान् मन्त्रान् तस्मै निवेदयेत् ॥
 न्यासे वाप्यर्चने वापि मन्त्रमेकान्तिनं श्रयेत् ।
 अवैष्णवोपदिष्टेन मन्त्रेण नरकं व्रजेत् ॥
 अवैष्णवाद्गुरोर्मन्त्रं यः पठेद्वैष्णवो द्विजः ।
 कल्पकोटिसहस्राणि पश्यति नारकात्मना ॥
 अचक्रधारिणं यस्तु मन्त्रमध्यापयेद्गुरुः ।
 रौरवं नरकं प्राप्य चाण्डालीं योनिमाप्नुयात् ॥
 तस्माद्दीक्षाविधानेन शिष्यं भक्तिसमन्वितम् ।
 मन्त्रमध्यापयेद्विद्वान् वैष्णवं पापनाशनम् ॥

अनधीत्य द्वयं मन्त्रं योग्यवैष्णवमुत्तमम् ।
 अधीत्य मन्त्रसंसिद्धिं न प्राप्नोति न संशयः ॥
 जातकर्म्मणि वा चीले तदा मौञ्चनिबन्धने ।
 चक्रस्य धारणं यत्र भवेत्तस्य तु तत्र वै ॥
 उपनीय गुरुः शिष्यं गृह्णोक्तविधिना ततः ।
 अध्यापयेच्च सावित्रं तपोमन्त्रं द्वयं शुभम् ॥
 प्राप्तमन्त्रं स्ततः शिष्याः पूजयेच्छ्रद्धया गुरुम् ।
 गोभृद्द्विरक्षरत्नाद्यैः वा सोभिर्भूषणैरपि ॥
 सहस्रं शासयेच्छिष्यमाचार्यः संगितव्रतः ।
 स्वरूपं साधनं साध्यं मन्त्रेणास्मै निवेदयेत् ॥
 द्वयेन वृत्तियाथात्म्यं सम्यगस्मै निवेदयेत् ।
 आचार्याधीनवृत्तिसु संयतसु व्रजेत् सदा ॥
 कर्म्मणा मनसा वाचा हरिमेव भजेत् सुधीः ।
 यावच्च तौरपातन्तु द्वयमावर्तयेत्सदा ॥
 एवं हि विधिना सम्यक्सन्त्रसंस्कारसंस्कृतः ।
 ॥ इति मन्त्रसंस्कारश्चतुर्थः ॥

मन्त्रार्थतत्त्वविदुषं यागतन्त्रे नियोजयेत् ।
 पूर्वार्त्ते पूजयेद्देवं तस्य प्रियतरं शुभः ॥
 मन्त्ररत्नविधानेन गन्धपुष्पादिभिर्गुरुः ।
 अर्चयित्वाशुभं भक्त्या होमं पूर्ववदाचरेत् ॥
 सर्वेष्ववैष्णवैः सृक्तैः पायसं घृतमिश्रितम् ।
 आन्यं मन्त्रेण होतव्यं शतमष्टोत्तरं तदा ॥
 शक्त्या च वैष्णवैर्मन्त्रैः सर्वैर्होमं समाचरेत् ।

एकैकमाहुतिं हुत्वा सर्वावरणदेवताः ॥
 प्रणवादिचतुर्थ्यन्ते स्त्रीषां वै नामभिर्यजेत् ।
 होमशेषं समाप्याथ वैष्णवान् भोजयेत्तदा ॥
 मन्त्ररत्नेन तद्विम्बं पुष्पास्त्रलिखितं यजेत् ।
 प्रणम्य भक्त्या देवेशं जप्त्वा मन्त्रमनुत्तमम् ॥
 आहूय प्रणतं शिष्यं तद्विम्बं दर्शयेद्गुरुः ।
 कृपयाथ ततस्तस्मै दद्याद्विम्बं हरे ! गुरुः ! ॥
 एनं रक्ष जगन्नाथ ! केवलं कृपया तव ।
 अर्चनं यत्कृतं तेन विभो ! स्वीकर्तुं मर्हसि ॥
 एवं लब्ध्वा गुरोर्विम्बं पूजयेत्तं प्रयत्नतः ।
 हिरण्यवस्त्राभरणयानशय्यासनादिभिः ॥
 ततः प्रवृत्तिं देवेशमर्चयेद्द्विधिना सदा ।
 त्रौतस्मार्त्तागमोक्तानां ज्ञात्वान्यतममनुत्तमम् ॥
 ॥ इति वृद्धहारीतस्मृतौ विशिष्टधर्मशास्त्रे पञ्चसंस्कार-
 विधानं नाम द्वितीयोऽध्यायः ॥

अम्बरीष उवाच ।

भगवन् ! सर्वमन्त्राणां विधानं मम सुव्रत ! ।
 ब्रूहि सर्वमशेषेण प्रयोगं सार्थसंस्कृतम् ॥

हारीत उवाच ॥

शृणु राजन् ! प्रवक्ष्यामि मन्त्रयोग मनुत्तमम् ।
 यथोक्तं विष्णुना पूर्वं ब्रह्मणा परमात्मना ॥
 सर्वेषामेव मन्त्राणां प्रथमं शुद्धमुत्तमम् ।
 मन्त्ररत्नं नृपत्रेष्ठ ! सद्यो मुक्तिफलप्रदम् ॥

सर्वैश्वर्यप्रदं पथ्यं सर्वेषां सर्वकामदम् ।
 यस्योच्चारणमात्रेण परितुष्टो भवेद्दरिः ॥
 देशकालादिनियममरिमित्रादिशोधनम् ।
 स्वरवर्णादिदोषश्च पौरुषरणाकं न तु ॥
 ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्याः स्त्रियः शूद्रास्तथेतराः ।
 तस्याधिकारिणः सर्वे सत्वशीलगुणा यदि ॥
 पञ्चसंस्कारसम्पन्नाः ऋद्धावन्तोऽनसूयकाः ।
 भक्त्या परमयाविष्टा युक्तास्तस्याधिकारिणः ॥
 पञ्चविंशाक्षरो मन्त्रः पदैः षड्भिः समन्वितः ।
 वाक्यद्वयं परं ज्ञेयं मन्त्ररत्नमनुत्तमम् ॥
 यदाश्रयति विद्यादिः संस्थिता जगतां पतिम् ।
 तथा विद्याऽनपायिन्या संयुतः परमः पुमान् ॥
 नारायणोऽच्युतः श्रीमान् बालत्वगुणसागरः ।
 नाथः सुशीलः सुलभः सर्वज्ञः शक्तिमान् परः ॥
 आपदबन्धुः सदा मित्रं परिपूर्णमनोरथः ।
 दयासुधाब्धिः सविता वीर्यवान् द्युतिमान् विभुः ॥
 प्रपद्ये चरणौ तस्य शरणं श्रेयसे मम ।
 श्रीमते विष्णवे नित्यं सर्वावस्थासु सर्वदा ॥
 निर्भमो निरहङ्कारः कैङ्कर्यं करवाण्यहम् ।
 एवमर्थं विदित्वैव पञ्चान्मन्त्रं प्रयोजयेत् ॥
 नारायणो महाशब्दो गायत्री च परा शुभा ।
 स्वयं नारायणः श्रीमान् देवता समुदाहृतः ॥
 करयोः स्थलयोराद्य मन्त्रं विन्यसेद्द्विजः ।
 शेषाक्षराणि देयानि चतुर्विंशतिपर्वसु ॥

षट्पदैरङ्गुलिन्यास मङ्गेषु च यथाक्रमम् ।
 षडङ्गं षट्पदैः कृत्वा मन्त्रार्थैश्च यथाक्रमम् ॥
 मूर्ध्निभाले नेत्रनासाश्रवणेषु तथानने ।
 भुजयोर्हृत्प्रदेशे च स्तनयोर्नाभिमण्डले ॥
 पृष्ठे च जघने कटोरुर्वोर्जान्वास पादयोः ।
 पञ्चविंशच्चराख्यस्य क्रमेणाङ्गेषु विन्यसेत् ॥
 एवं न्यासविधिं कृत्वा पश्चादध्यानं समाचरेत् ।
 इन्द्रीवरदलश्यामं कीटिसूर्याग्निवर्चसम् ॥
 चतुर्भुजं सुन्दराङ्गं सर्वाभरणभूषितम् ।
 पद्मासनस्थं देवेशं पुण्डरीकनिभेक्षणम् ॥
 रक्तारविन्दसदृशदिव्यहस्तपदाञ्चितम् ।
 माणिक्यमकुटोपेतं नीलकुन्तलशीर्षजम् ॥
 श्रीवत्सकौस्तुभोरस्कं वनमालाविराजितम् ।
 दिव्यचन्दनलिप्ताङ्गं दिव्यपुष्पावतंसकम् ॥
 हारकुण्डल केयूर नूपुरादिविराजितम् ।
 कटकैरङ्गुरीयैश्च पीतवस्त्रेण शोभितम् ॥
 शङ्खपद्मगदाचक्रपाणिनं पुरुषोत्तमम् ।
 वामाङ्गे चिन्तयेत्तस्य देवीं कमललोचनाम् ॥
 तरुणीं सुकुमाराङ्गीं सर्वलक्षणशोभिताम् ।
 दुकूलवस्त्रसंयुक्तां सर्वाभरणभूषिताम् ॥
 तप्तकाञ्चनसङ्काशां पीतोन्नतपयोधराम् ।
 रत्नकुण्डलसंयुक्तां नीलकुन्तलशीर्षजाम् ॥
 दिव्यचन्दनलिप्ताङ्गीं दिव्यपुष्पावतंसकाम् ।
 मातुलुङ्गं च रक्ताञ्जं दर्पणं वरदं तथा ॥

देवीं च विभ्रतीं दीर्घिष्विन्त्येदिष्टदां सदा ।
 एवं ध्यात्वा परं नित्यमर्चयेदच्युतं द्विजः ॥
 यथात्मनि तथा देवे ज्ञानकर्म समाचरेत् ।
 अर्चयेदुपचारैश्च मनसा वा जनार्दनम् ॥
 आवाहनासने पाद्यमर्घ्यमाचमनीयकम् ।
 स्नानं वस्त्रोपवीते च भूषणं गन्धमेव च ॥
 पुष्पं धूपं तथा दीपं नैवेद्यं च प्रदक्षिणम् ।
 नमस्कारश्च ताम्बूलं पुष्पमालां निवेदयेत् ॥
 नमस्कृत्वा गुरुन् पश्चाज्जपेन्मन्त्रं समाहितः ।
 अष्टोत्तरसहस्रन्तु शतमष्टोत्तरं तथा ॥
 ध्यायन्वै मनसा देवं जपेदेकाग्रमानसः ।
 प्राङ्मुखोदन्मुखो वापि समासीनः कुशासने ॥
 तिस्र्यध्यासु जपेद्देवं सर्वसिद्धिमवाप्नुयात् ।
 आदावन्ते जपस्यास्य प्राणायामान् समाचरेत् ॥
 पूरकः कुम्भको रेच्यः प्राणायामस्त्रिलक्षणः ।
 वामेन पुरयेद्वायुं वाह्यं नासा जपन्मनुम् ॥
 उभाभ्यां धारणं वायोः कुम्भकं समुदाहृतम् ।
 तद्वैचनं दक्षिणेन रेचणं समुदाहृतम् ॥
 पर्यावृत्त्या पुनश्चैवं प्राणायामत्रयं क्रमात् ।
 पूरके कुम्भके चैव रेचके च विशेषतः ॥
 अष्टाविंशतिवारं तु जपन् मन्त्रं समाहितः ।
 उत्तमं सुनिभिः प्रोक्तं प्राणायामं नृपोत्तमम् ॥
 जपन् द्वादशवारं तु उत्तमं तत्प्रकीर्तितम् ।
 षड्वारन्तु कनीयः स्याच्चिवार मधमं स्मृतम् ॥

मनसैवाच्येदेव' पश्चादर्थं विचिन्तयेत् ।
 प्राचाद्यामत्रयं कृत्वा पश्चात्प्रासं समाचरेत् ॥
 ज्ञात्वा यक्षाभ्वरधरः कृत्वा सन्धादिकर्म च ।
 धृतोर्ध्वपुण्ड्रदेहश्च पवित्रकर एव च ॥
 धृत्वा पश्चाच्चमालां च सन्निधा वासने स्थितः ।
 भूतशुद्धिविधानञ्च कृत्वा मन्त्रं प्रयोजयेत् ॥
 अष्टाक्षरस्य मन्त्रस्य गुरुर्नारायणः स्मृतः ।
 छन्दश्च देवी गायत्री परमात्मा च देवता ।
 जपश्चाष्टाक्षरो मन्त्रः सर्वपापप्रणाशनः ॥
 सर्वदुःखहरः श्रीमान् सर्वकामफलप्रदः ।
 सर्वदेवात्मको मन्त्रस्ततो मोक्षप्रदो नृणाम् ॥
 ऋचो यजुषि सामानि तथैवाथर्वणानि च ।
 सर्वमष्टाक्षरान्तस्य' तच्चान्यदपि वाञ्छयन् ॥
 सर्वार्थो वेदगर्भस्थः वेदाश्चाष्टाक्षरे स्थिताः ।
 अष्टाक्षरस्तु प्रचवे' अकारे प्रणवः स्थितः ॥
 इह लौकिकमेश्वर्यं स्वर्गाय' पारलौकिकम् ।
 कैवल्यं भगवत्त्वञ्च मन्त्रोऽयं साधयिष्यति ॥
 सक्तदुश्चारणान् नृणां चतुर्वर्गफलप्रदम् ।
 स्वरूपं साधनं प्राप्य ददाति हि समस्तसा ॥
 महापापं चातिपापं विद्यते वीपपापकम् ।
 जपादस्य मनोराशः प्रणश्यन्ति न संशयाः ।
 अश्वमेधसहस्राणि राजसूयशतानि च ।
 सक्तदष्टाक्षरं जप्त्वा क्लृप्ते नात्र संशयः ॥
 गवामयुतदानस्य पृथिव्या मण्डलस्य च ।

कन्याशतसहस्रस्य गजाश्वानां तथैव च ॥
 दानस्य यत्फलं नृणां सत्पात्रे नृपनन्दन ! ।
 शतवारं मनुं जप्त्वा तत्फलं सर्वमाप्नुयात् ॥
 सार्धं समुद्रं सन्नगासं सर्षिचण्डोऽधिदैवतम् ।
 अष्टाक्षरमनुक्षप्त्वा विष्णुसायुज्यमाप्नुयात् ॥
 पदत्रयात्मकं मन्त्रं चतुर्थ्या सहितं तदा ।
 स्वरूपसाधनोपेयमिति मत्वा जपेद्बुधः ॥
 प्रणवेन स्वरूपं स्यात् साधनं नमसा तथा ।
 संविभक्त्या चतुर्थ्यात् पुरुषार्थो भवेन्मनोः ॥
 अकारश्चाप्युकारश्च मकाराश्चेति तत्त्वतः ।
 तान्येकदा समभवत्तदोमित्येतदुच्यते ॥
 तस्मादोमिति प्रणवो विज्ञेयः साक्षरात्मकः ।
 वेदत्रयात्मकं ज्ञेयं भूर्भुवःस्वरितीति वै ॥
 अकारस्तु भवेद्विष्णुस्तद्वेद उदाहृतः ।
 उकारस्तु भवेत्क्ष्मीर्यजुर्वेदात्मको महान् ॥
 मकारस्तु भवेज्जीवस्तयोर्दास उदाहृतः ।
 पञ्चविंशाक्षरः साक्षात् सामवेदस्वरूपवान् ॥
 पञ्चविंशोऽयं पुरुषः पञ्चविंश आत्मेति श्रुतेः ।
 आत्मा पञ्चविंशः स्यादिति ममात्मानं संस्मरेत् ॥
 इत्यौपनिषदं ह्यर्थं विदित्वा स्वं निवेदयेत् ।
 अवधारणमन्येतु मध्यमार्णं वदन्ति ह ॥
 तदेवाग्निस्तदायुस्तत्सूर्यस्तदपि चन्द्रमाः ।
 इत्येवं धारणाश्रुतेरेवमेवोपहंसितम् ॥
 उकारेणैव त्रीशब्दः प्रीच्यते मुनिसत्तमैः ।

न्यायेन गुणसिद्धिस्तु तस्यैव श्रीपतेर्वरौ ॥
 श्रीरस्येशाना जगतो विष्णुपद्मीति वै श्रुतिः ।
 कल्याणगुणसिद्धिस्तु लक्ष्मीभर्तुश्च नैतरा ॥
 सामानाधिकरण्यत्वात्कारणत्वं तदीयते ।
 अकार एव सर्वेषामक्षराणां हि कारणम् ॥
 अकारो वै सर्वा वागित्यादि श्रुतिवचं स्तथा ।
 स्वर्गोऽभिर्यज्यमानो नानाबहुविधोऽभवत् ॥
 कारणत्वं तथैवास्य विष्णोर्वै जगतां पतेः ।
 तस्मात् स्रष्टा च दाता च विधाता जगतां हरिः ॥
 रक्षिता जीवलोकस्य गुणवर्निनः सर्वगः ।
 अनन्या विष्णुना लक्ष्मीर्भास्वरश्च प्रभा यथा ॥
 लक्ष्मी मनुपगामिनीमिति श्रुतिवचो महत् ।
 तस्मादकारो वै विष्णुः श्रीश्चैव जगत्पतिः ॥
 लक्ष्मीपतित्वं तस्यैव नान्यस्येति सुनिश्चितम् ।
 नित्यैवैषा जगन्माता हरिः श्रीरनपायिनी ॥
 यथा सर्वगतो विष्णुस्तथैवैषा जगन्मयी ।
 तस्मादकारो वै विष्णुर्लक्ष्मीभर्ता जगत्पतिः ॥
 तस्मिंश्चतुर्थीयुक्तत्वात् त्रिपदस्य च संग्रहः ।
 अकारप्रथमां तस्माच्चतुर्थ्यां संग्रहं नतु ॥
 तच्च श्रुतिविरोधत्वाच्च युक्तमिति श्रोदितम् ।
 महर्षे ब्रह्मणे त्वा वै श्रीमित्यात्मानं युञ्जीत ॥
 परस्य चात्मानां तस्मान्नेदं स्तत्र सुनिश्चितः ॥
 त्वमस्माकं तपस्यैव श्रुत्युक्तमपि पार्थिव ! ।
 तौ शाश्वतौ विप्रश्चिता विद्यन्ताविति वै तथा ॥

गृभिष्वदया प्रागेववात्मा न विश्वभृत् ।
 असोयमर्त्यो मर्त्येन नयेनेत्येवयोनिता ॥
 इत्यादि श्रुतर्त्तुभेदं वदन्ति परजीवयोः ।
 दास्यमेवात्मनांविष्णोः स्वरूपं परमात्मनः ॥
 साम्यं लक्ष्मीरप्रोक्तं देवादीनां तथात्मनाम् ।
 अनन्यशेषरूपान्मै जीवास्तस्य जगत्पतेः ॥
 दास्यं स्वरूपं सर्वेषामात्मनां सततं हरेः ।
 भगवच्छेषमात्मानमन्यथा यः प्रपद्यते ॥
 स चैव हि महापापी चण्डालः स्यात् नसंशयः ।
 तस्मात्प्रकारवाच्योऽसौ पञ्चविंशात्मकः पुमान् ॥
 अकारवाच्यस्यैव दास एवाभिधीयते ।
 अनुज्ञानाश्रयो नित्यो निर्विकारोऽव्ययः सदा ।
 देहेन्द्रियात् परो ज्ञाता कर्त्ता भोक्ता सनातनः ॥
 मकारवाच्यो जीवोऽसौ दान एव हरेः सदा ।
 श्रीगस्याकारवाच्यस्य विष्णोरस्य जगत्पतेः ॥
 स्वस्वामिनोरुकारेण ह्यवधारणमुच्यते ।
 स जीवः स्यादतः स्वामी सर्वदा नृपसत्तम ! ॥
 अनयोर्नान्यथेत्युक्तमुकारेण महर्षिभिः ।
 इत्येवं प्रणवस्यार्थं प्रणवस्य पदस्य तु ॥
 आत्मनश्च स्वरूपत्वाद्भिज्यै नृपिसत्तमैः ।
 सर्वेषामेव मन्त्राणां कारणं प्रणवः स्मृतः ॥
 तस्मादग्राह्यतयो ज्ञातास्ताभ्यो वेदत्रयं तथा ।
 भूरित्येव हि ऋग्वेदो भुव रिति यजुस्तथा ॥
 स्व रिति सामवेदः स्यात्प्रणवो भूर्भुवःसु वः ।

भूर्विष्णुश्च तदा सङ्क्षीर्भुव इत्यभिधीयते ॥
 तयोः स्वरिति जीवस्तु सव इत्यभिधीयते ।
 अग्निर्वायु स्तथा सूर्यस्तेभ्य एव हि जप्तिरे ॥
 य एता व्याहृतीहुंत्वा सर्वं वेदं जुहोति वै ।
 प्रसङ्गात्महितं चेदं मन्त्रशेषस्तुदीर्यते ॥
 अस्वातन्त्र्याक्तु जीवानामधीनं परमात्मनः ।
 नमसा प्रोच्यते तस्मान्नहन्ताममतोऽपितम् ॥
 स्वरूपादित्विर्वर्गस्य संसिद्धिर्न तु सैव हि ।
 नमसा रक्षितं सर्वं विफलं सम्प्रकीर्तितम् ॥
 नमसैव हि संसिद्धिर्भवेदत्र न संशयः ।
 मुरतः पृष्ठतश्चैव पार्श्वतश्चावशेषतः ।
 नमसैवेक्षते राजन् ! त्रिवर्गः सर्वदेहिनाम् ॥
 मकारेण स्वतन्त्रः स्यान्नरकस्तं निषिध्यति ।
 तस्माच्च नम इत्यत्र स्वातन्त्र्यमपनोदति ॥
 द्व्यक्षरस्तु भवेन्मृत्युस्तत्रक्षरस्तु हि शाश्वतम् ।
 ममेति द्व्यक्षरं मृत्युर्नममेति तु शाश्वतम् ॥
 न ममेति च सर्वत्र स्वातन्त्र्यरक्षिताय वै ।
 युज्यते मुनिभिः सम्यक् सर्वकर्मसु पार्थिव ! ॥
 तस्मात्तु नमसा युक्ता मन्त्राः सर्वे च पार्थिव ! ।
 सर्वसिद्धिप्रदा नृणां भवन्त्यत्र न संशयः ।
 नमसा रक्षिता येतु न तु मुक्तिप्रदा मृणाम् ॥
 तस्मात्तु नमसैवैषां पारतन्त्र्यत्वमीशितुः ।
 पारतन्त्र्याल्लभेत् सिद्धिं स्वातन्त्र्यान्नाशमेत्यति ॥
 दास्यमेव हि जीवानां प्रीच्यते नमसैव तु ।

नमसा रहितं लोके किञ्चिदत्र न विद्यते ॥
 नमो देवेभ्यो नम इति येषामीशे तथा मनः ।
 हृतश्चिदेनो नमसा अविवाक्येति वै श्रुतिः ॥
 चयैरकारः सम्प्रोक्तो नकारस्तं निषिध्यति ।
 तस्मात्तु नर इत्यत्र नित्यत्वेनोच्यते जनः ॥
 नारा इति समूहत्वे बाहुल्यत्वाज्जनस्य च ।
 तेषामयनमावासस्तेन नारायणः स्मृतः ॥
 महाभूतान्यहङ्कारी महदव्यक्तमेव च ।
 अष्टं तदन्तर्गता ये लोकाः सर्वे चतुर्दश ॥
 चतुर्विधशरीराणि कालः कर्मेति वै जगत् ।
 प्रवाहरूपेणैवैषां नारत्वेनोच्यते बुधैः ॥
 तेषामपि निवासत्वान्नारायण इतीरितः ।
 अन्तर्वह्निश्च जगतो धाता सच सनातनः ॥
 स्रष्टा नियन्ता शरणं विधाता भूतभावनः ।
 माता पिता सखा भ्राता निवासश्च सुहृद्गतेः ॥
 योनौ श्रियः श्रीः परमस्तेन नारायणः स्मृतः ।
 नराणां सर्वजगतामयनं शरणं हरिः ॥
 तस्मान्नारायण इति सुनिभिः सम्प्रकीर्त्यते ।
 सर्वेषु देशकालेषु सर्वावस्थासु सर्वदा ॥
 तस्यैव किङ्करोऽस्मीति चतुर्धा परमात्मनः ।
 भगवत्परिचर्यैव जीवानां फलमुच्यते ॥
 तद्धिना किं शरीरेण यातनस्य जनस्य तु ।
 यस्मिन् शरीरे जीवानां न दास्यं परमात्मनः ॥
 तदेव निरयं प्रोक्तं सर्वदुःखफलं भवेत् ।

दास्यमेव फलं विष्णोर्दास्यमेव परं शुद्धम् ॥
 दास्यमेव हरेर्मोक्षं दास्यमेव परं तपः ।
 ब्रह्माद्याः सकला देवा वशिष्ठाद्या महर्षयः ।
 काङ्क्षन्तः परमं दास्यं विष्णोरेव यजन्ति तम् ॥
 तस्माच्चतुर्थी मन्त्रस्य प्रधानं दास्यमुच्यते ।
 न दास्यवृत्तिर्जीवानां नाशहेतुः परस्य हि ॥
 इत्थं सच्चिन्मयं मन्त्रार्थं जपेन्मन्त्रभक्तान्द्रितः ।
 अविदित्वा मनोरथं जपेत् प्रयतमानसः ॥
 न संसिद्धिमवाप्नोति स्वरूपञ्च न विन्दति ।
 संसारञ्च समुद्रञ्च सर्षिचण्डोऽधिदैवतम् ॥
 सार्धं न यज्ञं सद्धानं मन्त्रमेवम्प्रपूजयेत् ।
 नारायणार्घं गायत्री देवी चन्द्रोऽधिदेवता ॥
 परमात्मा च लक्ष्मीशो विष्णुरेवाच्युती हरिः ।
 प्रणवस्तु भवेद्बीजं चतुर्थी शक्तिरुच्यते ॥
 ऋक्षोल्काय महोल्काय विष्णोल्काय तथैव च ।
 जाल्काय सहस्रोल्काय पञ्चाङ्गो न्यास उच्यते ॥
 हृन्मूर्ध्नीञ्च शिखायाञ्च कवचो नेत्रयोन्यसेत् ।
 पञ्चाङ्गन्यासमित्युक्तं सर्वमन्त्रेषु वैष्णवैः ॥
 यदा त्रयेण कुर्वीत षडङ्गं तु यथाक्रमम् ।
 मूर्ध्नार्गनने च हृदये भुजयोर्जघने तथा ॥
 पृष्ठे च जान्वीः पदयोर्मन्त्रार्णानि यदा श्यसेत् ।
 अष्टाक्षराख्यष्टदिक्षु क्रमेण तदनन्तरम् ॥
 नासिकायां तथाक्ष्णीञ्च श्रोत्रयोरानने तथा ।
 कण्ठे च स्तनयोर्नाभौ गुच्छे च तदनन्तरम् ॥

अश्वक्राय विचक्राय सुचक्राय तथैव च ।
 ज्वालासहस्रचक्राय तैलौक्याय तदन्तरम् ॥
 आधारकालचक्राय दशदिक्षु यथाक्रमम् ।
 स्वाहान्तं प्रणवाद्यन्तं न्यसेच्चक्राणि वैष्णवः ॥
 एवञ्चासविधिं कृत्वा पञ्चाङ्गानां समाचरेत् ।
 हृदये प्रतिमायां वा जले सपिष्टमण्डले ॥
 तस्मै च व्यण्डिले स्त्रापि चिन्तयेद्दिक्षुमव्ययम् ।
 व्यालार्ककोटिसङ्काशं पीतवस्त्रं चतुर्भुजम् ॥
 पद्मधन्विशालाक्षं सर्वाभरणभूषितम् ।
 चक्रमञ्जं सदां शङ्खं चतुर्दीर्घं धृतं तथा ॥
 श्रीभूमिसहितं देवमासीनं परमासने ।
 तत्र आधारशक्त्याद्यैर्धर्माद्यैः सूरिभिर्धृतैः ॥
 दिक्चरत्रयमे पीठे पङ्कजेऽष्टदले शुभे ।
 तत्कर्णिकोपरितले तप्तकाञ्चनसन्निभे ॥
 देवीभ्यां सहितं तस्मिन्नासीनं पद्मजासने ।
 चिन्तयेद्दक्षिणे पार्श्वे लक्ष्मीं काञ्चनसन्निभाम् ॥
 पद्महस्तविशालाक्षीं दुक्कूलवसनां शुभाम् ।
 वामे दूर्वादलश्यामां विचित्राम्बरभूषिताम् ॥
 चिन्तयेद्दक्षिणीं देवीं नीलोत्पलधरां शुभाम् ।
 महिष्यष्टदलाग्रेषु चिन्तयेद्भृतचामराम् ॥
 एषं ध्यात्वा हरिं नित्यं जपेन्नयतमानसः ।
 स्नातः शुक्लाम्बरधरः क्षतकृत्यो यथाविधि ॥
 धृतोर्ध्वपुण्ड्रदेहस्य पबितकर एव च ।
 शुचिः कृष्णाजिनासीनः प्राणायामी च न्यासकृत् ॥

शङ्खचक्रगदाखड्गशार्ङ्गं पद्मान्यनुक्रमात् ।
 तार्क्ष्यञ्च वनमालाञ्च मुद्रा अष्टौ प्रपूजयेत् ॥
 पश्चात् ध्यात्वा जगन्नाथं मनसैवार्चयेद्विभुम् ।
 गन्धपुष्पादि सकलं मन्त्रेणैव निवेदयेत् ॥
 अनेनाभ्यर्चितो विष्णुः प्रीतो भवति तत्क्षणात् ।
 अयुतं वा सहस्रं वा तिसन्ध्यासु जपेन्ननुम् ।
 विष्णोः समानरूपेण शाश्वतं पदमाप्नुयात् ॥
 आयुष्कामी जपेन्नित्यं वत्सरासं नियतेन्द्रियः ।
 अयुतं तु जपेन्नित्यं सहस्रं जुहुयाद् घृतम् ॥
 आयुर्निरामयं सम्पदुभवेद्वर्षशताधिकम् ।
 विद्याकामी जपेद्वर्षं तिसन्ध्यासु अयुतं ननुम् ॥
 जुहुयाद्विमलैः पुष्पैः सहस्रं नियतेन्द्रियः ।
 अष्टादशानां विद्यानां भवेद्वत्सराससमो द्विजः ॥
 विवाहार्थी जपेन्नित्यमेवं वर्षचतुष्टयम् ॥
 राजहोमी सहस्रं तु लभेत्कन्यां सुशोभिताम् ।
 सम्पत्कामी जपेन्नित्यं अयुतं वत्सरत्रयम् ॥
 पद्मेर्वा पद्मपत्रैर्वा तथा होमी त्रियं लभेत् ।
 भूकामी तु जपेन्नित्यं वत्सरं विजितेन्द्रियः ॥
 दूर्वाभिर्जुहुयात्तद्वत्स्रभेदभूमिमभीप्सिताम् ।
 राज्यकामी जपेन्नित्यं षडब्दं त्रयुतं तथा ॥
 सहस्रं जुहुयात् नित्यं पायसं घृतमिश्रितम् ।
 चक्रवर्त्ती भवेत् सदाः पद्माभक्तुः प्रसादतः ॥
 द्वादशाब्दं जपेद्देवं सततं विजितेन्द्रियः ।
 आत्महोमी तु यो नित्यमिन्द्रत्वं लभते नरः ॥

सद्यश्चपि यो नित्यं त्रिशद्वर्षं जितेन्द्रियः ।
 ब्रह्मत्वं वा शिवत्वं वा समाप्नोति न संशयः ॥
 यावज्जीवं तु यो नित्यमयुतं सुषमाहितः ।
 सहस्रं वा शतं वापि होतव्यं वज्रिमण्डले ॥
 आज्येन चरुणा वापि तिलैर्वा शर्करान्वितैः ।
 पद्मे वा विल्वपत्रै वा समिद्धिः पिप्पलस्य वा ।
 कोमलैस्तुलसीपत्रैरर्चयित्वा सनातनम् ॥
 अनन्तविहंगेशानां त्रिप्रमन्यतमो भवेत् ।
 किमत्र बहुनोक्तेन सर्वसिद्धिप्रदो नृणाम् ॥
 श्रीमदष्टाक्षरो मन्त्रो नित्यप्रियतमो हरेः ।
 आसीनो वा शयानो वा तिष्ठन्वा यत्र कुत्रचित् ॥
 जपेदष्टाक्षरं मन्त्रं तस्य विष्णुः प्रसीदति ।
 संज्ञातः सर्वतीर्थेषु सर्वयज्ञेषु दौर्धितः ॥
 अभितः सर्वदेवानां यो जपेत्सततं मनुम् ।
 ब्रह्मघ्नो वा कृतघ्नो वा महापापयुतोऽपि वा ॥
 अष्टाक्षरस्य जप्तारं दृष्ट्वा पापैः प्रमुच्यते ।
 अष्टाक्षरस्य जप्तारो यथा भागवतोत्तमाः ॥
 पुनन्ति सकलं लोकं सदेवासुरमानुषम् ।
 अष्टाक्षरस्य जप्तारं प्रणमेद्यस्तु भक्तितः ॥
 सर्वपापविनिर्मुक्तो विष्णुलोके महीयते ।
 अचिन्त्यमेतन्माहात्म्यं मनोरस्य जगत्पतेः ॥
 न हि वक्तुं मया शक्यं ब्रह्मादितिदशैरपि ।
 अथ वक्ष्यामि माहात्म्यं द्वादशार्णस्य पार्थिव ! ॥
 यस्योच्चारणमात्रेण द्वादशाब्दफलं लभेत् ।

नमो भगवते नित्यं वासुदेवाय शक्तिं च ॥
 प्रणवेन समायुक्तं द्वादशार्णमनुं क्षपेत् ।
 पूर्ववत्प्रवक्ष्यात् नमस्तस्मै महामनोः ॥
 ऐश्वर्यं च तथा वीर्यं तेजः शक्तिरनुत्तमा ।
 ज्ञानं बलं यदेतेषां षष्ठां भगवदीरितः ॥
 एभिर्गुणैः पूर्ववाक्यैः स एव भगवान् हरिः ।
 नित्या च या भगवती प्रीच्यते मुनिसत्तमैः ॥
 ऐश्वर्यरूपा सा देवी सुभगा कमलाक्षया ।
 ईश्वरी सर्वजगतां विष्णुपत्नी सनातनो ॥
 तस्याः पतित्वा धीशस्य भगवानिति चोच्यते ।
 तस्मात् तु भगवान् श्रीमानेकार्थी मुनिभिः स्मृतः ॥
 भगवानिति शब्दोऽयं तथा पुरुषइत्यपि ।
 निरुप्राधी च वर्तेत वासुदेवोऽखिलात्मनि ॥
 वञ्चन्ति केचिद्भगवान् ज्ञानवानिति सत्तमाः ।
 तद्वासुदेवेनोक्तं स्यात्सामान्यत्वात्ततोऽन्यथा ॥
 तस्मात्कल्याणगुणवान् श्रीमान् योऽसौ जगत्पतिः ।
 स एव भगवान् विष्णुर्वासुदेवः सनातनः ॥
 भगवते श्रीमते चेत्येकार्थी हि प्रीच्यते बुधैः ।
 गुणवान् भगवानेव सृष्टिस्थितिदिनाशकृत् ॥
 हौ हौ गुणावधिष्ठाय सर्वाद्यमकरोत्प्रभुः ।
 प्रद्युम्नश्चानिरुद्धश्च सङ्कर्षण इतीरितः ॥
 भगवान् वासुदेवोऽसौ सृष्ट्यादयमकरोत् स्वयम् ।
 ऐश्वर्यवीर्यवान् सर्गं प्रदुःखः पर्यपदप्रत ॥
 तेजःशक्तिं समाविश्य अनिरुद्धो ह्यपालयत ।

बलज्ञाने तथा हे तु सङ्घर्षणो ह्यधिष्ठितः ॥
 अकरोन्नगवानेव संहारं जगतः पुनः ।
 एवं षड्गुणपूर्णत्वात् पतित्वात्त्वेऽपि च श्रियः ॥
 सर्गादेः कारणत्वाच्च भगवानिति चोच्यते ।
 सर्वमासौ समस्तं च वसत्यनेति वै यतः ॥
 ततः स वासुदेवेति विद्वद्भिः परिपद्यते ।
 चतुर्थी पूर्वविद्धिदयात् कैङ्कर्यार्थं महात्मनः ॥
 एवं ज्ञात्वा मनोरथं द्वादशार्णस्य चक्रिणः ।
 संसिद्धिं परमाप्नोति सम्यगावर्त्य चेतसा ॥
 गत्वा गत्वा निवर्तन्ते सर्वकतुफलैरपि ।
 तन्नत्वा न निवर्तन्ते द्वादशाक्षरचिन्तकाः ॥
 द्वादशार्णं सक्तजम्भा सर्वपापैः प्रमुच्यते ।
 ब्रह्महत्यादिपापानि तत्संसर्गकृतानि च ॥
 द्वादशार्णं मनोज्ञं पृथुं दहत्यग्निरिवेत्थनम् ।
 सर्वसौभाग्यसुखदं पुत्रपौत्राभिवर्द्धनम् ॥
 सर्वकामप्रदं नृणामायुरारोग्यवर्द्धनम् ।
 देवत्वममरेश्वर्यं शिवब्रह्मत्वमेव च ॥
 द्वादशार्णं मनुं जप्त्वा समाप्नोति न संशयः ।
 दुराचारोऽपि सर्वांशौ कृतघ्नो नास्तिकोऽपि वा ॥
 द्वादशार्णमनुं जप्त्वा विष्णुसायुज्यमाप्नुयात् ।
 प्रजापतिः कश्यपश्च मनुः स्वायम्भुवस्तथा ॥
 सप्तर्षयो वृतश्चैते ऋषयस्तस्य कीर्तिताः ।
 वशिष्ठः कश्यपोऽबिश्व विश्वामित्रश्च गौतमः ॥
 जमदग्निर्भरद्वाजस्त्वेते सप्तम हर्षयः ।

भगवान् वासुदेवो वै देवतास्य प्रकीर्तितः ॥
 कन्दश्च परमा दैवी गायत्री समुदाहृता ।
 साधकानां सदा राजन् ! कामधेनुरितोरितः ॥
 दशाङ्गुलीषु तलयोर्द्वादशार्णानि विन्यसेत् ।
 पदैश्चतुर्भिर्ङ्गेषु विन्यसेत्तदनन्तरम् ॥
 चतुरङ्गेषु विन्यस्य मन्त्रेणोत्तरयोर्द्द्वयोः ।
 मूध्रार्णस्थं नेत्रयोर्नासाकर्णयोर्भुजयो स्तथा ।
 हृदि कुक्षौ तथा गुह्ये जर्वोर्जान्वोश्च पादयोः ॥
 मन्त्राणानि तु विन्यस्य क्रमेणैव नृपोत्तम ! ।
 अक्षक्राय विचक्राय सुचक्राय तथैव च ॥
 तथा चैलोक्यचक्राय महाचक्राय वै तथा ।
 असुरास्तकचक्राय स्वाहान्तं प्रणवादिकम् ॥
 हृदयादिषडङ्गेषु यथाशास्त्रं प्रयोजयेत् ।
 क्षीराब्धौ शेषपर्यङ्के समासीनं श्रिया सह ॥
 नीलजीमूतसङ्काशं तप्तकाञ्चनभूषणम् ।
 पीताम्बरधरं देवं रक्ताब्जदललोचनम् ॥
 दीर्घैश्चतुर्भिर्दोर्भिश्च सर्वाभरभूषितैः ।
 शङ्खचक्रगदाशार्ङ्गान् विभ्राणं परमेश्वरम् ॥
 नानाकुसुमसम्बन्धनीलकुन्तलशीर्षजम् ।
 श्रीवत्सकौस्तुभोरस्कं वनमालाविभूषितम् ॥
 समाश्लिष्टं श्रिया दिव्या पद्मया पद्महस्तया ।
 स्तयमानं विमानस्थैर्देवगन्धर्वकिन्नरैः ॥
 मुनिभिः सनकाद्यैश्च सेवितञ्च सुरर्षिभिः ।
 एवं ध्यात्वा हरिं नित्यं जपेन्नन्तं समाहितः ॥

अर्चयित्वा हृषीकेशं सुगन्धकुसुमैः सदा ।
 सालग्रामादिकस्थानेष्वर्च्यमानं जपेद् बुधः ॥
 जपित्वा दशसाहस्रं यावज्जीवं समाहितः ।
 वैष्णवं पदमाप्नोति पुनरावृत्तिवर्जितम् ॥
 आयुष्कामी जपेन्नित्यं वत्सरं विजितेन्द्रियः ।
 संख्या द्वादशसाहस्रं होमं तिलसहस्रकम् ॥
 लभेतायुः शतसमा दुःखरोगविवर्जितम् ।
 विवाहकामी षण्मासं जपेन्नित्यं जितेन्द्रियः ॥
 आन्यहोमी सहस्रन्तु लभेत्कन्यां सलुक्षणाम् ।
 सम्पत्कामी जपेन्नित्यं वत्सरन्तु सहस्रशः ॥
 सान्यैश्च व्रीहिभिर्होमी सहस्रं श्रियमाप्नुयात् ।
 राज्यमिन्द्रपदं वापि शिवत्वं ब्रह्मतामपि ॥
 बहुकालं विल्वपत्रैः कमलैर्वा जपेन्मनुम् ।
 शुहुयाच्च जपेन्नित्यं तत्तत्प्राप्नोत्यसंशयम् ॥
 यं यं कामयते चित्ते तत् तत् नृपोत्तम ! ।
 शुहुयान्मालतीपुष्पैरयुतं विजितेन्द्रियः
 तां तां सिद्धिमवाप्नोति पदं चाप्नोति वैष्णवम् ।
 द्वादशार्णेन मनुना पक्षे पक्षे द्विजोत्तमः ॥
 द्वादश्यां पूजयेद्विष्णुं कोमलैः सुलसीदलैः ।
 विष्णुतुल्य वपुः श्रिमान् ! मोदते परमे पदे ॥
 द्वादशार्णमनोरेव विधानं प्रोच्यते नृप ! ।
 अथ ते सम्प्रवक्ष्यामि षडक्षरमनोरिदम् ॥
 विधानं सर्वफलदं जन्ममृत्युविक्रान्तनम् ।
 ओनमो विष्णवे चेति षडक्षरमुदाहृतम् ॥

पूर्ववत्प्रणवस्यार्थं नमः शब्द उदाहृतः ।
 व्याप्तत्वाद्वापकत्वाच्च विष्णुरित्यभिधीयते ॥
 सदैकरूपरूपत्वात् सर्वात्मत्वाद्भिभुत्वतः ।
 अनामयत्वादीशत्वाद्भस्तत्वाद्दृष्टित्वतः ।
 यथेष्टफलदातृत्वाद्दिष्णुरित्यभिधीयते ॥
 णकारो बलमित्युक्तः प्रकारः प्राण उच्यते ।
 तयोस्तु सङ्गतिर्यत्र तदात्मैतुप्रचरते धृतिः ।
 तस्मात्प्रकारप्रकारावनुसंहितमुत्तमम् ।
 संप्राणं सबलं देव ! संहितामुत्तमां तु यः ॥
 तस्यैवायुष्यमित्युक्तं नेतरस्यैव च श्रुतेः ।
 एतदेव हि विद्वांसो वक्ष्यन्ते ये महर्षयः ॥
 एवं वक्ष्यामहे किन्तु किमुत व्यामहे वयम् ।
 इमौ णकारप्रकारावनुसंहितमेति यत् ॥
 तदेव विष्णुः कृष्णैति जिष्णुरित्यभिधीयते ।
 विष्णवे नम इत्येष मन्त्रः सर्वफलप्रदः ॥
 ऐश्वर्यं तु विकारः स्यात्तादात्म्याश्चक्षुष्यं श्रुतम् ।
 ऐश्वर्य्यद्वयबीजं स्याद्दिष्णुमन्त्रमनुत्तमम् ॥
 तत् षडर्णविधानेन केवलं वै जपेमहि ।
 इत्युक्त्वा मुनयः सर्वे वेदवेदान्तपारगाः ॥
 परित्यज्येतरं धर्मं तदेकशरणं गताः ।
 एवं महामनुं जप्त्वा विधानेनाच्युतं गताः ॥
 तस्मादेतन्महामन्त्रं सर्वसिद्धिप्रदं वृष ! ।
 सकृदुच्चारणेनास्य हरिस्तत्र प्रसोदति ॥
 ब्रह्माद्याः सनकाद्याश्च मुनयश्च जपन्ति हि ।

च्छन्दसु तस्य गायत्री देवता विष्णुरच्युतः ॥
 स्यादोम्बीजं नमः शक्तिर्मनोरस्य प्रकीर्तितम् ।
 त्रिभिः पदैः षडङ्केषु यथासंख्यं सुविन्यसेत् ॥
 अङ्गुलीष्वपि चाङ्केषु मन्त्राणानि यथाक्रमात् ।
 मूध्रार्थास्ये हृदये वाह्योः पृष्ठे गुह्ये यथाक्रमम् ॥
 विन्यस्य चक्रन्यासं च पश्चाद्गानेषु तन्मयम् ।
 प्रणवेनोन्मुखीकृत्य हृत्पङ्कजमधोमुखम् ॥
 विकासयेच्च मन्त्रेण विमलं तस्य केशरम् ।
 तस्योपरि च वङ्गप्रकसोमविम्बानि चिन्तयेत् ॥
 तत्र रत्नमयं पीठं तन्मध्येऽष्टदलाम्बुजम् ।
 तस्मिन् कोटिशशाङ्काभं सर्वलक्षणलक्षितम् ॥
 चतुर्भुजं सुन्दराङ्गं युवानं पद्मलोचनम् ।
 कोटिकन्दर्पलावण्यं नीलभ्रूलतिकालकम् ॥
 श्लक्ष्णनासं रक्तगण्डं विम्बितोज्ज्वल कुण्डलम् ।
 शङ्खचक्रगदापद्मधारणं दोर्भिरुज्ज्वलैः ॥
 केयूराङ्गदहाराद्यैर्भूषणैश्चन्दनैरपि ।
 अलङ्कृतं गन्धपुष्पै रक्तहस्ताङ्गिपङ्कजम् ॥
 सुक्ताफलाभदन्तालं वनमालाविभूषितम् ।
 श्रीवत्सकौस्तुभोरस्कं दिव्यपीताम्बरं हरिम् ॥
 तप्तकाञ्चनवर्णाभं पद्मया पद्महस्तया ।
 समाश्लिष्टमसुं देवं ध्यात्वा विष्णुमयो भवेत् ॥
 मनसैवोपचाराणि कृत्वा मन्त्रं जपेत्ततः ।
 विसन्ध्यासु जपेन्नित्यं सहस्रं साष्टकं द्विजः ॥
 विष्णोर्लोकमवाप्नोति पुनरावृत्तिवर्जितम् ।

पूर्ववज्रपद्मोमाज्यं कृत्वा सिद्धिं वरसमेः ॥
 भगवत्सन्निधौ वापि तुलसीकाननेऽपि वा ।
 समाहितमना जप्त्वा षडर्थं नियतेन्द्रियः ॥
 तिलहोमायुतं कृत्वा सर्वसिद्धिमवाप्नुयात् ॥
 एवं विष्णुमनोः प्रोक्तं विधानं नृपसत्तम ! ॥
 विधानैरधुनामुख्यं मन्त्रस्यापि ब्रवीमि ते ।
 यदक्षरं दाशरथेस्तारकब्रह्म कथ्यते ॥
 सर्वैश्वर्यप्रदं नृणां सर्वकामफलप्रदम् ।
 एतमेव परं मन्त्रं ब्रह्मरुद्रादिदेवताः ॥
 ऋषयश्च महात्मानो मुक्ता जप्त्वा भवाञ्छुधौ ।
 एतन्मन्त्रमगस्त्यस्तु जप्त्वा रुद्रत्वमाप्नुयात् ॥
 ब्रह्मत्वं काश्यपो जप्त्वा कौशिकस्त्वमरेशताम् ।
 कार्तिकेयो मनुत्वञ्च इन्द्राकौ गिरिनारदौ ॥
 बालखिल्यादिमुनयो देवतात्वं प्रपदिरे ।
 एष वै सर्वलोकानामैश्वर्यस्यैव कारणम् ॥
 इममेव जपेन्नन्तं रुद्रस्त्रिपुरधातकः ।
 ब्रह्महत्यादि निर्मुक्तः पृज्यमानोऽभवत् सुरैः ॥
 अद्यापि काश्यां रुद्रस्य सर्वेषां त्यक्तजीविनाम् ।
 दिशत्येतन्महामन्त्रं तारकब्रह्मनामकम् ॥
 तस्य श्रवणमात्रेण सर्वं एव दिवं गताः ।
 श्रीरामाय नमो ह्येष तारकब्रह्मनामकः ॥
 नान्नां विष्णोः सहस्राणां तुल्यएव महामनुः ।
 अनन्तो भगवन्मन्त्रो नानेव तु समाः कृताः ।
 श्रियो रमणसामर्थ्यात्सौकर्यगुणगौरवात् ॥

श्रीराम इति नामिदं तस्य विष्णोः प्रकीर्त्तितम् ।

अथ नित्ययुक्तत्वाद्राम इत्यभिधीयते ॥

रकारमैश्वर्यबीजं मकारस्तेन संयुतः ।

अवधारणयोगेन रामेत्यस्मान्मनोः स्मृतः ॥

शक्तिः श्री कथ्यते राजन् ! सर्वाभीष्टफलप्रदा ।

श्रियो मनोरमो योऽसौ स राम इति विश्रुतः ॥

चतुर्था नमसश्चैव सोऽर्थः पूर्ववदेव हि ।

ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रश्च अगस्त्याद्या महर्षयः ॥

इन्द्रश्च परमा देवी गायत्री समुदाहृता ।

श्रीरामो देवता प्रोक्तः सर्वैश्वर्यप्रदो हरिः ॥

अकूलौष्वपि चाङ्गेषु न्यासकर्माद्यबीजतः ।

मूत्रार्सास्त्रे हृदये पृष्ठे गुह्ये चरणयोस्तथा ॥

वैष्णवाश्च गुरोः पञ्चसंस्कारविधिपूर्वकम् ।

अधीत्य मन्त्रं विधिना पश्चाद्देवं जपेद्बुधः ॥

ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्याः स्त्रियः शूद्रास्तथेतराः ।

मन्त्राधिकारिणः सर्वे ह्यनन्यशरणा यदि ॥

स्नानादिकृतकृत्यः सन्नूर्ध्वपुण्ड्रः पवित्रधृत् ।

कृष्णाजिने समासीनः प्राणायामी च न्यासकृत् ॥

ध्यायेत्कमलपत्राक्षं जानकीसहितं हरिम् ।

नैव ध्यानं प्रकुर्वीत विग्रहे सति शार्ङ्गिणः ॥

अथ नानागुरुकपूर्वावासिते रत्नमण्डपे ।

वितानैः पुष्पमालाद्यैर्धूपैर्दिव्यैर्विराजिते ॥

तन्मध्ये कल्पवृक्षस्य छायायां परमासने ।

जानारत्नमये दिव्ये सौवर्णे सुमनोहरे ॥

तस्मिन् बालार्कसङ्घाये पङ्कजैःष्टदले घृमे ।
 वीरासने समासीनं वामाङ्घ्रितसीतया ॥
 सुस्निग्धशङ्खलश्यामं कोटिवैश्वानरप्रभम् ।
 युवाम् पद्मपलाच्च कनकाम्बरशोभितम् ॥
 सिंहस्कन्धानुरूपसं कम्बुग्रीवं महाहनुम् ।
 पीनवृत्तायतस्निग्धमहाबाहुं चतुष्टयम् ॥
 विशालवक्षसं रक्तहस्तपादतलं शुभम् ।
 बन्धं कश्चित्तमुक्ताभदन्तौष्ठद्वयशोभितम् ॥
 पूर्णचन्द्राननं स्निग्धं भ्रूयुगं घननासिकम् ।
 रभोरुद्वयमानौलकुन्तलं स्मितचन्दनम् ॥
 तरुणादित्यसङ्घाशकुण्डलाभ्यां विराजितम् ।
 हारिकेयूरकटकैरङ्गुलीयैश्च भूषणैः ॥
 श्रीवत्सकौस्तुभाभ्याश्च वैजयन्त्या विभूषितम् ।
 हरिचन्दनलिप्ताङ्गं कम्बुरीतिलकाञ्चितम् ॥
 शङ्खचक्रधनुर्वाणान् विभ्राणं दोर्भिरायतैः ।
 वामाङ्गे सुस्थितां देवीं तप्तकाञ्चनसज्जिभाम् ॥
 पद्मार्चीं पद्मवदनां नीलकुन्तलशोर्षजाम् ।
 आरूढयौवनां नित्यां पीनोन्नतपयोधराम् ॥
 दुकूलवस्त्रसम्बोधां भूषणैरुपशोभिताम् ।
 भजतां कामदां पद्महस्तां सीतां विचित्रयेत् ॥
 लक्ष्मणं पश्चिमे भागे धृतच्छत्रं महाबलम् ।
 पार्श्वे भरतशत्रुघ्नी बालव्यजनेपाणिनी ॥
 अयतस्तु हनूमन्तं वषाञ्जलिपुटं तथा ।
 सुग्रीवं जाम्बवणश्च सुषेणश्च विभोषणम् ॥

नीलं नलञ्चाङ्गदक्ष ऋषभं दिक्षु पूजयेत् ।
 वशिष्ठो वामदेवश्च जम्बालिरथ कश्यपः ॥
 मार्कण्डेयश्च मौक्तिल्यस्तथा पर्वतनारदौ ।
 द्वितीयावरणं प्रोक्तं रामस्य परमात्मनः ॥
 छष्टिर्जयतो विजयः सुराष्टो राष्ट्रवर्धनः ।
 अलको धर्मपालश्च सुमन्तुश्चाष्टमन्त्रिणः ॥
 तृतीयावरणं तस्य तत्र चन्द्रादिदेवताः ।
 कुमुदाद्याश्च चण्डाद्या विमाने चान्तरीयकाः ॥
 एवं ध्यात्वा जगन्नाथं पूजयेन्ननसाऽपि वा ।
 षट्सहस्रं जपेन्मन्त्रं जुहुयाच्च सहस्रकम् ॥
 जुहुयाच्चरुणा वापि शतं पुष्पाञ्जलिं न्यसेत् ।
 एवं संपूज्य देवेशं यावज्जीवमतन्द्रितः ॥
 तद्देहपतने तस्य सारूप्यं परमे पदे ।
 विद्या स्त्री राज्यवित्ताद्यं यं यं कामयते हृदि ॥
 अन्यं देवं नमस्कृत्वा सर्वसिद्धिमाप्नुयात् ।
 विना वै वैष्णवं मन्त्रमन्यमन्त्रान्विसर्जयेत् ॥
 तमेकं पूजयेद्रामं तन्मन्त्रं वै जपेत् सदा ।
 अन्यथा नाशमाप्नोति इह लोके परत्र च ॥
 अद्वितीयं यदा मन्त्रं तारकब्रह्मनामकम् ।
 जपित्वा सिद्धिमाप्नोति अन्यथा नाशमाप्नुयात् ॥
 सावित्री मन्त्ररत्नञ्च तथा मन्त्रद्वयं शुभम् ।
 सर्वमन्त्रं जपेत् पूर्वं संसिद्ध्यर्थं जपेत् सदा ॥
 अजपेत्तान्महामन्त्रान्नतु संसिद्धिमाप्नुयात् ।
 तस्माच्छ्रुत्वा जपित्वैतान् पञ्चान्मन्त्रं प्रयोजयेत् ॥

विद्याकीवित्तराज्यादिरूपारोग्यजयार्थिनः ।
 पुण्याज्यविल्वरक्ताज्जातिदूर्ध्वाक्षुरैस्तथा ॥
 भारत्तकरवीरैश्च हुत्वा सिद्धिमवाप्नुयुः ।
 सर्वसिद्धिमवाप्नोति तिलहोमेन वैष्णवः ॥
 षष्टोत्तरसहस्रं वा शतमष्टोत्तरं तु वा ।
 सायं प्रातश्च शुभ्रयात् वस्त्रासं विजितेन्द्रियः ॥
 वायव्यीव जपेद्यस्तु भक्त्या राममनुष्मरन् ।
 सदारपुनः सगणः प्रेत्य स्वर्गे महीयते ॥
 षट्कारमुक्तं स्वाहान्तं रामास्तं सम्प्रकीर्त्तितम् ।
 सर्वापत्सु जपेन्मन्त्रं रामं ध्यात्वा महाबलम् ॥
 चौराग्निशत्रुसम्बाधे तथा रोगभयेषु च ।
 तीक्ष्णवातग्रहादिभ्यो भयेषु च सभक्तिकम् ॥
 शङ्खचक्रधनुर्वाणपाणिनं सुमहाबलम् ।
 लक्ष्मणानुचरं रामं ध्यात्वा राक्षसनाशनम् ॥
 सहस्रान्तु जपेन्मन्त्रं सर्वापद्गो विमुच्यते ।
 सूर्यादये यदा नाशमुपैति ध्वान्तमाशु वै ॥
 तथैव रामस्मरणादिनाशं यान्त्युपद्रवाः ।
 एवं श्रीराममन्त्रस्य विधानं ज्ञायते नृप ! ॥
 विधानं कृष्णमन्त्रस्य वक्ष्यामि शृणु पार्थिव ! ।
 श्रीकृष्णाय नमो ह्येष मन्त्रः सर्वार्थसाधकः ॥
 कृष्णेति मङ्गलं नाम यस्य वाचि प्रवर्त्तते ।
 भक्षीभवन्ति राजेन्द्र ! महापातककोटयः ॥
 सकृत् कृष्णेति यो ब्रूयाद् भक्त्या वापि च मनवः ॥
 पापकोटिविनिर्मुक्तो विष्णुलोकमवाप्नुयात् ॥

अश्वमेधसहस्राणि राजसूयशतानि च ।
 भक्त्या कृष्णमनुं जप्त्वा समाप्नोति न संशयः ॥
 गवाश्च कन्यकानाञ्च ग्रामाणाञ्च युतानि च ।
 दत्त्वा गोदावरीं कृष्णा यमुना च सरस्वती ॥
 कावेरी चन्द्रभागादिस्नानं कृष्येति योऽसमम् ।
 कृष्येति पञ्चकृज्जप्त्वा सर्वतीर्थफलं लभेत् ॥
 कोटिजन्मार्जितं पापं ज्ञानतोऽज्ञानतः कृतम् ।
 भक्त्या कृष्णमनुं जप्त्वा दह्यते तूलराशिवत् ॥
 अगम्यागमनात्पापादभक्ष्याणाञ्च भक्षणात् ।
 सकृत् कृष्णमनुं जप्त्वा मुच्यते नात्र संशयः ॥
 सकृद् भूवाचकः शब्दे णश्च निर्हतिवाचकः ।
 उभयोः सकृत्तिर्यत्र तद्ब्रह्मेत्यभिधीयते ॥
 णकारश्च षकारश्च बलप्राणा वुभौ स्मृतौ ।
 आत्मन्येतौ समायुक्तौ जगतोऽस्यापि कृष्णतः ॥
 तस्मात् कृष्णंति मन्त्रोऽयं वाचकः परमात्मनः ।
 कृष्णंति परमो मन्त्रः सर्ववेदाधिकः स्मृतः ॥
 त्रियः सतः प्राणपदात् श्रीकृष्ण इति वै स्मृतः ।
 एवमर्थं विदित्वैव पश्चात्तन्मन्त्रं जपेद् बुधः ॥
 सर्वकामप्रदत्वाच्च जीजं कान्दर्पमुच्यते ।
 नित्यानपाया श्रीशक्तिर्मणोरस्य प्रयुज्यते ॥
 देवर्षिं नारदस्तस्य गायत्री छन्दउच्यते ।
 देवता रुक्मिणी भर्ता कृष्णः सर्वफलप्रदः ॥
 पूर्ववद्बिधिना मन्त्रं गृहीत्वा वैष्णवाद्गुरोः ।
 स्नानवस्त्रादिभिः शुद्धः कृत्यं कृत्वोर्ध्वं पुण्ड्रं धृत् ॥

तुलसीकानने रम्ये देशे वा प्राङ्मुखः शुभे ।
 कुशे क्षणाजिने वाष्पि पुष्पे वा शुभवासरे ॥
 समासीनस्तु कुर्वीत प्राणायामांश्च पूर्ववत् ।
 आदिवीजेन कुर्वीत षडङ्गेषु यथाक्रमम् ॥
 अङ्गुलीष्वपि तेनैव न्यासकर्म समाचरेत् ।
 मुखे बाह्वोश्च हृदये ध्वजे जाम्बोश्च पादयोः ॥
 विन्ध्यस्य मन्त्रवर्णानि चक्रं न्यासं ततः कृतम् ॥
 पूर्ववन्मन्त्रपादौ निष्करिष्वाभरणं न च ॥
 विचित्रशुभपर्यङ्गे दिव्यकल्पतरो रधः ।
 सुगन्धपुष्पसङ्कीर्णे सर्वतः सुविचित्रिते ॥
 तस्मिन् देव्या समासीनं कक्षिस्थं कक्षवर्षया ।
 नीलोत्पलाभं कन्दर्पलावण्यं पद्मलोचनम् ॥
 चन्द्राननं जवापुष्परक्तहस्तपदाम्बुजम् ।
 नीलकुक्षितकेशश्च सुकर्पोलं सुनासिकम् ॥
 सुभ्रूयुगं सुविम्बोष्ठं सुदन्तालिविराजितम् ।
 उद्यतासं दीर्घदाहुं पीनवक्षसमव्ययम् ॥
 निरङ्गचन्द्रनखरं सर्वलक्षणलक्षितम् ।
 श्रीवत्सकौस्तुभोद्भासं वनमालामहोरमम् ॥
 पीताम्बरं भूषणाढ्यं बालार्काभं सुकुण्डलम् ।
 हारकीयूरकटकैरङ्गुलीयैश्च शोभितम् ॥
 मौक्तिकान्वितनासाग्रं कस्तूरीतिलकाक्षितम् ॥
 हरिचन्दनलिप्ताङ्गं सदैवारूढयौवनम् ॥
 मन्दारपारिजातादिकुसुमैः कबलीकृतम् ।
 अनर्घ्यमुक्ताहारैश्च तुलसी वनमालया ॥

चक्रशङ्खसमेताभ्यामुदबाहुभ्यां विराजितम् ।
 इतराभ्यां तथा देवीं समाश्लिष्टं निरन्तरम् ॥
 पलङ्कताभिः सत्यादिमहिषीभिः समावृतम् ।
 कालिन्दी सत्यभामा च मिलविन्दा च सत्यवित् ॥
 सुनन्दा च सुशीला च जाम्बवती सुलक्षणा ।
 ष्टा महिष्यः संप्रोक्ताः कृष्णस्य परमात्मनः ॥
 ताभिश्च राजकन्यानां सहस्रैः परिसेवितम् ।
 तारकावृत्तराजिव शोभितं निधिभिर्हृतम् ॥
 एवं ध्यात्वा हरिं नित्यमर्चयित्वा जपेन्मनुम् ।
 सालग्रामे च तुलसीवने वा स्थण्डिले हृदि ॥
 कृत्वा जपेत् त्रिसन्ध्यासु षट्सहस्रं मनुं द्विजः ।
 विष्णुतुल्यप्रपुः श्रीमान्विष्णुलोकमवाप्नुयात् ॥
 सर्वसिद्धिमवाप्नोति इह लोके परत्र च ।
 विद्यार्थी वेणुगायन्तः जपेत् ध्यायन् ऋतुत्रयम् ॥
 जुहुयात् कुसुमैः शम्भौ विद्यासिद्धिमवाप्नुयात् ।
 आयुष्कामी तु पूर्वाह्ने वत्स्रान् ह्ययुतं जपेत् ॥
 धार्येच्छिशुतनुं कृष्णं तिलैर्दुःत्वायुराप्नुयात् ।
 कन्यार्थी तु जपेत्सायं षोडशं त्रयुतं हरिम् ॥
 ध्यात्वा सहस्रं जुहुयात्ताजैर्मधुविमिश्रितैः ।
 स्त्रियं लभेत् स्वाभिमतां रूपैर्दार्यवतीं सतीम् ॥
 सम्भत्कामी जपेन्नित्यं मध्याह्ने तु ऋतुत्रयम् ।
 द्वारकायां सुधर्मायां रत्नसिंहासनस्थितम् ॥
 शङ्खादिनिधिभी राजकुलैरपि सुसेवितम् ।
 हारादिभूषणैर्युक्तं शङ्खाद्यायुधधारिणम् ॥

ध्यात्वा संपूज्य होमं च जपसायुतं सङ्गं ऽथा ।
 अन्नविष्वदलैर्वापि होमं मधुविमिश्रितम् ॥
 श्राश्वतीं श्रियमाप्नोति कुवेरसदृशी भवेत् ।
 रूपलावण्यकामी तु राममण्डलमध्यगम् ॥
 ध्यायन् त्रिमासमयुतं जप्त्वा लावण्यवान् भवेत् ।
 एवं कृष्णमनोरस्य माहात्म्यं परिकीर्तितम् ॥
 अनन्तान् भगवन्मत्नान् वक्तुं शक्यं न ते मया ।
 वाराहं नारसिंहञ्च वामनं तुरगाननम् ॥
 क्रमेणैव तु वक्ष्यामि यथावच्छृणु पार्थिव ! ।
 हुङ्गारं प्रथमं बीजं आद्यं वाराहमुच्यते ॥
 पश्चात् तु धरणीबीजं लक्ष्मीबीजं ततः परम् ।
 त्रीन् बीजानादितः कृत्वा पश्चान्मन्त्रं प्रयोजनम् ॥
 श्रीं नमो भगवते पञ्चाक्षराक्षरूपाय भूर्भुवः ।
 सुपः पतयेति भूपतित्वं मे देहीति तदाष्टादश्व ति ॥
 अङ्गुलीषु यथाङ्गेषु बीजिनाद्येन वै क्रमात् ।
 यथा सन्मग्रासवद् भूत्वा पञ्चाक्षरानं समाचरेत् ॥
 वृहत्तनुं वृहदधीव वृहदंष्ट्रं सुशोभनम् ।
 समस्तवेदवेदाङ्गसाङ्गोपाङ्गयुतं हरिम् ॥
 रजताद्रिसमप्रख्यं शतबाहुं शतक्षणम् ।
 उद्धृत्य दंष्ट्रया भूमिं समालिङ्ग्य भुजैर्मुदा ॥
 ब्रह्मादित्रिदशैः सर्वैः सनकाद्यैर्मुनीश्वरैः ।
 स्तूयमानं समन्ताच्च गीय मानञ्च किन्नरैः ॥
 एवं ध्यात्वा हरिं नित्यं प्रातरष्टोत्तरं शतम् ॥
 जप्त्वा लभेच्च भूपत्वं ततो विष्णुपुरं व्रजेत् ॥

अस्य मन्त्रस्य ब्रह्मार्घं पङ्क्तिच्छन्दो नृसिंहो देवता
नृसिंहास्त्रमिदं वीजेनैव न्यासः ।

श्रीकारपूर्वो नृसिंहोद्भिर्जयादुपरिस्थितः ।

त्रिःसप्तकृत्वो जम्बुः स्यान्महाभयनिवारणम् ॥

अस्य ब्रह्मा च रुद्रश्च प्रह्लादश्च महर्षयः ।

तथैव जगति च्छन्दो देवता च नृकेशरी ॥

न्यासं वीजेन कुर्वीत ततो ध्यानं नृघोसम ! ।

प्राणिक्याद्रिसप्तप्रभं निजरुचा सप्तस्तरक्षोगणम्

जानुन्वस्तकराम्बुजं त्रिनयनं रत्नोक्तसदभूषणम् ॥

बाहुभ्यां धृतशङ्खचक्रं मणिशयन्द्रेक्तसत्स्नाननम् ।

ज्वालाजिह्वमुदयकेशनिचयं वन्दे नृसिंहं प्रभुम् ॥

चद्यत्कोटिरविप्रभं नरहरिं कीटिच्छपेशोज्वलम्

दंष्ट्राभिः सुमुखोज्ज्वलं नखमुखैर्दीर्घैरनेकैर्भुजैः ।

निर्भिन्नासुरनायकान्तु शशभृत्सूर्याग्निनेत्रयम्

विद्युदुजिह्वसटाकलापभयदं वज्रं वहन्तं भजे ॥

कोपादालीलजिह्वं विवृतनिजमुखं सोमसूर्याग्निनेत्र-

यादादानाभिरक्तं प्रसभमुपरि संभिषदैत्येन्द्रगात्रम् ।

चक्रं शङ्खं सपाशाङ्कुशमुसलगदाशार्ङ्गवाणान्वहन्तम्

भीमं तीक्ष्णदंष्ट्रं मणिमयविविधाकल्पभौडे नृसिंहम् ॥

महाभयेष्विदं ध्यानं सौम्यमभुग्दयेषु च ॥

सौवर्षं मण्डपान्तस्थं पद्मं ध्यायेत्सकेशरम् ।

पञ्चास्यवदनं भीमं सोमसूर्याग्निलोचनम् ॥

तरुणादित्यसङ्काशकुण्डलाभ्यां विराजितम् ।

उपेयन्यासं सुमुखं तीक्ष्णदंष्ट्रविराजितम् ॥

व्यात्तास्य मरुणोष्ठश्च भीषणैर्नयनेर्यूतम् ।
 सिंहस्कन्धानुरूपांसं वृत्तायतचतुर्भुजम् ॥
 जपासमाङ्घ्रिहस्ताब्जं पद्मासनसुसंस्थितम् ।
 श्रीवत्सकौस्तुभोरस्कं वनमालातिराजितम् ॥
 केयूराङ्गदहाराब्जं नपुराभ्यां विराजितम् ।
 चक्रशङ्खाभयवरचतुर्हस्तं विभुं स्मरेत् ॥
 वामाङ्गे संस्थितां लक्ष्मीं सुन्दरीं भूषणान्विताम् ।
 दिव्यचन्दनलिमार्ङ्गीं दिव्यपुष्पोपशोभिताम् ॥
 गृहीतपद्मयुगलमातुलङ्गकरां चलाम् ।
 एवं देवीं नृसिंहस्य वामाङ्गोपरिसंस्थिताम् ॥
 ध्यात्वा जपेज्जपं नित्यं पूजयेच्च यथाविधि ।
 त्र्यों क्लीं श्रीं श्रीं नृसिंहाय नमः ॥
 इमं लक्ष्मीनृसिंहस्य जपेत् सर्वार्थदं मनुम् ।
 अष्टोत्तरसहस्रं वा जपेत् सन्ध्यासु वाग्यतः ॥
 अस्त्रगण्डविल्वपत्रैश्च जुहुयादान्यमिश्रितैः ।
 सर्वसिद्धिमवाप्नोति षण्मासं प्रयतो भवेत् ॥
 देवत्वममरेशत्वं गन्धर्वत्वं तथा नृप ॥
 प्राप्नुवन्ति नरः सर्वे स्वर्गं मोक्षञ्च दुर्लभम् ॥
 यं यं कामयते चित्ते तं तमेवाप्नुयाद् ध्रुवम् ।
 ब्रह्मार्थी तत्र गायत्री नरसिंहस्य देवता ॥
 तदेव वीजं शक्तिः श्रीर्मनोरस्य विधीयते ।
 न्यासमायेन वीजेन चार्चनं तुलसीदलैः ॥
 पूर्वोक्तविधिना पीठे पूजयित्वा समाहितः ।
 परितः पूजयेद्दिक्षु गरुडं शङ्करं तथा ॥

शेषञ्च पद्मयोनिञ्च त्रियं मायां धृतिं तन्मा ।
 पुष्टिं समर्चयेद्दिक्षु ततो लोकेश्वरान् यजेत् ॥
 महाभागवतं दैत्यनाशकं देवमथतः ।
 एवं सम्पूज्य देवेशं नारसिंहं सनातनम् ॥
 तत्पदं समवाप्नोति मुदितः सजनैः सह ।
 कर्पूरधवलं देवं दिव्यकुण्डलभूषितम् ॥
 किरीटकेयूरधरं पीताम्बरधरं प्रभुम् ।
 पद्मासनस्थं देवेशं चन्द्रमण्डलमध्यगम् ॥
 सूर्यकोटिप्रतीकाशं पूर्णचन्द्रनिभाननम् ।
 मेखलाजिनदण्डादिधारणं वटुरूपिणम् ॥
 कलधौतमयं पात्रं दधानं वसुपूजितम् ।
 पीठपकलशं वामे दधानं द्विभुजं हरिम् ॥
 सनकाद्यैः स्तूयमानं सर्वदेवैरुपासितम् ।
 एवं ध्यात्वा जपेन्नित्यं स्वासने च समाहितः ॥
 विष्णवे वामनायेति प्रणवादिनमोऽन्तकः ।
 इन्द्रार्पञ्च विराट्चन्द्रो देवता वामनः स्वयम् ॥
 सुधावीजं सुदीर्घन्तु बीजमाद्यन्तु वामनम् ।
 तेनैव तु षडङ्गाद्यं न्यासं कुर्वीत वैष्णवः ॥
 दध्यन्नं पायसं वापि जुहुयात्प्रत्यहं द्विजः ।
 श्रीप्रासनाम्नौ जुहुयादष्टोत्तरशतं गृह्ये ॥
 कुवेरसदृशः श्रीमान् भवेत्सद्यो न संशयः ।
 श्रीनमो वैष्णवे पतये महाबलाय स्वाहा ॥

इति वामनमन्त्रः ।

श्रुत्वा त्रैविक्रमं रूपं जपेन्नित्यं मनन्यधोः ॥

सुक्ती बन्धाद्भवेत् सद्यो नात्र कार्या विचारणा ।

ह्रीं श्रीं श्रीं वामनाय नम इति मूलमन्त्रः ॥

ब्रह्मार्घं चैव गायत्री देवता च त्रिविक्रमः ।

न्यासं बीजिन जपवानष्टोत्तरसहस्रकम् ॥

इति वामनमन्त्रस्य जपादन्नयतिर्भवेत् ।

उद्गीथप्रणवोद्गीथसर्ववागीश्वरेश्वर ! ॥

सर्ववेदमयाचिन्त्य ? सर्वं बोधय मे पितः ! ।

ॐ ऐं ह्यग्रीवाय नमः ॥

नित्यार्घं चैव गायत्री ह्यग्रीवोऽस्य देवता ।

न्यासं बीजिन कृत्वाथ पञ्चादग्रानं समाचरेत् ॥

शरङ्गशाङ्गप्रभमश्वत्थं सुक्तामयैराभरणैरुपेतम् ।

रथाङ्गशङ्काक्षितबाहुयुग्मं जानुद्वयनयस्त्रकरं भजामः ॥

शङ्काभः शङ्खचक्रे करसरसिजयोः पुस्तकं चानयस्त्रस्ते

विभ्रद्व्याख्यानमुद्रालसदितरकरो मण्डलस्थः सुधांशोः ।

आसीनः पुण्डरीके तुरगवरशिराः पूरुषो मे पुराणः

श्रीमानज्ञानहारी मनसि निवसता मृग्यजुःसामरूपः ॥

एवं ध्यात्वा जपेन्नन्तं सन्ध्यासु विजितेन्द्रियः ।

सर्ववेदार्थतत्त्वज्ञो भवेदत्र न संशयः ॥

अष्टोत्तरसहस्रं वा शतमष्टोत्तरन्तु वा ।

जपेच्च जुहुयाच्चैवं साज्यैः शुभैः सुतण्डुलैः ।

विद्यासिद्धिमवाप्नोति षण्मासं द्विजसत्तमः ॥

अष्टादशानां विद्यानां वृहस्पतिसमी भवेत् ।

सहस्रारं ह्रं फडित्वेवं मूलं सौदर्शनं मनुम् ॥

अहिर्बुध्नोऽनुष्टुभस्य देवता च सुदर्शनम् ।

अचक्राय विचक्राय सुचक्राय तथैव च ॥
 विचक्राय सुचक्राय ज्वालाचक्राय वै क्रमात् ।
 षडङ्गेषु च विन्यस्य पञ्चादध्यानं समाचरेत् ॥
 नमस्रक्राय स्वाहेति दशदिक्षु यथाक्रमम् ।
 चक्रेण सह बध्नीमौत्थुक्त्या प्रतिदिशेत्ततः ॥
 तैलोक्यं रक्ष रक्ष ह्रफट् स्वाहेति वै क्रमात् ।
 अग्निप्राकारमन्त्रोऽयं सर्वरक्षाकरः परः ॥
 ओं मूर्ध्नि स मूर्ध्नि ह मुखे स्वाहमधीत्यतः ।
 रक्ष हन्तुं जान्नीष्व फट् पदद्वयसन्धिषु ॥

कल्पान्तार्कप्रकाशं त्रिभुवनमखिलं तेजसा पूरयन्तम्
 रक्ताक्षं पिङ्गकेशं रिपुकुलभयदंघ्रीमदं द्वाजहासम् ।
 शङ्खं चक्रं गदाजं पृथुतरमुसलं चापपाशाङ्कुशाक्षम्
 विभ्राणन्दीर्घभिराद्यं मनसि सुररिपुं भावयेच्चक्रसंज्ञम् ॥
 ओं नमो भगवते मच्चामुदर्शनाय ह्रफट् ।
 इति षोडशाक्षरं इति सुदर्शनविधानम् ॥
 इति हारीतस्तुतौ विशिष्टधर्मशास्त्रे भगवन्मन्त्र-
 विधानं नाम तृतीयोऽध्यायः ॥

अथ वक्ष्यामि राजेन्द्र ! विष्णोराराधनं परम् ।
 प्रत्यूषे सहस्रोत्थाय सम्यगाचम्य वारिणा ॥
 आत्मानं देहमीशञ्च चिन्तयेत् संयतेन्द्रियः ।
 ज्ञानानन्दमयो नित्यो निर्विकारो निरामयः ॥
 देहेन्द्रियात्परः साक्षात्त्वञ्च विंशात्मको ब्रह्मम् ।
 अस्मिन् देशे वसाम्यस्य शेषभूतो हि शाङ्खिणः ॥
 शुक्रशोणितसम्भूते जरारोगाद्युपदेवे ।

मेदीरक्तास्थिमांसादिदेहद्रव्यसमाकुले ॥
 मलमृत्रवसापङ्के नानादुःखममाकुले ।
 तापत्रयमहावह्निदह्यमानेऽग्निशम्भुशम् ॥
 इषणत्रयवज्रणाहिबाध्यमाने दुरत्यये ।
 क्लिष्ट्यामि पापभूयिष्ठे काराग्रहनिभे शुभे ॥
 बहुजन्मबहुक्लेशगर्भवासादि दुःखिते ।
 वसामि सर्वदोषाणामालये दुःखभाजने ॥
 अस्माद्धिमोक्षणायैव चिन्तयिष्यामि केशवम् ।
 वैकुण्ठे परमव्यान्त्रि दुग्धाब्धौ वैष्णवे पदे ॥
 अनन्तभोगिपर्यङ्के समासीनं श्रिया सह ।
 इन्द्रनीलविभाश्यामं चक्रशङ्खनदाधरम् ॥
 पीताम्बरधरं देवं पद्मपत्रायतेक्षणम् ।
 श्रीवत्सकौस्तुभोरक्तं सर्वाभरणभूषितम् ॥
 चिन्तयित्वा नमस्कृत्वा कीर्त्तयेद्दिव्यनामभिः ।
 सङ्कीर्त्य नामसाहस्रं नमस्कृत्वा गुरुनमि ॥
 तुलसीं काञ्चनं गाञ्च संस्पृश्याथ समाहितः ।
 दूराद्बहिर्विनिष्क्रम्य शुचौ देशे च निर्जने ॥
 कर्णस्थ ब्रह्मसूत्रस्तु शिरः प्रावृत्य वाससा ।
 कुर्यान्मूत्रपुरीषे च छीवनोच्छ्वासवर्जितः ॥
 अहन्मुदङ्मुखो रात्रौ दक्षिणाभिमुखस्तथा ।
 समाहितमना मौनी विष्णुमूर्ते विमृज्येततः ॥
 सत्याय तन्द्रितः शौचं कुर्यादभ्युद्धृतैर्जलैः ।
 मन्त्रलेपक्षयकरं यथासङ्गं मृदा शुचिः ॥
 अर्धप्रसृतिमावन्तु मृदं दद्याद्यथोक्तवत् ।

षडपाने मिलिङ्गे तु सव्यहस्ते तथा दश ॥
 उभयोः सप्त दद्याच्च तिस्रस्त्रिस्त्रस्तु पादयोः ।
 आजङ्गान्मणिवन्धात् प्रक्षाल्य शुभवारिणा ॥
 उपविष्टः पृथ्वी देशे अन्तर्जानुकरस्तथा ।
 पवित्रपाणिराचामेत् प्रसूतिस्यः स वारिणा ॥
 निः प्राश्राङ्गुलमूलेन द्विधोन्मुञ्च्य कपोलकौ ।
 मध्यमाङ्गुलिभिः पश्चाद्विरोष्ठौ मृजयेत्तथा ॥
 नासिकौष्ठान्तरं पश्चात् सर्वाङ्गुलिभिरिव च ।
 पादौ हस्तौ शिरश्चैव जलैः संमार्जयेत्ततः ॥
 अङ्गुष्ठतर्जनीभ्यां तु स्पृशेत्तद्वी नासिकापुटी ।
 अङ्गुष्ठानामिकाभ्यां तु चक्षुःश्रोत्रे जले स्पृशेत् ॥
 कनिष्ठाङ्गुष्ठनाभिश्च तलेन हृदयन्ततः ।
 सर्वाङ्गुलिभिः शिरसि बाहुमूले तथैव च ।
 नामभिः केशवाद्यैश्च यथासङ्गमुपस्पृशेत् ॥
 द्विराचामेत्तु सर्वत्र विष्णुमूर्तोत्सर्जने त्वयम् ।
 सामान्यमेतत् सर्वेषां शौचं तु द्विगुणोदितम् ॥
 आचम्यातः परं मौनी दन्तान् काष्ठेन शोधयेत् ।
 प्राङ्मुखोदङ्मुखो वापि कषायं तिक्तकण्टकम् ॥
 कनिष्ठायामितस्थं लं द्वादशाङ्गुलमायतः ।
 पर्वाधः कृतकूर्चेन तेन दन्तान्निकर्षयेत् ॥
 अपां द्वादशगण्डूषैः वक्त्रं संशोधयेद्द्विजः ।
 मुखं संमार्जयित्वाथ पश्चादाचमनं चरेत् ।
 पवित्रपाणिराचम्य पश्चात् स्नानं समाचरेत् ॥
 नद्यां तडागे खाते वा तथा प्रस्त्रवणे जले ।

तुलसीमृत्तिकां धात्रीमुपलिप्य कलेवरे ॥
 अभिमन्त्र्य जलं पश्चान्मूलमन्त्रेण वैष्णवः ।
 निमज्ज्य तुलसीमिश्रं जलं सम्प्राशयेत्ततः ॥
 आचम्य मार्जनं कुर्यात् कुशैः सतुलसीदलैः ।
 पौरुषेण तु सूक्तेन आपोहिष्ठादिभिस्तथा ॥
 निमज्ज्याप्सु जले पश्चाद्विवारमघमर्षणम् ।
 उत्थाय पुनराचम्य पश्चादप्सु निमज्ज्य वै ॥
 मन्त्ररत्नं त्रिवारं तु जपेदुध्यायन् सनातनम् ।
 पिवेदुत्थाय तेनैव त्रिवारमभिमन्त्रितम् ॥
 आचम्य तर्पयेद्देवान् पितॄनपि विधानतः ।
 निष्पीड्य कूले वस्त्रं तु पुनराचमनं चरेत् ॥
 धीतवस्त्रं सोत्तरोर्यं सकीपोनं धरेस्थितम् ।
 निबद्धशिखकच्छस्तु द्विराचम्य यथाविधि ॥
 धारयेद्दूर्ध्वं पुण्ड्राणि मृदा शुभ्राणि वैष्णवः ।
 श्रीकृष्णतुलसीमूलमृदा वापि प्रयत्नतः ॥
 मन्त्रेणैव अभिमन्त्रयथ ललाटादिषु धारयेत् ।
 नामिकामूलमारभ्य विभ्रयाच्छीपदाकृति ॥
 सान्तरालं भवेत् पुण्ड्रं दण्डाकारं तु वा यथा ।
 ललाटादि तथा पश्चादग्रीवान्तं केशवादिभिः ॥
 नाम्नां द्वादशभि र्मुग्धिं वासुदेवं तलाम्बुना ।
 पवित्रपाणिः शुद्धात्मा सन्ध्यां कुर्यात् समाहितः ॥
 प्रादेशमात्रे नैशेयौ सायं मूलयुतौ तथा ।
 अन्तर्गर्भौ सुविमलौ पवित्रं कारयेद्विजः ॥
 देवाचने जपे होमे कुर्याद्ब्राह्मणं पवित्रकम् ।

इतरे वर्तुलग्रन्थिदेवं धर्मो विधीयते ॥
 पथि दर्भाश्रिता दर्भा ये दर्भा यज्ञभूमिषु ।
 स्तरणासमपिण्डेषु ब्रह्मयज्ञे च तर्पणे ॥
 पानभोजनकाले च धृतान् दर्भान् विसर्जयेत् ॥
 सपवित्रकरेणैव आचामिन्नयती द्विजः ॥
 आचान्तस्य शुचिः पाणिर्यथापाणि स्तथा कुशः ।
 सन्ध्याचमनकाले तु धृतं न परिवर्जयेत् ॥
 अप्रसूताः स्मृता दर्भाः समिधस्तु कुशाः स्मृताः ।
 समूलास्तु कुशा ज्ञेयाः क्षिप्वाग्रास्तृणसंघ्रिताः ॥
 कुशोदकेन यत् कण्ठं नित्यं संशोधयेद्द्विजः ।
 न पर्युषन्ति पापानि ब्रह्मकूर्चं दिने दिने ॥
 कुशासनं सदा पूतं जपहोमार्चनादिषु ।
 कुशेनैव कृतं कर्म सर्वमानन्त्यमश्रुते ॥
 तस्मात् कुशपवित् न सन्ध्यां कुर्यात् यथाविधि ॥
 स्वर्गलोक्तविधानेन सन्ध्योपास्तिं समाचरेत् ॥
 ध्यात्वा नारायणं देवं रविमण्डलमध्यगम् ।
 गायत्र्यार्घ्यं प्रदद्याच्च जपन् कुर्वीत भक्तिमान् ॥
 सूर्यस्याभिमुखो जप्त्वा सावित्रीं नियतात्मवान् ।
 उपस्थानं ततः कृत्वा नमस्कुर्यात्ततोऽहरिम् ॥
 नमो ब्रह्मणेत्यादि जपित्वाथ विसर्जयेत् ।
 ततः सन्तर्पयेद्विष्णुमन्त्ररत्ने न मन्त्रवित् ॥
 शतवारं सहस्रं वा तुलसीमिश्रितैर्जलैः ।
 वैकुण्ठपार्षदं पञ्चास्तर्पयेच्च यथाविधि ॥
 अनन्तदीपारेखादिदेवतानामनुक्रमात् ॥

एकैकमञ्जलिं दत्त्वा पश्चादाचमनं चरेत् ।
 श्रीशंखाराधनार्थं वै कुर्यात् पुष्पस्य सञ्चयम् ॥
 तुलसीविल्वपत्राणि दूर्वां कौशेयमेव च ।
 त्रिणुक्रान्तं मरुवकं केशाम्बुददलं तथा ॥
 उशीरं जातिकुसुमं कुन्दञ्चैव कुरन्दकम् ।
 शमीञ्चम्पाङ्गदम्बञ्च च्युतपुष्पं च माधवीम् ॥
 पिप्पलस्य प्रबालानि जाम्बवं पाटलं तथा ।
 आस्फोटं कुटजं लोध्रं कर्णिकारञ्च किंशुकम् ॥
 नीपार्जुने शिंशपञ्च श्वेतकिंशुकनामकम् ।
 जम्बीरं मातुलङ्गं च यूथिकारचयं तथा ॥
 पुष्पागं वकुलं नागकेशराशोकमल्लिकाः ।
 शतपत्रं च हारिद्रं करवीरं प्रियङ्गु च ॥
 नीलोत्पलं तूत्पलञ्च नन्द्यावर्तञ्च कैतकम् ।
 घटजं स्थलपद्मं च सर्वाणि जलदानि च ॥
 तत्कालसम्भवं पुष्पं गृहीत्वाथ गृहं विशेत् ।
 वितानादियुते दिव्यधूपदीपैर्विराजिते ॥
 चन्दनागरुकस्तूरी कर्पूरामोदवासिते ।
 विचित्ररङ्गवल्याब्जैर्मण्डपे रत्नपीठके ॥
 विस्तीर्णपुष्पपर्यङ्के देव्या सहितमच्युतम् ।
 सन्निधा वासने स्थित्वा कुशे पद्मासने स्थितः ॥
 प्राणायामविधानेन भूतशुद्धिं विधाय च ।
 प्राणायामत्रयं कृत्वा पश्चाद्ध्यानं यथोक्तवत् ॥
 परंथ्योन्नि स्थितं देवं लक्ष्मीनारायणं विभुम् ।
 पराभिः शक्तिभिर्युक्तं भूलीलाविमलादिभिः ॥

अन्नस्तविहगाधीशसैन्याद्यैः सुरसत्तमैः ।
 चण्डाद्यैः कुसुदाद्यैश्च लोकपालैश्च सेवितम् ॥
 चतुर्भुजं सुन्दराङ्गं नानारत्नविभूषणम् ।
 वामाङ्गस्थत्रिया युक्तं शङ्खचक्रगदाधरम् ॥
 मन्त्ररत्नविधानेन न्यासमुद्रादिकर्मकृत् ।
 पञ्चौपनिषदं न्यासं कुर्यात् सर्वत्र कर्मसु ॥
 ओं मीशाय नमः परायेति परमेष्ठ्यात्मने नमः ।
 ओं यां नमः परायेति ततः पुरुषात्मने नमः ॥
 ओं रां नमः परायेति ततो विश्वात्मने नमः ।
 ओं वामनः परायेति खनिष्ठत्यात्मने नमः ॥
 ओं लां नमः परायेति ततः सर्वात्मने नमः ।
 शिरोनासाग्रहृदयगुह्यपादेषु विन्यसेत् ॥
 यथाक्रमेण तन्मन्त्रान् पञ्चाङ्गेषु क्रमान्वयेत् ।
 तन्मुद्रया तदावाह्यं दद्यादासनमेव च ॥
 पाद्यार्घ्याचमन स्नानपात्राणि स्थाप्य पूजयेत् ।
 पूरयित्वा शुभजलं पात्रेषु कुसुमैर्युतम् ॥
 द्रव्याणि निक्षिपेत् तेषु मङ्गलानि यथाक्रमात् ।
 उशीरं चन्दनं कुष्ठं पाद्यपात्रं विनिक्षिपेत् ॥
 विष्णूत्क्रान्तञ्च दूर्वाञ्च कौशियान् तिलसर्षपान् ।
 अक्षतांश्च फलं पुष्पमर्घ्यपात्रे विनिक्षिपेत् ॥
 जातीफलञ्च कर्पूरमेलाञ्चाचमनीयके ।
 मकरन्दं प्रबालञ्च रत्नं सौवर्णमेव च ॥
 तानि दद्यात् स्नानपात्रे धात्रीं सुरतरुं तथा ।
 द्रव्याणामप्यलाभे तु तुलसीपत्रमेव च ॥

चन्दनं वा सुवर्णं वा कौशेयं वा विनिक्षिपेत् ।
 दर्शयेत् सुरभेसुं द्रौ पूजयेत् कुसुमव्रजैः ॥
 अभिमन्त्र्य च मन्त्रेण धूपदीपैर्निवेदयेत् ।
 अनन्तं चोद्धरण्या च दद्यात्पाद्यादिकं तथा ॥
 तत्पात्रक्षालनं कृत्वा तथा पुष्पाञ्जलिं न्यसेत् ।
 सौवर्णानि च रौप्याणि ताम्रकांस्थानि योजयेत् ॥
 पात्राणामप्यलाभे तु शङ्खमेकं विशिष्यते ।
 शङ्खोदकं सदा पूतमति प्रियतरं हरिः ॥
 उद्धरिण्या जलं दद्यान्नापसु शङ्खं निमज्जयेत् ।
 अष्टाक्षरेण मनुना मन्त्ररत्नं च वा यजेत् ॥
 पाद्यार्घ्याचमनं दत्त्वा मधुपर्कं निवेदयेत् ।
 पुनराचमनं दत्त्वा पादपीठं निवेदयेत् ॥
 दन्तधावनगण्डप्रदर्पणालोचनं तथा ।
 निवेद्याभ्यञ्जनं तैलेनोर्द्धत्तं केशरञ्जनम् ॥
 सुखोष्णितजलैः स्नानं पुनरुद्वर्तनं हरेत् ।
 कुङ्कुमेन हरिद्रेण चन्दनेन सुगन्धिना ॥
 उद्धृत्य गन्धतोयेन स्नापयेच्च पुनस्ततः ।
 स्नानपालोदकं पश्चादादाय कुसुमैः सह ॥
 पौरुषेण तु सृक्तेन स्नापयेत्कमलापतिम् ।
 मार्जयेच्छुभवस्त्रेण दीपैर्नीराजयेत्तदा ॥
 वस्त्रञ्चैवोपवीतञ्च दद्यादाभरणाणि च ।
 कस्तूरौतिलकं गन्धपुष्पाणि सुरभीनि च ।
 अन्तर्निवेश्य देवस्य लक्ष्मीं संपूजयेत्तथा ॥
 पार्श्वयोर्द्वन्द्वरणी महिष्यः पतिता स्तथा ।

विमलोत्कर्षणीत्यापः पूर्वमेव प्रकीर्त्तिताः ॥
 चण्डादि द्वारपालांश्च कुमुदादींस्तथार्चयेत् ।
 वासुदेवः सौरपाणिः प्रद्युम्नश्च उषापतिः ।
 दिक्षु कोणेषु तत्पद्मो लक्ष्मीरेव रती उषा ॥
 द्वितीयावरणं पञ्चाक्षेशवाद्याः सशक्तयः ।
 संकर्षणादयः पञ्चाक्षत्स्यकूर्मादयस्तथा ॥
 श्रीः लक्ष्मीः कमला पद्मा पद्मिनी कमलालया ।
 रमा वृषाकपेर्धन्या वृत्तिर्यन्त्रान्तदेवता ॥
 शक्तयः केशवादीनां संप्रोक्ताः परमे पदे ।
 हिरण्या हरणी सत्या नित्यानन्दा द्वयी सुखा ॥
 सुगन्धा सुन्दरी विद्या सुशीला च सुलक्षणा ।
 सङ्कर्षणादिमूर्त्तिनां शक्तयः समुदाहृताः ॥
 वेदा वेदवती धात्री महालक्ष्मीः सुखालया ।
 भार्गवी च तदा सीता रेवती रुक्मिणी प्रभा ॥
 मत्स्यकूर्मादिमूर्त्तिनां शक्तयः सम्प्रकीर्त्तिताः ।
 एवं सशक्तयः पूज्याः केशवाद्याः सुरेश्वराः ॥
 पञ्चाक्षशक्तयः पूज्याः स्रक्तशङ्खादिहेतयः ।
 शङ्खं चक्रं गदां पद्मं शार्ङ्गञ्च सुसलं हलम् ॥
 बाणञ्च खड्गखेटं च ष्चुरिका दिव्यहेतयः ।
 भद्रा सौम्या तथा माया जया च विजया शिवा ॥
 सुमङ्गला सुनन्दा च हिता रम्या सुरक्षिणी ।
 शक्तयो दिव्यहेतीनां पूजनीयाः सनातनाः ॥
 बर्हिर्लोकेश्वराः पूज्याः साध्याश्च समरुहणाः ।
 एवमावरणं सर्वमर्चयेत्परमात्मनः ।

पुनरर्घ्यादिकं दत्त्वा धूपदीपैर्निवेदयेत् ॥
 प्रागुदीच्याञ्च सदृशं नागराजं तथापरे ।
 पुरतो वै नयेत् यच्च पूजयेच्छक्तिभिः सह ॥
 सेनापतेः सूत्रवतीं नागराजस्य वारुणीम् ।
 भद्राञ्चलां तथा यस्य पूजयेद्वैष्णवोत्तमः ॥
 गुग्गुलुं महिषाक्षीञ्च सालनिर्यासमेव च ।
 अग्रं देवदारुञ्च उशीरं श्रीफलं तथा ॥
 क्लीवेरं चन्दनं मुस्ता दशाङ्गं धूपमुच्यते ।
 गवाजिन च संयोज्य दद्यादुधूपं सुवासितम् ॥
 कार्पासमार्कं क्षौमञ्च शास्त्रलीक्षीरकोद्वयम् ।
 अम्बोजं कौटजं काशतूलिकाष्टाङ्गमुच्यते ॥
 गवाज्यं तिलतैलं वा कुसुमैश्च सुवासितम् ।
 संयोज्य वक्त्रिणा दीपं भक्त्या विष्णोर्निवेदयेत् ॥
 नैवेद्यं शुभहृदयान्नं पायसापूपसंयुतम् ।
 फलैश्च भक्ष्यभोजैश्च पानकैर्व्यञ्जनैः सह ॥
 गवाजप्रञ्च दधि क्षीरं शर्कराञ्च निवेदयेत् ।
 शुद्धं हविष्यं हृद्यञ्च सुरभ्यं वै निवेदयेत् ॥
 यच्छास्त्रेषु निषिद्धं तु तत्प्रयत्नेन वर्जयेत् ।
 कीदृवं चैलकं लुब्धं यावनालं तदासितम् ॥
 निष्पावञ्च मसूरञ्च तुच्छधान्यानि सर्व्वशः ।
 भुक्तं पर्युषितं रुद्धं यज्ञे कर्मणि वर्जयेत् ॥
 वर्जयेदारनालञ्च मद्यमांससमानि च ।
 निर्यासान्वर्जयेत् सर्व्वान्विना हिङ्गु च गुग्गुलुम् ॥
 कृत्वाकं मूलकं शीपु करञ्जं लशुनं तथा ।

कुम्भीदलश्च पिण्याकं श्वेतवृन्ताकमेव च ॥
 आत्रश्च नालिकाशाकं नालिकेर्याख्यमेव च ।
 विल्वश्च शण्णपुष्पश्च भृस्तृणं भीतिकं तथा ॥
 कोशातकीं विम्बफलं मयमांससमानि च ।
 अभक्ष्याख्यशेषाणि वर्जयेद्यज्ञकर्मणि ॥
 कालिङ्गं कतकं विम्बफलं जम्बुफलं तथा ।
 वशाङ्कुरमलावुश्च तालहिन्तालके फले ॥
 अक्षत्यं पुच्छनीपश्च वटमारग्वधं तथा ।
 कलम्बिका च निर्गुण्डिमुण्डिवातीकमेव च ॥
 जषरं लवणञ्चैव श्वेतश्च वृद्धतीफलम् ।
 नखचर्मातकश्चैव चिच्चिलश्चेति यद्वतः ॥
 विष्णुयानि च भक्ष्याणि वर्जयेद्यज्ञकर्मणि ।
 श्लेष्मातकश्च विड्जानि प्रत्यक्षलवणं तथा ॥
 अविर्दर्शा वगोक्षीरमवक्ष्याया स्तथाविकम् ।
 ओद्गमेकशफश्चैव पशूनां विड्भुजामपि ॥
 अतिदीर्घं तथा तक्रं करनिर्मथितन्दधि ।
 ताम्नेण संयुतं मय्यं क्षीरश्च लवणान्वितम् ॥
 घृतं लवणसंयुक्तं प्रयत्नेन विवर्जयेत् ।
 सुपाकश्च गुडान्नश्च शर्करामधुसंयुतम् ॥
 मरौचिमिश्रं दध्नं पायसान्नं फलैः सह ।
 तुलसीदलसन्निभं जलैः सम्प्रोक्ष्य वाग्यतः ॥
 अष्टाविंशतिवारं नु मूलमन्त्राभिमन्त्रितम् ।
 मुद्राश्च सौरभेयीन्तां दर्शयेकान्तमुच्चरन् ॥
 बुधाब्धिममृतं बीजं चिन्तयन् परमात्मनः ।

दद्यात् पुष्पाञ्जलिं पञ्चादशवारं समाहितः ॥
 पेषणक्रियया पूर्वमन्नमस्यै निवेदयेत् ।
 अन्नवारं जपेन्नन्दं घण्टाशब्दं निनादयन् ॥
 जपेत्पीयूषदेवत्यान्मन्त्रानेकाग्रचेतसा ।
 हरेर्भुक्तवतः पञ्चादद्याद्दारि सुवासितम् ॥
 पञ्चादाचमनं दद्याज्जलैर्गन्धविमिश्रितैः ।
 अन्नप्रर्चापीरुषस्यास्य सूक्तस्य सुरसत्तमान् ॥
 विष्णुर्पितृचतुर्भागं क्रमादव्यस्य चार्पयेत् ।
 अनन्ततत्त्वं सेनेशपवित्राणां निवेदयेत् ॥
 तीर्थेन संहितं हव्यं पृथक्पात्रेषु निक्षिपेत् ।
 सर्वेषां वारिपूर्वेण पञ्चात् पुष्पाञ्जलिञ्चरेत् ॥
 गौराजनं ततो दत्त्वा ताम्बूलञ्च निवेदयेत् ।
 प्रणमेष्व ततो भक्त्या रम्यैः स्तोत्रैः शुभाङ्गवैः ॥
 प्रसार्य बाहुपादौ च बद्धे नाञ्जलिना सह ।
 सुवन् स्तुतिभिरेवं तु प्रणामो दीर्घ उच्यते ॥
 नत्वा दोषप्रणामैश्च स्तुत्वा स्तुतिभिरेव च ।
 सर्वैश्च वैष्णवैर्मन्त्रैः कुर्यात् पुष्पाञ्जलिं ततः ॥
 सूक्तैश्च विष्णुदेवत्यैर्नामभिः शार्ङ्गिणस्तथा ।
 ततः शुभासने स्थित्वा जपेन्नन्दमनुत्तमम् ॥
 न्यासमुद्रादिपूर्वेण ध्यायन्वै क्रमलेखणम् ।
 अष्टोत्तरसहस्रं वा शतमष्टोत्तरं तु वा ॥
 जप्त्वा पुष्पाञ्जलिं दद्याद्यथाशक्त्या च मन्त्रतः ।
 ममेद्योगेन देवेशं हृदिस्थं कमलेक्षणम् ॥
 मनसवार्चयित्वास्मिन् समाधौ विरमत् सुप्रोः ।

प्रातरौपासनं कृत्वा तत्र होमं समाचरेत् ॥
 आजेयनं चरुणा वापि समिद्धिर्वा च यज्ञियैः ।
 तण्डुलैश्च तमिषैर्वा विल्वपत्रैरथापि वा ॥
 तिलैर्वा कुसुमैर्वापि यवैर्मिश्रभिरेव वा ।
 यज्ञरूपं हरिं ध्यात्वा सर्ववेदमयं विभुम् ॥
 दिव्याभरणसम्पन्नं शङ्खचक्रगदाधरम् ।
 वरदं पुण्डरीकाक्षं वामाङ्गस्यश्रियं हरिम् ॥
 यज्ञस्वरूपिणं वज्रौ ध्यायन् मन्त्रद्वयेन च ।
 सर्वेषु वैष्णवैर्मन्त्रैरेकैकेनाहुतिं तथा ॥
 नामभिः केशवाद्यैश्च सूक्तैर्विष्णुप्रकाशकैः ।
 वैकुण्ठपार्षदं सर्वं हुत्वा चैव ततो बलिम् ॥
 क्षिपेच्चतुर्विधान् भूतानुद्दिश्य च ततो भुवि ।
 आचम्य पूजयेत्पश्चात्तदीयान् सुसमाहितः ॥
 तेभ्यः प्रणम्य भक्त्याथ सन्तर्प्य पिष्टदेवताः ।
 वेदमध्यापयेच्छक्त्या धर्मशास्त्रञ्च संहिताः ॥
 सात्विकानि पुराणानि ऐतिहासानि वैष्णवः ।
 सर्व्वोपनिषदामर्थं सद्भिः सह विचिन्तयेत् ॥
 योगधर्मेत्यर्थवृद्धिञ्च कुर्याच्छक्त्या यथार्हतः ।
 ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्याः शूद्रा यर्णा यथाक्रमम् ॥
 आद्यास्तयो द्विजाः प्रोक्ता स्तेषां वै मन्त्रसत्क्रियाः ।
 सवर्णभ्यः सवर्णासु जायन्ते हि सजातयः ॥
 तेषां सङ्करयोगाच्च प्रतिलोमानुलोमजाः ।
 विप्रान्मूर्धाभिषिक्तञ्च क्षत्रियायामजायत ॥
 वैश्यायान्बु तथा म्वष्टो निषादः शूद्रा तथा ।

राजन्याद्वैश्यशूद्रान्तु माहिष्योऽथौ तु तौ क्षतौ ॥
 शूद्रां वैश्यात् तु करणस्थिरैर्वा तेषु लोमजाः ।
 विप्राणां क्षत्रियात् सूतः वैश्याद्वेदेहिकस्तथा ॥
 चण्डालस्तु तथा शूद्रात्सर्वकर्मसु गर्हितः ।
 मागधः क्षत्रियायां वै वैश्या क्षत्रात् तु शूद्रतः ॥
 शूद्रादयोगवं वैश्या जनयामास वै सुतम् ।
 रथकारः करणान्तु माहिष्येण प्रजायते ॥
 असत्सन्ततयो ज्ञेयाः प्रतिलोमानुलोमजाः ।
 प्रतिलोमासु वै जाता गर्हिताः सर्वकर्मणाम् ॥
 एतेषां ब्राह्मणाद्याश्च षट्कर्मसु नियोजिताः ।
 त्रिकर्मसु क्षत्रविशवेकस्मिन् शूद्रयोनिजः ॥
 प्रतिग्रहश्च वृत्त्यर्थं ब्राह्मणस्तु समाचरेत् ।
 असदेवासर्ता प्रोक्तं निषिद्धं तद्विवर्जयेत् ॥
 पाषण्डाः पतिताः पापास्तथैव प्रतिलोमजाः ।
 कुलटाश्च विकर्मस्था असतः परिक्रीर्तिताः ॥
 लवणं तिलकार्पासं चर्मच त्रपुसीसकम् ।
 आयसं मधुमासञ्च विषमजं घृतं रुजम् ॥
 किल्बिषं गजमुष्ट्रञ्च सर्षपं जलमेव च ।
 लणकाश्च कूष्माण्डं शिंशपाञ्च विवर्जयेत् ॥
 महिषीं गर्दभञ्चैव बाजिनञ्च तथा विक्रम ।
 दासीमजां यानवृक्षा न प्रक्षानहुहन्तुलाम् ॥
 एवमाद्य मसद्द्रव्यं प्रयत्नेन विवर्जयेत् ।
 धान्यं वासांसि भूमिञ्च सुवर्णं रत्नमेव च ॥
 पुष्पाणि फलमूलाद्यं सदद्रव्यं मुनिभिः स्मृतम् ।

सर्वत्र परिगृह्णीयाद्भूमिं धान्यं फलाधिकम् ॥
 भूमिं यस्तु प्रगृह्णाति भूमिं यस्तु प्रयच्छति ।
 तावुभौ पुण्यकर्मण्यौ नियतौ स्वर्गगामिनौ ॥
 धान्यं करोति दातारं प्रगृहीतारमेव च ।
 धान्यं नृपवरश्रेष्ठ ! इहलोके परत्र च ॥
 तस्माद्धान्यं धरिणीञ्च प्रतिगृह्णीत सर्वतः ।
 कुसुमधान्य एव स्यात् कुसुमधान्यवान् नृप ! ॥
 शीलोऽप्येनापि वा जीविच्छ्रेयानेषां परो वरः ।
 जीवेद्यायावरेणैव विप्रः सर्वत्र सर्वदा ॥
 वर्जयित्वेव पाषण्डान् पतितांश्चान्यदैविकान् ।
 कृषिणा वापि जीवेत सतां चानुमतेन वा ॥
 न वाहयेदनहुहं क्षुधार्तं शान्तमेव च ।
 तस्य पुंस्त्वं महित्वेव वाहयेद् द्विजपुङ्गवः ॥
 कर्मलोप मकुर्वन्वै कृषिं कुर्वीत वै द्विजः ।
 हरेः पूजां यथाकालं कृषिलोपे समाचरेत् ॥
 न ब्राह्मणं सन्ध्यजेद्विप्रं स्तथा यज्ञादिकर्म च ।
 आपद्यपि न कुर्वीत सेवां वाणिज्यमेव च ॥
 असत्प्रतिग्रहं स्तेयं तथा धर्मस्य विक्रयम् ।
 अन्यायोपाजितं द्रव्यमापद्यपि विवर्जयेत् ॥
 भृतकाध्यापनं चैव सदासत्कर्मभावनम् ।
 प्रीतये वासुदेवस्य यद्वत्तमसतामपि ।
 महाभागवतस्पर्शात्तत्सदित्युच्यते बुधैः ॥
 तापादीन् पञ्च संस्कारां स्तथाकारैः स्तिभियुतः ।
 हरेरनन्यशरणी महाभागवतः स्मृतः ॥

यच्चराक्षसभूतानां तामसानां दिवीकसाम् ।
 तेषां यत्प्रीतये दत्तं तथा यद्यपि वर्जयेत् ॥
 बुद्धरुद्रौ तथा वायुर्दुर्गागणसुभैरवाः ।
 यमः स्कन्दो नैऋतश्च तामसा देवताः स्मृताः ॥
 एवं विशुद्धिं द्रव्यस्य ज्ञात्वा गृह्णीत सत्तमः ॥
 कृषिस्तु सर्ववर्णानां सामान्यो धर्म उच्यते ।
 प्रतिग्रहस्तु विप्राणां राज्ञां क्षमापालनं तथा ॥
 कुसीदश्चैव वाणिज्यं विशामेव प्रकीर्तितम् ।
 सेवावृत्तिस्तु शूद्राणां कृषिर्वा सम्प्रकीर्तिता ॥
 अशक्तस्तु भवेद्राजा पृथिव्याः परिपालने ।
 जीवेद्वापि विशां वृत्त्या शूद्राणां वा यथासुखम् ॥
 कृषिर्भूतिः पाशुपाल्यं सर्वेषां न निषिध्यते ।
 स्तेयं परस्त्रीहरणं हिंसा कुड्ककौशिके ॥
 स्त्रीमद्यमांसलवणविक्रयं पतितं स्मृतम् ।
 अपकृष्टनिकृष्टानां जीवितं शिल्पकर्म्मभिः ॥
 हीनन्तु प्रतिलोमानामहीन मनुलोमिनाम् ।
 चर्मवैणववस्त्राणां हिंसाकर्म्म च नेजनम् ॥
 माणिक्यं वपनाग्निश्च मद्यमांसक्रिया तथा ।
 सारथ्यं वाहकानाञ्च रथानां भुभृतामपि ॥
 एवमादि निषिद्धं यत्प्रातिलोम्यं तदुच्यते ।
 यत्सौम्यशिल्पं लोकेऽस्मिन् सौम्यं तदनुलोमकम् ॥
 मृदारुशैललोहानां शिल्पं सौम्यमिहोच्यते ।
 न्यायेन पालयेद्राजा पृथिवीं शास्त्रमार्गतः ॥
 स्वराष्ट्रकृतधर्मस्य सदा षड्भागसिद्धये ।

राज्ञा राष्ट्रकृतं पापमिति धर्मविदो विदुः ॥
 तस्मादपापसंयुक्तां यथा संरक्षयेद्भुवम् ।
 अग्निदङ्गरदक्षोरं हिंस्रं दुर्वृत्तमेव च ॥
 धूर्तं पतितमित्यादीन् हन्यादेवाविचारयन् ।
 अङ्घयित्वा स्वपादेन गर्दभे चाधिरोह्य वै ॥
 प्रवासयेत् स्वराष्ट्रात्तु ब्राह्मणं पतितं नृपः ।
 कुलटां कामचारेण गर्भघ्नीं भर्तृहिंसकाम् ॥
 निकृत्तकर्णनासोष्ठीं कृत्वा नारीं प्रवासयेत् ।
 न्यायेन दण्डनं राज्ञः स्वर्गकीर्तिविवर्धनम् ।
 अदण्ड्यान् दण्डयन् राजा तथा दण्ड्यान् दण्डयन् ॥
 अयथो महदाप्नोति नरकं चाधिगच्छति ।
 दिग्दण्डस्वयं वाग्दण्डो धनदण्डो बधस्तथा ॥
 ज्ञात्वापराधं देशं च जनं कालमदोऽपि वा ।
 वयः कर्म च वित्तञ्च दण्डं न्यायेन पातयेत् ॥
 निश्चित्य शास्त्रमार्गेण विद्वद्भिः सह पार्थिवः ।
 गुरुणां तु गुरुं दण्डं पापानां च लघोर्लघुम् ॥
 व्यवहारान् स्वयं पश्यन् कुर्यात् सभ्यैर्वृतोऽन्वहम् ।
 मिथ्यापवादशुद्धान् पञ्च दिव्यानि कल्पयेत् ॥
 ज्ञात्वा शुहेषु दिव्येषु शुद्धान्वे मानयेत्तथा ।
 तन्मिथ्याशंसिनं दुष्टं जिह्वाच्छेदेन दण्डयेत् ॥
 अपद्रव्यादिहरणं परदारामिमर्शनम् ।
 यः कुर्यात् तु बलात् यस्य हस्तच्छेदः प्रकीर्तितः ॥
 यो गच्छेत् परदारांस्तु बलात्कामाच्च वा नरः ।
 सर्वस्वहरणं कृत्वा लिङ्गच्छेदश्च दापयेत् ॥

दहेष्काग्निना देहं गुरुस्त्रीगामिनं तदा ।
 ब्रह्मघ्नं च सुरार्पं वा गोस्त्रीबालनिबूदनम् ॥
 देवविप्रस्वहर्तारं शूलमारोपयेन्नरम् ।
 दैवतं ब्राह्मणं गाञ्च पिबन्माह गुरुस्तथा ॥
 पादेन ताडयेद्यस्तु तस्य तच्छेदनं कृतम् ।
 तेषामुपरि हस्तं तु दीर्घो ऽच्छेदन्तु कामतः ॥
 प्रत्येकं दण्डनं कुर्याद्दुष्टं तस्य परस्त्रियाम् ।
 चुम्बने तालुविच्छेदो ह्यौ हस्ती परिरम्भणे ॥
 हस्तस्याङ्गुलिविच्छेदः केशादिग्रहणे क्रियः ।
 दाहयेत्तप्ततैलेन हस्तमुष्ट्या च ताडनम् ॥
 सुरतं याचमानस्य जिह्वाच्छेदं च कामतः ।
 कामिद्विषु सर्वत्र तास्वीञ्च दहनं कृतम् ॥
 दृष्ट्वा सुहुः प्रेरणे तु नेत्रयोः स्फोटनं चरेत् ।
 मानकूटं तुलाकूटं कूटसाध्यकृतां नृणाम् ॥
 सहस्रं दापयेद्दण्डं कृत्वा स्वस्यापनायने ।
 येषु केषु च पापेषु शरीरे दण्डनं कृतम् ॥
 तेषु तेष्वङ्गुलेनैव अक्षतो ब्राह्मणो व्रजेत् ।
 पापानिवाङ्गयित्वास्य मुण्डयित्वा शिरोरुहान् ॥
 सर्वस्वहरणं कृत्वा राश्यात् सम्यक् प्रासयेत् ।
 अवैष्णवं विकर्मस्थं हरिवासरभोजनम् ॥
 ब्राह्मणं गार्दभं यानमारौप्येव विवासयेत् ।
 न्यायेन प्रालयेद्राजा धर्मान् षड्भाग माहरेत् ॥
 त्रिभागमाहरेन्नान्याहनात् षड्भागमेव च ।
 गोभूहिरस्थवासोभिर्धान्यरत्नविभूषणैः ॥

पूजयेद्ब्राह्मणान् भक्त्या पोषयेच्च विशेषतः ॥
 विष्ण्वानि स्थापयेद्विष्णोर्ग्रामेषु नगरेषु च ।
 चैत्यान्यायतनान्यस्य रम्यान्धेव तु कारयेत् ॥
 वसुपुष्पोपहारौघं भूधेन्वादि समर्पयेत् ।
 इतरेषां सुराणां च वेदिकानां जनेश्वरः ॥
 धर्मतः कारयेद् यश्च चैत्यान्यायतनानि तु ।
 वापी कूपतडागादि फलपुष्पवनानि च ॥
 कुर्वीत सुविशालानि पूर्वकान्यपि पालयेत् ।
 फलितं पुष्पितं वापि वनं च्छिन्द्यात्तु यो नरः ॥
 तडागसेतुं यो भिन्द्यात् तं शूलेनागुरोहयेत् ।
 अग्निदं गरदं गोघ्नं बालस्त्रीगुरुघातिनम् ॥
 भगिनीं मातरं पुत्रीं गुरुदारान् सुधामपि ।
 साध्वीं तपस्विनीं वापि गच्छन्तमतिपाप्मिन् ॥
 हिंस्रयन्त्रप्रयोक्तारं दाहयेद् वै कटाग्निना ।
 अदण्डयित्वा दुर्वृत्तान् तत्पापं पृथिवीपतिः ॥
 सम्प्राप्य निरयं गच्छेत्तस्मात्तान् दण्डयेत्तथा ।
 यः स्ववर्णश्रमं हित्वा स्वच्छन्देन तु वर्तयेत् ॥
 तं दण्डयेद्वर्षशतं नाशयेत्तद्दिदे शतम् ।
 सर्वेष्वित्येषु पापेषु धनदण्डं प्रयोजयेत् ॥
 पितेव पालयेद्भृत्यान् प्रजाश्च पृथिवीपतिः ।
 प्रजासंरक्षणार्थाय संग्रामं कारयेन्मृगः ॥
 तस्मिन् मृत्युर्भवेच्छेयो राज्ञः संग्राममूर्धनि ।
 मृतेन लभ्यते स्वर्गं जितेन पृथिवी त्वियम् ॥
 यशः कीर्त्तिं विद्वद्ध्यर्थं धर्मसंग्राममाचरेत् ।

मुक्तशीर्षं मुक्तवस्त्रं त्यक्तहेतिं पलायितम् ॥
 न हन्याददिनं राजा युद्धे प्रेक्षस्तत्कालमान् ।
 भग्ने स्वसैन्यपुञ्चे च संपामे विनिवर्त्तिनः ॥
 पदे पदे समयस्य यज्ञस्य फलमश्रुते ।
 नातः परतरो धर्मो नृपाणां नरशालिनाम् ॥
 युद्धलब्धा मही यस्या दीयते नृपसप्तमैः ।
 जित्वा शत्रून्महीं लब्धा लब्धां यद्वेन पालयेत् ॥
 पालितां वर्धयेन्नित्यं वृद्धां पात्रे विनिक्षिपेत् ।
 पात्रमित्युच्यते विप्रस्तपोविद्यासमन्वितः ॥
 न विद्यया केवलया तपसा वापि पात्रता ।
 श्रुतमध्ययनं शीलं तपश्चैत्युच्यते बुधैः ॥
 ईश्वरस्यात्मनश्चापि ज्ञानं विद्येति चोच्यते ।
 तथाविधेषु पात्रेषु दत्त्वा भूमिं धनं नृपः ॥
 शासनं कारयेत्सम्यक् स्वहस्तलिखितादिभिः ।
 उपजीव्योपसर्पेच्च रम्ये देशे नृपोत्तमः ॥
 दुर्गाणि तत्र कुर्वीत जनकस्यात्मगुप्तये ।
 तत्र कर्मसु निष्णातान् कुशलान् धर्मनिष्ठितान् ॥
 सत्यशीचयुतान् शुद्धानध्यक्षान् स्थापयेत् नृपः ।
 अग्नीतिभागो वृद्धिः स्थाप्नासि मासि सबन्धके ॥
 अबन्धके स्थाद्विगुणं यथा तत्कालमात्रकम् ।
 लेखयेत्तद्वृणं सम्यक् सममासादिकल्पनैः ॥
 देयं सवृद्धप्राधविके पुरुषैस्त्रिभिरेव तत् ।
 निर्धनस्तु शनैर्यद्यथाकालं यथोदयम् ॥
 औद्धत्याद्वा बलाद्वा तु न दद्यादनिने ऋणम् ।

दण्डयित्वैव तं राजा धनिने दापयेदणम् ॥
 च्छिन्ने दग्धेऽथवा पत्ने साक्षिभिः परिकल्पयेत् ।
 वरुधान्यहिरण्यानां चतुस्त्रिंशद्विगुणादिभिः ॥
 न सन्ति साक्षिण स्तत्र देशकालान्तरादिभिः ।
 शोधयित्वा तु दिव्येन दापयेद्धनिने ऋणम् ॥
 मध्यस्थस्थापितं द्रव्यं वर्धते न ततः परम् ।
 कृते प्रतिपद्ये चाधौ पूर्वो वै बलवत्तराः ॥
 अवधिर्द्विविधं प्रोक्तं भोग्यं गोप्यं तथैव च ।
 क्षेत्रारामादिकं भोग्यं गोप्यं द्रव्यमुपस्करम् ॥
 गोप्याधिभोगेन नो हृदिः सोपस्कृतं तथापि ते ।
 नष्टं देयं विनष्टञ्च द्रव्यं राजकृतादृते ॥
 उपस्थितस्य मोक्तव्यं आधिस्ते नोऽन्यथा भवेत् ।
 प्रयोजने सति धनं कुलेऽन्यस्याधिमाप्नुयात् ॥
 तत्कालकृतमूढ्ये वा तत्र तिष्ठेदहङ्गिकम् ।
 विना धारणकादापि विक्रीणितमसाक्षिकम् ॥
 तं वनस्थमनाख्याय धान्यमस्य न दीयते ।
 तदा यदधिकं द्रव्यं प्रतिदेयं तथैव च ॥
 न दाप्योऽपहृतमन्यक्तराजदैविकतत्स्करैः ।
 न प्रदद्यात्सु तन्मोहात्स दण्ड्यं खीरवत्तदा ॥
 ददोत स्वेच्छया दण्डं दापयेद् वापि सीदरम् ।
 याचितान्वाहितं न्यायान्निचेपाटिष्वयं विधिः ॥
 सुराकामयुतकृतं वृथा दानं तथैव च ।
 दण्डशुल्कानुशिष्टञ्च सुतो दद्यात्स पैटकम् ॥
 पितरि प्रोषिते प्रेते व्यसनाभिष्टतेऽपि वा ।

पुत्रपौत्रैर्ऋणं देयं निष्कृते साक्षिर्चोदितम् ॥
 रिक्थपात्री ऋणं दद्यादोषिदग्राहस्तथैव च ।
 पुत्री न स्वाश्रितद्रव्यः पुत्रक्षीनस्तु रिक्थिनः ॥
 प्रातिभाव्यं ऋणं साक्ष्यं देयं तस्मै यथोचितम् ।
 दीयते स्वाश्रयतिमुवा धनिने तु ऋणं यथा ॥
 द्विगुणं तत्प्रदातव्यं दण्डं राज्ञे च तत्सप्तम् ।
 पुत्रादिभिर्न दातव्यं प्रतिभाव्यं ऋणं स्त्रियाम् ॥
 प्रतिपन्नं स्त्रिया देयं पत्या चैव हि यत् कृतम् ।
 स्वयं कृतं तु यदणं नान्यस्त्री दातुमर्हति ॥
 पत्यै स्वकं धनं पुत्रा विभजेयुः सुनिर्णीतम् ।
 मातृकश्चेद् दुहितरस्तदभावे तु तत्कुतः ॥
 भगिन्यश्च प्रमुदिताः पैतृकादाहरेदनात् ।
 न स्त्रीधनं तु दायादा विभजेयुरनापदि ॥
 पितृमातृसुताभ्यामपत्यपत्यादुपपातम् ।
 आधिवेतनिकायं च स्त्रीधनं परिकीर्त्तितम् ॥
 अपुत्रा योषितश्चैव भर्तृश्च साधुवृत्तयः ।
 निर्वासा व्यभिचारिण्यः प्रतिकूलास्तथैव च ॥
 नैव भागं वनस्थानां यतीनां ब्रह्मचारिणाम् ।
 पाषण्डपतितानां च न चावैदिककर्मणाम् ॥
 विभक्तैश्चनुजो जातः सवर्णो यदि भागभाक् ।
 अविभक्तपितृकाणां पितृव्यात् भागकल्पया ॥
 चैमातृणां मातृतश्च कल्पयेद्वा समोऽपि वा ।
 विभक्तस्यास्य पुत्रस्य पत्नी दुहितरस्तथा ॥
 पितरौ भ्रातरश्चैव तत्सुताश्च सपिण्डिनः ।

सम्बन्धिवान्धवाश्चैव क्रमाद् वै रिक्खभाणिनः ॥
 सौम्योपवादे चेत्तेषु सामन्ताः स्थविरादयः ।
 गोपः सीमाकषाणां च सर्वे भवनगोचराः ॥
 नयेयु रेतं सीमानं स्थूणाङ्गारतुषट्पदैः ।
 सन्तु वल्लीकलिङ्गास्थिचैत्याद्यैरुपशोभिताः ॥
 औरसो दत्तकश्चैव क्रीतः कृत्विमएव च ।
 चैत्रजः कानिकश्चैव दौहित्रः सप्तमः स्मृतः ॥
 पिण्डजश्च परस्मैषां पूर्वाभावे परः परः ।
 पुनः पौत्रश्च तत्पुत्रः पुत्रिकापुत्रएव च ॥
 पुत्री च स्नातरश्चैव पिण्डदाः स्वर्यथाक्रमात् ।
 एवं धर्मेण नृपतिः शासयेत्सर्वदा प्रजाः ॥
 यदुक्तं मनुना धर्मं व्यवहारपदं प्रति ।
 विलोक्य तच्च विद्वद्भिर्वीतरागैर्विमलैः ॥
 विमृश्य धर्मविद्भिश्च विमलैः पापभीरुभिः ।
 धर्मेणैव सदा राजा शासयेत् पृथिवीं स्वकाम् ॥
 विपरीतां दृष्टयेद्वा यावद्दुर्पोपनाशनम् ।
 अस्या अपि च दृष्ट्या वै शास्त्रमार्गविरोधिनः ॥
 राजधर्मोऽयमित्येवं प्रसङ्गात् कथितो मया ।
 कात्यायनेन मनुना याज्ञवल्क्येन धीमता ॥
 नारदेन च सम्प्रोक्तं विस्तरादिदमेव हि ।
 तस्मात्तया विस्तरेण नोक्तं मत्त नृपोत्तम ! ॥
 परं भागवतं धर्मं विस्तरेण ब्रवीमि ते ।
 विष्णोरभ्यर्चनं यत्तु नित्यं नैमित्तिकं नृप ! ।
 यदाह भगवान् धातुस्तेन स्वाद्यन्तु वस्य च ॥

नारदस्य च मे सम्यक् तदद्य कथयामि ते ।
इति हारीतश्रुतौ विशिष्टधर्मशास्त्रे प्रातःकालभगवत्-
समाराधनविधिर्नाम चतुर्थोऽध्यायः ।

अम्बरीष उवाच ।

भगवन् ! ब्रह्मणा यत् तु सम्प्रीतं स्थान्ननोः पुरा ।
तत्सर्वं परमं धर्मं वक्तुमर्हसि मेऽनघ ! ॥

हारीत उवाच ।

सर्गादौ लोककर्तासौ भगवान् पद्मसम्भवः ।
मन्वादिप्रमुखान् विप्रान् सृष्टजे धर्मगुप्तये ॥
मनुर्भुर्गुर्वशिष्ठश्च मरीचिर्दक्ष एव च ।
अङ्गिराः पुलहश्चैव पुलस्त्योऽग्निर्मन्त्रातपाः ॥
वेदान्तपादगास्ते च तं प्रणम्य जगद्गुरुम् ।
भगवन् ! परमं धर्मं भवबन्धाप्रनुत्तये ॥
वद सर्वमशेषेण श्रोतुमिच्छामहे वयम् ।
इत्युक्तः स द्विजेः सोऽपि ब्रह्मा जन्त्वा जनार्दनम् ॥
वेदान्तगोचरं धर्मं तेषां वक्तुं प्रवक्रमे ।
सर्वेषामवलोकानां स्मृष्टा धाता जनार्दनः ॥
सर्ववेदान्ततत्त्वार्थसर्वयज्ञमयः प्रभुः ।
यज्ञो वै विष्णुरित्यल प्रत्यक्तुं श्रूयते श्रुतिः ॥
इज्यते यत् तमुद्दिश्य परमो धर्मो उच्यते ।
भगवन्त मनुद्दिश्या ह्ययते यत्र कुत्र वै ॥
तत्र हिंसायास्तं प्रापं भवेदल निगर्हितम् ।
तस्मान् सर्वस्य यज्ञस्य भोक्तारं पुण्यं हरिम् ॥

ध्यात्वेव सुदुस्तत्तस्यै हव्यं दीप्ते हुताग्ने ।
 सुखमग्निर्भगवतो विष्णोः सर्वमतस्व वै ॥
 तस्मिन्नैव यजनित्वमुत्तमं मुनिसत्तमाः ।।
 यजेद्विप्रमुखं शक्त्या जलमर्चं फलाधिकम् ॥
 प्रीतये वासुदेवस्य सर्वभूतनिवासिनः ।
 तमेव चाश्चयेन्नित्यं नमस्कुर्यात्तमेव हि ॥
 ध्यात्वा जपित्तमेवेशं तमेव ध्यापयेद्बुद्धिः ।
 तन्नामैव प्रमातव्यं वाचा ब्रह्मवत् तमेव च ॥
 व्रतोपवासनियमान् तमुद्दिश्यैव कारयेत् ।
 तत्प्रमर्षितभोगः स्यादन्नपानादिभक्ष्यैः ॥
 भक्तिः स्वार्थः सदारेषु नेतरत्र कदाचन ।
 न हिंस्यात्सर्वभूतानि यज्ञेषु विधिना विना ॥
 सोऽहं दासो भगवतो मम स्वामी जगद्गणः ।
 एवं वृत्तिर्भवेदस्मिन् स्वधर्माः परमो मतः ॥
 एव निष्कण्टकः पन्था तस्य विष्णोः परं पदम् ।
 अन्यन्तु कुपयं नैव यं निरयप्रकृतिहेतुकम् ॥
 भगवन्तं नमुद्दिश्य यः कर्म कुरुते नरः ।
 स पाषण्डीति किञ्चिद्यः सर्वलोकेषु गर्हितः ॥
 यो हि विष्णुं परित्यज्य सर्वलोकेष्वरं हरिम् ।
 इतरानर्चते मीहात्स लोकायतिकः स्मृतः ॥
 उक्तं धर्मं परित्यज्य यो ह्यधर्मं च वर्त्तते ।
 पतितः स तु विज्ञेयः सर्वधर्मवहिष्कृतः ॥
 यः कर्म कुरुते विप्रो विना विष्णुर्चनं क्वचित् ।
 ब्राह्मण्यादुन्नश्यते सद्यः क्षण्डालत्वं स गच्छति ॥

ब्राह्मणो वैष्णवो विप्रो गुरुरग्रथ वेदवित् ।
 पर्यायेण च विद्येत नामानि क्षासुरस्य हि ॥
 तस्माद्वैष्णवत्वेन विप्रत्वादभ्यक्ष्यते हि सः ।
 अर्चयित्वापि गोविन्दमितरानर्चयेत् पृथक् ॥
 अवैष्णवत्वं तस्यापि मिश्रभक्त्या भवेद्भवम् ।
 भीक्षारं सर्वयज्ञानां सर्वलोकेश्वरं हरिम् ॥
 ज्ञात्वा तथीतये सर्वान् शुद्धयात्मततं हरिम् ।
 दानं तपश्च यज्ञश्च त्रिविधं कर्म कीर्त्तितम् ॥
 तत्सर्वं भगवत्प्रीत्यै कुर्वीत सुसमाहितः ।
 तस्मात्तु वैष्णवा विप्राः पूजनूया यथा हरिः ॥
 ये तु वैहेतुकं वाक्यमाश्रित्यैव स्ववाग्बलात् ।
 वैष्णवं प्रतिषिध्यन्ति ते लोकायतिकाः क्षृताः ॥
 यो यत्तु वैष्णवं लिङ्गं धृत्वा च तमसा वृतः ।
 त्यजेच्चैद्वैष्णवं धर्मं सोऽपि पाषण्डतां व्रजेत् ॥
 तस्मात्तु वैष्णवो भूत्वा वैदिकीं वृत्तिमाश्रितः ।
 कुर्वीत भगवत्प्रीत्यै कुर्याद्यज्ञादिकर्म यत् ॥
 तद्विशिष्टमिति प्रोक्तं सामान्यमितरं क्षृतम् ।
 फलहीना भवेत्सा तु सामान्या वैदिकक्रिया ॥
 तीर्थवर्जितवापीव निरर्था भवति ध्रुवम् ।
 नैसर्गिकन्तु जीवानां दास्यं विष्णोः सनातनम् ॥
 तद्विना वर्त्तते मोहादात्मचारः सनातनात् ।
 तस्मात्तु भगवद्दास्यमात्मनां श्रुतिचोदितम् ॥
 दास्यं विना कृतं यत्तु तदेव कलुषं भवेत् ।
 विशिष्टं परमं धर्मं दास्यं भगवतो हरिः ॥

ऋषय ऊचुः । कथं दास्यं हि तद्वृत्तिः कथं नैसर्गिकं दृशाम् ।

तत्सर्वं ब्रूहि तत्त्वेन लोकानुपहृत्काम्यया ॥

ब्रह्मोवाच । सुदर्शनोर्ध्वपुष्पादिधारणं दास्यमुच्यते ।

तद्विधिर्वैदिकी या च तदाज्ञा चोदिता क्रिया ॥

तत्राप्याराधनत्वेन कृता पापस्य नाशिनी ।

निरूपणत्वाद्दास्यस्य धार्यं चक्रं महात्मनः ॥

अङ्गत्वात् सर्वधर्माणां वैष्णवत्वाच्च धर्मतः ।

कर्म कुर्याद्भगवतस्तस्मै राज्ञा मनुस्मरन् ॥

विधिनैव प्रतप्तेन चक्रे वैवाङ्मयेदमुजि ।

तथैव विभ्रयाङ्गाले पुण्ड्रं शुभ्रतरं मृदा ॥

विभ्रयादुपवीतन्तु सव्यस्कन्धे विधानतः ।

कण्ठे पद्माक्षमालाञ्च कौशेयं दक्षिणे करे ॥

उभे चिह्ने विना विप्रो न भवेद्भि कथञ्चन ।

न लभेत्कर्मणां सिद्धिं वैदिकानां विशेषतः ॥

आश्रमाणां चतुर्णाञ्च स्त्रीणाञ्च श्रुतिचोदनात् ।

अङ्गये चक्रशङ्काभ्यां प्रतप्ताभ्यां विधानतः ॥

एकैकमुपवीतन्तु यतीनां ब्रह्मचारिणाम् ।

गृहिणाञ्च वनस्थाना मुपवीतद्वयं स्मृतम् ॥

सोत्तरीयं त्रयं वापि विभ्रयाच्छुभ्रतन्तुना ।

त्रयमूर्ध्व द्वयं तन्तु तन्तुत्रय मधोवृतम् ॥

त्रिवृच्च ग्रन्थिनैकेन उपवीतमिहोच्यते ।

अर्ककार्पासकौशेयक्षौमशोणमयानि च ॥

तन्तूनि चोपवीतानां योज्यानि मुनिसत्तमाः ।।

सर्वेषामप्यलाभे तु कुर्यात् कुशमयं द्विजः ॥

ऐषेयमुत्तरीयं स्याद्वनस्थब्रह्मचारिणाम् ।
 शुक्लकाषायवसने गृहस्थस्य यतः क्रमात् ॥
 उक्तालाभेषु सर्वेषाङ्कुशचीरं विशिष्यते ।
 मौञ्जी वै मेखला दण्डं पालाशं ब्रह्मचारिणः ॥
 त्रयस्तु वैणवा दण्डा यतः काषायवाससी ।
 कुशचीरं वल्कलं वा वनस्थस्य विधीयते ॥
 कटीसूत्रञ्च कौपीनं महश्च शुक्लवाससा ।
 कुण्डके चाङ्गुलीयानि गृहस्थस्य विधीयते ॥
 मुण्डिनौ सूक्ष्मशिखिनौ यत्यन्तेवासिनावुभौ ।
 वानप्रस्थो यतिर्वा स्यात्सदा वै श्मश्रुरोमधृत् ॥
 सुकेशी सुशिखो वा स्याद्गृहस्थः सौम्यवेषवान् ।
 यतिश्च ब्रह्मचारी च उभौ भिक्षाशनौ स्मृतौ ॥
 शाकमूलफलाशीं स्याद्वनस्थः सततं द्विजः ।
 कुसुलकुम्भधान्यो वा त्राहिको वा भवेद्गृही ॥
 प्रतिगृहेण सौम्येन जीवेद्यायावरेण वा ।
 यस्त्वेकं दण्डमालम्ब्य धर्मं ब्राह्मं परित्यजेत् ॥
 विकर्मस्थो भवेद्दिप्रः स याति नरकं ध्रुवम् ।
 शिखायज्ञोपवीतादि ब्रह्मकर्म यतिस्त्यजेत् ॥
 सजीवं न च चण्डालो मृतश्चानोऽभिजायते ।
 स्वरूपेणैव धर्मस्य त्यागो हानिर्भवेद्ध्रुवम् ॥
 कर्मणां फलसन्त्यागः सन्नप्रासः स उदाहृतः ।
 अनाश्रितः कर्मफलं कृत्यं कर्म समाचरेत् ॥
 स सन्नप्रासी च योगी च स मुनिः सात्त्विकः स्मृतः ।
 तुष्यथ वासुदेवस्य धर्मं वै यः समाचरेत् ॥

स योगी परमेकान्तं हरिः प्रियतमो भवेत् ।
 मोहाहासं विना विष्णोः किञ्चित्कर्म समाचरेत् ॥
 न तस्य फलमाप्नोति तामसीं गतिमश्नुते ।
 हित्वा यन्मोपवीतन्तु हित्वा चक्रस्य धारणम् ॥
 हित्वा शिखीर्ध्वपुण्ड्रे च विप्रत्वादभ्रश्यते ध्रुवम् ।
 पञ्चसंस्कारपूर्वेण मन्त्रमध्यापयेद्गुरुः ॥
 संस्काराः पञ्च कर्त्तव्याः पारमैकान्त्यसिद्धये ।
 प्रतिसम्बत्सरं कुर्यादुपाकर्म ह्यनुत्तमम् ॥
 सर्ववेदमतं कृत्वा तत्तत् सम्पूजयेद्हरिम् ।
 दद्यादमोपवीतानि विष्णवे परमात्मने ॥
 ब्राह्मणेभ्यश्च दत्त्वाश्च विभृयात्स्वयमेव च ।
 तद्गौ पूज्य सन्तर्प्य चक्रञ्चैवाङ्गयेद्भुजे ॥
 एवं प्रात्याङ्गिकं धार्यमुपवीतं सुदर्शनम् ।
 पुण्ड्रासु प्रतिसन्ध्यन्तु नित्यमेव च धारयेत् ॥
 द्वारवत्युद्भवं गोपी चन्दनं वेङ्कटोद्भवम् ।
 सान्तरान्तं प्रकुर्वीत पुण्ड्रं हरिपदाकृति ॥
 त्राहकाले विशेषेण कर्त्ता भोक्ता च धारयेत् ।
 अर्थं पञ्चकतत्वज्ञः पञ्चसंस्कारदीक्षितः ॥
 महाभागवतो विप्रः सततं पूजयेद्हरिम् ।
 नारायणः परं ब्रह्म विप्राणां दैवतं सदा ॥
 तस्य भुक्तावशेषन्तु पावनं मुनिसत्तमाः ।।
 हरिभुक्तोऽपि तं दद्यात्पितृणाञ्च दिवौकसाम् ॥
 तदेव जुहुयाद् वक्त्रौ मुञ्जीयात्तु तदेव हि ।
 हरैरनर्पितं यत्तु देवानामर्पितञ्च यत् ॥

मद्यमांससमं प्रोक्तं तदुभुञ्जीयात्कदाचन ।
 हरेः पादजलं प्राश्यं नित्यं नान्यद्विवीकसाम् ॥
 सुराणामितरेषां तु फलपुष्पजलादिकम् ।
 निर्मात्यमशुभं प्रोक्तमस्य दृश्यं हि कदाचन ॥
 विधिर्ह्येष द्विजातीनां नेतरेषां कदाचन ।
 शिवार्चनं त्रिपुण्ड्रं च शूद्राणां तु विधीयते ॥
 तद्विधानामिदं ये च विप्राः शिक्परायणाः ।
 ते वै देवलका ज्ञेयाः सर्वकर्मवह्निष्कृताः ॥
 वैखानसास्तु ये विप्राः हरिपूजनतत्पराः ।
 न ते देवलका ज्ञेया हरिपादाब्जसंश्रयात् ॥
 नापहृत्य हरिर्द्रव्यं ग्रामाच्च नपरो भवेत् ।
 भक्त्या संपूज्य देवेशं नासौ देवलकः स्मृतः ॥
 भक्त्या योऽप्यर्चयेद्देवं ग्रामार्चं हरिमव्ययम् ।
 प्रसादतीर्थस्त्रीकारान्नासौ देवलकः स्मृतः ॥
 शङ्खचक्रोर्ध्वं पुण्ड्रादिधारणं स्मरणं हरेः ।
 तन्नामकीर्त्तनञ्चैव तत्पादाम्बुनिषेवणम् ॥
 तत्पादवन्दनञ्चैव तं निवेदितभोजनम् ।
 एकादश्युपवासश्च तुलस्यैवार्चनं हरेः ॥
 तदीयानामर्चनञ्च भक्तिर्नवविधा स्मृता ।
 एतैर्नवविधैर्युक्तो वैष्णवः प्रोच्यते बुधैः ॥
 एतैर्गुणैर्विहीनस्तु न तु विप्रो न वैष्णवः ।
 कर्मणा मनसा वाचा न प्रमाद्येज्जनार्दनम् ॥
 भक्तिः सा सात्विकी ज्ञेया भवेदव्यभिचारिणी ।
 नान्यं देवं नमस्कृत्यान्नान्यं देवं प्रपूजयेत् ॥

नान्यप्रसादं भुञ्जीत नान्यदायतनं विशेत् ।
 न त्रिपुण्ड्रं तथा कुर्यात्पट्टाकारं जगत्त्रयम् ॥
 यतिर्यस्य गृहे भुङ्क्ते तस्य भुङ्क्ते हरिं स्वयम् ।
 हरिर्यस्य गृहे भुङ्क्ते तस्य भुङ्क्ते जगत्त्रयम् ॥
 महाभागवतो विप्रः सततं पूजयेद्हरिम् ।
 पाञ्चकाव्यं विधानेन निमित्तेषु विशेषतः ॥
 अप्स्रगौ हृदये सूर्ये स्थण्डिले प्रतिमासु च ।
 घटेषु तेषु हरेः पूजा नित्यमेव विधीयते ॥
 ज्ञानकाले तु संप्राप्ते नद्यां पुण्यजले शुभे ।
 ध्यात्वा नारायणं देवं नागपर्यङ्कशायिनम् ॥
 द्वादशार्णेन मनुना सोऽर्चयित्वाऽक्षतादिभिः ।
 अष्टोत्तरशतं जप्त्वा ततः ज्ञानं समाचरेत् ॥
 एतदप्यर्चनं प्रोक्तं ब्राह्मणस्य जमत्पतेः ।
 होमकाले तु सततं परिस्तीर्या नलं शुभम् ॥
 यज्ञरूपं महात्मानं चिन्तयेत् पुरुषोत्तमम् ।
 साङ्गवयीमयं शुभ्रदिव्याङ्गीपाङ्कशोभितम् ॥
 सर्वलक्षणसम्पन्नं शुद्धजाम्बूनदप्रभम् ।
 युवानं पुण्डरीकाक्षं शङ्खचक्रधनुर्धरम् ॥
 सर्वयज्ञमयं ध्यायेद्दामाङ्गश्रितपद्मया ।
 सम्पूज्य चाक्षतैरेव पञ्चाहोमं समाचरेत् ॥
 प्राणाग्निहोत्रसमये सम्यमाचम्य वारिणा ।
 कुशासने समासीनः प्राग्वा प्रबुद्धमुखोऽपि वा ।
 पतिस्थासनमात्मानं प्राणायामं समाचरेद् ॥
 मन्त्रेणोद्बुध्य हृदयपद्मजं केशरान्वितम् ।

तस्मिन्वक्त्रार्कशीताशुविम्बान्वनु विचिन्तयेत् ॥
 सर्वाक्षरमयं दिव्यरत्नपीठं तदुत्तरं ।
 तस्मिन्ष्टदलं पद्मं ध्यायेत्कल्पतरोरधः ॥
 वीरासने समासीनं तस्मिन्नीशं विचिन्तयेत् ।
 स्निग्धदूर्वादलश्यामं सुन्दरं भृषणैर्युतम् ॥
 पीताम्बरं युवानं च चन्दनस्नग्धिभूषितम् ।
 शरत्पद्माभङ्गं रत्नपद्माभाङ्गि वारहयम् ॥
 स्निग्धवर्णं महाबाहुं विशालोरस्कमव्ययम् ।
 चक्रशङ्खगदावाणपाणिं रघुवरं हरिम् ॥
 जानकीलक्ष्मणीपितं मनसैवार्चयेद्दिभुम् ।
 मन्त्रहयेनार्चयित्वा जप्त्वा चैव षडक्षरम् ॥
 पञ्चाद वै जुहुयात् पञ्च प्राणानभ्यर्च्य तं पुनः ।
 ध्यायन्ने मनसा विष्णुं सुखं भुञ्जीत वाग्यतः ॥
 एवं हृदयार्चनं विष्णोस्तमं सुनिसत्तमम् ॥
 अत्यन्ताभिमता विष्णोर्हृत्पूजा परमात्मनः ॥
 सन्याकाले तु सम्प्राप्ते रविमण्डलमध्यगम् ।
 हिरण्यगर्भं पुरुषं हिरण्यवशुषं हरिम् ॥
 श्रीवत्सकौस्तुबोरस्कं वैजयन्तीविराजितम् ।
 शङ्खचक्रादिभिर्युक्तं भूषितैर्दोर्भिरायतैः ॥
 शक्ताम्बरधरं विष्णुं सुक्ताहारैर्विभूषितम् ।
 ध्यात्वा समर्चयेद्देवं कुम्भमैरक्षतैरपि ॥
 प्रणवेण च सावित्र्या पश्चात् सूक्तं निवेदयेत् ।
 ध्यायन्नेवं जपेद्विष्णुं गायत्रीं भक्तिसंयुतः ॥
 तथैवाभ्यर्च्य गोविन्दं नमस्कृत्वा विवर्जयेत् ।

एवमभ्यर्चयेद्देवं त्रिसन्ध्यासु तथा हरिम् ॥
 वैश्वदेवावसाने तु पुरस्ताद् वै विभावसीः ।
 उपलिप्य स्थण्डिले तु शुद्ध्यान्नक्तिकर्म तत् ॥
 ध्यात्वा सर्वगतं विष्णुं घनश्यामं सुलोचनम् ।
 कौस्तुभीकृत्स्नितोरत्नं तुलसीवनमालिनम् ॥
 पीताम्बरधरं देवं रत्नकुण्डलशोभितम् ।
 हरिचन्दनलिसाङ्गं पुण्डरीकायतेज्यम् ॥
 मौक्तिकान्वितनासाग्रं जगन्मोहनविग्रहम् ।
 गोपीजनैः परितृतं वेश्मं गायन्तमच्युतम् ॥
 ध्यात्वा कृष्णं जगन्नाथं पूजयित्वा यथाविधि ।
 शुद्ध्याश्चरित्रं तद्देवानुद्दिश्य सत्तमाः ! ॥
 जप्त्वा कृष्णमनु पश्चादभ्यर्च्य मनसा हरिम् ।
 प्राचम्य भ्रमती भूत्वा नमस्कृत्य विसर्जयेत् ॥
 स्थण्डिलेऽभ्यर्चनं विष्णोरेव कुर्याद्विधानतः ।
 त्रिसन्ध्यास्वर्चयेद् विष्णुं प्रतिमासु विशेषतः ॥
 सुवर्णरजताद्यैर्वा शिलादूर्वादिनाऽपि वा ।
 कृत्वा विम्बं हरिः सस्यक् सर्वावयवशोभितम् ॥
 सर्वलक्षणसम्पन्नं सर्वायुधसमन्वितम् ।
 ततोऽधिवासनं कुर्याच्चिरात् शुद्धवारिषु ॥
 तत्रार्चयेद्विधानेन जपहोमादिकर्मभिः ।
 ज्ञाप्य पञ्चामृतैर्गन्धैस्तदा मन्त्रजलैरपि ॥
 यज्जपेद्यां समारोप्य पूजयेत्तत्र दीक्षितः ।
 मङ्गलद्रव्यसंयुक्तैः पूर्णकुम्भैः समन्वितः ॥
 शरावैर्द्रव्यसम्पन्नैः पताकैस्तोरणादिभिः ।

कुम्भेषु वासुदेवादीन् सुरान् संपूजयेत् क्रमात् ॥

वासुदेवो हयग्रीवस्तथा सङ्कर्षणो विभुः ।

महावराहः प्रद्युम्नो नारसिंहस्तथैव च ॥

अनिरुद्धो वामनश्च पूजनीया यथाक्रमात् ।

तस्य पूर्णशरावेषु लोकेशानर्चयेत्ततः ॥

मध्ये तु वारुणं कुम्भं पञ्चरत्नसमन्वितम् ।

पूजयेद्गन्धपुष्पाद्यैर्ध्यात्वास्मिन् जलशायिनम् ॥

ततः संपूजयेद्देवं धान्योपरि निधाय च ॥

व्याघ्रचर्म समास्तीर्य तस्मिन् कौशेयवाससि ।

निवेद्य पूजयेद् विम्बं मूलमन्त्रेण वैष्णवः ॥

तीर्थेषु चतुर्दिक्षु चण्डादीनर्चयेत् तदा ।

कुमुदादि सुरान् दिक्षु तथा धर्मादिदेवताः ॥

संपूज्य विधिना तस्मिन् पञ्चाक्षोमं समाचरेत् ।

आग्नेयं कल्पयेत् कुण्डं मेखलाद्युपशोभितम् ॥

अश्वत्थाद् वा शमीगर्भादाहृत्याम्नो विनिक्षिपेत् ।

वैष्णवस्य गृहाद्वापि समानीयानलं द्विजः ॥

गृह्योक्तविधिनेवात्र प्रतिष्ठाप्य हुताशनम् ।

इधाधानादि पर्यन्तं कृत्वा होमं समाचरेत् ॥

पायसेन गवान्येन तिलैर्ब्रीहिभिरेव च ।

चतुर्भिर्वैष्णवैः सूक्तैः पायसं जुहुयादविः ॥

हिरण्यगर्भसूक्तेन त्रीसूक्तेन तथैव च ।

अहं रुद्रैर्भिरिति त्र गवान्यं जुहुयात्ततः ॥

त्वमग्ने दुरभिरिति त्र सूक्तेन प्रत्यृचन्निभिः ।

अस्य वामेति सूक्तेन प्रत्यृचं ब्रीहिभिस्तथा ॥

अग्निं तरोर्दीधितिभिः सूक्तेन प्रत्यृचं तथा ।
 समिद्धिः पिप्पलैरौद्रे ह्येतव्यं मुनिसत्तमाः ॥
 अष्टोत्तरसहस्रं वा शतमष्टोत्तरं तु वा ।
 होतव्यमान्व्यं पश्चात्तु तथा मन्त्रस्तुष्टयम् ॥
 वैकुण्ठपार्षदं होमं पायसेन घृतेन वा ।
 समाप्य होमं हविषः शेषं तस्मै निवेदयेत् ।
 चतुर्मन्त्रांश्चतुर्वेदांश्चतुर्दिक्षु जपेत्ततः ॥
 तत्र जागरणं कुर्याद्भीतवादिजनर्तकैः ।
 रजन्यां तु व्यतीयायां स्नात्वा नद्यां विधानतः ॥
 वैकुण्ठतर्पणं कुर्यादृत्विग्भिर्ब्राह्मणैः सह ।
 तर्पयित्वा पितॄन् देवान्वाग्यतो भवनं विशेत् ॥
 आचम्य पूर्ववत् पूजां कृत्वा होमं समाचरेत् ।
 जुहुयाद्ब्रह्मणः सुत्यै सूक्तैश्च घृतपायसम् ॥
 पौरुषेण तु सूक्तेन श्रीसूक्तेन तथैव च ।
 वैकुण्ठपार्षदं हुत्वा कर्मशेषं समापयेत् ॥
 नयनोन्मीलनं कुर्यात् सुमुहूर्त्तेण वैष्णवः ।
 महाभागवतः श्रेष्ठः सूक्तैश्चैमशलाकया ॥
 ह्येनैव प्रकुर्वीत नयनोन्मीलनं हरेः ।
 निवेश्य भद्रवीरे तु स्नापयेत् सुसमाहितः ॥
 सर्वैश्च वैष्णवैः सूक्तैर्ऋत्विजः कलशोदकैः ।
 ततस्तन्मध्यमं कुम्भमादाय द्विजसत्तमः ॥
 स्नापयेन्मन्त्ररत्नेन शतवारं समाहितः ।
 सौवर्णेन च ताम्रेण शङ्गेन रजतेन वा ॥
 स्नाप्य पश्चामृतैर्गव्यैरुदृत्य शुभचन्दनम् ।

मन्त्रेण स्नापयित्वा च तुलसीमिश्रितैर्जलैः ॥
 वासीभिर्मृषयेः सम्यगलङ्कृत्य च वैष्णवः ।
 उपचारैः समग्यर्थं पञ्चाक्षरीराजयेत्तदा ॥
 अलङ्कृते शुभे गेहे पीठे संस्थापयेद्गरिम् ।
 सूक्तेनोत्तानपादस्थं दृढं स्थाप्य सुखासने ॥
 अष्टोत्तरशतं वारं शुभमन्त्रचतुष्टयात् ।
 ध्यात्वा पुष्पाञ्जलिं देव्यान्महाभागवतीत्तमः ॥
 नत्वा गुरुन् परं धाम्नि स्थितं देवं सनातनम् ।
 ध्यात्वैव मन्त्ररत्नेन तस्मिन् विम्बे निविशयेत् ॥
 अर्चयित्वापचारैस्तु मङ्गलानि निवेदयेत् ।
 दर्पणं कपिलां कन्यां शङ्खं दूर्वाचतान् पयः ॥
 सौवर्णमाजत्रं लाजाञ्च मधुसर्पपमञ्जनम् ।
 एवं त्रयोदशे मासि मङ्गलानि निवेदयेत् ॥
 तथैव दशमुद्राश्च मन्त्रेणैव समीक्षयेत् ।
 तद्विम्बमूर्त्तिमन्त्रेण पञ्चादशशतानि तु ॥
 पुष्पाणि देव्याङ्गत्वा च जपेच्च सुसमाहितः ।
 सतिलैः स्तब्धुलैः शुभ्रैः सुकुयाश्च द्विजोत्तमाः ॥
 आशिषोवाचनं कृत्वा दीपैर्नीराजयेत्तदा ।
 भोजयित्वा ततो विप्रान् दक्षिणाभिश्च तोषयेत् ॥
 आचार्यं मृत्विजश्चापि विशेषेण समर्चयेत् ।
 तदग्निं संगृहेन्नित्यं ह्रीमार्घ्यं परमात्मनः ॥
 त्रिरात्रमुत्सवं तत्र कुक्ष्याङ्गत्वा यतात्मवान् ।
 वैष्णवैः पापमाप्तुञ्च तत्र पुष्पाञ्जलिं चरेत् ॥
 आजीवनं चरणौ वापि ह्रीमं कुर्वीत वैष्णवः ।

प्रक्ष्णं भोजयेद्विप्रान् वैष्णवान् दत्तपायसम् ॥
 तत्कूर्त्तिप्रोतये शक्त्वा दद्याद्वासांश्चिद्विप्रैः ।
 कुर्याद्वक्त्रभ्येष्टिञ्च महाभागवतैः सह ॥
 सहस्रनामभिर्विष्णोः सूक्तैर्विष्णुप्रकाशकैः ।
 नद्यायवभृथं कृत्वा तर्पयेत्पितृदेवताः ॥
 अथ वामेति सूक्तेन पायसं मधुसंशुभम् ।
 आन्येन मूलमन्त्रेण सहस्रं सुहृयास्तदा ॥
 आशिषो वाचनं कृत्वा भोजयेद्विजसच्चमान् ।
 एवं संस्थापयेद्देवमर्चयेद्विधिना तदा ॥
 गृहार्चाया स्थापने तु लघुतन्त्रं समाचरेत् ।
 अधिवासनमेत्यादि सन्तमल विवर्जयेत् ॥
 एकल पञ्चगव्येषु विनिक्षिप्य परिहृनि ।
 पश्चाद्युतैः स्नापयित्वा पश्चादुद्धर्त्तनादिकम् ॥
 आदाय कलशं पुनः पवित्रोदकपूरितम् ।
 निक्षिप्य पञ्चरत्नानि सुवर्षतुलसौदलम् ॥
 चन्दनाक्षतदूर्वाश्च तिलान् धातूँश्च सर्षपम् ।
 अभिमन्त्र्य कुशैः पश्चात्सन्तरत्नेन वैष्णवः ॥
 शतवारं सहस्रं वा मन्त्रे सौवाभिषेचयेत् ।
 सर्वेषु वैष्णवैः सूक्तैर्गायत्र्या वैष्णवेन च ॥
 नामभिः केशवाद्यैश्च सर्वैर्मन्त्रैश्च वैष्णवैः ।
 स्नाप्य यक्षैर्भुषणैश्च शुभे धाम्ने निवेशयेत् ॥
 अस्मिन्लोऽग्निं प्रतिष्ठाप्य इषाध्वजमदिपूर्ववत् ।
 होमं कुर्याद्गवाण्येत पायसाद्येन वैष्णवः ॥
 कर्त्तुं रौप्यसनाम्नै तु होममत्र विप्रिच्छते ।

प्रत्नृचं वैष्णवीः सूक्तैर्लुङ्गुयादष्टतपायसम् ॥
 अस्य वामेति सूक्तेन गवाज्यं जुहुयात्ततः ।
 मन्त्ररत्नेन जुहुयादष्टोत्तरसहस्रकम् ॥
 तद्विम्बमूर्त्तिमन्त्रेण तिलहोमं तथैव च ।
 अविज्ञातस्य तन्मन्त्रं मूलमन्त्रेण वा यजेत् ॥
 यजेच्छ्रीभूपकाशैश्च गायत्र्या विष्णुसंज्ञया ।
 वैकुण्ठपार्षदं होमं कृत्वा होमं समापयेत् ॥
 नयनोन्मीलनं कृत्वा सौवर्णेन कुशेन वा ।
 निवेश्यावाहयेत्पीठे मन्त्ररत्नेन वैष्णवः ॥
 मन्त्रेणैवार्चनं कृत्वा पश्चात् पुष्पाञ्जलिं यजेत् ।
 तस्मिन्विम्बे तु तन्मूर्त्तिं ध्यात्वा नियतमानसः ॥
 अष्टोत्तरसहस्रान्तु दद्यात् पुष्पाञ्जलिं ततः ।
 सर्वैश्च वैष्णवैः सूक्तैर्दद्यात् पुष्पाणि वैष्णवः ॥
 ब्राह्मणान् भोजयेत्पश्चात्पायसान्नं घृताग्नितम् ।
 भक्त्या च दक्षिणां दत्त्वा विशेषेणार्चयेद्गुरुम् ॥
 सहस्रनामभिः सुत्वा आशीर्भिरभिवादयेत् ।
 प्रदक्षिणनमस्कारान् कुर्वीतात् पुनः पुनः ॥
 प्रसीद मम नाथेति भक्त्या सम्प्रार्थयेद्दिभुम् ।
 दीप्तैर्नीराजयेत्पश्चाच्छक्त्या तेन समाहितः ॥
 हुतशेषं हविः प्राश्य जप्त्वा मन्त्रं मनुस्समम् ।
 ध्यायन् कमलपलाशं भूमौ खप्यात् कुशोत्तरम् ॥
 एवं गृह्यार्चा विम्बस्य विष्णुं संस्थाप्य वैष्णवः ।
 अर्चयेद्द्विधिना नित्यं यावद्देहनिपातनम् ॥
 सालग्रामशिलायान्तु पूजनं परमात्मनः ।

कोटिकोटिगुणाधिकं भवेदन न संशयः ॥
 न लपो नाधिवासश्च न च संस्थापकक्रिया ।
 सालग्रामार्चने विष्णुस्तस्मिन् सन्निहितस्तथा ॥
 मूर्त्तीनान्तु हरे स्तस्य यस्यां प्रीतिरनुत्तमा ।
 तस्यामेव तु तां ध्यात्वा पूजयेत् तद्दिधानतः ॥
 मूर्त्यन्तरमविश्वे तु न यष्टव्यं तदेव तत् ।
 सालग्रामशिलायान्तु यद्वा न्या इष्टमूर्त्तयः ॥
 अर्चनं वन्दनं दानं प्रणामं दर्शनं वृणाम् ।
 सालग्रामशिलायान्तु सर्वं कोटिगुणं भवेत् ॥
 न ज्ञातः सर्वतीर्थेषु सर्वयज्ञेषु दीक्षितः ।
 यो वह्नेच्छिरसा नित्यं सालग्रामशिलाजलम् ॥
 असत्यकथनं हिंसामभक्ष्याणाञ्च भक्षणम् ।
 सालग्रामजलं पीत्वा सर्वं दहति तत्क्षणात् ॥
 द्विजानामेव नान्येषां सालग्रामशिलार्चनम् ।
 बालकृष्णवपुर्देवं पूजयेत्तद् द्विजः सदा ॥
 पठेद्वाप्यर्चयेद्विष्णुं विशिष्टः शुद्रयोनिजः ।
 स्थण्डिले हृदये वापि पूजयेत्तद् द्विजः सदा ॥
 बाराहं नारसिंहञ्च हयग्रीवञ्च वामनम् ।
 ब्राह्मणः पूजयेद्विष्णुं यज्ञमूर्त्तिञ्च केवलम् ॥
 क्षत्रियः पूजयेद्रामं केशवं मधुसूदनम् ।
 नारायणं वासुदेवमनन्तञ्च जनार्दनम् ॥
 प्रदुग्धं मनिरुद्धञ्च गोविन्दञ्चाशुपतं हरिम् ।
 सङ्कर्षणं तथा कृष्णं वैश्यः संपूजयेत्तदा ॥
 बालं गोपालवेषं वा पूजयेच्छूद्रयोनिजः ।

सर्व एव हि संपूज्या विप्रेष मुनिसत्तमाः ! ॥
 सर्वेऽपि भगवन्मन्त्रा जप्तव्याः सर्वसिद्धिदाः ।
 तस्माद्विजोत्तमः पूज्यः सर्वेषां भूतिमिच्छताम् ॥
 पञ्चसंस्कारसम्पन्नो मन्त्ररत्नार्थकोविदः ।
 सालग्रामशिलायां तु पूजयेत् पुरुषोत्तमम् ।
 पूजितस्तलसीपत्रैर्ददाद्भि सकलं हरिः ॥
 यः श्राद्धं कुरुते विप्रः सालग्रामशिलाग्रतः ।
 पितृणां तत्र दत्तिः स्यादुगयाश्राद्धादनन्तरम् ॥
 जपं हुतं तथा दानं वन्दनं च ततः क्रिया ।
 सालग्रामसमीपे तु सर्वं कीटिगुणं भवेत् ॥
 ध्यात्वा कमलपत्राच्चं सालग्रामशिलोपरि ।
 पौरुषेण तु सूक्तेन पूजयेत् पुरुषोत्तमम् ॥
 अनुष्टुभस्य सूक्तस्य विष्टुवन्त्वास्य देवता ।
 पुरुषो यो जगद्बीजमृषिर्नारायणः स्मृतः ॥
 प्रथमां विन्यसेद्वामे द्वितीयां दक्षिणे करे ।
 तृतीयां वामपादे तु चतुर्थीं दक्षिणे तथा ।
 पञ्चमीं वामजानौ तु षष्ठीं वै दक्षिणे तथा ।
 सप्तमीं वामकट्यां तु अष्टमीं दक्षिणेऽपि च ॥
 नवमीं नाभिदेशे तु दशमीं हृदि विन्यसेत् ।
 एकादशीं कण्ठदेशे द्वादशीं वामबाहुके ॥
 त्रयोदशीं दक्षिणे तु स्वास्यदेशे चतुर्दशीम् ।
 अक्ष्योः पञ्चदशीं मूर्ध्नि षोडशीञ्चैव विन्यसेत् ॥
 एवं न्यासविधिं कृत्वा पश्चादध्यानं समाचरेत् ।
 सहस्रार्कप्रतीकाशङ्कन्दर्पायुतसन्निभम् ॥

युवानं पुच्छरीकाक्षं सर्वाभरणभूषितम् ।
 पीनवृत्तायतेर्दोभिश्चतुर्भिर्भूषणान्वितैः ॥
 चक्रं पद्मं गदां शङ्खं विभ्राणं धीतवाससम् ।
 शुकपुष्पागुलेपञ्च रक्तहस्तपदाम्बुजम् ॥
 मुञ्चिगन्धनीलकुटिलकुन्तलैरुपशोभितम् ।
 श्रिया भूम्या समाश्लिष्टपार्श्वं ध्यात्वा समर्चयेत् ॥
 यथात्मनि तथा देवे न्यासकर्म समाचरेत् ।
 आद्यया वाहनं विष्णोरासनं च द्वितीयया ॥
 तृतीयया च तत्पादं चतुर्थार्धं निवेदयेत् ।
 पञ्चम्याचमनीयं तु दातव्यं च ततः क्रमात् ॥
 षष्ठ्या स्नानन्तु सप्तम्या वस्त्रमप्युपवीतकम् ।
 अष्टम्या चैव गन्धन्तु नवमयाथ सुपुष्पकम् ॥
 दशमया धूपकञ्चैवमेकादश्याच दीपकम् ।
 द्वादश्या च त्रयोदश्या चरुं दिव्यं निवेदयेत् ॥
 चतुर्दश्या नमस्कारं पञ्चदश्या प्रदक्षिणम् ।
 षोडश्या शयनं दत्त्वा शेषकर्म समाचरेत् ॥
 स्नानवस्त्रोपवीतेषु चरौ चाचमनं चरेत् ।
 हुत्वा षोडशभिर्मन्त्रैः षोडशाज्याहुतौः क्रमात् ॥
 तथैवाज्येन होतव्यं मृद्धिः पुष्पाञ्जलिं चरेत् ।
 तच्च सर्वं जपेत् सद्यः पौरुषं सूक्तमुत्तमम् ॥
 कृत्वा माध्याह्निकस्नानं मूर्ध्नि पुण्ड्रधरस्ततः ।
 नित्यां सन्ध्यामुपास्याथ रविमण्डलमध्यगम् ॥
 हरिं ध्यायन्न गदः स्यादेनसः शुचिरित्यूचा ।
 सावित्रीं च जपेत्तिष्ठन् प्राणानायामप्र पूर्वतः ॥

सौरेण शत्रुबाकेन उपस्त्रानजपं तथा ।
 आत्मानं च परीक्ष्याथ दर्मान्तरपुटाञ्जलिम् ॥
 दक्षिणाङ्गे तु विन्यस्य जषयन्नाप्तये बुधः ।
 सवप्राङ्गतिं सप्रणवां गायत्रीं तु जपेत्तदा ॥
 शक्त्या च चतुरो वेदान् पुराणं वैष्णवं जपेत् ।
 चरितं रघुनाथस्य गीतां भगवतो हरिः ॥
 ध्यायन्वै पुण्डरीकाक्षं जप्त्वा चाप उपसृजेत् ।
 पूर्ववत्तपयेद्देवं वैकुण्ठपार्षदं तथा ॥
 देवानृषीन् पितृंश्चैव तर्पयित्वा तिलोदकैः ।
 निष्पीड्य वस्त्रमाचम्य गृहमाविश्य पूर्ववत् ॥
 पूजयित्वाच्युतं भक्त्या पौरुषेण विधानतः ।
 देवं भूतं पैतृकं च मानुषञ्च विधानतः ॥
 प्रीतये सर्वयज्ञस्य भोक्तुर्विष्णोर्यजेत्ततः ।
 वैकुण्ठ वैष्णवं होमं पूर्ववज्जुहुयात्तदा ॥
 चतुर्विधेभ्यो भूतेभ्यो बलिं पञ्चाद्विनिक्षिपेत् ।
 द्वारि गोदोहमावन्तु तिष्ठेदतिथिवाञ्छया ॥
 भोजयेच्चागतान् काले फलमूलोदनादिभिः ।
 महाभागवतान् विप्रान् विशेषेणैव पूजयेत् ॥
 मधुपर्कप्रदानेन पाद्यार्घ्याचमनादिभिः ।
 गन्धैः पुष्पैश्च ताम्बूलैर्धूपैर्दीपैर्निवेदनैः ॥
 ब्रह्मासने निवेश्यैव पजयेच्छ्रद्धयान्वितः ।
 सक्तत्संपूजिते विप्रे महाभागवतोत्तमे ॥
 षष्टिर्वर्षसहस्राणि हरिः संपूजितो भवेत् ।
 मोहादनर्चयेद्यस्तु महाभागवतोत्तमम् ॥

क्रीडिष्वर्जितात्पुण्यादभ्यस्यते नात्र संशयः ।
 गृहे तस्य न चाग्राति शतवर्षाणि केशवः ॥
 सुखं हि सर्वदेवानां महाभागवतोत्तमः ।
 तस्मिन् सम्युज्जिते विप्रे पूजितं स्याज्जगत्त्रयम् ॥
 अर्हपञ्चकतत्वज्ञः सञ्चसंस्कारसंस्कृतम् ।
 नवभक्तिसमायुक्तो महाभागवतः क्षृतः ॥
 काले समागते तस्मिन् पूजिते मधुसूदनः ।
 क्षणादेव प्रसन्नः स्यादौप्सितानि प्रयच्छति ॥
 महाभागवतानाञ्च पिवेत्पादोदकं तु यः ।
 शिरसा वा अयेद्वक्त्या सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥
 यस्मिन् कस्मिन् हि वसिते महाभागवतोत्तमे ।
 अपेक्षकरात्मनश्चैव तद्देशस्तीर्थसम्पत्तः ॥
 भोजयित्वा महाभागान् वैष्णवानतिथीनपि ।
 ततो बालसुहृद्वृद्धान् बान्धवांश्च समागतान् ॥
 भोजयित्वा यथा शक्त्या यथाकालं जितक्षुधः ।
 भिक्षां दद्यात् प्रयत्नेन यतीनां ब्रह्मचारिणाम् ॥
 शूद्रो वा प्रतिलोमो वा पथि आन्तः क्षुधातुरः ।
 भोजयेत्तं प्रयत्नेन गृहमभ्यागतो यदि ॥
 पाषण्डः पतितो वापि क्षुधाक्षीं गृहमागतः ।
 नैव दद्यात् स्वपक्वाच्च माम मेव प्रदापयेत् ॥
 स्वशक्त्या तर्पयित्वैवमतिथीनागतान् गृहे ।
 सम्यङ्निवेदितं विष्णोः स्वयं भुञ्जीत वाग्व्रतः ॥
 प्रक्षाल्य पादौ हस्तौ च समग्राचम्य वरिणा ।
 विष्णोरभिसुखं पीठे हेमदिग्धे कुशोत्तरे ॥

प्राग्वा प्रत्यङ्मुखा वाचि जाम्बीरन्ध्रः करः रुचिः ।
 उदङ्मुखो वा पैत्रे तु सञ्जासीताभिपूजितः ॥
 वंशतालादिपत्रैस्तु कृतं वसनमस्मत्तम् ॥
 कपालमिष्टकं वापि वर्णं तद्वर्णमयं तथा ॥
 चर्मासनं शुष्ककाष्ठं खलं पर्यङ्कमेव च ।
 निषिद्धदा तु पीठं च दान्तमस्त्रिमयञ्च तत् ॥
 दन्धं परावितं तालमायसञ्च विमर्जयेत् ।
 विभीतकन्तिन्दुकञ्च करञ्च व्याधिघातकम् ॥
 भस्मातकं कपित्थं च हिन्तालं शिग्रुमेव च ।
 निषिद्धतरवो ह्येते सर्वकर्मसु गर्हिताः ॥
 शुद्धदारुमये पीठे समासीत कुशोत्तरे ।
 पीठत्वलाभे सौम्ये स्यात् कुवलं कुशविष्टरम् ॥
 चतुरस्रं त्रिकोणं वा वर्तुलञ्चार्चचन्द्रकम् ।
 वर्णानामानुपूर्वेण मण्डलानि यथाक्रमान् ॥
 खलङ्कते मण्डलेऽस्मिन् विमलं भाजनं न्यसेत् ।
 स्वर्णं रौप्यं च कांस्यं वा वर्णं वा शास्त्रोदितम् ॥
 चतुःषष्टिफलं कांस्यं तदर्थं पादमेव वा ।
 गृहिणामेव भोज्यं स्यात् ततो हीनन्तु वर्जयेत् ॥
 पलाशपद्मपत्रे तु गृही यत्नेन वर्जयेत् ।
 वतीनाञ्च वनस्थानां पितृणाञ्च शुभमदम् ॥
 बटाश्वत्थार्कपर्णानि कुम्भीतिन्दुकयोस्तथा ।
 एरुण्डतालविल्वेषु कीविदारकरञ्जके ॥
 भस्मातकास्तपर्णानां वर्णानि परिवर्जयेत् ।
 मोचागर्मपलाशं च वर्जयन्तु सर्वदा ॥

मधूकं कुटजं ब्राह्मजम्बू च भुदुम्बरम् ।
 मातुलजं पनसं च मोचाचकंदलानि च ॥
 पालाकवर्षं श्रीपर्णं शुभानीमानि भीजने ।
 यथाकालोपपन्ने तु भीजने धृतसंस्तुते ॥
 पत्रादिभिर्दत्तवस्तु वास्तुदेवार्पिते शुभे ।
 गायत्र्या मूलमन्त्रेण संप्रोक्ष्य शुभवारिषा ॥
 ऋतसत्वाभ्यामिति च मन्त्राभ्यां परिषेचयेत् ।
 अन्नरूपं विराजं सन्ध्यात्वा मन्त्रं जपेद्बुधः ॥
 ध्यात्वा हतपद्भ्यो विष्णुं सुधांशुसदृशद्युतिम् ।
 ब्रह्मचक्रगदापद्मपाणिं वै दिव्यभूषणम् ॥
 मनसैवार्चयित्वाथ मूलमन्त्रेण वैष्णवः ।
 पादोदकं हरिः पुष्पं तुलसीदलमिश्रितम् ।
 अमृतोपस्तरणमसीति मन्त्रेण प्राशयेत् ॥
 उद्दिश्यैव हरिं प्राणान् जुहुयात् सष्टतं हविः ॥
 अन्नलाभे तु होतव्यं शाकमूलफलादिभिः ।
 पञ्चप्राणायामा इतयो मन्त्रैस्तैर्जुहुयादरैः ॥
 अद्यायां प्राणिनिष्ठेति मन्त्रेण च यथाक्रमात् ।
 तर्जनीमध्यमाङ्गुष्ठैः प्राणायामेति यजेद्द्विः ॥
 मध्यमानामिकाङ्गुष्ठैरपानायामेत्सप्तमन्तरम् ।
 कनिष्ठानामिकाङ्गुष्ठैर्वरुणायामेत्पातुः ॥
 कनिष्ठतर्जन्यङ्गुष्ठैरुदानायामेति वै यजेत् ।
 समानायामेति जुहुयात्सर्वैरङ्गुलिभिर्द्विजः ॥
 अथमन्त्रैर्वैश्वानरिरित्यात्मानममन्तरम् ।
 अतमष्टोत्तरं मन्त्रं मनसैव जपेत्ततः ॥

ध्यायन् नारायणं देवं भुञ्जीयात् तु यथाशुक्लम् ।
 वक्त्रादपादयन् आसं चिन्तयन्नाशुसूदनम् ॥
 नासनारूढपादसु न वेष्टितशिरास्तथा ।
 न स्नन्दयन् न च हसन् वह्निर्नाप्यवलीकयन् ॥
 नास्मीयान् प्रलपन् जल्पन् वह्निर्जानुकरो न च ।
 न वादकोपितनरः पृथिव्यामपि वा न च ॥
 न प्रसारितपादश्च नोत्सङ्गकृतभाजनः ।
 नास्मीयान्नार्यया सार्धं न पुत्रैर्वापि विद्वलः ॥
 न शयानो नातिसङ्गो न विमुक्तशिरोरुहः ।
 अन्नं वृथा न विकिरन् निष्ठौवन् नातिकाङ्क्षया ॥
 नातिशब्देन भुञ्जीत न वस्त्रार्थोपवेष्टितः ।
 प्रगृह्य पात्रं हस्तेन भुञ्जीयात् पेटके यदि ॥
 चषके पुटके वापि पिवेत्तोयं द्विजोत्तमः ।
 तक्रं वाप्यथ वा क्षीरं पानकं वापि भोजने ॥
 वक्त्रेण सान्तर्धानेन दन्तमन्येन वा पिवेत् ।
 आसशेषं नचाश्नीयात्पीतशेषं पिवेच्च तु ॥
 शाकमूलफलादीनि दन्तच्छिन्नं न खादयेत् ।
 उद्धृत्य वामहस्तेन तीर्थं वक्त्रेण यः पिवेत् ॥
 स सुरां वै पिवेद्भक्तां सद्यः पतति रौरवे ।
 शब्देनापीशनं पीत्वा शब्देन दधिपायसे ॥
 शब्देनान्नरसं क्षीरं पीत्वैव पतितो भवेत् ।
 प्रत्यक्षलवणं शुक्तं क्षीरं च लवणान्वितम् ॥
 दधि हस्तेन मञ्जीतं सुरापानसमं हृतम् ।
 आरनालरसं तद्वत्सद्वैवानार्पितं हरिः ॥

आसनेन तु पात्रेण नैव दद्याद्दृष्टादिकम् ।
 नोच्छिष्टं दृतमादद्यात् पैल्वे भोजने विना ॥
 तथैव तु पुरोडाशं पृषदाज्यञ्च माषिकम् ।
 पानीयं पायसं क्षीरं दृतं लवणमेव च ॥
 हस्तदत्तं न गृह्णीयात्तुल्यं गोमांसभक्षणम् ।
 अपूपं पायसं मांसं यावकं क्षसरं मधु ॥
 केवलं यो दद्याद्ग्राति तेन भुक्तं सुरासमम् ।
 करञ्जं मूलकं शीघ्रं लशुनं तिलपिष्टकम् ॥
 तालास्थि श्वेतहस्ताकं सुरापानसमं स्मृतम् ।
 अन्यञ्च फलमूलाद्यं भक्ष्यं पानादिकञ्च यत् ॥
 स्नक्चन्दनादि ताम्बूलं यो भुङ्क्ते हर्यनर्पितम् ।
 कल्पकोटिसहस्राणि रेतोविण्मूत्रभाग् भवेत् ॥
 तस्मान्मर्षं सुविमलं हरिभुक्तं यथोक्तवत् ।
 स पवित्रेण यो भाङ्क्ते सर्वयज्ञफलं लभेत् ॥
 ध्यायन् नारायणं देवं वाग्यतः प्रयतात्मवान् ।
 भुक्तावनतिद्वैव प्राशयेदम्बु निर्मलम् ॥
 अमृतापिधानमसीतिमन्त्रेण कुशपाणिना ।
 किञ्चिदन्नमुपादाय पीतशेषेण वारिणा ॥
 पैल्वेन तु तीर्थेन भूमौ दद्यात्तदर्थिनाम् ।
 रौरवे मरुके क्षीरे वसतां क्षुत्पिपासया ॥
 तेषामन्नं सोदकञ्च अक्षय्यमुपतिष्ठतु ।
 इति दत्त्वोदकं तेषां तस्मिन्नेवासने स्थितः ॥
 प्रक्षाव्य हस्तौ पादौ च वक्त्रं संशोध्य वारिभिः ।
 द्विराचम्य विधानेन मन्त्रेण प्राशयेज्जलम् ॥

पीत्वा मन्त्रजलं पश्चादाचम्य हृदयाम्बुजम् ।
 राममिन्द्रीवरश्यामं चक्रग्रन्थधनुर्धरम् ॥
 युवानं पुष्करीकाक्षं ध्यात्वा मन्त्रं जपेद्बुधः ।
 समग्रसीनः सुखासने वेदमध्यापयेत्ततः ।
 सन्धिस्थान् यांस्तु शास्त्रं वा स्नेहाद्वा धर्मसंहिताम् ।
 इतिचासपुराणं वा कथयेच्छृणुयाच्च वा ।
 रवावस्तङ्गते सन्ध्यां वह्निः कुर्वीत पूर्ववत् ॥
 वह्निः सन्ध्या शतगुणं मोष्ठे शतगुणं तथा ।
 गङ्गाजले सङ्घस्रं स्यादनन्तं विष्णुसन्निधौ ॥
 उपास्य पश्चिमां सन्ध्यां जप्त्वा जपयं समाहितः ।
 पूर्ववत् पूजयेद्विष्णुं गन्धपुष्पाक्षतादिभिः ॥
 अष्टाक्षरविधानेन निवेश्यैवं समाहितः ।
 सायमौपासनं कृत्वा वैष्णवं होममाचरेत् ॥
 ध्यात्वा यज्ञमयं विष्णुं मन्त्रेणाष्टोत्तरं शतम् ।
 तिलग्रीष्माज्यचरुभिस्तैलेनापि वा यजेत् ॥
 वैश्वदेवं भूतबलिं कृत्वा दत्त्वा च आचमेत् ।
 शय्यायां विन्यसेद्देवं पर्यङ्गे समलङ्कृते ॥
 सविताने गन्धपुष्पधूपैरामोदिते शुभे ।
 शाययित्वा च देवेशं देवीभ्यां सहितं हरिम् ॥
 हिरण्यगर्भसूक्तेन नासदासीदनेन च ।
 कृत्वा पुष्पाक्षलिं पश्चादुपचारैः समर्चयेत् ॥
 श्रिये जात इत्यृचैव ध्रुवसूक्तेन च हिजः ।
 दीपैर्नीराजनं कृत्वा पश्चादध्वं निवेदयेत् ॥
 सुवाससा यवनिष्ठां विन्यस्याथ समाहितः ।

द्वादशार्धं महामन्त्रं जपेदष्टोत्तारं शतम् ॥
 अथैव गङ्गचक्रावैर्दिक्षु रक्षां भुविभ्यवेत् ॥
 स्त्रीत्रैः सुत्वा नमस्कृत्वा पुनः पुनरनन्तरम् ॥
 वैश्वैश्च सुहृद्भिश्च भुञ्जीयादर्पितं हरिः ॥
 आचम्याग्निसुषस्पृश्र समासीनस्तु वाच्यतः ॥
 ध्यायन् हृदि शुभं मन्त्रं जपेदष्टोत्तारं शतम् ।
 शेषादिशयिणं देवं मनसैवार्चयेत्ततः ॥
 शयौत शुभशयग्रायां विमले शुभमण्डले ।
 ऋतौ गच्छेद्दर्भपत्नीं विमा पञ्चसु पर्वसु ॥
 पुत्रार्थी चेत्तु शुक्लासु स्त्रीकामौ विषयास्तु च ।
 न आहदिवसे चैव नोपवासदिने तथा ॥
 नाशुचिर्मलिनौ वापि न चैव जलिनौ तथा ।
 न क्रुधां न च क्रुद्धः सन् न रोगी नच रोगिणीम् ॥
 न गच्छेत् क्रूरदिवसे मघामूलद्वयोरपि ।
 आग्ने सुहर्ते उत्थाय आचामेत्प्रयतात्मवान् ॥
 यती च ब्रह्मचारी च वनस्थो विधवा तथा ।
 अजिने कम्बले वापि भूमौ स्वप्यात् कुशोत्तरे ॥
 ध्यावन्तः पद्मनाभं तु शयौरन् विक्षितेन्द्रियाः ।
 अर्पयेद्दुर्वाचये द्विष्णुं त्रिकालं अक्षयान्विताः ॥
 आचरेयुः परं धर्मं यथावृत्त्यनुसारतः ।
 प्रातः कृष्णं जगन्नाथं कीर्तयेत् पुण्यनामभिः ॥
 शौचादिकन्तु यत्कर्म पूर्वोक्तं सर्वमाचरेत् ।
 नैमित्तिकविशेषेण पूजयेत् धर्तृमन्त्रयम् ॥
 तत्तत्काले तु तत्कालं रर्चनं मुनिभिः श्रुतम् ।

प्रसुप्ते पद्मनाभे तु नित्यं मासचतुष्टयम् ॥
 द्रोण्यान्दोलायामपि वा भक्त्या संपूजयेद्दिभुम् ।
 क्षीराब्धौ शेषपर्यङ्के शयानं रमया सह ॥
 नीलजीमूतसङ्काशं सर्व्वालङ्कारसुन्दरम् ।
 कौस्तुभोज्जासिततनुं वैजयन्त्या विराजितम् ॥
 लक्ष्मीघनकुचस्रग्गुह्यभोरक्तं सुवर्चसम् ।
 ध्यात्वैव पद्मनाभन्तु द्वादशार्धेन नित्यशः ॥
 पूजयेद्ब्रह्मपुष्पाद्यै स्त्रिसन्ध्यास्तपि वैष्णवः ।
 निवेद्य पायसान्नं तु दद्यात् पुष्पाञ्जलिं ततः ॥
 सहस्रं शतवारं वा ह्यं मन्त्रं जपेत्सुधीः ।
 द्वादशार्धमनुर्ध्वं जलाज्येन तिलैश्च वा ॥
 केवलं चरुणा वापि जुहुयात्प्रतिवासरम् ।
 अधःशायी ब्रह्मचारी सर्वभोगविवर्जितः ॥
 वार्षिकं चतुरो मासान् एवमभ्यर्च्य केशवम् ।
 बोधयित्वाथ कार्त्तिक्यां दद्यात् पुष्पाञ्जनेकशः ॥
 साजैर्शिलैः पायसेन मधुना च सहस्रशः ।
 मूलमन्त्रेण जुहुयात् सूक्तैश्चावष्टयं ततः ॥
 सहस्रनामभिः कृत्वा दद्यादर्पणमेव च ।
 गृहं गत्वाथ देवेशम् पूजयित्वा यथाविधि ॥
 भोजयेद्द्वैष्टवान् विप्रान् दक्षिणाभिश्च तोषयेत् ।
 शुक्लपक्षे नभोमासि द्वादश्यां वैष्णवः शुचिः ॥
 पवित्ररोपणं कुर्यान्नाभिमात्रायतं न्यसेत् ।
 तथा वक्षसि पर्यन्तं सहस्रस्तान्तवं स्मृतम् ॥
 कुशग्रन्थिसहस्रान्तु पादान्तं विन्यसेत्ततः ।

सौवर्णीं राजतीं मूखां शतचन्द्रिबुतां न्यवेत् ॥
 सृष्टास्तपस्तपं पश्चात् पुष्पमासां ततः परम् ।
 शतवीर्यकृत्ताराणि जगन्मन्त्राणां पितृणां ॥
 उपोष्यैकादशीं तत्र रात्रौ जगन्मन्त्रितः ।
 अथर्ववेदजगन्मन्त्रं न्यपुष्पमालादिभिः ॥
 नीत्वा रात्रिं नर्तयन्तः प्रयाति विष्णवे नदीम् ।
 गत्वा स्नात्वा च विभिन्ना तपश्चित्तेभ्यश्चरेत् ॥
 सर्वेषु वैष्णवीः सतीर्मध्याह्न्यतिलपावरीः ।
 हुत्वा दत्त्वा दशार्घ्येण सहस्रं सुहुवास्ततः ॥
 पश्चाद्दारीपवेष्टिष्योः पवित्राणि शुभानि वै ।
 पवस्व सोम इति च जपन् सुप्तं सुपावनम् ॥
 निवेदयेत्पवित्राणि तथा विष्णोर्वैष्णवमात् ।
 मन्दिरं कुशवीर्येण वेष्टयन् परमात्मनः ॥
 वितानपुष्पमालादौ रत्नकुण्डलं च सर्व्वतः ।
 सहस्रं द्वादशार्घ्येण भक्त्या पुष्पाञ्जलिं न्यवेत् ॥
 अथोपनिषदुक्तानि पञ्चसूक्तान्यनुक्रमात् ।
 त्वेह यत्पीतमित्यादि जपन् पुष्पाञ्जलीनतः ॥
 ब्राह्मणान् भोजयेत्पश्चात् स्वयं कुर्व्वीत पारणम् ।
 शक्त्या वा चोक्तं कुर्व्वीत सिरात्रं वैष्णवोत्तमः ॥
 प्रत्यब्दमेव कुर्व्वीत पवित्रारोपणं हरेः ।
 क्रतुकोटिसहस्रस्य फलं प्राप्नोत्यसंशयः ॥
 तत्र दुर्भिक्षरोगादिभयं नास्ति कदाचन ।
 संप्राप्ते कार्तिके मासे सायाह्ने पूजयेद्भरिम् ॥
 हृद्यैः पुष्पैश्च जातीभिः कोमलैः सुलसीदलीः ।

अर्चयेद्दिष्णुं गायत्र्यागुवाकैर्वैष्णवैरपि ॥
 पावमान्यैश्च तन्मांसं भक्ष्या पुण्याञ्जलिं न्यसेत् ।
 अष्टोत्तरसहस्रं वा शतमष्टोत्तरं तु वा ॥
 अष्टविंशति वा शतया दद्याद्दीपान् सुपालिकान् ।
 सुवासितेन तैलेन गवाजीनामवा हरेः ॥
 अष्टोत्तरशतं नित्यं तिलक्षोभं समाचरेत् ।
 ननुना वैष्णवेनापि गायत्र्या विष्णुसंज्ञया ॥
 हुत्वा पुण्याञ्जलिं दत्त्वा ताम्यामेव तदा विभोः ।
 हविष्यं मोदकं शुद्धं नक्तं भुञ्जीत वाग्व्यतः ॥
 तैलं गुह्यं तथा मांसं निष्पापान्माक्षिकं तथा ।
 चक्षुकानपि माषांश्च वर्जयेत्कार्तिकेऽहनि ॥
 भोजयेद्द्वैष्णवान् विप्रान् नित्यं दानादिशक्तयः ।
 अन्ते च भोजयेद्दिप्रान् दक्षिणाभिश्च तोषयेत् ॥
 एवं संपूज्य देवेशं कार्तिके क्रतुकोटिभिः ।
 पुष्ट्यं प्रापयानघो भूत्वा विष्णुलोके महीयते ॥
 दशमीमिश्रितां त्यक्त्वा बेलायामरुणोदये ।
 उपोष्यैकादशीं शुद्धां द्वादशीं वापि वैष्णवः ॥
 स्नात्वा मलक्वा नद्यां तु विधानेन हरिं यजेत् ।
 सुगन्धकुसुमैः शुभ्रैरुपचारैश्च सर्वशः ॥
 रात्रौ जागरणं कुर्यात् पुराणं संहितां पठेत् ।
 जागरेऽस्मिन्नशक्तश्चेद्दर्भानास्तीय वैष्णवः ॥
 पुरतो वासुदेवस्य भूमौ स्वप्रात्समाहितः ।
 ततः प्रभातसमये तुलसीमिश्रितैर्जलैः ॥
 स्नात्वा सन्तर्प्य देवेशं तुल्यस्या मूलमन्त्रतः ।

ह्येन वा विष्णुः कृत्तैः कुर्यात् पुष्पाञ्जलींस्ततः ॥
 तथैव कुडुयादांज्रं मन्त्रे चैव शतं ततः ।
 पायसान्नं निवेद्येष्टे ब्राह्मणान् भोजयेत्ततः ॥
 ध्यावन् कमलपत्राक्षं स्वयं भुञ्जीत वाग्यतः ।
 अहःशेषं समावीय पुराणं वाचयन् बुधः ॥
 सायाह्ने समनुप्राप्ते दोलायां पूजयेद्हरिम् ।
 अभ्यर्थं गन्धपुष्पाद्यैर्भक्ष्यैर्नानाविधैरपि ॥
 ब्राह्मणस्य तु सूक्तैश्च शनैर्दोलां प्रचालयेत् ।
 इतिहासपुराणाभ्यां गीतवादैश्च प्रबन्धकैः ॥
 एवं संपूजयेद्देवं तस्यां निशि समाहितः ।
 मध्याह्ने पूजयेद्विष्णुं वैष्णवेन समाहितः ॥
 चम्पकैः शतपत्रैश्च करवीरैः शितैरपि ।
 वैष्णवेनैव मन्त्रेण पूजयेत्कमलापतिम् ॥
 न करीन्द्रेति सूक्तं न दद्यात् पुष्पाञ्जलिं हरेः ।
 मन्त्रेणाष्टोत्तरशतं दद्यात् पुष्पाणि भक्तितः ॥
 तथैव होमं कुर्वीत तिलैर्ब्रीहिभिरेव वा ।
 सुदध्यन्नं फलयुतं नैवेद्यं विनिवेदयत् ॥
 दीपैर्नीराजनं कृत्वा वैष्णवान् भोजयेत्ततः ।
 मन्दवारे तु सायाह्ने तावत्सम्यगुपोषितः ॥
 तिलैः स्नात्वा विधानेन सन्तर्प्यं च सनातनम् ।
 नृसिंहवपुषं देवं पूजयेत्तद्विधानतः ॥
 मन्त्रराजेन गायत्र्या मूलमन्त्रेण वा यजेत् ।
 अखण्डविस्वपनेश्च जातिकुन्दैश्च यूषिकैः ॥
 ऋतः पञ्चोशना शान्त्याः त्वमग्ने ! शुभिरिति च ।

दद्यात् पुष्पाञ्जलिं भक्त्या मन्त्रे चैव शतं वथा ॥
 आभ्यामिवानुवाकाभ्यां प्रत्यृचं शुद्धयाद् दृतम् ।
 मन्त्रेणाष्टोत्तरशतं विल्वपर्णैर्दृताम्बितैः ॥
 वैकुण्ठपार्षदं हुत्वा होमशेषं समापयेत् ।
 मधुशर्करसंयुक्ताजपूपान् मोदकांस्तथा ॥
 मण्डकान् विविधान् भक्ष्यान् सूपाद्यं मधुमित्रितम् ।
 सुवासितं पानकञ्च नृसिंहाय समर्पयेत् ॥
 नृत्यं गीतं तथा वाद्यं कुर्वीत पुरतो हरेः ।
 भोजयेच्च ततो विप्रान् नव सप्ताथ पञ्च वा ॥
 'हर्षपितृहविष्यान्नं भुञ्जीयाद्वाग्यतः स्वयम् ।
 ध्यायेन्नृसिंहं मनसा भूमौ स्वप्राज्जितेन्द्रियः ॥
 एवं शनिदिने देवमथर्च्य नरकेशरिम् ।
 सर्वान् कामानवाप्नोति सोऽश्वमेधायुतं लभेत् ॥
 षष्टिवर्षसहस्रं स पूजां प्राप्नोति केशवः ।
 कुलकोटिं समुद्धृत्य वैकुण्ठपुरमाप्नुयात् ॥
 प्रायश्चित्तमिदं गुह्यं पातकेषु महस्त्वपि ।
 अपुत्रो लभते पुत्र मधनो धनमाप्नुयात् ॥
 पक्षे पक्षे पौर्णमास्यामुदितेऽस्मिन्दिवाकरे ।
 स्नात्वा संपूजयेद्दिष्णुं वामनं देवमव्ययम् ॥
 समासीनं महात्मानं तस्मिन् पूर्णेन्दुमण्डले ।
 सन्तर्पयेच्छुभजलैः कुसुमाक्षतमित्रितैः ॥
 तत्र मूलेन मन्त्रेण पूजयेत् परमेश्वरम् ।
 तुलसीकुन्दकुमुदैरथ पुष्पाञ्जलिं चरेत् ॥
 त्वं सोम इति सूक्तेन प्रत्यृचं कुसुमैर्व्रजेत् ।

पञ्चाक्षोमं प्रकुर्वीत पायसान्नं सशर्करम् ॥
 मन्त्रेणाष्टोत्तरशतं सूक्तं न प्रत्यृचं तथा ।
 अग्निसोमानुवाकेन समिद्धिः पिप्पलैर्यजेत् ॥
 सहस्रनामभिः सुत्वा नमस्कृत्वा जनार्दनम् ।
 वैष्णवान् भोजयेत्पश्चात्पायसान्नेन शक्तितः ॥
 स्वयं सुक्ता हविः शेषं शयीत नियतेन्द्रियः ।
 एवं संपूज्य देवेशं पौर्णमास्यां जनार्दनम् ॥
 सर्वपापविनिर्मुक्तो विष्णुसायुज्यमाप्नुयात् ।
 मघाग्रामपि पूर्वाह्णे स्नात्वा कृष्णं जलैर्हिंजः ॥
 सन्तर्प्य मूलमन्त्रेण तिलमिश्रिवारिभिः ।
 तर्पयित्वा पितॄन्देवानर्चयेदक्षुतं ततः ॥
 कृष्णं च तुलसीपत्रैः केतकैः कमलैरपि ।
 शोणितैः करवीरैश्च जपाकुटजपाटलैः ॥
 अस्य वामेति सूक्तैर्न दद्यात् पुष्पाञ्जलिं हरेः ।
 मन्त्रेणाष्टोत्तरशतं कृष्णं त्रीतुलसीदलैः ॥
 तथैव शुद्ध्यादग्नौ तिलैः कृष्णैः सशर्करैः ।
 आज्येन पौरुषं सूक्तं प्रत्यृचं शुद्ध्यात् ततः ॥
 नारायणानुवाकेन उपस्थाय जनार्दनम् ।
 सुसंथावैः सौहृदैश्च शाख्यन् विनिवेदयेत् ॥
 वैष्णवान् भोजयेत्पश्चात्स्वयं भुञ्जीत वाग्यतः ।
 तस्यां रात्रौ जपेन्मन्त्रमयुतं हरिसन्निधौ ॥
 वैष्णवैरनुवाकैश्च दत्त्वा पुष्पाञ्जलिं ततः ।
 पुरतो वासुदेवस्य भूमौ स्वप्यग्रात्कुशोत्तरे ॥
 एवं संपूज्य देवेशं मघायां वैष्णवोत्तमः ।

उद्धृत्य वंशजान् सर्वान् वैष्णवं पदमाप्नुयात् ॥
 व्यतीपाते तु संप्राप्ते ह्यवशीषं जनार्दनम् ।
 पुष्पैश्च करवीरैश्च पुण्डरीकैः समर्चयेत् ॥
 योरधीत्यनुवाकेन प्रत्यृचं वै यजेद्बुधः ।
 मन्त्रेण च शतं दत्त्वा पञ्चाक्षोमं समाचरेत् ॥
 यवैश्च तण्डुलैर्वापि तिलैः पुष्पैरपि वा ।
 मन्त्रेणाष्टोत्तरशतं जुहुयाद्वैष्णवोत्तमः ॥
 अमृदेकाद्यष्टसूक्तैः प्रत्यृचं जुहुयाच्चतुम् ।
 शेषं निवेद्य हरये संप्राश्याचमनं चरेत् ॥
 सहस्रशीर्षसूक्तेन उपस्थाय जनार्दनम् ।
 शाखोदनं सूपयुतं विविधैश्च फलैरपि ॥
 गवाक्षेन सुतं दत्त्वा दीपैर्नीराजयेत्ततः ॥
 ब्राह्मणान् भोजयेत्पश्चाद्दक्षिणाभिश्च तोषयेत् ।
 हविष्यन्तु स्वयं भुक्त्वा भूमौ सप्र्याज्जितेन्द्रियः ॥
 एवं संपूज्य देवेशं व्यतीपाते सनातनम् ।
 दशवर्षसहस्रस्य पूजायाः फलमाप्नुयात् ॥
 अहणे रविसंक्रान्तौ वराहवपुषं हरिम् ।
 कुसुदैरुज्ज्वलैः पद्मैस्तुलसीभिः कुरन्दकैः ॥
 अर्चयेद्बभूधरं देवं तस्मिन्नेणैव वैष्णवः ।
 दूरादिहेति सूक्तेन दद्यात् पुष्पाञ्जलिं द्विजः ॥
 मन्त्रेण च सहस्रं तु शतं वापि यजेत्तदा ।
 तिलैश्च जुहुयात्तद्वत् सूक्तेन प्रत्यृचं वृत्तम् ॥
 सूपान् कसरान् च भक्ष्या घृवां वृत्तप्रदानम् ।
 नैवेद्यं विनिवेद्यग्निं ब्राह्मणान् भोजयेत्ततः ॥

एवं संपूज्य देवेशं संक्रान्तौ ग्रहणे हरिम् ।
 कल्पकोटिसहस्राणि विष्णु लोके महीयते ॥
 वैशाखे पूजयेद्रामं काकुत्स्थं पुरुषोत्तमम् ।
 सीतालक्ष्मणसंयुक्तं मध्याह्ने पूजयेद्विभुम् ॥
 पुष्पागकेतकीपद्मैरुत्पलेः करवीरकैः ।
 चाम्पेयवकलैः पजां षडर्घ्येनैव कारयेत् ॥
 जातयेवाति सूक्तेन कुर्यात् पुष्पाञ्जलिं ततः ।
 संक्षेपेण शतश्लोकां प्रतिश्लोका यजेत्तथा ॥
 पुष्पाञ्जलिं सहस्रं तु मन्त्रेणैव यजेत्तमाम् ।
 त्वमग्न इति सूक्तेन पायसं कुडुयादृचा ॥
 पद्मान्मन्त्रेणाप्यहोमौ नैवेद्यं पायसं घृतम् ।
 कदलीफलं शर्करां च पानकं च निवेदयेत् ॥
 पञ्च सप्त तथो वापि पूजनीया द्विजोत्तमाः ।।
 सुहृद्यैरन्नपानार्थं गौर्हिरण्यादिदक्षिणैः ॥
 हविष्यान्नं स्वयं भुक्त्वा पठेद्रामायणं नरः ।
 एवं संपूज्य विधिवद्राघवं जानकीयुतम् ॥
 भुक्त्वा भोगान् मनोरम्यान् विष्णु लोके महीयते ।
 लक्ष्मीनारायणं देवं भार्गवे वासरे निशि ॥
 अखण्डविश्वपते श्व तुलसीकीमलैर्दलैः ।
 अर्चयेन्मन्त्ररत्नेन वामाङ्गस्त्रयिणा सह ॥
 चन्दनं कुङ्कुमोपेतकस्तर्पा च समर्पयेत् ।
 श्रीसूक्तपुरुषसूक्ताभ्यां दद्यात् पुष्पाञ्जलिं ततः ॥
 मन्त्रद्वयेन पुष्पाणां सहस्रं च निवेदयेत् ।
 त्वमग्न इति सूक्तेन प्रत्यृचं कुङ्कुमान् यजेत् ॥

अखण्डविष्वपत्नैर्वा पद्मपत्नैर्दृतेन वा ।
 श्रीसूक्तपुरुषसूक्ताभ्यां प्रत्यृचं जुहुयात् ततः ॥
 अग्निं न वेति सूक्तेन तिलैर्ब्रीहिभिरेव वा ।
 मन्त्ररत्नेन जुहुयात् सुगन्धकुसुमैः शतम् ॥
 मन्त्रकान् क्षीरसंयुक्तान् पायसान्नं सशर्करम् ।
 शाल्यन्नं घृषदाण्यं च भक्त्यास्त्रै विनिवेदयेत् ॥
 अभ्यर्च्य विप्रमिथुनान् वासोऽलङ्कारभूषणैः ।
 भोजयित्वा यथाशक्त्या पश्चाद्भुञ्जीत वाग्वतः ॥
 मन्वन्तरशतं विष्णुं दुग्धाब्धौ हेमपद्मजैः ।
 संपूज्य यदवाप्नोति तत्फलं भृगुवासरे ॥
 एवं संपूज्यमानसु तस्मिन्नहनि वैष्णवैः ।
 लक्ष्म्या सह हरिः साक्षात् प्रत्यृचं तत्क्षणाद्भवेत् ॥
 कृष्णाष्टम्यां चतुर्दश्यां सायंसम्यासमागमे ।
 गोपालपुरुषं कृष्णमर्चयेच्छ्रद्धयान्वितः ।
 मल्लिकामालतीकुन्दयूथी कुटजकैतकैः ॥
 लोध्रनीपार्जुनैर्नागैः कर्णिकारैः कदम्बकैः ।
 कीविदारैः करवीरैर्विष्वैरास्फोटकैरपि ॥
 दशाक्षरेण मन्त्रेण पूजयेत् पुरुषोत्तमम् ।
 ये लिंशतीति सूक्तेन दद्यात् पुष्पाञ्जलिं ततः ॥
 श्रीकृष्णं तुलसीपद्मैः प्रत्यृचं पजयेद्दिभुम् ।
 श्रीकृष्णाय नम इति सूक्तेनाष्टोत्तरं शतम् ॥
 पजयित्वाथ होमन्तु तिलैः कृष्णैर्दृतान्वितैः ।
 प्रत्यृचं वैष्णवैः सक्तैर्जुहुयात् पुरुषोत्तमम् ॥
 समिद्धिः पिप्पलैश्चापि मन्त्रेणाष्टोत्तरं शतम् ।

नामभिः केशवाद्यैश्च चरुं पश्चाद् दृतमुत्तमम् ॥
 वैष्णव्या चैव गायत्र्या पृषदाजग्रं शतं तथा ।
 गुडोदकं सर्पिषाक्तं भक्ष्याणि विविधानि च ॥
 जीराक्षं शर्करोपेतं नैवेद्यश्च समर्पयेत् ।
 वैष्णवान् भोजयेत्पश्चात् स्वयं भुञ्जीत वाग्यतः ॥
 एवमभ्यर्च्य गोविन्दं कृष्णाष्टम्यां विधानतः ।
 सर्व्वपापविनिर्मुक्तो विष्णुसायुजग्रमाप्नुयात् ॥
 द्वयोरप्यनयोः श्रीशं कूर्मरूपं समर्चयेत् ।
 ससागरां महीं सर्वां लभते नात्र संशयः ॥
 अर्चयेन्मूलमन्त्रेण गन्धपुष्पाक्षतादिभिः ।
 अर्चयित्वा विधानेन हविष्यं व्यञ्जनैर्युतम् ॥
 सुदीर्घयन्त्रराजान् स्रपष्टतमित्रान् निवेदयेत् ।
 अहं यवेति सूक्तेन कुर्यात्पुष्पाञ्जलिं ततः ॥
 सहस्रं मूलमन्त्रेण पजयेत्तुलसीदलैः ।
 तिलमित्रैश्च पृथुकै जुहुयाद्द्वयवाहने ॥
 प्रयद् इति स्रक्ताभ्यां नासदासीत्यनेन च ।
 मन्त्रेणाजग्रं सहस्रन्तु जुहुयाद्वैष्णवोत्तमः ॥
 भोजयेद्वैष्णवान् भक्त्या विशेषेणार्चयेद्गुरुम् ।
 कीर्मे तु शतवर्षन्तु समभ्यर्च्य विधानतः ॥
 अत्राप्यर्चनमालेण तत्फलं समवाप्नुयात् ।
 मधुशुक्लप्रतिपदि केशवं पूजयेद्द्विजः ॥
 ज्ञात्वा मध्याह्नसमये करवौरैः सुगन्धिभिः ।
 अग्निमील इत्याद्येन प्रतृचं कुसुमैर्यजेत् ॥
 मन्त्ररत्नेन वाभ्यर्च्य चरुपायसहोमकृतम् ।

ईले द्यावेति ऋक्तेन यदिन्द्राग्नीत्यनेन च ॥
 विष्णुसूक्तैश्च जुहुयाद्गायत्र्या विष्णुसंज्ञया ।
 अपूपान् कटकाकारान् शाल्यन्नं घृतसंयुतम् ॥
 फलैश्च भक्ष्यभोजैश्च नैवेद्यं विनिवेदयेत् ।
 भोजयेद्ब्राह्मणान् शक्त्या दक्षिणाभिः प्रपूजयेत् ॥
 सायं सम्वत्सरं तत्र सम्यक् संपूजयेद्हरिम् ।
 सर्वान् कामानवाप्नोति ह्यमेधायुतं लभेत् ॥
 तस्मिन्नवस्थां शक्ते तु नक्षत्रे दितिदैवते ।
 तत्र जातो जगन्नाथो राघवः पुरुषोत्तमः ॥
 तस्मिन्नुपोष्य मध्याह्ने स्नात्वा सन्ध्यां विधानतः ।
 तर्पयित्वा पितॄन् देवानर्चयेद्द्राघवं हरिम् ॥
 षडक्षरेण मन्त्रेण गन्धमाल्यानुलेपनैः ।
 अभ्यर्च्य जगतामीशं जपेन्मन्त्रं समाहितः ।
 शान्तिं शास्त्रं पुराणञ्च नाम्नां विष्णोः सहस्रकम् ॥
 पावमानैर्विष्णुसूक्तैः कुर्यात् पुष्पाञ्जलिं ततः ।
 रामायणशतश्लोका दद्यात् पुष्पाणि वैष्णवः ॥
 सशर्करं पायसान्नं कपिलाघृतसंयुतम् ।
 रश्माफलं पानकञ्च नैवेद्यं विनिवेदयेत् ॥
 पीतानि नागपर्णानि स्निग्धपूगीफलानि च ।
 कर्पूरेण च संयुक्तं ताम्बूलञ्च समर्पयेत् ॥
 दौपान्दीराजयेद्भक्त्या नमस्कृत्य पुनः पुनः ।
 प्रीतये रघुनाथस्य कुर्याद्दानानि शक्तितः ॥
 षडक्षरेण साहस्रं तिलैर्वा पायसेन वा ।
 कमलैर्बिल्वपत्रैर्वा घृतेन जुहुयात्ततः ॥

अस्य वामेति सूक्तेन समिद्धिः पिप्पलस्य तु ।
 वैकुण्ठपार्षदं हुत्वा होमशेषं समापयेत् ॥
 रात्रौ जागरणं कुर्यात्तद्विद्विषामं समर्चयेत् ।
 प्रभाते विमले चापि ततो भरतजन्मनि ॥
 तृतीये ऽहनि मध्याह्ने सौमित्रे र्जन्मवासरे ।
 सानुजं जगतामीशमर्चयेत् पूर्ववद्विजः ॥
 पूजां पुष्पाञ्जलिं होमं जपं ब्राह्मणभोजनम् ।
 अविच्छिन्नं तथा कुर्यादग्निहोत्रं त्रिवासरम् ॥
 एवं त्रिरात्रं कुर्वीत राघवाणां विधानतः ।
 महोत्सवं जन्मभेषु प्रत्यब्दं चैत्रमासिके ॥
 चतुर्थेऽह्नि तथा नद्यां कुर्यादवभृतं द्विजः ।
 वैष्णवैरनुवाकैश्च रामनामभिरेव च ॥
 चरितं रघुनाथस्य जपन्नवभृतं चरेत् ।
 देवान् पितृंश्च सन्तर्प्य गृहं गत्वार्चयेत्प्रभुम् ॥
 कुर्यादवभृथेष्टिञ्च चरुणा पायसेन वा ।
 अस्य वामेति सूक्तेन परोमात्रेत्यनेन च ॥
 प्रत्यृचं जुहुयात्पश्चात्तन्त्रेण शतसंख्यया ।
 हुत्वा समाप्य होमन्तु शेषं सम्प्राशयेच्चरुम् ॥
 आचम्य पूजयेद्देवं वैष्णवान् भोजयेत्ततः ।
 स्वयं भुञ्जीत तद्रात्रौ वृद्धशायी समाहितः ॥
 एवं द्वादशभिः पूज्यश्चैत्रे नावमिके तथा ।
 षष्टिवर्षसहस्राणि श्वेतद्वीपनिवासिनम् ॥
 संपूज्य यद्वाप्नोति तदेवात्र समश्रुते ।
 यन्नायुतशतं लब्ध्वा विष्णुलोके महीयते ॥

तस्यैव पौर्णमास्याञ्च शीतांशो रुदये तथा ।
 ज्ञात्वा संपूजयेद्देवं माधवं रमया सह ॥
 शुद्धजाम्बूनदप्रस्थं कन्दर्पशतसन्निभम् ।
 लक्ष्म्या सह समासीनं विमले हेमपङ्कजे ॥
 चन्दनेन सुगन्धेन करवीराजपङ्कजैः ।
 कर्पूरकुङ्कुमापेतचन्दनेन च पूजयेत् ॥
 तन्मन्त्रमन्तरत्नाभ्यां माधवं विधिना यजेत् ।
 मण्डकान् क्षीरसंयुक्तान् शाल्यन्नं घृतसंयुतम् ॥
 क्षण्डरन्ध्राफलैर्जुष्टं नैवेद्यं विनिवेदयेत् ।
 अस जीवत्व इत्यादि षट्सूक्तैः कुसुमैर्यजेत् ॥
 मन्त्रेणाष्टोत्तरशतं कमलैः खलसीदलैः ॥
 संपूज्य हीमं कुर्वीत साजिग्रन चरुणा ततः ।
 विहीभोतोरित्यनेन सूक्तेन प्रत्यृचं द्विजः ।
 कमलैर्विष्वपतैर्वा मन्त्रेणाष्टोत्तरं शतम् ॥
 हुत्वाथ पौरुषं सूक्तं श्रीसूक्तं जुहुयाद्विजः ।
 सहस्रनामभिः सुत्वा वैष्णवान् भोजयेत्ततः ॥
 हुतशेषं स्वयं भुक्त्वा भूमौ स्वप्याजितेन्द्रियः ।
 एवं संपूज्य देवेशं माधव्यां मधुसूदनः ॥
 सर्वान् कामानवाप्नोति हरिसायुज्यमाप्नुयात् ।
 वेशाख्यां पौर्णमास्यान्तु मध्याह्ने पुरुषोत्तमम् ॥
 अर्घ्येद्रक्तकमलैः रुत्पलैः पाटलैरपि ।
 क्लीवेरकरवीरैश्च गायत्र्या विष्णुसंज्ञया ॥
 दध्यन्नं फलसंयुक्तं पायसञ्च निवेदयेत् ।
 प्रत्यृचं चेद्विवं सूक्तैः प्रत्यृचं जुहुयात्ततः ॥

साराष्ट्रे द्वेति सूक्तेन दीपैर्नीराजयेत्ततः ।
 शक्त्या विप्रान् भोजयित्वा पूजयेद्देशिकं तथा ॥
 तस्मिन् सम्पूजितो देवः प्रत्यक्षस्तत्क्षणादभवेत् ।
 शयने भोजयेद्द्विष्णुं पूजयेच्छ्रद्धयान्वितः ॥
 कुशप्रसूनदूर्वाग्रपुण्डरीककदम्बकैः ।
 मूलमन्त्रेण श्रीविष्णुं गायत्र्या च समर्चयेत् ॥
 सत्येनोत्तमसूक्तेन ऋग्भिः पुष्पाञ्जलिं यजेत् ।
 मन्त्रेणाष्टोत्तरशतं तुलसीपल्लवैस्तथा ॥
 पञ्चाक्षरीं प्रकुर्वीत विष्णुसूक्तैः सुपायसम् ।
 मन्त्ररत्नेन सुहुयादाज्यमष्टोत्तरं शतम् ॥
 सशर्करं पायसान्नमपूपान्विवेदयेत् ।
 विश्वजितेति सूक्तेन कुर्यान्नरीराजनं ततः ॥
 भोजयेद्वैष्णवान् विप्रान् पूजयेच्च विशेषतः ।
 सर्वान् कामानवाप्नोति हयमेधायुतं लभेत् ॥
 प्राजापत्यर्चसंयुक्ता नभःकृष्णाष्टमी यदा ।
 नभस्यैव भवेत्तातु जयन्ती परिकीर्तिता ॥
 तस्यां जातो जगन्नाथः केशवः कंसमर्दनः ।
 तस्मिन्नुपोष्य विधिवत्सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥
 अष्टमी रोहिणीयोगो मुहूर्तं वा दिवानिमगम् ।
 सुस्थकाल इति ख्यातस्तत्र ज्ञातः स्वयं हरिः ।
 मासद्वये यद्यलभि योगे तस्मिन् दिवा निशि ॥
 नवमी रोहिणीयोगः कर्त्तव्या वैष्णवैर्हिजैः ।
 रात्रियोगस्तु बलवान् तस्यां जातो जनार्दनः ॥
 तिलेन वै भवान्ते च पारणा यत्र चोच्यते ।

धामत्रयवियुक्तायां प्रातरेव हि पारणा ॥
 पूर्वोदुर्नियमं कुर्यादन्तर्धानपूर्वकम् ।
 प्रातः स्नात्वा विधानेन पूजयेत् कण्ठमण्डपम् ॥
 षडक्षरेण मन्त्रेण बालकण्ठतनुं हरिम् ।
 सुकण्ठतुलसीपत्रैरर्चयेच्छ्रद्धयाश्रितः ॥
 दुग्धं क्षीरं शर्कराञ्च नवनीतं निवेदयेत् ।
 सहस्रमयुतं वापि जपेन्मन्त्रं षडक्षरम् ॥
 गवाज्रं जुहुयादङ्गौ कण्ठमन्त्रेण पायसम् ।
 सहस्रं शतवारं वा प्रत्यूचं विष्णुसूक्तकैः ॥
 हुत्वा सुगन्धिपुष्पाणि तैरेव च समर्चयेत् ।
 सहस्रनाम्नां गीतानां पठनं गुरुपूजनम् ॥
 वणवान् भोजयेच्छ्रद्धया हुतशेषं सकृत्स्वयम् ।
 हुत्वा कुशोत्तरे स्वप्याद्भूमौ नियमवान् शुचिः ॥
 परेऽङ्गुलीय विधिवत् स्नात्वा नद्यां विधानतः ।
 तर्पयित्वा जगन्नाथं पितृन्देवांश्च तर्पयेत् ॥
 पूर्ववत् पूजयित्वेशं जपेद्दीप्तादिकं चरेत् ॥
 अवैष्णवं द्विजं तस्मिन् वाङ्मात्रेणापि वार्चयेत् ।
 पुराणादिप्रपाठेन रामो जागरणं चरेत् ॥
 श्रीतांशावुदिते स्नात्वा गङ्गास्वरधरः शुचिः ।
 नवो नवो भवतीत्युच्चार्यं विनिवेदयेत् ॥
 अर्चयेन्मातृकुक्षिं स्थितं कण्ठं सनातनम् ।
 तुलसीगन्धपुष्पैश्च कस्तूरीचन्द्रचन्दनैः ॥
 षडक्षरेण मन्त्रेण भक्त्या सम्यजयेद्भरिम् ।
 वसुदेव नन्दगोपं बलभद्रश्च रोहिणीम् ॥

यशोदां च सुभद्रां च मायां दिक्षु प्रपूजयेत् ।
 प्रह्लादान्नीन् वण्णवांस्य तथा लोकोत्तरानपि ॥
 धूपं दीपञ्च नैवेद्यं ताम्बूलञ्च समर्पयेत् ।
 अनूनमिति सूक्तेन भक्त्या गौराजनं तथा ॥
 शन्न इत्यादिसूक्तैश्च दद्यात् पुष्पाणि वैष्णवः ।
 दशाक्षरेण मन्त्रेण पूजयेत् पुरुषोत्तमम् ॥
 सहस्रनामभिः सुत्वा शय्यायां विनिवेशयेत् ।
 गीतं नृत्यञ्च वाद्यञ्च यथा शक्त्या च कारयेत् ॥
 ततः प्रभातसमये सन्यामन्वास्थ वैष्णवः ।
 दशाक्षरेण मन्त्रेण तुलसीचन्दनादिभिः ॥
 सम्पूज्य वैष्णवैः सूक्तैः कुर्यात् पुष्पाञ्जलिं ततः ।
 मन्त्रेण जुहुयादाज्यं सहस्रं हव्यवाहने ॥
 ममाग्न इति सूक्ताभ्यां जुहुयात्पायसं ततः ।
 परीमानेति सूक्तेन चक्रं तिलविमिश्रितम् ॥
 सर्वैश्च भगवन्मन्त्रैरेकैकामाहुतिं यजेत् ।
 नामभिः केशवाद्यैश्च तथा सङ्कर्षणादिभिः ॥
 वैकुण्ठपार्षदं हुत्वा होमशेषं समापयेत् ।
 ततो मङ्गलवादिचैर्यानेर्योक्तैश्च चामरैः ॥
 लाजैर्हरिद्राचूर्णैश्च गन्धैः पुष्पैः सुगन्धिभिः ।
 सुदा विकीरयन् सर्वे बालवृद्धाश्च मध्यमाः ॥
 नार्थश्च रमणैः साङ्गं सुवासिन्धुश्च योषितः ।
 आरोप्य शिविकायान्तु देवकीनन्दनं हरिम् ॥
 अकर्दमां नदीं रम्यां तडागं वा मनोहरम् ।
 गच्छेद्युगाद्दशैवालजलौकादिविवर्जितम् ॥

कुर्यादवभृत् तत्र पावमान्यैः पवितकैः ।
 विष्णुसूक्तैश्च सुस्नात्वा देवान् पितॄंश्च तर्पयेत् ॥
 विचित्राणि च भक्ष्याणि दद्यात्तत्र शुभान्वितः ।
 गृहं गत्वा तथैवेशं पूर्ववत्पूजयेद्द्विजः ॥
 भोजयित्वा ततो विप्रान् दक्षिणाभिश्च तोषयेत् ।
 हिरण्यवस्त्राभरणैराचार्यं पूजयेत्तु सः ॥
 स्वयञ्च पारणां कुर्यात् पुत्रपौत्रसमन्वितः ।
 सायाह्ने समनुप्राप्ते दोलायामर्चयेद्हरिम् ॥
 चतुः स्तम्भां चतुर्धामवितानाद्यैरलङ्कृतम् ।
 धूपैर्दीपैश्चैव रम्यां दोलां सम्यजयेद्द्विजः ॥
 स्तम्भेषु वेदान् मन्त्रांश्च धामस्वभ्यर्च्य कच्छपम् ।
 पादेष्वाशागजान् पीठे सप्तच्छन्दांसि चास्तरे ॥
 प्रणवञ्चातपत्ने तु शेषङ्केतौ खगेश्वरम् ।
 इतिहासपुराणानि सर्वतः परिपूजयेत् ॥
 तस्यां निवेश्य दोलायां वासुदेवं त्रियः पतिम् ।
 उपचारैर्भर्चयित्वा शनैर्दोलाञ्च दोलयेत् ॥
 वेदाद्यैर्ब्रह्मणः सत्यैः सूक्तैरङ्गैर्द्विजोत्तमः ।
 सामगानैः प्रबन्धैश्च गायन् कृष्णं जगद्गुरुम् ॥
 सुवासिन्यो दोलयित्वा वैष्णवान् पूजयेत्ततः ।
 एवं संपूज्य देवेशं पापैर्मुक्तो हरिं व्रजेत् ॥
 दोलायां दर्शनं विष्णोर्महापातकनाशनम् ।
 कोटियागानुजं पुण्यं लभते नात्र संशयः ॥
 शिवब्रह्मादयो देवा नारदाद्या महर्षयः ।
 दीक्षायां दर्शनार्थं वै प्रयान्थनुचरैः सह ॥

गन्धर्वाप्सरसः सर्वा विमानस्थाः सक्किन्नराः ।
 गायन्ति सामगानैश्च दोलायामर्चितं हरिम् ॥
 गवाजप्रसंयुतैर्दीपैर्भक्त्या नीराजनं चरेत् ।
 मरुत्व इन्द्र सूक्तेन मङ्गलाशीर्भिरेव च ॥
 ताम्ब लफलपुष्पाद्यैर्वैष्णवान् भोजयेत्ततः ।
 आशिषीवाचनं कृत्वा नमस्कृत्वा विसर्जयेत् ॥
 एवं संपूजा देवेशं जयन्त्यां मधुसूदनम् ।
 सर्वान् लोकान् जपेत्त्वाशु याति विष्णोः परं पदम् =
 मासि भाद्रपदे शुक्ले द्वादश्यां विष्णुदेवते ।
 अदित्यामुदभूद्विष्णुरुपेन्द्रो वामनोऽव्ययः ॥
 तस्यां स्नानोपवासाद्यमक्षय्यं परिकीर्त्तितम् ।
 श्रीकृष्णजन्मवत् सर्वं कुर्यादत्रापि वैष्णवः ॥
 सर्वान् कामानवाप्नोति विष्णुसायुज्यमाप्नुयात् ॥
 माघमासे तु सप्तम्या मुदिते चैव भास्करे ।
 स्नात्वा नद्यां विधानेन पूजयेत् पुरुषोत्तमम् ॥
 रक्तेषु करवीरैश्च कुमुदेन्द्रीवरादिभिः ।
 मन्त्ररत्ने नार्चयित्वा पायसान्नं निवेदयेत् ॥
 यतश्च गोपा इत्यादि दशसूक्तान्यनुक्रमात् ।
 पुष्पाणि दद्याद्भक्त्या वै प्रत्यृचं वैष्णवोत्तमः ॥
 सच्चस्त्रं शतवारं वा मन्त्रेणापि यर्जयेत्ततः ।
 पञ्चाक्षोमं प्रकुर्वीत तिलैः कृष्णैः सशर्करैः ॥
 वैष्णवैरनुवाकैश्च मन्त्ररत्नेन मन्त्रवित् ।
 त्रैकुण्डपार्षदं हुत्वा शेषकर्म समाचरेत् ॥
 नीराजनं ततो दद्यादयं गौरित्यनेन तु ।

इति वा इति सूक्तेन उपस्थाय जनार्दनम् ॥
 सहस्रनामभिः सुत्वा वैष्णवान् भोजयेत्ततः ।
 गुरुं सम्पूजयेद्भक्त्या भुञ्जीत तद्विविः स ॥ त् ॥
 अधःशायी ब्रह्मचारी जपेद्बालौ समाहितः ।
 एवं सम्पूज्य देवेशं तस्मिन्नहनि वैष्णवः ॥
 त्रिकोटिकुलमुद्धृत्य वैष्णवं पदमाप्नुयात् ।
 द्वादशग्रामपि तस्यां वै यज्ञवराहमच्युतम् ॥
 वैष्णव्या चैव गायत्र्या पूजयेत् प्रयतात्मवान् ।
 महिसाक्षं घृताक्तं वै धूपं दद्यात् प्रयत्नतः ॥
 दद्यादष्टाङ्गदीपं च गवाज्येन च वैष्णवः ।
 सशर्कराजं सूपान्नं मोदकान् क्लसरं तथा ॥
 इक्षुदण्डानि रम्याणि फलाणि च निवेदयेत् ।
 प्रतेमहीति सूक्तेन दद्यात् पुष्पाणि भक्तिमान् ॥
 सर्वैश्च वैष्णवैः सूक्तैश्चरुणा पायसेन वा ।
 मधुसूक्तेन हीतव्यं गायत्र्या विष्णुसंज्ञया ॥
 आज्येन वैष्णवैर्मन्त्रैः त्रिशतं त्रिभिरेव तु ।
 वैकुण्ठपार्षदं हुत्वा होमशेषं समापयेत् ॥
 भोजयेद् ब्राह्मणान् भक्त्या गुरुं चापि प्रपूजयेत् ।
 सर्वयज्ञेषु यत्पुण्यं सर्वदानेषु यत्फलम् ॥
 तत्फलं लभते मर्त्यो विष्णुसायुज्यमाप्नुयात् ।
 कीदण्डस्थे दिनकरे तस्मिन्नासि निरन्तरम् ॥
 अरुणोदयवेलायां प्रातः स्नानं समाचरेत् ।
 तर्पयित्वा विधानेन कृतकृत्यः समाहितः ॥
 नारायणं जगन्नाथ मर्चयेद्विधिवद् द्विजः ।

पौरुषेण विधानेन मूलमन्त्रेण वा यजित् ॥
 शतपत्रैश्च जातीभिस्तुलसीविल्वपुष्करैः ।
 गन्धैर्धूपैश्च दीपैश्च नैवेद्यैर्विविधैरपि ॥
 पायसान्नं शर्करान्नं मुद्गान्नं सद्यतं हविः ।
 सुवासितञ्च दध्यन्नमूपान् मधुमिश्रितान् ॥
 मोदकान् पृथुकान् लाजान् शक्कुलीचणकानपि ।
 विविधानि च भक्ष्याणि फलानि च निवेदयेत् ॥
 वेदपारायणेनैव मासमेकं निरन्तरम् ।
 ऋचां दशसहस्राणि ऋचां पञ्चशतानि च ॥
 ऋचामशीतिपादश्च पारायणं प्रकीर्त्तितम् ।
 वेदपारायणेनैव प्रत्यृचं कुसुमान्यजित् ॥
 रात्रौ होमं प्रकुर्वीत तिलैर्ब्रीहिभिरेव वा ।
 सर्ववेदेष्वशक्तस्तु होमकर्म्मणि वैश्वः ॥
 वैश्ववैरनुवाकैर्वा प्रत्यहं जुहुयाद्बुधः ।
 यजुषापि तथा साम्ना शक्त्या पुष्याञ्जलिं चरेत् ॥
 अशक्तो यस्तु वेदेन प्रतिवासरमच्युतम् ।
 मूलमन्त्रेण सहस्रं दद्यात् पुष्याञ्जलिं द्विजः ॥
 तेनैव जुहुयाद्भक्त्या सहस्रं वक्त्रिमण्डले ।
 अथवा रघुनाथस्य चारित्र्येण महात्मनः ॥
 प्रतिस्त्रीकेन पुष्याणि दद्यान्मासं निरन्तरम् ।
 अधःशायी ब्रह्मचारी सकृद्भोजी भवेद्द्विजः ॥
 मासान्ते तु विशेषेण पूजयद् वैश्ववान् द्विजान् ।
 एवमभ्यर्च्य गोविन्दं धनुर्मासे निरन्तरम् ॥
 दिने दिने वैश्ववेद्या फलं प्राप्नोत्यसंशयः ।

यं यं कामयते चित्ते तन्तमाप्नोति पूरुषः ॥
 महद्भिः पापकैर्मुक्तो विष्णुलोके महीयते ।
 तपोमासुप्रदिते भानौ मासमेकं निरन्तरम् ॥
 स्नात्वा नदग्रां तडागे वा तर्पयेत्पतिमद्युतम् ।
 अर्चयेन्माधवं नित्यं तन्मन्त्रेणैव तत्र वै ॥
 मन्त्ररत्नेण वा नित्यं माधवीचूतचम्पकैः ।
 मण्डपानि विचित्राणि शर्कराजप्रयुतानि च ॥
 शाख्यन्नं दधिसंयुक्तं मोदकांश्च निवेदयेत् ।
 वैष्णवैः पावमानैश्च जुय्यात् पुष्पाञ्जलिं ततः ॥
 तिलैश्च जुहुयाद्ब्रह्मै मधुशर्करमिश्रितैः ।
 प्रत्यृचं पूरुषसूक्तेन श्रीसूक्तेनापि वैष्णवः ॥
 सहस्रं मूलमन्त्रेण तन्मन्त्रेणापि वै द्विजः ।
 सहस्रं वा शतं वापि शक्त्या च जुहुयाद् बुधः ॥
 यज्ञे यज्ञमिति ऋचा दीपान्नीराजयेत्ततः ।
 रालौ दोलार्चनं कुय्याद्वैष्णवैर्द्विजसत्तमैः ॥
 मासान्ते भोजयेद्विप्रान् वासोऽलङ्कारभूषणैः ।
 एवं सम्पूजिते तस्मिन् प्रसन्नोऽभ्युज्जनार्दनः ॥
 ददाति स्वपदं दिव्यं योगिगम्यं सनातनम् ।
 फाल्गुण्यां पौर्णमास्यां वै उदिते च निशाकरे ॥
 उपोष्य विधिवद्भक्तिं पूजयेद्वैष्णवोत्तमः
 तिलैश्च करवीरैश्च कर्णिकारैश्च पाटलैः ॥
 कुन्दसहस्रकुसुमैर्यजत् तं कमलापतिम् ।
 विष्णुसूक्तैः प्रत्यृचं च चरुणान्येन मन्त्रतः ॥
 ब्रह्मा देवानामनेन दीपान्नीराजयेत्ततः ।

प्रसन्नो नित्यमनेन उपस्थाय सनातनम् ।
 वैष्णवान् भोजयेच्छक्त्या भुञ्जीयाद्वाग्यतः स्वयम् ॥
 एवं सम्पूज्य देवेशं तस्यां रात्रौ सनातनम् ।
 षष्टिवर्षसहस्रस्य पूजामाप्नोत्वसंशयः ॥
 एवं सम्पूजयेद्विष्णुं निमित्तेषु विशेषतः ।
 यथाकालं यथावर्णं यथाशक्त्या यथाबलम् ॥
 यथोक्तपुष्पालाभेतु तुलस्या वै समर्चयेत् ।
 नैवेद्यस्याप्यलाभे तु हविष्यं वा निवेदयेत् ॥
 सूक्तानि वैष्णवान्येव सूक्तालाभे यथा यजेत् ।
 एकेन वा पौरुषेण सूक्तेन जुहुयात्तथा ॥
 सर्वत्राजत्रं प्रशस्तं स्वाद्योमद्रव्यादयलाभतः ।
 मन्त्रालाभे मूलमन्त्रं सर्वतन्त्रेषु यो यजेत् ॥
 उपस्थानन्तु सर्वत्र तद्विष्णोरिति वा ऋचा ।
 नौराजनन्तु सर्वत्र श्रिये जातेत्यनेन वा ॥
 तत्तत्कालोचितं सर्वं मनसा वापि पूजयेत् ।
 तुलसीमिश्रितं तोयं भक्त्या वापि समर्पयेत् ॥
 सर्वेष्वेतेषु निमित्तेषु महाभागवतोत्तमान् ।
 संपूज्य परिपूर्णत्वमाप्नोत्वन्न न संशयः ॥
 इति हारीतकृतौ विशिष्टपरमधर्मशास्त्रे भगवन्नित्य-
 नैमित्तिकविधिर्नाम पञ्चमोऽध्यायः ।

हारीत उवाच ।

महीत्सवविधिं कुर्याद्देवस्य परमात्मनः ॥
 ग्रामार्चायाः प्रकुर्वीत यथोक्तविधिना नृप ॥

यात्रोत्सवे कृते विष्णोः श्रुतिस्मृत्युक्तमार्गतः ॥
 अनावृष्ट्यग्निदुर्भिक्षभयं नास्त्यत्र किञ्चन ।
 वारिजं वातजं वाग्निसर्पविद्युद्विषत्कृतम् ॥
 महारोगग्रहेष्वैव यज्ञयं पामवासिनाम् ।
 कृते महोत्सवे तत्र भयं नास्ति न संशयः ॥
 तस्य दासा भविष्यन्ति नानाजनपदेश्वराः ।
 सार्वभौमो भवेद्राजा भक्त्या कृत्वा महोत्सवम् ॥
 नवाङ्गिकं च सप्ताहं पञ्चाहं प्रत्यहं तथा ।
 सम्बत्सरे ऋतौ मासि पक्षे कुर्यात् क्रमेण तु ॥
 तस्मिन्नादौ शुभदिने स्वस्तिवाचनपूर्वकम् ।
 अङ्कुरार्पणमादौ तु गरुत्मत्केतुमुच्छयेत् ॥
 याश्च षडित्योषधयः केतुको वेद इत्यपि ।
 अश्वत्थाख्यग्रमीगर्भशुभामरणिमाहरेत् ॥
 निर्मथीतेति सूक्तेन तथैवासीदमीति च ।
 आभ्यां च प्रत्यृचं तस्मिन्निधाधानादि पूर्वव्रतम् ॥
 चर्वाज्यैरयमन्नीति उपस्थायार्चयेत्तथा ।
 तदग्निं संगृहेत्तावदुत्सवः परिपूर्यते ॥
 दीक्षितः स भवेत्तावदाचार्यो विजितेन्द्रियः ।
 वेदवेदाङ्गविष्णोर्वातस्मार्तकर्मविधानवत् ॥
 महाभागवतो विप्रस्तान्त्रिकः सर्वकर्मसु ।
 लौकिके वा प्रकुर्वीत मथिताग्निं चेद्यदि ॥
 आभ्यामेव च सूक्ताभ्यामग्नौ देवं यजेदुबधः ।
 प्रातः स्मार्तविधानेन धौतवस्त्रोर्ध्वपुण्ड्रधृत् ॥
 ऋत्विग्भिर्ब्राह्मणैर्दान्तेर्यागभूमिं विशेदगुरुः ।

देवालयस्य मध्ये तु वेदिं रम्यां प्रकल्पयेत् ॥
 अङ्कुरार्पणपात्रैश्च भद्रकुम्भैरलङ्क्यताम् ।
 वितानकुसुमाद्युक्तां कृत्वा तत्र सुखासने ॥
 महोत्सवाहं विम्बं च निवेश्यास्मिन् प्रपूजयेत् ।
 श्रीभूतिलादिसंयुक्तं नित्यैः परिजनैर्वृतम् ॥
 मन्तरब्रविधानेन पूजयित्वा जगद्गुरुम् ।
 इमे विप्रस्येत्यादिभिः स्त्रिभिः सूक्तैश्च पूजयेत् ॥
 सुरभीणि च पुष्पाणि प्रत्यूचं विनिवेदयेत् ॥
 चतुर्दिक्षु च चत्वारो ब्राह्मणा मन्त्रवित्तमाः ।
 वाराहं नारसिंहं च वामनं राघवं मनुम् ॥
 ईशान्यादिषु चत्वारो विष्णुमन्त्रान् विदिक्षु च ।
 वेद्या दक्षिणतः कुण्डं लक्षणाख्यं च तत्र तु ॥
 हुताशनं प्रतिष्ठाप्य इध्माधानानिकं चरेत् ।
 सर्वैश्च वैष्णवैः सूक्तैश्चरुं तिलविमिश्रितम् ।
 प्रत्यूचं जुहुयाद्ब्रह्मो मध्वाजग्गुहमिश्रितम् ॥
 आज्यं श्रीभूमिसूक्ताभ्यां त्वं सोम इति पायसम् ।
 पूर्वोक्तैर्वैष्णवैर्मन्त्रैस्त्रिलैर्ग्रीहिभिरेव वा ॥
 प्रत्येकं जुहुयात्पश्चादष्टोत्तरशतं क्रमात् ।
 वैकुण्ठपार्षदं हुत्वा होमशेषं समापयेत् ॥
 सुदध्मन्नं फलयुतं पानकञ्च निवेदयेत् ।
 ताम्बूलञ्च समाम्याथ ऋत्विजयापि पूजयेत् ॥
 ततः स्यन्दनमानीय पताकाच्छत्रसंयुतम् ।
 श्वेतैः सलक्षणैरुद्ययानमश्वैः प्रकल्पितैः ॥
 वस्त्रपुष्पमणिलवणभूषितं तत्र चित्रितम् ॥

तस्मिन् मृदुतरस्रक्ष्णपर्यङ्कं स्थाप्य देशिकः ॥
 तस्मिन्निवेश्य देवेशं देवीभ्यां सहितं हरिम् ।
 अर्चयेद् गन्धपुष्पाद्यैर्धूपदीपादिभिस्तथा ॥
 रथचक्रेषु वेदांश्च धर्मादीनपि पूजयेत् ।
 आभारशक्तिमाधारे ईषादण्डे पुराणकम् ॥
 ष्ण्डांसि कूवरे सप्त पर्यङ्के मुजगाधिपम् ।
 हृयेषु चतुरो मन्त्रान् योक्तेष्वङ्गानि षट्च वै ॥
 ध्वजे पताकराजानं ह्वयेऽनन्तं स्वराणि तु ।
 तालवृन्ते चामरे च अक्षराणि च पूजयेत् ॥
 अभ्यर्च्यैवं रथं दिव्यं घृष्टात् संपूजयेद्हरिम् ।
 दिक्पालावरणांश्चैवमर्चयेद्द्विह सर्वतः ॥
 जीमूतस्येति सूक्तेन तत्र पुष्पाञ्जलिं चरेत् ।
 मरुत्वानिन्देति सूक्तेन छत्वा नीराजनं ततः ॥
 वनस्पतीति सूक्तेन वादयेत्पटहादिकम् ।
 गीतैर्नृत्यैश्च वादित्रैः पुण्यस्तोत्रैर्मनोहरैः ॥
 हृयैर्गजैः स्यन्दनैश्च परितस्तर्पयेत्प्रभुम् ।
 ऋत्विजः पुरतो वेदानङ्गानि च जपेत्तदा ॥
 गायेत् सामानि भक्त्या वै पुरतः पार्श्वतो हरिः ।
 कुङ्कुमैः कुसुमैर्लाजैर्विकिरन्वै समन्ततः ॥
 खलङ्कतेषु विधिषु पर्यटन् सेवयेत्प्रभुम् ।
 गृहद्वारेषु मार्गेषु भक्ष्यैरिच्छुभिरेव च ॥
 कुसुमैर्धूपदीपैश्च ताम्बूलैश्चापि सेवयेत् ।
 एवं निवेश्य देवेशं पुनर्गृहं निवेशयेत् ॥
 तमभि प्रगायतेति जपन् सुक्तं निवेशयेत् ।

प्रसन्नाज मित्यनेन दीपान्नौ राजये सतः ॥
 पौठे निवेश्य देवेशमुपचारान् समर्पयेत् ।
 वयमुपेत्य ध्यायेम आशीषो वाचनं चरेत् ॥
 अनेन विधिना कुयर्गदुत्सवं प्रतिवासरम् ।
 जपैर्होमै स्तथा दानैर्विप्राणां भोजनैरपि ॥
 समाप्ते चोत्सवे विष्णोः कुयर्गदवभृथं शुभम् ।
 नदीं खातं तडागं वा देवेन सहितो व्रजेत् ॥
 स्यन्दनादिषु यानेषु स्थिता नार्यः स्वलङ्घिताः ।
 पुरुषाश्च हरिद्राश्च चूर्णादीन् विकिरन्मथः ॥
 कुयर्गदवभृतं तत्र विगिष्टैर्ब्राह्मणैः सह ।
 वासुदेवोत्सवे ज्ञानमश्नमेधफलं लभेत् ॥
 स्नात्वा सन्तप्य देवादीन् प्रविश्य हरिमन्दिरम् ।
 यजेतावभृथेष्टिञ्च अस्य वामेति सूक्ततः ॥
 चरुमाजत्रं तिलैर्वापि अनुवाकैश्च वैष्णवैः ।
 एवं हुत्वावभृथेष्टिं वै वैष्णवान् भोजयेत्ततः ॥
 गुरुञ्च ऋत्विजश्चैव पूजयेद्भक्तित स्ततः ।
 पिशासीमित्यध्यायेन कुयर्गात् स्वस्त्ययनं हरैः ॥
 इच्छन्ति त्वेत्य ध्यानेन प्रत्यृचञ्च हयेन च ।
 अष्टोत्तरशतं जुहुयात्कुसुमैरेव वैष्णवः ॥
 हिरण्यगर्भसूक्तेन तथैवाजत्रं द्विजोत्तमः ।
 पुनरेव तु होतव्यं हुत्वा वैकुण्ठपार्षदम् ॥
 होमशेषं समाप्याथ वैष्णवान् भोजयेदपि ।
 सर्वयज्ञसमाप्तौ तु पुण्ययागं समाचरेत् ॥
 सर्वं सम्पूर्णतामेति परितुष्टो जनादेनः ।

एवं महीत्सवं कुर्यात्प्रत्यब्दं परमात्मनः ॥
 अथ नित्योत्सवे पूजा होमश्चान् विधीयते ।
 शिविकायां निवेश्येष्टं पूजयित्वा विधानतः ॥
 तत्र चामरवादितभृङ्गारैः स्तालवृन्तकैः ।
 दीपिकाभि रनेकाभिर्दूर्वाग्रकुसुमाक्षतैः ॥
 फलमोदकहस्ताभिर्नारीभिः समलङ्कृतम् ।
 देवस्थायतनं रम्यं त्रिः प्रदक्षिणमाचरेत् ॥
 तत्तन्मन्त्रान् जपेद्दिक्षु सर्वांसु द्विजपुङ्गवाः ।
 बलिञ्च निक्षिपेत्तासु देवानुद्दिश्य पूर्वतः ॥
 प्राचीं विश्वजिते सूक्तं अग्ने तव अनन्तरम् ।
 याम्ये परे इमां सन्तु मोषुणस्तु तदन्तरम् ॥
 यच्चिदेति प्रतीच्यान्तु विहिहोत्येत्यनन्तरम् ।
 स सोम इति सौम्यान्तु कद्रुद्रायेत्यनन्तरम् ॥
 प्रजापतिं तत्रा चोर्ध्वमधश्च पृथिवीं क्षिपेत् ।
 एवं दिक्षु बलिं दत्त्वा परिणीय जनार्दनम् ॥
 स्तुतिभिः पुष्कलाभिश्च भवनं सम्प्रवेशयेत् ।
 पीठे निवेश्य देवेशं पूजयित्वा विधानतः ॥
 विहिसीतादिसूक्तेन दद्यात् पुष्पाणि शार्ङ्गिणि ।
 नीराजनं ततो दद्यात् ध्रुवसूक्तेन वैष्णवः ॥
 शाययित्वा च शय्यायां दद्यात् पुष्पाणि मन्त्रतः ॥
 इमं महेति सूक्ताभ्यां पूजयेत् विष्णुमव्ययम् ॥
 सौदर्शनेन मन्त्रेण रक्षां कुर्यात्समन्ततः ॥
 एवं नित्योत्सवं कुर्याद्द्राक्षी चाहनि सर्वदा ।
 गुरुणामन्त्यदिवसे भगवज्जन्मवासरे ॥

कार्त्तिक्यां श्रावणे वापि कुर्यादिष्टिश्च वैष्णवोम् ।
 हपोथ पूर्वदिवसे दीक्षितः सुसमाहितः ॥
 स्वस्तिवाचनपूर्वेण कारयेद्गुरारपणम् ।
 नद्यां स्नात्वा च ऋत्विग्भिस्तुभिर्वेदपारगैः ॥
 यौरुषेण विधानेन पजयेत् पुरुषोत्तमम् ।
 गन्धैर्नानाविधैः पुष्पैर्धूपैर्दीपैर्निवेदनैः ॥
 फलेषु भक्ष्यभोजैश्च ताम्बूलैः प्रपजयेत् ।
 अर्घ्याद्यैरुपचारैस्तु सूक्तान्ते पजयेत्परिम् ॥
 अध्यायान्ते मण्डलान्ते नैवेदेयैर्विविधैरपि ।
 पजयित्वा हरिं भक्त्या वैष्णवान् भोजयेत्तथा ॥
 आज्येन चरुणा वापि तिलैः पद्मैरथापि वा ।
 समिद्धिर्वस्त्रपत्रैर्वा होमं कुर्वीत वैष्णवः ॥
 यज्ञरूपं हरिं ध्यायन् प्रत्यृचं वेदसंहिताम् ।
 होमः समाप्यते यावत्तावद्द्वै दीक्षितो भवेत् ॥
 जुहुयाद्देवैर्गार्हपत्यो सोऽग्निमभ्यर्च्य भूपते ! ।
 अग्निरक्षणमप्युक्तं यावदिष्टिः समाप्यते ॥
 विशिष्टान् वैष्णवान् विप्रान् भोजयेत्प्रतिवासरम् ।
 ऋत्विजश्च पठेत्तावच्चतुर्मन्त्रान् समाहितः ॥
 यजेदवभृथेष्टिं च पावमान्यैश्च वैष्णवैः ।
 अन्ते संपूजयेद्विप्रान् वासोऽलङ्कारभूषणैः ॥
 ऋत्विजश्च गुरुं चैव पूजयेच्च विशेषतः ।
 एवमिष्टिन्तु यः कुर्याद्वैष्णवीं वैष्णवोत्तमः ॥
 ऋतूनां दशकोटीनां फलं प्राप्नोत्यसंशयः ।
 यस्मिन्देवेशे वैष्णवेष्ट्या पूजितो मधुसूदनः ॥

दुर्मिच्छरोगाग्निभयं तस्मिन् नास्ति न संशयः ।
 अशक्तः सर्वदेवेन कर्तुं मिष्टिं च वैष्णवीम् ॥
 सर्वेषु वैष्णवैः सूक्तैर्जुहुयात्प्रत्यृचं हविः ।
 तैरेव पुष्पाक्षलिं च कुर्यादिष्ट्याः प्रपूर्त्तये ॥
 अथवा मूलमन्त्रं तु लक्षं जप्त्वा हुताग्ने ।
 अयुतं जुहुयात्तद्वत्पुष्पाणि च सनातने ॥
 इष्टिः संपूर्णतां याति सर्ववेदाः सदक्षिणाः ।
 एवमिष्टिं प्रकुर्वीत प्रत्यब्दं वैष्णवोत्तमः ॥
 तुष्ट्यर्थं वासुदेवस्य वंशस्योज्जीवनाय च ।
 हृद्ध्यर्थमपि लोकस्य देवतानां हिताय च ॥
 पिता वा यदि वा माता स्नाता वान्ये सुहृज्जनाः ।
 यदि पञ्चत्वमापन्नाः कथं कुर्याद्विजोत्तमः ॥
 कनिष्ठवर्जमेवात्र वपनं सुनिभिः स्मृतम् ।
 स्नात्वाचम्य विधानेन कारयेत् पूजनं हरेः ।
 रङ्गवत्यादिभिस्तत्र कुर्यात् सर्वत्र मङ्गलम् ॥
 रोदनं वर्जयित्वैव गोमयेन शुचि स्थलम् ।
 बिलिप्य मण्डले तत्र धान्यस्योपर्युलूखलम् ॥
 कलशांस्तु चतुर्दिक्षु तण्डुलोपरि निक्षिपेत् ।
 हिरण्यपञ्चगव्यानि पञ्चत्वक्पल्लवान् न्यसेत् ॥
 वाससा तन्तुना वापि वेष्टयेत् त्रिः प्रदक्षिणम् ।
 उलूखले वासुदेवं कलशेषु क्रमेण च ॥
 प्रदुग्धं मनिरुद्वच्च सङ्कर्षणं मधोक्षजम् ।
 सम्पूज्य गन्धपुष्पादेर्भक्त्या भक्ष्यं निवेदयेत् ॥
 अभ्यर्च्य मुसलं पुष्पैर्गायत्र्या प्रणवेन च ।

हरिद्रामवह्न्यास्तु परोमात्रेति वे जपन् ॥
 भगवन्मन्दिरे विष्णुं हरिद्रादैः प्रपूजयेत् ।
 पितुः शरीरं विधिवत् स्नापयेत्कलशोदकैः ॥
 तिलैश्च पञ्चगव्यैश्च गायत्र्या वैष्णवेन च ।
 उद्धृत्य सर्वकर्मणेति स्नापयेत्पितरं सुतः ॥
 नारायणाणुवाकेन चैवं स्नाप्य ततः पितुः ।
 धीतवस्त्रञ्च सम्बेष्ट्य भूषणैर्भूषयेत्ततः ॥
 गन्धमाख्यै रत्नङ्घृत्य शुची देशे कुशोत्तरे ।
 तिलोपरि विधायैनं वस्त्रं हित्वान्यतः सुतम् ॥
 धारयेदुत्तरीये द्वे यावत्कर्म समाप्यते ।
 हुत्वैवोपासनं तस्य आद्रं यज्ञीयकाष्ठकैः ॥
 शिविकां कारयित्वाथ वस्त्रमूल्यादिभिः शुभाम् ।
 तस्मिन्नेवेश्य तं प्रेतं बाह्वृकान्वरयेत्ततः ॥
 स्ववर्णवैष्णवानेव पूजयेत् स्वर्णदक्षिणैः ।
 बह्वेयुस्तेऽपि भक्त्या तं घठन् विष्णुस्तवान् मुदा ॥
 हरिद्रालाजपुष्पाणि विकिरन् वैष्णवा मुदा ।
 वादितृमृत्युगीताद्यैर्ब्रजियुः कीर्तयन् हरिम् ।
 हुताग्निमघतः कृत्वा गच्छेयुस्तस्य बान्धवाः ॥
 बाह्वृकानामलाभे तु शकटे गोहृषान्विते ।
 निवेश्य शिविकां रम्यां ब्रजियुर्नगराह्वहिः ॥
 दक्षिणेन मृतं शुद्धं पुरहारेण निर्हरेत् ।
 पश्चिमोत्तरपूर्वेषु यथासङ्ग्रहं द्विजातयः ॥
 प्राग्द्वारं सर्ववर्णानां न निषिद्धं कदाचन ।
 गत्वा शुभतरं देशं रम्यं शुभजलान्वितम् ॥

यज्ञवृक्षसमाकीर्णं ममेध्यादिविवर्जितम् ।
 स्वातयेत्तत्र कुण्डं तु निम्नं हस्तत्रयं तदा ।
 हाभ्यान्निभिर्वा विस्तारं चतुरायतमेव च ॥
 ततः संमार्जनं कृत्वा गोमयान्वितवारिणा ।
 सम्प्रोक्ष्य यज्ञियैः काष्ठैः स्थितिं कुर्याद्यथाविधि ॥
 आस्तीर्य दक्षिणायमेवमेनाजिनमनुत्तमम् ।
 तस्मिन्नास्तीर्य दर्भास्तु विकीर्य च तिलांस्तथा ॥
 तस्मिन्निवेश्य तं देवं घृताक्तं नववस्त्रकम् ।
 ईषद्वौतं नवं श्वेतं सदाशयमवारितम् ॥
 अहतं तद्विजानीया हैवे पित्रे च कर्माणि ।
 परिषिञ्च्य चिते पश्चादपोऽप्यस्नानितीत्यृचा ॥
 परिस्तीर्य शुभैर्दर्भैरपसव्येन सव्यतः ।
 उरस्यग्निं निधायास्य पात्रासादानमाचरेत् ॥
 प्रोक्षणं चमसाज्ये च चरुमिक्षुवौ तथा ।
 असाद्योक्तविधानेन इध्माधानात् तमाचरेत् ॥
 खण्डोक्तविधानेन हुत्वा सर्वमशेषतः ।
 पश्चादाज्ययुतं हव्यं जुहुयादुपवीतवान् ॥
 सोमानमित्योदनेन प्रत्यृचं तत आज्यतः ।
 तं महेन्द्रेति सूक्तेन हुत्वा प्रत्यृचमेव च ॥
 एष इत्यनुवाकाभ्यां पृषदाज्यं यजेत्ततः ।
 सर्वैश्च वैष्णवैर्मन्त्रैः पृथगष्टोत्तरं शतम् ॥
 तिलैश्च जुहुयात्पादमष्टाविंशतिमेव वा ।
 एकैकामाहुतिं पश्चाद्वैकुण्ठपार्षदं यजेत् ॥
 ब्रह्ममेध इति प्रोक्तं मुनिभिर्ब्रह्मतत्परैः ।

महाभागवतानां वै कर्तव्यमिदमुत्तमम् ॥
 केनैवापितसर्वाङ्गं शशिभं मङ्गलाहयम् ।
 न तथा दापयेद्विद्वान् ब्रह्ममेधविधिं विना ॥
 परमावगतेनापि कर्त्तव्यं हि दिजन्मनः ।
 द्रव्यालाभेऽपि होतव्यं यज्ञियैश्च प्रसूनकैः ॥
 शूद्रस्यापि विशिष्टस्य परमेकान्तिनस्तथा ।
 स्वाहाकारश्च वेदश्च हित्वा पुष्पैर्यजिच्छुभैः ॥
 तूष्णीमद्भिः परीषिच्य परिस्तीर्य कुशैस्तिलैः ।
 नामभिः केशवाद्यैश्च तथा सङ्घर्षणादिभिः ॥
 मत्स्रप्रकूर्मादिभिश्चैव वेदार्थोक्तप्रबन्धकैः ।
 नमोऽन्तमेव जुहुयात् स्वाहाकारं विवर्जयेत् ॥
 अमन्त्रकं प्रकुर्वीत शूद्रः सर्वमशेषतः ।
 दन्धा शरीरं विधिवद्वैष्णवस्य महात्मनः ॥
 यन्मरणं तदवभृतमिति मत्वा विचक्षणः ।
 स्नानार्थं पुण्यसलिलं व्रजिङ्गामवतैः सह ॥
 अनुलिप्य घृतं सर्वं गोमयं वा तिलैः सह ।
 दूर्वाग्रैरक्षतैर्लाजैः स्नानं कुर्वीत मङ्गलम् ॥
 खण्डघ्नोक्तविधानेन तस्य पुत्राः स्वगोत्रजाः ।
 पिण्डोदकप्रदानाद्यं सर्वमप्यौर्ध्वदैहिकम् ॥
 निर्वर्त्य विधिना धर्मं सामान्येनावशेषतः ।
 विशिष्टं परमं धर्मं नारायणबलिं ततः ॥
 प्रकुर्याद्वैष्णवैः साहं यथाशास्त्रं मतन्द्रितः ।
 निमन्त्रयेत्त पूर्वेदुर्ब्राह्मणान् वैष्णवान् शुभान् ॥
 ऋतुविंशतिसंख्याकान् महाभागवतोत्तमः ।

केशवादीन् समुद्दिश्य चतुर्विंशति वैष्णवान् ॥
 रात्रौ निमग्न्य सम्पूज्य तैः साध्वं विजितेन्द्रियः ।
 प्रातरुत्थाय तैर्गत्वा नदीं पुण्यजलान्विताम् ॥
 धात्रीफलानुलिप्ताङ्गी निमज्ज्य विमले जले ।
 जपन् वै वैष्णवान् सूक्तान् स्नानं कुर्वीत वै द्विजः ॥
 वैकुण्ठतर्पणं कुर्यात् कुसुमेः सतिलाक्षतैः ।
 गृहं गत्वाचयेद्देवं सर्वावरणसंयुतम् ॥
 सुमन्थपुष्पैर्विविधैर्गन्धैर्धूपैश्च दीपकैः ।
 नैवेदैर्भक्ष्यभोजैश्च फलैर्नीराजनैरपि ॥
 अर्चयित्वा विधानेन मूलमन्त्रेण वैष्णवः ।
 पुरतोऽग्निं प्रतिष्ठाप्य दध्नाधानं समाचरेत् ॥
 चक्रं सशर्कराजग्रन्तु जुहुयादङ्गिमण्डले ।
 प्रत्यृचं वैष्णवैः सूक्तैः केशवादैश्च नामभिः ॥
 हुत्वाथ वैष्णवैर्मन्त्रैः पृथगष्टोत्तरं शतम् ।
 गत्राजिनैव जुहुयाच्चतुर्भिर्वैष्णवोत्तमः ॥
 वैकुण्ठपार्षदं हुत्वा होमशेषं समापयेत् ।
 अग्नौ रुत्तरभागेन गोमयेनानुलिप्य च ॥
 आस्तीर्य्य दर्भान् प्राग्गन्धान् चतुर्विंशतिसंख्यया ।
 उदक् प्रावणिकेनैव केशवादिक्रमेण तु ॥
 अभ्यर्च्य गन्धपुष्पादैश्च स्तुतमन्त्रैः पृथक् पृथक् ।
 मध्वाज्रतिलमिश्रेण चरुणा पायसेन वा ॥
 कुशेषु तेषु दद्यात्तु पिण्डान् तीर्थं विधानतः ।
 स्वाहाकारेण मनसा केशवादीन् क्रमेण वै ॥
 दत्त्वा पिण्डान् समभ्यर्च्य गन्धपुष्पाद्यतोदकैः ।

नित्यमभ्यर्थं मुक्तेभ्यो वैष्णवेभ्यस्तथैव च ॥
 दद्यात् पिण्डत्रयं चैव तेषां दक्षिणतः क्रमात् ।
 विष्णोर्नु केन सूक्तेन उपस्थानजपं तथा ॥
 प्रदक्षिणं नमस्कारं कृत्वा भक्त्याथ वैष्णवः ।
 पिण्डांस्तु सलिले दत्त्वा स्नात्वा संपूज्य केशवम् ॥
 ब्राह्मणान् भोजयेत्पश्चात्पादप्रक्षालनादिभिः ।
 अर्घ्याद्यैर्गन्धपुष्पाद्यैर्वसोऽलङ्कारभूषणैः ॥
 केशवादीन् समुद्दिश्य नित्यान् मुक्तांश्च वैष्णवान् ।
 संपूज्य विधिवद्भक्त्या महाभागवतोत्तमान् ॥
 पायसं सगुडं साजं शुक्लान्नं पानकैः फलैः ।
 सम्भोज्य विप्रानाचान्तान् प्रणिपत्य विसर्जयेत् ॥
 हविष्यञ्च सक्तदमुक्ता भूमौ दद्यात् कुयोत्तरे ।
 अयं नारायणबलिर्मुनिभिः सम्प्रकीर्तितः ॥
 स्वर्गस्थानां च सर्वेषां कर्त्तव्यो वैष्णवोत्तमैः ।
 अलाभे चैव विप्रेषु वैष्णवेष्वप्यशक्तितः ॥
 सर्वं कृत्वा विधानेन जपहोमार्चनादिकम् ।
 केशवादीन् समुद्दिश्य नित्यान् मुक्तांश्च वैष्णवान् ॥
 एकं वा भोजयेद्द्विप्रं महाभागवतोत्तमम् ।
 श्रुतिस्मृत्युदितं धर्मं विगिष्टाद्यः समाचरेत् ॥
 वैष्णवं परमं धर्मं महाभागवतोत्तमम् ।
 तस्मिन् संपूजिते विप्रे सर्वं संपूजितं जगत् ॥
 तस्माद्भागवतश्रेष्ठमेकं वापि सुपूजयेत् ।
 हरिश्च देवतार्थैव पितरश्च महर्षयः ॥
 तस्मिन् संपूजिते विप्रे तुष्यन्त्येव न संशयः ।

अर्चनं मन्त्रपठनं ध्यानं होमश्च वन्दनम् ॥
 मन्त्रार्थचिन्तनं योगी वैष्णवानाञ्च पूजनम् ।
 प्रसादतीर्थसेवा च नवेजप्राकर्म्म उच्यते ।
 पञ्चसंस्कारसम्पन्नो नवेजप्राकर्म्मकारकः ॥
 आकारत्रयसम्पन्नो महाभागवतोत्तमः ।
 आद्यानामप्यलाभेतु एकं नारायणं बलिम् ॥
 कुर्वीत परया भक्त्या वैकुण्ठपदमाप्नुयात् ।
 नित्यञ्च प्रतिमासञ्च पित्रोः आद्यं विधानतः ॥
 सोदकुम्भं प्रदद्यात्तु यावदिष्ट्यान्तिकं द्विजः ।
 प्रत्यब्दं पार्वण्यश्च मातापितृभ्योऽर्चयेत् ॥
 अर्चयित्वाऽप्युतं भक्त्या पश्चात् कुर्याद्विधानतः ।
 वैष्णवानेव विप्रास्तु सर्वकर्म्मसु योजयेत् ॥
 सर्वत्रावैष्णवान् विप्रान् पतितानिब सन्त्यजेत् ।
 शङ्खचक्रविहीनास्तु देवतान्तरपूजकाः ।
 द्वादशीविमुखा विप्राः शैवाश्चावैष्णवाः स्मृताः ॥
 अवैष्णवानां संसर्गात् पूजनाद्वन्दनादपि ।
 यजनाध्यापनात्मनो वैष्णवत्वाच्चुपतो भवेत् ॥
 श्रुतिस्मृत्युदितं धर्मं नातिक्रम्याचरेत्सदा ।
 स्वशास्त्रोक्तविधानेन वैकुण्ठार्चनपूर्वकम् ॥
 कर्तृत्वफलसङ्गित्वे परित्यज्य समाचरेत् ।
 धर्मस्य कर्ता भोक्ता च परमात्मा सनातनः ॥
 अधर्मं मनसा वाचा कर्मणापि त्यजेत्सदा ।
 अकृत्यकरणादिप्रः कृत्यस्माकरणादपि ॥
 अनियमाद्येन्द्रियाणां सद्यः पतनं नृच्छति ।

अणिगं मनसा यच्च पापमेवाभिचितयेत् ॥
 कल्पकोटिसहस्राणि निरयं वै स मच्छति ।
 यस्तु वाचा वदेत्पाप मसत्यक्रयनादिकम् ॥
 कल्पायुतसहस्राणि तिर्गन्धोनिषु जायते ।
 अस्त्वयं कुरुते नित्यं चापल्यत्करणादिभिः ॥
 युगकोटिसहस्राणि भिष्ठयां जायते किमिः ।
 दान्तः क्वचि स्तपस्त्री च सत्यवाग्विजितेन्द्रियः ॥
 स स्तत्त्विकः अमयुतः सुरयोनिषु जायते ।
 अस्त्वर्थकामनिरतः सदा विषयचापलः ॥
 स राजसो मरुथेषु भूयो भूयोऽभिजायते ।
 क्रोधो प्रमाद्वान् दम्भो नास्तिको विषरौतसाक् ॥
 निद्रास्तु क्षामसो याति बहुशो मृगपक्षिताम् ।
 महापापश्चातिपापं प्राप्तकक्षोपपातकम् ।
 प्राप्तकृष्णं नरः कृत्वा नरकान् याति दारुणान् ॥
 तामिस्र मन्त्रतामिस्रं महादोरवरोरवौ ।
 सङ्घातः कालसूतश्च पूयशोणितकर्दमम् ॥
 कुक्षीप्राकं लोहशङ्खस्तथा विष्णुमूत्रसागरः ।
 तप्तावसास्त्रयो घोरा स्तमायसमयं गृहम् ॥
 शय्या तप्तावसमथी पानवश्चाग्निसन्निभम् ।
 शूलमुद्गरसङ्घातं कालकङ्कालदंशितम् ॥
 सिञ्चव्याघ्रमहानागभीकरं सम्प्रतापनम् ।
 क्रिमिराशिमहाज्वालं तथैव विष्णुमूत्रभोजनम् ॥
 अस्त्रियमवनं घोरं तपाङ्गारमथौ बह्वी ।
 सञ्जीवनं महाघोरमित्वाद्या नरकाः स्मृताः ॥

महापातकजैर्घोरैरुपपातकजैरपि ।
 ब्रजतीमान् महाघोरान् दुर्वृत्तैरन्वितश्च यः ॥
 प्रायश्चित्तेरपैत्येनो यदकार्यकृतं महत् ।
 कामतस्तु कृतं वस्तु मरणात्तिष्ठि मृच्छति ॥
 ब्रह्महत्या सुरापानं विप्रस्वर्णस्य हारणम् ।
 गुरुदाराभिगमनं तत्संयोगश्च पञ्चमः ।
 संलापात् स्पर्शनाद्वासादेकग्रथ्यासनाशनात् ॥
 सौहार्दाद्दीक्षणाद्दानात्ते नैव समतां ब्रजेत् ।
 गुर्वाक्षेपस्त्रयीनिन्दा सुहृदाम्बधएव च ॥
 ब्रह्महत्यासमं ज्ञेयमधीतस्य च नागमनम् ।
 यागस्य चालियं वैश्यं विशिष्टं शूद्रमेव च ॥
 शरणागतं स्वामिनं च पितरं भ्रातरं गुरुम् ।
 पुत्रं तपस्विनं शिष्यं भार्यां तेषां च सर्वतः ॥
 अन्तर्वर्ती स्त्रियो गाश्च तथा त्रयीं रजस्वलाः ।
 देवताप्रतिमां साध्वीं बालांश्चैव तपस्विनीम् ॥
 घातयित्वा समाप्नोति ब्रह्महत्यां न संशयः ।
 जैह्वप्रमात्तस्त्वचं क्रूरं निषिद्धानां च भक्ष्यम् ॥
 रजस्वलामुखास्वादः पञ्चयज्ञादिवर्जनम् ।
 अनृतं कूटसाक्षीच महायन्त्रप्रवर्त्तनम् ॥
 आकर्षणादि षट्कर्म्म लाक्षावर्णविक्रयः ।
 पाषण्डकल्ककुहकवेदवाह्यविधिक्रिया ॥
 यक्षराक्षसभूतानामर्चनं वन्दनं तथा ।
 वक्त्रेणैवाम्बुषामर्चं सुरापञ्जीनिषेवणम् ॥
 गवां निष्पीडनं क्षीरं ताम्रस्थं गव्यमेव च ।

पालान्तरगतं यत् नारिकेलफलाम्बु च ॥
 तालहिन्तालमाधुकफलानां रसमेव च ।
 खरोद्भमानुषीवीरं सुरापानसमानि वै ॥
 मानकूट तुलाकूट निक्षेपहरणानि च ।
 भूरन्ननारीहरणं रसान्नस्तेयमेव च ॥
 गुडकार्पासलवणतिलकान् सामिषाम्बु च ।
 काप्यवस्त्रे च हृत्वा च लोहानां हरणं तथा ॥
 विषाग्निदाहनं चैव सुवर्णस्तेयसम्भितम् ।
 सखी भार्या कुमारी च सगोत्रा शरणागता ॥
 साध्वी प्रव्रजिता राज्ञी निक्षिप्ता च रजस्वला ।
 धर्णीक्षमा तथा शिथ्यभार्या भ्रातृपितृव्ययोः ॥
 मातामही पितामही पितुर्मृतुश्च सोदराः ।
 अन्या मातृव्यदुहिता मातुलानो पितृष्वसा ॥
 जननी भगिनी धात्री दुहिताचार्यभामिनी ।
 स्रुषाचार्यसुता चैव तत्पत्नी सुमहातपाः ॥
 मातुः सपत्नी सार्वभौमी दीक्षिता चैव भामिनी ।
 कपिला महिषी धेनुर्देवताप्रतिमा तथा ॥
 आसामन्यतमाङ्गच्छेद्गुरुतत्पग उच्यते ।
 महापातंकिनामत्र तत्संयोगिन एव च ॥
 प्रायश्चित्तं नास्ति तेषां भृग्वग्निपतनं स्मृतम् ।
 हीनवर्णाभिगमनं बर्भन्नं भर्तृहिंसनम् ॥
 विशेषपतनीयानि स्त्रीणां पुंसां च यानि तु ।
 स्त्रीशूद्रविट्क्षत्रबधो गोबालहननं तथा ॥
 फलपुष्पदुमाणां हि चोषधीनाञ्च हिंसनम् ।

वापीकूपतडागानां ध्वंसनं ग्रामघातनम् ॥
 आभिचारादिकं कर्म शस्यध्वंसनमेव च ।
 उद्यानारामहननं प्रपाविध्वंसनं तथा ॥
 मातापितृभृत्यामी दारत्यागस्तथैव च ।
 स्वाध्यायान्निगुरुत्यागस्तथा धर्मस्य विक्रयः ॥
 कन्यायां विक्रयश्चैव स्वाध्यायमवविक्रयः ।
 परस्त्रीगमनश्चैव परद्रव्यापहारणम् ॥
 तथा पुंसाभिगमनं पशूनां गमनं तथा ।
 वृषक्षुद्रपशूनाञ्च पुंस्त्वविध्वंसनं तथा ॥
 कन्यायां दूषणं चैव गवां योनिनिषीडनम् ।
 मानुषानां पशूनाञ्च नासाद्यङ्गविभेदनम् ॥
 ग्रामान्धजस्त्रीगमनं विज्ञेयमनुपातकम् ।
 नित्यनैमित्तिकश्राववर्जनं पशुहंसनम् ॥
 मृगपक्षिमहासर्पयादसां हननक्रिया ।
 साधारणस्त्रीगमनं पद्मप्राये मैथुनं तथा ॥
 पारवित्तं पारदार्यं निन्दितार्थोपजीवनम् ।
 तथैवानाश्रमे वासो देवद्रव्योपजीवनम् ॥
 मयोदधितिलानाञ्च विक्रयं लवणक्रयम् ।
 शाकमूलफलस्त्रेयमतिवृद्धपुपजीवनम् ॥
 निमन्त्रितातिक्रमणं दुष्प्राप्तिग्रहमेव च ।
 ऋणानामप्रदानत्वं सन्ध्याकालातिवर्त्तनम् ॥
 वृद्धैवाग्निपरित्यागः संप्रामेषु पलायिता ।
 दुर्भोजनं दुरालापं स्वधर्मस्य च कौरसनम् ॥
 परेषां दोषवचनं परदारनिरीक्षणम् ।

नास्तिक्यं व्रतलोपस्य स्वाश्रमाचारवर्धनम् ॥
 अशुच्यश्राद्धाभिगमनं व्यसनान्धाक्षेविक्रयः ।
 ब्राह्मताकार्यवचनमेकैकमुपपातकम् ॥
 इन्धनार्थं द्रुमच्छेदः क्रिमिकीटादिहिंसनम् ।
 भावदुष्टं कालदुष्टं क्रियादुष्टं च भक्षयम् ॥
 मृच्चर्मदणकाष्टास्तु क्षेयमत्यशनं तथा ।
 अनृतं विषयचापल्यं दिवास्वप्नमसत्कथा ॥
 तच्छ्रावणं परान्नं च दिवामैद्युनमेव च ।
 रजस्वला सूतिका च परस्त्रीमभिदर्शनम् ॥
 उपवासदिने आह्ने दिवा पर्वणि मैद्युनम् ।
 शूद्रप्रेथं ह्रीनसख्यं मुच्छिष्टस्पर्शनादिकम् ॥
 स्त्रीभिर्हास्यं कामजल्पं मुक्तकेश्यादिवीक्षणम् ।
 इत्यादयो ये च दोषाः प्रकीर्णाः परिकीर्त्तिताः ।
 महापापं पातकञ्च अनुपातकमेव च ॥
 उपपापं प्रकीर्णञ्च पञ्चधा तत्र कीर्त्तितम् ।
 महापातकतुल्यानि पापान्युक्तानि यानि तु ॥
 तानि पातकसंज्ञानि तन्नूनं मनुपातकम् ।
 उपपापं ततो न्यूनं ततोह्रीनं प्रकीर्णकम् ॥
 संसर्गस्तु तथा तेषां प्रसङ्गात्सम्प्रकीर्त्तितम् ।
 क्रमेण वक्ष्यते तेषां प्रायश्चित्तं विग्रहये ॥
 यो येन सम्बन्धे तेषां तस्यैव व्रतमाचरेत् ।
 संसर्गिणस्तु संसर्गस्तत्संसर्गस्तथैव च ॥
 चतुर्थस्य न दोषस्तु पतत्येषु यथाक्रमम् ।
 प्रकीर्णकादिदोषाणां प्रासङ्गिकं भविष्यते ॥

स्वल्पत्वात्पतनाभावात्तत्संसर्गान्न दुष्यति ।
 स्नानाच्च शुद्धिर्दोषस्य संसर्गात्पतितं विना ॥
 सावित्र्या चापि शुध्येत कर्तुरेव व्रतक्रिया ।
 कृते पापे यस्य पुंसः पश्चात्तापोऽनुजायते ॥
 प्रायश्चित्तं तु तस्यैव कर्तव्यं नेतरस्य तु ।
 जातानुतापस्य भवेत्प्रायश्चित्तं यथोदितम् ॥
 नानुतापस्य पुंसस्तु प्रायश्चित्तं न विद्यते ।
 नाश्वमेधफलेनापि नानुतापे विशुध्यते ॥
 तस्माज्जातानुतापस्य प्रायश्चित्तं विशुध्यते ।
 चरेदकामतः कृत्वा पतनीयं महत् पुमान् ॥
 न कामतश्चरेद्धर्मं भृग्वग्निपतनं विना ।
 यः कामतो महापापं नरः कुर्यात्कथञ्चन ॥
 न तस्य शुद्धिर्निर्दिष्टा भृग्वग्निपतनं विना ।
 इतुप्राक्तं ब्रह्मणा पूर्वं मनुना च महर्षिभिः ॥
 पातकेषु च सर्वत्र कामतो द्विगुणं व्रतम् ।
 कामतः पतनीयेषु मरणाच्छुद्धिमृच्छति ॥
 हयमेधायनः शुद्धिः सार्वभौमस्य भूपतेः ।
 कामतस्त्वनुपापेषु लोके न व्यवहार्यता ॥
 महत्सु चातिपापेषु प्रदीप्तं ज्वलनं विशेत् ।
 प्रायश्चित्तैरपैत्येनो यदकामकृतं भवेत् ॥
 कामतो व्यवहारस्तु वचनादिह जायते ।
 इति योगीश्वरेणोक्तं मुपपापेषु तत्र तत् ॥
 तस्मादकामतः पापं प्रायश्चित्तेन शुध्यति ।
 तेषां क्रमेण वक्ष्यामि प्रायश्चित्तं विशुद्ध्ये ॥

शिरः कपालध्वजवान् भिक्षाशौ कर्म वेदयन् ।
 ब्रह्महा द्वादशाङ्गानि पुण्यतीर्थे समाविशेत् ॥
 प्रयागे सेतुबन्धादिपुण्यक्षेत्रेषु पापकृत् ।
 तत्र वर्षादि विज्ञाप्य स्वस्वकल्पमशेषतः ॥
 तत्तत्सर्वैर्ब्राह्मणैरेवानुज्ञातो व्रतमाचरेत् ।
 चत्वारो ब्राह्मणाः शिष्टाः परिषदित्वभिधीयते ॥
 तै रक्तमाचरेद्वर्ममेको बाध्यात्मवित्तमः ।
 जटी वल्कलवासाश्च वह्निरेव समाविशन् ॥
 ज्ञानं त्रिषवणं कुर्वन् क्षितिशायी जितेन्द्रियः ।
 एकभुक्ते न नक्त न फलैरनशनेन च ॥
 समापयेत्कर्मफलं यथाकालं यथाबलम् ।
 राममिन्द्रीवरश्यामं पीलस्यदुमकल्पायम् ॥
 ध्यात्वा षडक्षरं मन्त्रं नित्यं तावदहर्निशम् ।
 एवम् द्वादशवर्षाणि पुण्यतीर्थे समाचरेत् ॥
 मुच्यते ब्रह्महत्याया स्तपसा वीतकल्मषः ।
 चरिते व्रतभाषाते यवसङ्केषु दापयेत् ॥
 तै स्तस्य च सुसंस्काराः कर्त्तव्या बान्धवैर्जनैः ।
 विप्रमुखग्राय गां दत्त्वा ब्राह्मणान् भोजयेत्ततः ॥
 प्रारम्भव्रतमध्ये तु यदि पञ्चत्वमाप्नुयात् ।
 विशुद्धिस्तस्य विज्ञेया यथाकृतिमवाप्नुयात् ॥
 असंस्कृतसु गोषु स्वात् पुनरेव व्रतं चरेत् ।
 अशक्तसु व्रते दद्याद्गोसहस्रं द्विजन्मनाम् ॥
 पाले धनं वा पर्याप्तं दत्त्वा शुद्धिमवाप्नुयात् ।
 ब्रह्महत्यासमेवैव कामतो व्रतमाचरेत् ॥

अकामतश्चरेद्धर्मं पापं मनसि चोच्यते ।
 आज्ञापयितानुमन्तानुज्ञाह्वकस्तथैव च ॥
 उपेक्षिता शक्तिर्नाद्येत्पादोनं व्रतमाचरेत् ।
 कामतस्तु चरेत् पूर्णं तत्रापि द्विगुणं गुरौ ॥
 अन्तर्वद्व्यां तथा तथ्यां तथैव व्रतमाचरेत् ।
 आचार्ये च वनस्थेन मातापितृगुरौ तक्ष ॥
 तपस्विनि ब्रह्मविदि द्विगुणं व्रतमाचरेत् ।
 यावत्स्वच्छक्षिणं वैश्यं विशिष्टं शुद्धमेव च ॥
 कपिसां गर्भिणीकाञ्च हत्वा पूर्णव्रतं चरेत् ।
 अकामतस्तु तेष्वर्थं सुनिभिः सन्मकीर्तितम् ॥
 विधेः क्षथमिकादक्षाद् द्वितीये द्विगुणं चरेत् ।
 तृतीये त्रिगुणं प्रोक्तं चतुर्थे नास्ति निष्कृतिः ॥
 चतुर्थीमात्रमाणाञ्च शीघ्रवत् साधनं चरेत् ।
 प्रायश्चित्तं तरोर्मध्ये केचिदिच्छन्ति सुरयः ॥
 गोब्राह्मणपरिव्राण मन्त्रमेधावभ्यवता ।
 इयं विशुद्धिर्दिता प्रहत्या कामतो द्विजान् ॥
 अग्निप्रपतनं केचिदिच्छन्ति सुनिसत्तमाः ।
 लोमभ्यः स्नाहेत्यादि सन्निर्हृत्वा पृथक् पृथक् ॥
 अवाकगिराः प्रविश्यान्मौ दग्धः शुद्धो भवेन्नरः ।
 अकामतः सुरां पीत्वा मयं वापि द्विजोत्तमः ॥
 पूर्ववद्द्वादशाब्दानि चरेद्ब्रतमपि क्लृप्तम् ।
 जपित्वा दशसाक्षसं त्रिसन्ध्यासु निरन्तरम् ॥
 द्वादशाब्दं मनुं जप्त्वा रतः शुद्धो भवेन्नरः ।
 यानि कानि च पापाणि सुरापानसमानि तु ॥

अकामतश्चरेदर्थं कामतः पूर्णमाचरेत् ।
 सर्वत्र पतनीयेषु चरित्वा व्रतसुक्तवत् ॥
 पुनः संस्कारमर्हन्ति त्रयस्त्रैते द्विजातयः ।
 अश्वानास्तु सुरां पीत्वा रेतोविण्मूत्रमेव च ॥
 मानुषीक्षीरपानेन पुनः संस्कारमर्हति ।
 इत्युक्तं मनुना पूर्वमन्वीक्षापि महर्षिभिः ॥
 करञ्जं लशुनं शीथु मूलकं ग्रामसूकरम् ।
 कृत्वाकं कुक्कुटाण्डञ्च कालं पिष्ट्याकं लघनं तथा ॥
 गृध्रमुद्गं तृमांसं च खरं तत्तत्क्रमेव च ।
 माहिषं माकरं मांसमृक्षं वानरमेव च ॥
 निष्पीडितञ्च गोक्षीरमारनालं च मूषकम् ।
 मार्जारं खेतवृन्ताकं कुम्भीनिम्बदलं तथा ॥
 क्रव्यादञ्च तथा भेकं शृगालं व्याघ्रमेव च ।
 एवमादिनिषिद्धास्तु भक्षयित्वा तु कामतः ॥
 चरेद्व्रतं तथा पूर्णं पादोनम्पादकामतः ।
 नारिकेलरसं पीत्वा वायुना ताडितं द्विजः ॥
 दग्ध्वा तालपलाशम्वा करनिर्मथितं दधि ।
 ताम्रपात्रगतं गव्यं क्षीरं च लवणान्वितम् ॥
 कराग्रेष्वेव यदुक्तं घृतं लवणमम्बु च ।
 सूतकान्नञ्च शुद्रान्नं कदर्याद्यन्नमेव च ॥
 श्लेष्मृष्टं सूतिकादृष्टं मुदकादृष्टमेव च ।
 पाषाणभण्डचण्डालवृषलीपतिवीक्षितम् ॥
 दत्त्वावशिष्टं यक्षाणां भूतानां रक्षसां तथा ।
 उद्धृत्य वामहस्तेन वक्त्रे श्वेदं पिवेद्दपः ॥

यश्चात्रमाद्यैकोद्दिष्टमुच्छिष्टमगुरो रपि ।
 हरेरनर्पितं भुक्त्वा न भुक्त्वा देवतार्पितम् ॥
 कामतस्तु चरेद्दर्मचरेद्देदमकामतः ।
 अकामतः सकृज्जग्ध्वा चरेच्चान्द्रायणव्रतम् ॥
 न्नीच्छच्चण्डालपतितपाषण्डानामकामतः ।
 उदन्यासह भुक्त्वा च चरेद्दर्मव्रतं द्विजः ॥
 चण्डालकूपभाण्डस्थं मद्यभाण्डस्थमेव च ।
 पीत्वा समाचरेत्पापं कामतोर्ज्वं समाचरेत् ॥
 मद्यगन्धं समाग्राय कामतो व्रतमाचरेत् ।
 अकामतस्तु निष्ठौथ्य चरेदाचमनं द्विजः ॥
 अभिमन्त्र्य जलं प्राश्या सावितर्या च समन्वितम् ।
 वृथा मांसाशने चैव भावदुष्टादिभक्षणे ॥
 चरेत्क्षान्तपनं कच्छं चान्द्रायणमथापि वा ।
 कामतस्तु चरेत्पादमभ्यासे पूर्णमाचरेत् ॥
 कामतस्तु सुरां पीत्वा सन्तप्तं चाग्निसन्निभम् ॥
 गोमूत्रमम्बु वा पीत्वा मरणाच्छुद्धिमृच्छति ॥
 सुरायाः प्रतिषेधस्तु द्विजानामेव कीर्तितः ।
 विशिष्टस्यापि शूद्रस्य केचिदिच्छन्ति सूरयः ॥
 अनृतं मद्यमांसञ्च परस्त्रीस्वापहारणम् ।
 विशिष्टस्यापि शूद्रस्य पातित्यं मनुरब्रवीत् ॥
 सुरा वै मलमन्नादेः पापाहै मलमुच्यते ।
 तस्माद् ब्राह्मणराजन्यौ वैश्यश्च न सुरां पिवेत् ॥

चकाराद्विशिष्टस्य शूद्रस्यापि पूर्ववचनात् यत्तु राजन्य-
 वैश्ययोर्गवान्धादिमद्यस्याप्रतिषेधः तन्न मतं स्यात् न च

निषिद्धादीनां सतां मतश्च । विशिष्टशूद्रस्यापि मद्यमां-
सनिषिद्धत्वात् । इत्याध्ययनादिश्रौतस्मार्त्तकर्मार्हस्य ।
अत्रविशिष्टस्यापि तद्वद्वैश्यस्य च प्रतिषेधात् न तु प्रायश्चि-
त्तात्पत्यप्रतिपादनपराधेनैव नत्वप्रतिषिद्धपराणि ब्राह्मणस्य
मरणान्तिकं सुपदिष्टं राजन्यवैश्यविशिष्टशूद्राणाम्
पूर्णपादीनार्द्धेनव्रतचर्या उक्ता । सुरायास्तु सर्वेषां
द्विजाणां मरणान्तिकमेव शूद्रस्य गोसहस्रदानं वा परिपूर्ण-
व्रतं वा चरितव्यम् न तु मरणान्तिकम् ॥

अग्निवर्णां सुरां पीत्वा सुरायास्तु द्विजातयः ।
मरणाच्छुद्धिमृच्छन्ति शूद्रस्तु व्रतमाचरेत् ॥
राजन्यवैश्यौ तु मद्यं पीत्वा चरैतां व्रतमेव च ।
शूद्रस्त्वर्थश्चरेत्तद्वदब्राह्मणो मरणाच्छुचिः ॥
यक्षरक्षःपिशाचाक्षं मद्यं मांसं सुरासमम् ।
नात्तव्यमेव विप्रेण भुक्त्वा तु ज्वलनं विधेत् ॥
मद्यं वापि सुरां वापि यः पिवेद्ब्राह्मणाधमः ।
अग्निवर्णन्तु गोमूत्रं पिवेदक्षलिपञ्चकम् ॥
मरणाच्छुद्धिमाप्नोति जीवेद्यदि विशुध्यति ।
मद्यस्य प्रतिषिध्यर्धं घृतं क्षीरमधाम्बु वा ॥
प्राशयित्वाग्निवर्णन्तु तद्वत्तां शुद्धिमाप्नुयात् ।
दत्त्वा सुवर्णं विप्राय गाञ्च दत्त्वा विगृह्यति ॥
अक्षविट्शूद्रजातीनां सुवर्णं तु यथाक्रमम् ।
पादीनमर्द्धं पादं वा चरेद्ब्रतं यथोक्तवत् ॥
समेष्वर्थं प्रकुर्वीत कामतः पूर्णमाचरेत् ।
कामतः स्वर्णहारौ तु राज्ञे सुसलमर्पयेत् ॥

स्वकर्मं स्थापयन्धैव हृतो मुक्तोऽपि वा शुचिः ।
 राज्ञा यदि विमुक्तः स्यात् पूर्ववद्व्रतमाचरेत् ॥
 आत्मतुल्यमुवर्णं वा दद्याद्विप्रस्य तुष्टिं कृत् ।
 तत्समव्यतिरिक्तेषु पादमेव चरेद्व्रतम् ॥
 चान्द्रायणं पराकं वा कुर्यादल्पेषु सर्वशः ।
 द्रव्यप्रत्यर्पणं कर्तुं स्तनून्मूल्यद्रव्यमेव वा ॥
 व्रतं समाचरेत् कृत्वा यथा परिषदीरितम् ।
 बलाच्छीर्येण वा स्त्रे हाद्व्रवहारादिनापि वा ॥
 समाहरति यद् द्रव्यं तत्सर्वं ज्ञेयमुच्यते ।
 देशं कालं वयः शक्तिं पापञ्चावेक्ष्य सर्वतः ॥
 प्रायश्चित्तं प्रदातव्यं धर्मविद्भिर्मनीषिभिः ।
 भगिनीं मातरं पुत्रीं सुषामाचार्यथोषितम् ॥
 अकामतः सकृदगत्वा चरेत् पूरणं व्रतं जरः ।
 पश्चिमाभिमुखं गङ्गां कालिन्द्या सह सङ्गताम् ॥
 प्राचप्रस्त्रवणं पुण्यं द्वारकां सेतुमेव वा ।
 चन्द्रमुष्करणीं वापि वेणीं सागरसङ्गमम् ॥
 गोदावर्याः शवर्या वा गत्वा तत्राचरेद्व्रतम् ।
 पूर्ववद्द्वादशाब्दानि चरेद् व्रतमनुत्तमम् ॥
 कृष्णाय नम इत्येष मन्त्रः सर्वाघनाश्रमः ।
 इममेव जपन्नन्त्रं ध्यात्वा हृदि सनातनम् ॥
 निसञ्च्यस्त्रयुतं भक्त्या नित्यं द्वादशवत्सरम् ।
 चान्द्रायणीं पराकैर्वा कृच्छ्रैर्वा शमयेत् समाः ॥
 जीवे जीवेऽथवा पुण्यकामो मण्डपपाटलेः ।
 निवसित्वा बहिर्धर्मात् क्षितिशायी जितेन्द्रियः ॥

मनः संस्थापकरणमुदहेच्छीकमन्ततः ।
 सदा कृत्स्नं चरिं ध्यायन् जपकान्तमनुत्तमम् ॥
 दादयाद्वाह्निमुच्येत फापादस्मानृषो बलात् ।
 भविष्यादिषु योषित्सु यो गच्छेत्कामतो नरः ॥
 प्रतप्तसंमतोयेन समाश्लिष्य हुताग्ने ।
 शयित्वा सुमहदह्नौ दग्धः सुद्विमवाप्नुयात् ॥
 एतासु सतिदुष्टासु कामतो बहुशो व्रजेत् ।
 एवमग्निं विधेत्तोमान् फापं विज्ञाप्य पर्वदि ॥
 अकामतः सकृद्वत्वा चरेहर्भ्रतं नरः ।
 अभ्यासे तु चरेत् पूर्णं कामतः सकृदेव च ॥
 कामतोऽभ्यासेविषये तत्रापि मरणान्तिकम् ।
 समेवार्थं प्रकुर्वीत सकृदेव चाकामतः ॥
 कान्ततस्तु चरेत् पूर्णमभ्यासे मरणान्तिकम् ।
 अकामतो वाभ्यासे तु पूर्णमेव व्रतं चरेत् ॥
 अन्यास्त्रपि च नारीषु सकृद्वत्वाप्यकामतः ।
 पादमेवाचरेद्विज्ञानभ्यासे त्वर्षमाचरेत् ॥
 साधारणासु सर्वास्तु चरेच्चान्द्रायणव्रतम् ।
 कामतो द्विगुणं तासु अभ्यासे व्रतमाचरेत् ।
 स्वदारास्वास्वगमने पुंसि तिर्यस्तु कामतः ॥
 चान्द्रायणं पराकं वा प्राजापत्यमथपि वा ।
 छद्दक्षां स्रतिकां गत्वा चरेच्चान्द्रायणं व्रतम् ॥
 चान्द्रायणं तथान्यासु कामतो द्विगुणं चरेत् ।
 अष्टम्याश्च चतुर्दक्षां दिवा पर्वणि मैथुनम् ॥
 कृत्वा सचैलं स्नात्वा च वादण्णीभिश्च मार्जयेत् ।

चण्डालीं पुंश्रलीं स्त्रीच्छां पाषण्डीं पतितामपि ॥
 रजकीम्बु रुधिव्याधां सर्वा ग्रामान्यजाः स्त्रियः ।
 अकामतः सक्त इत्वा चरेच्चान्द्रायणव्रतम् ॥
 अभ्यासे तु व्रतं पूर्णमाभिश्च सह भोजने ।
 कामतस्तु सक्तदृग्त्वा भुक्त्वा त्वथ व्रतं चरेत् ॥
 तत्र भूयश्चरेत् पूर्णमभ्यासे मरणान्तिकम् ।
 यो येन सम्बन्धे देवान्तत्पापं सोऽपि तत्समः ॥
 संलापस्पर्शनादेव शय्याशनासनादिभिः ।
 तद्देवाचरेत् सर्वं व्रतं हादशवार्षिकम् ॥
 अकामतश्चरेद्धर्मं षण्मासात्पादमाचरेत् ।
 मासत्रये द्विवर्षं स्यान्मासमात्रे तु वत्सरम् ॥
 कामतो द्विगुणं तत्र चरेद्द्वादशकं व्रतम् ।
 जर्धन्तु वत्सरात् पूर्णं द्विगुणायमतः क्रमात् ॥
 कामतो वत्सरादूर्ध्वं द्विगुणव्रतमाचरेत् ।
 ऊर्ध्वं द्विवर्षात्तस्यापि मरणान्तिकमुच्यते ॥
 यजनाध्यापनाहानत्यानाच्च सह भोजनात् ।
 सद्य एव पतत्यस्मिन् पतितेन सहाचरन् ॥
 तत्राप्यकामतस्त्वर्थं कामतः पूर्णमाचरेत् ।
 षण्मासे वत्सरेऽप्यत्र द्विगुणं त्रिगुणं स्मृतम् ॥
 ऊर्ध्वंतु निष्कृतिर्न स्याद्भृश्वग्निपतनं विना ।
 द्वितीयस्य तृतीयस्य नेष्यते मरणान्तिकम् ॥
 अर्धं पादं समुद्दिष्टं कामतो द्विगुणं तथा ।
 ब्रह्मकूर्चोपवासेन चतुर्थस्य विनिष्कृतिः ॥
 पञ्चमस्य न दोषः स्यादिति धर्मविदो विदुः ।

अन्येषामपि संसर्गाप्रायश्चित्तं प्रकल्पयेत् ॥
 पतनीयेषु नारीणां मरणान्तिकमुच्यते ।
 अकामतश्चरेद्भ्रमव्रतं पृथु यथोदितम् ॥
 व्यभिचारे तु सर्वत्र कामतो मरणाच्छुचिः ।
 अकामतश्चरेत् पूर्णं प्रातिलोभ्यं गता सती ॥
 अर्द्धमेवानुलोभ्ये षु तथैव भ्रूणहादिषु ।
 यतिश्च ब्रह्मचारी च गत्वा स्त्रियमकामतः ॥
 गुरुतल्पगमुद्दिष्टं पूर्णमर्थं समाचरेत् ।
 नामतो ब्रह्मचारी तु पूर्णमेवाचरेद्द्वव्रतम् ॥
 यतेस्तु मरणाच्छुद्धिः शिघ्रः स्यात् कृन्तनेन वा ।
 तयोस्तु रेतःस्खलने कृच्छ्रं चान्द्रायणं चरेत् ॥
 जम्बा सहस्रं गायत्र्या गृहस्थः शुद्धिमाप्नुयात् ।
 द्विसहस्रं वनस्थस्तु जपेद्रेतोनिपातने ॥
 तत्रापि कामतस्तेषां द्विगुणत्रिगुणादिकम् ।
 परित्राजनकामस्तु नयनीत्पाटनं तथा ॥
 एवं समाचरेद्दीमान् प्रायश्चित्तं मतन्द्रितः ।
 प्रायश्चित्तं मकुर्वाणः पापेषु निरतः सदा ॥
 कल्पायुतशतं गत्वा नरकं प्रतिपद्यते ।
 धृत्वा गोचर्ममात्रन्तु सममेकं निरन्तरम् ॥
 पञ्चगव्यं पिवन् गोघ्नो गुरुगामी विशुध्यति ।
 गोमृत्तेणैव च स्नात्वा पीत्वा चाचम्य वारिभिः ॥
 विष्णोः सहस्रनामानि जपेन्नित्यं समाहितः ।
 शयीत गोव्रजे रात्रौ गवां हितं मनुस्मरन् ॥
 वज्रादिभिर्गृहीतां गां पङ्के निपतितान् तथा ॥

स चरेदथवा प्राणान् तदर्थं वै परित्यजेत् ॥
 तेनेव हि विशुद्धः स्यादसम्पूर्णव्रतोऽपि वा ।
 व्रतान्ते गोप्रदो भूत्वा ततः शुद्धिमवाप्नुयात् ॥
 गोस्वामिने च गां दत्त्वा पश्चादेवं व्रतं चरेत् ।
 दद्यात् किरातमुपोष्य वृषमेकञ्च गा दश ॥
 योक्ते च गृहदाहाद्यैर्बन्धनैर्वा हता यदि ।
 मतिपूर्वेण गां हत्वा चरेत्सैवार्षिकं व्रतम् ॥
 द्विवर्षं पूर्ववद्वापि चर्मणाद्रिं वाससा ।
 कपिलां गर्भिणीं वापि वृषं हत्वा च कामतः ॥
 व्रतं द्वादशवर्षाणि चरेद्व्रजव्रतोदितम् ।
 आचार्यदेवविप्राणां हत्वा च द्विगुणं चरेत् ॥
 होमधेनुं प्रसूताञ्च दाने च समलङ्घ्यताम् ।
 उपभुक्तां वृषेणापि ताञ्च द्वादशवार्षिकम् ॥
 निष्पीडनं वापि तेषु दोषेष्वल्पमतन्द्रितः ।
 शरणागतबालस्त्रीघातुकैः सम्बन्धेन तु ॥
 चीनव्रतानपि चरन् कृतघ्नानपि सर्वदा ।
 अग्निदाहहरदां चण्ड्रीं भर्तृघ्नीं लोकघातिनीम् ॥
 हिंस्रयंस्तु विधानस्त्रीं हत्वा पापं न गच्छति ।
 गुरुं वा बालवृद्धान्वा श्रित्यं वा बहुश्रुतम् ॥
 अततायिन मायान्तं हन्यादेवात्रिचारयन् ।
 नाततायिकधे दोषो हन्तुर्भवति कश्चन ॥
 प्रख्यातदोषः कुर्वीत परित्यक्तं यथोदितम् ।
 अनभिख्यातदोषस्तु रहस्यव्रतमाचरेत् ॥
 कण्ठमात्रजले स्थित्वा राममन्त्रं समाहितः ।

जपेद्वा दशसाहस्रं ब्रह्महा शुद्धिमाप्नुयात् ॥
 सुरापः स्वर्णहारीतु जपेदष्टाक्षरं तथा ।
 लघ्नं जप्त्वा कृष्णमन्त्रं मुच्यते गुरुतल्पगात् ॥
 उपोष्यान्तर्जले स्थित्वा वासुदेवमनुं यभम् ।
 जपेद्वा दशसाहस्रं गोघ्नः प्रयतमानसः ॥
 असंख्यानं च पापानि अनुक्तान्यपि यानि च ।
 चित्तस्थो भगवान् कृष्णः सर्वं हरति तत्क्षणात् ॥
 एकादशपवासस्य फलं प्राप्नोति मानवः ।
 आषाढादिचतुर्मासे कृते भुक्त्वा जितेन्द्रियः ॥
 दुग्धाब्धौ शेषपर्यङ्के शयानं कमलापतिम् ।
 ध्यात्वा समर्चयेन्नित्यं महद्भिर्मुच्यते ध्रुवैः ॥
 इति रहस्यप्रायश्चित्तम् ॥

रजस्वलां स्रुतिकाञ्च चण्डालं पतितं तथा ॥
 पाषण्डिनं विकर्मस्थं शैवं स्पृष्ट्वाऽप्यकामतः ।
 गोमयेनानुलिप्ताङ्गः सक्वासा जलमाविशेत् ॥
 गायत्र्याष्टशतं जप्त्वा घृतं प्राश्य विशुध्यति ।
 स्पृष्ट्वातु कामतः स्नात्वा चरेत्सान्त्वयनं व्रतम् ॥
 श्लेषञ्च पतितं स्पृष्ट्वा गोपालव्यजनादृतम् ।
 विहवराहं शुनङ्गाकं गर्दभं यूपमेव च ॥
 मद्यं मांसं तथैवीष्टं विष्णून् दशमेव च ।
 करकञ्जलफेनञ्च वृक्षनिर्यासमेव च ॥
 करञ्जं लग्नश्चानुगच्छति स्वस्य शुद्धये ।
 सचैलमेकवाद्यापः सावित्रीं त्रिशतं जपेत् ॥

तत्सृष्टसृष्टिनौ सृष्ट्वा सवासा जलमाविशेत् ।
 ऊर्ध्वमाचमनं प्रोक्तं धर्मविज्ञिरकल्पपैः ।
 उच्छिष्टकेशभस्मास्थिकपालं मलमेव च ॥
 स्नानार्द्रधरणीञ्चैव सृष्ट्वा स्नानं समाचरेत् ।
 प्रक्षाल्य पादौ संक्रम्य तथैवाचम्य वारिणा ॥
 मन्त्रसन्मार्जितजलं सृष्ट्वा ताञ्च विशुध्यति ।
 विगृष्टानाञ्च विप्राणां गुरूणां व्रतशालिनाम् ॥
 विनीततराणामुच्छिष्टं सृष्ट्वा स्नानं समाचरेत् ।
 शैवानां पतितानाञ्च बाह्यानान्धक्तकर्मणाम् ॥
 उच्छिष्टस्पर्शनं कृत्वा चरेच्चान्द्रायणं व्रतम् ।
 उच्छिष्टेन स्वयं चान्यमुच्छिष्टं यद्यकामतः ॥
 सृष्ट्वा सचैलं स्नात्वा च सावित्रमष्टशतं जपेत् ।
 कामतश्चाचरेत् कच्छं ब्रह्मकूर्चं द्विजोत्तमः ॥
 राजानञ्च विशं शूद्रं चरेच्चान्द्रायणं द्विजः ।
 तौ च स्नात्वा चरेत् कच्छं गां वा दद्यात्पयस्विनीम् ॥
 उच्छिष्टिनं सृष्ट्वा शूद्रमुच्छिष्टं श्वानमेव वा ।
 सवासा जलमाप्लुत्य चरेत्सान्तपनव्रतम् ॥
 तवापि कामतः सृष्ट्वा पराकद्वयमाचरेत् ।
 पञ्चगव्यं पिवेच्छूद्रः स्नात्वा नद्यां विधानतः ॥
 चण्डालं पतितं मद्यं सूतिकाञ्च रजस्वलाम् ।
 उच्छिष्टेन तु संसृष्टो पराकलयमाचरेत् ॥
 उच्छिष्टेन चिरं कालं मुषित्वा स्नानमाचरेत् ।
 उच्छिष्टाशौचमरणे चरेदद्दं द्विजातयः ॥
 रजस्वला सूतिका वा पञ्चत्वं यदि चेद्गता ।

पञ्चगव्यैः स्नापयित्वा पावमान्यैर्हि जोत्तमाः ॥
 प्रत्यूचं कदलैः स्नाप्य सपवित्रैर्जलैः शुभैः ।
 शुभ्रवस्त्रेण सखेष्ट्य दाहं कुर्याद्विधानतः ॥
 चण्डालाद् ब्राह्मणात्सर्पात् क्रव्यादादुदकादिभिः ।
 क्षतानामपि कुर्वीत पूर्ववद्विजपुङ्गवः ॥
 तत्रापि कामतः कुर्यात् षडब्दं तस्य बान्धवः ।
 विषाद्यैर्धनशस्त्राद्यैरात्मानं यदि घातयेत् ॥
 नीशतं विप्रमुख्येभ्यो दद्यादेकं वृषं तथा ।
 नारायणबलिं कृत्वा सर्वमप्यौर्ध्वं देहि क्रमम् ॥
 रजस्वला तु या नारी सृष्ट्वा चान्यां रजस्वलाम् ।
 चण्डालं पतितं तापि शुनं गर्दभमेव च ॥
 तावत्तिष्ठे विराहारा चरेत्सान्तपनं व्रतम् ।
 सृष्ट्वाप्यकामतः स्नात्वा पञ्चगव्यैः शुभैर्जलैः ॥
 चातुर्वर्ण्यस्य गेहेषु चण्डालः पतितोऽपि वा ।
 अन्तर्वद्वी भवेत्सा चेत्कथं स्यात्तत्र निष्कृतिः ॥
 तद्गृह्णन्तु परित्यक्त्वा दग्धा बान्धव संस्थितः ।
 संसर्गोऽत्र प्रकारेण प्रायश्चित्तं समाचरेत् ॥
 पृथक् पृथक् प्रकुर्वीरन् सर्वे गृहनिवासिनः ।
 दाराः पुत्राश्च सुहृदः प्रायश्चित्तं यथोदितम् ॥
 सभर्तृकाणां नारीणां वपनन्तु विसर्जयेत् ।
 सर्वान् केशान् समुद्धृत्य श्लेदयेदङ्गुलित्रयम् ॥
 केशानां रक्षणार्थाय द्विगुणं व्रतमाचरेत् ।
 प्रायश्चित्ते तु सम्पूर्णं कृत्वा सान्तपनं व्रतम् ॥
 ब्रह्मकूर्चीपवासं वा विशुध्यन्ति तदेनसः ।

अर्वाक्षसम्बन्धरार्धत्तु गृहदाहं न चोदितम् ॥
 अदृष्टहे पातकीत्यपि स्तुत यत्ने न दाहयेत् ।
 त्यजेद्दासं निष्कृष्टाच्च शत्रिष्वैवात्मन कृतः ॥
 सम्बन्धाच्चैव संसर्गात्तुल्यमेव नृणामवम् ।
 तस्मात्संसर्गसम्बन्धान् पतितेषु विवर्जयेत् ॥
 चण्डालपतितादीनां तोयं यस्तु विवेकरः ।
 पराकं कामतः कुर्यादप्रच्छिन्नं मन्त्रकामतः ॥
 अभ्यासे तु षडब्दं चान्द्रायणमकामतः ।
 चण्डालानां तडागे वा नदीनां तीर्थेण वा ॥
 खात्वा पीत्वा जलं विप्रः प्राजापत्यमकामतः ।
 कामतस्तु पराकं वा चान्द्रायणं मय्यपि वा ॥
 अभ्यासे तु व्रतं पूर्णं षडब्दं खादेकामतः ।
 सर्वेषां प्रतिलोमानां पीत्वा सान्तपनं चरेत् ॥
 चान्द्रायणं पराकं वा ऋब्दं वापि यथाकलम् ।
 भोजने ममनेऽपेयं प्रायश्चित्तं समाचरेत् ॥
 चण्डालपतितादीनां गृहेष्वन्यमपि द्विजः ।
 भुक्त्वाऽप्यमाचरेत् क्षुब्धं चान्द्रायणमकामतः ॥
 चण्डालवाटिकायान्तु सुखा भुक्त्वाप्यकामतः ।
 चरेत्सान्तपनं क्षुब्धं चान्द्रायणमप्यपि वा ॥
 चण्डालवाटिकायान्तु स्रुतस्याब्दं विशोधनम् ।
 क्षपनं पञ्चगव्यं च पाकमान्यैः श्रुभैर्जलीः ॥
 शूद्राश्च सूतिकाश्च वा शुभा स्मृष्टश्च कामतः ।
 भुक्त्वा चान्द्रायणं क्षुब्धं पराकं वा समाचरेत् ॥
 जलं पीत्वा तयोर्विप्रः पञ्चगव्यं पिवेद्द्वयहम् ।

चण्डालः पतितो वापि यस्मिन् गेहे समाचरेत् ।
 त्यक्त्वा मृगमयभाण्डानि गोभिः संक्रामयेत् चण्डहम् ॥
 मासादूर्ध्वं दशाहन्तु हिमासं पक्षमेव तु ।
 षण्मासात्तु तथा मासं गवां वृन्दं निवेशयेत् ॥
 ऊर्ध्वन्तु दहनं प्रोक्तं लाङ्गुलेन च स्नातनम् ।
 ब्रह्मकूचं तथा कृच्छ्रं चान्द्रायणमथापि वा ॥
 अतिकृच्छ्रं पराकञ्च त्रयन्दं वापि समाचरेत् ।
 षडब्दं मूर्ध्वं षण्मासाद्यायस्त्रितं समाचरेत् ॥
 वत्सरादूर्ध्वं सम्पूर्णं व्रतमेवाचरेद् बुधः ।
 अमेध्यश्वचण्डालमद्यमांसादिद्रुषितात् ॥
 कूपादुष्टं कदलीः सङ्घस्रं रेचयेज्जलम् ।
 निक्षिपत्र पञ्चगव्यानि वारुणैरपि मन्त्रयेत् ॥
 तडागस्यापि गृध्यर्थं गोभिः संक्रामयेज्जलम् ।
 धान्यन्तु क्षालनाच्छुद्धिर्बाहुल्यं प्रोक्षणादपि ॥
 रसानान्तु परित्याग आण्डालादिप्रद्रुषणात् ।
 प्रासाददेवहर्म्याणां चण्डालपतितादिषु ॥
 अतः प्रविष्टे तु तदा शुद्धिः स्यात्केन कर्मणा ।
 गोभिः संक्रमणं कृत्वा गोमूत्रेणैव लेपयेत् ॥
 पुष्पाहं वाचयित्वाथ तत्तोवैदर्भसंयुतैः ।
 सम्प्रोक्ष्य सर्वतः पश्चाद्देवं समभिषेचयेत् ॥
 पश्चात्पुनः पञ्चगव्यैः स्नापयित्वाथ वैष्णवः ।
 प्रत्यूषं पावमानैश्च वैष्णवैश्चाभिषेचयेत् ॥
 अष्टोत्तरसहस्रं वा शतमष्टोत्तरं तु वा ।
 चतुभिर्वैष्णवैर्मन्त्रैः स्नाप्य पुण्याञ्जलिं तथा ॥

श्रीसूक्तेन तदा दिव्यं दद्यान्नीराजनं ततः ।
 अवैष्णवस्पर्शनेऽपि एवं कुर्वीत वैष्णवः ।
 भिक्षे विम्बे तथा दग्धे परित्यक्ते च तं गृहे ॥
 वैदेहीं वैष्णवीमिष्टा पुनः स्थापनमाचरेत् ।
 चीराद्यपहृते नष्टे वासुदेवीं यजिञ्जरम् ॥
 स्थानान्तरगते विम्बे पुनः स्थापनमाचरेत् ।
 तीथादिवासनं वेद्यामधिरोहणमेव च ॥
 नयनोन्मीलनं दीक्षां वर्जयित्वान्यमाचरेत् ।
 पञ्चगव्यैः स्नापयित्वा पञ्चत्वक्पल्लवाक्षितैः ॥
 मङ्गलद्रव्यसंयुक्तैरग्निः समभिषेचयेत् ।
 सूक्तैश्च ब्रह्मणः सुत्यैरविर्गैर्वैष्णवीस्तथा ॥
 चतुर्वैष्णवैर्मन्त्रैः पृथगष्टोत्तरं शतम् ।
 वैष्णव्या चैव गायत्र्या शङ्केन स्नापयेद्बुधः ॥
 ध्रुवसूक्तमृचं क्षृत्वा जपन् संस्थापयेद्हरिम् ।
 ततस्तनूमूर्त्तिमन्त्रेण मूलमन्त्रेण वा द्विजः ॥
 दद्यात् पुष्पसहस्राणि देवतां स मनुं करन् ।
 पश्चात् सावरसं विष्णोर्चयित्वा विधानतः ॥
 इन्द्रसीमं सोमपतेरिति सूक्तमनुत्तमम् ।
 जपन् भक्त्याथ देवैस्तु दद्यान्नीराजनं द्विजः ॥
 प्रदक्षिणं नमस्कारं कृत्वा विप्रांसु भोजयेत् ।
 अवैष्णवेन विप्रेण शूद्रेणैवार्चिते हरौ ॥
 सहस्रमभिषेकं च पुष्पाञ्जलिसहस्रकम् ।
 महाभागवतो विप्रः कुर्यान्मग्नहयेन च ॥
 देवतोत्तरसम्पर्कं विना स्वाहरणं हरौ ।

अवैष्णवानां मन्त्राणां पक्वान्नस्य निवेदने ॥
 कृत्वा नारायणीमिष्टिं पुनः संस्कारमाचरेत् ।
 देशान्तरगते विम्बे चिरकालमनर्चते ॥
 अधिवासादिकं सर्वं पूर्ववद्वैष्णवोत्तमः ।
 विष्णोरुत्सवमध्ये तु विद्युत् स्तनितसम्भवे ॥
 रथे विम्बे ध्वजे भग्ने विम्बे च पतिते भुवि ।
 ग्रामदाहेश्मवर्षे च गुरौ ऋत्विच वै मृते ॥
 नालङ्घ्यतेषु विधिषु परिणीते जनार्दने ।
 अवैदिकक्रियापेते जपहोमादिवर्जिते ॥
 कुर्वीत महतीं शान्तिं वैष्णवीं वैष्णवोत्तमः ।
 अग्निनाशे तु तन्मध्ये पुनरादानमाचरेत् ॥
 कुर्वीत वैनतेयेष्टिं वैश्वक्सेनामथापि वा ।
 श्वशूकरादिसम्पर्के पवित्रेष्टिं समाचरेत् ॥
 वैष्णवेष्टिं प्रकुर्वीत पाषण्डादिप्रदूषिते ।
 अर्थास्य संप्लवे विष्णोर्यत्न यत्न च सङ्करम् ॥
 तत्र तत्र यजेदिष्टिं पावमानीं द्विजोत्तमः ।
 स्नापचारैः स्नथान्यैर्वा मुच्यते सर्वकिल्बिषैः ॥
 अवैष्णवेन विप्रेण स्थापिते मधुसूदने ।
 तद्राष्ट्रं वा भूपतिर्वा विनाशमुपयास्यति ॥
 कुर्वीत वासुदेवेष्टिं सर्वं पापं प्रशामयेत् ।
 महाभागवतेनैव पुनः संस्कारमाचरेत् ॥
 सक्केशवैनतेयादि नित्यानाञ्च दिवौकसाम् ।
 मुक्तानामपि पूजार्थं दिम्बानि स्थापयेद्यदि ॥
 स निवेश्यैकरात्रं गृह्यैः स्नापयथ देशिकः ।

सर्ववैष्णवसूक्तैश्च तद्गायत्र्या सहस्रकम् ॥
 शङ्खेनैवाभिधिच्याथ भगवत्पुरतो न्यसेत् ।
 स्थण्डिलेऽग्निं प्रतिष्ठाप्य यजेच्च पुरतो हरेः ॥
 अस्य वामेति सूक्तेन पायसं मधुमिश्रितम् ।
 अष्टोत्तरशतं पश्चादाज्यं मन्त्रचतुष्टयात् ॥
 सुवर्णातार्क्ष्यसूक्ताभ्यां पृषदाज्यं यजेत्ततः ।
 तिलैर्व्याहृतिभिर्हुत्वा पश्चादष्टोत्तरं शतम् ॥
 वैकुण्ठं पार्षदश्चैव होमशेषं समापयेत् ।
 अहमस्मीतिसूक्तेन पीठे संस्थापयेद्बुधः ॥
 प्रणवादिचतुर्थ्यन्तनामभिस्तत्प्रकाशकैः ।
 आवाह्य पूजयित्वाथ दद्यात्पुष्पाञ्जलिं ततः ॥
 द्वादशाणनमनुना सहस्रमथवा शतम् ।
 सोमरुद्रेति सूक्तेन दीपैर्नीराजयेत्ततः ॥
 भोजयित्वा ततो विप्रान् गुरुं सम्यक् प्रपूजयेत् ।
 भत्स्यकूर्मादिमूर्त्तीनामेवं संस्थापनं चरेत् ॥
 तत्तत्प्रकाशकैर्मन्त्रैर्जपहोमादिकं चरेत् ।
 सहस्रनामभिर्दद्यात्पुष्पाणि सुरभीणि च ॥
 वापीकूपतडागानां तरूणां स्थापने तथा ।
 वारूणीभिश्च सौम्यैश्च जपहोमादिकं चरेत् ॥
 तरूणां स्थापने गोपकृष्णं मातरमेव च ।
 ताम्थामेव तु मन्त्राभ्यां सहस्रं जुहुयाद् दृढम् ॥
 त्रैलोक्याङ्कितं स्तम्भं मध्ये संस्थापयेद्बुधः ।
 अवैष्णवान्वये जातः कृत्वेष्टिं वैष्णवीं द्विजः ॥
 वृष्णवैः पञ्चसंस्कारैः संस्कृतो वैष्णवो भवेत् ।

देवतान्तरशेषस्य भोजने स्पर्शने तथा ॥
 अनर्चिते पद्मनाभे तस्यानर्पितभोजने ।
 अवैष्णवामां विप्राणां पूजने वन्दने तथा ॥
 याजनेऽध्यापने दाने आस्ते चैषाञ्च भोजने ।
 अनर्चिते भागवते हरिवासरभोजने ॥
 प्रायश्चित्तं प्रकुर्वीत वैथ्यूहो मिष्टिमुत्तमाम् ।
 पञ्चाङ्गागवतानाञ्च पिबेत् पादजलं शुभम् ॥
 एतत्समस्तपापानां प्रायश्चित्तं मनौषिभिः ।
 निर्वीर्यं भगवद्भक्तपादाभ्युत्थितनिषेवणम् ॥
 अङ्गीकृतो महाभागैर्महाभागवतैर्द्विजैः ।
 सर्वपापचारैर्मुच्येत परां कृतिञ्च विन्दति ॥
 प्रायश्चित्ते तथा चीर्णे महाभागवतादुद्दिजात् ।
 वैष्णवीः पञ्चसंस्कारैः संस्कृतो हरिमर्चयेत् ॥
 ॥ इति हारीतस्मृतौ महापापादिप्रायश्चित्तप्रकरणं
 नाम षष्ठोऽध्यायः ॥

॥ अम्बरीष उवाच ॥

भगवन् ! भवता प्रोक्ता विष्णोराराधनक्रिया ।
 प्रायश्चित्तमकृत्यानामसतां दण्डमेव च ॥
 अधुना श्रोतुमिच्छामि शाश्वतीं वृत्तिमुत्तमाम् ।
 इष्टीनाञ्च विधानानि विशेषांश्चोक्तवान् हरैः ॥
 हारीत उवाच ॥ शृणु राजन् ! प्रवक्ष्यामि सर्वं निरवशेषतः ।
 इष्टीनाञ्च विधानञ्च हरेरुत्सर्वकर्मणाम् ॥
 नारायणी वासुदेवी भारुङ्गी वैष्णवी तथा ।

वैष्ण्वी वैभवी पाद्मी पवित्री पावमानिका ॥
 सौदशिनी च सेनेशी आनन्ती च शुभाङ्गया ।
 महाभागवतीत्येताः सर्वपापहराः शुभाः ॥
 प्रायश्चित्तार्थमपि वा भोगार्थं वा समाचरेत् ।
 पूर्वं विघ्ननसे विष्णुः प्रोक्तवान् विघ्नसा भृगोः ॥
 प्रोक्तं ममेरितं तेन भृगुणा दिव्यमुत्तमम् ।
 गुह्यं तत्सर्ववेदेषु निश्चितं ते ब्रवीम्यहम् ॥
 अग्निर्वै देवानां भव मे विष्णुरीश्वरः ।
 तदन्तरेण वै सर्वा देवता इतिह श्रुतिः ॥
 निवसन्ति पुरोडाशमग्नी वैष्णवमव्ययम् ।
 देवाश्च ऋषयः सर्वे योगिनः सनकादयः ॥
 अग्नी यद्भूयते हव्यं विष्णवे परमात्मने ।
 तदग्नी वैष्णवं प्रोक्तं सर्वदेवोपजीवनम् ॥
 एतदेवहि कुर्वन्ति सदा नित्या अपीश्वराः ।
 विमुक्ता अपि भोगार्थमेतमेव मुमुक्षवः ॥
 एतदेव परं प्रीतिः सञ्चियः परमात्मनः ।
 एतद्दिना न तुष्येत भगवान् पुरुषोत्तमः ॥
 यन्नार्थमेव संसृष्टमात्मवर्गं चतुर्विधम् ।
 यन्नार्थाल्कर्मणोऽन्यत्तु तदेषां कर्मबन्धनम् ॥
 वज्रिर्जिह्वा भगवतो वेदा अङ्गाः सदाध्वरे ।
 अस्थीनि समिधः प्रोक्ता रोमा दर्भाः प्रकीर्त्तितः ॥
 स्वाहाकारः शिरः प्रोक्तं प्रज्ञाएव हवींषि च ।
 सर्ववेदक्रिया भोगा मन्त्राः पद्मयः प्रकीर्त्तिताः ॥
 एवं यज्ञवपुर्विष्णुर्विदित्वैनं हुताशने ।

जुहुयाद्दे पुरोडाशं अज्ञात्वेनम्पतेदथ ॥

यज्ञोयज्ञपतिर्यज्ञा यज्ञाङ्गो यज्ञवाहनः ।

यज्ञभृत्यज्ञकृत्यज्ञयज्ञभृत्यज्ञसाधनः ॥

यज्ञान्तकृत्यज्ञगुह्यमन्त्रमन्त्राद् एव च ।

तस्मादेनं विदित्वैव यज्ञं यज्ञेन पूजयेत् ॥

कोऽयं लोकोऽस्त्वयज्ञस्य कथं स्यात्परतः शुचिः ।

द्रव्ययज्ञास्तपोयज्ञा योगयज्ञास्तथा परे ॥

स्वाध्यायज्ञानयज्ञाश्च सदा कुर्वन्ति योगिनः ॥

हरेर्भोगतया कुर्यान्न साधनतया क्वचित् ।

साधनं भगवान् विष्णुः साध्याः स्युर्वैदिकाः क्रियाः ॥

शेषभूतस्य जीवस्य तद्वास्त्यैकफलाः क्रियाः ।

श्रुतिस्मृत्युदितं कर्म तद्वास्त्यं परिकीर्त्तितम् ॥

नैसर्गिकं तथा कुर्यात्तद्वास्त्यैकं निकीर्त्तितम् ।

वैदिकेनैव मार्गेण पूजयेत्परमेश्वरम् ॥

अन्यथा नरकं याति कल्पकोटिशतत्रयम् ।

तस्माच्छ्रुत्युक्तमार्गेण यजेद्विष्णुं हि वैष्णवः ॥

अर्चायामर्चयेत्पुष्पैरग्नौ च जुहुयाद्देविः ।

ध्यायेत्तु मनसा वाचा जपेन्मन्त्रान् सुवैदिकान् ॥

एवं विदित्वा सत्कर्म भोगार्थं परमात्मनः ।

कुर्वीत परमैकान्ती पत्युः पत्नी यथा प्रिया ॥

इदं प्रसङ्गे शोक्तं स्याद्विधानं तदब्रवीमि ते ।

पूर्वपक्षदशम्यान्तु स्नात्वा संपूज्य केशवम् ॥

स्नस्तिवाचनपूर्वेण कुर्यादवाङ्मार्पणम् ।

हरिं नारायणेष्ट्यर्थमिति सङ्कल्प्य पूजयेत् ॥

विष्णु प्रकाशकै रात्र्यं भूसूक्ताभ्यां शतं ततः ।
 मन्त्रेषु चैव वैकुण्ठं पार्षदं हुत्वा समापयेत् ॥
 अयुतं तु जपेन्मन्त्रं होमश्चाष्टोत्तरं शतम् ।
 शेषं निवेद्य देवाय भुञ्जीयात् स्वयमेव च ॥
 ततो मौनी जपेन्मन्त्रं शयीत पुरतो हरेः ।
 प्रभाते च नदीं गत्वा स्नात्वा सन्तर्प्य देवताः ॥
 सन्ध्यामन्वास्य चागत्य स्वर्गहे समलङ्कृते ।
 वेद्यां संपूज्य देवेशं मन्त्ररत्नविधानतः ॥
 समावरणसंयुक्तं महिषीभिः समन्वितम् ।
 अभ्यर्च्य गन्धपुष्पादीर्धूपदीपनिवेदनैः ॥
 अर्चयित्वा विधानेन कुण्डं दक्षिणभागतः ।
 विस्तरायामनिम्नैश्च हस्तमात्रान्निमेषखलम् ॥
 तत्र वक्त्रं प्रतिष्ठाप्य इध्माधानान्तमाचरेत् ।
 ओङ्कारः स्यात्परं ब्रह्म सर्वमन्त्रेषु नायकः ॥
 तत्राक्षरं तत्तयाणाञ्च वेदानां बीजमुच्यते ।
 अजायन्त ऋचः पूर्वमकाराद्विष्णुवाचकात् ॥
 श्रीवाचकादुकारात्तु यजूंषि तदनन्तरम् ।
 अजायन्त तयोः सङ्गात्सामान्यन्यान्यनेकशः ॥
 तयोर्दासो मकारेण प्रोच्यते सर्वदेहिनः ।
 कारणं सर्ववर्णानामकारः प्रोच्यते बुधैः ॥
 अकारो वै च सर्वा वाक् सैषा स्थर्शोऽभिः सदा ।
 वङ्गौ सा व्यज्यमानापि नानारूपा इति श्रुतिः ॥
 अकार एव लुप्यन्ति सर्वमन्त्राक्षराणि हि ।
 अकारो वासुदेवः स्यात्तस्मिन् सर्वं प्रतिष्ठितम् ॥

मन्त्रोद्दि वीजं सर्वत्र क्रिया तच्छक्तिरुच्यते ।
 मन्त्रतन्त्रसमायुक्तो यज्ञ इत्यभिधीयते ॥
 मन्त्रः पुमान् क्रिया स्त्रोच तद्युक्तं मिथुनं स्मृतम् ।
 तस्मादग्रजूषि तन्त्राणि ऋचो मन्त्राणि चाध्वरे ॥
 मन्त्रक्रियाजुष्टमेव मिथुनं यज्ञ उच्यते ।
 मन्त्रतन्त्रांशमेते ऋग्यजुषी यज्ञकर्म्मणि ॥
 उद्गातं तु भवेत्साम तस्मात्तद्वैष्णवं त्रयम् ।
 ऋग्भिरेव तमुद्दिश्य पुरोडाशं यजेदुबुधः ॥
 ताभिरेव तु पुष्याणि दद्यात्कर्म्मसु शार्ङ्गिणे ।
 इन्द्राग्निवरुणादीनि नामान्युक्तानि तत्र तु ।
 ज्ञेयानि विश्वो स्तान्यत्र नान्येषां स्युः कथञ्चन ॥
 अकारे रूढइत्यग्निमिन्द्रत्वं वर ईश्वरे ।
 आत्मनां प्रसवे सूर्यः सौम्यत्वात्सामइत्यतः ॥
 वायुः स्याज्जीवतः प्राणाद्वरुणः सर्वजीवनः ।
 मित्रः स्यात्सर्वमित्वादात्मैकत्वाद्वहस्यतिः ॥
 रोगनाशो भवेद्भुद्रो यमः स्यात्तु नियामकः ।
 हिरण्यत्वमिति प्रोक्तं नेति प्रापयत्वमुच्यते ॥
 नित्यसत्त्वाद्द्विरण्यः स्यात्तद्गर्भत्वाद्विरण्ययः ।
 द्विरण्यगर्भ इत्युक्तः सत्वगर्भो जनार्दनः ॥
 द्विरण्ययः स भूतेभ्यो ददृशे इति वै श्रुतिः ।
 सर्वान् स त्राति सविता पिता च पितृतत्पिता ॥
 खभूर्मुव इति प्रोक्तो वेदेवेत्येति चोच्यते ।
 यस्य च्छन्दांसि चाङ्गानि स सुपर्ण इहोच्यते ॥
 अत्राङ्गं वर्णमित्युक्तं च्छन्दोमयमुदाहृतम् ।

गायत्रुप्रणिगनुष्टुप्च द्वहती पङ्क्तिरिव च ॥
 द्विष्टुप्च जगती चैव ऋन्दांस्येतान्यनुक्रमात् ।
 एतानि यस्य चाङ्गानि स सुपर्ण इहोचरते ॥
 यस्माज्जातास्त्रयो वेदा जातवेदाः स उचरते ।
 पवमानः पावयित्वा शिवः स्यात्सर्वदा शुभात् ॥
 सुजनैः सेव्यते यस्तु अतो वै शश्वरित्यजः ।
 सव्यान्वस्यैव नामानि वैदिकानि विवेचनात् ॥
 पुत्रामानि यानि दिव्योः स्त्री सामानि श्रियस्तथा ।
 परस्य वैदिकाः शब्दाः समाकथ्येतरेष्वपि ॥
 अत्रङ्घ्रियन्ते सततं लोकवेदानुसारतः ।
 नतु नारायणादीनि नामान्यन्यस्य कर्हिचित् ॥
 एतन्नाम्नां गतिर्विष्णुरेक एव प्रचक्षते ।
 शब्दब्रह्मत्रयी सर्वं वैष्णवं तदिहोचरते ॥
 देवतान्तरशङ्का तु न कर्त्तव्याहि वैदिके ।
 वषट्कृतं यद्वेदेन तदत्यन्तप्रियं हरेः ॥
 स्वाहास्वधाभ्यां नमसा हुतं तद्वैष्णवं स्मृतम् ।
 समिदाज्यैर्या आहुतीर्षे वेदेनैव जुह्वति ।
 यो मनसा सवर इत्यृचां प्रोक्तः सदाध्वरे ॥
 वेदेनैव हरिं तस्माद्यजेत द्विजसत्तमः ।
 प्रसङ्गादेव सुक्तं स्याद्विधानं तदुब्रवीमि ते ॥
 ऋग्वेदसंहितायान्तु मण्डलानि दश क्रमात् ।
 एकैकमिष्ट्या होतव्यं चरुणा पायसेन वा ॥
 घृतेन वा तिलैर्वापि विष्णुपचैरथापि वा ।
 अग्निमील इति पूर्वं मण्डलं प्रत्यृचं यजेत् ॥

पुष्पाणि च तथा दद्यात् सुगन्धीनि जनार्दने ।
 विष्णुसूक्तैर्हविर्हुत्वा चतुर्मन्त्रैः शतं यजेत् ॥
 वैष्णवान् भोजयेन्नित्यमग्निश्चापि सुसंगृहेत् ।
 उपोषितो दीक्षितश्च यावदिष्टिः समाप्यते ॥
 अन्ते चावसृतेष्टिश्च पुष्पयागश्च पूर्ववत् ।
 आचार्यं ब्राह्मणांश्चापि दक्षिणाभिः प्रपूजयेत् ॥
 इमान्नारायणेष्टिश्च सकृदपि यजेत्तु यः ।
 अनवीतवेदश्चेष्टिमयुतं मूलमन्त्रतः ॥
 होमं पुष्पाञ्जलिं वापि तथैवायुतमाचरेत् ।
 पूजयित्वा ततो विप्रान्निध्याः सम्यक्फलो भवेत् ॥
 अवाक्यपौरुषं सूक्तमष्टोत्तरशतं चरुम् ।
 हुत्वा चतुर्भिर्मन्त्रैश्च लभेदिष्टिं न संग्रयः ॥
 ॥ अथ वासुदेवेष्टिरुच्यते ॥

एकादश्यां कृष्णपक्षे समुपोष्य जनार्दनम् ।
 समर्चयेद्विधानेन रात्रौ जागरणान्वितः ॥
 द्वादश्यां प्रातरुत्थाय स्नायान्नद्यां तिलैः सह ।
 द्वादशार्घ्येन मनुना सिद्धेदष्टोत्तरं शतम् ॥
 अभिमन्त्र्य जलं पश्चात्तुलसीमिश्रितं पिवेत् ।
 सर्वकर्म्मस्वभिहित एतदेवाघमर्षणः ॥
 तत्तत्कर्म्मणि तन्मन्त्रं यो जपेदघमर्षणे ।
 स्नात्वा सन्तर्प्य देवर्षान् कृतकृत्यः समाहितः ॥
 गृहं गत्वाचयेद्देवं वासुदेवं सनातनम् ।
 द्वादशार्घ्यविधानेन कस्तूरीचन्दनादिभिः ॥

जातिकेतककुन्दाद्यैः सुकृष्णतुलसौदलैः ।
 सुधाब्धौ शेषपर्यङ्के समासीनं श्रिया सह ॥
 इन्दीवरदलश्यामं चक्रशङ्खगदाधरम् ।
 सर्वाभरणसम्यक् सदायौवनमच्युतम् ॥
 अनन्तं विहगाधीशं शौनकाद्यैरुपासितम् ।
 त्रिदशेन्द्रैर्विमानस्यैर्ब्रह्मरुद्रादिभिस्तथा ॥
 स्तूयमानं हरिं ध्यात्वा अर्चयेत्प्रयतात्मवान् ।
 सर्वमावरणं पश्चादर्चयेत् कुसुमादिभिः ॥
 प्रथमं महिषीसङ्घं लक्ष्मीभूभ्यो सनीलया ।
 अनन्तरञ्च गरुडधर्मसेनादिभिस्तथा ॥
 ऐश्वर्यज्ञानवैराग्याः पूजनीया यथाक्रमम् ।
 सनन्दनश्च सनकः सनत्कुमारः सनातनः ॥
 औडुश्च सोमकपिलः पञ्चमो नारदस्तथा ।
 भृगुर्विघ्नसोऽतिश्च मरीचिः कश्यपोऽङ्गिराः ॥
 पुलहः स्वायम्भुवो दाल्भ्यो वशिष्ठाद्यास्ततः क्रमात् ।
 वशिष्ठो वामदेवश्च हारीतश्च पराशरः ॥
 व्यासः शुकश्च प्रह्लादः शौनको जनकस्तथा ।
 मार्कण्डेयो ध्रुवश्चैव पुण्डरीकश्च मारुतः ॥
 रुक्माङ्गदः शिवो ब्रह्मा पूजनीया यथाक्रमम् ।
 तथा लोकेश्वराः पूज्याः शङ्खचक्रादिहेतयः ॥
 वेदाश्च साङ्गाः स्मृतयः पुराणं धर्मसंहिताः ।
 राशयो ग्रहनक्षत्राः पूजनीया समं ततः ॥
 एवं सम्पूज्य देवेशं मन्त्राधानादिपूर्वकम् ।
 द्वितीयं मण्डलमृचा जुहुयात्सष्टतं चरुम् ॥

ध्यात्वा वङ्गौ वासुदेवं दद्यात् पुष्पाणि तत्र तु ।
 वैष्णवांश्च यजेत्तत्रावभृष्टं पुष्पयागकम् ॥
 ब्राह्मणान् भोजयेदन्ते गुरुञ्चापि प्रपूजयेत् ।
 इमाञ्च वासुदेवेष्टिं यः कुर्याद्वैष्णवोत्तमः ॥
 कुलकोटिं समुद्धृत्य स गच्छेत्परमं पदम् ।
 अथवा वासुदेवस्य मन्त्रेणैव द्विजोत्तमः ॥
 लुहुयादयुतं वङ्गौ वैष्णवैः प्रत्यृचं तथा ।
 पुष्पाणि दत्त्वा देवेशे सम्यगिष्ट्या लभेत् फलम् ॥
 अथ वक्ष्यामि राजर्षे ! वैष्णवेष्ट्या विधिं ततः ।
 श्रवणार्क्षतु पूर्वाह्णे पूर्ववच्च समारभेत् ॥
 उपोष्य पूर्वदिवसे पूजयेज्जागरे हरिम् ।
 प्रभाते पूर्ववत् स्नात्वा तर्पयेज्जगतां पतिम् ॥
 षड्चरविधानेन परव्याम्नि स्थितं हरिम् ।
 वङ्गपर्कं हेमविम्बाद्यैर्योगपीठसुसंस्थितम् ॥
 चतुर्भुजं सुन्दराङ्गं सर्वाभरणभूषितम् ।
 चक्रशङ्खगदाशार्ङ्गान् विभ्राणं दोर्भिरायतैः ॥
 वामाङ्गस्थश्रिया सार्द्धं गन्धपुष्पाक्षतादिभिः ।
 नैवेद्यैश्च फलैर्भक्ष्यैर्दिव्यैर्भोज्यैः सुपानकैः ॥
 अर्चयेद्देवदेवेशं सर्वाभरणसंयुतम् ।
 श्रीलक्ष्मीः कमला पद्मा सोता सत्या च रुक्मिणी ॥
 सावित्री परितः पूज्या ततस्तुते बलादयः ।
 अनन्ततार्क्ष्यं देवेशसत्यधर्मदमाः शमः ॥
 बुद्धिश्च पूजनीयास्ते दिक्षु सर्वास्त्रगुक्रमात् ।
 ततो लोकेश्वराः पूजया स्तुतश्चक्रादिहेतयः ॥

महाभागवताः पूजया होमकर्म समाचरेत् ।
 चतुर्भिवैष्णवैः सुक्तैः प्रत्यृचं जुहुयाच्चरुम् ॥
 व्यापका मन्त्ररत्नञ्च चतुर्मन्त्रा उदाहृताः ।
 तैरप्यष्टोत्तरशतं पृथक् पृथगतो यजेत् ॥
 तृतीयमण्डलं पञ्चाज्जुहुयात्प्रत्यृचं ततः ।
 तथा पुष्पैश्च सम्पूज्य कुर्यादवभृथं ततः ॥
 समाप्य पुष्पयोगेन वैष्णवान् भोजयेत्ततः ।
 एवं कर्त्तुमशक्तश्चैवैष्णवीं वैष्णवीत्तमः ॥
 वैष्णव्या चैव गायत्र्या पुष्पाञ्जल्ययुतं चरेत् ।
 त्रिसहस्रं चरुं हुत्वा वैष्णवेष्ट्याः फलं लभेत् ॥
 इमां तु वैष्णवीं मिष्टिं यः कुर्याद्वैष्णवीत्तमः ।
 त्रिकोटिकुलमुद्धृत्य याति विष्णोः परं पदम् ॥
 प्रायश्चित्तमिदं कुर्याद्वृत्तिभङ्गेषु वैष्णवः ।
 शान्त्यर्थं देवकार्येषु पापेषु च महत्स्वपि ॥
 अथ वैद्यही इष्टिरुच्यते ॥

यत्कृत्वा तु द्वादश्यां सङ्क्रान्तीं ग्रहणेऽपि वा ।
 उपोष्य विधिवद्विष्णुं पूजयित्वा विधानतः ॥
 अभ्यर्चयेद्गन्धपुष्पैः केशवादीन् पृथक् पृथक् ।
 सङ्कर्षणादीनपि च पूजयेत्प्रयतात्मवान् ॥
 तत्तन्मूर्त्तिं पृथक् ध्यात्वा पृथगेव समर्चयेत् ।
 केशवस्तु सुवर्णाभः श्यामो नारायणोऽव्ययः ॥
 माधवः स्यादुत्पलाभो गोविन्दः शशिसन्निभः ।
 गौरवर्णस्तथा विष्णुः शोणो मधुजिदव्ययः ॥

त्रिविक्रमोऽग्निसङ्काशो वामनः स्फटिकप्रभः ।
 श्रीधरस्तु हरिद्राभो हृषीकेशोऽष्टमान् यथा ॥
 पद्मनाभो घनश्यामो हैमो दामोदरः प्रभुः ।
 सङ्कर्षणस्तु मुक्ताभो वासुदेवो घनद्युतिः ॥
 प्रद्युम्नो रक्तवर्णः स्यादनिर्वृत्तो यथोत्पलम् ।
 अधोक्षजः शाहलाभो रक्ताङ्गः पुष्पोत्तमः ॥
 नृसिंहो मणिवर्णः स्यादच्युतोऽर्कसमप्रभः ।
 जनार्दनः कुन्दवर्णं उपेन्द्रो विद्रुमद्युतिः ॥
 हरिर्वै सूर्यसङ्काशः क्षणोभिक्षाञ्जनद्युतिः ।
 आयुधानि भुवै चैषां दक्षिणाधः करादितः ॥
 पद्मं शङ्खं गदाचक्रं गदां दधाति केशवः ।
 शङ्खं पद्मं गदाचक्रं धत्ते नारायणोऽवग्रयः ॥
 माधवस्तु गदां चक्रं शङ्खं पद्मं विभर्ति च ।
 चक्रं गदां तथा पद्मं शङ्खं गोविन्द एव च ॥
 गदां पद्मं गदाशङ्खं चक्रं विष्णुर्विभर्ति हि ।
 चक्रं शङ्खं तथा पद्मं गदां च मधुसूदनः ॥
 पद्मं गदां तथा चक्रं शङ्खं चैव त्रिविक्रमः ।
 शङ्खं चक्रं गदापद्मं वामनो विभ्रयात्तथा ॥
 पद्मं चक्रं गदाशङ्खं श्रीधरः श्रीपतिर्दधत् ।
 गदां चक्रं हृषीकेशः पद्मं शङ्खं विभर्ति हि ॥
 पद्मनाभस्तथा शङ्खं पद्मं चक्रं गदां धरेत् ।
 पद्मं शङ्खं गदां चक्रं धत्ते दामोदरस्तथा ॥
 सङ्कर्षणो गदा शङ्खं पद्मं चक्रं दधाति हि ।
 वासुदेवो गदां शङ्खं चक्रं पद्मं विभर्ति हि ॥

चक्रं शङ्खं गदां पद्मं प्रद्युम्नो विभ्रयात्तथा ।
 अनिरुद्धस्तथा चक्रं गदां शङ्खं च पङ्कजम् ॥
 चक्रं पद्मं तथा शङ्खं गदां च पुरुषोत्तमः ।
 पद्मं गदां तथा शङ्खं चक्रं चाधीक्षजो हरिः ॥
 चक्रं पद्मं गदां शङ्खं नरसिंहो विभर्ति हि ।
 अच्युतश्च गदां पद्मं चक्रं शङ्खं विभर्ति हि ॥
 जनार्दनस्तथा पद्मं शङ्खं चक्रं गदां धरेत् ।
 उपेन्द्रस्तथा शङ्खं गदां चक्रं च पङ्कजम् ॥
 हरिस्तु शङ्खं चक्रं च पद्मं चैव गदां धरेत् ।
 शङ्खं गदां पङ्कजं च चक्रं कृष्णो विभर्ति हि ॥
 एवं चतुर्विंशतिस्तु मूर्त्तीं ध्यात्वा समर्चयेत् ।
 तत्तद्विम्बेषु वा राजन् ! सालग्रामशिलासु वा ॥
 गन्धैः पुष्पैश्च ताम्बूलैर्धूपैर्दर्पैर्निवेदनैः ।
 फलैश्च भक्ष्यभोज्यैश्च पानीयैः शर्करान्धितैः ॥
 नामभिस्तैश्चतुर्थ्यन्तैर्मूलमन्त्रैश्च वा युजेत् ।
 देवानावरणीयांश्च पुजयेन्महितः क्रमात् ॥
 यं हेत्वा हतिसूक्तेन कुर्यान्नीराजनं शुभम् ।
 पुरतोऽग्निं प्रतिष्ठाप्य स्वगृहोक्तविधानतः ।
 मण्डलेन चतुर्थेण प्रत्यृचं जुहुयाच्चरम् ॥
 पुष्पैः सम्यजयेद्गत्या कुर्यादवभृथं नरः ।
 इमां वैयूहिकीमिष्टिं सम्भक्त्वा पुनर्मुहूर्धयः ॥
 प्रायश्चित्तमिदं प्रोक्तं पातकेषु महत्स्वपि ।
 अनप्यत्रपि च विम्बानां शान्त्वर्थं वासमाचरेत् ॥
 प्रायश्चित्तं विशिष्टं स्याद्देव्यं प्रत्यृचकर्मसु ।

अनधौतः कथं कुर्याद्द्वैतूचीं वैष्णवीं द्विजः ॥
 प्रत्येकं शतमष्टौ च मन्त्रैस्तेषां यजेद्विभुः ।
 सर्वत्रावष्टयेष्टिञ्च पुष्पयागञ्च वैष्णवः ॥
 द्वयेन मूलमन्त्रेण कुर्वीत सुसमाहितः ।
 वैष्णवान् भोजयेद्भक्त्या कर्मान्ते सत्वसिद्धये ॥
 चतुर्विंशतिसंस्थान्वी महाभागवतान् द्विजान् ।
 एकं वा भोजयेद्विप्रं महाभागवतीशमम् ।
 सर्वे सम्पूर्णतामेति तस्मिन् संपूजिते द्विजे ॥
 यः करोति शुभामिष्टिं वैष्णवीं वैष्णवीश्वरः ।
 अनन्तस्याशुतानाञ्च विशिष्टोऽन्यतमो भवेत् ॥
 वैभवीमथ वक्ष्यामि सर्वपापप्रणाशिनीम् ।
 पावनीं सर्वलोकानां सर्वकामप्रदां शुभाम् ॥
 भगवज्जन्मदिवसे वारे सूर्यसुतस्य वा ।
 स्वजन्मर्चोऽपि वा कुर्याद्द्वैतूचीं मङ्गलाश्रयाम् ॥
 पूर्वोऽङ्गप्रभ्युदयं कुर्यादङ्कुरार्पणपूर्वकम् ।
 उपोष्य पूजयेद्विष्णुं मन्त्राधानं समाचरेत् ॥
 स्नात्वा परेऽङ्गि विधिना सन्तप्यं पिबदेवताः ।
 विशिष्टैर्ब्राह्मणैः सार्द्धमर्चयित्वा जनार्दनम् ॥
 मन्त्रं कूर्मं च वाराहं नारसिंहञ्च वासनम् ।
 श्रीरामं बलभद्रञ्च कृष्णं कल्लिनमव्ययम् ॥
 हयग्रीवं जयद्योनिं पूजयेद्द्वैतूचीश्वरः ।
 नार्चयेद्भार्गवं बुद्धं सर्वलापि च कर्कशम् ॥
 कुशग्रन्थीषु विम्बेषु सालग्रामशिलासु वा ।
 अर्चयेद्गन्धपुष्पाद्यैः प्रागुदक्प्रवणेन च ॥

पृथक् पृथक् च नैवेद्यं विविधं वै समर्पयेत् ।
 मोदकान् पृथुकान् शक्नूनूपान् पायसांक्ष्वा ॥
 हविष्यमक्षसुदगाच्च मण्डकान् मधुसंयुतान् ।
 दध्यक्षश्च गुडाक्षश्च भक्त्या तेभ्योऽनिवेदयेत् ॥
 कर्पूरसंयुतं दिव्यं ताम्रं लक्ष्णं निवेदयेत् ।
 इमा विश्वेति सूक्तेन दद्यान्नीराजनं तथा ॥
 ब्रह्मसूनामभिः सुत्वा भक्त्या च प्रणमेद्बुधः ।
 इष्वाधानादिष्यन्तं कृत्वा होमं समाचरेत् ॥
 सर्वैस्त्वैष्णवैः सूत्रैर्हुत्वा पूर्वं शुभं हविः ।
 ब्रह्मं मण्डलं पश्चात्प्रत्यृचं जुहुयादहिजः ॥
 इमान्त्वैभवीमिष्टिं कुर्याद्विष्णुपरायणः ।
 अकृत्वा वैभवीमन्तं योऽध्यापयति देशिकः ॥
 रौरवं नरकं याति यावदाभूतसंभवम् ।
 होमं विना स शुद्राणां कुर्यात् सर्वमशेषतः ॥
 मन्त्रैर्वा जुहुयादाज्यं तत्तन्मूर्तिप्रकाशकैः ।
 पूजयित्वा हिजवरान् पश्चान्मन्त्रं प्रदापयेत् ॥
 अशक्तो यस्तु वेदेन कर्तुमिष्टिं हिजोत्तमः ।
 तत्तन्मूर्तिमयैर्मन्त्रैः पृथगष्टोत्तरं शतम् ॥
 हुत्वा चरुं घृतयुतं सम्यग्विष्ट्वाः फलं लभेत् ।
 वैष्णवत्वाच्च प्रतस्यापि कारयेदिष्टिसुत्तमाम् ॥
 उद्दिश्य वैष्णवान् स्वस्वपितृनपि च वैष्णवः ।
 यः कुर्याद्वैष्णवीमिष्टिं भक्त्या परमया युतः ॥
 वैष्णवत्वं कुलं सर्वं लभेत् स न संशयः ।
 अतजध्वं प्रवक्ष्यामि आनन्तीमचनाशनीम् ॥

पौर्णमास्यां प्रकुर्वीत पूर्वोक्तविधिना नृप ॥ १ ॥
 आदानं पूर्ववत्कृत्वा अङ्कुरार्पणपूर्वकम् ॥
 उपोष्याभ्यर्चयेद्देवमनन्तं पुरुषोत्तमम् ॥
 सहस्रशीर्षं विश्वेशं सहस्रकरलोचनम् ॥
 सहस्रचरणं श्रीशं सदैवाश्रितवत्सलम् ।
 पौरुषेण विधानेन पजयेत् पुरुषोत्तमम् ॥
 गन्धपुष्पैश्च धूपैश्च दीपैश्चापि निवेदनैः ।
 पजयित्वा जगन्नाथं पश्चादावरणं यजेत् ॥
 पार्श्वयोश्च त्रियं भूमिं नीलाञ्च शुभलोचनाम् ॥
 हिरण्यवर्णां हरिणीं जातवेदां हिरण्ययी ॥
 चन्द्रां सूर्यां च दुर्धर्षां गन्धद्वारां महेश्वरी ॥
 नित्यपुष्पा सहस्राक्षीं महालक्ष्मीं सनातनी ॥
 पूजनीयां समस्तांश्च गन्धपुष्पाक्षतादिभिः ।
 सकर्षणस्तथानन्तः शेषो भूधर एव च ॥
 लक्ष्मणीं नागराजंश्च बलभद्रो हलायुधः ।
 तच्छक्तयः पूजनीयाः प्रागादिषु यथाक्रमम् ॥
 रिवतीं वारुणीं कान्तिरैश्वर्या च इला तथा ।
 भद्रां सुमङ्गलां गौरीं शक्तयः परिकीर्त्तिताः ॥
 अस्त्रान् लोकेश्वरान् पूज्य प्रश्नादीनां समाचरेत् ।
 पश्चात्तु मण्डलं षष्ठं प्रत्यृचं जुहुयाच्चरुम् ॥
 पुष्पाणि च तथा दत्त्वा कुर्यादवष्टयादिकम् ।
 अशक्त्येव नृसूक्तेन शतमष्टोत्तरं चरुम् ॥
 इद्वैवेद्याः फलं समग्रगोप्त्येव न संशयः ।
 शान्तीयामिमामिष्टिं वैकुण्ठपदमाप्नुयात् ॥

न दास्यमीयस्य भवेद्यस्य दास्यं नृणामसत् !
 तत्र कुर्यादिमामिष्टिं दास्यैकफलसिद्धये ॥
 अधुना वैनतेयेष्टिं वक्ष्यामि नृपसत्तम ! ।
 पञ्चम्यां भानुवारे वा कस्मिंश्चिच्छुभवासरे ॥
 उपोष्य पूर्ववत्सर्वं कुर्यादभ्युदयादिकम् ।
 स्नात्वाचर्गित्वा देवेशं गन्धपुष्पाक्षतादिभिः ॥
 लक्ष्म्या सह समासीनं वैकुण्ठभवने शुभे ।
 सर्वमन्त्रमये दिव्ये वाङ्मये परमासने ॥
 मन्त्रस्वरै रक्षरैश्च साङ्गैर्वेदैः समन्विते ।
 तारेण सह सावित्र्या संस्तीर्णे शुभवर्चसि ॥
 ईश्वर्यां च समासीनं सहस्रार्कसमद्युतिम् ।
 चतुर्भुजमुदारारङ्गं कन्दर्पशतसन्निभम् ।
 युवानं पद्मपत्राक्षं चक्रशङ्खगदाजिनम् ॥
 वैष्णव्या चैव गायत्र्या पूजयेद्हरिमव्ययम् ।
 श्रियं देवीं नित्यपुष्टां सुभगाञ्च सुलक्षणाम् ॥
 ऐरावतीं वेदवतीं सुकेशीञ्च सुमङ्गलाम् ।
 अर्चयेत्परितो देवीः सूरूपा नित्ययौवनाः ॥
 ततः समर्चयेत्ताच्छ्रं गरुडं विनतासुतम् ।
 सुपर्णाञ्च चतुर्दिक्षु विदिक्षु शक्तयस्तथा ॥
 श्रुतिस्मृतीतिहासाञ्च पुराणानीति शक्तयः ।
 अस्त्रादीनीश्वरान् पश्चादर्चयेत् कुसुमाक्षतैः ॥
 धूपं दीपञ्च नैवेद्यं ताम्बूलञ्च समर्पयेत् ।
 अयं हि तेच अर्थीति दद्यान्नीराजनं शुभम् ॥
 प्रदक्षिणं नमस्कारं कृत्वा होमं समाचरेत् ।

वशिष्ठेन च संदृष्टं सप्तमं मण्डलं धुनेत् ॥
 पुष्पाणि च ततो दत्त्वा कुर्यादवभृथादिकम् ।
 रद्यानादिभङ्गे च वाहनध्वंसने तथा ॥
 अवैदिकक्रियाजुष्टे कुर्यादिष्टिमिमां शुभाम् ।
 अरिष्टे चोपपातेषु शान्द्वर्थमपि वा यजेत् ॥
 इष्ट्यानया पूजितेश्च रोगसर्पाग्निभिः शमेत् ।
 वैनतेयसमो भूत्वा भवेदनुचरो हरिः ॥
 वैष्णवसेनीं ततो वक्ष्ये सर्वपापप्रणाशिनीम् ।
 उपोष्यैकादशीं शुद्धां पूष्ववत् पूजयेद्धरिम् ॥
 तद्विष्णोरिति मन्त्राभ्यामुपचारैः समर्चयेत् ।
 विश्वक्सेनश्च सेनेश' सेनान् पञ्च चमृपतिम् ॥
 अर्चयित्वा चतुर्दिक्षु शक्तयश्च विदिक्षु च ।
 त्रयीं सुखवतीं सौम्यां सावित्रीं चार्चयेद्द्विजः ॥
 अस्त्रान् दीपांश्च सम्पूज्य होमं पश्चात् समाचरेत् ।
 कृत्वे धानादिपर्यन्तमष्टमं मण्डलं यजेत् ॥
 पायसेनाथ पुष्पाणि दद्यात् प्रयतमानसः ।
 अन्ते चावभृथेष्टिञ्च प्रक्षनयजनं तथा ॥
 ब्राह्मणान् भोजयेच्छक्त्या दक्षिणाभिश्च तोषयेत् ।
 अशक्नो यस्तु वेदेन कर्तुमिष्टिञ्च वैष्णवः ॥
 तद्विष्णोरिति मन्त्राभ्यां सहस्रं जुहुयाच्चरुम् ।
 कृत्वा पुष्पाञ्जलिञ्चापि सम्यगिष्टिं लभेन्नरः ॥
 वैष्णवसेनी मिमां हुत्वा विश्वक्सेनसमो भवेत् ।
 प्रभूतधनधान्याढ्यमैश्वर्यं चैव विन्दति ॥
 यच्चराक्षसभुतानां तामसानां दिवौकसाम् ।

अभ्यर्चने तद्दोषस्य विशुद्धार्थमिदं यजेत् ॥
 सौदर्शनीं प्रवक्ष्यामि सर्वपापप्रणाशिनीम् ।
 व्यतीपाते वेष्टतौ वा समुपोथार्चयेद्भरिम् ॥
 अखण्डविल्वपत्रैर्व्वा कोमलैः सुलसौदलैः ।
 अर्चयित्वा हृषीकेशं गन्धपुष्पाक्षतादिभिः ॥
 पञ्चाक्षमर्चनीयाः स्युः श्रीभृनीलादिमातरः ।
 सुदर्शनं सहस्रारं पवित्रं ब्रह्मणः पतिम् ॥
 सहस्राक्षं शतोद्यामं लोकद्वारं हिरण्यमयम् ।
 अभ्यर्चयेत् क्रमाद्विष्णुं तथा शक्तीः समर्चयेत् ॥
 अनिष्टध्वंसिनी माया लज्जा पुष्टिः सरस्वती ।
 प्रकृतीर्जगदाधारा कामधुक् काष्ठशक्तिका ॥
 तथा ताश्चैव लोकेशाः पूज्या दिक्षु यथाक्रमात् ।
 अभ्यर्च्य गन्धपुष्पाद्यैर्नैवेद्यैर्विविधैरपि ॥
 ऋग्वेदोक्तस्य सूक्तेन ततो नीराजनं हरिः ।
 नवमं मण्डलं पञ्चाङ्गोत्तमं चरुणा नृप ! ॥
 आज्येन वा तिलैर्व्वापि विल्वैर्व्वापि सरोरुहैः ।
 हुत्वा पुष्पाञ्जलिं दत्त्वा कुर्यादवभृथदिकम् ॥
 ब्राह्मणान् भोजयेत्पश्चाद् गुरुञ्चापि समर्चयेत् ।
 उद्धाह्य वैष्णवीं कन्यां याचित्वा वैष्णवीं तथा ॥
 हुत्वा वा वैष्णवेनैव तथैवादित्यभुजग्रपि ।
 अन्यलिङ्गधृती चापि कुर्यादिष्टिमिमां द्विजः ॥
 सौदर्शनेन मन्त्रेण सहस्रं क्षुद्रयाचकम् ।
 पुष्पाणि दत्त्वा साहस्रं सम्यगिष्ट्याः फलं लभेत् ॥
 अथ भागवतीमिष्टिं प्रवक्ष्यामि नृपोत्तम ! ।

उपोष्यैकादशीं शुद्धां द्वादश्यां पूर्ववद्धरिम् ॥
 अर्चयित्वा विधानेन गन्धपुष्पाक्षतादिभिः ।
 पौरुषेण तु सूक्तेन श्रीमदष्टाक्षरेण वा ॥
 अर्चयेज्जगतामौशं सर्वावरणसंयुतम् ।
 ततो भागवतान् सर्वान् अर्चयेत्परितो द्विजः ॥
 पुष्पैर्ष्वां तुलसीपत्रैः सलिलै रक्षतैरपि ।
 प्रह्लादं नारदश्चैव पुण्डरीकं विभीषणम् ॥
 रुक्माङ्गदं तत्सुतञ्च हनूमन्तं शिवं भृगुम् ।
 वशिष्ठं वामदेवञ्च व्यासं शौनकमेव च ॥
 मार्कण्डेयं चाम्बरीषं दत्तात्रियं पराशरम् ।
 रुक्मदाल्भ्यौ कश्यपञ्च हारीतश्चात्रिमेव च ॥
 भरद्वाजं वलिं भीष्मं उद्धवाक्रूरपुष्करान् ।
 गुहं सुतञ्च वात्सीकं स्वायम्भुवमनुं ध्रुवम् ॥
 वैष्णञ्च रोमशञ्चैव मातङ्गं शम्भरीं तथा ।
 सनन्दनञ्च सनकं विघ्नञ्च सनातनम् ॥
 वोटुं पञ्चशिखञ्चैव गजेन्द्रञ्च जटायुषम् ।
 सुशीलं त्रिजटां गौरीं शुभां सन्ध्याबलिं तथा ॥
 अनसूयां द्रौपदीञ्च यशोदां देवकीं तथा ।
 सुभद्राञ्चैव गोपीञ्च शुभा नन्दग्रजे स्थिताः ॥
 नन्दनं वसुदेवञ्च दिलीपं दशरथं तथा ।
 कौशल्याञ्चैव जनककन्यामपि च वैष्णवान् ॥
 अर्चयेद्गन्धपुष्पाद्यैर्धूपैर्दीपनिवेदनैः ।
 ताम्बूलैर्भक्ष्यभोजैश्च दीपैर्नीराजनैरपि ॥
 अहं भुवेति सूक्तेन दद्यान्नीराजनं हरिः ।

पञ्चाहोमं प्रकुर्वीत अग्न्याधानादिपूर्ववत् ॥
 दशमं मण्डलं सर्वं प्रत्यृचं जुहुयाद्भुविः ।
 तिस्रमिन्त्रेषु साजिग्रन चरुणा गोघृतेन वा ॥
 सर्वेषु वैष्णवैः सूक्तैश्चतुर्भिश्चाष्टोत्तरं शतम् ।
 नामभिश्च चतुर्थ्यन्तै स्तान् सर्वान् वैष्णवान् वजेत् ॥
 पुष्पैरिष्ट्वा चावभृथं प्रसूनेष्टिश्च कारयेत् ।
 होमं कर्त्तुमशक्त्येवेदेन नृपनन्दन । ॥
 चतुर्भिर्वैष्णवैर्मन्त्रैः साहस्रं वा पृथक् पृथक् ।
 द्वाभ्यां भागवतीमिष्टिं यः कुर्याद्वैष्णवीक्षतमः ॥
 अमन्तगरुडादीनामयमन्यतमो भवेत् ।
 पावमानैर्यदा ऋग्भिरिजगते मधुसूदनः ॥
 तत्त्वावमानौ मुनिभिः प्रीच्यते मधुसूदनः ।
 यदा तु द्वादशी शुक्ला भृगुवासरसंयुता ॥
 तस्यामेव प्रकुर्वीत पाद्मीमिष्टिं द्विजोत्तमः ।
 महाप्रीतिकरं विष्णोः सद्योसुक्तिप्रदायकम् ॥
 तस्यां कृतायामिष्ट्यां तु लक्ष्मीभर्ता जनार्दनः ।
 प्रत्यङ्घो हि भवेत्तत्र सर्वकामफलप्रदः ॥
 श्रीधरं पूजयेत्तत्र तन्मन्त्रेणैव वैष्णवः ।
 सुवर्णमण्डपे दिव्ये नानारत्नप्रदीपिते ॥
 उदयादित्यसङ्काशे हिरण्ये पद्मजे शुभे ।
 लक्ष्म्या सह समासीनं कीटिश्रीतांशुसन्निभम् ॥
 चक्रशङ्खगदापद्मपाणिनं श्रीधरं विभुम् ।
 पीताम्बरधरं विष्णुं वनमालाविराजितम् ॥
 अर्चयेज्जगतामीशं सर्वभरणभूषितम् ।

पद्मां पद्मालयां लक्ष्मीं कमलां पद्मसम्भवाम् ॥
 पद्ममायां पद्महस्तां पद्मनाभीं सनातनीम् ।
 प्रामादिषु तथा दिक्षु पूजयेत् कुसुमादिभिः ॥
 अस्त्रादीनीश्वरान् पूज्य नमस्कृष्वीत भक्तितः ।
 ततो नीराजनं दत्त्वा श्रीसूक्तेन तु वैष्णवः ॥
 पुरतो जुहुयादग्नौ पायसं दृतमिश्रितम् ।
 तन्मन्त्रैश्चैव साहस्रं सूक्ताभ्यां सकृदेव हि ॥
 हुत्वा मन्त्रेण साहस्रं दद्यात् पुष्पाणि शार्ङ्गिणि ।
 वैष्णवं विप्रमिथुनं पूजयेद्भोजयेत्तथा ॥
 इमां पाद्मीं शुभामिष्टिं यः कुर्याद्वैष्णवोत्तमः ।
 प्रभूतधनधान्याब्धौ महाश्रियमवाप्नुयात् ॥
 सर्वान् कामानवाप्नोति विष्णुलोकं स गच्छति ।
 लक्ष्म्यायुक्तो जगन्नाथः प्रत्यक्षः समभृद्गरिः ॥
 ददाति सकलान् कामानिह लोके परत्र च ।
 पुष्पैः पवित्रदैवत्वैरिच्यते यत्न केशवः ॥
 तां पवित्रेष्टिमित्याहुः सर्वपापप्रणाशिनीम् ।
 यत्ते पवित्रमित्वादि ऋग्भिर्यत्न यजेद्विजः ॥
 प्रावञ्चित्तार्थं सहसा शान्त्यर्थं वा समाचरेत् ।
 एवं विधानमिष्टीनां सम्यगुक्तं महर्षिभिः ॥
 वैदिकेनैव विधिना यथाशक्त्या समाचरेत् ।
 अर्वादिक्क्रियाजुष्टं प्रयत्नेन विवर्जयेत् ॥
 शीराब्धौ शेषपर्यङ्गे बुध्यमाने सनातने ।
 अत्रोत्सवं प्रकुर्वीत पञ्चरात्रं निरन्तरम् ॥
 नद्याश्च पुष्करिण्या वा तीरे रम्यतले शुचौ ।

मण्डपं तत्र कुर्वीत चतुर्भिस्तीरणैर्युतम् ॥
 वितानपुष्पमालादि पताकाध्वजशोभितम् ।
 अङ्कुरार्पणपूर्वेण यज्ञवेदिञ्च कल्पयेत् ॥
 ऋत्विग्भिः सार्वमाचार्यो दीक्षितो मङ्गलस्वनैः ।
 रथमारोप्य देवेशं छत्रचामरसंयुतम् ॥
 पठन्वैशाकुनान् मन्त्रान् यज्ञशालां प्रवेशयेत् ।
 स्वस्तिवाचनपूर्वेण कुर्यात्कीर्तुकबन्धनम् ॥
 पूर्णकुम्भान् शस्ययुतान् पालिकाः परितः क्षिपेत् ।
 अभ्यर्च्य गन्धपुष्पाद्यैः पश्चादावरणं यजेत् ॥
 वासुदेवमनन्तश्च सत्यं यज्ञं तथाच्युतम् ।
 महेन्द्रं श्रीपतिं विश्वं पूर्णकुम्भेषु पूजयेत् ॥
 पालिकाः सद्भिर्गीशांश्च दीपिकास्त्वथ हेतयः ।
 तीरणेषु च चण्डाद्याः पूजनीया यथाक्रमम् ॥
 वेदग्राश्च दक्षिणे भागे कुण्डं कुर्यात्सलक्षणम् ।
 निक्षिप्याग्निं विधानेन दध्नाधानान्तमाचरेत् ॥
 आचार्योपासनाग्नौ वा लौकिके वा नृपोत्तमः ।
 आधानं पूर्ववत् कृत्वा पश्चात्कर्म समाचरेत् ॥
 प्रातः स्नात्वा विधानेन पूजयित्वा सनातनम् ।
 प्रत्यृचं पावमानीभिर्जुहुयात्पायसं शुभम् ॥
 वैष्णवैरनुवाकैश्च मन्त्रैः शक्त्या पृथक् पृथक् ।
 चतुर्भिर्व्यापकैश्चान्यैः प्रत्येकं जुहुयाद् दृढतमम् ॥
 वैकुण्ठं पार्षदं हुत्वा होमशेषं समाचरेत् ।
 ताभिरेव च पुष्पाणि दद्याच्च जगताम्पतेः ॥
 उदबोधयित्वा शयने देवदेवं जनादनम् ।

पश्चात् सर्वमिदं कुर्यादुत्सवार्थं द्विजोत्तमः ॥
 अथ नावं सुविस्तीर्णां कृत्वा तस्मिन् जले शुभे ।
 पुष्पमण्डपचिह्नादि समास्तीर्णसमन्विताम् ॥
 सुतीरणवितानाढ्यां पताकाध्वजशोभिताम् ।
 तस्मिन् कनकपर्यङ्के निवेश्य कमलापतिम् ॥
 अर्चयित्वा विधामेन लक्ष्म्या सार्द्धं सनातनम् ।
 पुष्पाञ्जलिशतं तत्र मन्त्ररत्नेन कारयेत् ॥
 श्रीपौरुषाभ्यां सूक्ताभ्यां दद्यात्पुष्पाञ्जलिं ततः ।
 परितः शक्तयः पूज्या स्थावरणदेवताः ॥
 दीपैर्नोराजनं कृत्वा बलिं दद्यात् समन्ततः ।
 नौभिः समन्तादबहुभिर्गीतवादितसंयुतम् ॥
 दीपिकाभिरनेकाभिः स्तोत्रैरपि मनोःमः ।
 भ्रावयन्तो जगन्नाथं तत्र तत्र जलाशये ॥
 फलीर्भक्ष्यश्च ताम्बूलैः कलशैर्दधिमिश्रितैः ।
 कुङ्कुमैः कुसुमैर्लाजैर्विकिरन्तः परस्परम् ॥
 गानैर्वेदैः पुराणैश्च सेवेत निशि केशवम् ।
 ऋत्विजो वारुणान् सूक्तान् जपेयुस्तत्र भक्तितः ॥
 जपेच्च भगवन्मन्त्रान् शान्तिपाठञ्चरेत्तथा ।
 एवं संमेध्य बहुधा रात्रावस्मिन् जलाशये ॥
 प्रदेवतेति सूक्तेन यज्ञशालां प्रवेशयेत् ।
 तत्र नीराजनं दत्त्वा कुर्यादध्यादिपूजनम् ॥
 घृतव्रतेति सूक्तेन तत्र नीराजनं द्विजः ॥
 स्नात्वा पूर्ववदभ्यर्च्य हुत्वा पुष्पाञ्जलिं तथा ।
 आशिषीवाचनं कृत्वा भीजयेद्ब्राह्मणान् शुभान् ॥

शाययित्वाथ देवेशं भुञ्जीयाद्वाग्यतः स्वयम् ।
 एवं प्रतिदिनं कुर्यादुत्सवं पञ्चवासरम् ॥
 अन्ते चावभृथेष्टिं च पुष्पयामञ्च कारयेत् ।
 आचार्यं मृत्विजो विप्रान् पूजयेद्दक्षिणादिभिः ॥
 एवं क्षीराब्धियजनं प्रत्यब्धं कारयेद्बृष ॥
 स्वसस्यगर्थवृद्धार्थं भोगाय कमलापतेः ॥
 वृद्धार्थमपि राष्ट्रस्य शत्रूणां नाशनाय च ।
 सर्वधर्मविवृद्धार्थं क्षीराब्धियजनं चरेत् ।
 तत्र दुर्भिक्षरोगाग्निपापबाधा न सन्ति हि ॥
 गावः पूर्णदुग्धा नित्यं बहुलस्य फलाधरा ।
 पुष्पिताः फलिता वृक्षा नार्यो भर्तृपरायणाः ॥
 आयुष्मन्तश्च शिशवो जायते भक्तिरच्युते ।
 यः करोति विधानेन यजनं जलशायिनः ॥
 क्रतुकीटिफलं तत्र प्राप्नोत्येव न संशयः ।
 यस्त्विदं शृणुयादित्यं क्षीराब्धियजनं हरेः ॥
 सर्वान् कामानवाप्नोति विष्णुलोकश्च विन्दति ।
 पुष्पिते तु रसाले तु तत्प्राप्युत्सवमात्मनः ॥
 त्रिवासरं प्रकुर्वीत दोलानाम महोत्सवम् ।
 उपोषितः संयतात्मा दीक्षितो माधवं हरिम् ॥
 च्छ्वामरवादिलैः पताकैः शिविकां शुभाम् ।
 श्रोत्रोप्यालङ्कृतं विष्णुं स्वयञ्च समलङ्कृतः ॥
 हरिद्रां विकिरन्तो वै गायन्तः परमेश्वरम् ।
 गच्छेयुराद्भुतं प्रातर्मरनारीजनः सह ॥
 तत्राम्बुचच्छायायां नवेद्यम् जयेद्हरिम् ।

चूतपुष्पैः सुगन्धीभिर्माधवीभिश्च यूथिकैः ॥
 मरौचिमिश्रं दध्यन्नं मोदकञ्च समर्पयेत् ।
 शङ्कुखादीनि भक्ष्यानि पानकञ्च निवेदयेत् ॥
 सकर्पूरञ्च ताम्बूलं पूगीफलसमन्वितम् ।
 सर्वमावरणं पूज्यं ह्रीमं पञ्चाक्षमाचरेत् ॥
 कृत्वे धानादिपर्यन्तं विष्णुसुक्तैश्च यजेत् ।
 माधवेनैव मनुना शर्करासंयुतान् तिलान् ॥
 सहस्रं जुहुयादङ्ग्री भक्त्या वैष्णवसत्तमः ।
 वैकुण्ठं पार्श्वदं हुत्वा होमशेषं समापयेत् ॥
 प्रत्यृचं पावमानीभिर्दद्यात् पुष्पाञ्जलिं हरेः ।
 अथ दोलां शुभाकारां बद्धास्त्रिन् समस्तङ्कताम् ॥
 वज्रवैदूर्यमाणिक्यमुक्ताविद्रुमभूषिताम् ।
 तस्यां निवेश्य देवेशं लक्ष्म्या सार्धं प्रपूजयेत् ॥
 गन्धैः पुष्पैर्धूपदीपैः फलैर्भक्ष्यैर्निवेदनैः ।
 कुसुमाक्षतदूर्वाग्रतिलसपिर्मधूदकम् ॥
 सर्वपाणि च निक्षिप्य अष्टाङ्गार्घ्यं निवेदयेत् ।
 पादेषु चतुरो वेदान् मन्त्राण्योक्तेषु चास्तरे ॥
 नागराजञ्च दोलायाः पीठे सर्वस्वरैरपि ।
 व्यजनैर्वै नतयञ्च सावित्रीं चामरे तथा ॥
 द्विनिशामर्चयेद्दिक्षु ऊर्ध्वं ब्रह्मावहस्यतिः ।
 अधस्ताच्चण्डिकां रुद्रं क्षेत्तपालविनायकीं ॥
 विताने चन्द्रसूर्यौ च नक्षत्राणि ग्रहास्तथा ।
 वेदाश्च सेतिहासाश्च पुराणं देवता गणाः ॥
 भृधराः सागराः सर्वे पूजनीयाः समन्ततः ।

एवं सम्मूज्य दोलायां लक्ष्म्या सह जनार्दनम् ॥
 दोलयेच्च ततो दोलां चतुर्वेदैश्चतुर्दिनम् ।
 सूक्तैश्च ब्रह्मणोऽपत्यैः सामगानैः प्रबन्धकैः ॥
 नामभिः कीर्तयन् देवमेव मन्दं प्रदोलयेत् ।
 स्त्रियं खलङ्कताः सर्वा गायन्त्यो विभुमश्रुतम् ॥
 चरितं रघुनाथस्य कृष्णस्य चरितं तथा ।
 दोलयेद्युमुं दा भक्त्या दोलायां परमेश्वरम् ॥
 दोलाया दर्शनं विष्णोर्महापातकनाशनम् ।
 भक्तिप्रसादनं नृणां जन्ममृत्युनिवृत्तनम् ॥
 देवाः सर्वे विमानस्था दोलायामर्चितं हरिम् ।
 दर्शयन्ति ततः पुण्यं दोलानामोत्सवं हरेः ॥
 भक्त्या नीराजनं दद्यात् श्रीसूक्तेनैव वैष्णवः ।
 ब्राह्मणान् भोजयेत्पश्चाद्दक्षिणाभिश्च तीषयेत् ॥
 एवं निवासरं कुर्यादुत्सवं वैष्णवोत्तमः ।
 प्रद्युम्नमेवं कुर्वीत तत्तत्काले तु वैष्णवः ॥
 श्रौतेनैव च मार्गेण जपहोमपरःसरम् ।
 उत्सवं वासुदेवस्य यथाशक्त्या समाचरेत् ॥
 यत्र यत्रोत्सवं विष्णोः कर्तुं मिच्छति वैष्णवः ।
 होमं कुर्यात्तत्र मन्त्रैस्तथार्विणुप्रकाशकैः ॥
 अतो देवेतिसूक्तेन तथा विष्णोर्गुकेन च ।
 परेमालेति सूक्ताभ्यां पौरुषेण च वैष्णवः ॥
 नारायणानुवाकेन श्रीसूक्तेनापि वैष्णवः ।
 प्रत्नृचं जुहुयाद्दङ्गौ चरुणा पायसेन वा ॥
 चतुर्भिर्वैष्णवैर्मन्त्रैः पृथगष्टोत्तरं शतम् ।

आज्यहोमं प्रकुर्वीति गाग्रवत्त विष्णुसंज्ञया ॥
 वैकुण्ठपार्श्वं हुत्वा शेषं पूर्व्ववदाचरेत् ।
 अनादिष्टेषु सर्वेषु कुर्यादेव विधानतः ॥
 ब्राह्मणान् भोजयेद्दिमान् सर्वं सम्पूर्णतां व्रजेत् ।
 अथ वा मन्तरत्नेन सहस्रं प्रतिपासरम् ॥
 हुत्वा पुष्पाणि दत्त्वा च शेषं पूर्व्ववदाचरेत् ।
 होमं विना न कर्त्तव्यं सुत्सवं परमात्मनः ॥
 जपहोमविहीनस्तु न गृह्णाति जनार्दनः ।
 तस्माच्छ्रूतं प्रवक्ष्यामि विष्णोराराधनं नृप ! ॥
 अश्वयुक्कृष्णपद्मे तु सम्यगभ्युदिते रवौ ।
 आदर्शात् समरावन्तु पूजयेत्पुण्यव्ययम् ॥
 स्नात्वा नद्यां विधानेन कृतकृत्यः समाहितः ।
 गृहीत्वा जलकुम्भान्तु वारुणान् प्रवरान् व्रजेत् ॥
 पञ्चत्वक्पल्लवान् पुष्पाण्यभिसन्ध्यां विनिक्षिपेत् ।
 सौरभेयीं तथा मुद्रां दर्शयित्वा च पूजयेत् ॥
 विवारं वैष्णवैर्मन्त्रैः शङ्खेनैवाभिषेचयेत् ।
 पूजयित्वा विधानेन गन्धपुष्पाक्षतादिभिः ॥
 अपूपान् पायसं शक्तून् कसरञ्च निवेदयेत् ।
 मन्त्रैरष्टोत्तरशतं दत्त्वा पुष्पाणि चक्रिणः ॥
 पञ्चाङ्गहोमं प्रकुर्वीति साजिनं चरुणा ततः ।
 कस्य वा नैतिह्यक्तेन वैष्णवैरपि वैष्णवः ॥
 हुत्वा तु मन्तरत्नेन द्रुतमष्टोत्तरं शतम् ।
 वैकुण्ठं पार्श्वं हुत्वा वैष्णवान् भोजयेत्ततः ॥
 स्रक्कञ्जोजनसंयुक्तः क्षितिशायी भवेन्नृपि ।

सायाङ्गेऽपि समभ्यर्च्य जातिपुष्पैः सुगन्धिभिः ॥

बहुभिर्दीपदण्डैश्च सेवेरन् पुरवासिनः ।

एवं महोत्सवं कृत्वा धनधान्ययुतो भवेत् ॥

तत्तत्कालोचितं विष्णोरुत्सवं परमात्मनः ।

द्रव्यहीनोऽपि कुर्वीत पत्रपुष्पैः फलादिभिः ॥

समिद्धिर्वित्त्वपत्नैर्व्वा होमं कुर्वीत वैष्णवः ।

सन्तपयेच्च विप्रांस्तु कीमलैस्तुलसीदलैः ॥

भक्त्या वै देवदेवेशः परितुष्टो भवेद्भ्रवम् ।

आस्तिक्यः श्रद्धधानश्च वियुक्तमदमत्सरः ॥

पूजयित्वा जगन्नाथं यावज्जीवमतन्द्रितः ।

ब्रह्म मुक्ता मनोरम्यान् भोगान् सर्वान् यथेप्सितान् ॥

सुखेन देहसुत्सृज्य जीर्णत्वच मिवारणः ।

स्थूलसूक्ष्मात्मिकाच्चेमां विहाय प्रकृतिन्दुतम् ॥

सारूप्यमीश्वरस्याशु गत्वा तु स्वजनैः सह ।

दिव्यं विमानमारुह्य वैकुण्ठं नाम भास्करम् ॥

दिव्याप्सरोगणैर्युक्तो दिव्यभूषणभूषितः ।

स्तूयमानः सुरगणैर्गीयमानश्च किन्नरैः ॥

ब्रह्मलोकमतिक्रम्य गत्वा ब्रह्माण्डमण्डपम् ।

विष्णुचक्रेण वै भित्त्वा सर्वानावरणान् घनान् ॥

अतीत्य वीरजामाशु सर्ववेदस्त्रवां नदीम् ।

अभ्युद्गच्छद्भिरव्यग्रैः पूज्यमानः सुरोत्तमैः ॥

सम्प्राप्य परमं धाम योगिगम्यं सनातनम् ।

यद्गत्वा न निवर्तन्ते तद्धाम परमं हरेः ॥

तद्विष्णोः परमं धाम सदा पश्यन्ति योगिनः ।

शीतांशुकीटिसङ्घाशैः सर्वैश्च भवनेर्युतम् ॥
 आरूढयौवनैर्दिव्यैः पुंभिः स्त्रीभिश्च सङ्कुलम् ।
 सर्वलक्षणसम्पन्नैर्दिव्यभूषणभूषितैः ॥
 अक्षरं परमं व्योम यस्मिन्देवा अधिष्ठिताः ।
 इरावती धेनुमती व्यक्तश्वास्यवासिनी ॥
 यत्र गावो भूरिशृङ्गाः सायोध्या देवपूजिता ।
 अनन्तव्यूहलोकैश्च तथा तुल्यशुभावहैः ॥
 सर्ववेदमयं तत्र मण्डपं सुमनोहरम् ।
 सहस्रस्थूणसदसि ध्रुवे रम्याक्षरे शुभे ॥
 तस्मिन् मनोरमे पीठे धर्माद्यैः सूरिभिर्हृते ।
 सहासीनं कमलया दृष्ट्वा देवं सनातनम् ॥
 स्तुतिभिः पुष्कलाभिश्च प्रणम्य च पुनः पुनः ।
 प्रहर्षपुलको भूत्वा तेन चालिङ्गितः क्रमात् ॥
 पूजितः सकलैर्भोगैः श्रिया चापि प्रपूजितः ।
 अनन्तविहगेशाद्यै रर्चितः सर्वदैवतैः ॥
 तेषामन्यतमो भूत्वा मोदते तत्र देववत् ।
 एषु केषु च लोकेषु तिष्ठते कमलापतिः ॥
 तेषु तेष्वपि देवस्य नित्यदासो भवेत्सदा ।
 दासवत्पुत्रवत्तस्य मित्रवद्बन्धुवत् सदा ॥
 अश्रुते सकलान् कामान् सह तेन विपश्चिता ।
 इमान् लोकान् कामभोगः कामरूप्यनुसञ्चरन् ॥
 सर्वदा दूरविध्वस्तदुःखावेशलवांशकः ।
 गुणानुभवजप्रीत्या कुर्याद्दानमशेषतः ॥
 इममेव परं मोक्षं विदुः परमयोगिनः ।

काङ्क्षन्ति परमं दासा सुक्तमेकं महर्षयः ॥
 हरेर्दास्यैकपरमां भक्तिमात्मन्यः मानवः ।
 इहैव सुक्ती राजर्षे ! सर्वकर्मजिवन्धने ॥
 इति हारीतस्मृतौ विधिष्टमरमध्यायश्चे नानाविधोत्-
 त्तविविधानं नाम सप्तमोऽध्यायः ॥

हारीत उवाच ।

अथ वक्ष्यामि राजेन्द्र ! विष्णुपूजाविधं परम् ॥
 श्रौतं महर्षिभिः प्रोक्तं कश्चिच्छायैः पुरातनैः ।
 वैद्यानसैश्च भृग्वार्यैः सनकाद्यैश्च योगिभिः ॥
 वैष्णवैर्वैदिकैः पूर्वैर्यद्यदाचरितं पुरा ।
 तत्ते वक्ष्यामि राजेन्द्र ! महाप्रियतमं हरेः ॥
 ब्राह्मे सुहृत्ते उत्थाय सस्यगाचम्य वारिणा ।
 ध्यात्वा हृत्पङ्कजे विष्णुं पूजयेन्ननसैव तु ॥
 तं प्रत्तैवेति सूक्तेन बोधयेत्कमलापतिम् ।
 वनस्पतेति सूक्तेन तूर्यघोषं निनादयेत् ॥
 कुर्यादक्षिणं विष्णोरतोदेवेत्यनेन तु ।
 तद्विष्णोरिति मन्त्राभ्यान्त्रिः प्रणम्याचारेत्ततः ॥
 कृतशीचस्तथाचान्तो दन्तधावनपूर्वकम् ।
 स्नानं कुर्याद्विधानेन धात्रीश्रीतुलसीयुतम् ॥
 नारायणानुवाकेन कृत्वा तत्राश्वमर्षणम् ।
 कृतकृत्यः शुचिभूत्वा तर्पयित्वा च पूर्ववत् ॥
 धृतोर्ध्वपुण्ड्रदेहश्च पवित्रकर एव च ।
 प्रवेष्टुं मन्दिरं विष्णोः संमार्जन्या विशोधयेत् ॥

वास्तोष्यतेति वै सूक्तं जपन् संमार्जयेद्गृहम् ।
 आगाव इति सूक्तेन गोमयेनानुलेपयेत् ।
 आनीभद्रेति सूक्तेन रङ्गवस्त्रिञ्च निक्षिपेत् ॥
 ततः कलशमादाय जपन्वै शाकुनीकृतं च ।
 गत्वा जलाशयं रम्यं निम्नं शुचि पाण्डुरम् ॥
 इमं मे गङ्गेति ऋचा जलं भक्त्याभिमन्त्रयेत् ।
 आपो अस्मानिति ऋचा कलशं चालयेद्द्विजः ॥
 समुद्रं जगद्धमन्त्रेण गृह्णीयात्प्रयतो जलम् ।
 उत्तस्तेन वस्तुभिरिति वस्त्रेणाच्छाद्य वैष्णवः ॥
 प्रसन्नजिति सूक्तं वै जपन् सप्तविंशद्गृहम् ।
 धान्योपरि तथा कुम्भं न्यसेदक्षिणतो हरेः ॥
 इमं मे वरुणेत्यृचा मङ्गलद्रव्यसंयुतम् ।
 आञ्जन्ति मित्वेति सूक्तेन कुर्यात्पुष्पस्य सञ्चयम् ॥
 पर्व्याञ्चि सुभगे द्वाभ्यां गन्धांश्च पिषयेत्तथा ।
 वाग्यतः प्रयतोभूत्वा त्रीसूक्तेनैव वैष्णवः ।
 विश्वानिन इति ऋचा दीपं दद्यात्सुदीपितम् ॥
 तत्तत्पात्रेषु सलिलं दत्त्वा गन्धांस्तु निक्षिपेत् ।
 शन्नोदेव्या च सलिलं गायत्र्या च कुशांस्तथा ॥
 आयनेति च पुष्पाणि यवोऽसीति ऋचाञ्चतान् ।
 गन्धद्वारेति वै गन्धान् औषध्या तिलसर्षपान् ॥
 काष्ठात्काष्ठेति दूर्वाग्रान् सहिरण्येति रत्नकम् ।
 हिरण्यरूपेति ऋचा हिरण्यं निक्षिपेत्तथा ॥
 एवं द्रव्याणि निक्षिप्य तुलस्या च समर्पयेत् ।
 सवितुश्चेत्यादि ऋचा दद्यादध्वोदक्कं हरेः ॥

त्रियेति पादेति ऋचा दद्यात् पादजलं तथा ।
 भद्रन्ते हस्तेत्यनेन हस्तप्रक्षालनं चरेत् ॥
 वयः सुपर्णैति ऋचा मुखसम्भार्जनं तथा ।
 आपो अस्नानिति ऋचा वक्त्रगण्डूषमेव च ॥
 हिरण्यदन्तेत्यनेन दन्तकाष्ठं निवेदयेत् ।
 वृहस्पते प्रथमिति जिह्वालेखनमेव च ॥
 आपयित्वा उभेषजैरिति गण्डूषमाचरेत् ।
 आपोहिष्ठा इत्यनेन कुर्यादाचमनीयकम् ॥
 मूर्धामिव इत्यनेन तैलाभ्यङ्गं समाचरेत् ।
 मूर्धानन्दीव इत्यनेन गन्धान् केशेषु लेपयेत् ॥
 तद्वियसस्थी केशवन्ते केशान् वै चालयेत्पुनः ।
 त्रिये दृशति ऋचा तद्वर्चोदत्तनादिकम् ॥
 आपोयम्बः प्रथममिति सूक्तेनाभ्यङ्गसूचनम् ।
 कृत्वादः आपवेत्सूक्तैर्वैष्णवैर्गन्धवारिणा ॥
 ततः पञ्चामृतैर्गन्धैः स्नापयेत्तत्प्रकाशकैः ।
 आपप्रायस्वेत्यृचा क्षीरं दधिक्षाव्नेति वै दधि ॥
 घृतमामिचेति घृतं मधुवातेति वै मधु ।
 तन्ते वयं यथा गोभिरित्यृचेक्षुरसं शुभम् ॥
 एभिः पञ्चामृतैः स्नाप्य चन्दनञ्च निवेदयेत् ।
 त्रीसूक्तपुरुषसूक्ताभ्यां पुनः संस्नापयेद्दुरिम् ॥
 वनस्पतेति सूक्तेन कुर्याद्वोष समन्वितम् ।
 त्रिये जात इति ऋचा दद्यान्नीराजनं ततः ॥
 युवा सुवासति ऋचावस्त्रेणाङ्गं प्रमार्जयेत् ।
 प्रवेनानेति मन्त्रेण वस्त्रं सम्वेष्टयेत्ततः ॥

युवः तस्माथीति ऋचा उत्तरीयं तथैव च ।
 सर्वत्राचमनं दद्याच्छ्रो देवीत्यृचा च तु ॥
 उपवीतं ततो दद्याद् ब्राह्मणानिति वै ऋचा ।
 ऋतस्यतन्तु वितते दद्यात्कुशपवित्रकम् ॥
 पश्चादाचमनं दद्याद्भूषणैर्भूषयेद्धरिम् ।
 विश्वजिष्मूक्तेन दद्याद्भूषणानि शुभानि वै ॥
 हिरण्यकेशेति ऋचा केशान् संशोषयेत्तथा ।
 सुपुष्पैः कवरीं दद्याद्द्विहिस्रोतेत्यनेन वै ॥
 कपायमिन्द्र ते रथ इत्यृचा तिलकं शुभम् ।
 गन्धश्च लेपयेद्वात्रि गन्धद्वारेति वै ऋचा ॥
 त्वातारमिन्द्र इत्यृचा पुष्पमालां समर्पयेत् ।
 चक्षुषः पितेति ऋचा चक्षुषो रक्षनं शुभम् ॥
 सहस्रभीर्षेति ऋचा किरीटं शिरसि क्षिपेत् ।
 ऋक्सामाभ्यामिति श्रोत्रे कुण्डले मा करेऽर्पयेत् ॥
 दमूनसौ अपस इति केयूरादिविभूषणम् ।
 आश्वेते यस्येति ऋचा हाराणि विमलानि च ॥
 हस्ताभ्यां दशशाखाभ्यामित्यृचा चाङ्गुलीयकम् ।
 अस्य त्रिपूर्णमनुना सूर्याके विन्यसेच्छुभे ॥
 इन्द्रन्वदुत्तर इति कटिसूत्रं सुरोविषम् ।
 स्वस्तिदाविशस्यातिरित्यागुधानि समर्पयेत् ॥
 द्यौर्नय इन्द्रेति दद्याच्छत्रं सुविमलं तथा ।
 सोमः पवर्ततेत्यृचा चामरं हेममुत्तमम् ॥
 सोमापूषणेत्यृचा तालवृन्तौ सुवर्चसा ।
 रूपं रूपमिति ऋचा दद्यादादर्शनं शुभम् ॥

इन्द्रमेव धीषणेति ऋचा आसने विनिवेशयेत् ।
 इहैवास्तमेति ऋचा दद्याच्च कुशविष्टरम् ॥
 अप्सवन्तरिति ऋचा पाद्यं दद्याच्च भक्तितः ।
 गौरीमिमाय सूक्तेन अर्घ्यं हस्ते निवेदयेत् ॥
 न तमं होनदुरितमित्याचमनं समर्पयेत् ।
 पिवासोममित्यनेन मधुपर्कं च प्राशयेत् ॥
 अप्सवन्ने सथिष्टवेति पुनराचमनं चरेत् ।
 अर्चन्तस्वाह वाहेत्यक्षतैरर्चयेच्छुभैः ॥
 तण्डुलाः सहरिद्रास्तु अक्षता इति कीर्तिताः ।
 विष्णीर्गुंकमिति सूक्तेन धूपं दद्याद्दृष्टान्वितम् ॥
 भवामितेति सूक्तेन दीपान्नीराजयेच्छुभान् ।
 इन्द्र ते पात्रमिति भाजनं विन्यसेच्छुभम् ॥
 तस्मा अरङ्गमाममेति पात्रप्रक्षालनं चरेत् ।
 अस्मिन् पदे परमेतच्छिवांसमिति गवाज्येनाभिपूरयेत् ।
 पितुर्गुह्यमिति सूक्तेन दद्यादान्नादिकं हविः ॥
 तदस्थानिकमिति ऋचा सहिरण्यं दृतं तथा ।
 तस्मिन् रायवतय इति दद्यादापोशनं दृतम् ॥
 ततः प्राणाद्याहुतयो होतव्याः परमात्मनि ।
 अग्ने विवस्वदुषस इति पञ्चभिश्च यथाक्रमम् ॥
 समुद्रा ऊर्मीति सूक्तेन दृतधाराः समाचरेत् ।
 परोमात्रेति सूक्तेन भोजयेत्सश्रियं हरिम् ॥
 तुभ्यं हिन्वान इत्यनेन वयः सर्वं निवेदयेत् ।
 इन्द्र पीवेत्यनेन दद्यादापोशनं पुनः ॥
 प्रत आश्विनि पवमानेत्यूचा हस्तप्रक्षालनं चरेत् ।

सरस्वतीं देवयन्त इति तिसृभिर्गण्डू समीपे च ॥
 वृष्टिं दिवीशः तक्षरिति द्वाभ्यां दद्यादाचमनं ततः ।
 शिशुं जिह्वाग्निमिति ऋचा मुखहस्तौ च मार्जयेत् ॥
 दक्षिणावतामिति ऋचा दद्यात्ताम्बूलमुत्तमम् ।
 स्वादुः पवस्वेति ऋचा दद्यादाचमनं पुनः ।
 अयं गौरिति सूक्तप्रभ्यां दद्यात् पुष्पाञ्जलिं ततः ॥
 दीपनीराजयेत्पश्चाद्वृतसूक्तं न वैष्णवः ।
 यतश्चन्द्रेत्यादि षड्भिर्दिक्षु रक्षां प्रदापयेत् ॥
 यज्ञो देवानामिति सूक्तेन उपस्थानजपं चरेत् ।
 तद्विष्णोरिति द्वाभ्यां प्रणमेषैव भक्तितः ॥
 गौरिमिमायेति ऋचा दद्यादाचमनन्ततः ।
 सहस्रनामभिः सुत्वा पश्चाद्गोमं समाचरेत् ॥
 प्रातरौपासनं हुत्वा तस्मिन्मग्नौ जनार्दनम् ।
 ध्यात्वा संपूज्य जुहुयाद्वैष्णवैः प्रसूचं हविः ॥
 श्रीभूस्तुताभ्यामपि च हुत्वा वृतयुतं हविः ।
 याभिः सोमो मोदतेत्यनेन मातृभ्यां जुहुयाद्विः ॥
 किंस्निग्धनमित्याजनां जुहुयाद्विः ।
 सुपर्णं विप्रा इति ऋचा सुपर्णायमहात्मने ॥
 चमूषु ष्ठेन इति च सेनेशायापि हवताम् ।
 पवितन्त इति द्वाभ्याश्चक्राग्रामितलेष्वपि ॥
 स्वादुषं स इति ऋचा हेतिभ्यो जुहुयाद्विः ।
 इन्द्रसेनामितीन्द्राय अग्निमूर्धेति प्रावकम् ॥
 यमाय सोमेति यमसैवर्तं व्योषुषे तृचा ।
 यष्मिन्देति वरुणं कायवामेति मातृतम् ।

द्रविणीदाददातुना द्रविष्ठाद्याशमेव च ॥
 चप्रम्वकऋचा रुद्रं धानः प्रजां प्रजापतिम् ।
 यज्ञेनेत्यृचा साध्येभ्यो मरुतो यज्ञवेति च ॥
 ये नः सपत्नेति ऋचा वसुं रुद्रेभ्यएव च ।
 विश्वेदेवाः स चतसृभिर्ये देवा स ऋचा तथा ॥
 सर्वेभ्यश्चैव देवेभ्यो जुहुयादन्नमुत्तमम् ।
 नासत्याभ्यामिति ऋचा अग्निच्छन्दोभ्यएव च ॥
 सोमपृषेति ऋचा सूर्याचन्द्रमसोस्तथा ।
 अंसमिद्युदसृक्तेन वैष्णवेभ्यस्तथा पुनः ॥
 ततः स्विष्टकृतं हुत्वा भुक्तेभ्यश्च बलिं क्षिपेत् ।
 नमी महद्ग्न्य ऋचा बलिं भुवि विनिक्षिपेत् ॥
 आचम्य वारिणा पश्चादन्तयागं समाचरेत् ।
 एतच्छ्रौतं नृपश्चैष्ठ ! मुनिभिः सम्प्रकीर्तितम् ॥
 सम्यगुक्तं भवा तेऽद्य निश्चितं मतमुत्तमम् ।
 एतन्प्रियतमं विष्णोः स्त्रियोनाथस्य सर्वदा ॥
 श्रौतेनैव हरिं देवमर्चयन्ति मनीषिणः ।
 श्रौतस्मार्त्तागमैर्विष्णो स्त्रिविधं पूजनं स्मृतम् ॥
 एतच्छ्रौतं ततः स्मार्त्तं पौरुषेण च यत् स्मृतम् ।
 मन्त्रैरष्टाक्षराद्यैस्तु तद्विव्यागममुच्यते ॥
 श्रौतमेव विशिष्टं स्यात्तेषां नृपवरोत्तम ! ।
 श्रौतमेव तथा विप्राः प्रकुर्वन्ति जनार्दने ॥
 यजन्ति केचित्कृतयन्ति सन्ध्यासु च देशिकाः ।
 यजन्ति केचित्क्षितयन्त्यथो वर्षां द्विजोत्तमाः ॥
 शूयूषा च तथा नामकीर्तनं शूद्रजन्मनः ।

अपि वा परमेकान्ति बालकृष्णवपुहरिम् ॥
 स्त्रीणामप्यर्चनीयः स्यात्सर्वार्थस्यानुरूपतः ।
 मन्त्ररत्नेन वै पूज्यो हित्वा श्रौतं विधानतः ॥
 हवमभ्यर्चनं विष्णोर्मुनिभिः सम्प्रकीर्तितम् ।
 श्रौतस्मरतांगमोक्ताश्च नित्यनैमित्तिकाः क्रियाः ॥
 प्रायश्चित्तमक्त्यानां दण्डमप्यातताधिनाम् ।
 अधुना सम्प्रवक्ष्यामि वृत्तिमैकान्तिलक्षणां ॥
 नारीणामपि कर्तव्या महन्वहनि शाश्वतीम् ।
 उत्थाय पश्चिमे यामे भर्तुः पूर्वमतन्द्रिताः ॥
 कृत्वा शौचं विधानेन दक्षधावनमाचरेत् ।
 कृत्वाथ मङ्गलस्नानं धृत्वा शुक्ताम्बरं तथा ॥
 आचम्य धारयेद्दूर्ध्वं पुण्ड्रं गम्यं मृधैव तु ।
 चन्दनेनपि कस्तूरी कुङ्कुमेनापि वा सती ॥
 जम्बा मन्त्रं गुरुं पञ्चादभिनन्द्य च वैष्णवान् ।
 जमस्कृत्वा जगन्नाथं जम्बा च शरणागतिम् ॥
 आत्मानं समलङ्कृत्य चिन्तयेन्मधुसूदनम् ।
 गृहभाण्डादिकं सर्वं वाग्यता निवर्तेन्द्रियाः ॥
 संशोधयेत्प्रतिदिनं यज्ञार्थं परमात्मनः ।
 मार्जयित्वा गृहं पश्चाद् गोमयेनानुलिप्य च ॥
 रङ्गबल्यादिभिः पश्चादलङ्कृत्य समन्ततः ।
 चतुर्विधानां भाण्डानां द्वाशनन्तु समाचरेत् ॥
 पाचकानि बहिष्ठानि जलस्नानयनानि च ।
 स्थापनानि जलार्थं वा चतुर्विधं मुदाहृतम् ॥
 पृथक् पृथगुदञ्चानि तेषु तेष्वपि विन्यसेत् ।

मान्द्योन्मं सङ्करं कुर्याद्वाङ्मार्गं सर्वकर्मसु ॥
 तानि तानि सृष्टित्वाणि प्रक्षाल्यैव पुनः पुनः ।
 सम्यक् प्रक्षाल्य भाङ्गानि दाहयेद्यज्ञोवैस्तु जैः ॥
 पुनः प्रक्षाल्य सन्तप्त्वा पश्चात्पचनमाचरेत् ।
 रसभाण्डानि सर्वाणि चासवेदुष्णवारिणा ॥
 चतुर्भिः पञ्चभिर्धात्वा सुक्लृप्तौ चासयेत्तदा ।
 वह्निर्न निष्क्रामयेत् पाचकानि षट्शान्तिकात् ॥
 ताभिरेव न दद्यात्तु भुञ्जतां हि कस्यचन ।
 दत्त्वा पाचान्तरे दद्यात्कांस्त्रे वा सृक्ष्यथेऽपि वा ॥
 पुटे पञ्चमये वापि दद्यादनतु वैश्वे ।
 सुवं दाहयन् कांस्त्रं कुर्यात्ताद्योमयं नतु ॥
 न दद्यादारनालस्य घटं तस्मिन् महावने ।
 आरनालस्य यत् कुम्भान्तजेष्वध्यघटं यथा ॥
 आरनालङ्कारशाकं करञ्जं तिलपिष्टकम् ।
 लघुनं मूलकं शिग्रुं क्षुत्तां कोशातकीफलम् ।
 अलावुश्चान्नशाकश्च करनिर्मलितं दधि ॥
 विम्बं बिह्लश्च निर्यासं घोलुं श्लेष्मातकं फलम् ।
 आरम्बधश्च निर्गुण्डीं कालिङ्गमालिकां तथा ॥
 नालिकेर्यास्थशाकश्च श्वेतवृन्ताकमेव च ।
 उद्राविमानुषीचीरमवसानिर्दंशाहगोः ॥
 एतान्यकामतः सृष्ट्वा सवासा जलमाविशेत् ।
 मन्त्रा जग्ध्वा व्रतं कुर्यात्सुजं जग्ध्वा पतिदधः ॥
 केशानां रक्षनार्थं वा न सृष्टेदारनालकम् ।
 चन्दनं घनसोरं वा मकरन्दमथापि वा ॥

माघमुद्गादिचूर्णं वा तक्रं जाम्बीरमेव वा ।
 तित्तिडञ्च कलायं वा केशरञ्जनमाचरेत् ॥
 ऊर्ध्वं मासात्तज्जिह्वं मृद्गाण्डं वैष्णवात्तमः ।
 न त्यजिज्ञोहभाण्डानि तापयेच्च हुताशने ॥
 दारूणां सन्त्यजेद्वापि तक्षणं वा समाचरेत् ।
 अश्मनामश्मभिर्धत्वा गोवालीर्घयेत्तथा ॥
 सूतके मृतके वापि शुनादिस्पर्शने तथा ।
 स्पर्शने वाप्यभक्ष्याणां सद्य एव परित्यजेत् ।
 एवं संशोध्य भाण्डानि यच्चायं वाचयेद्ब्रुविः ॥
 सम्प्रोक्ष्याद्भिः शुची देशे धान्यं संशोधयेद्भुवि ।
 अवहत्याच्छुभतरं गायन्ति मधुसूदनम् ॥
 संशोध्य तण्डुलान् पद्यादद्भिः संक्षालयेत्त्रिभिः ।
 अश्वस्त्रिवारं वस्त्रेण शोधयित्वा घटान्तरे ॥
 कुशेनैव पवित्रेण तण्डुलान् निर्वपेच्छुभान् ।
 अन्तर्धाय कुशं तत्र मन्तरत्र मनुस्मरन् ॥
 पाचयेत्पवित्रेण वाग्यतो नियतेन्द्रियः ।
 उपविश्य शुभे कुण्डे वज्रिं प्रज्वालयेत्ततः ॥
 अवैष्णवस्य शूद्रस्य पतितस्य तथैव च ।
 पाषण्डस्याप्यशुद्धस्य गृहेष्वग्निं विवर्जयेत् ॥
 सम्प्रोक्ष्य मन्तरत्रे न वज्रिं कुशजलैस्त्रिभिः ।
 यज्ञीयेर्विमलैः काष्ठैर्व्यजनेन प्रदीपयेत् ॥
 सान्तर्धानमुखेनापि धमयन्वा प्रदीपयेत् ।
 पालाशैर्खादिरैर्विष्वैर्गोशङ्कत्पिठकैरपि ॥
 अन्यैर्वा यज्ञीयैः काष्ठैस्तृणैर्वा यज्ञीयैः शुभैः ।
 वर्जयेत्तदादिग्धानि तथा वैभितकीनि च ॥

आरम्भधानि शीघ्रूणि तथा नैर्गुण्डिकानि च ।
 नैपानि च कपित्थानि कार्पासैरण्डकानि च ॥
 अमेध्यानि सकीटानि दौर्गन्धानि तथैव च ।
 असदाहानि चैत्यानि काकखट्वासनानि च ॥
 देवालयानि यौष्यानि तथोपकरणानि च ।
 महिषोद्वखरादीनां करीषपीठकानि च ॥
 अन्यानां पाकशेषाणि वर्जयेद्यज्ञकर्मणि ।
 प्रदीप्यामिन् ततो नाद्यं पचान्नियतमानसः ॥
 विन्तयन् परमात्मानं जपन्मन्त्रद्वयं तथा ।
 शुद्धं हृद्यं तथा रुच्यं पचाद्रम्यतरं शुभम् ॥
 निषिद्धानि च शाकानि फलमूलानि वर्जयेत् ।
 अतिरूक्ष्णानिदुष्टमतिरक्तञ्च वर्जयेत् ॥
 भावदुष्टं क्रियादुष्टं कालदुष्टं तथैव च ।
 संसर्गदुष्टमपि च वर्जयेद्यज्ञकर्मणि ॥
 रूपतो गन्धतो वापि यच्चाभक्ष्यैः समम्भवेत् ।
 भावदुष्टञ्च यत्प्रोक्तं मुनिभिर्धर्मपारगैः ॥
 आरनालञ्च मद्यञ्च करनिर्मथितं दधि ।
 हस्तदत्तञ्च लवणं क्षीरं घृतपयांसि च ॥
 हस्ते नोद्धृत्य यत्तोयं पीतं वक्त्रेण वै कदा ।
 शब्देन पीतं भुक्तञ्च गव्यं ताम्रेण संयुतम् ॥
 क्षीरञ्च लवणीन्मिश्रं क्रियादुष्टमिहोच्यते ।
 एकादृश्यां तु यच्चान्नं यच्चान्नं राहुदर्शने ।
 सूतके मृतके चान्नं शुष्कं पर्युषितं तथा ॥
 अनिर्दशाहगोक्षीरं षष्ठ्यां तैलं तथापि च ।

नदीष्वसमुद्रपाशु सिंहककटयोर्जलम् ॥
 निःशेषजलवापरादौ यत्प्रविष्टं नवोदकम् ।
 नातीतपञ्चरात्रं तत्कालदुष्टमिहोच्यते ॥
 शैवपाषण्ड पतितैर्विकर्मस्थैर्निरीश्वरैः ।
 अवैष्णवैर्हि जैः शूद्रैर्हरिवासरभोक्तृभिः ॥
 श्लकाकशूकरोद्राद्यै रुदक्यासूतिकादिभिः ।
 पुंश्चलीभिश्च नारीभिर्वृषलीपतिभिस्तथा ॥
 दृष्टं स्पृष्टं च दत्तं च भुक्तशेषं तथैव च ।
 अभक्ष्याणां च संयुक्तं संसर्गदुष्टमुच्यते ॥
 विम्बं शिपु च कालिङ्गं तिलपिष्टञ्च मूलकम् ।
 कोशातकीमलावुश्च तथा कटफलमेव च ॥
 नालिका नालिकेत्यादिजातिदुष्टमिहोच्यते ।
 एवं सर्वाण्यभक्ष्याणि तत्सङ्गान्यपि संत्यजेत् ॥
 तथैवाभक्ष्यभोक्तृणां हरिवासरभोजिनाम् ।
 लोकायतिकविप्राणां देवतान्तरसेविनाम् ॥
 अवैष्णवानामपि च संसर्गं दूरतस्त्यजेत् ॥
 पक्वान्नाद्यं यथा पक्तं वाग्यती नियतेन्द्रियः ।
 सम्भार्येच्छुभतरं वारिणा वाससैव च ॥
 करकैरपिधायाथ चक्रेणैवाङ्गयेत्ततः ।
 गन्धेन वा हरिद्रेण जलेनापप्रथ वा लिखेत् ॥
 सुदर्शनं पाञ्चजन्यं भाण्डानां यज्ञयोगिनाम् ।
 कुशोत्तरे शुची देशे विन्यस्य कुशवारिणा ॥
 संप्रोक्ष्य मन्त्ररत्नेन वस्त्रेणाच्छादयेत्ततः ।
 क्षालयित्वाथ देवस्य भाजनानि शुभैर्जलैः ॥

अभिपूर्य ततो दद्याद्भोजयेच्च विशेषतः ।
 भोजयेदागतान् काले सखिसम्बन्धिवान्भवान् ॥
 बालान् वृद्धान् भोजयित्वा भर्तारं भोजयेत्ततः ।
 स्वयं दृष्ट्वा ततोऽग्रीयाद्भुक्तुं भुक्तावशेषितम् ॥
 पेशाचिकानां यक्षाणां शक्तानां लिङ्गधारिणाम् ।
 द्वादशीविमुखानां च सक्तापादिविवर्जयेत् ॥
 शैवबौद्धस्कान्दशाक्तस्थानानि न विशेत् क्वचित् ।
 वर्जयेत्तत्सप्तीपस्थं जलपुष्पफलादि च ॥
 न निरीचेत देवानामुत्सवानि कदाचन ।
 स्तुतिं वाप्रन्यदेवानां न कुर्याच्छृणुयान्न च ॥
 कामप्रसङ्गसक्तापान् परिहासादि वर्जयेत् ।
 अन्यचिह्नाङ्कितं वस्त्रं भूषणासनभाजनम् ॥
 वृक्षं पशुं कूपग्रहान् भाण्डं चैव विवर्जयेत् ।
 अन्यालये हरिं दृष्ट्वा देवतान्तरसंसदि ॥
 नार्चयेन्नप्रमाणे च तीर्थसेवां विवर्जयेत् ।
 अवैष्णवस्य हस्तात्तु दिव्यदेशादुपागतम् ॥
 हरेः प्रसादतीर्थाद्यं यन्ने न परिवर्जयेत् ।
 आकारत्रयसम्पन्नो नवेन्याकर्म्मणि स्थितः ॥
 विष्णोरनव्यशेषत्वं तथैवानन्यसाधनम् ।
 तथैवानन्यभोग्यत्वमाकारत्रयमुच्यते ॥
 अर्चनं मन्त्रपठनं ध्यानं होमश्च वन्दनम् ।
 स्तुतिर्योगं समाधिश्च तथा मन्त्रार्थचिन्तनम् ॥
 एवं नवविधा प्रोक्ता चेज्या वैष्णवसत्तमैः ।
 प्राप्यस्य ब्रह्मणोरूपं प्राप्यश्च प्रत्यगात्मनः ॥

प्राप्सुपायं क्लृप्तश्चैव तथा प्राप्तिविरोधि च ।
 ज्ञातव्यमेतदर्थस्य पञ्चकं मन्त्रविस्तमैः ॥
 जगतः कर्तृत्वं च तथा स्वामित्वमेव च ।
 श्रीशत्वं सगुह्यत्वं च ब्रह्मणो रूपमुच्यते ॥
 देहेन्द्रियादिभ्योऽन्यत्वं नित्यत्वादिगुणौघता ।
 श्रीहरेर्दास्यधर्मत्वं स्वरूपं प्रत्यगात्मनः ॥
 उपायाध्यवसायेन त्वक्का कर्मोपमात्मनः ।
 हरेः कृपावलम्बित्वं प्राप्सुपायमिहोच्यते ॥
 सर्वैश्वर्यफलं त्वक्का शब्दादिविषयानधि ।
 दास्यैकसुखसङ्गित्वं विष्णोः फलमिहोच्यते ॥
 तत्कर्मस्यापराधित्वं शब्दादिष्वनुरक्तता ।
 कृत्यस्य च परित्यागः अकृत्यकरणं तथा ॥
 द्वादशीविमुखत्वं च विरोधि स्यात् क्लृप्तस्य हि ।
 अर्थपञ्चकमेतच्च ज्ञातव्यं स्यान्मुमुक्षुभिः ॥
 विहितं स्वकलं कर्म विष्णोराराधनं परम् ।
 निबोध तच्चपञ्चेष्ट ! भोगार्थं परमात्मनः ॥
 वृत्त्याख्यस्य तरोरस्य सुदृढं मूलमुच्यते ।
 त्यागेन चैव धर्मस्य निषिद्धाचरणेन च ॥
 आभ्यातिक्रमणाद्विघ्नः पतत्येव न संशयः ।
 ज्योतिष्टोमादयः सर्वे यज्ञी वेदेषु कीर्तिताः ॥
 पुण्यव्रताः पुराणीक्षा दाना नैमित्तिकादिषु ।
 विष्णोर्भोगतया सर्वाः कर्तव्या वैष्णवोत्तमैः ॥
 यज्ञूपायतया कृत्यं नित्यनैमित्तिकादिकम् ।
 सत्कृत्यं कुरुते विष्णोर्वैष्णवः स उदीरितः ॥

विष्णो रज्जतया यस्तु सत्कृत्यं कुरुते बुधः ।
 स एकान्तीति मुनिभिः प्रोच्यते वैष्णोत्तमः ॥
 यस्तु भोगतया विष्णोः सत्कृत्यं कुरुते सदा ।
 स भवेत्परमैकान्तिमहाभागवतीत्तमः ॥
 वर्जनौघमकृत्यन्तु सर्वेषां करणी क्षिभिः ।
 अकामतस्तु यत्प्राप्तं प्रायश्चित्तादिनश्यति ॥
 अकृत्यं वैष्णवैः पापबुद्ध्या शास्त्रविरोधितः ।
 एकान्ति परमैकान्ति रुच्यभावाच्च सन्त्यजेत् ॥
 श्रुतिस्मृत्युदितं धर्मं यस्त्यजेद्वैष्णवाधमः ।
 स पाषण्डीति विज्ञेयः सर्वलोकेषु गर्हितः ॥
 अकृत्यकरणाहापि कृत्यस्याकरणादपि ।
 द्वादशीविमुखत्वे न पतत्येव न संशयः ॥
 तस्मात्सर्वप्रयत्ने न सत्कृत्यं सर्वदा चरेत् ।
 आश्नातिक्रमणाद्विष्णो मुक्तोऽपि विनिबध्यते ॥
 समस्तयज्ञभोक्तारं ज्ञात्वा विष्णुं सनातनम् ।
 देवं पैत्रं तथा यज्ञं कुर्यान्नतु परित्यजेत् ॥
 विदण्डमबलम्बन्ते यतयो ये महाधियः ।
 तेषामपि हि कर्तव्यं सत्कृत्यमितरेषु किम् ॥
 ब्रह्म ब्रह्मा ब्राह्मणश्च त्रितयं ब्राह्ममुच्यते ।
 तस्माद्ब्राह्मणविधिना परं ब्रह्माणमर्चयेत् ॥
 समस्तयज्ञभोक्तारमज्ञात्वा विष्णुमव्ययम् ।
 वेदोदितं यः कुरुते स लोकायतिकः स्मृतः ॥
 यस्तु वेदोदितं धर्मन्त्यक्त्वा विष्णुं समर्चयेत् ।
 स पाषण्डत्वमापन्नो नरकं प्रतिपद्यते ॥

वेदाः प्राणा भगवतो वासुदेवस्य सर्वदा ।
 तदुक्तकर्माकुर्व्वाणः प्राणहर्त्ता भवेद्धरेः ॥
 विष्णोराराधनाद्देवं विना यस्त्वन्यकर्म्मणि ।
 प्रयुञ्जीत विमूढात्मा वेदहन्ता न संशयः ॥
 ब्रह्म माता लेडि यथा तथा लेडि स मातरम् ।
 श्रुतं विष्णोः प्रियं ज्ञात्वा विष्णुं वेदेन वै यजेत् ॥
 तस्माद्देवस्य विष्णोश्च संयोगो यस्तु दृश्यते ।
 स एव परमो धर्मो वैष्णवानां यथा नृप ! ॥
 कश्चित् पुरा नृपञ्चैष्ठ ! काश्यपो ब्राह्मणोत्तमः ।
 शाण्डिल्य इति विख्यातः सर्वशास्त्रविशारदः ॥
 स तु धर्मप्रसङ्गेन विष्णोराराधनं प्रति ।
 अवैदिकेन विधिना कृतवान् धर्मसंहिताम् ॥
 अवलम्ब्य मतं तस्य केचिदत्र महर्षयः ।
 अवैदिकेन मार्गेण पूजयन्ति स्म केशवम् ॥
 अशास्त्रविहितं धर्मं सर्वे कुर्वन्ति मानवाः ।
 स्वाहास्वधावषट्कारवर्जितं स्यात्सहीतलम् ॥
 ततः क्रुद्धो जगन्नाथः शङ्खचक्रगदाधरः ।
 इदमाह मुनिञ्चैष्ठ शाण्डिल्यममितीजसम् ॥
 दुर्बुधे ! मामकं धर्मं परमं वैदिकं महत् ।
 अवैदिकक्रिया क्षुष्टं प्राग्लभ्यात् कृतवानसि ॥
 यस्माद्वैदिकं धर्मं प्रवर्त्तयसि मां द्विज ! ।
 तस्माद्वैदिकं लोकं निरयं गच्छ दारुणम् ॥
 तद्वाक्यादेव देवस्य शाण्डिल्योऽभूदयाकुलः ।
 सुवन् प्राह जमनाथं प्रशिष्य पुनः पुनः ॥

त्वहि त्वहोहि लोकेश ! मां विभो ! सापराधिनम् ।
 ततः स कृपया विष्णुर्भगवान् भूतभावनः ॥
 दिव्यवर्षशतं विप्र ! भुक्त्वा नरकयातनाम् ।
 उत्पत्स्यसे भृगोर्वंशे जमदग्निरितोरितः ॥
 तत्पाराध्य पुनर्मां तु वैदिकेनैव धर्मेतः ।
 गच्छ तस्मिन् मुनिश्रेष्ठ ! मम लोकं सुनिर्भलम् ॥
 इत्युक्त्वा भगवान्विष्णुस्तत्रैवाक्षरधीयत ।
 शाण्डिल्यो निरयं प्राप्य पुनरुपपद्य भूतले ॥
 वेदीक्षविधिना विष्णुमर्चयित्वा सनातनम् ।
 विशुद्धभावात् सम्प्राप्य तन्नाम परमं हरिः ॥
 तस्माद्वैदिकां धर्मं दूरतः परिवर्जयेत् ।
 वैदिकेनैव विधिना भक्त्या सम्पूजयेद्हरिम् ॥
 श्रौतेन विधिना चक्रं धृत्वा वै काङ्क्षमूलयोः ।
 धृतोर्ध्वपुच्छः शुद्धात्मा विधिनैवार्चयेद्हरिम् ॥
 कर्मणा मनसा वाचा न प्रमाद्येत् सनातनात् ।
 न प्रमाद्येत्परं धर्मात् श्रुतिस्मृत्युक्तगौरवात् ॥
 सुशीलस्तु परं धर्मं नारीणां शृणु सत्तम ! ।
 शीलभङ्गेन नारीणां यमलोकः सुदुर्गणः ॥
 मृते जीवति वा पत्नी या नाभ्यसुपगच्छति ।
 सैव कीर्तिं मवाप्नोति मोदते रमया सह ॥
 पतिं या नातिचरति मनोवाक्कायकर्मभिः ।
 सा भृष्टं लोकमाप्नोति यद्येवाहन्वती तथा ॥
 आर्तार्तं मुदिते हृष्टो शोषिते मलिना कथा ।
 मृते स्मिन्नेत वा पत्नी सा स्त्री चेका पतिव्रता ॥

या स्त्री मृतं परिष्वज्य दग्धा चेद्व्यवाहने ।
 सा भर्तृलोकमाप्नोति हरिणा कमला यथा ॥
 ब्रह्मघ्नं वा सुरापं वा कृतघ्नं वापि मानवम् ।
 यमादाय मृता नारी तं भर्तारं पुनाति हि ॥
 साध्वीनामिह नारीणामग्निप्रपतनादृते ।
 नान्यो धर्मोऽस्ति विप्रेभ्यो मृते भर्तरि कुलचित् ॥
 वैष्णवं पतिमादाय या दग्धा हव्यवाहने ।
 सा वैष्णवपदं याति यत्र गच्छन्ति योगिनः ॥
 मृते भर्तरि या नारी भवेद्यदि रजस्वला ।
 चिताग्निं संघृहे तावत् स्नात्वा तस्मिन् प्रवेशयेत् ॥
 गर्भिणी नालुगन्तव्या मृतं भर्तारमव्यया ।
 ब्रह्मचर्यवतं कुर्याद्यावज्जीवमतन्द्रिता ॥
 केशरञ्जनताम्बूलमन्त्रपुष्पादिसेवनम् ।
 भूषितं रङ्गवस्त्रं च कांस्यपात्रे च भोजनम् ॥
 द्विवार भोजनञ्चाक्षोरञ्जनं वर्जयेत्सदा ।
 स्नात्वा शुक्लाम्बरधरा जितक्रोधा जितेन्द्रिया ॥
 न कृत्वा कुहका साध्वी तन्द्रालस्य विवर्जिता ।
 सुनिर्भला शुभाचारा नित्यं सम्पूजयेद्भरिम् ॥
 चित्तिशायी भवेद्रात्रौ शुचौ देशे कुशोत्तरे ।
 ध्यामयोगपरा नित्यं सतां सङ्गे व्यवस्थिता ॥
 तपश्चरन्संयुक्ता यावज्जीवं समाचरेत् ।
 तावत्तिष्ठे विराहारा भवेद्यदि रजस्वला ॥
 सभर्तृका सती वापि पाणिपुराब्धभोजनम् ।
 एकवारं समग्रीयाद्भजसा च परिग्रता ॥

एवं सुनियताहारा सम्यग्ब्रतपरायणा ।
 भर्ता सह समाप्नोति वैकुण्ठपदमव्ययम् ॥
 दग्धव्या साग्निहोत्रेण भर्तुः पूर्वं मृतातु या ।
 स्वांशमग्निं समादाय भर्ता पूर्ववदाचरेत् ॥
 कृत्वा कुशमयीं फलीं यावज्जीवमतन्द्रितः ।
 जुहुयादग्निहोत्रं तु पञ्चयज्ञादिकं तथा ॥
 अथ च प्रव्रजिद्विद्वान् कन्यां वापि समुदहेत् ।
 प्रव्रज्यामपि कुर्वीत कर्म वेदोदितं महत् ॥
 आत्मन्यग्निं समारोप्य जुहुवादात्मवान् सदा ।
 मनसा वा प्रकुर्वीत नित्यनैर्मित्तकक्रियाः ॥
 गृहस्थो वा वनस्थो वा यतिर्वापि भवेद्द्विजः ।
 अनाश्रमी न तिष्ठेत् यावज्जीवं द्विजोत्तमः ॥
 वर्णाश्रमेषु सर्वेषां पूजनीयो जनार्दनः ।
 न व्यापकेन मन्त्रेण सदैव च महीप्ते ॥
 व्यापकानां च सर्वेषां ज्यायानष्टाक्षरो मनुः ।
 अष्टाक्षरस्य जप्ता तु साक्षाद्भारायणः स्वयम् ॥
 सन्यासं च समुद्रश्च सर्पिष्छन्दोऽधि दैवतम् ।
 न दीक्षा विधि न ध्यानं सार्धं मन्त्रमुदाहृतम् ॥
 स्नात्वा शुद्धः प्रसन्नात्मा कृतकृत्यो जनार्दनम् ।
 मनसापरार्चयित्वा वा जपेन्मन्त्रं सदा बुधः ॥
 दानप्रतिग्रहौ यागं स्वाध्यायं पितृतर्पणम् ।
 पितृक्रियाष्टाक्षरस्य जप्ता कुर्यादतन्द्रितः ॥
 धृतोर्ध्वं पुण्ड्रदेहश्च चक्राङ्कितभुजस्तथा ।
 अष्टाक्षरं जपन्नित्यं पुनाति भुवनत्रयम् ॥

अपेक्षीगतया मन्त्रं सततं वैष्णवोत्तमः ।
 न साधनतया अथ कर्तव्यं विष्णुतत्परैः ॥
 अष्टोत्तरसहस्रं वा शतमष्टोत्तरन्तु वा ।
 त्रिसन्ध्यासु जपेन्नान्तं तदर्थं मनु चिन्तयन् ॥
 उपोष्य पूर्वदिवसे नद्यां स्नात्वा विधानतः ।
 आचार्यं संश्रयेत् पूर्वं महाभागवतं द्विजः ॥
 आचार्यो विष्णुमभ्यर्च्य पवित्रं चापि पूजयेत् ।
 पुरतो वानुदेवस्य इध्माधानान्तमाचरेत् ॥
 प्रजपेत् अस्य सूक्तेन पविन्त्यन्ते वतेत्यृचा ।
 पवमानस्य आद्येन ऋग्भिश्चतसृभिः क्रमात् ॥
 आज्यं हुत्वा ततश्चक्रं तदग्नौ प्रतपेदगुरुः ।
 चरणं पवित्रमिति यजुषा तच्चक्रं चाङ्गयेदभुजम् ॥
 वामां सम्यतपेत्यश्वात्पञ्च जन्धेन देशिकः ॥
 अग्निर्मन्वेति यजुषा तद्धोमार्गौ प्रतपयै ।
 ततस्तु पार्थिवै ऋग्भिर्हुत्वा पुण्ड्राणि धारयेत् ॥
 अतो देवेति सूक्तेन विष्णोर्नुक्रमणेन च ।
 पूजयेद्वादशभिर्वै केशवादीननुक्रमात् ॥
 कुशग्रन्थिषु संपूज्य जुहुयात्ताभिरेव तु ।
 हुत्वाथ चरुणा सम्यक् सृदा शुभ्रेण देशिकः ॥
 खलाटादिषु चाङ्गेषु ऋग्भिरुभिः क्रमेण वै ।
 नामभिः केशवाद्यैश्च सच्छिद्राण्येव धारयेत् ॥
 श्रिये जात इति ऋचा कुङ्कुमङ्गेषु धारयेत् ।
 परीमाचेति सूक्तेन उपस्थाय जनार्दनम् ॥
 होमशेषं समापन्नाथ मृत्युं हापनमाचरेत् ।

एवं पुण्ड्रक्रियां कृत्वा नाम दद्यात्ततः परम् ॥
 प्रदः प्रान्तामिति सूक्तेन नाममूर्त्तिं समर्चयेत् ।
 मवाण्यं प्रत्यृचं कृत्वा नाम दद्याच्च वैष्णवः ॥
 अभिप्रियाणीति सूक्तेन उपस्थाय जनार्दनम् ।
 प्रदक्षिण नमस्कारौ कृत्वा शेषं समाचरेत् ॥
 मन्त्रदीक्षा विधानस्तु त्रीतं मुनिभिरीरितम् ।
 नैवाहिता भवेद्दीक्षा न पृथक्तेन वक्ष्यते ॥
 अदीक्षितो भवेद्यस्तु मन्त्रं वैष्णवमुत्तमम् ।
 अर्चनं वापि कुरुते न संसिद्धिमवाप्नुयात् ॥
 नादीक्षितः प्रकुर्वीत विष्णोराराधनक्रियाम् ।
 त्रीतं वा यदि वा च्छात्तं दिव्यागममथापि वा ॥
 तस्मादुक्तप्रकारेण दीक्षितो हरिमर्चयेत् ।
 पूर्वह्नुत्तपोऽथ गुरुणा नद्यां स्नात्वा कृतक्रियः ॥
 आचार्यः पूजयेद्विष्णुं गन्धपुष्पाक्षतादिभिः ।
 ईशान्यादि चतुर्दिक्षु संस्थाप्य कलशान् शुभान् ॥
 तेषु गवयानि निक्षिप्य चतुर्भुजैर्त्तिन् समर्चयेत् ।
 वाराहं नारसिंहं च वामनं कृष्णमेव च ॥
 तद्विष्णोरिति च ह्यर्था वाराहं पूजयेत्ततः ।
 प्रतद्विष्णु इति ऋचा नारसिंहमनामयम् ॥
 न ते विष्णो रित्यनेन वामनं पूजयेत्तथा ।
 वषट्तेविष्णव इति कृष्णं संपूजयेत् द्विजः ॥
 संपूज्यावरणं सर्वं गन्धपुष्पैर्विधानतः ।
 प्रतिष्ठाप्य ततो वक्त्रमिध्याधानान्तमाचरेत् ।
 चतुर्भिर्वैष्णवैः सूक्तैः पायसं मधुमिश्रितम् ॥

हुत्वाञ्च जुहुयात्पञ्चाच्छीकृत्तेन समाहितः ।
 अग्निमीड इत्यनुवाकेन सावित्वा वैष्णवेन च ॥
 सर्वैश्च वैष्णवैर्मन्त्रैः पृथगष्टोत्तरं शतम् ।
 हुत्वा वेदसमाप्तिञ्च जुहुयाद्देशिकोत्तमः ॥
 ततो भद्रासने शिष्यमुपविश्याभिवेचयेत् ।
 चतुर्भिर्वैष्णवैर्मन्त्रैः सूक्तैस्तत्कलशोदकैः ॥
 ऋत्विग्भिर्ब्राह्मणैः शिष्यमभिविद्याद्यदेशिकः ।
 कौपीनं कटिसूत्रञ्च तथा वस्त्रञ्च धारयेत् ॥
 ऊर्ध्वपुष्पाणि पद्माच्च तुलसीमालिकेऽपि च ।
 कुशोत्तरे समासीनमाचान्तं विनयान्वितम् ॥
 अध्यापयेद्देष्टव्यानि सूत्रानि विमलानि च ।
 व्यापकान् वैष्णवान् मन्त्रानन्यांश्चापि विधानतः ॥
 तदर्थंन्यासमुद्रादि सर्पिंश्चन्दोऽधिदैवतम् ।
 तस्मिन्निवेश्य सद्वृत्तौ शासयेच्छासनाच्छ्रुतेः ॥
 शासितो गुरुणा शिष्यः सद्वृत्तौ सत्ये स्थितः ।
 अर्चयेत्परमैकान्त्य सिद्धये हरिमव्ययम् ॥
 आत्तोर्स्यात्समनु प्राप्तं विग्रहं सुमनोहरम् ।
 लब्ध्वाथ विधिना त्रिणोः पूजयेत्तदनुज्ञया ॥
 पूर्वोऽङ्गि पूर्ववत्पूज्यः श्रौतेनैवोपचारकैः ।
 ताभिरेव च हुत्वाथ ऋग्भिरान्यं तथाकृत्वात् ॥
 शय्यासूत्रान्तमोज्येन हुत्वाग्निं वैष्णवत्तमः ।
 अध्यापयित्वा तान् मन्त्रान् वैदिकान् वैदिकोत्तमः ॥
 पूजाविधानं त्रिविधं तस्मै होमान्तमाविशेत् ।
 स्नात तर्पणं होमार्चं जप्याद्या विविधाः क्रियाः ॥

वैशिष्ट्येण गुरोर्ज्ञात्वा शक्त्या सर्वं समाचरेत् ।
 परमापन्नतो वापि न भुञ्जीत हरेर्दिने ॥
 न तिर्यग्धारयेत्पुण्ड्रान् अन्यं देवं प्रपूजयेत् ।
 वैष्णवः पुरुषो यस्तु शिव ब्रह्मादिदेवतान् ॥
 प्रणमेतार्चयेद्वापि विष्ठायां जायते क्रिमिः ।
 रजस्तमोऽभिभूतानां देवतानां निरीक्षणात् ॥
 पूजनाद्वन्दनाद्वापि वैष्णवो यात्यधोगतिम् ।
 शुद्धसत्वमयो विष्णुः पूजनीयो जगत्पतिः ॥
 अनर्चनीया रुद्राद्याः विष्णोरावरणं विना ।
 यस्तु स्वात्मेश्वरं विष्णुमतीत्यान्यं यजेत हि ॥
 स्वात्मेश्वराय हरये च्यवते नात्रसंशयः ।
 यज्ञाध्ययनकाले तु नमस्यानि वषट्कृता ॥
 तानि वै यज्ञयान्यत्र यज्ञो वै विष्णुरव्ययः ।
 तस्यैवावरणं प्रोक्तं यज्ञाद्ययनकर्म्मसु ॥
 सुवन्ति वेदान्तस्यात्र गुणरूपविभूतयः ।
 तस्मादावरणं हित्वा ये यजन्ति परान् सुरान् ॥
 ते यान्ति निरयं घोरं कल्पकोटिशतानि वै ।
 रुद्रः काली गणेशश्च कृष्णारुद्रा भैरवादयः ॥
 मद्यमांसाग्निनश्वान्ये तामसाः परिकीर्त्तिताः ।
 शुद्धानामपि देवानां या स्वतन्त्रार्चनक्रिया ॥
 सा दुर्गतिं नयत्येव वैष्णवं वित्तकल्मषम् ।
 अर्चयित्वा जगन्नाथं वैष्णवः पुरुषोत्तमम् ॥
 तदावरणरूपेण यजिहेवान् समन्ततः ।
 अन्यथा नरकं याति यावदाभूतसंभवम् ॥

वासुदेव' जगन्नाथमर्चयित्वैव मानवः ।
 प्राप्नोति महदैश्वर्यं ब्रह्मैन्द्रत्वादिकं अणात् ॥
 मनसापि जलेनापि जगन्नाथं जनार्दनम् ।
 सम्प्राप्नोत्यमलां सिद्धिं जगत्सर्वं समञ्चितम् ॥
 हृषीकेशं त्रयीनाथं लक्ष्मीयं सर्वदं हरिम् ।
 तं विना पुण्डरीकाक्षं कोऽर्चयेदितरान् सुरान् ॥
 नारायणं परित्यज्य योऽन्यं देवमुपासते ।
 स्वपतिं नृपतिं हित्वा यथा स्त्री पुरुषाधमम् ॥
 विष्णोर्निवेदितं हव्यं देवेभ्यो जुहुयात् तत्रा ।
 पितृभ्यश्चैव तद्दद्यात्सर्वमानन्त्यमश्नुते ॥
 निर्मात्यमितरेषां तु यदन्नाद्यन्दित्रौकसाम् ।
 उपभुज्य नरो याति ब्रह्महत्यां न संशयः ॥
 नैवेद्यभोजनं विष्णोस्तत्पादाश्चुनिषेवणम् ।
 तुलसीखादनं नृणां पापिनामपिमुक्तिदम् ॥
 एकादश्युपवासश्च शङ्खचक्रादिधारणम् ।
 तुलस्यापूजनं विष्णोस्त्रितयं वैष्णवं स्मृतम् ॥
 अवैष्णवः स्याद्यो विप्रो बहुशास्त्रश्रुतोऽपि वा ।
 सजीवन्नेव चण्डालो मृतः श्वासोऽभिजायते ॥
 क्रतुसाहस्रिणं वापि लोके विप्रमवैष्णवम् ।
 चण्डालमिव नेजेत वर्जयेत्सर्वकर्म्मसु ॥
 भगवद्भक्तिदीप्ताग्निदग्धदुर्जातिकल्मषः ।
 चण्डालोऽपि बुधे स्नाप्यो न तु पूज्यो ह्यवैष्णवः ॥
 शङ्खचक्रोर्ध्वपुण्ड्रादिरहितं ब्राह्मणाधमम् ।
 पूजयिष्यति यः श्राद्धे सर्वकर्म्मस्य निष्फलम् ॥

तिर्यक्पुण्ड्रधरं विप्रं यः आह्ने भोजयिष्यति ।
 पितरस्तस्य यात्येव कालसूत्रं सुरारुणम् ॥
 ऊर्ध्वपुण्ड्रधरं विप्रं चक्राङ्कितं भुजं तथा ।
 पूजयिष्यति यः आह्ने गया आद्यायुतं लभेत् ॥
 शङ्खचक्रोर्ध्वपुण्ड्राद्यैरन्वितं वैष्णवं द्विजम् ।
 भक्त्या सम्पूजयेद्यस्तु देवे पित्रे च कर्मणि ॥
 कल्पकोटिं सहस्राणि कल्पकोटिशतानि च ।
 यास्यन्ति पितरस्तस्य विष्णुलोकं सुनिर्मलम् ॥
 ऊर्ध्वपुण्ड्रधरं विप्रं तप्तचक्राङ्कितं सकम् ।
 आह्ने सम्पूजयेद्यस्तु गयाआद्यायुतं लभेत् ॥
 तप्तचक्रेण विधिमा बाहुमूलेन लाञ्छितः ।
 पुनाति सकलं लोकं नारायण इवावभित् ॥
 अविद्यो वा सविद्यो वा शङ्खचक्रोर्ध्वपुण्ड्रधृत् ।
 ब्राह्मणः सर्वलोकेषु पूज्यमानो हरिर्यथा ॥
 दुरागो वा दुराचारी शङ्खचक्रोर्ध्वपुण्ड्रधृत् ।
 नृणां हन्ति समस्ताघं तमः सूर्योदये यथा ॥
 चक्राङ्कितस्य विप्रस्य पादप्रक्षालितं जलम् ।
 पुनाति सकलं लोकं यथा त्रिपथगानदी ॥
 तिस्रः कोटरर्ध्वं कोटी च तीर्थानि भुवनत्रये ।
 चक्राङ्कितस्य विप्रस्य पादे तिष्ठन्त्य संग्रयः ॥
 चक्राङ्कितस्य विप्रस्य पादप्रक्षालितं जलम् ।
 पीत्वा पातकसाहस्रैर्मुच्यते नात्र संग्रयः ॥
 आह्ने दाने ब्रते यज्ञे विवाहे चोपनायने ।
 चक्राङ्कितं विप्रमेव पूजयेदितरास्तु ॥

विष्णुचक्राङ्कितो विप्रो भुञ्जानोऽपि यतस्ततः ।
 न लिप्यते न पापेन तमसैव प्रभाकरः ॥
 चक्राङ्कित भुजो विप्रः पङ्क्ति मध्ये तु भुङ्कते ।
 पुनाति सकलां पङ्क्तिं गङ्गे वेतरजाहिनीम् ॥
 चक्राङ्कित भुजं विप्रं यो भूम्यामभिवादयेत् ।
 ललाटे पांशु संख्यानि विष्णुलोके महीयते ॥
 ब्राह्मणः क्षत्रियो वैश्यः शूद्रो वा वैष्णवः पुमान् ।
 चर्चयित्वेतरान् देवान् निरयं यान्त्र्य संशयम् ॥
 विष्णो रावरणं हित्वा पूजयित्वेतरान् सुरान् ।
 वैष्णवः पुरुषो याति कालसूत्रमधोमुखः ॥
 महापापी महापापैरन्वितो यदि वैष्णवः ।
 मन्त्रादि धर्मशास्त्रोक्तं प्रायश्चित्तं समाचरेत् ॥
 प्रायश्चित्त विशेषं तु पश्चात् कुर्वीत वैष्णवः ।
 बैयासिकीं वैष्णवीं च पवित्रीञ्च समाचरेत् ॥
 वैष्णवानान्तु विप्राणां पश्चात्पादजलं पिबेत् ।
 वृत्तौ न परिपूर्णोऽथ कर्मस्वधिकृतो भवेत् ॥
 मन्त्ररत्नार्थं विच्छान्तो न वेज्यो कर्मसंयुतः ।
 द्वादशी नियतो विप्रः स एवं पुरुषोत्तमः ॥
 किमत्र बहूनोक्तेन सारं वक्ष्यामि ते नृप ! ।
 एकादश्युपवासश्च शङ्खचक्रादिधारणम् ॥
 तदीयानां पूजनञ्च वैष्णवं त्रितयं स्मृतम् ।
 पुण्यादिष्णु दिनादन्यन्नोपोष्यं वैष्णवैः सदा ॥
 तथा भागवतादन्यो नार्चनीयो हि कुतचित् ।
 भगवन्तमनुद्दिश्य न दद्या न यजेत् क्वचित् ॥

नावैष्णवानं भुञ्जीत दद्यान्ना वैष्णवाय च ।
 नार्चयेदितरान् देवान् तिर्यग्धारयेत्तथा ॥
 एकादशग्रान् भुञ्जीत वसेन्ना वैष्णवैः सह ।
 अष्टाक्षरस्य जप्तारं शङ्खचक्रधरं द्विजः ॥
 अवमत्य विमूढात्मा सद्यश्चण्डालतां व्रजेत् ।
 वैष्णवं ब्राह्मणं गाञ्च तुलसीं द्वादशीं तथ ॥
 अनर्चयित्वा मूढात्मा निरयं दुर्गतिं व्रजेत् ।
 विष्णोः प्रधानतनवी विप्रा गावश्च वैष्णवाः ॥
 शक्त्या संपूज्य तानेव याति विष्णोः परम्पदम् ।
 एकादश्युपवासश्च द्वादश्यां विप्र पूजनम् ॥
 निवृत्तमामलक स्नानं पापिनामपि मुक्तिदम् ।
 पक्षे पक्षे हरिं दिने चक्राङ्कित भुजे नृप ! ॥
 संपूज्यमाने विप्रेन्द्रे हरिस्त्रिषां प्रसीदति ।
 अभावे वैष्णवे विप्रे संप्राप्ते हरि वासरे ॥
 तद्वत्सम्पूजयेद् गावं तुलसीं वापि वैष्णवः ।
 अग्निहोतन्तु जुहुयात्सायं प्रातर्द्विजोत्तमः ॥
 पञ्चयज्ञांश्च कुर्वीत वैष्णवान् विष्णुमर्चयेत् ।
 तदर्पितं वै भुञ्जीत पिवेत्तत्पादवारि वै ॥
 एकादश्यां न भुञ्जीत पक्षयोः भयोरपि ।
 पूजयेद्वैष्णवं विप्रं द्वादशग्रामपि वैष्णवः ॥
 विष्णोः प्रसादं तुलसीं तीर्थं वापि द्विजोत्तमः ।
 उपवासदिने वापि प्राशयेदविचारयन् ॥
 उपवासदिने यस्तु तीर्थं वा तुलसीदलम् ॥
 न प्राशयेद्विमूढात्मा रौरवं नरकं व्रजेत् ॥

हर्षपितॄन्तु यच्चान्नं तीर्थं वा पितृकर्मणि ॥
 दद्यात् पितॄणां यज्ञस्य गथाश्राद्धायुतं लभेत् ।
 हरेर्निवेदितं भक्त्या यो दद्याच्छ्राद्धकर्मणि ॥
 पितरस्तस्य यान्त्येव तद्विष्णोः परमं पदम् ।
 तीर्थं वा तुलसीपत्रं यो दद्यात्पितृदेवतम् ॥
 आकल्पकोटि पितरः परितप्ता नसंशयः ।
 यः श्राद्धकाले मृटात्मा पितॄणाञ्च दिवौकसाम् ॥
 न ददाति हरेर्मुक्तं तस्य वै नारकी गतिः ।
 हर्षपितॄन्तु यच्चान्नं यच्च पादोदकं हरेः ॥
 तुलसीं वा पितॄणाञ्च दत्त्वा श्राद्धायुतं लभेत् ।
 सर्वं यज्ञमयं विष्णुं मत्वा देवं जनार्दनम् ।
 आमन्त्र्य वैष्णवान् विप्रान् कुर्याच्छ्राद्धमतन्द्रितः ॥
 प्रत्यब्दं पार्वणश्राद्धं कुर्यात्पितॄर्भृतेऽहनि ।
 अन्यथा वैष्णवो याति ब्रह्महत्यां न संशयः ॥
 अमायां कृष्णपक्षे च पित्रेण वाभ्युदये तथा ।
 कुर्यात् श्राद्धं विधानेन विष्णोराज्ञा मनुस्मरन् ॥
 न कुर्यात् यो विधानेन पितृयज्ञं नराधमः ॥
 आज्ञातिक्रमणाद्विष्णोः पतत्येव न संशयः ।
 शङ्खचक्रोर्ध्वं पुण्ड्रं दिचिह्नैः प्रियतमैर्हरेः ॥
 अन्वितान् ब्राह्मणानिव पूजयेत्सर्वकर्मसु ।
 अश्राद्धिनोऽप्ययज्ञस्य कर्मत्यागिन एव च ॥
 वेदस्याप्यनधीतस्य संसर्गं दूरतस्त्यजेत् ।
 पितॄः श्राद्धं प्रकुर्वीत नैकादश्यां द्विजोत्तमः ॥
 द्वादश्यान्तद्यकुर्वीत नोपवासं दिने क्वचित् ।

विष्णोर्जम्बदिने वापि गुरुणाञ्च मृतेऽहनि ॥
 वैष्णवेष्टिं प्रकुर्वीत वेदिकं वैष्णवोत्तमः ।
 अगम्यागमनं हिंसा मभक्ष्याणाञ्च भक्षयाम् ॥
 असत्य कथनं स्तेयं मनसापि विवर्जयेत् ।
 तप्तचक्राङ्कनं विष्णोरेकादश्यामुपोषणम् ॥
 धृतोर्ध्वं पुण्ड्रदेहत्वं तस्मिन्त्यायां परियहः ।
 नित्यमामलकस्नानं देवतान्तरवर्जनम् ।
 ध्यानं मन्त्रं जपो होमस्तुलस्याः पूजनं हरेः ॥
 प्रसादस्तीर्थसेवा च तदीयानाञ्च पूजनम् ।
 उपायान्तरसन्त्यागस्तथा मन्त्रार्थं चिन्तनम् ॥
 श्रवणं कीर्तनं सेवा सत्कृत्यकरणं तथा ।
 असत्कृत्य परित्यागो विषयान्तरवर्जनम् ॥
 दानं दमस्तपः शौचं आर्जवं क्षान्तिरिव च ।
 आनृशंसं सतांसङ्गः पारमैकान्त्यहेतवः ॥
 वैश्वः परमैकान्ती नेतरो वैश्वः स्मृतः ।
 नावैष्णवो ब्रजिन्मुक्तिं बहुशास्त्रं श्रुतोऽपि वा ॥
 वैष्णवो वर्णवाह्योऽपि याति विष्णोः घरं वदम् ।
 एतत्ते कथितं राजन् ! परमैकान्त्यसिद्धिदम् ॥
 वैशिष्ट्यं वैष्णवं धर्मशास्त्रं वेदोपबृंहितम् ।
 विष्वक्सेनाय धात्रे च सम्प्रोक्तं परमात्मना ॥
 विष्वक्सेनाय सम्प्रोक्तमेतद्विघ्नसे पुरा ।
 भृगोः प्रोक्तं विघ्नसा भृगुणा च महर्षिणा ॥
 श्रुतुणा च मनोः प्रोक्तं मनुना च ममेरितम् ।
 मनुस्तु धर्मशास्त्रस्तु सामान्येनोक्तवान् स्वयम् ॥

तदेव हि मया राजन् ! वैशिष्ट्येण तवेरितम् ।
 विशिष्टं परमं धर्मशास्त्रं वैष्णवमुत्तमम् ॥
 य इदं शृणुयाद्भक्त्या कथयेद्वा समाहितः ।
 पारमैकान्त्य संसिद्धिं प्राप्नोत्येव न संशयः ॥
 सर्वपापविनिर्मुक्तो याति विष्णोः परं पदम् ।
 यस्त्विदं शृणुयाद्भक्त्या नित्यं विष्णोश्च सन्निधौ ॥
 अश्वमेधसहस्रस्य फलं प्राप्नोत्यसंशयः ।
 हारीतमेतच्छास्त्रन्तु परमां धर्मसंहिताम् ॥
 आलोक्य पूजयन् विष्णुं पारमैकान्त्यमश्रुते ।
 एतच्छ्रुत्वाम्बरीषसु हारीतोक्तिं नृपोत्तमः ॥
 ववन्दे परया भक्त्या तमृषिं वैष्णवोत्तमः ।
 त्वमेव परमोधर्मस्त्वमेव परमं तपः ॥
 त्वदङ्घ्रिं युगलं प्राप्य सर्वसिद्धिमवाप्नुयाम् ।
 महासुनिमिति स्तुत्वा राजर्षिः स महातपाः ॥
 प्राप्तवान् पारमैकान्त्यं तत्प्रसादात्सुसिद्धिदम् ।
 वैशिष्ट्यं पारमैकान्त्यं एतच्छास्त्रं ममाव्ययम् ॥
 भारद्वाजादयः सर्वे नृपाश्च जनकादयः ।
 योगिनः सनकाद्याश्च नारदाद्याः सुरर्षयः ॥
 वसिष्ठाद्या वैष्णवाश्च विश्वक् सेनादयः सुराः ।
 एतच्छास्त्रानुसारेण पूजयामासुरश्रुतम् ॥
 परमं वैदिकं शास्त्रमेतद्वैष्णवमुत्तमम् ।
 आत्मेव परमैकान्त्यो पूजयेद्विष्णुमीश्वरम् ॥
 इति हररीतस्मृती विशिष्टधर्मशास्त्रे वृत्त्यधिक्यो नाम
 अष्टमोऽध्यायः ॥

श्रीश्री गणेशाय नमः ॥

योगीश्वरं याज्ञवल्क्यं सम्पूज्य मुनयोऽब्रुवन् ।
वर्णाश्रमेतराणां नो ब्रूहि धर्मानशेषतः ॥ १ ॥
मिथिलास्थः स योगीन्द्रः क्षणं ध्यात्वाब्रवीन्म नोन् ।
यस्मिन् देशे मृगः कृष्ण स्तस्मिन् धर्मान्विबोधत ॥ २ ॥
पुराणन्यायमीमांसा धर्मशास्त्राङ्गमिश्रिताः ।
वेदाः स्थानानि विद्यानां धर्मस्य च चतुर्दश ॥ ३ ॥
मन्वद्विविष्णुहारीतयाज्ञवल्क्योशनोङ्गिराः ।
यमापस्तम्बसम्बर्त्ताः कात्यायन बृहस्पती ॥ ४ ॥
पराशरव्यासशङ्खलिखिता दक्षगोतमौ ।
शातातपो वशिष्ठश्च धर्मशास्त्र प्रयोजकाः ॥ ५ ॥
देशकाल उपायेन द्रव्यं अज्ञा समन्वितम् ।
पाले प्रदीयते यत्तत् सकलं धर्मलक्षणम् ॥ ६ ॥
श्रुतिः स्मृतिः सदाचारः स्वस्य च प्रियमात्मनः ।
सम्यक् सङ्कल्पजः कामो धर्ममूलमिदं स्मृतम् ॥ ७ ॥
इजग्राचारदमा हिंसादानं स्वाध्यायकर्म च ।
अयन्तु परमो धर्मोऽयद्योगिनात्मदर्शनम् ॥ ८ ॥
चत्वारो वेदधर्मज्ञाः पञ्चैव विद्यमेव वा ।
सा ब्रूते यं स धर्मः स्यादेको वाध्यात्मवित्तमः ॥ ९ ॥
ब्रह्म क्षत्रियविट् शूद्रा वर्णास्त्वाद्यास्त्रयो द्विजाः ।
निषेकादि श्रयणान्तास्तेषां वै मन्त्रतः क्रियाः ॥ १० ॥

गर्भाधानमृतौ पुंसः सवनं स्यन्दनात् पुरा ।
 षष्ठे ऽष्टमे वा सीमन्तः प्रसवे जातकर्म्म च ॥ ११ ॥
 अहन्येकादशे नाम चतुर्थे मासि निष्क्रमः ।
 षष्ठेऽवप्राशनं मासि चूड़ा कार्या यथाकुलम् ॥ १२ ॥
 एवमेनः श्रमं याति वीजगर्भं समुद्भवम् ।
 तूष्णीमेताः क्रियाः स्त्रोणां विवाहस्तु समन्तकः ॥ १३ ॥
 गर्भाष्टमेऽष्टमे वाष्टे ब्राह्मणस्योपनायनम् ।
 राज्ञामेकादशे सैके विशामेके यथाकुलम् ॥ १४ ॥
 उपनीय गुरुः शिष्यं महाव्याहृतिपूर्वकम् ।
 वेदमध्यापयेदेनं शौचाचारांश्च शिष्ययेत् ॥ १५ ॥
 दिवा सन्ध्यासु कर्णस्थं ब्रह्मसूत्रं उदङ्मुखः ।
 कुर्यान्मूत्रपुरीषे तु रात्रौ चेदक्षिणामुखः ॥ १६ ॥
 गृहीतशिश्नश्चोत्थाय मृद्गिरप्युद्धृतैर्जलैः ।
 गन्धलेपक्षयकरं कुर्याच्छीघ्रमतन्द्रितः ॥ १७ ॥
 अन्तर्जानुः शुची देशे उपविष्ट उदङ्मुखः ।
 प्राग्वा ब्राह्मेण तीर्थेन द्विजो नित्यमुपसृशेत् ॥ १८ ॥
 कनिष्ठादेशिन्यङ्गुष्ठमूल्यान्यग्रं करस्य च ।
 प्रजापतिं पितृब्रह्मदेवतीर्थान्यनुक्रमात् ॥ १९ ॥
 त्रिःप्राश्यापो हिरन्मृजय खान्यद्भिः समुपसृशेत् ।
 अद्भिस्तु प्रकृतिस्थाभिर्हीनाभिः फेनबुद्बुदैः ॥ २० ॥
 हृत्कण्ठतालुगाभिस्तु यथा संस्थं द्विजातयः ।
 शुङ्गेररन् स्त्री च शूद्रश्च सकृत्सृष्टाभिरन्ततः ॥ २१ ॥
 स्नानमन्त्रैर्वतैर्मन्त्रैर्मार्ज्जनं प्राणसं यमः ।
 सूर्यस्य चाप्युपस्थानं गायत्र्याः प्रत्यहं जपः ॥ २२ ॥

गायत्रीं शिरसा सार्द्धं जपेद्ग्राहतिपूर्विकम् ।
 प्रतिप्रणवसंयुक्तां निरयं प्राणसं यमः ॥ २३ ॥
 प्राणानायम्य सम्प्रोक्ष्य तृपचेनाब्दे वतेन तु ।
 जपन्नासीत सावित्रीं प्रत्यगातारकोदयात् ॥ २४ ॥
 सन्ध्यां प्राक्प्रातरेवेह तिष्ठेदासूर्यदर्शनात् ॥
 अग्निकार्यं ततः कुर्यात् सन्ध्योर्बभूवोरपि ॥ २५ ॥
 ततोऽभिवादयेद्वृद्धानसावहमितिब्रुवन् ।
 गुरुचैवाप्युपासीत स्वाध्यायार्थं समाहितः ॥ २६ ॥
 आहृतस्वापप्रधीयीत लब्धं चास्मि निवेदयेत् ।
 हितं चास्याचरेन्नित्यं मनीषाक्कायकर्म्मभिः ॥ २७ ॥
 कृतज्ञाद्रोहिमेधाविशुचिकल्याणसूचकाः ।
 अध्यापना धर्म्मतः साधुशक्तासन्नानवित्तदाः ॥ २८ ॥
 दण्डाजिनीपवीतानि मेखलाञ्चैव धारयेत् ।
 ब्राह्मणेषु चरेद्भिक्षमनित्येष्वात्मवृत्तये ॥ २९ ॥
 आदिमध्यावसानेषु भवच्छब्दोपलक्षिता ।
 ब्राह्मणक्षत्रियविशां भैक्षचर्या यथाक्रमम् ॥ ३० ॥
 कृतान्निकार्योभुञ्जीत वाग्यतो गुर्वनुन्नया ।
 आपोशानक्रिया पूर्व्वं सत्कृत्वान्नमकुत्सयन् ॥ ३१ ॥
 ब्रह्मचर्यं स्थितो नैकमन्नमद्यादनापदि ।
 ब्राह्मणः काममग्नीयाच्छास्ते व्रतमपीडयन् ॥ ३२ ॥
 मधुमांसास्त्रनोच्छिष्टपुक्तस्त्रीप्राणिहिंसनम् ।
 भास्करा लोकनाञ्जीलपरिवादांश्च वर्जयेत् ॥ ३३ ॥
 स गुरुः क्रियाः कृत्वा वेदमस्मि प्रयच्छति ।
 उपनीय ददद्देदमाचार्यः स उदाहृतः ॥ ३४ ॥

एकदेशमुपाध्यायच्छृत्विग्यज्ञकदुच्यते ।
 एते मान्या यथापूर्वमेभ्योमाता गरीयसौ ॥ ३५ ॥
 प्रतिवेदं ब्रह्मचर्यं द्वादशाब्दानि पञ्च वा ।
 ग्रहणान्तिकमित्येके केशान्तश्चैव षोडशे ॥ ३६ ॥
 आ षोडशाब्दाद्द्वादविंशच्चतुर्विंशच्च वत्सरात् ।
 ब्रह्मक्षत्रविशां कालश्रौपनायनिकः परः ॥ ३७ ॥
 अत ऊर्ध्वं परन्व्येते सर्वधर्मं वह्निष्कृताः ।
 साबिलौ पतिता ब्राह्म्याब्राह्म्यस्तोमादृते क्रतोः ॥ ३८ ॥
 मातुर्यदग्रे जायन्ते द्वितीयं मौञ्चिवन्धनात् ।
 ब्राह्मणक्षत्रियविशस्तस्मादेते द्विजाः स्मृताः ॥ ३९ ॥
 यज्ञानां तपसाञ्चैव शुभानां चैव कर्मणाम् ।
 वेदएव द्विजातीनां निःश्रेयसकरः परः ॥ ४० ॥
 मधुना पयसा चैव स देवां स्तर्पयेद्द्विजः ।
 पितृंश्च मधुसर्पिर्भ्यामृचोऽधीते तु योऽन्वहम् ॥ ४१ ॥
 यजूंषि शक्तितोऽधीते योऽन्वहं स घृतामृतैः ।
 ग्रीणाति देवानाजीन मधुना च पितृंस्तथा ॥ ४२ ॥
 स तु सोमघृतैर्देवां स्तर्पयेद्योऽन्वहं पठेत् ।
 सःमानि वृषिं कुर्याच्च पितृणां मधुसर्पिषा ॥ ४३ ॥
 मेदसा तर्पयेद्देवानधर्व्वीङ्गिरसः पठन् ।
 पितृंश्च मधुसर्पिर्भ्यामन्वहं शक्तितोद्विजः ॥ ४४ ॥
 वाकीवाक्यं पुराणञ्च नारायणसौख्य गायिकाः ।
 इतिहासां स्तथा विद्यां योऽधीते शक्तितोऽन्वहम् ॥ ४५ ॥
 मांसक्षीरौदनमधुतर्पणं स दिवौकसाम् ।
 करोति वृषिञ्च तथा पितृणां मधुसर्पिषा ॥ ४६ ॥

ते तप्तास्तर्पयन्त्येनं सर्वकामफलैः युभैः ।
 यं यं ऋतुमधीयेत तस्य तस्माप्नुयात् फलम् ॥ ४७ ॥
 निर्वित्तपूर्णं पृथिवोदानस्य फलमश्रुते ।
 तपसश्च परस्मैह नित्यं स्वाध्यायवान् द्विजः ॥ ४८ ॥
 नैष्ठिको ब्रह्मचारौ तु वसेदाचार्यसन्निधौ ।
 तदभावेऽस्य तनये पत्न्यां वैश्वानरेऽपि वा ॥ ४९ ॥
 अनेन विधिना देहं साधयन् विजितेन्द्रियः ।
 ब्रह्मलोकमवाप्नोति नचेह जायते पुनः ॥ ५० ॥
 गुरवे तु वरं दत्त्वा स्नायीत तदगुह्यया ।
 वेदं व्रतानि वापारं नीत्वाप्युभयमिव वा ॥ ५१ ॥
 अविप्रुत ब्रह्मचर्यालक्षण्यां स्त्रियमुदहेत् ।
 अनन्यपूर्विकां कान्तामसपिण्णं यवयसौम् ॥ ५२ ॥
 अरोगिणीं भ्रातृमतीमसमानार्षगोत्रजाम् ।
 पञ्चमात् सप्तमादूर्ध्वं मातृतः पित्रुतस्तथा ॥ ५३ ॥
 दशपूरुषविख्याताच्छ्रोत्रियाणां महाकुलात् ।
 स्त्रीतादपि न सञ्चारिरोगदोष समन्वितात् ॥ ५४ ॥
 एतैरेव गुणैर्युक्तः सवर्णः श्रोत्रियोवरः ।
 यद्वात् परीक्षितः पुंस्त्वे युवा धीमान् जनप्रियः ॥ ५५ ॥
 यदुच्यते द्विजातीनां शूद्राहारीपसंग्रहः ।
 न तन्मम मतं यस्मात्तत्त्वात्मा जायते स्वयम् ॥ ५६ ॥
 तिस्रोवर्णानुपूर्व्येण द्वे तथैका यथाक्रमम् ।
 ब्राह्मण क्षत्रिय विशां भार्याः स्वा शूद्रजन्मनः ॥ ५६ ॥
 ब्राह्मो विवाह आहूय दीयते शक्त्यलङ्घिता ।
 तज्जः पुनात्युभयतः पुरुषानेकविंशतिम् ॥ ५८ ॥

यज्ञस्थायत्विजे देवभावाद्यार्पस्तु गोहयम् ।
 चतुर्दश प्रथमजः पुनात्युत्तरजस्य षट् ॥ ५८ ॥
 इत्युक्त्वा चरतां धर्मं सह यः दीयतेऽर्थिने ।
 स कायः पावयेत्तज्जः षट्षड्वंशान् सहात्मना ॥ ६० ॥
 आसुरोद्विणादानाद्वाभ्यर्चः समयाग्नियः ।
 राक्षसो युद्धहरणात् पेशाचः कन्यकाच्छलात् ॥ ६१ ॥
 पाणिर्ग्राह्यः सवर्णासु गृह्णीयात् क्षत्रिया शरम् ।
 वैश्या प्रतोदमादद्याद्दे दनेत्वप्रजन्मनः ॥ ६२ ॥
 पिता पितामहो भ्राता सकुल्यो जननी तथा ।
 कन्याप्रदः पूर्वनाशे प्रकृतिस्थः परः परः ॥ ६३ ॥
 अग्रयच्छन् समाप्नोति भूणहत्या मृतावृत्तौ ।
 गम्यस्वभावे दातृणां कन्या कुर्यात् स्वयम्बरम् ॥ ६४ ॥
 सकृत् प्रदीयते कन्या हरं स्तां चौरदण्डभाक् ।
 दत्तामपि हरेत् पूर्वाच्छ्रेयांश्चे हर आग्रजेत् ॥ ६५ ॥
 अनास्थाय ददद्दोषं दण्ड्य उत्तमसाहसम् ।
 अदुष्टाश्च त्यजन् कन्यां दूषयंश्च मृषाशतम् ॥ ६६ ॥
 अक्षता वा क्षता चैव पुनर्भूः संस्कृता पुनः ।
 स्त्रैरिच्छी या पतिं हित्वा सवर्णं कामतः श्रयेत् ॥ ६७ ॥
 अपुत्रां गुर्वनुज्ञातो देवरः पुत्रकाम्यया ।
 सर्पिण्यो वा सगीत्रो वा घृताभ्यक्त ऋतावियात् ॥ ६८ ॥
 अगर्भं सन्भवाद्गच्छेत् पतितस्त्वन्यथा भवेत् ।
 अनेन विधिना जातः क्षत्रजः स भवेत् सुतः ॥ ६९ ॥
 हताधिकारां मलिनां पिण्डमात्रोपजीविनीम् ।
 परिभृतामधःशय्यां वासयेद्दग्धभचारिणीम् ॥ ७० ॥

सोमः शीघ्रं ददौ तासां गन्धर्वान् शुभां गिरम् ।
 पावकः सर्वमेध्वत्वं मेध्यावै योषितोद्धतः ॥ ७१ ॥
 व्यभिचारादृती रुद्धिर्गर्भे त्यागो विधीयते ।
 गर्भभर्तृवधादौ च तथा महति पातके ॥ ७२ ॥
 सुरापी व्याधिता धूर्त्ता वन्ध्याश्च प्रियम्बदा ।
 स्त्रीप्रसूयाधिवेत्तव्या पुरुषदे पिण्यौ तथा ॥ ७३ ॥
 अधिविन्ना तु भर्त्तव्या महदेनोऽन्यथा भवेत् ।
 यत्रानुकूल्यं दम्पत्योस्त्रिवर्गस्तत्र वर्धते ॥ ७४ ॥
 मृते जीवति वा पत्यौ या नान्यमुपगच्छति ।
 सेह कौर्त्तिमवाप्नोति मोदते चोमया सह ॥ ७५ ॥
 आज्ञासम्पाद्दिनीं दत्तां वीरसूं प्रियवादिनोम् ।
 त्यजन् दाप्यस्तृतीयां गमद्रव्यो भरणं स्त्रियाः ॥ ७६ ॥
 स्त्रीभिर्भर्तृवचः कार्यमेषधर्मः परः स्त्रियाः ।
 आशुक्तेः संप्रतीक्ष्योहि महापातकदूषितः ॥ ७७ ॥
 लोकानन्त्यं दिवः प्राप्तिः पुत्रपौत्रप्रपौत्रकैः ।
 यन्मात्तस्मात् स्त्रियः सेवया भर्त्तव्याश्च सुरक्षिताः ॥ ७८ ॥
 षोडशर्त्तुनिशाः स्त्रीणां तासु युग्मासु संविशेत् ।
 ब्रह्मचार्यैव पर्षाण्याद्याश्चतस्रस्तु वर्जयेत् ॥ ७९ ॥
 एवं गच्छन् स्त्रियं क्षामां मघां मूलञ्च वर्जयेत् ।
 शस्तइन्दौ सकृत् पुत्रं लक्ष्यं जनयेत् पुमान् ॥ ८० ॥
 यथा कामी भवेद्वापि स्त्रीणां वरमनुस्मरन् ।
 स्वदारनिरतश्चैव स्त्रियोरक्षा यतः स्मृताः ॥ ८१ ॥
 भर्तृभ्रातृपितृज्ञातिश्वश्रुशुरदेवरैः ।
 वन्धुभिश्च स्त्रियः पूज्याभूषणाच्चादनाशनैः ॥ ८२ ॥

संयतोपस्करा दद्याद्दृष्टा व्ययपराङ्मुखी ।
 कुर्याच्छ्रुयुरयोः पादवन्दनं भर्तृ तत्परा ॥ ८३ ॥
 क्रीडां शरीरसंस्कारं समाजोत्सवदर्शनम् ।
 हास्यं पराट्टहे यानं त्यजेत् प्रीषित भर्तृका ॥ ८४ ॥
 रक्षेत् कन्यां पिता विद्वां पतिः पुत्रास्तु वार्षिके ।
 अभावे ज्ञातयस्तेषां स्वातन्त्र्यं न क्वचित् क्षियाः ॥ ८५ ॥
 पितृमातृसुतभ्रातृश्वश्रूश्चशुरमातुलैः ।
 हीना न स्वादिना भर्तृ गृह्णीयान्यथा भवेत् ॥ ८६ ॥
 पतिप्रियहिते युक्ता स्वाचारा संजतेन्द्रिया ।
 ईदृ कौर्त्तिं मवाप्नोति प्रेत्य चानुपमं सुखम् ॥ ८७ ॥
 सत्त्वात्मन्यां सवर्णायां धर्मकार्यं न कारयेत् ।
 सवर्णासु विधौ धर्मो ज्येष्ठया न विनेतराः ॥ ८८ ॥
 दाहयित्वाग्निहोत्रेण क्षियं वृत्तवतीं पतिः ।
 आहरेद्दिधिवह्नारान्ग्रीष्मे वा विसृज्यन् ॥ ८९ ॥
 सवर्णेभ्यः सवर्णासु जायन्ते वै सजातयः ।
 अनित्येषु विवाहेषु पुत्राः सन्तानवर्जनाः ॥ ९० ॥
 विप्रान्मूर्खाभिषिक्तोहि क्षत्रियाणां विशः स्त्रियाम् ।
 अस्वहः शूद्रां निषादोजातः पारशवोऽपिवा ॥ ९१ ॥
 वैश्याशूद्रोऽसौ राजन्यान्माहिष्योग्रौ सुतो क्षृती ।
 वैश्यास्तु करणः शूद्रां विद्वास्त्वेषविधिः क्षृतः ॥ ९२ ॥
 ब्राह्मण्यां क्षत्रियात् सुतो वैश्याद्देहकस्तथा ।
 शूद्राज्जातस्तु चाण्डालः सर्वधर्मवहिष्कृतः ॥ ९३ ॥
 क्षत्रिया मागधं वैश्याच्छूद्रात् क्षत्तारमेव तु ।
 शूद्रादायोगवं वैश्या जनयामास वै सुतम् ॥ ९४ ॥

माषिष्येण करस्यान्तु रथकारः प्रजायते ।
 असत्सन्तस्तु विज्ञेयाः प्रतिलोमानुलोमजाः ॥ ८५ ॥
 जाल्युत्कर्षीयुगे ज्ञेयः सप्तमे पञ्चमेऽपिवा ।
 व्यत्यये कर्मणां साम्यं पूर्ववच्चोत्तराधरम् ॥ ८६ ॥
 कर्म ज्ञात्वा विवाहान्नो कुर्वीत प्रत्यहं गृहो ।
 दायकालकृतेनापि श्रौतं वैतानिकाग्निषु ॥ ८७ ॥
 शरीरचिन्तां निर्वर्त्य कृतशौचविधिर्द्विजः ।
 प्रातःसन्ध्यामुपासीत दन्तधावनपूर्वकम् ॥ ८८ ॥
 हुत्वाग्नीन् सूर्यदेवत्यान् जपेन्मन्त्रान् समाहितः ।
 वेदार्थानधिगच्छेच्च शास्त्राणि विविधानि च ॥ ८९ ॥
 उपेयादौश्वरश्चैव योगक्षेमार्थसिद्धये ।
 ज्ञात्वा देवान् पितृन् चैव तर्पयेदर्चयेत्तथा ॥ ९० ॥
 वेदार्थवर्षपुराणानि सेतिहासानि शक्तिताः ।
 जपयन्नप्रसिद्धार्थं विद्याश्चाध्वान्मन्त्रिकीं जपेत् ॥ ९१ ॥
 बलिकर्मस्वधाहोमस्वाध्यायातिथिसत्क्रिया ।
 भूतपितृमरुद्ब्रह्ममनुष्याणां महामखाः ॥ ९२ ॥
 देवेभ्यश्च हुतादन्नाच्छेपाङ्गूत वलिं हरेत् ।
 अन्नं भूमौ श्वचाण्डालवायहेभ्यश्च निःक्षिपेत् ॥ ९३ ॥
 अन्नं पितृमनुष्येभ्यो देयमप्यन्वहं जलम् ।
 स्वाध्यायमन्वहं कुर्यात् न पचेदन्नमात्मने ॥ ९४ ॥
 बालं सुवासिनीं वृद्धं गर्भिण्यां तुरकन्यकाः ।
 सन्ध्यातिथिभृत्याश्च दम्पत्योः शेषभोजनम् ॥ ९५ ॥
 आपोशानेनो परिष्ठादधस्तादश्रुता तथा ।
 अननममृतञ्चैव कार्यमन्नं द्विजन्मना ॥ ९६ ॥

अतिथित्वेन वर्णेभ्यो देयं शक्तवानुपूर्वशः ।
 अप्रणोद्योऽतिथिः सायमपि वागभूदणोदकैः ॥१०७॥
 सत्कृत्य भिक्षवे भिक्षा दातव्या स व्रताय च ।
 भोजयेच्चागतान् काले सखिसम्बन्धिवान्धवान् ॥१०८॥
 महोच्चं वा महाजं वा श्रीत्रियायोपकल्पयेत् ।
 सत्क्रियाश्चासनं स्वादु भोजनं सूतृतं वचः ॥ १०९॥
 प्रतिसम्बत्सरं त्वर्घ्याः स्नातकाचार्यपार्थिवाः ।
 प्रियो विवाहश्च तथा यज्ञं प्रत्यृत्विजः पुनः ॥ ११० ॥
 अध्वनीनोऽतिथिर्ज्ञेयः श्रीनियो वेदपारगः ।
 मान्यावेतौ गृहस्थस्य ब्रह्मलोकमभीप्सतः ॥ १११ ॥
 परपाकरुचिर्न स्वादनिन्द्या मन्त्रणादृते ।
 वाक्पाणिपादचापख्यं वर्जयेच्चातिभोजनम् ॥ ११२॥
 अतिथिं श्रीनियं दत्तमासीमान्तं मनुब्रजेत् ।
 अहःशेषं सहासीत शिष्टैरिष्टैश्च बन्धुभिः ॥ ११३ ॥
 उपास्य पश्चिमां सन्ध्यां हुत्वानीं स्नानुपास्य च ।
 भृत्यैः परिवृतो भुक्त्वा नाभितप्तोऽथ संविशेत् ॥११४॥
 ब्राह्मे सुहूर्त्तं उत्थाय चिन्तयेदात्मनोहितम् ।
 धर्मार्थकामान् स्वे काले यथाशक्ति न ह्यापयेत् ॥११५॥
 विद्याकर्म्मवयोवन्धुवित्तैर्मान्या यथाक्रमम् ।
 एतैः प्रभूतैः शूद्रोऽपि वार्षिके मानमर्हति ॥ ११६ ॥
 बृहभारिण्युपस्नातस्त्रीरोनिवरचक्रिणाम् ।
 पत्न्यादेयोऽनृपस्तेषां मान्यः स्नातस्तु भूपतेः ॥११७॥
 इत्याध्ययनदानानि वैश्वस्य क्षत्रियस्य च ।
 मतिग्रहोऽधिको विप्रे याजनाध्यापने तथा ॥ ११८ ॥

प्रधानं चक्षिये कर्म प्रजानां परिपालनम् ।
 कुषीदक्षषिवाणिज्यं पाशुपाल्यं विशः स्मृतम् ॥११८॥
 शूद्रस्य द्विजशूद्रयोः तयाऽजीवन् वणिग्भवेत् ।
 शिल्प्यैर्वा विविधैर्जीवेद्द्विजातिहितमाचरन् ॥१२०॥
 भार्यारतिः शुचिर्भृत्यभर्ता श्राद्धक्रियारतः ।
 नमस्कारेण मन्त्रेण पञ्चयज्ञान् न ह्यपयेत् ॥१२१॥
 अहिंसा सत्यमस्तेयं शौचमिन्द्रियनियहः ।
 दानं दया दमः क्षान्तिः सर्वेषां धर्मसाधनम् ॥१२२॥
 वयोवृद्धार्थं वाग्वेशश्चुताभिजनकर्मणाम् ।
 आचरेत् सदृशीं वृत्तिमजिह्वामशठान्तथा ॥ १२३ ॥
 तैवार्षिकाधिकान्नो यः स तु सोमं पिवेद्द्विजः ।
 प्राक् सोमिकीः क्रियाः कुर्याद्यस्यान्नं वार्षिकं भवेत् ॥१२४॥
 प्रतिसम्बत्सरं सोमः पशुः प्रत्ययनन्तथा ।
 कर्त्तव्याग्रवेणेष्टिश्च चातुर्मास्यानि चैव हि ॥ १२५ ॥
 एषामसम्भवे कुर्यादिष्टिं वैश्वानरीं द्विजः ।
 ह्योनकल्पं न कुर्वीत सति द्रव्येऽफलं प्रदम् ॥१२६॥
 चाच्छालो जायते यज्ञकारणाच्छुद्रभिक्षितात् ।
 यज्ञार्थं लब्धमददद्भासः काकोऽपि वा भवेत् ॥१२७॥
 कुशूल कुम्भीधान्यो वा चैत्रहिकोऽश्वस्तनोपि वा ।
 जीवेद्वापि शिलोब्धेन श्रेयानेषां परः परः ॥ १२८ ॥
 न स्वाध्याय विरोध्यर्थमीहेत न यतस्ततः ।
 न विद्वद्भ्यः प्रसङ्गेन सन्तोषी च सदा भवेत् ॥१२९॥
 राजान्ते वासियाव्येभ्यः सीदन्निष्कं दणं शुधा ।
 दन्निहेतुकं पापशुद्धकद्वर्गोऽथ वर्जयेत् ॥ १३० ॥

यज्ञास्वरधरो नीच केशस्यस्तु तस्यः शक्तिः ।
 न भवत्यादर्शनेऽग्नौ यस्मै कवासा न संस्थितः ॥ १३१ ॥
 न संशयं प्रमयेत नाक्रुष्याद् प्रियं वदेत् ।
 नाहितं नादृतं चैव न स्नेहः स्यात्तस्माद्भुविः ॥ १३२ ॥
 दाक्ष्यत्यस्त्री ब्रह्मसूत्री त्रेणुमान् सक्रमण्डलुः ।
 कुश्यात्पदक्षिणं देवसृष्टौ विप्रवत्सलतीम् ॥ १३३ ॥
 नतु मेहेन्द्रदीक्षायावत्तर्गोष्ठाश्वभक्षणम् ।
 न प्रत्यर्काग्निगोसोमसन्ध्याश्व स्त्री दिज्जननः ॥ १३४ ॥
 नेषितार्कं न नात्रां स्त्रीं नच संस्पृष्टमैशुनाम् ।
 नच मूलपुरीषं वा त्राशुचीराहुतारकाः ॥ १३५ ॥
 अयं मे वयस इत्येवं सर्वमन्त्रमुदीरयन् ।
 वर्षसंप्राप्ततो गच्छेत् सव्यात् प्रत्यक्षिरा नच ॥ १३६ ॥
 छीवनासृक्शकृन्मूत्ररैतांस्त्रपसु न निःक्षिपेत् ।
 पादौ प्रतापयेन्नागौ नचैनमभिलङ्घयेत् ॥ १३७ ॥
 कलं पितृन्नास्त्रबिना शयानं न प्रबोधयेत् ।
 नाक्षैः क्रीडेच्च धर्माग्नौ र्वाधितैर्वा न संविशेत् ॥ १३८ ॥
 विरुद्धं वर्जयेत् कर्म प्रेतधूमं नदीतरम् ।
 केशभक्ता तुषाकार कपालेषु च संस्थितिम् ॥ १३९ ॥
 नाचक्षीत भयन्तीं मां नाकारेण विशेत् कश्चित् ।
 न राज्ञः प्रतिग्रह्येयास्तु व्यसोच्छासवर्त्तिनः ॥ १४० ॥
 प्रतिग्रहे सुनिश्चिते जिवेऽप्य नराधिपाः ।
 दुष्टा दशगुणं पूर्वात् पूर्वादेते यथोत्तरम् ॥ १४१ ॥
 अध्यायानाहुपाककर्म आवर्णां अवर्णेन वा ।
 इत्येनीषधि भावे वा पञ्चम्यां आवर्णस्य तु ॥ १४२ ॥

पौषमासस्य राहिल्लामष्टकायामथापि वा ।

जलास्ते च्छन्दसां कुर्यान्नदुर्लभं विधिं वह्निः ॥१४३॥

त्वाहं प्रेतैश्चनेध्यायः शिष्यत्विं मां रुचन्मुमुक्षुः

उपाकर्मणि चोत्सर्गे स्वशाखाऽभ्युत्थिते ॥ १४४ ॥

सन्ध्ययजितनिर्घात भृकभ्योऽस्त्रानिप्रातरी ।

समाप्य वेदं युनिशमारण्यं कामधीत्य च ॥ १४५ ॥

पञ्चदश्यां चतुर्दश्यामष्टम्यां राहुसूतके ।

चतुसन्धिषु सुक्ता वा आधिक्यं प्रतिपद्य च ॥ १४६ ॥

पशुमण्डूक नकुलमार्जारश्चाहि मूषिकैः ।

कृतेऽन्तरे त्वहोरात्रं अनुपाते तथोच्यते ॥ १४७ ॥

श्वक्रीष्टु गर्दभोलूकसामकाशार्सनिस्रने ।

अमेध्यश्वशृङ्गाश्चश्वशानपतितान्तिके ॥ १४८ ॥

देशेऽशुचावात्मनि च विदुःप्रतुस्तनितसंज्ञके ।

भुक्तार्द्रपाणिरभ्योऽन्तरर्क्षरात्रे प्रतिमरुते ॥ १४९ ॥

पांशुवर्षे दिग्वा दाहि सध्यानीहारभीतिषु ।

धावतः पूतिगन्धे च शिष्टे च गृह्यमाणते ॥ १५० ॥

खरोद्वयामहस्यश्चनौ वृक्षे रिणरोद्धणे ।

सप्तत्रिंशदनध्ययानेतां सात्कास्तिकान् विदुः ॥ १५१ ॥

देवत्विक् स्नातकाचार्यराज्ञां छायां परस्त्रियाः ।

माक्रामेद्रक्तविष्मूत्रछीबनीहर्त्तमादि च ॥ १५२ ॥

विप्राहि क्षत्रियात्मानौमावज्ञेयाः कदाचन ।

ग्रामृत्योः श्रियमाकाङ्क्षे न कश्चिच्छ्रेयसि सृशेत् ॥ १५३ ॥

दूरादुच्छिष्टविष्मूत्रपादार्थासि समुत्सृजेत् ।

श्रुतिस्मृत्युदितं सम्यक् नित्यमाचारमाचरेत् ॥ १५४ ॥

गीवाङ्मणां नलाभानि नोच्छिष्टानि पदा स्मृयेत् ।
 न निन्द्या ताडने कुर्व्यास्ततः शिष्यश्च ताडयेत् ॥१५५॥
 कर्मणा मनसा वाचा यत्राहर्षं समाचरेत् +
 अस्वर्ग्यं लोकविहिष्टं धर्ममप्याचरेत् ॥ १५६ ॥
 स्वाद्य पित्रतिथि स्वाद्यजामि सम्बन्धिमातुलैः ।
 वृद्ध बालातुराचार्यं वैद्यसंश्रितवत्स्ववैः ॥ १५७ ॥
 नृत्तिकं पुरोहितापत्य भार्यादास सन्तभिमभिः ।
 विवादं व्रजयित्वा तु सर्वान्नोक्तान् जयेदगृहीतः ॥१५८॥
 पञ्चपिण्डा ननुदत्य न स्नायात् परवारिषु +
 स्नायान्नदी देवस्नातगर्तं प्रस्नवेषु च ॥ १५९ ॥
 परशब्दाः सनीयान् गृह्यनानि वर्जयेत् +
 अदत्तान्यग्निहीनस्य नादमद्यादनापदि ॥ १६० ॥
 कर्दयवहचौराणां क्लीवरङ्गावतारिणाम् ।
 वैशाभिश्चस्तवार्हू विमृष्टिकागणदोषिणाम् ॥ १६१ ॥
 चिकित्सकातुरम्बुषु सत्तोमस्तविदिषाम् ।
 क्रूरोऽपतितन्नात्यदाभिकोच्छिष्टभोजिणाम् ॥१६२॥
 अवीरास्त्रीस्वर्णकारस्त्रीजितपासकाजिणाम् ।
 शस्त्रविक्रयिकर्मारतुमवायस्त्रजोविणाम् ॥ १६३ ॥
 नृशंसराजरजकंकतघ्नवधजोविणाम् ।
 चैलधावसुराजीविसहोपपतिवेश्मनाम् ॥ १६४ ॥
 पिशुनामृतिमोक्षैव तत्रा चाक्रिकवन्दिनाम् ।
 एषामन्वं न भोक्तव्यं सोमविक्रयिणक्षयात् ॥ १६५ ॥
 घनर्चितम् वृथामासं केश क्रीटसमन्वितम् ।
 शक्तं पर्युंसितोच्छिष्टं श्वस्मृष्टं पतितेक्षितम् ॥ १६६ ॥

सदक्षांस्पृष्टसंस्पृष्टं पर्यायिण्यं च वर्जयेत् ।
 गोघ्रातं शकुनोष्णं पदा स्पृष्टं कामतः ॥ १६७ ॥
 शूद्रेषु दासगोपालकुलमित्रार्थसौरिणः ।
 भोज्यान्नानापितर्था व यथात्मानं निवेदयेत् ॥ १६८ ॥
 अन्नं पर्युषितं भोज्यं स्नेहाक्तं चिरसंस्थितम् ।
 अस्नेहापि गोधूमयवगोरस विक्रियाः ॥ १६९ ॥
 संखिन्यनिर्द्दशाऽवत्सगोः पयः परिवर्जयेत् ।
 श्रीङ्गमैकशफं स्त्रीणमारण्यकमथाविक्रमम् ॥ १७० ॥
 देवतार्थं हविः शिपुं लोहितान् व्रश्चनांस्तथा ।
 अनुपाकतमांसानि विहजानि करकाणि च ॥ १७१ ॥
 क्रश्याद् पक्षिदात्यूहं शुकप्रतुप्रदट्टिभान् ।
 सारसैकशफान् हंसान् सर्वांश्च ग्रामवासिनः ॥ १७२ ॥
 कोयष्टिप्लवचक्राक्षवलाकावकविष्किरान् ।
 हथाक्षधरसंयावपायसापूपशकुलीः ॥ १७३ ॥
 कलविङ्गं सकाकोलंकुररंरज्जुदालकम् ।
 जालपादान् खञ्जरीटानघ्रातांश्च मृगहिजान् ॥ १७४ ॥
 चाषांश्च रक्तपादांश्च सौमं वङ्गूरमेव च ।
 मत्स्यांश्च कामतीजग्धा सीपवासस्त्रप्रहं वसेत् ॥ १७५ ॥
 पलाण्डुं विडुराहश्चच्छलाकं ग्रामकुक्कुटम् ।
 लङ्गं गृध्रनश्चैव जग्धा चान्द्रायणं चरेत् ॥ १७६ ॥
 भस्माः पञ्चनखाः सेधागोधाक्लृपशक्काः ।
 शशश्च मत्स्येष्वपि हि सिंहतुण्डकरोहिताः ॥ १७७ ॥
 तथा पाठीनरंजीवसशस्काश्च द्विजातिभिः ।
 पतः शृणुत मांसस्य विधिं भक्षणवर्जने ॥ १७८ ॥

प्राणायथ्ये तथा आदौ प्रोक्षितं द्विजकाम्यया ।
 देवान् पितॄन् समभ्यर्च्य स्वादन् मांसं न दोषभाक् ॥ १८९ ॥
 वसेत् स नरके घोरि दिनानि पशुरीमभिः ।
 सन्धितानि दुराचारी यो हन्यविधिना पशून् ॥ १९० ॥
 सर्वान् कामानवाप्नोति वाजिमेधफलं तथा ।
 ऋद्धेऽपि निवसन् विप्रो मुनिर्मांसस्य वर्जनात् ॥ १९१ ॥
 सौवर्णराजताञ्जनामूर्द्धपात्प्रहाश्मनाम् ।
 शाकरज्जुमूलफलवासीविदलचर्मणाम् ॥ १९२ ॥
 पात्राणां चमसानाञ्च वारिणां रुद्धिरिष्यते ।
 चरुसुकुसुवसस्नेहपात्राण्युष्णेन वारिणा ॥ १९३ ॥
 स्फुरशुर्पाजिनधान्यानां सुषलोदूखलानसाम् ।
 प्रोक्ष्य संहतानाञ्च बद्धनां चैव वाससाम् ॥ १९४ ॥
 तक्षणां दारुशृङ्गास्थ्रां गोवालैः फलसम्भुवाम् ।
 मार्जनं यज्ञपात्राणां पाणिना यज्ञकर्म्मणि ॥ १९५ ॥
 सोषैरुदकं गोमूत्रैः शुद्धत्याविककौशिकम् ।
 सञ्चीकृतैरंशुपट्टं सारिणैः कुतपन्तथा ॥ १९६ ॥
 सगौरसर्वपैः क्षीमं पुनः पाकान्महीमयम् ।
 कारुहस्तः रुचिः पण्यं भैक्षं योषिन्मुखस्तथा ॥ १९७ ॥
 भूयद्विर्माजनाद्वाहात् कालाज्ञोक्रमणात्तथा ।
 सेकादुल्लेखनाज्ञे पातृगृहं मार्जनलेपनात् ॥ १९८ ॥
 गोघ्रातेऽन्ने तथा कीटमक्षिकाकेशदूषिते ।
 सलिलं भक्ष्यं मृद्वारि प्रक्षेप्तव्यं विगृह्यते ॥ १९९ ॥
 अपुसीसकतास्त्राणां चारान्नोदकवारिभिः ।
 भक्ष्याग्निः कांस्यलौहानां रुद्धिः ज्ञावोद्वस्य च ॥ २०० ॥

अमेध्याक्तस्य मृत्तोयैः शुद्धिर्गन्धापकर्षणात् ।

वाक् शस्तमम्बुनिर्गिक्तमन्नातश्च सदा शुचि ॥ १८१ ॥

शुचि गोदमिक्ततोयं प्रकृतिस्थं महीगतम् ।

तथा मांसं श्वचाण्डालकव्यादादिनिपातितम् ॥ १८२ ॥

रश्मिरग्नीरजम्खाया गौरश्चोवसुधानिलः ।

विप्रुषोमक्षिका स्पर्शं वत्सः प्रस्त्रवणे शुचिः ॥ १८३ ॥

भजाखं सुखतो मेध्यं न गौर्न नरजामलाः ।

पन्थानश्च विशुद्धप्रन्ति सोमसूर्यांशमारुतैः ॥ १८४ ॥

सुखजा विप्रुषोमेध्यास्तथाचमनविन्दवः ।

श्वशु चास्यगतं दन्तसक्तं मुक्ता ततः शुचिः ॥ १८५ ॥

स्नात्वा पीत्वा क्षुते सुप्ते मुक्ते रथोपसर्पणे ।

आचान्तः पुनराचामेदासोविपरिधाय च ॥ १८६ ॥

रथ्याकर्हमतीयानि स्पृष्टान्यन्वश्ववायसैः ।

मारुतेनैव शुध्यन्ति पक्वेष्टकचितानि च ॥ १८७ ॥

तपस्तवाऽसृजदुग्धह्ना ब्राह्मणान् वेदगुप्तये ।

तप्तप्रथं पिष्टदेवानां धर्मसंरक्षणाय च ॥ १८८ ॥

सर्वस्य प्रभवो विप्राः श्रुताध्ययनशालिनः ।

तेभ्यः क्रियापराः श्रेष्ठास्तेभ्योऽप्यध्यात्मवित्तमाः ॥ १८९ ॥

न विद्यया केवलया तपसा वापि पात्रता ।

यत्र वृत्तमिमे चेभि तद्धि पात्रं प्रकीर्तितम् ॥ १९० ॥

गोभूतिलहिरण्यादि पात्रे दातव्यमर्घ्यं तम् ।

नापात्रे विदुषा किञ्चिदात्मनः श्रेय इच्छंता ॥ १९१ ॥

विद्यातपोभ्यां हीनेन नतु ग्राह्यः प्रतिपद्यः ।

गृह्णन् प्रदातारमधीनयत्यात्मानमेव च ॥ १९२ ॥

दातव्यं प्रत्यहं पात्रे निमित्तेषु विशेषतः ।

याचितेनापि दातव्यं अद्वापूलञ्च शक्ततः ॥ २०३ ॥

हेमशृङ्गा शफैरौष्यैः सुशीला वस्त्रसंकुसौ ।

सक्तांस्वपात्रा दातव्या क्षीरिणी गौः सदक्षिणा ॥ २०४ ॥

दातास्याः स्वर्गमाप्नोति वत्सराक्षीं मसन्धितान् ।

कपिला चेतारयति भूयश्चा सप्तमं कुलम् ॥ २०५ ॥

स वत्सारीम तुल्यानि युगानुप्रभयतीमुखीम् ।

दातास्याः स्वर्गमाप्नोति पूर्णेन विधिना ददत् ॥ २०६ ॥

यावद्वत्सस्य पादौ द्वौ मुखं योनौ च दृश्यते ।

तावद्भौः पृथिवी ज्ञेया यावद्भूमं न मुञ्चति ॥ २०७ ॥

यथा कथञ्चिद्वत्त्वा गां धेनुं वाऽधेनुमेव वा ।

अरोगामपरिक्षिष्टां दाता स्वर्गे महीयते ॥ २०८ ॥

आन्तसम्बाहनं रोगि परिचर्या सुरार्चनम् ।

पादशीचं द्विजोच्छिष्टमार्जनं गोप्रदानवत् ॥ २०९ ॥

भृदौपाशान्न वस्त्राभस्तिलसर्पिः प्रतिश्रयान् ।

नैवेशिकं स्वर्णधुर्यं दत्त्वा स्वर्गे महीयते ॥ २१० ॥

गृहधान्याभयोपानच्छत्रमात्यानुलेपनम् ।

यानं वृक्षं प्रियं शय्यां दत्त्वात्यन्तं सुखी भवेत् ॥ २११ ॥

सर्वदानमयं ब्रह्म प्रदानेभ्योऽधिकं यतः ।

तद्ददत् समवाप्नोति ब्रह्मलोकमविश्रुतम् ॥ २१२ ॥

प्रतिग्रहसमर्थोऽपि नादत्ते यः प्रतिग्रहम् ।

ये लोका दानशीलानां स तानाप्नोति पुष्कलान् ॥ २१३ ॥

कुशाः शाकं पयो मत्स्यागन्धाः पुष्पं दधि क्षितिः ।

मांसं शय्यासनं धानाः प्रत्याख्येयं न वारि च ॥ २१४ ॥

अयाचिता वृतं ब्राह्मणमपि दुष्कृतकर्माणः ।
 अन्धत्वं कुलटावच्छपतिर्भ्यस्तथा द्विषः ॥ २१५ ॥
 देवातिथ्यर्चनकृते गुरुभृत्यादिवृत्तये ।
 सर्वतः प्रतिगृहीयादात्महृत्तर्पणमेव च ॥ २१६ ॥
 अमावास्याष्टका वृद्धिः कृष्णपक्षोऽयनद्वयम् ।
 द्रव्यं ब्राह्मणसम्पत्तिर्विषुवत् सूर्यसंक्रमः ॥ २१७ ॥
 व्यतीपातो गजच्छाया ग्रहणं चन्द्रसूर्ययोः ।
 आहं प्रति रुचिश्चैव आहकालाः प्रकीर्त्तिताः ॥ २१८ ॥
 अग्र्याः सर्वेषु वेदेषु ओत्रियो ब्रह्मविद्युवा ।
 वेदार्थविज्ज्ञेष्ठसामा मिमधु क्लिसुपर्णकः ॥ २१९ ॥
 ऋत्विक् स्वस्त्रीयजामातृयान्यश्च परमातुलाः ।
 दृष्टाचिकेत दौहित्र शिष्यसम्बन्धिवाभवाः ॥ २२० ॥
 कर्मनिष्ठा स्तपोनिष्ठाः पञ्चाग्निब्रह्मचारिणः ।
 पितृमातृपरैश्चैव ब्राह्मणाः आजसम्पदः ॥ २२१ ॥
 रोमो हीनातिरिक्ताङ्गः काणः पौनर्भव स्रग्धा ।
 अवकीर्णं कुण्डगोलौ कुनखौ श्यावदन्तकः ॥ २२२ ॥
 भृतकाध्यापकः क्लीवः कन्यादूष्यभिग्रस्तकः ।
 मिमधुक् पिशुनः सोमविक्रयी च विनिन्दकः ॥ २२३ ॥
 मातापितृ गुरुत्यागी कुण्ठाशी वृषलात्मजः ।
 परपूर्वापतिः स्तेनः कर्मदुष्टाश्च निन्दिताः ॥ २२४ ॥
 निमन्त्रयीत पूर्वदुष्टब्राह्मणानात्मवान् शुचिः ।
 तेषापि संयतैर्भाव्यं मनोवाक् कायकर्मभिः ॥ २२५ ॥
 अपराह्णे समभ्यर्च्य स्वागतेनागतान् सुतान् ।
 पवित्रपाणिराचान्तानासनेषूपवेशयेत् ॥ २२६ ॥

युग्मान् देवे यथाशक्ति पित्रेऽयुग्मांस्तथैव च ।
 परिश्रित एषीं देवे दक्षिणां प्रवने तथा ॥ २१० ॥
 ही देवे प्राक्त्रयः पिते उदगेकैकमेव वा ।
 मातामहानामप्येवं तन्म या वैश्वदेविकम् ॥ २११ ॥
 पाणिप्रक्षालनं दत्त्वा विष्टरार्थं कुशानपि ।
 आवाहयेदनुज्ञातो विश्वेदेवास इष्टाचा ॥ २१२ ॥
 यदैरन्ववकीर्याथ भाजने सपवित्तके ।
 शमी देव्या पयः क्षिप्वा यवोऽसीति यवां स्तथा ॥ २१३ ॥
 या दिव्या इति मन्त्रेण हस्तेष्वर्घ्यं विनिःक्षिपेत् ।
 दक्षोदकं गन्धमाख्यं धूपं वासः सदीपकम् ॥ २१४ ॥
 तथाष्टादनदानञ्च करशीर्चार्यमस्तु च ।
 अपसवां ततः कृत्वा पितॄणामप्रदक्षिणम् ॥
 द्विगुणांश्च कुशान् दत्त्वा हुशन्तस्तेष्टाचा पितॄन् ॥ २१५ ॥
 आवाह्य तदनुज्ञातो जपेदावास्तु नस्ततः ।
 बवार्थास्तु तिलैः कार्याः कुर्यादघर्षादिपूर्ववत् ॥ २१६ ॥
 दत्त्वाघ्नसंस्त्रवां स्तेषां पात्रे कृत्वा विधानतः ।
 पितृभ्यः स्थानमसीति गुग्गुं पात्रं करोत्यधः ॥ २१७ ॥
 अग्नौ करिष्यन्नादाय पृच्छत्यन्नं घृतञ्च तम् ।
 कुक्ष्येत्यभ्यनुज्ञाती हुत्वान्नौ पितृयज्ञवत् ॥ २१८ ॥
 हुतं शेषं प्रदद्यात्तु भाजनेषु समाहितः ।
 यथा लाभोपपन्नेषु रौप्येषु तु विशेषतः ॥ २१९ ॥
 दत्त्वाकं पृथिवी पालमिति पात्राभिमन्त्रणम् ।
 कृत्वा दं विष्णुरित्यन्ने द्विजाकृष्टं निवेशयेत् ॥ २२० ॥
 सव्याहृतिकां गायत्रीं मधुवाता इति वृत्रघ्नम् ।

जप्ता यज्ञं सुखं वाचं भुञ्जीरंस्तेऽपि वाययताः ॥ २१८ ॥
 अन्नमिष्टं हविष्यञ्च दद्यादन्नोपकोऽत्करः ।
 आहूतेऽसु पवित्राणि जप्ता पूर्वजपन्त्यथा ॥ २१९ ॥
 अन्नमादाय हताः स्य श्रेष्ठं चैवानुमन्य च ।
 तदन्नं विक्रीरेद्भूमौ दद्याच्चापः सकृत् सकृत् ॥ २२० ॥
 सर्वमन्नमुपादाय सतिलं दक्षिणामुखः ।
 उच्छिष्टसन्निधौ पिष्टव्याम् प्रदद्यात् पितृयज्ञज्ञानं ॥ २२१ ॥
 मातामहानामप्येवं दद्यादाद्यमन्नं ततः ।
 स्वस्ति वाचं ततः कुर्येददद्योदकमेव च ॥ २२२ ॥
 दद्यात् तु दक्षिणां शक्त्या स्वधाकारमुदाहरेत् ।
 वाच्यतामित्यनुज्ञातः प्रकृतेभ्यः स्वधोच्यताम् ॥ २२३ ॥
 ब्रूयुरसु स्वधेत्येवं भूमौ सिञ्चेत्ततो जलम् ।
 विश्वेदेवाश्च प्रीयन्तां विमैशोक्त इदं जपेत् ॥ २२४ ॥
 दातासो नोऽभिवर्धन्तां वेदः सन्ततिरेव च ।
 अदी च नो माध्यगमहद् देयञ्च नोऽस्त्विति ॥ २२५ ॥
 अन्नञ्च नो बहु भवेदतिथींश्च लभेमहि ।
 याचितारश्च नः सन्तु मा च याचिष्य कश्चन ॥ २२६ ॥
 इत्युक्त्वा तु प्रिया वाचः प्रणिपत्य विसर्जयेत् ।
 वाचे वाजे इति प्रीतः पितृपूर्वं विसर्जयन् ॥ २२७ ॥
 यस्मिंस्ते संस्त्रयाः पूर्वमर्घ्यपात्रे निवेक्षिताः ।
 पितृपात्रं तदुत्तानं कृत्वा विप्रात् विसर्जयेत् ॥ २२८ ॥
 प्रदक्षिणमनुग्रज्यं भुञ्जीत पितृसेवितम् ।
 ब्रह्मचारी भवेत्तस्मै रजनीं ब्राह्मणैः सह ॥ २२९ ॥
 एवं प्रदक्षिणं कृत्वा हवीं नान्दीमुत्तानं मितुम् ।

वञ्जितं दधिकर्कम्भूमिन्वान् पिण्डान् यवैः क्रिया ॥२५०॥

एकोद्दिष्टं दैवहोममैकार्घ्यं कपविलकम् ।

आवाहनाग्नौकरणरहितं ह्यपसव्यवत् ॥ २५१ ॥

उपतिष्ठतामित्यक्षयस्थाने विप्रविसर्जने ।

अभिरम्यतामिति वदेद्ब्रूयुस्तेऽभिरताः का ह ॥२४२॥

गन्धीदकतिलैर्युक्तं कुर्यात् पात्रचतुष्टयम् ।

अर्घ्यार्घं पितृपात्रेषु प्रेतपात्रं प्रसेचयेत् ॥ २५३ ॥

ये समानादिति ह्यर्घ्यां शेषं पूर्ववदाचरेत् ।

एतत् सपिण्डीकरणमैकोद्दिष्टं स्त्रियाप्रपि ॥ २५४ ॥

अर्घ्याक् सपिण्डीकरणं यस्य सम्यत्सराहवेत् ।

तस्याप्यत्र सोदकुम्भं दद्यात् सम्यत्तरं द्विज ॥२५५॥

सूताहनि तु कर्त्तव्यं प्रतिमासन्तु वत्सरम् ।

प्रतिसम्बत्सदृशैव आद्यमेकादशेऽहनि ॥ २५६ ॥

पिण्डांस्तु गोऽजविप्रेभ्यो दद्यादग्नौ जलेऽपि वा ।

प्रक्षिपेत् सत्सु विप्रेषु द्विजोऽष्टिष्टं न मार्जयेत् ॥२५७॥

हविश्चात्रे न वै मासं पायसेन तु वत्सरम् ।

मातृस्वहारिणकौरभ्रशाकुनच्छागपार्षतैः ॥२५८॥

ऐणरौरववाराहशार्श्र्मासैर्वथाक्रमम् ।

माससृष्ट्या हि तृप्यन्ति दत्तैरिह पितामहाः ॥२५९॥

सङ्गामिषं महाशक्कं मधु मुन्यन्नमिव च ।

लोहामिषं महाशक्कं मांसं वाङ्मीषसंस्थं च ॥२६०॥

यद्ददाति गयास्थं सर्वमानस्यनुचते ।

तथा वर्षात्रयोदशां मघासु च न संशयः ॥ २६१ ॥

कन्यां कन्याविदिनस्य पशून् सुख्यान् सुतनयि ।

दूतं कृषिञ्च वाणिज्यं द्विशकैकशर्फास्तथा ॥ २६२ ॥
 ब्रह्मवर्चस्विनः पुत्रान् स्वर्णरूप्ये सकृत्प्रकी ।
 प्रातिघैष्ठ्यं सर्वकामाप्नोति आह्वदः सदा ॥ २६३ ॥
 प्रतिपत्प्रभृतिष्वेतान् वर्जयित्वा चतुर्दशौम् ।
 यस्त्रेण तु हृताये वै तेभ्यस्तत्र प्रदीयते ॥ २६४ ॥
 स्वर्गं ह्यपत्यमोजस्य शीर्ष्यं क्षेमं बलं तथा ।
 पुत्रान् अष्टाञ्च सौभाग्यं समृद्धिं सुख्यतां शुभम् ॥ २६५ ॥
 प्रवृत्तचक्रताश्चैव वाणिज्यं प्रभुतां तथा ।
 अरोगित्वं यशो वीतशोकतां परमां गतिम् ॥ २६६ ॥
 धनं विद्यां भिषक्सिद्धिं कुप्यं गा अप्यजाविकम् ।
 अश्वानायुश्च विश्विद यः आह्वं सम्प्रयच्छति ॥ २६७ ॥
 कृतिकादिभरण्यन्तं स कामानाप्नुयादिमान् ।
 आस्तिकः अहधानश्च व्यपेतमदमक्षरः ॥ २६८ ॥
 वसुबद्रादितिसुताः पितरः आह देवताः ।
 प्रीणयन्ति मनुष्याणां पितृन् आह्वेन तर्पिताः ॥ २६९ ॥
 आयुः प्रजां धनं विद्यां स्वर्गं मोक्षं सुखानि च ।
 प्रयच्छन्ति तथा राज्यं प्रीता नृणां पितामहाः ॥ २७० ॥
 विनायकः कर्षविघ्नसिद्धयर्थं विनियोजितः ।
 मणानामाधिपत्ये च रुद्रेण ब्रह्मणा तथा ॥ २७१ ॥
 तेनोपसृष्टो यस्तस्य लक्षणाणि निबोधत ।
 अग्नेऽवगाहतेऽत्यर्घं जलं मुष्णंश्च पश्यति ॥ २७२ ॥
 कात्यायवाससश्चैव कथादांश्चाभिरोहति ।
 अन्त्यजैर्गर्हभैरुद्वैः सदैवनावतिष्ठते ॥ २७३ ॥
 तन्मृत्वाश्च तन्मृत्वाणं मज्जतेऽनुगतं प्ररैः ।

विमना विफलारण्यः संसीदत्यनिमित्ततः ॥ २७४ ॥
 तेनोपसृष्टो लभते न राज्यं राजनन्दनः ।
 कुमारी न च भर्तारमपत्यं न च गर्भिणी ॥ २७५ ॥
 आचार्यस्त्वं श्रोत्रियश्च न शिष्योऽध्ययनं तथा ।
 वणिग्लाभं न चाप्नोति कृषिश्चैव कृषीवलः ॥ २७६ ॥
 स्रपनं तस्य कर्त्तव्यं पुण्येऽङ्गि विधिपूर्वकम् ।
 गौरसर्षपकल्केन साज्ये मोत्सादितस्य च ॥ २७७ ॥
 सर्व्वीषधेः सर्व्वगन्धेः प्रलितशिरसस्तथा ।
 भद्रासनोपविष्टस्य स्त्रलिवाच्या द्विजाः शुभाः ॥ २७८ ॥
 अश्वस्थानादुगजस्थानाद्वल्लीकात् सङ्गमाद्भृदात् ।
 ऋत्तिकां रोचनां गन्धान् गुग्गुलुच्चापसु निःक्षिपेत् ॥ २७९ ॥
 या आहृता एकवर्णैश्चतुर्भिः कलशैर्हृदात् ।
 चर्मण्यानडुहे रक्ते स्थाप्यं भद्रासनं तथा ॥ २८० ॥
 सहस्राक्षं शतं धारमृषिभिः पावनं कृतम् ।
 तेन त्वामभिषिञ्चामि पावमान्य पुनन्तु वै ॥ २८१ ॥
 भगन्ते वरुणो राजा भगं सूर्यो बृहस्पतिः ।
 भगमन्वश्च वायुश्च भगं सप्तर्षयो ददुः ॥ २८२ ॥
 यत्ते केशेषु दीर्भाण्यं सीमन्ते यश्च मूर्धनि ।
 ललाटे कर्णयोरक्षोरपस्तदुन्नन्तु सर्वदा ॥ २८३ ॥
 स्नातस्य सार्षपं तैलं सुवेणीदुम्बरेण च ।
 जुहुयान्मूर्धनि कुशान् सव्येन परिमृष्ट्य च ॥ २८४ ॥
 मितश्च संमितश्चैव तथा शालकटङ्कटौ ।
 कुष्माण्डो राजपुत्रश्चेत्यन्ते स्वाहासमन्वितैः ॥ २८५ ॥
 नामभिर्बालमन्त्रैश्च नमस्कारः समन्वितैः ।

दद्याच्चतुष्यथे सूर्ये कुशानास्तीर्थे सर्वतः ॥ २८६ ॥
 कृताकृतांस्तच्छुलांश्च पललौदनमेव च ।
 मत्स्यान् पक्षांस्तथैवामान् मांसमेतावदेव तु ॥ २८७ ॥
 पुष्पं चित्तं सुगन्धञ्च मुराञ्च त्रिविधमपि ।
 मूलकं पूरिकापूपांस्तथैवैरण्डिकाः स्त्रजः ॥ २८८ ॥
 दध्यन्नं पायसञ्चैव गुडमिष्टं समोदकम् ।
 एतान् सर्वाणुपाहृत्य भूमौ कृत्वा ततः शिरः ॥ २८९ ॥
 विनायकस्य जननीमुपतिष्ठे रातोऽम्बिकाम् ।
 दूर्वासर्षपपुष्पाणां दत्त्वाऽर्घ्यं पूर्णमञ्जलिम् ॥ २९० ॥
 रूपं देहि यशोदेहि भाग्यं भगवति ! देहि मे ।
 पुत्रान् देहि धनं देहि सर्वान् कामांश्च देहि मे ॥ २९१ ॥
 ततः शुक्ताम्बरधरः शुक्तागन्यानुलेपनः ।
 ब्राह्मणान् भोजयेद्दद्याद्वस्त्रयुग्मं गुरोरपि ॥ २९२ ॥
 एवं विनायकं पूज्यं ग्रहांश्चैव विधानतः ।
 कर्मणां फलमाप्नोति श्रियञ्चाप्नोत्यनुत्तमाम् ॥ २९३ ॥
 आदित्यस्य सदा पूजां तिलकं स्वामिनस्तथा ।
 महागणपतेश्चैव कुर्वन् सिद्धिमवाप्नुयात् ॥ २९४ ॥
 श्रीकामः शान्तिकामो वा ग्रहयज्ञं समाचरेत् ।
 वृश्चायुः पुष्टिकामो वा तथैवाभिचरन्नरीन् ॥ २९५ ॥
 सूर्यः सोमो महीपुत्रः सोमपुत्रो वृहस्पतिः ।
 शुक्रः शनैश्चरो राहुः केतुश्चेति ग्रहाः स्मृताः ॥ २९६ ॥
 ताम्रकात् स्फटिकाद्रक्तचन्दनात् स्वर्णकादुभौ ।
 रजतादवसः सीसात् कांस्यात् कार्थ्यग्रहाः क्रमात् ॥ २९७ ॥
 स्वैर्वर्णैर्वा पटे लेख्या गन्धैर्मण्डलकीयैवा ।

यथावर्णं प्रदेयानि वासांसि कुसुमानि च ॥ २८८ ॥
 गन्धाश्च बलयश्चैव धूपोदेयश्च गुग्गुलुः ।
 कर्तव्या मन्त्रवन्तश्च चरवः प्रतिदैवतम् ॥ २८९ ॥
 आकृष्टेन इमं देवा अग्निमूर्द्धा दिवः ककुत् ।
 उदबुध्यस्वेति च ऋचो यथासंख्यं प्रकीर्त्तिताः ॥ २९० ॥
 बृहस्पते अतिअदर्थ्यस्तथैवान्नात् परिश्रुतः ।
 शन्नो देवीस्तथा काष्ठात् केतुं कुम्बन्निमाः क्रमात् ॥ २९१ ॥
 अर्कः पलाशः खदिरस्त्वपामार्गोऽथ पिप्पलः ।
 उहुम्बरः शमी दूर्वा कुशाश्च समिधः क्रमात् ॥ २९२ ॥
 एकैकस्य त्वष्टशतमष्टाविंशतिरेव वा ।
 होतव्या मधुसर्पिभ्यां दध्ना क्षीरेण वा युता ॥ २९३ ॥
 गुडौदनं पायसञ्च हविष्यं क्षीरपाष्टिकम् ।
 दध्यौदनं हविष्यं मांसं चित्वाहमेव च ॥ २९४ ॥
 दद्याद् ग्रहक्रमादेतद्भिज्जिभ्यो भोजनं बुधः ।
 शक्तितो वा यथा लाभं सत्कृत्य विधिपूर्वकम् ॥ २९५ ॥
 धेनुः शङ्खः स्तथानडान् हेम वासोहयस्तथा ।
 कृष्ण गौरायसं छाग एता वै दक्षिणाः क्रमात् ॥ २९६ ॥
 यश्च यस्य यदा दुःस्थः स तं यत्नेन पूजयेत् ।
 ब्रह्मणैषां वरो दत्तः पूजिताः पूजयिष्यथ ॥ २९७ ॥
 ग्रहाधोना नरेन्द्राणा मुच्छायाः पतनानि च ।
 भावाभावौ च जगतस्तस्मात् पूज्यतमाः स्मृताः ॥ २९८ ॥
 महोत्साहः स्थूललक्ष्यः कृतज्ञो बृहत्सेवकः ।
 विनीतः सत्वसम्पन्नः कुलीनः सत्यवाक् शुचिः ॥ २९९ ॥
 अदीर्घमुखः स्मृतिमाननुद्वेगोऽपरुषस्तथा ।

धार्मिकोऽथ स नैव प्राक्तः शूरो रहस्यवित् ॥ ३१० ॥

स्वरन्ध्रगोमाम्बीक्षिक्कां दण्डनीत्यां तथैव च ।

बिनीतस्त्वथ वार्त्तायां मय्याश्चैव नराधिपः ॥ ३११ ॥

स मन्त्रिणः प्रकुर्वीत प्राज्ञान् मौलान् स्थिरान् शुचीन् ।

तैः सार्द्धं चिन्तयेद्राज्यं विप्रेणाथ ततः स्वयम् ॥ ३१२ ॥

पुरोहितञ्च कुर्वीत दैवज्ञमुदितोदितम् ।

दण्डनीत्याश्च कुशलमथर्वार्द्धिरसे तथा ॥ ३१३ ॥

श्रीतस्मात्तं क्रियाहेतोर्वृणुयादृत्विजस्तथा ।

यथाश्चैव प्रकुर्वीत विधिवद्भूरिदक्षिणान् ॥ ३१४ ॥

भोगांश्च दद्याद्विप्रेभ्यो वसूनि विविधानि च ।

अक्षयोऽयं निधीराज्ञां शदिप्रेषूपपादितम् ॥ ३१५ ॥

अस्त्रमव्ययञ्चैव प्रायश्चित्तरदूषितम् ।

अग्नेः सकाशाद्विप्रास्यं पूतं श्रेष्ठमिहोच्यते ॥ ३१६ ॥

धर्म्येणालम्बमीहेतुलम्बं बल्लेन पालयेत् ।

पालितं वर्षेभ्योऽतीत्या वृद्धं पानेषु निःक्षिपेत् ॥ ३१७ ॥

दद्याद्भूमिं निषम्यं वा कृत्वा लेख्यञ्च कारयेत् ।

आगामिभद्रमृपतिपरिज्ञानाय पार्थिवः ॥ ३१८ ॥

पटे वा ताम्रपट्टे वा स्वमुद्रोपरिचिह्नितम् ।

अभिलेख्यात्मनो वंशानात्मानञ्च महीपतिः ॥ ३१९ ॥

प्रतिग्रहपदीमाणं दानाङ्के दीपवर्णनम् ।

स्वहस्तकालसम्पन्नं शासनं कारयेत् स्थिरम् ॥ ३२० ॥

रम्यं पशवप्रमाजीवप्रं जाङ्गलं देशमावसेत् ।

तच्च दुर्गाणि कुर्वीत जनकोषात्मगुप्तये ॥ ३२१ ॥

तत्र तत्र च निष्ठातानव्ययान् कुशलान् शुचीन् ।

प्रकुर्यादायकर्मान्तवयकर्म्मसु चोद्य तान् ॥ १२२ ॥
 नातः परतरो धर्म्मां नृपाणां यदुपार्जितम् ।
 विप्रेभ्यो दीयते द्रव्यं प्रजाभयश्चाभयं तथा ॥ १२३ ॥
 य आह्वेषु बध्यन्ते भूम्यर्थं मपराङ्मुखाः ।
 अकूटैरायुधैर्यान्ति ते स्वर्गं योगिनो यथा ॥ १२४ ॥
 पदानि क्रतुतुल्यानि भग्नेष्वविनिवर्त्तिनाम् ।
 राजा सुकृतमादत्ते हतानां विपलायिनाम् ॥ १२५ ॥
 तवाहं वादिनं क्लीवं निर्हेति परसङ्गतम् ।
 न हन्यादिनिवृत्तञ्च युद्धप्रेक्षणकादिकम् ॥ १२६ ॥
 कतरच्चः सदोत्थाय पश्येदायवयौ स्वयम् ।
 वयवहारांस्ततो दृष्ट्वा स्नात्वा मुञ्जीत कामतः ॥ १२७ ॥
 हिरण्यं वापृतानीतं भाण्डागारेषु निःक्षिपेत् ।
 पश्येच्चारांस्ततो दूतान् प्रेरयेन्नन्तिसंयुतः ॥ १२८ ॥
 ततः खैरविहारी स्यान्नन्तिभिर्वा समागतः ।
 बलानां दर्शनं कृत्वा सेनान्या सह चिन्तयेत् ॥ १२९ ॥
 सन्ध्यामुपास्य शृणुयाच्चारणां गूढभाषितम् ।
 गीतनृत्यैश्च मुञ्जीत पठेत् स्वाध्यायमेव च ॥ १३० ॥
 संविशेत्तूर्यघोषेण प्रतिबुद्धे क्षथैव च ।
 शास्त्राणि चिन्तयेद्बुद्ध्या सर्वकत्तव्यतान्तथा ॥ १३१ ॥
 प्रेषयेच्च ततश्चारान् स्वेषु चान्येषु सादरम् ।
 ऋत्विक् पुरोहिताचार्यैराशीर्भरभिनन्दितः ॥ १३२ ॥
 दृष्ट्वा ज्योतिर्विदो वैद्यान् दद्याद्वा काञ्चनं महीम् ।
 नैवेगिकानि च तथा श्रोत्रियाणां गृहाणि च ॥ १३३ ॥
 ब्राह्मणेषु क्षमी स्निग्धेष्वजिम्भः क्रोधनोऽरिषु ।

स्वाद्राजा भृत्यवर्गेषु प्रजासु च यथा पिता ॥३१४॥
 पुण्यात् षड्भागमादत्ते न्यायेन परिपालयन् ।
 सर्वद्वानाधिकं यस्मात् प्रजानां परिपालनम् ॥३१५॥
 चाटुतस्करदुर्वृत्तमहासाहसिकादिभिः ।
 पीड्यमानाः प्रजा रक्षेत् कायस्थैश्च विशेषतः ॥ ३१६ ॥
 अरक्ष्यमाणाः कुर्वन्ति यत् किञ्चित् किञ्चिषं प्रजाः ।
 तस्माच्च नृपतेरर्धं यस्माद् नृह्लात्स्यसौ करान् ॥ ३१७ ॥
 ये राष्ट्राधिकृता स्तेषां चारैर्भ्रात्वा विचेष्टितम् ।
 साधून् सम्पालयेद्राजा विपरीतांस्तु घातयेत् ॥ ३१८॥
 उत्कोचजीविनो द्रव्यहीनान् कृत्वा प्रवासयेत् ।
 सम्मानदानसत्कारैः श्रोत्रियान् वासयेत् सदा ॥३१९॥
 अन्यायेन नृपो राष्ट्रात् स्वकोषं योऽभिवर्धयेत् ।
 सोऽचिरादिगतश्रीको नाशमेति सबान्धवः ॥ ३२० ॥
 प्रजापीडनसन्तापसमुद्भूतोऽहुताशनः ।
 राज्ञः कुलं श्रियं प्राणान् नादग्ध्वा विनिवर्त्तते ॥३२१॥
 यएव धर्मोऽनृपतेः स्वराष्ट्रपरिपालने ।
 तमेव कृत्स्नमाप्नोति परराष्ट्रं वशं नयन् ॥ ३२२ ॥
 यस्मिन् देशे य आचारो व्यवहारः कुलस्थितिः ।
 तथैव परिपाल्योऽसौ यदा वशमुपागतः ॥ ३२३ ॥
 मन्त्रमूलं यतो राज्यमतो मन्त्रं सुरक्षितम् ।
 कुर्याद्यथा न्ये न विदुः कर्मणामाफलोदयात् ॥३२४॥
 अरिर्मित्रमुदासीनोऽनन्तरस्तत् परः परः ।
 क्रमशा मण्डलं चित्थं सामादिभिरनुक्रमैः ॥ ३२५ ॥
 चपायाः साम दानश्च भेदो दण्डस्तथैव ।

सम्यक् प्रयुक्ताः सिद्धे युर्दण्डस्वगतिका गतिः ॥३४६॥
 सन्धिश्च विपहं यानमासनं संश्रयं तथा ।
 है धीभावं गुणानेतान् यथावत् परिकल्पयेत् ॥३४७॥
 यदा शस्यगुणोपेतं परराष्ट्रं तदा व्रजेत् ।
 परश्च हीनआत्मा च हृष्टवाहनपूरुषः ॥ ३४८ ॥
 दैवे पुरुषकारे च कर्मसिद्धिर्व्यवस्थिता ।
 तत्र दैवमभिव्यक्तं पौरुषं पौर्वदेहिकम् ॥ ३४९ ॥
 केचिद्देवात् स्वभावाच्च कालात् पुरुषकारतः ।
 संयोगे केचिदिच्छन्ति फलं कुशलबुद्धयः ॥ ३५० ॥
 यथा ह्येकेन चक्रेण न रथस्य गतिर्भवेत् ।
 एवं पुरुषकारेण विना दैवं न सिद्धयति ॥ ३५१ ॥
 हिरण्यभूमिलामेभ्यो मित्रलब्धिर्वरा यतः ।
 अतोयतेत तत् प्राप्नो रक्षेत् सत्यं समाहितः ॥३५२॥
 स्वाम्यमात्यो जनोदुर्गं कोषो दण्डस्तथैवच ।
 मित्राण्येताः प्रकृतयो राज्यं सप्ताङ्गमुच्यते ॥ ३५३ ॥
 तदवाप्य नृपोदण्डं दुर्वृत्तेषु निपातयेत् ।
 धर्मोहि दण्डरूपेण ब्रह्मणा निर्मितः पुरा ॥ ३५४ ॥
 स नेतुं न्यायतोऽशक्यो लुब्धेनाकृतबुद्धिना ।
 सत्यसन्धेन शुचिना सुसहायेन धीमता ॥ ३५५ ॥
 यथाशास्त्रं प्रयुक्तः सन् सदेवासुरमानुषम् ।
 जगदानन्दयेत् सर्वमन्यथा तु प्रकीपयेत् ॥ ३५६ ॥
 अधर्मदण्डनं स्वर्गकीर्त्तिलोकविनाशनम् ।
 सम्यक् च दण्डनं राज्ञः स्वर्गकीर्त्तिजयावहम् ॥३५७॥
 अपि भ्राता सुतोऽर्घ्यो वा श्वशुरो मातुलोऽपिवा

नादण्योनाम राज्ञोऽस्ति धर्मोऽद्विचलितः स्वकात् ॥ १५८ ॥
 योदण्यान् दण्येद्राजा सम्यग्बध्नांश्च घातयेत् ।
 इष्टं स्योत् क्रतुभिस्तेन सहस्रशतदक्षिणैः ॥ १५९ ॥
 इति संचिन्त्य नृपतिः क्रतुतुल्यफलं पृथक् ।
 व्यवहारान् स्वयं पश्येत् सभ्यैः परिवृतोऽन्वहम् ॥ १६० ॥
 कुलानि जातीः श्रेणीश्च गणान् जानपदांस्तथा ।
 स्वधर्मचलितान् राजा विनीय स्थापयेत् पथि ॥ १६१ ॥
 जालसूर्यमरीचिस्थं तसरेणूरजः स्मृतम् ।
 तेऽष्टौ लिङ्गा तु तास्तिस्त्रो राजसर्पपुत्र्यते ॥ १६२ ॥
 गौरस्तु ते त्रयः षट् ते यवो मध्यस्तु ते त्रयः ।
 कृष्णालः पञ्च ते माषस्ते सुवर्णस्तु षोडश ॥ १६३ ॥
 पलं सुवर्णाश्चत्वारः पञ्च वापि प्रकीर्त्तितम् ।
 द्वे कृष्णले रूप्यमाषोधरणं षोडशैव ते ॥ १६४ ॥
 शतमानस्तु दशभिर्धरणीः पलमेव च ।
 निष्कः सुवर्णाश्चत्वारः कार्ष्णिकस्तान्त्रिकः पणः ॥ १६५ ॥
 साशीतिः पणसाहस्रो दण्डोत्तमसाहसः ।
 तदर्द्धं मध्यमः प्रोक्तस्तदर्द्धमधमः स्मृतः ॥ १६६ ॥
 धिग्दण्डस्त्वथ वाग्दण्डो धनदण्डोऽप्यस्तथा ।
 योजया व्यक्ताः समस्ता वा अपराधवशादिभिः ॥ १६७ ॥
 ज्ञात्वापराधं देशञ्च कालं बलमथापि वा ।
 वयः कर्म च वित्तञ्च दण्डं दण्डेषु पातयेत् ॥ १६८ ॥
 इति याज्ञवल्क्ये धर्मशास्त्रे आचारोनाम प्रथमोऽध्यायः ॥
 अथ द्वितीयोऽध्यायः व्यवहारान् नृपः पश्येद्विद्वद्भिर्ब्राह्मणैः सह ।
 धर्मशास्त्रानुसारेण क्रोधलोभविवर्जितः ॥ १ ॥

श्रुताध्ययनसम्पन्ना धर्मज्ञाः सत्यवादिनः ।
 राज्ञा सभासदः कार्यार्थरिपौ मित्रे च ये समाः ॥२॥
 अपश्यता कार्यवशाद्वावहारान् नृपिणं तु ।
 सभ्यैः सह नियोक्तयो ब्राह्मणः सर्वधर्मवित् ॥ ३ ॥
 रागास्त्रीभाङ्गयादापि स्तुत्यपेतादिकारिणः ।
 सभ्याः पृथक् पृथक् दण्ड्या विवादाद्विगुणं दंमम् ॥४॥
 स्तुत्याचारव्यपेतेन मार्गेणाधर्षितः परैः ।
 धावेदयति चेद्राज्ञे व्यवहारपदं हि तत् ॥ ५ ॥
 प्रत्यर्थिनोऽग्रतो लेख्यं यथावेदितमर्थिना ।
 समामासतदर्शान्मनामजात्यादिचिह्नितम् ॥ ६ ॥
 श्रुतार्थस्योत्तरं लेख्यं पूर्वावेदकसन्निधौ ।
 ततोऽर्थीं लेखयेत् सद्यः प्रतिज्ञातार्थसाधनम् ॥ ७ ॥
 तत्सिद्धौ सिद्धिमाप्नोति विपरीतमतोऽन्यथा ।
 चतुष्पाद्व्यवहारोऽयं विवादेषूपदर्शितः ॥ ८ ॥
 अभियोगमनिस्तीर्य नैनं प्रत्यभियोजयेत् ।
 अभियुक्तञ्च नान्येन नोक्तं विप्रकृतं नयेत् ॥ ९ ॥
 कुर्यात् प्रत्यभियोगञ्च कलहे साहसेषु च ।
 उभयोः प्रतिभृग्राह्यः समर्थः कार्यनिर्णये ॥ १० ॥
 निह्वे भाविनी दद्याद्वनं राज्ञे च तत्समम् ।
 मिथ्याभियोगी द्विगुणमभियोगाद्वनं हरेत् ॥ ११ ॥
 साहसस्तेयपातथगोभिषायात्यये स्त्रियाम् ।
 विवादयेत् सद्यएव कालोऽन्यत्रेच्छया स्तुतः ॥१२॥
 देशाद्देशान्तरं याति सृक्कणी परिलेदि च ।
 ललाटं स्त्रियते यस्य मुखं वैवर्णमेति च ॥ १३ ॥

परिशुष्यत्स्वल्पलङ्काविरुद्धं बहु भाषते ।
 वाक्चक्षुः पूजयति नो तथोष्ठौ निर्भूजत्यपि ॥ १४ ॥
 स्वभावाद्विकृतिं नच्छन् मनोवाक्कायकर्म्मभिः ।
 अभियोगे च साध्ये वा दुष्टः स परिकीर्तितः ॥ १५ ॥
 सन्दिग्धार्थं स्वतन्त्रो यः साधयेद् यश्च निष्पतेत् ।
 नचाहृतो वदेत् किञ्चिद्धीनो दण्डाश्च स स्मृतः ॥ १६ ॥
 साक्षिषूभयतः सक्तु साक्षिणः पूर्ववादिनः ।
 पूर्वपक्षेऽधरीभूते भवन्तुत्तरवादिनः ॥ १७ ॥
 सपणश्चेद्विवादः स्यात्तत्र हीनन्तु दापयेत् ।
 दण्डश्च सपणं राज्ञे धनिने धनमेव च ॥ १८ ॥
 कुलं निरस्य भूतेन व्यवहारान्नयेद्गृपः ।
 भूतमप्यनुपन्यस्तं हीयते व्यवहारतः ॥ १९ ॥
 निष्कृते लिखितं नैकमेकदेशविभावितः ।
 दापयः सर्वं नृपेणार्थं न ग्राह्यस्वनिवेदितः ॥ २० ॥
 ऋत्योर्विरोधे न्यायस्तु बलवान् व्यवहारतः ।
 अर्थशास्त्रात् बलवद्दर्मशास्त्रमिति स्थितिः ॥ २१ ॥
 प्रमाणं लिखितं भुक्तिः साक्षिणश्चेति कीर्तितम् ।
 एषामन्यतमाभावे दिव्यान्यतममुच्यते ॥ २२ ॥
 सर्वेष्वथ विवादिषु बलवत्युत्तरा क्रिया ।
 आधौ प्रतिगृहे क्रीते पूर्वातु बलवत्तरा ॥ २३ ॥
 पश्यतो ब्रुवती भूमेर्हानिर्विशतिवार्षिकी ।
 परेण भुज्यमानाया धनस्य दशवार्षिकी ॥ २४ ॥
 आधिसीमोपनिःक्षेपजडबालधनैर्विना ।
 तथोपनिधिराजस्त्रीश्रोत्रियाणां धनैरपि ॥ २५ ॥

आध्यादीनां विहर्तारं धनिने दापयेद्धनम् ।
 दण्डश्च तत्समं राज्ञे शक्त्यपेक्षं मथापि वा ॥ २६ ॥
 आगमोऽभ्यधिको भोगादिना पूर्वक्रमागतात् ।
 आगमोऽपि बलं नैव भुक्तिस्त्रोकापि यत्न नो ॥ २७ ॥
 आगमस्तु कृतो येन सोऽभियुक्तस्तमुद्धरेत् ।
 न तत्सुतस्तुतुतो वा भुक्तिस्तुल्य गरीयसी ॥ २८ ॥
 योऽभियुक्तः परेतः स्यान्नस्य रिक्थी तमुद्धरेत् ।
 न तत्र कारणं भुक्तिरागमेन विनाकृता ॥ २९ ॥
 आगमेन विशुद्धेन भोगो याति प्रमाणताम् ।
 अविशुद्धागमो भोगः प्रामाण्यं नैव गच्छति ॥ ३० ॥
 नृपेणाधिकृताः पूगाः श्रेणयोऽथ कुलानि च ।
 पूर्वं पूर्वं गुरु ज्ञेयं व्यवहारविधौ नृणाम् ॥ ३१ ॥
 बलोपधिविनिर्हृत्तान् व्यवहारान्विवर्त्तयेत् ।
 स्त्रीनक्तमन्तरागारवह्निः शत्रुकृतां स्तथा ॥ ३२ ॥
 मत्तोऽभ्युत्तार्चवसनिबालभीतादि योजितः ।
 असम्बद्धकृतश्चैव व्यवहारो न सिद्ध्यति ॥ ३३ ॥
 प्रणष्टाधिगतं देयं नृपेण धनिने धनम् ।
 विभावयेन्न चेत्तिष्ठेत्तत्समं दण्डमर्हति ॥ ३४ ॥
 राजा लब्ध्वा निधिं दद्याद्दिजेभ्योऽर्द्धं द्विजः पुनः ।
 विद्वानशेषमादद्यात् स सर्वस्य प्रभुर्यतः ॥ ३५ ॥
 इतरेण निधौ लब्धे राजा षष्ठांशमाद्धरेत् ।
 अनिवेदितविज्ञातो दापयन्तं दण्डमेव च ॥ ३६ ॥
 देयं चौरहृतं द्रव्यं राज्ञा जानपदाय तु ।
 अददद्दि समाप्नोति किंस्त्रिषं यस्य तस्य तत् ॥ ३७ ॥

अशीतिभागो वृद्धिः स्यान्मासि मासि सबन्धके ।
 वर्णक्रममाच्छतं द्विस्त्रिचतुः पञ्चकमन्यथा ॥ १८ ॥
 कान्तारगास्तु दशकं सामुद्राविंशकं शतम् ।
 ददुर्व्यां स्वकृतां वृद्धिं सर्वे सर्वांसु जातिषु ॥ १९ ॥
 सन्ततिस्तु पशुस्त्रीणां रसस्वाष्टगुणा परा ।
 वस्त्रधान्यहिरण्यानां चतुस्त्रिद्विगुणाः स्मृताः ॥ ४० ॥
 प्रपन्नं साधयन्नर्थं न वाच्यो नृपतेर्भवेत् ।
 साध्यमानो नृपः गच्छन् दण्ड्योदाप्यश्च तद्धनम् ॥ ४१ ॥
 गृहीता तु क्रमाद्दाप्यो धनिनामधमर्णिकः ॥ ४१ ॥
 दत्त्वा तु ब्राह्मणायैव नृपतेस्तदनन्तरम् ॥ ४२ ॥
 राज्ञाधमर्णिकोदाप्यः साधिताद्दशकं शतम् ।
 पञ्चकञ्च शतं दाप्यः प्राप्तार्थोद्भुत्तमर्णिकः ॥ ४२ ॥
 हीनजातिं परिचीणं मृणार्थं कर्म कारयेत् ।
 ब्राह्मणस्तु परिचीणः शनैर्दाप्यो यथोदयम् ॥ ४३ ॥
 दीयमानं न गृह्णाति प्रयुक्तं यः स्वकं धनम् ।
 मध्यस्थस्यापितं तस्याहर्क्षते न ततः परम् ॥ ४५ ॥
 अविभक्तैः कुटुम्बार्थं यद्वृणञ्च कृतं भवेत् ।
 दद्युस्तद्वत् क्षिणः प्रेते प्रीषिते वा कुटुम्बिनि ॥ ४६ ॥
 न यीषित् पतिपुत्राभ्यां न पुत्रेण कृतं पिता ।
 दद्याद्वते कुटुम्बार्थान्न पतिः स्त्रीकृतं तथा ॥ ४७ ॥
 सुराकामदूतकृतं दण्डशक्तावशिष्टकम् ।
 वृथादानं तथैवेह पुत्रो दद्यान्न पैत्यकम् ॥ ४८ ॥
 गोपशौण्डिकशैलुषरजकव्याधयोषिताम् ।
 ऋणं दद्यात् पतिकृपां यस्माद्वृत्तिरुदायया ॥ ४९ ॥

प्रतिपक्षं स्त्रियां देयं यत्नं वा कृत्वा न कृतम् ।
 स्वयं कृतं वा बह्वक्षं नाव्यक्तं कीं दातुमर्हति ॥ ५० ॥
 पितरि प्रीयिते प्रेते ते व्यसमाभिप्लुतेऽथवा ।
 पुत्रपौत्रौ कर्त्तव्यं देयं निष्पद्ये साष्टिभाषितम् ॥ ५१ ॥
 ऋक् यजुर्वाक् ऋषीं दाप्यो योषिदुपाह्वकृत्वा च ।
 पुत्रोऽनन्याद्वितद्व्यस्यः पुत्रहीनस्य ऋक् यजुः ॥ ५२ ॥
 भ्रातृणां मय दम्पत्योऽपि पुत्रः पुत्रस्य चैव हि ।
 प्रातिभावाय मयं सास्त्रमविमलं न तु कृतम् ॥ ५३ ॥
 दर्शने प्रत्यये दाने प्रातिभावं विधेयते ।
 आद्यो तु वितथे दाप्यावितरस्य सुता अपि ॥ ५४ ॥
 दर्शनप्रतिभूयते कृतः प्रात्ययिकोऽपि वा ।
 न तत् पुत्रा ऋषे ददुर्ददुर्दानाय ये स्थिताः ॥ ५५ ॥
 बहवः सूर्यादि स्वर्गैर्ददुः प्रतिभुवी धनम् ।
 एकच्छायावितेष्वेव धनिकस्य यथावच्च ॥ ५६ ॥
 प्रतिभूर्दापितो यस्तु प्रकाशं धनिनोधनम् ।
 द्विगुणं प्रतिदातव्यं त्रिगुणं तस्य तद्वैत् ॥ ५७ ॥
 सन्ततिः क्षीपशुर्वेव धान्यं त्रिगुणमेव च ।
 यस्तं चतुर्गुणं प्रोक्तं रसयाष्टगुणं तथा ॥ ५८ ॥
 आधिः प्रथमैर्द्विगुणं धने यदि न मोक्षते ।
 काले कालकृते नयेत् फलभोग्यो न नयेत् ॥ ५९ ॥
 गोप्राधिर्भोगे नोत्तमः सौपकारोऽथ हापितः ।
 नष्टीदेयो विनष्टश्च देवराजकृतादिते ॥ ६० ॥
 आधेः स्त्रीकरणेन सिद्धीरक्षमाणीऽप्यस्तद्वताम् ।
 योतके दन्य आधेयो धनभावा धनो भवेत् ॥ ६१ ॥

परिवन्धककृतं सप्तपदा द्वापयेद्वनम् ।

सत्यद्वारकृतं द्रव्यं द्विगुणं प्रतिदापयेत् ॥ ६२ ॥

उपस्थितस्य मोक्षव्यवसाधिलोऽन्यथा भवेत् ।

प्रयोजकेऽसति धनं कुले न्यस्याभिमाप्नुयात् ॥ ६३ ॥

तत्कालकृतमूख्योवा तत्र तिष्ठेद्दृष्टिकः ।

विना धारणकादापि विक्रीणीत स साक्षिकम् ॥ ६४ ॥

यदा तु द्विगुणीभूतमृणमाधौ तदा खलु ।

मोक्षव्याधिरुदत्पक्षे प्रविष्टे द्विगुणे धने ॥ ६५ ॥

इति ऋणादानप्रकरणम् ॥

वासनसमनाख्याय हस्तेऽन्यस्य यदर्पितम् ।

द्रव्यं तदौपनिधिकं प्रतिदेयं तथैव तत् ॥ ६६ ॥

न कम्प्योऽपहृतं तत्तु राजदैविकतत्कारैः ।

स्वेष्ये सम्यक्तेऽदत्ते दाप्योदण्डञ्च तत्समम् ॥ ६७ ॥

आजीवनं स्वेष्यया दण्ड्योदापास्तच्चापि सोदयन् ।

आचिताभ्याहितन्यासनिःक्षेपादिष्वयं विधिः ॥ ६८ ॥

इति निःक्षेपादिप्रकरणम् ॥

तपस्विनोदानशीलाः क्रुलीनाः सत्यवादिनः ।

धर्मप्रधाना ऋजवः पुत्रवन्तो धनान्विताः ॥ ६९ ॥

लावराः साक्षिणीज्ञेयाः श्रौतस्मार्त्तक्रियारताः ।

यथाजाति यथावयं सर्वे सर्वेषु वा कृताः ॥ ७० ॥

श्रोत्रियास्तपसावृद्धाश्च च प्रव्रजितादयः ।

प्रसमिपणजे वयं अत्रात्र हेतुबदाहृतः ॥ ७१ ॥

स्त्रीवृद्धवाल्क्यितवमंस्त्रीचक्षुभिर्गस्तकः ।
 रक्षावतारिपापस्त्रिकूटसद्विकलेन्द्रियाः ॥ ७२ ॥
 पतितामार्थसम्बन्धिसहयपरिपुत्रकराः ।
 साहसी दृष्टदोषश्च निर्वृताद्योस्वसाक्षिणः ॥ ७३ ॥
 उभयानुमतः साक्षी भवेत्कोऽपि धर्मवित् ।
 सर्व्यः साक्षी संग्रहणे चौर्यपातसहस्ये ॥ ७४ ॥
 साक्षिणः आवग्रेहादिप्रतिपादिसमीपमान् ।
 ये च पापकृतां लोका महापातकिनाम्नया ॥ ७५ ॥
 अग्निद्वानाश्च ये स्तेका ये च स्त्रीकृतघातिनाम् ।
 स तान् सर्वान् समाग्रेति यः साक्ष्यमदृतं वदेत् ॥ ७६ ॥
 मुक्तं वक्ष्या किञ्चित्कान्तस्थितैः कृतम् ।
 तत्सर्वं तस्य जानीहि यं पराजयसे मया ॥ ७७ ॥
 अत्रुक्त्वा हि नरः साक्ष्यसूत्रं स दम्बवचकम् ।
 राज्ञा सर्वं प्रदायाः स्वात् प्रवृत्त्वास्त्रियकेऽहनि ॥ ७८ ॥
 न ददाति च यः साक्ष्यं जानन्नपि नराधमः ।
 स कूटसाक्षिणो पापैस्तुल्योदण्डेन चैव हि ॥ ७९ ॥
 द्वैधे वह्नीनां वचनं संमेषु शुचिनां तथा ।
 गुणद्वैधे तु वचनं याज्ञं ये गुणवत्तमाः ॥ ८० ॥
 यस्योक्तः साक्षिणः सत्यां प्रेतिज्ञां स जप्ती भवेत् ।
 अन्यथावादिनो यस्य भुवं तस्य पराजयः ॥ ८१ ॥
 लोकेऽपि साक्षिभिः साक्ष्ये यद्यप्ये शुण्डतस्तः ।
 द्विगुणा वाग्यथा ब्रूयुः कूटाः स्त्रुः पूर्वसाक्षिणः ॥ ८२ ॥
 पृथक् पृथग्दण्डनीयाः कूटकृत साक्षिणस्तथा ।
 विवादाद्विगुणां दण्डं विवायो वादप्रायः स्त्रुतः ॥ ८३ ॥

यः सप्तमं चाभिलेख्येभ्यो निष्कृते तत्तमोक्तः ।

स द्वाभ्योऽष्टगुणं दृष्ट्वा त्र्याभ्यो विवाचयेत् ॥ ८३ ॥

वर्धनान्मु बली यत्र नाम साध्यमुच्यं ददेत् ।

तत् पञ्चमय विर्वीज्ययः सारुवती द्विजैः ॥ ८४ ॥

इति साधिमकरम् ॥

यः कश्चिदर्थो निश्चायः स्वहस्ता तु परस्परम् ।

लेख्यन्तु साधिमत् कार्यं तस्मिन् धनिकपूर्वकम् ॥ ८५ ॥

समासासतदर्शनाहर्नामजातिस्वगोचरः ।

सत्रज्ञपारिकाकीयपिटनाग्रादिचिह्नितम् ॥ ८६ ॥

समाप्ते ऽर्थे कृच्छ्रे नाम स्वहस्ते न निवेद्ययेत् ।

मतं मेऽनुकपुलस्य यद्वीपरिलेखितम् ॥ ८७ ॥

साधिसह स्वहस्ते न पिटनानकपूर्वकम् ।

अनाहमनुकः साधौ लिखेयुरिति ते समाः ॥ ८८ ॥

सभयान्वर्धितैस्तन्मया ह्यनुकसुनुना ।

लिखितं ह्यनुकेनेति लेखकीऽन्ते ततो लिखेत् ॥ ८९ ॥

विभाषि साधिमिर्लेख्यं स्वहस्तलिखितम् यत् ।

तत्प्रमाणं च तं लेख्यं बलीपधिततादृते ॥ ९० ॥

कृष्णं लेख्यकृतं दैवं पुरुषेभ्योऽपिरेव तु ।

पाधिषु सुज्वते तावद्भाषत्तत्र प्रदीयते ॥ ९१ ॥

देव्याकारेण दुर्लेख्ये नष्टोन्मृष्टे हते तदा ।

भिद्ये दृग्धेऽप्यवाच्छिन्ने लेख्यमन्यत्र स्मरयेत् ॥ ९२ ॥

सन्दिग्धलेखादिभिः स्यात् स्वहस्तलिखितादिभिः ।

हुतिप्राप्तिप्रियाभिस्तत्सम्बन्धात्मकहेतुभिः ॥ ९३ ॥

लेखास्तु ह्येभिर्लिखेद्वत्त्वा दत्त्वा धनं कृष्यी ।
 धनौ चोपगतं दद्यात् स्वच्छस्यपरिचिह्नितम् ॥८५॥
 दत्त्वर्थं पाटयेत्लेख्यं यद्वैय मन्यस्तु कनरयेत् ।
 साक्षिभश्च भवेद्वयदा तदातव्यं ससाक्षिकम् ॥ ८६॥
 इति लेख्यप्रकरणम् ॥

तुलाभ्यापो विषं कोषो दिव्यानीह विप्रचये ।
 महाभियोमेधे तानि शीर्षकस्ये भियोत्तरि ॥ ८७ ॥
 दद्या वाग्यतरः कुर्व्यादितरो वत्तं येच्छिरः ।
 विनापि शीर्षकात् कुर्यात्पद्रोहेऽथ पातके ॥ ८८ ॥
 सचेत्तुं स्नातमाह्वयं सूर्योदयं उपोषितम् ।
 कारयेत् सर्वदिव्यानि नृपब्राह्मणसन्निधौ ॥ ८९ ॥
 तुला स्त्रीशालवृक्षान्धपट्टब्राह्मणरोगिणाम् ।
 अग्निर्जलं वा शूद्रस्य यवः सप्त विषस्य च ॥ ९० ॥
 नासहस्राचरेत् फालं न विषं न तुलां लघ्या ।
 नृपार्थेभ्योभियोगे च बहेबुः युच्यतः सदा ॥ ९१ ॥
 तुलाधारस्यविहङ्गिरभियुक्तास्तुलायितः ।
 प्रतिमानसमोमूतो रेखां कृत्वावतारितः ॥ ९२ ॥
 त्वं तुले ! सत्यधामासि पुरा देवविनिर्मिता ।
 तत्सत्यं ब्रह्म कथ्याणि ! संशयानां विमोचय ॥ ९३ ॥
 यद्यस्मि पापकृन्नात ! स्ततो मां त्वमधोनय ।
 शुद्धश्चेद्भमयोर्द्धं मां तुलामित्यभिमन्त्रयेत् ॥ ९४ ॥
 करौ विष्टदितग्रीहेर्लक्षयित्वा ततो न्यसेत् ।
 ससाख्यस्य पत्राणि तावत् सूत्रेण वेष्टयेत् ॥ ९५ ॥

त्वमग्ने ! सर्वभूतानामन्तश्चरसि पावक ! ।

साक्षिवत् पुण्यपापेभ्यो ब्रूहि सत्यं करे मम ॥ १०६ ॥

तस्येत्युक्तवतो लौहं पञ्चाशत्पलिकं समम् ।

अग्निवर्षं न्यसेत्पिण्डं हस्तयोरुभयोरपि ॥ १०७ ॥

स तमादाय सप्तैव मण्डलानि शनैर्व्रजेत् ।

षोडशाङ्गलकं ज्ञेयं मण्डलं तावदन्तरम् ॥ १०८ ॥

मुह्यन्निं मृदितव्रीहिरदग्धः शुद्धिमाप्नुयात् ।

अन्तरा पतिते पिण्डे सन्देहे वा पुनर्हरेत् ॥ १०९ ॥

सत्येन माभिरक्ष त्वं वरुणेत्यभिशाथकम् ।

नाभिदघ्नोदकस्थस्य गृहीत्वोरु जलं विधेत् ॥ ११० ॥

समकालमिषु क्षिप्तमनीयान्यो जज्ञी नरः ।

मते तस्मिन्निमग्नाङ्गं पश्येच्चक्षुर्विमाप्नुयात् ॥ १११ ॥

त्वं विष ! ब्रह्मणः पुत्र ! सत्यधर्मे व्यवस्थितः ।

नायस्मात्सादभीशापात् सत्येन भव मेऽमृतम् ॥ ११२ ॥

एवमुक्त्वा विषं शार्ङ्गं भक्षयेद्विमर्शैलजम् ।

यस्य वेगैर्विना जीर्योत्तस्य शुद्धिं विनिर्दिशेत् ॥ ११३ ॥

देवानुग्रान् समभ्यर्च्य तत्क्षानोदकमाहरेत् ।

संश्राव्य पाययेत्स्नात्स्नान्नु मृदितत्रयम् ॥ ११४ ॥

अर्चाक् चतुर्हंशादङ्गो यस्य नो राजदैविकम् ।

व्यसनं जायते घोरं स गृहः स्वाप्तसंशयः ॥ ११५ ॥

इति दिव्यप्रकरणम् ।

विभाषयेत् पिता कुर्यात् स्नेहया विभजेत्सुतान् ।

अष्टौ वा श्रेष्ठभागेन सर्वे वा स्युः समांशिनः ॥ ११६ ॥

कुर्व्यात् समानशान् पत्न्यः कार्यः समानिकाः ।
 न दत्तं स्त्रीधनं यासां मर्त्या वा श्वशुरेण वा ॥११७॥
 शक्तस्यानीहमानस्य किञ्चिद्दत्त्वा पृथक् क्रिया ।
 नूनाधिकविभक्तानां धर्म्यः पितृकृतः स्मृतः ॥११८॥
 विभजेरन् सुताः पितरुरुर्द्ध्वं यत्कथं समम् ।
 मातुर्दुहितरः शेषमृणात्ताभ्य ऋतेऽन्वयः ॥ ११९ ॥
 पितृद्रव्याविरोधेन यदन्यत् स्वयमर्जितम् ।
 मैत्रमौदाहिकञ्चैव दायादानां न तद्वेत् ॥ १२० ॥
 क्रमादभ्यागतं द्रव्यं हृतमभ्युदरेत्तु यः ।
 दायादेभ्यो न तद्दद्याद्विद्यया लब्धमेव च ॥ १२१ ॥
 यत्किञ्चित् पितरि प्रेते धनं ज्येष्ठोऽधिगच्छति ।
 भागो यवीसयां तत्र यदि विद्यानुपालिनः ॥ १२२ ॥
 सामान्यार्थसमुत्थाने विभागस्तु समः स्मृतः ।
 अनेकपितृकण्ठान्तु पितृतो भागकल्पनः ॥ १२३ ॥
 भूर्या पितामहोपात्ता निबन्धो द्रव्यमेव वा ।
 तत्र स्यात् सदृशं स्वाम्यं पितुः पुत्रस्य चोभयोः ॥ १२४ ॥
 विभक्तेषु सुतो जातः सवर्णायां विभागभाक् ।
 दृष्ट्यादा तद्विभागः स्यादप्यवयवविशेषितात् ॥ १२५ ॥
 पितृभ्यां यस्य यद्वत् तत्तस्यैव धनं भवेत् ।
 पितुरुर्द्ध्वं विभजतां माताऽप्यंशं समं हरत् ॥ १२६ ॥
 असंस्कृतास्तु संस्कार्या भ्रातरः पूर्वसंस्कृतैः ।
 भगिन्यश्च निजादंशादस्त्वांशन्तु तुरीयकम् ॥ १२७ ॥
 चतुस्त्रिंशद्वैकभागाः स्युर्वर्णांशो ब्राह्मणाल्लजाः ।
 श्वजस्त्रिंशद्वैकभागा विड्जास्तु द्वैत्रकभागिनः ॥ १२८ ॥

अन्धोऽप्यपहतं द्रव्यं विभक्तं यत्तु दृश्यते ।
 तत्तु पुनरुद्दे समैरशेषैर्विभजेरिति स्थितिः ॥ १२८ ॥
 अपुलेष परस्मैने नियोगोत्पादितः सुतः ।
 अभयोरप्यसाहकयो पिण्डदाता च धर्म्यतः ॥ १२९ ॥
 भीरसोधर्म्यपत्नीजस्तत्समः पुत्रिकामृतः ।
 चैवजः चैवजातस्तु समीलेषेतिरेष वा ॥ १३० ॥
 गृहे प्रच्छन्नउत्पन्नो गूढजस्तु सुतोमतः ।
 काचीनः कन्यकाजातो मातामहसुतोमतः ॥ १३१ ॥
 अक्षतायां क्षतायां त्रा जातः पौनर्भवस्तथा ।
 दद्यान्माता पिता वा यं स पुनो दत्तकोभवेत् ॥ १३२ ॥
 क्लीतस्तु ताभ्यां विक्रीतः कृत्रिमस्तु स्वयं कृतः ।
 दत्तात्मा तु स्वयं दत्तो गर्भं विन्नः सहोदजः ॥ १३३ ॥
 उत्सृष्टो दृष्टयते यस्तु सोऽपविजो भवेत् सुतः ।
 पिण्डदोऽश्वहरस्यैषां पूर्वभावे परः परः ॥ १३४ ॥
 सजातीयेष्वयं प्रोक्तस्तनयेषु सया विधिः ।
 जातोऽपि दास्यां गृहेण कासतोऽश्वहस्ते भवेत् ॥ १३५ ॥
 मृते पितरि कुर्युस्तं भ्रातरस्त्वहं भागिनम् ।
 अस्मादको हरेत् सर्वं दुहितृणां सुताद्वते ॥ १३६ ॥
 पत्नी दुहितरस्यैव पितरौ भ्रातरस्तथा ।
 तत् सुतो गोवजो बन्धुः शिष्यः सन्नद्धाचारिणः ॥ १३७ ॥
 एषामभावे पूर्वस्य धनभागुत्तरोत्तरः ।
 स्वर्यातस्य ह्यपुत्रस्य सर्ववर्णेष्वयं विधिः ॥ १३८ ॥
 वानप्रस्थयतिब्रह्मचारिणामृक् क्षमाग्निनः ।
 क्रमेणाचार्यसंख्यधर्म्यभ्रात्रेकतीर्थिनः ॥ १३९ ॥

संख्येनसु संख्ये सोदरस्य तु सोदरः ।

दद्याच्चोपहरिद्वयं जातस्य च मृतस्य च ॥ १४१ ॥

अन्वोद्वेगसु संख्ये नान्वोद्वेगो धनं हरित् ।

असंख्येऽपि चादद्यात् संख्ये नान्वोद्वेगः ॥ १४२ ॥

क्षीवोऽपि अतितस्तस्यः बहुवन्तको जडः ।

अन्वोऽविनिश्चयीमाद्या भर्तव्याः सुनिर्णयकाः ॥ १४३ ॥

भौरसाः दिव्यमस्तेषां निर्दोषा भागवद्विषः ।

सुतास्येषां प्रभर्तव्याः यान्वेभर्तुं सात्त्विकाः ॥ १४४ ॥

अमुत्रा योषितस्येषां भर्तव्याः साधुवृत्तयः ।

निर्व्याघ्राद्यभिचारिणः प्रतिकूलास्तथैव च ॥ १४५ ॥

पितृमृद्वपतिभ्रातृदत्तमध्यम्युपागतम् ।

आधिवेदनिकाद्यच्च क्षीधनं परिकीर्तितम् ॥ १४६ ॥

अन्वुदत्तं तथा युक्तमन्वाधेयकमेव वा ।

असीताग्रामप्रजसि बान्धवास्तद्ब्राम्हणसुः ॥ १४७ ॥

अप्रजः क्षीधनं भर्तुर्ब्राह्मादिषु चतुर्थ्यपि ।

दुहितृणां प्रसूता चेत् श्रेष्ठेषु पितृगामि तत् ॥ १४८ ॥

दत्तस्य कन्यां हरन् दण्डोऽवग्रहं दद्याच्च सोदयम् ।

मृताभ्यां दत्तमादद्यात्परिशोध्योभयवयसम् ॥ १४९ ॥

दुर्धर्षे चर्षकार्ये च घ्राधौ सम्प्रतिरोधके ।

गृहीतं क्षीधनं भर्ता न श्रियै दातुमर्हति ॥ १५० ॥

अधिविस्त्रिभ्यै दद्यादाधिवेदनिकं समम् ।

न दत्तं क्षीधनं यस्यै दत्ते त्वर्हं प्रकीर्तितम् ॥ १५१ ॥

विभाषनिष्क्रमे ज्ञातिवन्धुसाथमिच्छितैः ।

विभागभावना ज्ञेया नृहृत्तेनैव बीतकैः ॥ १५२ ॥

इति रिक्थभागप्रकरणम् ॥

सीम्नी विवादे चेत्तस्य सामन्ताः स्वविरादयः ।

भोषाः सीमाक्षणां ये सर्वे च वनेष्वपि ॥ १५३ ॥

नयेयुरिते सीमानं स्तूलाङ्गरतुमद्भुमेः ।

सेतुष्वसीकनिष्ठास्त्रिचैत्याद्यैरुपलक्षिताम् ॥ १५४ ॥

सामन्ता वा समग्रामोऽथत्वारोऽष्टौ दशापि वा ।

रत्नास्त्रग्वसनाः सीमां नयेयुः क्षितिघारिणः ॥ १५५ ॥

अनृते च पृथग्दण्डा राज्ञा मध्यमंसाहसम् ।

अभावे चाटचिह्नानां राजा सीम्नः प्रवर्त्तिता ॥ १५६ ॥

आराभायतनयामनिपानोद्यानवेष्यसु ।

एष एव विधिर्ज्ञेयो वर्षाभ्युप्रवहदिषु ॥ १५७ ॥

मर्यादायाः प्रभेदे तु सीमातिक्रमणे तथा ।

क्षेत्रस्य हरणे दण्डा अधमीलममध्यमाः ॥ १५८ ॥

न निषेधोऽप्यबाधस्तु सेतुः कस्याप्यकारणः ।

परभूमिं हरन् कूपः स्वस्वक्षेत्रे बद्धदण्डः ॥ १५९ ॥

स्वामिने योऽनिवेद्यैव क्षेत्रे सेतुं प्रवर्त्तयेत् ।

उत्पन्ने स्वामिनी भोगस्तदभावे महीपतेः ॥ १६० ॥

फालोद्धतमपि क्षिप्रं यो न कुर्यान्न कारयेत् ।

तं प्रदाप्यः क्षुद्रफलं क्षेत्रमन्येन कारयेत् ॥ १६१ ॥

इति सीमाविवादप्रकरणम् ॥

माषानष्टौ तु महीषी शस्त्रघातस्य करिष्यी ।

दण्डनीया तदर्द्धन्तु गौस्तदर्द्धमजाविकम् ॥ १६२ ॥

भक्षयित्वापविष्टानां यथोक्तादिगुणो दमः ।
 सममेवां विवीतेऽपि खरोष्ट्रं महिषीसमम् ॥ १६२ ॥
 याम्येष्यं विनश्येत् तावत् स्यात् श्रेणिः फलम् ।
 गोपद्याद्यस्तु गोमी तु पूर्वोक्तं दण्डमर्हति ॥ १६४ ॥
 प्रक्षि ग्रामविवीतान्ते चेन्न दोषो न विद्यते ।
 प्रकाशतः ग्रामचारि चौरवदण्डमर्हति ॥ १६५ ॥
 महोच्चोष्ठपशवः स्तिकागन्तुकादयः ।
 पाखो वेमान्तु ते मोच्या दैवराजपरिभुताः ॥ १६६ ॥
 यथापितान् पशून् गोपः सायं प्रत्यर्पयेत्तथा ।
 प्रमादमृतनष्टांश्च प्रदाप्यः कृतवेतनः ॥ १६७ ॥
 पालदोषविनाशे च पाले दण्डो विधीयते ।
 अर्धतयोदशपणः स्वामिनो द्रव्यमेव च ॥ १६८ ॥
 ग्राम्येष्यया गोप्रचारो भूमिराजवशेन वा ।
 द्विजस्तृतीयः पुष्पाणि सप्ततः स्ववदाहरेत् ॥ १६९ ॥
 धनुःशतं परीणाहो ग्रामक्षेत्रान्तरं भवेत् ।
 द्वे शते कर्कटस्य स्याद्वगरस्य चतुःशतम् ॥ १७० ॥
 इति स्वामिपालविवादप्रकरणम् ॥

स्वं लभेतान्यविक्रीतं क्रेतुर्दोषोऽप्रकाशिते ।
 हीनाद्रहो हीनमूखे वेलाहीने च तस्करः ॥ १७१ ॥
 नष्टापहृतमासोद्य हर्षारं ग्राहयेन्नरम् ।
 देशकालातिपत्तौ च गृहीत्वा स्वयमर्पयेत् ॥ १७२ ॥
 विक्रेतुर्गृह्णान्नुक्तिः स्वामी द्रव्यं नृपो दमम् ।
 क्रेतुः भूखमवाप्नोति तस्माद् यस्तस्य विक्रयी ॥ १७३ ॥

आगमिभोपभोतेन नष्टं भाव्यमतीत्यर्थः ।
 पञ्चबन्धो दमस्तत्र रात्रौ तेनाविभावितः ॥ १७४ ॥
 हतं प्रणष्टं यीं द्रव्यां परहस्तादवाप्नुयात् ।
 अग्निवेद्य नृपे दण्ड्यः स तु पञ्चवर्ति पण्डितः ॥ १७५ ॥
 शौलिकैः स्थानपालैर्व्या नष्टापहृतमाहृतम् ।
 अर्वाक् सख्यस्तरात् स्वामी हरेत् परती मृगैः ॥ १७६ ॥
 पणानिकशफे हवाक्षतुरः पञ्च मानुषैः ।
 महिषीष्टगवां हौ हौ पादं पादमजाविके ॥ १७७ ॥
 इत्यस्वामिविषयप्रकरणम् ॥

स्वं कुटुम्बाविरोधेन देयं दारसुतादृते ।
 नाम्बन्धे सति सर्वस्वं यच्चान्यत् प्रतिश्रुतम् ॥ १७८ ॥
 प्रतिग्रहः प्रकाशः स्वात् स्वावरस्य विशेषतः ।
 देयं प्रतिश्रुतश्चैव दत्त्वा नापहरेत् पुनः ॥ १७९ ॥
 इति दत्ताप्रदानिकं नामप्रकरणम् ॥

दशैकपञ्चसताहमासप्रहार्धमासिकम् ।
 वोजायोवाह्यरत्नस्त्रीदीह्यपुंसां परीक्षणम् ॥ १८० ॥
 अग्नीं सुवर्णमक्षीणं रजते द्विपलं जते ।
 अष्टौ तपुणि सीधे च ताम्ने पञ्चदशावसि ॥ १८१ ॥
 शते दण्ड पला हविरोर्ण्ये कार्पाससीम्बिके ।
 मर्धे पञ्चपला सुते सूक्ष्मे तु मिपला मते ॥ १८२ ॥
 कार्मिके रोमवहे च क्षिप्रगणजयो मते ।
 न चयो नच हविः स्वात् कीमिदि वस्त्रसीकु च ॥ १८३ ॥

देशं कालञ्च भोगञ्च ज्ञात्वा नष्टे बलाबलम् ।

द्रवणाणां कुशला ब्रूयुयत्तदाप्यमसंशयम् ॥ १८४ ॥

इति क्रीतानुशयप्रकरणम् ।

बलादासौकृतस्यैरैर्विक्रीतश्चापि सुच्यते ।

स्वामिप्राणप्रदो भक्त्यागात्तन्निष्कयादपि ॥ १८५ ॥

प्रव्रज्यावसितो राज्ञो दासश्चामरणान्तिकः ।

वर्णानामानुलोम्येन दास्यं न प्रतिलोमतः ॥ १८६ ॥

कृतशिल्पोऽपि निवसेत् कृतकालं गुरोर्गृहे ।

अन्ते वासौ गुरुप्राप्तभोजनस्तत्फलप्रदः ॥ १८७ ॥

राजा कृत्वा पुरे स्थानं ब्राह्मणाक्षप्रस्थ तन तु ।

त्रैविद्यं वृत्तिमद् ब्रूयात् स्वधर्मः पात्यतामिति ॥ १८८ ॥

निजधर्म्याविरोधेन यस्तु सामयिको भवेत् ।

सोऽपि यत्नेन संरक्ष्यो धर्मो राजकृतश्च यः ॥ १८९ ॥

गणद्रव्यं हरेदयस्तु सम्बिदं लब्ध्वेष्वेव यः ।

सर्वस्वहरणं कृत्वा तं राष्ट्रादिप्रवासयेत् ॥ १९० ॥

कर्त्तव्यं वचनं सर्वैः समूहहितवादिनाम् ।

यत्नतः विपरीतः स्यात् स दाप्यः प्रथमं दमम् ॥ १९१ ॥

समूहकार्यं आयातान् कृतकार्यान् विसर्जयेत् ।

स दानमानसत्कारैः पूजयित्वा महीपतिः ॥ १९२ ॥

समूहकार्यप्रक्षिप्तो यत्नमेत तदर्पयेत् ।

एकादशगुणं दाप्यो यद्यसौ नार्पयेत् स्वयम् ॥ १९३ ॥

धर्मज्ञाः शुचयोऽलुब्धा भवेयुः कार्यचिन्तकाः ।

कर्त्तव्यं वचनं तेषां समूहहितवादिनाम् ॥ १९४ ॥

श्रेणिनैगमपाषण्डिगणानामपयं विधिः ।

भेदश्चैषां नृपो रक्षेत् पूर्ववृत्तिश्च पालयेत् ॥ १८५ ॥

इति सन्विद्धप्रतिक्रमप्रकरणम् ॥

गृहीतवेतनः कर्म त्यजन् द्विगुणमावहेत् ।

अगृहीते समं दाप्यो भृत्यैरन्य उपस्कारः ॥ १८६ ॥

दाप्यस्तु दशमं भागं वाणिज्यपशुशस्रातः ।

अनिश्चित्य भृतिं यस्तु कारयेत् स महीक्षिता ॥ १८७ ॥

देशं कालञ्च योऽतीयात् लाभं कुर्याच्च योऽन्यथा ।

तव सप्रात् स्वाभिनन्दोऽधिकं देयं कृतेऽधिके ॥ १८८ ॥

यो यावत् कुरुते कर्म तावत्तस्य तु वेतनम् ।

उभयोरप्यसाध्यञ्चेत् साध्ये कुर्यादन्यथाश्रुतम् ॥ १८९ ॥

अराजदैविकं नष्टं भाण्डं दाप्यस्तु वाहकः ।

प्रस्थानविघ्नकञ्चैव प्रदाप्यो द्विगुणां भृतिम् ॥ २०० ॥

प्रक्रान्ते सप्तमं भागं चतुर्थं पथि संत्यजन् ।

भृतिमर्धपथे सर्वां प्रदाप्यस्त्याजकोऽपि च ॥ २०१ ॥

इति वेतनादानप्रकरणम् ।

ग्लहे श्रुतिकृष्टहेस्तु सभिकः पञ्चकं शतम् ।

गृह्णीयाद् धूर्त्तकितवादितराद्दशकं शतम् ॥ २०२ ॥

स सम्यक्पालितो दद्याद्राज्ञे भागं यथाकृतम् ।

जितमुदग्राहयेज्जिते दद्यात् सत्यं वचः क्षमी ॥ २०३ ॥

प्राप्ते नृपतिना भागे प्रसिद्धे धूर्त्तमण्डले ।

जितं ससभिके स्थाने दापयेदन्यथा नतु ॥ २०४ ॥

द्रष्टारो व्यवहाराणां साक्षिणश्च त एव हि ।
 राज्ञा सचिवं निर्वाह्याः कूटाक्षोपधिदेविनः ॥ २०५ ॥
 दूतमेकमुखं कार्यं तस्करज्ञानकारणात् ।
 एष एव विधिर्ज्ञेयः प्राणिदूतं समाह्वये ॥ २०६ ॥
 इति दूतसमाह्वयाख्यं प्रकरणम् ।

सत्यासत्यान्वयास्तोत्रैर्नूनां चन्द्रियरोगिणाम् ।
 क्षेपं करोति चेद्दण्डः पणानर्हत्वयोद्दश ॥ २०७ ॥
 अभिगन्तास्त्रि भगिनीं मातरं वा तवेति च ।
 शपत्तं दापयेद्राजा पञ्चविंशतिकं दमम् ॥ २०८ ॥
 अर्धेऽधमेष द्विगुणः परस्त्रीपूतमेयु च ।
 दण्डपणयनं कार्यं वर्णं जात्यान्मराधरैः ॥ २०९ ॥
 प्रातिलोभ्यापवादेषु द्विगुणास्त्रिगुणा दमाः ।
 वर्णानामानुलोभ्येन तस्मादर्द्धार्द्धहानितः ॥ २१० ॥
 बाहुशीबोनेतसकथिविनाशे वाचिके दमः ।
 शत्रुस्तदर्द्धिकः पादनासाकर्णकरादिषु ॥ २११ ॥
 अशक्तस्तु वदन्नेवं दण्डनीयः पणान् दश ।
 तथा शक्तः प्रतिभुवं दाप्यः क्षेमाय तस्य तु ॥ २१२ ॥
 पतनीये कृते क्षेपे दण्डो मध्यमसाहसः ।
 उपपातकयुक्ते तु दाप्यः प्रथमसाहसम् ॥ २१३ ॥
 त्रैविद्यनृपदेवानां क्षेप उत्तमसाहसः ।
 मध्यमो जातिपूगानां प्रथमो आमदेययोः ॥ २१४ ॥
 इति वाक्पाठप्रकरणम् ॥

असाक्षिकहते चिक्रैर्युक्तिभिश्चागमेन च ।

द्रष्टव्यो व्यवचारस्तु कूटचिह्नकतोभयात् ॥ २१५ ॥

भस्मपङ्कजरजःस्पर्शे दण्डो दशपणः स्मृतः ।

अमैध्यपाणिनिष्ठूतस्पर्शने द्विगुणस्ततः ॥ २१६ ॥

समेष्ट्वेवं परस्त्रीषु द्विगुणान्तमेष्टु च ।

हीनेष्वर्द्धदमो मोहमदादिभिरदण्डनम् ॥ २१७ ॥

विप्रपीडाकरं केयमङ्गमब्राह्मणस्य तु ।

उदगूर्णे प्रथमो दण्डः संस्पर्शे तु तदर्द्धिकः ॥ २१८ ॥

उदगूर्णे हस्तपादे च दशविंशतिकौ दमौ ।

परस्परन्तु सर्वेषां शस्त्रे मध्यमसाहसम् ॥ २१९ ॥

पादकेशांशुककरोल्लुब्धनेषु पुणान् दश ।

पीडाकर्षाण्युकाविष्टपादाध्यासे शतं दमः ॥ २२० ॥

शीणितेन विना दुःखं कुर्वन् काष्ठादिभिर्नरः ।

द्वाविंशतं पुणान् दाप्यो द्विगुणं दर्शनेऽङ्गजः ॥ २२१ ॥

करपाददतोभङ्गे ष्छेदने कर्णनासयोः ।

मध्वी दण्डो व्रणोद्भेदे मृतकल्पचर्तं तथा ॥ २२२ ॥

चेष्टाभोजनवायोधे नेत्रादिप्रतिभेदने ।

कन्धराबाहुसकथ्याश्च भङ्गे मध्यमसाहसः ॥ २२३ ॥

एकं घ्नतां बहूनाश्च यथोक्ताद्विगुणो दमः ।

कलहापहृतं देयं दण्डश्च द्विगुणः स्मृतः ॥ २२४ ॥

दुःखमुत्पादयेद्यस्तु स समुत्थानजव्ययम् ।

दाप्यो दण्डश्च यी यस्मिन् कलहे समुदाहृतः ॥ २२५ ॥

अभिघाते तथाऽच्छेदे भेदे कुड्यावपातने ।

पुणान् दाप्यः पञ्च दश विंशतिस्तद्वयं तथा ॥ २२६ ॥

दुःखोत्पादि गृहे द्रव्यं विपन् प्राणहरन्तया ।
 षोडशाब्धः पणान् दाप्यो द्वितीयो मध्यमं दमम् ॥ २२७ ॥
 दुःखे च शोणितोत्पादे शाखाङ्गच्छेदने तथा ।
 दण्डः क्षुद्रपशूनाञ्च विपन्नप्रभृतिक्रमात् ॥ २२८ ॥
 लिङ्गस्थ ष्छेदने सृत्वी मध्यमो मुख्यमेव च ।
 महापशूनामिषेषु स्थानेषु द्विगुणो दमः ॥ २२९ ॥
 प्ररोहिशास्त्रिणां शाखास्तम्भसर्वविदारणे ।
 उपजीव्यद्गुमाणाञ्च चिंशतेर्द्विगुणोदमः ॥ २३० ॥
 चैत्यभ्रशानसीमासु पुण्यस्थाने सुरासये ।
 जातद्गुमाणां द्विगुणो दमो वृक्षेऽथ विद्युते ॥ २३१ ॥
 गुल्मगुच्छक्षुपलताप्रतानौषधिवीरधाम् ।
 पूर्वश्रुतादर्द्धदण्डः स्थानेषूक्तेषु कर्त्तव्ये ॥ २३२ ॥
 इति दण्डपारुष्यप्रकरणम् ॥

सामान्यद्रव्यप्रसभहरणात् साहसं स्मृतम् ।
 तन्मूल्याद्विगुणो दण्डो निहवे तु चतुर्गुणः ॥ २३३ ॥
 यः साहसं कारयति स दाप्यो द्विगुणं दमम् ।
 यथैवमुक्ताहं दाता कारयेत् स चतुर्गुणम् ॥ २३४ ॥
 अर्घ्याक्रोशातिक्रमकदम्भात्तर्क्याप्रहारदः ।
 सन्दिष्टस्याप्रदाता च समुद्रगृहभेदकः ॥ २३५ ॥
 सामन्तकुलिकादीनामपकारस्य कारकः ।
 पञ्चाशत्पणिक्रो दण्ड एषामिति विनिश्चयः ॥ २३६ ॥
 स्वच्छन्दं विधवागामी विक्रुष्टेऽनाभिधावकः ।
 अकारणे च विक्रोष्टा चण्डालश्चोत्तमान् सृशन् ॥ २३७ ॥

शुद्धः प्रसजितानां च देवे पित्रे च भोजकः ।

अयुक्तं शपथं कुर्वन् योऽन्येभ्यः कर्मकृत् ॥ २२८ ॥

हस्तद्वेपथुना च पुंस्त्वेस्य प्रतिघातकृत् ।

साधारणसंप्रापलाघौ दासीमर्भविनाशकृत् ॥ २२९ ॥

पितृपुत्रवृद्धभ्रातृद्व्यात्वाद्यर्थे शिष्यकाः ।

एवामप्रतिताम्योऽन्यस्यागौ च शतदण्डभाक् ॥ २३० ॥

इति साहसप्रकरणम् ॥

वसानं स्त्रीन् पणान् दण्डो नेत्रकस्तु परांशुकम् ।

शिक्यावक्रयाधानयाचितेषु पणान् दश ॥ २४१ ॥

पितापुत्रविरोधे तु साक्षिणां विपणो दमः ।

अन्तरे च तयोर्धः स्यात्तस्याप्यष्टगुणो दमः ॥ २४२ ॥

तुलाशालनमानानां कूटकक्राणकसत्र च ।

एभिश्च व्यवहर्ता यः स दाप्यो दण्डमुत्तमम् ॥ २४३ ॥

अकूटं कूटकं ब्रूते कूटं यथाप्यकूटकम् ।

स नाणकपरीक्षी तु दाप्य उत्तमसाहसम् ॥ २४४ ॥

भिषङ्मिथ्याचरन् दाप्यस्तिर्यक्तु प्रथमं दमम् ।

मानुषे मध्यमं राजमानुषेषूत्तमं दमम् ॥ २४५ ॥

अबन्ध्यं यश्च बध्नाति बन्ध्यं यश्च प्रमुञ्चति ।

अप्राप्तव्यवहारश्च स दाप्यो दण्डमुत्तमम् ॥ २४६ ॥

मानेन तुलया वापि योऽंशमष्टमकं हरेत् ।

दण्डं स दाप्यो द्विशतं बद्धौ हानौ च कल्पितम् ॥ २४७ ॥

भेषजस्नेहलवणगन्धधान्यगुह्यादिषु ।

पक्षेषु प्रक्षिपन् हीनं पणान् दाप्यस्तु षोडश ॥ २४८ ॥

मृत्तमपि सूत्रायः काष्ठतत्त्वसंवासराम् ।

अजातो जातिस्वरणे त्रिकेयादसुखो दमः ॥२४८॥

समुद्रपरिवर्तं च सारभूतं च कश्चिन्मयम् ।

आधानं विक्रयं वापि नयतो दण्डकल्पना ॥ २५० ॥

भिन्ने पणे तु पञ्चाशत् पणे तु शतमुच्यते ।

द्विपणे द्विशतो दण्डो मूल्यवृद्धौ च वृद्धिमान् ॥ २५१ ॥

सम्भूय कुर्वतामर्घं सबाधं कारुश्लिपिनाम् ।

अर्घस्य द्वांसं वृद्धिं वा जानतां दम उत्तमः ॥ २५२ ॥

सम्भूय वणिजां पण्यमनर्घणीपरुन्धताम् ।

विक्रीणतां वा विहितो दण्ड उत्तमसाहसः ॥ २५३ ॥

राजनि स्थापयते योऽर्घं प्रत्यहं तेन विक्रयः ।

क्रयो वा निःस्त्रवस्तस्माद्वणिजां लाभकत् स्मृतः ॥२५४॥

स्वदेशपण्ये तु शतं वणिग्गृहीत पञ्चकम् ।

दशकं पारदेश्ये तु यः सद्यः क्रयविक्रयो ॥ २५५ ॥

पण्यस्योपरि संस्थाप्य व्ययं पण्यसमुद्भवम् ।

अर्घोऽनुग्रहकत् कार्यः क तुर्विक तुरेव च ॥-२५६ ॥

गृहीतमूल्यं यः पण्यं क्रेतुर्नैव प्रयच्छति ।

सोदयं तस्य दाप्योऽसौ दिग्ग्लानं वा दिगागते ॥२५७॥

विक्रीतमपि विक्रयं पूर्वक्रेतव्यगृह्णति ।

हानिश्चेत् क्रेतदोषेण क्रेतुरेव हि सा भवेत् ॥२५८॥

राजद्वेषोपधतिन पण्ये दोषमुपागते ।

हानिर्विक्रेतुरेवासौ याचितसग्राप्रदच्छतः ॥ २५९ ॥

अन्यहस्ते च विक्रीतं दुष्टं वाऽदुष्टवद् यदि ।

विक्रीणीते दमस्तत्र मूलप्राप्तु दिगुणो भवेत् ॥२६०॥

सयं वृद्धिश्च वणिजां पश्यानामविजानता ।

क्रीत्वा नानुशयः कार्यः कुर्वन् षड्भागदण्डभाक् ॥ २६१ ॥

इति विक्रयासम्प्रदानप्रकरणम् ॥

समवायेन वणिजां सामार्थ्यं कर्मा कुर्वताम् ।

स्वामास्वामी यथाद्रव्यं यथावा सम्बिदा कृती ॥ २६२ ॥

प्रतिषिद्धमनादिष्टं प्रमादाद्यच्च नाशितम् ।

स तद्व्याहृद्गवाश्च रक्षितादृशमांशभाक् ॥ २६३ ॥

अर्धप्रक्षेपणाद्विंशं भागं शुल्कं नृपो हरेत् ।

व्यासिद्धं राजयोग्यञ्च विक्रीतं राजगामि तत् ॥ २६४ ॥

मिथ्या वदन् परीमाणं शुल्कस्थानादपासरन् ।

दापस्त्वष्टगुणं यस्य सवप्राजक्रयविक्रयी ॥ २६५ ॥

तरिकः स्थलजं शुल्कं गृह्णन् दापः पणान् दश ।

ब्राह्मणप्रातिवेश्यानामेतदेवानिमन्त्रणे ॥ २६६ ॥

देशान्तरगते प्रेते द्रव्यं दायादबान्धवाः ।

श्रातयो वा हरेयुस्तदागतास्तैर्विना नृपः ॥ २६७ ॥

जिह्वां त्यजेयुर्निर्लाभमशक्तोऽन्येन कारयेत् ।

अनेन विधिराख्यात ऋत्विक् कर्षककर्मिणाम् ॥ २६८ ॥

इति सन्धयसमुत्थानम् ॥

आहकैर्गृह्यते चोरो लोभेणाथ पदेन वा ।

पूर्वकर्मापराधी च तथा चाशुक्लवासकः ॥ २६९ ॥

अन्येऽपि शङ्कया याह्या श्रातिनामादिनिह्वैः ।

दूतस्त्रीपानसक्ताश्च शुष्कभिन्नमुखस्वराः ॥ २७० ॥

परद्रव्यगृहाणाञ्च प्रच्छन्ना गूढचारिणः ।
 निराया व्ययवन्तश्च विनष्टद्रव्यविक्रयाः ॥ २७१ ॥
 गृहीतः शङ्कया चौर्येण नात्मानं चेद्विशोधयेत् ।
 दापयित्वा हृतं द्रव्यं चौरदण्डेन दण्डयेत् ॥ २७२ ॥
 चौरं प्रदाप्यापहृतं घातयेद्विषैर्बभैः ।
 सचिह्नं ब्राह्मणं कृत्वा स्वराष्ट्रादिप्रजासयेत् ॥ २७३ ॥
 घातितेऽपहृते दोषो ग्रामभर्तु रनिर्गते ।
 विवीतभर्तु सु पथि चौरोद्धर्त्त रवीतके ॥ २७४ ॥
 स्वसौमि दद्याद् पामसु पदं वा यम मञ्जति ।
 पञ्चग्रामी बहिःक्रोशाद्दशग्राम्यथवा पुनः ॥ २७५ ॥
 बन्दिग्राहांस्तथा वाजिकुञ्जराणाञ्च हारिणः ।
 प्रसन्नघातिनश्चैव शूलमारीपयेन्नरान् ॥ २७६ ॥
 उत्क्षेपकपत्त्रिभेदौ करसन्दंशहीनकौ ।
 कार्येण द्वितीयापराधे करपादैकहीनकौ ॥ २७७ ॥
 क्षुद्रमध्यमहा द्रव्यहरणे सारतोदमः ।
 देशकालवयःशक्तिं संचिन्त्य दण्डकर्मणि ॥ २७८ ॥
 भक्तावकाशान्युदकमन्त्रोपकरणवप्रयान् ।
 दत्त्वा चौरस्य हन्तुर्वा जानतो दम उत्तमः ॥ २७९ ॥
 शस्तावपाते गर्भस्य पातने चोत्तमो दमः ।
 उत्तमो वाऽधमो वापि पुरुषस्त्रीप्रभापणे ॥ २८० ॥
 विप्रदुष्टां स्त्रियञ्चैव पुरुषघ्नीमगर्भिणीम् ।
 सेतुभेदकरीञ्चाप्सु शिलां बद्धा प्रवेशयेत् २८१ ॥
 विषाम्निदां पतिगुरुनिजापत्यप्रभापिणीम् ।
 विकर्णकरनासीष्ठीं कृत्वा मोभिः प्रमापयेत् ॥ २८२ ॥

अविज्ञातहतस्याशु कलहं सुतबान्धवाः ।

प्रष्टव्या योषितस्यास्य परपुंसि रताः ह्यथक् ॥ २८॥

स्त्रीद्वयप्रवृत्तिकामो वा केन वार्यं गतः सह ।

मृत्युदेशसमासन्नं पृच्छेदापि जनं शनैः ॥ २८४ ॥

चेतवश्मवनग्रामविवीतखलदाहकाः ।

राजपत्न्यभिगमो च दग्धवप्रास्तु कटाग्निना ॥ २८५ ॥

इति स्त्रियप्रकरणम् ॥

पुमान् संग्रहणे ग्राह्यः केशाकेशि परस्त्रियाः ।

सखी वा कामजैश्चिह्नैः प्रतिपत्तौ ह्योक्तया ॥ २८६ ॥

नीवीस्तनप्रावरणसक्थिकेशाभिमर्शनम् ।

आदेशकालसम्भाषं सहैकस्थानमेव च ॥ २८७ ॥

स्त्रीनिषेधे शतं दद्याद्विशतन्तु दमं पुमान् ।

प्रतिषेधे ह्योद्दण्डो यथा संग्रहणे तथा ॥ २८८ ॥

स्वजातावृत्तमो दण्ड आशुलोम्ये तु मध्यमः ।

प्रातिलोम्ये बधः पुंसः स्त्रीणां नासादिकर्त्तनम् ॥ २८९ ॥

अलङ्घ्यतां हरन् कन्यामुत्तमस्त्वन्यग्राधमम् ।

दण्डं दद्यात् सवर्णास्तु प्रातिलोम्ये बधः स्मृतः ॥ २९० ॥

सकामास्त्रनुलोमास्तु न दोषस्त्वन्यथा दमः ।

दूषणे तु कर्च्छेद् उत्तमायां बधस्तथा ॥ २९१ ॥

शतं स्त्रीदूषणे दद्याद् द्वे तु मिथ्याभिशंसने ।

पशून् गच्छन् शतं दाप्यो ह्रीनां स्त्रीं गाञ्च मध्यमम् ॥ २९२ ॥

अवरुद्धास्तु दासीषु मुजिष्यास्तु तथैव च ।

गम्यास्त्रपि पुमान् दाप्यः पञ्चाशत् पणिकं दमम् ॥ २९३ ॥

प्रसह्य दास्यभिगमे दण्डो दशपणः स्मृतः ।

बहूनां यद्यकामासौ चतुर्विंशतिकः पृथक् ॥ २८४ ॥
 गृहीतवेतना वेश्या नेच्छन्ती द्विगुणं वहेत् ।
 अगृहीते समं दाप्यः पुमानप्येवमेव च ॥ २८५ ॥
 अयोनी गच्छतो योषां पुरुषं वापि मोहतः ।
 चतुर्विंशतिको दण्डस्तथा प्रव्रजितागमे ॥ २८६ ॥
 अन्त्याभिगमने त्वङ्ग्य कुबन्धेन प्रवासयेत् ।
 शूद्रस्तथान्य एव सग्रादन्त्यसग्राय्यागमे बधः ॥ २८७ ॥
 इति स्त्रीसंग्रहप्रकरणम् ॥

ऊनं वाप्यधिकं वापि लिखेद् यो राजशासनम् ।
 पारदारिकचौरं वा मुञ्चती दण्ड उत्तमः ॥ २८८ ॥
 अभक्ष्येण द्विजं दूष्यन् दण्ड्य उत्तमसाहसम् ।
 क्षत्रियं मध्यमं वैश्यं प्रथमं शूद्रमर्द्धकम् ॥ २८९ ॥
 कूटस्वर्णव्रवहारी विमांसस्य च विक्रयी ।
 त्र्यङ्गहीनस्तु कर्त्तव्यो दाप्यश्चोत्तमसाहसम् ॥ ३०० ॥
 चतुष्पादकतो दोषो नापैहीति प्रजल्पतः ।
 काष्ठलोष्टेषु पाषाणवाहुयुग्यकृतस्तथा ॥ ३०१ ॥
 च्छिन्ननसेन यानेन तथा भग्नयुगादिना ।
 पश्चाच्चैवापसरता हिंसने स्वाम्यदोषभाक् ॥ ३०२ ॥
 शक्नो ह्यमोक्षयन् स्वामी दंष्ट्रिणां शृङ्गिणां तथा ।
 प्रथमं साहसं दद्याद्विक्रुष्टे द्विगुणं ततः ॥ ३०३ ॥
 जारं चौरित्यभिवदन् दाप्यः पञ्चशतं दमम् ।
 उपजीव्यधनं मुञ्चस्तदेवाष्टगुणीकृतम् ॥ ३०४ ॥
 राज्ञोऽनिष्टप्रवक्तारं तस्यैवाक्रोशककारिणम् ।

तन्मन्त्रस्य च भेत्तारं जिह्वां छित्त्वा प्रवासयेत् ॥ ३०५ ॥
 मृताङ्गलग्नविक्रेतुर्गुरोस्ताडयितुस्तथा ।
 राजयानासनारोढुर्दण्ड उत्तमसाहसः ॥ ३०६ ॥
 द्विनेत्रभेदिनो राजद्विष्टादेशकस्तथा ।
 विप्रत्वेन च शूद्रस्य जीवतोऽष्टयतो दमः ॥ ३०७ ॥
 दुर्दृष्टांस्तु पुनर्दृष्ट्वा व्यवहारान्नृपेण तु ।
 सभ्याः सजयिनो दण्ड्या विवादाद्विगुणं दमम् ॥ ३०८ ॥
 यो मन्येताजितोऽस्त्रीति न्यायेनापि पराजितः ।
 तमायान्तं पुनर्जित्वा दापयेद्विगुणं दमम् ॥ ३०९ ॥
 राज्ञाऽन्यायेन यो दण्डो गृहीतो वरुणाय तम् ।
 निवेद्य दद्याद्विप्रेभ्यः स्वयं त्रिंशद्विगुणीकृतम् ॥ ३१० ॥
 ॥ इति श्रीयाज्ञवल्क्योपनिषद् धर्मशास्त्रे द्वितीयोऽध्यायः ॥

जनद्विवर्षं निखनेन कुर्यादुदकं ततः ।
 आश्मशानादनुव्रज्य इतरो ज्ञातिभिर्हृतः ॥ १ ॥
 यमसूक्तं यमीं गाथां जपद्विलौकिकाग्निना ।
 स दग्धवत् उपेतश्चेदाहिताग्न्याहृतार्थवत् ॥ २ ॥
 सप्तमाहशमाहापि ज्ञातयोऽभ्युपयन्त्यपः ।
 अपनः शिशुचदधमनेन पितृदिङ्मुखाः ॥ ३ ॥
 एवं मातामहाचार्यप्रेतानामुदकक्रिया ।
 कामोदकं सखिप्रतासस्वीतश्चशरत्विजाम् ॥ ४ ॥
 सकृत्प्रसिञ्चन्त्युदकं नामगोत्रेण वाग्यताः ।
 न ब्रह्मचारिणः कुर्यादुदकं पतितास्तथा ॥ ५ ॥
 पाषण्ड्यनाश्रिता स्तेना भर्तृघ्नः कामगादिकाः ।

सुराप्य आत्मत्यागिन्यो नाशौचोदकभाजनाः ॥ ६ ॥

कृतोदकान् समुत्तीर्णान् मुदुशाङ्गलसंस्थितान् ।

स्नातानपवदेयुस्तानितिहासैः पुरातनैः ॥ ७ ॥

मानुष्ये कदलीलम्बनिः सारे सारमार्गणम् ।

यः करोति स संमृदो जलबुद्बुदसन्निभे ॥ ८ ॥

पञ्चधा सम्भृतः कायो यदि पञ्चत्वमागतः ।

कर्म्मभिः स्वशरीरोत्प्लेख्य का परिवेदना ॥ ९ ॥

गन्तो वसुमती नाशमुदधिर्देवतानि च ।

फेनप्रख्यः कथं नाशं मर्त्यलोको न यास्यति ॥ १० ॥

श्लेष्माशु बान्धवैर्मुक्तं प्रेतो भुङ्क्ते यतोऽवशः ।

अतो न रोदितव्यन्तु क्रियाः कार्य्याः स्वशक्तितः ॥ ११ ॥

इति संश्रुत्य गच्छेयुर्गृहं बालपुरःसराः ।

विदग्ध निम्बपत्राणि नियताहारि वेश्मनः ॥ १२ ॥

आचम्यान्वादिसलिलं गोमयं गौरसर्षपान् ।

प्रविशेयुः समालभ्य दत्त्वाश्मनि पदं शनैः ॥ १३ ॥

प्रवेशनादिकं कर्म्म प्रेतसंस्पर्शनामपि ।

इच्छतां तत्क्षणाच्छूतिं परेषां स्नानसंयमात् ॥ १४ ॥

आचार्यपितृपाध्यायान्निहन्त्यापि व्रती व्रती ।

सकटान्नं नचाश्रीयान्नच तैः सह संवसेत् ॥ १५ ॥

क्रीतलब्धाशना भूमौ स्वपेयुस्ते पृथक् पृथक् ।

पिण्डयन्नावृता देयं प्रेतायान्नं दिनलयम् ॥ १६ ॥

जलमेकाहमाकाशे स्थाप्यं क्षीरञ्च मृत्समे ।

वैतानीपासनाः कार्य्याः क्रियाश्च श्रुतिदर्शनात् ॥ १७ ॥

क्षिराच्च दशरात्रं वा श्रावमाशौचमुच्यते ।

जनदिवधेमुभयोः सूतकं मातुरेव हि ॥ १८ ॥
 पितोस्तु सूतकं मातुजदसृग्दर्शनाद् ध्रुवम् ।
 तदहर्न प्रदूषेत पूर्वेषां जन्मकारणात् ॥ १९ ॥
 अन्तरा जन्ममरणे शेषाह्वाभिर्विशुद्धयति ।
 गर्भस्त्रावे मासतुल्यानिशाः शुद्धेस्तु कारणम् ॥ २० ॥
 हतानां नृपगोविप्रेरन्वक्ष्यन्मघातिनाम् ।
 प्रोषिते कालशेषः स्यात् पूर्णे दत्तोदकं शुचिः ॥ २१ ॥
 क्षक्ष्य द्वादशाहानि विशः पञ्चदशैव तु ।
 त्रिंशद्दिनानि शूद्रस्य तदर्धं न्यायवर्तिनः ॥ २२ ॥
 आदन्तजन्मनः सद्य आचूडाक्षैशिकी स्मृता ।
 तिरातमात्रता देशाद्दशरात्रमतः परम् ॥ २३ ॥
 अहस्वदत्तकन्यासु बालेषु च विशेषनम् ।
 गुर्वन्तेवास्यनूचानमातुलश्रीचियेषु च ॥ २४ ॥
 अनौरसेषु पुत्रेषु भार्यास्वन्यगतासु च ।
 निवासराजनि प्रेते तदहः शुद्धिकारणम् ॥ २५ ॥
 ब्राह्मणेनानुगन्तव्यो न शूद्रो न दिजः क्षत्रित् ।
 अनुगम्यान्मसि स्नात्वा सृष्ट्वाग्निं घृतमुक् शुचिः ॥ २६ ॥
 महीपतीनां नाशौचं हतानां विदुःप्रता तथा ।
 गोब्राह्मणार्थे संग्रामे यस्य चेच्छति भूमिपः ॥ २७ ॥
 ऋत्विजां दीक्षितानाञ्च यज्ञियं कर्म कुर्वताम् ।
 सत्रिव्रतिव्रह्मचारिदाहव्रह्मविदां तथा ॥ २८ ॥
 दाने विवाहे यज्ञे च संग्रामे देशविप्लवे ।
 आपद्यि च कष्टायां सद्यः शौचं विधीयते ॥ २९ ॥
 उदक्वाशौचिभिः स्नायात् संस्पृष्टस्ते रूपस्पृशेत् ।

अवशिङ्गादि जपेर्ष्वेव सावित्रीं मनसा सक्तम् ॥२०॥
 कालीऽम्बिः कर्मै मृदायुमनोज्ञानं तपो जलम् ।
 पञ्चात्तापो निराहारः सर्वेऽमी शुद्धिहेतवः ॥ २१ ॥
 अकार्यकारिणां दानं वेगो नद्यास्तु यद्विज्ञात् ।
 शोधस्य मृच्च तोयञ्च संन्यासो वै द्विजन्मनाम् ॥२२॥
 तपोवेदविदां क्षान्तिर्विदूषां वर्णणी जलम् ।
 जपः प्रक्षन्नपापानां मनसः सत्यमुच्यते ॥ २३ ॥
 भूतात्मनस्तपो विद्ये बुद्धेर्ज्ञानं विशोधनम् ।
 क्षेत्रज्ञस्येश्वरज्ञानाद्विभुद्धिः परमा भूता ॥ २४ ॥
 इत्यथैवप्रकरणम् ॥

क्षान्तिं कर्मणा जीवेद्विद्यां वाप्यापदि द्विजः ।
 निस्तीर्थं तामथात्मानं पावयित्वा न्यसेत् पथि ॥२५॥
 क्लृप्तोपलब्धौमसोममनुयापूपवीरधः ।
 तिलीदंनरसञ्चारान् दधि क्षीरं घृतं जलम् ॥ २६ ॥
 अस्त्राक्षवमधूर्च्छिष्टमध्वलाद्याश्च वर्ज्यवः ।
 मृच्चर्मपुष्पकुतपक्षेशतत्रुविषञ्चितीः ॥ २७ ॥
 कौशेयनीललवणमांसैकशफसीसकान् ।
 शाकाद्व्रीषधिपिण्याकपशुगन्धांस्तथैव च ॥ २८ ॥
 वैश्यवृत्त्यापि जीवन्नो विक्रीणीत कदाचन ।
 धनैर्वाथं विक्रयं नेयास्तिलाध्याग्येन तक्षमाः ॥ २९ ॥
 स्नात्वा लवणमांसानि पतनीयानि विक्रये ।
 पयोदधि च मद्यञ्च हीनवर्णकराणि च ॥ ३० ॥
 आपन्नतः सम्प्रगृह्यन् भुञ्जानो वा यतस्ततः ।

न लिप्येतैनसा विप्रोज्ज्वलनार्कसमी हि सः ॥ ४१ ॥

क्षपिः शिल्पं धृतिर्विद्या कुक्षीदं शकटं गिरिः ।

सेवाऽनूपं मृपो भैक्षमापत्तो जीवनानि तु ॥ ४२ ॥

वुभुक्षितस्तग्रहं स्थित्वा धान्यमब्राह्मणादरेत् ।

प्रतिगृह्य तदाख्येयमभियुक्तेन धर्मतः ॥ ४३ ॥

तस्य वृत्तं कुलं शीलं श्रुतमध्ययनं तपः ।

ज्जाल्वा राज्ञा कुटुम्बश्च धर्म्यां वृत्तिं प्रकल्पयेत् ॥ ४४ ॥

इत्यापद्धर्मप्रकरणम् ॥

श्रुतविन्यस्तपद्वीकक्षया वानुगतो वनम् ।

वानप्रस्थो ब्रह्मचारी साग्निः सोपासनो व्रजेत् ॥ ४५ ॥

अफालकृष्टे नाग्नींश्च पितृदेवातिथींस्तथा ।

मृत्यांसु तर्पयेत् श्मश्रुजटालोमभृदाम्बवान् ॥ ४६ ॥

अङ्गो मासस्य षष्ठां वा तथा संवत्सरस्य वा ।

अर्थस्य सच्चयं कुर्यात् कृतमाश्वयुजे त्यजेत् ॥ ४७ ॥

दान्तस्त्रिषवणस्त्रायी निवृत्तश्च प्रतिग्रहात् ।

स्वाध्यायवान् दानशीलः सर्वसत्त्वहिते रतः ॥ ४८ ॥

दन्तो लूखलिकः कालपक्काशो वाऽश्मकुट्टकः ।

श्रीतं स्मार्त्तं फलस्त्रेहैः कर्म कुर्यात् क्रियास्तथा ॥ ४९ ॥

चान्द्रायणैर्नयेत्कालं कृच्छ्रैर्वा वर्त्तयेत्सदा ।

पक्षे गते वाप्यग्नीयाभ्यासे वाऽहनि वा गते ॥ ५० ॥

स्वप्यादभूमौ शुचीरालौ दिवा संप्रपदैर्नयेत् ।

स्थानासनविहारैर्वा योगाभ्यासेन वा तथा ॥ ५१ ॥

योमे पञ्चाग्निमध्यसो वर्षासु स्थण्डिलेशयः ।

आद्रवासास्तु हेमन्ते अक्ष्णी वापि तपश्चरेत् ॥ ५२ ॥
 यः कण्टकैर्वितुदति चन्दनैर्यश्च लिम्पति ।
 अक्षुहोऽपरितुष्टश्च समस्तश्च च तस्य च ॥ ५३ ॥
 अग्नीन् वापप्राक्मसात् कृत्वा वृक्षावासी मितशयनः ।
 वानप्रस्थगृहेष्वेव यात्रार्थं भिक्षमाचरेत् ॥ ५४ ॥
 ग्रामादाहृत्य वा पासानष्टौ भुञ्जीत वाग्यतः ।
 वायुभक्षः प्रागुदीचीं गच्छेदावर्षसंचयात् ॥ ५५ ॥
 इति वानप्रस्थप्रकरणम् ॥

वनादगृह्णात्वा कृत्वेष्टिं सार्ववेदसदक्षिणाम् ।
 प्राजापत्यां तदन्ते तामग्नीमारोप्य चात्मनि ॥ ५६ ॥
 अधीतवेदो जपेन्नत् पुत्रवानन्नदोऽग्निमान् ।
 शतधा च यज्ञकर्मोच्चै मनः कुर्यात्तु नान्यथा ॥ ५६ ॥
 सर्वभूतहितः शान्तस्त्रिदण्डौ सकामश्छलुः ।
 एकारामः परिव्रज्य भिक्षार्थी ग्राममाश्रयेत् ॥ ५७ ॥
 अग्रमत्तश्चरेन्नैक्षं सायाह्ने नाभिलक्षितः ।
 रक्षिते भिक्षुकैर्पामे यात्रामात्ममलोलुपः ॥ ५८ ॥
 यति पात्राणि गृहे शुद्धार्वालावुभयानि च ।
 सलिलैः शुद्धिरेतेषां गोवालैश्चावघर्षणात् ॥ ६० ॥
 सन्निरुद्धेन्द्रियग्रामं रागद्वेषौ विहाय च ।
 भयं हृत्वा च भूतानाममृती भवति द्विजः ॥ ६१ ॥
 कर्त्तव्याश्रयशुद्धिस्तु भिक्षुकेषु विशेषतः ।
 ज्ञानोत्पत्तिनिमित्तत्वात् स्वातन्त्र्याकरणाच्च ॥ ६२ ॥
 अवेक्ष्याग्मर्भवासाश्च कर्मजा गतयस्तथा ।

आधयो व्याधयः क्लेशा जरारूपविपर्ययाः ॥ ६२ ॥
 भवी जातिसहस्रेषु प्रिया प्रियविपर्ययः ।
 ध्यानयोगेन सम्पश्येत् सूक्ष्म आत्मात्मनि स्थितः ॥ ६३ ॥
 नाश्रमः कारणं धर्मं क्रियमाणो भवेद्वि सः ।
 अतो यदात्मनोऽपथ्यं परस्य न तदाचरेत् ॥ ६५ ॥
 सत्यमस्तेयमक्रोधोक्तीः शौचं धीर्धृतिर्दमः ।
 संयतेन्द्रियता विद्या धर्मः सर्व उदाहृतः ॥ ६६ ॥
 इति यतिप्रकरणम् ॥

निःसरन्ति यथा लोहपिण्डात्तस्मात् स्फुलिङ्गकाः ।
 सकाशादात्मनस्तद्वदात्मानः प्रभवन्ति हि ॥ ६७ ॥
 तवात्मा हि स्वयं किञ्चित् कर्म किञ्चित् स्वभावतः ।
 करोति किञ्चिदभ्यासादधर्माधर्मोभयात्मकम् ॥ ६८ ॥
 निमित्तमक्षरः कर्त्ता बोद्धा ब्रह्म गुणी वशी ।
 अजः शरीरग्रहणात् स जात इति कीर्त्यते ॥ ६९ ॥
 सर्गादौ स यथाकाशं वायुं ज्योतिर्जलं महीम् ।
 सृजत्येकोत्तरगुणांस्तथादत्ते भवन्नपि ॥ ७० ॥
 आहुत्यापप्रायते सूर्यरुक्मादृष्टिरथौषधिः ।
 तदन्नं रसरूपेण शुक्रत्वमुपगच्छति ॥ ७१ ॥
 स्त्रीपुंसयोस्तु संयोगे विशुद्धे शुक्रशोणिते ।
 पञ्चधातु स्वयं षष्ठ आदत्ते युगपत् प्रभुः ॥ ७२ ॥
 इन्द्रियाणि मनः प्राणो ज्ञानमायुः सुखं धृतिः ।
 धारणा प्रेरणं दुःखमिच्छाहंकार एव च ॥ ७३ ॥
 प्रयत्न आकृतिर्वर्णः स्वरश्च सौ भवाभवौ ।

तस्यैतदात्मजं सर्वमनादेरादिमिच्छतः ॥ ७४ ॥
 प्रथमे मासि संक्लेदभूतो धातुविमूर्च्छितः ।
 मास्यवुदं द्वितीये तु तृतीयेऽङ्गेन्द्रियैर्युतः ॥ ७५ ॥
 आकाशाक्षाघवं सौक्ष्म्यं शब्दं श्रोत्रं बलादिकम् ।
 वायोस्तु स्पर्शनं चेष्टां ब्रूहन् रौक्ष्यमेव च ॥ ७६ ॥
 पित्तात्तु दर्शनं पक्तिमौष्ण्यं रूपं प्रकाशिताम् ।
 रसात्तु रसनं शैत्यं स्नेहं क्लेदं समार्द्धवम् ॥ ७७ ॥
 भुमेर्गन्धं तथा घ्राणं गौरवं मूर्त्तिमेव च ।
 आत्मा गृह्णात्यजः सर्वं तृतीये स्पन्दते ततः ॥ ७८ ॥
 दोहदस्याप्रदानेन गर्भी दोषमवाप्नुयात् ।
 वैरूप्यं मरणं वापि तस्मात् कार्यं प्रियं स्त्रियाः ॥ ७९ ॥
 स्थैर्यं चतुर्थे त्वङ्गानां पञ्चमे शोणितोद्भवः ।
 षष्ठे बलस्य वर्णस्य नखरोम्नाश्च सम्भवः ॥ ८० ॥
 मनश्चैतन्ययुक्तोऽसौ नाडीस्त्रायुशिरायुतः ।
 सप्तमे चाष्टमे चैव त्वङ्मांससृतिमानपि ॥ ८१ ॥
 पुनर्द्वात्रीं पुनर्गर्भमोजस्तस्य प्रधावति ।
 अष्टमे मास्यतो गर्भी जातः प्राणैर्वियुज्यते ॥ ८२ ॥
 नवमे दशमे वापि प्रबलैः सूतिमारुतैः ।
 निःसार्यते वाण इव यन्त्रच्छिद्रेण सज्वरः ॥ ८३ ॥
 तस्य वोढा शरीराणि षट्त्वचो धारयन्ति च ।
 षडङ्गानि तथास्त्राश्च सह षष्ठ्या शतत्रयम् ॥ ८४ ॥
 स्थालैः सह चतुःषष्टिर्दन्तावै विंशतिर्नखाः ।
 पाणिपादशलाकाश्च तासां स्थानचतुष्टयम् ॥ ८५ ॥
 षष्ठ्यङ्गुलीनां द्वे पाष्ण्योर्गुल्फेषु च चतुष्टयम् ।

चत्वार्यरत्रिकास्थीनि जङ्घास्तीक्ष्णावदेव तु ॥ ८६ ॥
 द्वे द्वे जानुकपोशीरुफलकांससमुद्भवे ।
 अक्षतालूषके श्रीषीफलके च विनिर्दिशेत् ॥ ८७ ॥
 भगालेर्कं तथा पृष्ठे चत्वारिंशच्च पञ्च च ।
 ग्रीवा पञ्चदशास्त्रिः स्याज्जङ्घाकैकं तथा हनुः ॥ ८८ ॥
 तन्मूले द्वे ललाटाक्षिगण्डे नासा घनास्तिका ।
 पार्श्वकास्थालकैः सार्धंमर्बुदैश्च हिससतिः ॥ ८९ ॥
 द्वौ शङ्खकौ कपालानि चत्वारि शिरसस्तथा ।
 उरः सप्तदशास्थीनि पुरुषस्यास्त्रिसंग्रहः ॥ ९० ॥
 गन्धरूपरसस्पर्शशब्दाश्च विषयाः स्मृताः ।
 नासिका लोचने जिह्वा त्वक् श्रीत्रं चेन्द्रियाणि च ॥ ९१ ॥
 हस्ती पायुरपस्यश्च वाक्पादौ चेति पञ्च वै ।
 कर्मेन्द्रियाणि जानीयात्तनयैर्बोभयात्मकम् ॥ ९२ ॥
 नाभिरोजोगुदं शुक्रं शीघ्रितं शङ्खकौ तथा ।
 मूर्ध्वासकच्छहृदयं प्राणस्त्रायतनानि तु ॥ ९३ ॥
 वपावसावहननं नाभिः क्लीमयकृतं शिखा ।
 क्षुद्रान्ध्रं वक्त्रकौ वस्तिः पुरीषाधानमेव च ॥ ९४ ॥
 आम्राशयोऽथ हृदयं स्थूलान्तं गुदमेव च ।
 उदरश्च गुदौ कौष्ठग्री विस्तारोऽयमुदाहृतः ॥ ९५ ॥
 कनौनिके चाक्षिकूटे शष्कुलौ कर्णपत्रकौ ।
 कर्णौ शङ्खौ भ्रुवौ दन्तवेष्टाबोष्ठौ ककुब्दरे ॥ ९६ ॥
 वङ्गस्थौ हृषणौ हृक्कौ श्लेष्मसङ्घातजौ स्तनौ ।
 उपजिह्वा स्फिचौ बाह्व जङ्घोरुषु च पिण्डिका ॥ ९७ ॥
 तालूदरं वस्ति शीर्षं चिवुके मलशुण्डिके ।

अवटश्चैवमेतानि स्थानान्यत्र शरीरके ॥ ८८ ॥
 अक्षिकर्णचतुष्कश्च पञ्चस्तद्वदयानि च ।
 नवच्छिद्राणि तान्येव प्राणस्यायतनानि तु ॥ ८९ ॥
 शिराः शतानि सप्तैव नवस्त्रायुशतानि च ।
 धमनीनां शते द्वे च पेशी पञ्चशतानि च १०० ॥
 एकोनत्रिंशल्लक्षाणि तथा नवशतानि च ।
 षट्पञ्चाशच्च जानीत शिरा धमनिसंज्ञिताः ॥ १०१ ॥
 त्रयोलक्षास्तु विज्ञेयाः श्मश्रुकेशाः शरीरिणाम् ।
 समोत्तरं मर्मशतं द्वे च सन्धिषते तथा ॥ १०२ ॥
 रोम्णां कोट्यश्च पञ्चाशच्चतस्रः कोट्य एव च ।
 सप्तषष्टिस्तथा लक्षाः सार्द्धाः स्वेदायनैः सह ॥ १०३ ॥
 वायवौर्ध्वविगण्यन्ते विभक्ताः परमाणवः ।
 यद्यप्ये कोऽनुवेदैषां भावानाञ्चैव संस्थितिम् ॥ १०४ ॥
 रसस्य नव विज्ञेया जलस्याञ्जलयो दश ।
 सप्तैव तु पुरीषस्य रक्तस्याष्टौ प्रकीर्त्तिताः ॥ १०५ ॥
 षट्श्लेष्मा पञ्च पित्तञ्च चत्वारो मूलमेव च ।
 वसात्रयो ह्ये तु मेदोमज्जैकोऽर्हन्तु मस्तके ॥ १०६ ॥
 श्लेष्मोजसस्तावदेव रेतसस्तावदेव तु ।
 इत्येतदस्थिरं वर्षं यस्य मोक्षाय कृत्यसौ ॥ १०७ ॥
 हासमतिसहस्राणि हृदयादभिनिःसृता ।
 हिताहितानामनाद्यस्तासां मध्ये शशिप्रभम् ॥ १०८ ॥
 मण्डलं तस्य मध्यस्य आत्मा दीप इवाचलः ।
 स ज्ञेयस्तं विदित्वेह पुनरायतने न तु ॥ १०९ ॥
 ज्ञेयं चारण्यकमहं यदादित्यादवामवाव् ।

मीगशास्त्रश्च मन्त्रोक्तं ज्ञेयं मीनमभीप्सता ॥ ११० ॥
 अनन्यविषयं कृत्वा मनोबुद्धिश्चरतीन्द्रियम् ।
 ध्येय आत्मा स्थितो योऽसौ हृदये दीपवत् प्रभुः ॥ १११ ॥
 यथाविधानेन पठन् कामगायत्रविष्णुतम् ।
 सावधानकृदभ्यासात् परं ब्रह्माधिगच्छति ॥ ११२ ॥
 अपरान्तकमुल्लोप्य मद्रकं प्रकरोन्मथा ।
 श्रीवैष्णवं सरोविन्दमुत्तरं गीतकानि च ॥ ११३ ॥
 ऋत्नाद्यापायिकाद्विहितान्न ह्यगीतिष्वपि ।
 ज्ञेयमेतत्तदभ्यासकरणाच्चोच्चसंज्ञितम् ॥ ११४ ॥
 वीथावादनतत्त्वज्ञः श्रुतिज्ञातिविशारदः ।
 तालत्रयप्रयासेन मोक्षमार्गं निश्चिच्छति ॥ ११५ ॥
 गीतज्ञो यदिमीतेन नाप्नोति परमं पदम् ।
 रुद्रस्यानुचरो भूत्वा तेनैव सह मोदते ॥ ११६ ॥
 अनादिरात्मा कथितस्तस्यादिस्तु शरीरकम् ।
 आत्मनश्च जगत् सर्वं जगतश्चात्मसम्भवः ॥ ११७ ॥
 प्रकथ्यमेतद्विमुह्यामः सदेवासुरमानवम् ।
 जगदुद्भूतमात्मा च कथं तस्मिन् वदस्व नः ॥ ११८ ॥
 उमोहज्जालमपास्येह पुरुषो दृश्यते हि यः ।
 सहस्रकरपत्रैः सूर्यवर्चाः सहस्रकः ॥ ११९ ॥
 स आत्मा चैव यज्ञश्च विश्वरूपः प्रजापतिः ।
 विराजः सोऽन्नरूपेण यज्ञत्वमुपगच्छति ॥ १२० ॥
 यो द्रव्यदेवतात्यागसम्भूतो रस उत्तमः ।
 देवान् सन्तर्प्य स रसो यजमानं फलेन च ॥ १२१ ॥
 संयोज्य वायुना सीमं नीयते रश्मिभिरुतः ।

ऋग्यजुःसामविहितं सौरं धामोपनीयते ॥ १२२ ॥

स्वमण्डलादसौ सूर्यः सृजत्यमृतमुत्तमम् ।

यज्जन्म सर्वभूतानामशनानशनात्मनाम् ॥ १२३ ॥

तस्मादन्नात् पुनर्यज्ञः पुनरन्नं पुनः क्रतुः ।

एवमेतदनाद्यन्तं चक्रं सम्परिवर्त्तते ॥ १२४ ॥

अनादिरात्मा सन्भूतिर्विद्यते नान्तरात्मनः ।

समवायी तु पुरुषो मोहेच्छाद्वेषकर्म्मजः ॥ १२५ ॥

सहस्रात्मा मया यो व आदिदेव उदाहृतः ।

मुखबाहुरूपजाः स्युस्तस्य वर्णा यथाक्रमम् ॥ १२६ ॥

पृथिवी पादतस्तस्य शिरसो द्यौरजायत ।

नक्षः प्राणादिग्ः श्रोत्रात् स्पर्शाद्वायुर्मुखाच्छिखी ॥ १२७ ॥

मनसश्चन्द्रमा जातश्चक्षुषश्च दिवाकरः ।

जघनादन्तरीक्षञ्च जगच्च सचराचरम् ॥ १२८ ॥

प्रयद्येवं स कथं ब्रह्मन् पापयोनिषु जायते ।

इत्थरः स कथं भावैरनिष्टैः संप्रयुज्यते ॥ १२९ ॥

करणैरन्वितस्यापि पूर्वज्ञानं कथञ्चन ।

वेत्ति सर्वगतां कस्मात् सर्वगोऽपि न वेदनाम् ॥ १३० ॥

उग्रमध्यपक्षिस्थावरतां मनोवाक्कायकर्म्मजैः ।

दोषैः प्रयाति जीवोऽयं भवं योनिशतेषु च ॥ १३१ ॥

अनन्ताश्च यथाभावाः शरीरेषु शरीरिणाम् ।

रूपाण्यपि तथेवेह सर्वयोनिषु देहिनाम् ॥ १३२ ॥

विपाकः कर्म्मणां प्रेत्य केषाञ्चिदिह जायते ।

इह चामुत्र वैकेषां भावस्तत्र प्रयोजनम् ॥ १३३ ॥

परद्रव्याण्यभिधायं स्रष्टा निष्टानि विन्तयन् ।

वितथाभिनिवेशी च जायन्तेऽन्यासु योनिषु ॥ १२४ ॥

पुबधोऽमृतवादी च पिशुनः पुबधस्तथा ।

अनिबद्ध प्रलापी च मृगपक्षिषु जायते ॥ १२५ ॥

अदत्तादान निरतः परदारोपसेवकः ।

हिंसकश्चाविधानेन स्त्रावरेष्वभिजायते ॥ १२६ ॥

आत्मज्ञः शौचवान् दान्तरूपस्त्री विजितेन्द्रियः ।

धर्मकद्वेदविद्यावित् सात्त्विको देवयोनिषु ॥ १२७ ॥

असत्काररतोऽधीरआरम्भी विषयी च यः ।

स राजगोमनुष्येषु मृतोजन्माधिगच्छति ॥ १२८ ॥

निद्रालुः क्रूरकलुष्यानात्मिकोयाचकस्तथा ।

प्रमादवान् भिन्नवृत्तोभवेत्तिर्यङ्मु तामसः ॥ १२९ ॥

रजसा तमसा चैवं समाविष्टोभ्रमन्निह ।

भावैरनिष्टैः संयुक्तः संसारं प्रतिपद्यते ॥ १३० ॥

मलिनोहि यथादर्शोरूपालोकस्य न क्षमः ।

तथाऽविपक्वकरण आत्मा ज्ञानस्य न क्षमः ॥ १३१ ॥

कटिर्वारौ यथाऽपक्ते मधुरः सन् रसोऽपि न ॥

प्राप्यते ह्यात्मनि तथा नापक्वकरणे ज्ञता ॥ १३२ ॥

सर्व्याश्रयां निजे देहे देही विन्दति वेदनाम् ।

योगी मुक्तश्च सर्वासां यो नचाप्नोति वेदनाम् ॥ १३३ ॥

आकाशमेकं हि यथा घटादिषु पृथग्भवेत् ।

तथात्मकोऽपरिकल्प जलाधारेष्विवांशुमान् ॥ १३४ ॥

ब्रह्मस्थानिलतेजांसि जलं भृशेति धातवः ।

इमे लोका एव चात्मा तस्माच्च सचराचरम् ॥ १३५ ॥

मृद्वृक्षचक्रसंयोगात् कुम्भकारो यथा घटम् ।

करोति दृणमुत्काष्ठैर्गृहं वा गृहकारकः ॥ १४६ ॥
 हेममात्रमुपादय रूपं वा हेमकारकः ।
 निजलालासमायोगात् कोशं वा कोशकारकः ॥ १४७ ॥
 कारणान्येवमादाय तासु तास्त्रिह योनिषु ।
 सृजत्यात्मानमात्मा च सम्भूय करणानि च ॥ १४८ ॥
 महाभूतानि सत्यानि यथात्मापि तथैव हि ।
 कोऽन्यथैकेन नेत्रेण दृष्टमन्येन पश्यति ॥ १४९ ॥
 वाचं वा को विजानाति पुनः संश्रुत्य संश्रुताम् ।
 अतीतार्थस्मृतिः कस्य को वा स्वप्नस्य कारकः ॥ १५० ॥
 जातिरूपवयोवृणिविद्यादिभिरहङ्कृतः ।
 शब्दादिविषयोदयोगं कर्मणा मनसा गिरा ॥ १५१ ॥
 स सन्दिग्धमतिः कर्मफलमस्ति न वेति वा ।
 विप्रुतः सिद्धमात्मानमसिद्धोऽपि हि मन्यते ॥ १५२ ॥
 मम दाराः सुतामात्या अहमेषामिति स्थितिः ।
 हिताहितेषु भावेषु विपरीतमतिः सदा ॥ १५३ ॥
 श्रेयस्ते प्रकृतौ चैव विकारे वाऽविशेषवान् ।
 अनाशकानलापातजलप्रपतनीद्यमी ॥ १५४ ॥
 एवं वृत्तोऽविनीतात्मा वितथाभिनिवेशवान् ।
 कर्मणा द्वेषमोहाभ्यामिच्छया चैव बध्यते ॥ १५५ ॥
 आचार्योपासनं वेदशास्त्रार्थेषु विवेकिता ।
 तत्कर्मणामनुष्ठानं सङ्गः सङ्गिर्गिरः शुभाः ॥ १५६ ॥
 स्त्रालोकास्त्रिविगमः सर्वभूतात्मदर्शनम् ।
 त्वागः परिग्रहाणाञ्च जीर्णकाषायधारणम् ॥ १५७ ॥
 विषयेन्द्रियसंरोधस्तन्द्रालस्यविवर्जनम् ।

शरीरपरिसंख्यानं प्रवृत्तिष्ववदर्शनम् ॥ १५८ ॥
 नीरजस्तमता सत्त्वशुद्धिर्निःस्पृहता शमः ।
 एतैरुपायैः संशुद्धः सत्त्वयुक्तोऽमृतीभवेत् ॥ १५९ ॥
 तत्त्वभूतेरुपस्थानात् सत्त्वयोगात् परिचयात् ।
 कर्मणां सन्निकर्षाच्च सतां योगः प्रवर्त्तते ॥ २६० ॥
 शरीरसंक्षये यस्य मनः सत्त्वस्थमीश्वरे ।
 अविप्रुतमतेः सम्यक् स जातिस्मरतामियात् ॥ १६१ ॥
 यथा हि भरतो वर्णैर्वर्णयत्यात्मनस्तनुम् ।
 नानारूपाणि कुर्वाणस्तथात्मा कर्मदाकनूः ॥ २६२ ॥
 कालकर्ममात्मवीजानां दोषैर्मातृकथैव च ।
 गर्भस्य वैकृतं दृष्टमङ्गहीनादि जन्मतः ॥ १६३ ॥
 अहङ्कारेण मनसा गत्या कर्मफलेन च ।
 शरीरेण च नात्मायं मुक्तपूर्वः कथञ्चन ॥ १६४ ॥
 वर्त्याधारस्त्रेहयोगाद् यथा दीपस्य संस्थितिः ।
 विक्रियापि च दृष्टैवमकाले प्राणसंक्षयः ॥ १६५ ॥
 अनन्ता रश्मयस्तस्य दीपवद् यः स्थितो हृदि ।
 सितासिताः कर्बुनीलाः कपिलाः पातलोहिताः ॥ १६६ ॥
 ऊर्ध्वमेकः स्थितस्तेषां यो भित्त्वा सूर्यमण्डलम् ।
 ब्रह्मालोकमतिक्रम्य तेन याति परां गतिम् ॥ १६७ ॥
 यदस्यान्यद्रश्मिशतमूर्ध्वमेव व्यवस्थितम् ।
 तेन देवशरीराणि सधामानि प्रपद्यते ॥ २६८ ॥
 येऽनेकरूपाश्चाधस्ताद्रश्मयोऽस्य मदुप्रभाः ।
 इह कर्मोपभागाय तैः संसरति सोऽवशः ॥ १६९ ॥
 वेदैः शास्त्रैः सविज्ञानैर्जन्मना मरणेन च ।

आर्त्यां गत्या तथागत्या सत्येन ह्यनृतेन च ॥ १७० ॥

श्रेयसा सुखदुःखाभ्यां कर्मभिश्च शुभाशुभैः ।

निमित्तशकुनज्ञानग्रहसंयोगजैः फलैः ॥ १७१ ॥

तारानक्षत्रसञ्चारैर्जागरैः स्वप्नजैरपि ।

आकाशपवनज्योतिर्जलभूतिमिरक्षथा ॥ १७२ ॥

मन्वन्तरैर्युगप्राप्तया मन्तृषधिफलैरपि ।

वित्तात्मानं विद्यमानं कारणं जगतस्तथा ॥ १७३ ॥

अहङ्कारः स्मृतिर्भ्रंशो द्वेषो बुद्धिः सुखं धृतिः ।

इन्द्रियान्तरसञ्चारइच्छा धारणजीविते ॥ १७४ ॥

स्वर्गः स्वप्नश्च भावानां प्रेरणं मनसो गतिः ।

निमेषश्वेतना यत्न आदानं पाञ्चभौतिकम् ॥ १७५ ॥

यत एतानि दृश्यन्ते लिङ्गानि परमात्मनः ।

तस्मादस्ति परो देहादात्मा सर्वग ईश्वरः ॥ १७६ ॥

बुद्धीन्द्रियाणि सार्थानि मनः कर्मेन्द्रियाणि च ।

अहङ्कारश्च बुद्धिश्च पृथिव्यादीनि चैव हि ॥ १७७ ॥

अव्यक्तमात्मा क्षेत्रज्ञः क्षेत्रस्यास्य निगद्यते ।

ईश्वरः सर्वभूतस्यः सन्नसन् सदसच्च यः ॥ १७८ ॥

बुद्धेरुत्पत्तिरव्यक्तात्ततोऽहङ्कारसम्भवः ।

तन्मात्रादीन्यहङ्कारादेकोत्तरगुणानि च ॥ १७९ ॥

शब्दः स्पर्शश्च रूपश्च रसो गन्धश्च तद्गुणाः ।

यो यस्मान्निःसृतश्चैषां स तस्मिन्नेव लीयते ॥ १८० ॥

यथात्मानं सृजत्यात्मा तथा वः कथितो मया ।

विपाकाक्षिप्रकाराणां कर्मणामोश्वरोऽपि सन् ॥ १८१ ॥

सत्त्वं रजस्तमस्यैव गुणास्तस्यैव कीर्त्तताः ।

रजस्तमोभ्यामाविष्टश्चक्रवद् भ्राम्यते हि सः ॥१८२॥
 अनादिरादिमांश्चैव स एव पुरुषः परः ।
 लिङ्गेन्द्रियमाह्वरूपः सविकार उदाहृतः ॥ १८३ ॥
 पितृयानोऽजवीथ्याश्च यद्गस्त्यस्य चान्तरम् ।
 तेनाग्निहोत्रिणो यान्ति स्वर्गकामा दिवं प्रति ॥१८४॥
 ये च दानपराः सम्यगष्टाभिश्च गुणैर्युताः ।
 तेऽपि तेनैव मार्गेण सत्यव्रतपरायणाः ॥ १८५ ॥
 तनाष्टाशीतिसाहस्रा मुनयो गृहमेधिनः ।
 पुनरावर्त्तिनी वीजभृता धर्मप्रवर्त्तकाः ॥ १८६ ॥
 सप्तर्षिनागवीथ्यन्तर्देवलोकसमाश्रिताः ।
 तावन्त एव मुनयः सर्वारम्भविवर्जिताः ॥ १८७ ॥
 तपसा ब्रह्मचर्येण सङ्गत्यागेन मेधया ।
 तत्रैव तावत्तिष्ठन्ति यावदाहृतसंज्ञवम् ॥ १८८ ॥
 यतो वेदाः पुराणश्च विद्योपनिषदक्षया ।
 श्लोकाः सूत्राणि भाष्याणि यच्च किञ्चन बाह्यमयम् ॥१८९॥
 वेदानुवचनं यज्ञो ब्रह्मचर्यं तपो दमः ।
 अश्वोपवासः स्वातन्त्र्यमात्मनो ज्ञानहेतवः ॥ १९० ॥
 स ह्याश्रमैर्विजिज्ञास्यः समस्तैरेवमेव तु ।
 द्रष्टव्यस्त्वय मन्तव्यः श्रोतव्यश्च विजातिभिः ॥ १९१ ॥
 य एनमैवं विन्दन्ति ये चारण्यकमाश्रिताः ।
 उप्राप्स्यते विज्ञाः सव्यं श्रद्धया परया युताः ॥ १९२ ॥
 ज्ञमाप्ते सम्भवन्त्यर्चिरहः शुक्लं तथोत्तरम् ।
 अयनं देवलोकश्च सवितारं सर्वदुःखतम् ॥ १९३ ॥
 ततस्तान् पुरुषोऽभ्येत्य मानसो ब्रह्मलौकिकान् ।

करोति पुनरावृत्तिस्तेषामिह न विद्यते ॥ १८४ ॥
 यज्ञेन तपसा दानैर्ये हि स्वर्गजितो नराः ।
 धूमं निशां कृष्णपद्मं दक्षिणायनमेव च ॥ १८५ ॥
 पितृलोकं चन्द्रमसं वायुं वृष्टिं जलं महीम् ।
 क्रमात्ते सभ्रवन्तीह पुनरेव व्रजन्ति च ॥ १८६ ॥
 एतद् यो न विजानाति मार्गद्वितयमात्मवान् ।
 दन्दशूकः पतङ्गो वा भवेत् कीटोऽथवा कृमिः ॥ १८७ ॥
 ऊरुस्थोत्तानचरणः सव्ये न्यस्येतरं करम् ।
 उत्तानं किञ्चिदुन्नाम्य मुखं विष्टभ्य चोरसा ॥ १८८ ॥
 निमौलिताक्षः सत्त्वस्थो दन्तैर्दन्तानसंस्पृशन् ।
 तालुस्थाचलजिह्वश्च संवृतास्यः सुनिश्चलः ॥ १८९ ॥
 सन्निरुध्येन्द्रियग्रामं नातीनीचोच्छ्रितासनः ।
 द्विगुणं त्रिगुणं वापि प्राणायाममुपक्रमेत् ॥ २०० ॥
 ततो ध्येयः स्थितो योऽसौ हृदये दीपवत् प्रभुः ।
 धारयेत्तत्र चात्मानं धारणां धारयन् बधः ॥ २०१ ॥
 अन्तर्ज्ञानं स्मृतिः कान्तिर्दृष्टिः श्रोत्रज्ञता तथा ।
 निजं शरीरमुत्सृज्य परकायप्रवेशनम् ॥ २०२ ॥
 अर्थानां कन्दतः सृष्टिर्योगसिद्धेस्तु लक्षणम् ।
 सिद्धे योगे त्यजन्देहममृतत्वाय कल्पते ॥ २०३ ॥
 अथवाप्यभ्यसन् वेदं न्यस्तकामो वने वसन् ।
 अयाचिताशी मितभुक् परां सिद्धिमवाप्नुयात् ॥ २०४ ॥
 न्यायागतधनस्तत्त्वज्ञाननिष्ठोऽतिथिप्रियः ।
 आइकत् सत्यवादी च गृहस्थोऽपि हि मुच्यते ॥ २०५ ॥
 इत्याध्यात्मप्रकरणम् ॥

महापातकजान् घोरान्नरकान् प्राप्य गह्वितान् ।
 कर्मचयात् प्रजायन्ते महापातकिनस्त्रिह ॥ २०६ ॥
 मृगश्वशूकरोद्राणां ब्रह्महा योनिमृच्छति ।
 खरपुक्कशवेणानां सुरापो नात्रसंशयः ॥ २०७ ॥
 क्षमिकौटपतङ्गत्वं स्वर्णहारी समाप्नुयात् ।
 तृणगुल्मलतात्वञ्च क्रमशो गुरुतल्पगः ॥ २०८ ॥
 ब्रह्महा क्षयरोगी स्यात् सुरापः श्यावदनकः ।
 हेमहारी तु कुन्खी दुश्कर्मा गुरुतल्पगः ॥ २०९ ॥
 योषेन संवसत्येषां स तल्लिङ्गोऽभिजायते ।
 अन्नहर्त्तामयावी स्यान्मकोवागपहारकः ॥ २१० ॥
 धान्यमिश्रोऽतिरिक्ताङ्गः पिशुनः पूतिनासिकः ।
 तैलहृत्तैलययी स्यात् पूतिवक्त्रसु सूचकः ॥ २११ ॥
 परस्य योषितं हृत्वा ब्रह्मस्वमपहृत्य च ।
 अरस्ये निर्जने घोरे भवति ब्रह्मराक्षसः ॥ २१२ ॥
 हीनजातौ प्रजायेत पररत्नापहारकः ।
 षट्शकं शिखी हृत्वा गन्धांशुच्छुन्दरिः शुभान् ॥ २१३ ॥
 मूषिको धान्यहारी स्यादुद्यानमुद्रं फलं कपिः ।
 जलं प्लवः पयः काको गृहकारो ह्युपस्कारम् ॥ २१४ ॥
 मधु दंशः फलं गृध्रो गां गोधाम्निं वकस्तथा ।
 श्वित्री वस्त्रं श्वा रसन्तु चीरी लवणहारकः ॥ २१५ ॥
 प्रदर्शनार्थमेतत्तु मयोक्तं स्तेयकर्मणि ।
 द्रव्यप्रकारा हि यथा तथैव प्राणिजातयः ॥ २१६ ॥
 यथाकर्मफलं प्राप्य तिर्यक्तं कालपर्ययात् ।
 जायन्ते लक्षणभ्रष्टा दरिद्राः पुरुषाधमाः ॥ २१७ ॥

ततो निष्कलमधीभूताः कुले महति योगिनः ।
 जायन्ते विद्ययोपेता धनधान्यसमन्विताः ॥ २१८ ॥
 विहितस्यानुष्ठानान्निन्दितस्य च सेवनात् ।
 अनिग्रहाच्चन्द्रियाणां नरः पतनमृच्छति ॥ २१९ ॥
 तस्मात्ते नेह कर्त्तव्यं प्रायश्चित्तं विशुद्धये ।
 एवमस्यान्तरात्मा च लोकश्चैव प्रसीदति ॥ २२० ॥
 प्रायश्चित्तमकुर्व्वाणाः पापेषु निरता नराः ।
 अपश्चात्तापिनः कष्टान्नरकान् यान्ति दारुणान् ॥ २२१ ॥
 तामिस्रं लोहशङ्कुञ्च महानिरयशास्त्रली ।
 रौरवं कुड्मलं पूतिमृत्तिकं कालसूत्रकम् ॥ २२२ ॥
 संघातं लोहितोदञ्च सविषं सम्प्रतापनम् ।
 महानरककाकोलं संजीवनमहापथम् ॥ २२३ ॥
 अबीचिमन्धतामिस्रं कुम्भीपाकं तथैव च ।
 असिपत्रवनञ्चैव तापनञ्चैकविंशकम् ॥ २२४ ॥
 महापातकजैर्घोरैरुपपातकजैस्तथा ।
 अन्वितायान्धचरितप्रायश्चित्ता नराधमाः ॥ २२५ ॥
 प्रायश्चित्तरूपैत्येनीयदज्ञानकृतं भवेत् ।
 कामतो व्यवहार्यस्तु वचनादिह जायते ॥ २२६ ॥
 ब्रह्महा मद्यपः स्तेनीगुरुतल्पग एव च ।
 एते महापातकिनो यस्य तैः सह संवसेत् ॥ २२७ ॥
 गुरुणामध्यभिन्नेषु वेदनिन्दा सुहृद्बधः ।
 ब्रह्महत्यासमं ज्ञेयमधीतस्य च नाशनम् ॥ २२८ ॥
 निषिद्धभक्षणं जैह्वामुत्कर्षश्च वचोऽनृतम् ।
 रजस्वलामुखाखादः सुरापानसमानि तु ॥ २२९ ॥

अश्वरत्नमनुष्यस्त्रीभूधेनुहरणं तथा ।
 निःक्षेपस्य च सर्व्वं हि सुवर्णक्षेयसम्मितम् ॥ २३५ ॥
 सखिभार्याकुमारीषु स्वयोनिस्वन्यजासु च ।
 सगीवासु सुतस्त्रीषु गुरुतत्पसमं स्मृतम् ॥ २३६ ॥
 पितुः स्वसारं मातुश्च मातुलानीं स्नुषामपि ।
 मातुः सपत्नीं भगिनीमाचार्य्यतनयां तथा ॥ २३७ ॥
 आचार्य्यपत्नीं स्वसुतां गच्छंस्तु गुरुतत्पगः ।
 छित्त्वा लिङ्गं बधक्तस्य सकामायाः स्त्रिया अपि २३८ ॥
 गोबधो ब्राह्म्यता स्तेयमृणानाञ्चानपक्रिया ।
 अनाहिताग्निताऽपण्यविक्रयः परिवेदनम् ॥ २३९ ॥
 भूतादध्ययनादानं भृतकाध्यापनं तथा ।
 पारदार्य्यं पारिविष्यं बार्हय्यं लक्षणक्रिया ॥ २४० ॥
 स्त्रीशूद्रविट्क्षत्रबधो निन्दितार्थोपजीवनम् ।
 नास्तिक्यं व्रतलोपश्च सुतानाञ्चैव विक्रयः ॥ २४१ ॥
 धान्यकुपप्रपशुस्तेयमयाजग्रानाञ्च याजनम् ।
 पितृमातृगुरुत्यागरुद्रागारामविक्रयः ॥ २४२ ॥
 कन्यासंदूषणञ्चैव परिवेदकयाजनम् ।
 कन्याप्रदानं तस्यैव कौटिल्यं व्रतलोपनम् ॥ २४३ ॥
 आत्मार्थं च क्रियारम्भो मद्यपस्त्रीनिषेवणम् ।
 स्वाध्यायाग्निमुतत्यागो बान्धवत्याग एव च ॥ २४४ ॥
 द्रव्यनार्थं द्रुमच्छेदः स्त्रीहिंसौषधजीवनम् ।
 हिंसायन्त्रविधानञ्च व्यसनान्यात्मविक्रयः ॥ २४५ ॥
 असच्छास्त्राधिगमनमाकरेष्वधिकारिता ।
 भार्याया विक्रयश्च प्रामेकैकमुपपातकम् ॥ २४६ ॥

शिरःकपालौ ध्वजवान् भिक्षाशी कर्म वेदयन् ।
 ब्रह्महा द्वादशाब्दानि मितभुक् शुद्धिमाप्नुयात् ॥ २४२ ॥
 ब्राह्मणस्य परिवारणान्नं द्वादशकस्य वा ।
 तथाश्चमेधावभृन्नानादा शुद्धिमाप्नुयात् ॥ २४३ ॥
 दीर्घतीव्रामयप्रसूतं ब्राह्मणं गामथापि वा ।
 दृष्ट्वा पथि निरातङ्गं कृत्वा वा ब्रह्महा शुचिः ॥ २४४ ॥
 आनीय विप्रसर्वस्वं हृतं घातित एव वा ।
 तन्निमित्तं क्षतः शस्त्रैर्जीवन्नपि विशुद्धयति ॥ २४५ ॥
 लोमभ्यः स्वाहेत्येवं हि लोमप्रभृति वै तनुम् ।
 मज्जानां जुहुयाद्वापि मन्त्रैरेभिर्यथाक्रमम् ॥ २४६ ॥
 संग्रामे वा हतो लक्ष्यभूतः शुद्धिमवाप्नुयात् ।
 मृतकस्यः प्रहारार्त्तो जीवन्नपि विशुद्धयति ॥ २४७ ॥
 अरस्त्रे नियतो जघ्ना त्रिवै वेदस्य संहिताम् ।
 मुच्यते वा मिताशीत्वा प्रतिश्रोतः सरस्वतौम् ॥ २४८ ॥
 प्रात्रे धनं वा पर्याप्तं दत्त्वा शुद्धिमवाप्नुयात् ।
 आदातुश्च विगृह्यार्थमिष्टिर्वैश्वानरी क्षृता ॥ २४९ ॥
 यागस्यचलविड्घाती चरेद्ब्रह्महृणो व्रतम् ।
 यर्भहा च यथावर्णं तथाविधीनिसूदकः ॥ २५० ॥
 चरेद्ब्रतमहृत्वापि घातार्थञ्चेत् समागतः ।
 विगुणं सवनस्थे तु ब्राह्मणे व्रतमादिशेत् ॥ २५१ ॥
 सुराम्बुष्टतगोमूत्रपयसामग्निसन्निभम् ।
 सुरापीऽन्यतमं पीत्वा मरणाच्छुद्धिमृच्छति ॥ २५२ ॥
 बालवासा जटी वापि ब्रह्महृत्याग्रतश्चरेत् ।
 पिण्याकं वा कृष्णं वापि भक्षयेन्निसमानिभिः ॥ २५३ ॥

अज्ञानात् सुरां पीत्वा रेतो विष्णुमूलमिव वा ।
 पुनःसंस्कारमर्हन्ति त्रयो वर्णा द्विजातयः ॥ २५४ ॥
 पतिलोकं न सा याति ब्राह्मणी या सुरां पिवेत् ।
 इहैव तु शुनी गृध्री शूकरी चाभिजायते ॥ २५५ ॥
 ब्राह्मणःस्वर्णहारी तु राज्ञे मूषलमर्पयेत् ।
 स्वकर्म्म स्थापयन् न हतो मुक्तोऽपि वा शुचिः ॥ २५६ ॥
 अनिवेद्य नृपे शुद्धेऽत् सुरापन्नतमाचरन् ।
 आत्मतुल्यं सुवर्णं वा दद्याद्वा विप्रतुष्टिकत् ॥ २५७ ॥
 तप्तेऽयःशयने सार्धमायस्या योषिता स्वपेत् ।
 गृहीत्वोत्कृत्य वृषणी नैर्ऋत्याम्बोत्सृजेत्तनुम् ॥ २५८ ॥
 प्राजापत्यं चरेत् कच्छं समा वा गुरुतल्पगः ।
 चान्द्रायणं वा क्षीन्मासानभ्यस्यन् वेदसंहिताम् ॥ २५९ ॥
 एभिस्तु संवसेद् द्यौ वै वत्सरं सोऽपि तत्समः ।
 कन्यां समुद्दहेद्देवां सोपवासामकिञ्चनाम् ॥ २६० ॥
 चान्द्रायणं चरेत् सर्वाङ्गवक्त्राभिहन्त्य तु ।
 शूद्रोऽधिकारहीनोऽपि कालेनानेन शुध्यति ॥ २६१ ॥
 मिथ्याभिग्रसिनी दीषी द्विगुणोऽनृतवादिनः ।
 मिथ्याभिग्रस्तपापञ्च समादत्ते नृषावदन् ॥ २६२ ॥
 पञ्चगव्यं पिवेद् गोघ्नो मासमासीत संयतः ।
 गोष्ठिशयो गोऽनुगामी गोप्रदानेन शुद्ध्यति ॥ २६३ ॥
 कच्छं चैवातिकच्छञ्च चरेद्वापि समाहितः ।
 दद्यात्क्षिरात् बोधेय वृषभैकादशास्तु गाः ॥ २६४ ॥
 उपपातकशुद्धिः स्यादेवञ्चान्द्रायणेन वा ।
 पयसा वापि मासेन पराक्रैणाथवा पुनः ॥ २६५ ॥

ऋषभैकसहस्रा गा दद्यात् क्षत्रवधे पुमान् ।
 ब्रह्महत्याव्रतं वापि वत्सरत्नितयं चरेत् ॥ २६६ ॥
 वैश्वहाव्यं चरेदेतद्दद्याद्वैकशतं गवाम् ।
 षण्मासान् शूद्रहा ह्येतद्दद्याद्वैनूर्दशापि वा ॥ २६७ ॥
 दुर्धर्मा ब्रह्मविट्क्षत्रशूद्रयोषाः प्रमाप्य तु ।
 दृतिं धनुर्वस्तमविं क्रमाद्दद्याद्विशुद्धये ॥ २६८ ॥
 अप्रदुष्टां स्त्रियं हत्वा शूद्रहत्याव्रतश्चरेत् ।
 अस्थिमतां सहस्रञ्च तथानस्थिमतामनः ॥ २६९ ॥
 माज्जरिगोधानकुलमण्डूकखपतन्निषः ।

हत्वा ब्राह्मं पितृवत् क्षीरं कच्छं वा पादिकं चरेत् ॥ २७० ॥
 गजे नीलवृषाः पञ्च शुक्रे वत्सो द्विहायनः ।
 खराजमेघेषु वृषो देयः क्रीञ्चे त्रिहायणः ॥ २७१ ॥
 हंसस्येनकपिक्रव्याज्जलस्थलमिखण्डिनः ।
 भासञ्च हत्वा दद्याद्गामक्रव्यादसु वत्सिकाम् ॥ २७२ ॥
 उरगेष्वायसो दण्डः पण्डके त्रपुसौसकम् ।
 कोले घृतघटो देय उष्ट्रे गुञ्जा हयेऽशुकम् ॥ २७३ ॥
 तित्तिरौ तु तिलद्रोणं गजादीनामशक्रवन् ।
 दानं दातुश्चरेत् कच्छमेकैकस्य विशुद्धये ॥ २७४ ॥
 फलपुष्पाक्षरसजसत्वाघाते घृताशनम् ।
 किञ्चित्सास्थिवधे देयं प्राणायामस्वनस्थिके ॥ २७५ ॥
 वृक्षगुल्मलतावीरुच्छेदने जप्यशुकशतम् ।
 स्यादोषधिवृथाच्छेदे क्षीराशी गोलुगोदिनम् ॥ २७६ ॥
 पुंश्चलीवानरखरैर्दृष्टस्त्रीद्रादिवायसैः ।
 प्राणायामं जले कृत्वा घृतं प्राश्य विशुद्ध्यति ॥ २७७ ॥

यन्मेघरेत इत्याभ्यां स्तन्नं रेतोऽनुमन्त्रयेत् ।
 जनान्तरं स्नुवोर्मध्यं तेनानामिकया स्पृशेत् ॥२७८
 मयि तेज इति ष्वायां स्वां दृष्ट्वाभ्युगतां जपेत् ।
 सावित्रीमशुचौ दृष्टे चापत्ये चानृतेऽपि च ॥ २७९
 अवकीर्णं भवेद् गत्वा ब्रह्मचारी तु योषितम् ।
 गर्हभं पशुमालभ्य नैऋत्यं स विशुद्धप्रति ॥ २८० ॥
 भैक्ष्वाग्निकार्येण त्यक्त्वा तु सप्तरात्रमनातुरः ।
 कामावकीर्ण इत्याभ्यां जुहुयादाहुतिद्वयम् ॥ २८१ ॥
 उपस्थानं ततः कुर्यात् समासिद्धत्वनेन तु ।
 मधुमांसाशने कार्यः कृच्छ्रः शेषव्रतानि च ॥ २८२ ॥
 प्रतिकूलं गुरोः कृत्वा प्रसाद्यैव विशुद्धप्रति ।
 कृच्छ्रव्यं गुरुः कुर्यान्म्रियेत प्रहितो यदि ॥ २८३ ॥
 क्रियमाणोपकारे तु मृते विप्रे न पातकम् ।
 विपाके गोवृषाणाञ्च भेषजाग्निक्रियासु च ॥ २८४ ॥
 महापापोपपापाभ्यां योऽभिशंसेन्मृषापरम् ।
 अब्रह्मचो मासमासीत सजापौ नियतेन्द्रियः ॥२८५ ॥
 अभिशंस्तो मृषा कृच्छ्रं चरेदाग्नेयमेव वा ।
 निर्वपेच्च पुरोडाशं वायव्यं पशुमेव वा ॥ २८६ ॥
 अनियुक्तो भ्रातृजायां गच्छंश्चान्द्रायणञ्चरेत् ।
 निरात्मान्ते घृतं प्राश्य गत्वोदकां विशुद्धप्रति ॥२८७
 लौन् कृच्छ्रानाचरेद् ब्राह्मणाजकोऽभिचरन्नपि ।
 वेदप्रावी यवाश्लब्धं त्यक्त्वा च शरणागतम् ॥ २८८ ॥
 गोष्ठे वसन् ब्रह्मचारी मासमेकं पयोव्रतः ।
 गायत्रीजप्यनिरतो मुच्यतेऽसत्प्रतिग्रहात् ॥ २८९ ॥

प्राच्ययामो जले स्नात्वा खरयाजोऽयानिगः ।

नग्नः स्नात्वा च भुक्त्वा च गत्वा चैव दिवा स्त्रियम् ॥ २८० ॥

गुहं त्वं कृत्यं हुं कृत्यं विप्रं निजित्य वादतः ।

बद्धा वा वाससा क्षिप्रं प्रसाधोपवसेद्दिनम् ॥ २८१ ॥

विप्रदण्ड्येयमे कच्छस्वतिकच्छो निपतमे ।

कच्छातिकच्छोऽसृक्पाते कच्छोऽभ्यन्तरगोचिरे ॥ २८२ ॥

देशं कालं वयः शक्तिं पापं चावेक्ष्य यजतः ।

प्रययित्तं प्रकल्पं स्याद् यच्च चोक्ता न निष्कृतिः ॥ २८३ ॥

दासौकुम्भं वह्निर्ग्रामाचिनयेयुः स्वबान्धवाः ।

पतितस्य वह्निः कुर्युः सर्वकार्येषु चैव तम् ॥ २८४ ॥

चरितव्रत आयाते निनयेरन्नवं घटम् ।

कुगुप्तेरन्न चाप्येवं संवसेयुष्य सर्वशः ॥ २८५ ॥

पतितानामेष एव विधिः स्त्रीणां प्रकीर्तितः ।

वासो गृहान्तिके देयमन्नं वासः सरक्ष्यम् ॥ २८६ ॥

नीचाभिगमनं गर्भपातनं भट्टं हिंसनम् ।

विशेषपतनीयानि स्त्रीणां सेतान्यपि ध्रुवम् ॥ २८७ ॥

शरणागतबालस्त्रीहिंसकान् संवसेवतु ।

चीर्णव्रतानपि सदा कृतज्ञसहितानिमान् ॥ २८८ ॥

घटेऽपवर्जिते ज्ञाति मध्यस्थोऽयवसं गवाम् ।

प्रदद्यात् प्रथमं गोभिः सत्कृतस्य हि सत्क्रिया ॥ २८९ ॥

विश्वप्रातदोषः कुर्वीत पर्षदीऽनुमतं व्रतम् ।

अनभिस्वप्रातदोषस्तु रक्ष्यं व्रतमाचरेत् ॥ २९० ॥

निराजोऽपेक्षितो जन्मा ब्रह्महा त्वघमर्षणम् ।

अन्तर्जले विशुद्धेयत गां दत्त्वा च पयस्त्रिणीम् ॥ २९१ ॥

लोमभ्यः स्वाहेत्यथवा दिवसं मारुताशनः ।
 जले स्थित्वाभिजुहुयाच्चत्वारिंशदष्टतांहुतीः ॥ २०२ ॥
 तिरातोपोषितो भूत्वा कुशाब्जौभिर्घृतं शुचिः ।
 सुरापः स्वर्णहारी तु रुद्रजापो जले स्थितः ॥ २०३ ॥
 सहस्रशौर्षाजापो तु मुच्यते गुरुतल्पगः ।
 गौर्ह्यया कर्म्मणोऽस्यान्ते पृथगेभिः पयस्विनी ॥ २०४ ॥
 प्राणायामशतं कार्यं सर्वपापापनुत्तये ।
 उपपातकजातानामनादिष्टस्य चैव हि ॥ २०५ ॥
 ओङ्काराभिष्टुतं सोमसलिलं पावनं पिवेत् ।
 कृत्वा तु रेतोविष्मूत्रप्राशनञ्च द्विजोत्तमः ॥ २०६ ॥
 निशायां वा दिवा वापि यदज्ञानकृतं भवेत् ।
 त्रैकाव्यसन्ध्याकरणात्तत् सर्वं विप्रणशति ॥ २०७ ॥
 सुक्रियारण्यकजपो गायत्र्याश्च विशेषतः ।
 सर्वपापहरा स्मृते रुद्रैकादशिनी तथा ॥ २०८ ॥
 यत् यत् च संकीर्णमात्मानं मन्यते द्विजः ।
 तत् तत् तिलैर्हीमो गायत्र्या वार्चनन्तथा ॥ २०९ ॥
 वेदाभ्यासरतं चान्तं महायज्ञक्रियारतम् ।
 न स्पृशन्तीह पापानि महापातकजान्यपि ॥ २१० ॥
 वायुभक्षो दिवा तिष्ठन्नात्रिं नौत्वाप्सु सूर्यदृक् ॥
 जघ्ना सहस्रं गायत्र्याः शुचिर्द्व्यङ्गवधादृते ॥ २११ ॥
 ब्रह्मचर्यं दया क्षान्तिर्दानं सत्यमकल्मषता ।
 अहिंसास्तेयमाधुर्यदमाश्चेति यमाः स्मृताः ॥ २१२ ॥
 स्नानमौनोपवासं न्यासाध्यायोपस्थनिग्रहाः ।
 नियमागुरुश्रुषाशोचाक्रोधाप्रमादताः ॥ २१३ ॥

गोमूत्रं गोमयं क्षीरं दधि सर्पिः कुशोदकम् ।
 जम्बा परेऽङ्गुपवसेत् कच्छं सान्तापनं चरन् ॥३१४॥
 पृथक् सान्तापनद्रव्यैः बह्वहः सोपवासकः ।
 सप्ताहेन तु कच्छोऽयं महासान्तापनः स्मृतः ॥ ३१५ ॥
 पर्षोडुस्वरराजीवविष्वपतकुशोदकैः ।
 प्रत्येकं प्रत्यहं पीतैः पर्णकच्छ उदाहृतः ॥ ३१६ ॥
 तप्तक्षीरघृताम्बूनामैकैकं प्रत्यहं पिवेत् ।
 एकरात्रोपवासश्च तप्तकच्छ उदाहृतः ॥ ३१७ ॥
 एकभक्तेन नक्त्रेण तथैवायाचितेन च ।
 उपवासेन चैकेन पादकच्छः प्रकीर्तितः ॥ ३१८ ॥
 यथाकथञ्चित्त्रिमुषः प्राजापत्योऽयमुच्यते ।
 अयमेवातिकच्छः स्वात् पाणिपूरात्तभोजनः ॥३१९॥
 कच्छातिकच्छः पयसा दिवसानेकविंशतिम् ।
 द्वादशाहोपवासेन पराकः परिकीर्तितः ॥ ३२० ॥
 पिष्टाकाचामतक्राम्बुशक्तूनां प्रतिवासरम् ।
 एकरात्रोपवासश्च कच्छः सौम्योऽयमुच्यते ॥ ३२० ॥
 एषां निरात्मभ्यासादेकैकस्य यथाक्रमम् ।
 तुलापुरुष इत्येष त्रैयः पाञ्चदशाहिकः ॥ ३२२ ॥
 तिथिद्वयत्रयं चरेत् पिष्टान् शक्ते शिखण्डसन्मितान् ।
 एकैकं क्रासयेत् कृष्णे पिष्टं चान्द्रायणं चरन् ॥३२३॥
 यथाकथञ्चित् पिष्टानां चत्वारिंशच्छतद्वयम् ।
 मासेनैवोपमुञ्जीत चान्द्रायणमथापरम् ॥ ३२४ ॥
 कुर्यात्त्रिषवणस्रायी कच्छं चान्द्रायणं तथा ।
 पवित्राणि जपेत् पिष्टान् गायत्र्या चाभिमन्त्रयेत् ॥३२५॥

अनादिष्टेषु पापेषु शुद्धिश्चान्द्रायणेन तु ।
 धर्मार्थं यच्च देतश्चन्द्रस्यैति स लोकात्ताम् ॥ ३२६ ॥
 लच्छल्लक्ष्मणकामस्तु महतीं त्रियमाप्नुयात् ।
 यथा गुरुकतुफलं प्राप्नोति च समाहितः ॥ ३२७ ॥
 शुल्वेमानृषयो धर्मान् याज्ञवल्क्येन भाषितान् ।
 इदमृषुर्महात्मानं योगीन्द्रममितीक्षसम् ॥ ३२८ ॥
 य इदं धारयिष्यन्ति धर्मशास्त्रमतम्विताः ।
 इह लोके वशः प्राप्य ते यास्यन्ति त्रिपिष्टपम् ॥ ३२९ ॥
 विद्यार्थी प्राप्नुयाद्विद्यां धनकामो धनमस्तथा ।
 आयुस्कामस्तथै वायुः श्रीकामो महतीं त्रियमा ॥ ३३० ॥
 श्रीकलयमपि ह्यस्माद् यः शक्तिं आवशिष्यति ।
 पितृणां तस्य तृप्तिः स्यादक्षया नात्र संशयः ॥ ३३१ ॥
 ब्राह्मणः पाततां याति क्षमियो विजयी भवेत् ।
 वैश्योऽपि धान्यधनवानस्य शास्त्रस्य धारणात् ॥ ३३२ ॥
 य इदं आवर्केद्विप्रान् द्विजान् पर्वसु पर्वसु ।
 अश्वमेधफलं तस्य तद्भवाननुमन्यताम् ॥ ३३ ॥
 शुद्धैतदयाज्ञवल्क्योऽपि प्रीतात्मा मुनिभाषितम् ।
 एवमस्त्विति ह्रीवाच नमस्तत्त्वं स्वयम्भुवे ॥ ३३४ ॥
 इति याज्ञवल्क्ये धर्मशास्त्रे तृतीयोऽध्यायः ॥
 ॥ समाप्तां चैवं याज्ञवल्क्यसंहिता ॥

अतः परं प्रवक्ष्यामि जातिवृत्तिविधानकम् ।
 अनुलोमविधानञ्च प्रतिलोमविधिं तथा ॥ १ ॥
 सान्तरालकसंयुक्तं सर्वं सच्चिप्य चोच्यते ।
 नृपाद् ब्राह्मणकन्यायां विवाहेषु समन्वयात् ॥ २ ॥
 जातः सूतोऽत्र निर्दिष्टः प्रतिलोमविधिर्दिजः ।
 वेदानर्हस्तथा चैषां धर्माणामनुबोधकः ॥ ३ ॥
 सूतादिप्र प्रकृतायां सूतो वेणुक उच्यते ।
 नृपायामेव तस्यैव जातो यश्चर्मकारकः ॥ ४ ॥
 ब्राह्मण्यां चक्षियाच्चौर्याद्रथकारः प्रजायते ।
 वृत्तञ्च शूद्रवृत्तस्य द्विजत्वं प्रतिषिध्यते ॥ ५ ॥
 यानानां ये च वोढारक्षेष्वाश्च परिचारकाः ।
 शूद्रवृत्त्या तु जीवन्ति न चात्र धर्ममाचरेत् ॥ ६ ॥
 ब्राह्मण्यां वैश्यसंसर्गाज्जातोमागध उच्यते ।
 वन्दित्वं ब्राह्मणानाञ्च चक्षियाणां विशेषतः ॥ ७ ॥
 प्रशंसावृत्तिको जीवेद्द्वैश्यप्रेथकरस्तथा ।
 ब्राह्मण्यां शूद्रसंसर्गाज्जातश्चाण्डाल उच्यते ॥ ८ ॥
 सौसमाभरणं तस्य कार्णायसमथापि वा ।
 वध्नीं कण्ठे समाबध्य भक्तरीं कवतोऽपि वा ॥ ९ ॥
 मत्तापकर्षणं ग्रामे पूर्वार्हं परिशुद्धिकम् ।
 नापराह्णं प्रविशेऽपि वह्निर्ग्रामाच्च नैऋते ॥ १० ॥
 पिण्डीभृता भवन्त्यत्र नीचेद् बध्ना विशेषतः ।
 चाण्डालाद्वैश्यकन्यायां जातः श्वप च उच्यते ॥ ११ ॥
 श्वमांसभक्षणं तेषां श्वान एव च तद्वलम् ।
 नृपायां वैश्यसंसर्गादायोगव इति स्मृतः ॥ १२ ॥

- तन्नुवाया भवत्येव वसुकांस्त्रोपजीविनः ।
 ग्रीलिकाः केचिद्वैव जीवनं वस्त्रनिर्मिते ॥ १३ ॥
 आयोगवेन विप्रायां जातास्तास्त्रोपजीविनः ।
 तसैव नृपकन्यायां जातः सूनिक उच्यते ॥ १४ ॥
 सूनिकस्य नृपायान्तु जाता उद्धन्वकाः स्मृतः ।
 निर्णेजयेयुर्वस्त्राणि अस्य शयनस्य भवन्त्यतः ॥ १५ ॥
 * नृपायां वैश्रतश्चौर्यात् पुलिन्दः परिकीर्त्तितः ।
 पश्यतिर्भवेत्तस्य हन्युक्तान् दुष्टसत्वकान् ॥ १६ ॥
 नृपायां शूद्रसंसर्गाज्जातः पुक्कश उच्यते ।
 सुरावृत्तिं समारुह्य मधुविक्रयकर्म्मणा ॥ १७ ॥
 कृतकानां सुराणाञ्च विक्रेता याचको भवेत् ।
 पुक्कगाद्वैश्रकन्यायां जातो रजक उच्यते ॥ १८ ॥
 नृपायां शूद्रतश्चौर्याज्जातोरञ्जक उच्यते ।
 वैश्रपायां रञ्जकाज्जातो नर्त्तको गायको भवेत् ॥ १९ ॥
 वैश्रपायां शूद्रसंसर्गाज्जातो वैदेहिकः स्मृतः ।
 अजानां पालनं कुर्यान्महिषीणां गवामपि ॥ २० ॥
 दधिचीराज्यतक्राणां विक्रयाज्जीवनं भवेत् ।
 वैदेहिकास्तु विप्रायां जाताश्चर्मोपजीविनः ॥ २१ ॥
 नृपायामेव तसैव स्तम्बिकः पाचकः स्मृतः ।
 वैश्रपायां शूद्रतश्चौर्याज्जातश्चक्री च उच्यते ॥ २२ ॥
 तैलपिष्टकजीवी तु खवणं भावयन् पुनः ।
 विधिना ब्राह्मणः प्राप्य नृपायान्तु समन्त्रकम् ॥ २३ ॥
 जातः खवणं इत्युक्तः साबुलोमद्विजः स्मृतः ।
 अथ वर्णक्रियां कुर्वन्नित्यनैमित्तिकीं क्रियाम् ॥ २४ ॥

अश्वं रथं हस्तिनं वा वाहयेद्वा नृपाज्ञया ।
 सैनापत्यञ्च भेषज्यं कुर्याज्जीवेत्तु वृत्तिपु ॥ २५ ॥
 नृपायां विप्रतश्चौर्यात् संजातो यो भिषक् ऋतः ।
 अभिषिक्तनृपसगान्नां परिपाल्येत्तु वैद्यकम् ॥ २६ ॥
 आयुर्वेदमथाष्टाङ्गं तन्त्रोक्तं धर्ममाचरेत् ।
 ज्योतिषं गणितं वापि कायिकीं वृत्तिमाचरेत् ॥ २७ ॥
 नृपायां विधिना विप्राज्जातो नृप इति स्मृतः ।
 नृपायां नृपसंसर्गात् प्रमादाद् गूढजातकः ॥ २८ ॥
 सोऽपि ऋत्विज एव सग्रादभिषेके च वर्जितः ।
 अभिषेकं विना प्राप्य गोज इत्यभिधायकः ॥ २९ ॥
 सर्वन्तु राजवृत्तस्य शस्रते पदवन्दनम् ।
 पुनर्भूकरणे राज्ञां नृपकालीन एव च ॥ ३० ॥
 वैश्यायां विधिना विप्राज्जातो ह्यम्बष्ठ उच्यते ।
 कथाजीवो भवेत्तस्य तथैवान्मेयवृत्तिकः ॥ ३१ ॥
 ध्वजिनी जीविका वापि अम्बष्ठाः शस्त्रजीविनः ।
 वैश्यायां विप्रतश्चौर्यात् कुम्भकारः स उच्यते ॥ ३२ ॥
 कुलालवृत्त्या जीवेत नापिता वा भवन्त्यतः ।
 सूतके प्रेतके वापि दीक्षाकालेऽथ वापनम् ॥ ३३ ॥
 नाभेरुर्ध्वं न्तु वपनं तस्मान्नापित उच्यते ।
 कायस्य इति जीवेत्तु विचरेच्च इतस्ततः ॥ ३४ ॥
 काकाज्ञीव्यं यमात् कौर्यं स्थपतेरथ कन्तनम् ।
 आद्याचराणि संगृह्य कायस्य इति कौर्षितः ॥ ३५ ॥
 शूद्रायां विधिना विप्राज्जातः पारशवोमतः ।
 भद्रकादीन् समाश्रित्य जीवेयुः पूजकाः स्मृताः ॥ ३६ ॥

शिवाद्यागमविद्याद्यैस्तथामण्डलवृत्तिभिः ।
 तस्यां वै चौरसो वृत्ती निषादी जात उच्यते ॥ ३७ ॥
 वने दुष्टमृगान् हत्वा जीवनं मांसविक्रयम् ।
 नृपाज्जातोऽथ वैश्यायां गृह्यायां विधिना स्मृतः ॥ ३८ ॥
 वैश्यावृत्त्या तु जीवेत चाचधर्मं न चाचरेत् ।
 तस्यां तस्यैव चौरिण मणिकारः प्रजायते ॥ ३९ ॥
 मणीनां राजतां कुर्यान्मुक्तानां वेधनक्रियाम् ।
 प्रवालानाञ्च सूत्रित्वं शाखानां बलयक्रियाम् ॥ ४० ॥
 शूद्रस्य विप्रसंसर्गाज्जात उग्र इति स्मृतः ।
 नृपस्य दण्डधारः स्याद्दण्डं दण्डेषु सञ्चरेत् ॥ ४१ ॥
 तस्यैव चावसंवृत्त्या जातः गुण्डिक उच्यते ।
 जातदुष्टान् समारोप्य गुण्डाकर्म्मणि योजयेत् ॥ ४२ ॥
 शूद्रायां वैश्यासंसर्गाद्विधिना सूचकः स्मृतः ।
 सूचकाद्विप्रकन्यायां जातस्तूचक उच्यते ॥ ४३ ॥
 शिल्पकर्म्मणि चान्यानि प्रासादलक्षणं तथा ।
 नृपायामेव तस्यैव जातो यो मत्स्यबन्धकः ॥ ४४ ॥
 शूद्रायां वैश्यातश्चौर्यात् कटकार इति स्मृतः ।
 वशिष्ठशापाच्चेतायां केचित् पारशवास्तथा ॥ ४५ ॥
 वैखानसेन केचित्तु केचिद्भागवतेन च ।
 वेदशास्त्राबलम्बास्ते भविष्यन्ति कलौ युगे ॥ ४६ ॥
 कटकारास्ततः पञ्चान्नारायणगणाः स्मृताः ।
 शाखा वैखानसेनोक्ता तन्मार्गविधिक्रियाः ॥ ४७ ॥
 निषिकायाः श्मशानान्ताः क्रियाः पूजाङ्गसूचिकाः ।
 पञ्चरात्रेण वा प्राप्तं प्रोक्तं धर्मं समाचरेत् ॥ ४८ ॥

शूद्रादेव तु शूद्रार्या जातः शूद्र इति स्मृतः ।
 द्विजशूद्रपुत्रपरः पाकयज्ञपरान्वितः ॥ ४९ ॥
 सच्छूद्रं तं विजानीयादसच्छूद्रस्ततोऽन्यथा ।
 चौर्यात् काकतची त्रियशाखानां दणवाहकः ॥ ५० ॥
 एतत् संक्षेपतः प्रोक्तं जातिवृत्तिविभागशः ।
 जातवृत्तवृत्तिवृत्तिवृत्ति संकल्पादित एव तु ॥ ५१ ॥
 ॥ इत्यौशनसं धर्मशास्त्रं समाप्तम् ॥

श्रीशनसस्मृतिः ।

शौनकाद्याश्च भुमय श्रीशनं भार्गवं मुनिम् ।
 नत्वा पप्रच्छुरखिलं धर्मशास्त्रं विनिर्णयन् ॥
 ऋषीणां श्रुततां पूर्वमुशमा धर्मतत्त्ववित् ।
 धर्मार्थकामभोक्षाणां कारणं पापनाशनम् ॥
 सुसमाधिहृदी यूयं शृणुष्वङ्गदतो मम ।
 भार्गवं पितरं नत्वा उशनं धर्ममब्रवीत् ॥
 कृतोपनयनो वेदानधीयीत द्विजोत्तमः ।
 गर्भाष्टमे व्यष्टमे वा स्वसूत्रोक्तं विधानतः ॥
 दण्डे च भिक्षुलासूत्रे कृष्णजिनधरो मुनिः ।
 भिक्षाहारी गुरुहिते वीक्षमाणो गुरोर्मुखम् ॥
 कार्पासमुपवीतात् सन्निर्मितं ब्रह्मणा पुरा ।
 ब्राह्मणानान्तप्रवित् सत्तं कौशिकादास्तमेव वा ॥
 सदोपवीतो चैव स्यात् सदा बद्धशिखी द्विजः ।
 अन्वया यत्कृतं कर्मात्तद्भवेत्या यथाक्रमम् ॥
 बभेदविकृतं वासः कार्पासं वा कशायकम् ।
 तदेव परिधानीयं शुक्लमत्यद्भुमुत्तमम् ॥

उत्तरीयं समाख्यतातं वासःकृष्णजिनं शुभम् ।
 अमावे भव्यमजिनं रौरवं वा विधीयते ॥
 उपवीतं वामबाहुं सव्यं बाहु समन्वितम् ।
 उपवीतं भवेन्नित्यन्निवीतं कर्णलम्बनम् ॥
 सव्यबाहुं समुद्धृत्य दक्षणेन धृता द्विजाः ।
 प्राचीनावीतमित्युक्तं पित्रे कर्माणि धारयेत् ॥
 अग्न्यगारे गवाङ्गोष्ठे ह्रीमे जप्ये तथैव च ।
 स्वाध्यायभोजने नित्यं ब्राह्मणानाञ्च सन्निधौ ॥
 उपासने गुरुणाञ्च सन्ध्योदययोरपि ।
 उपवीती भवेन्नित्यं विधिरेषः सनातनः ॥
 मौञ्जी निवृत्तमा श्लक्ष्णा कार्या विप्रस्य मेखला ।
 सुस्त्रभावे कुशानाहु र्गन्धिनैकेन वा त्रिभिः ॥
 धारयेद्द्वैत्वपालाशी दण्डौ केशान्तगो द्विजः ।
 यज्ञाख्यवृक्षजं वाथ सौम्यं वृषणमेव च ॥
 सायं प्रातर्द्विजः सन्ध्यामुपासीत समाहितः ।
 कामाक्ष्योभाङ्गयाम्बोह्यात् कदा न पतितो भवेत् ॥
 अग्निकार्यं ततः कुर्यात्सायं प्रातः प्रसन्नधीः ।
 स्नात्वा सन्तर्पयेद्दे वा नृषीन् पित्रगणांस्तथा ॥
 देवाभ्यर्चान्ततः कुर्यात् पुष्पैः पत्रेण चाम्बुभिः ।
 अभिवादनशीलः स्यान्नित्यं वृक्षेष्टधर्मातः ॥
 असावहन्धो नामेति सम्यक् प्रणतिपूर्वकम् ।
 आयुरारोग्यवान् वित्तं द्रव्याद्यपरिवर्जितः ॥
 आयुष्मान् भव सौम्येति वाच्यो विप्राभिवादने ।
 अकारसास्य नाम्नोऽन्ते वाच्यः पूर्वाक्षरस्ततः ॥

यो न चेत्यभिवादस्य द्विजः प्रत्यभिवादनम् ।
 नाभिवाद्यः स विदुषा यथा शूद्रस्तथैव सः ॥
 सव्येन पाणिना कार्यं उपसंपहणं गुरोः ।
 सव्येन सव्यः स्पृष्टव्यो दक्षिणेन तु दक्षिणम् ॥
 लौकिकं वैदिकं वापि तथाध्यात्मिकमेव वा ।
 आददीत यतो ज्ञानं तत्पूर्वमभिवादयेत् ॥
 नोदकं धारयेद् भैक्षं पुष्पाणि समिधस्तथा ।
 एवं विधानि चान्यानि न देवाथ पु किञ्चन ॥
 ब्राह्मणं कुशलं पृच्छेत् क्षत्रियश्चाप्यनामयम् ॥
 वैश्यं क्षेमं समागम्य शूद्रमारोग्यमेव च ।
 उपाध्यायः पिता ज्येष्ठो भ्राता चैव महीपतिः ॥
 मातुलश्चशुरभ्रातृमातामहपितामही ।
 वर्णकाश्च पितृव्यश्च पञ्च ते पितरः स्मृताः ॥
 माता मातामही गुर्वी पितृमातृस्वसादयः ।
 श्वश्रु पितामही ज्येष्ठा भ्रातृव्या गुरवः स्त्रियः ॥
 इत्युक्त्वा गुरवः सर्वे मातृतः पितृतस्तथा ।
 अनुवर्तनमेतेषां मनोवाक्यकर्माभिः ॥
 गुरुं दृष्ट्वा समुत्तिष्ठेदभिवाद्य कृताञ्जलिः ।
 न तै रूपवसेत्सार्द्धं विवादेनार्थकारणात् ॥
 जीवितार्थमपि द्वेषं गुरुभिर्नैव भाषणम् ।
 ऋदितोऽपि गणैरन्यैर्गुरुद्वेषी पतत्यधः ॥
 गुणानामपि सर्वेषां पूजाः पञ्च विशेषतः ।
 तेषामाद्यस्त्रियः श्रेष्ठास्तेषां माता संपूजिता ॥
 यो हि वासयति दिवा येन सद्योपदिशते ।

ज्येष्ठो भ्राता च भर्ता च पञ्च ते गुरुवस्तथा ॥
 आत्मनः सर्वयत्नेन प्राणत्यागेन वा पुनः ।
 पूजनीयाः प्रयत्नेन पञ्चैते भूतिमिच्छता ॥
 यावत् पिता च माता च हावेतौ निर्विकारणम् ।
 तावत् सर्वं परित्यज्य पुत्रः स्यात्तत्परायणः ।
 पिता माता च सुप्रीतौ स्यातां पुत्रगुणैर्यदि ॥
 स पुत्रः सकलं कर्म प्राप्नुयात्तेन कर्मणा ।
 नास्ति मातृसमं देवं नास्ति पितृसमो गुरुः ॥
 तयोः प्रत्युपकारोऽपि न हि कश्चन विद्यते ।
 तयोर्नित्यं प्रियं कुर्यात्कर्मणा मनसा गिरा ।
 न ताभ्या मननुज्ञातो धर्ममेकं समाचरेत् ॥
 वर्जयित्वा सुक्तिफलं नित्यजैमित्तिकं तथा ।
 धर्मसारः समुद्दिष्टः प्रेत्यानन्दफलप्रदः ॥
 सम्यगाचारवक्तारं विस्मृष्टरुदनुज्ञया ।
 शिष्यो विद्याफलं भुङ्क्ते प्रेत्य चापद्यते दिवि ॥
 यो भ्रातरं पितृसमं ज्येष्ठं मूढोऽवमन्यते ।
 तेन दोषेण संग्रेत्य निरयं सम्प्रयच्छति ॥
 पुंसाञ्चात्मनि वेपेण पूज्यो भर्ता च सम्प्रतः ।
 यानि दातरि लोकेऽस्मिन्नुपकारोऽपि गौरवम् ॥
 ये नरा भर्तृपिण्डार्थं स्वान् प्राणान् सन्धजन्ति हि ।
 तेषामेव परान् लोकानुवाच भगवान् भृगुः ॥
 मातुलांश्च पितृभ्यांश्च श्वशुरान् ऋत्विजान् गुरुन् ।
 असावयमिति ब्रूयात्प्रत्युक्ताय यवीयसः ॥
 आचार्यो दीक्षितो नाम्ना यवीयानपि यो भवेत् ।

भीःशब्दपूर्वकं चेन्नमभिभाषेत धर्मवित् ॥
 अभिवाद्याश्च पूर्वन्तु शिरसावधर्मं च ।
 ब्राह्मणक्षत्रियाद्यैश्च श्रीकान्तैः सादरं सदा ॥
 नाभिवाद्यास्तु विप्राणां क्षत्रियाद्याः कथञ्चन ।
 ज्ञानकर्म्मगुणोपेता यद्यप्येते बहुश्रुताः ॥
 ब्राह्मणाः सर्ववर्णानां स्वस्ति कुर्यादिति स्थितिः ।
 सवर्णेऽप्यसवर्णानां कार्यसेवाभिवादनम् ॥
 गुरुरग्निर्हिजातीनां वर्णानां ब्राह्मणो गुरुः ।
 पतिरेको गुरुः स्त्रीणां सर्वस्याभ्यागतो गुरुः ॥
 विद्या कर्म वयो बन्धुवित्तं भवति यस्य वै ।
 मान्यस्थानानि पञ्चाहुः पूर्वं पूर्वं गुरुणि च ॥
 पञ्चानां त्रिषु वर्णेषु भवेत्तु गुणवान् द्वि यः ।
 यत्र स्वात्तोऽत्र मानार्हः क्षुद्रोऽपि स भवेद् यदि ॥
 पिण्डादिभ्यो ब्राह्मणेभ्यः स्त्रियै राज्ञेऽस्य चक्षुषे ।
 हृत्पाय भावहीनाय रोगिणे दुर्बलाय च ॥
 भिक्षामाहृत्य शिष्टानां गृहेभ्यः प्रयतोऽन्वहम् ।
 निवेद्य गुरवेऽश्रीयाद्वाग्यतस्तदनुज्ञया ॥
 भवत्पूर्वं चरेद्भिक्षुमुपनीतो द्विजोत्तमः ।
 भवन्मध्यन्तु राजन्यो वैश्यस्तु भवदुत्तरम् ॥
 मातरं वा स्वसारं वा मातुर्वा भगिनीं तथा ।
 भिक्षेत भिक्षां प्रथमं या तु नैनं विमानयेत् ।
 सजातीयग्रहेष्वेवं सर्ववर्णिकमेव वा ।
 भैक्षस्याचरणं प्रोक्तं पतितादिषु वर्जितम् ॥
 वेदयज्ञादिहीनानां प्रशस्तानां स्वकर्म्मसु ।

ब्रह्मचारी चरेद्भैक्षं गृहस्थः प्रयतोऽन्वहम् ॥
 गुरोः कुले न भिद्येत न ज्ञातिकुलबन्धुषु ।
 अभावेऽप्यथ गेहानां पूर्वं पूर्वं विवर्जयेत् ॥
 सर्वं वापि चरेद्दयामं पूर्वोक्तानामसम्भवे ।
 नियम्य प्रयतो वाचं दिशश्चानवलीकयन् ॥
 समाहृत्य तु तद्भैक्षं यावदर्थमिहाज्ञया ।
 भुञ्जीत प्रयतो नित्यं वाग्यतो नान्यमानसः ॥
 भैक्षेण वर्तयेन्नित्यं कामनाशीर्भवेद् व्रती ।
 भैक्षेण वृत्तिनो वृत्तिरूपवाससमं श्रुता ॥
 पूजयेदशनं नित्यमद्यादन्नमकुत्सयन् ।
 दृष्ट्वा हृष्येत्प्रसीदेच्च प्रतिनन्देच्च सर्वतः ॥
 अनारोग्यमनायुष्यमस्वर्ग्यं कुत्सभोजनम् ।
 अपुण्यं लोकविद्विष्टं तस्मात्तत्परिवर्जयेत् ॥
 प्राङ्मुखोऽन्नानि भुञ्जीत दक्षिणामुख एव वा ।
 नाद्यादुदङ्मुखी नित्यं विधिपूर्वकं सनातने ॥
 प्रक्षाल्य पाणिप्रादौ च भुञ्जानो हिरुपस्पृशेत् ।
 शुचौ देशे समासीनो भुङ्त्वान्ते हिरुपस्पृशेत् ॥
 मण्डलं पूर्वतः कृत्वा तत्र स्थाप्याथ भोजयेत् ।
 स्वप्राणाहुतिपर्यन्तं मौनमेव विधीयते ॥
 इत्यौशनससूती प्रथमोऽध्यायः ॥

भुक्त्वा पीत्वा च स्नात्वा च तथा रथीपसर्पणे ।
 श्रीष्ठावलीमकी स्पृष्ट्वा वासी विपरिधाय च ॥
 रीतोमूत्रपुरीषाणामुत्सर्गेणान्तभाषणे ।

तथा चाध्ययनारम्भे कासश्वासागमे तथा ॥
 चत्वरं वा श्मशानं वा समागम्य द्विजोत्तमः ।
 सन्ध्ययोरुभयोस्तद्वदाचान्ते वाचमेत् पुनः ॥
 चण्डालश्चेच्छसम्भाषे स्त्रीशूद्रोच्छिष्टभाषणे ।
 उच्छिष्टं पुरुषं स्पृष्ट्वा भोज्यं वापि तथाविधम् ॥
 अशुपाते तथाचामे अहितस्य तथैव च ।
 भोजयेत् सन्ध्ययोः स्नात्वा पीत्वा मूलपुरीषयोः ॥
 आचान्तोऽप्याचमेत् स्पृष्ट्वा सकृत् सकृदथान्यतः ।
 अग्नेर्गवामयालम्भे स्पृष्ट्वा प्रयत एव वा ॥
 नृणामथाश्मनः स्पर्शं नीवीं विपरिधाय च ।
 उपस्पृशेज्जलं शुद्धं तृणं वा भूमिमेव वा ॥
 कौशानां चात्मनः स्पर्शं वाससां चालितस्य च ।
 अनुष्णाभिरफेनाभिरदुष्टाभिश्च सर्वशः ॥
 शीचे च सुखमासीनः प्राङ्मुखो वाप्युदङ्मुखः ।
 शिरः प्रावृत्य कर्णं वा मुक्तकच्छशिखीऽपि वा ॥
 अकृत्वा पादयोः शीचमाचान्तोऽप्यशुचिर्भवेत् ।
 सोपानत्को जलस्थोवा नीष्णीवी वाचमेद् बुधः ॥
 न चैव वर्षधाराभिर्न तिष्ठन्न धृतीदकैः ।
 नैकहस्तार्पितजलेर्विना शूद्रेण वा पुनः ॥
 न पादुकासनस्थो वा वह्निर्जानुरथापि वा ।
 न जल्पन्न हसन् प्रेक्षमाणश्च प्रह्वणैव वा ।
 नावीक्षमाणाङ्गिन्नोष्णाङ्गिन्नफेनादथापि वा ॥
 शूद्राशुचिकरैर्मुक्तैर्नक्षत्राभिस्तथैव च ।
 न चैवाङ्गुलिभिः शब्दमकुर्वन्नान्यमानसः ॥

न वर्णैरसदुष्टाभिर्नचैव प्रदरोदकैः ।
 न प्राणिजनिताभिर्वा न वह्निः कलमेव वा ॥
 हृत्ताभिः पूयते विप्रः कण्ठाभिः क्षमिष्यः शुचिः ।
 प्राणिताभिस्तथा वै स्त्रीः शूद्रैः संस्पर्शं न ततः ॥
 अङ्गुष्ठमूलान्तरतो रेखायां ब्रह्म उच्यते ।
 अन्तराङ्गुष्ठदेशिन्यो पितृणां तीर्थमुत्तमम् ॥
 कनिष्ठो मूलतः पश्चात्प्राजापत्यं प्रचक्षते ।
 अङ्गुष्ठे स्मृतं देवं तथैवार्धं प्रकीर्तितम् ।
 भूले स्याद्देवमार्धं स्यादाग्नेयं मध्यतः स्मृतम् ॥
 तदेवं सौमिकं तीर्थमेतत् ज्ञात्वा न मुह्यति ।
 ब्राह्मणैव तु तीर्थेन द्विजो नित्यमुपसृशेत् ।
 कायेन वा देवतेन नतु पित्रेण वा द्विजाः ! ॥
 त्रिः प्राश्नीयादपः पूर्वं ब्राह्मणः प्रयतः स्मृतः ।
 संवृत्ताङ्गुष्ठमूलेन मुखं वै समुपसृशेत् ॥
 अङ्गुष्ठानामिकाभ्यां तु स्मृशेन्न हृदयं ततः ।
 तर्जन्यङ्गुष्ठयोगेन स्मृशेन्नासापुटं ततः ॥
 कनिष्ठाङ्गुष्ठयोगेन अवणे समुपसृशेत् ।
 सर्वसामथ योगेन हृदयन्तु तलेन वा ॥
 संस्मृशेद्दे शिरःकण्ठदङ्गुष्ठेनाथवा हयम् ।
 त्रिः प्राश्नीयादेवमेव प्रीतास्तेनास्य देवताः ॥
 ब्रह्मविष्णुमहेशाश्च सन्धवत्थनुशुश्रुमः ।
 गङ्गा च यमुना चैव प्रीयते परिमार्जनात् ॥
 प्रसंस्पर्शाक्षीचनयोः प्रीयेते शशिभास्करौ ।
 नासत्यौ चैव प्रीयेते स्मृष्टं नासापुटद्वयम् ॥

कर्णयोः स्पृष्टयो स्तद्वत्प्रीयते चानलानिलौ ।
 संस्पृष्टे हृदये चास्याः प्रीयन्ते सर्वदेवताः ॥
 मूर्ध्नि संस्पर्शनादेव प्रीतस्तु पुरुषो भवेत् ।
 नोच्छिष्टं क्लृप्ते मुख्यं विप्रयोगं नयन्ति याः ॥
 अन्तवदन्तसलिलजिह्वास्पर्शं शुचिर्भवेत् ।
 स्पृशन्ति विन्दवः पादौ य आचामयतः परम् ॥
 भूमिगैस्ते समाप्ते याः न तैरप्रयतो भवेत् ।
 मधुपर्के च सोमे च ताम्बूलस्य च भक्षणे ॥
 फलमूलेक्षुदण्डे च न दोष उशना ब्रवीत् ।
 प्रचरन्श्चान्नपानेषु यदुच्छिष्टो भवेद् द्विजः ॥
 भूमौ निक्षिप्य तद्द्रव्यमाचम्य प्रोक्षयेत्तु यत् ।
 तैजसं वै समादाय भवेदुच्छेषणात्ततः ॥
 अनिधाय च तद्द्रव्यमाचान्तः शुचितामिश्रात् ।
 वस्त्रादीनां विकल्पत्वात् स्पृष्ट्वा च देवमेव हि ॥
 आरभ्यानुदके रालौ चोरो वाप्याकले पथि ।
 कृत्वा मूलपुरीषं वा द्रव्यहस्तेन दुष्यति ॥
 निधाय दक्षिणे कर्णे ब्रह्मसूत्रं सुदङ्मुखः ।
 अथ कुर्यात् शकण्मूत्रे रालौ चेद्दक्षिणामुखः ॥
 अन्तर्धाय महीं काष्ठैः पर्णैर्लोष्ठणैश्च वा ।
 प्रतिश्चीनशिराः कुर्यात् कच्छमूलविसर्जने ॥
 छायाकूपनदीगोष्ठे चैत्याम्भःपथि भस्मसु ।
 अग्नी चैव श्मशाने च विष्णून्नेन समाचरेत् ॥
 न गोमये न कुक्षे वा न गोष्ठे नैव शादले ।
 न तिष्ठन् वा न निर्व्यासा न च पर्वतमसंके ॥

न जीर्णदेवायतने न वल्लीके कदाचन ।
 न च सर्वेषु गतेषु न च गच्छन् समाचरेत् ॥
 तुषाङ्गारकपालेषु राजमार्गे तथैव च ।
 न क्षेत्रे न विले चापि न तीर्थे च चतुष्पथे ॥
 नोद्यानोपसमीपे वा नोषरेन पराशुचौ ।
 न चोपानत्कपादौ च च्छली वर्णान्तरीक्षके ॥
 न चैवाभिमुखः स्त्रीणां गुरु ब्राह्मणयोगं वाम् ।
 न देवदेवालययोर्नापामपि कदाचन ॥
 नदीन्योतींषि वीक्षित्वा तद्वाङ्माभिमुखोऽपि वा ।
 प्रत्यादित्यं प्रत्यनिलं प्रतिसोमं तथैव च ॥
 आदृत्य मृत्तिकां कुर्यात् लेपगण्डापकर्षणम् ।
 कुर्यादतन्द्रितः शौचं विशुद्धिरुद्धतोदकैः ॥
 नाहरेन्मृत्तिकां विप्रः पांशुलां न च कर्दमात् ।
 न मार्गान्नोषरादेशाच्छौचविष्टोऽपरस्य च ॥
 न देवायतनात् कुड्याद् ग्रामान्न तु कदाचन ।
 उपसृष्टेस्ततो नित्यं पूर्वोक्ते न विधानतः ॥
 तारव्याहृतिगायत्र्या वर्णनामेरणैः क्रमात् ।
 तन्मन्त्रितं पिवेद्यस्तु मन्त्राचमनमौरितम् ॥
 गायत्र्या चमनेनाथ श्रुत्याचमनमौरितम् ।

इत्यौशनससंस्कृती द्वितीयोऽध्यायः ॥

एवं देहादिभिर्युक्तः शौचाचारसमन्वितः ।
 आश्रत्याध्ययनं कुर्याद्दीक्षमाणो गुरोर्मुखम् ॥
 नित्यमुद्यतपाणिश्च सन्ध्याचारसमन्वितः ।

आस्यतामिति चोक्तञ्च नासीताभिमुखं गुरोः ॥
 प्रतिश्रवणसम्भाषे शयानो न समाचरेत् ।
 आसीनो न च भुञ्जानो न तिष्ठन्न पराङ्मुखः ॥
 न च शय्यासनं चास्य सर्वदा गुरुसन्निधौ ॥
 गुरोस्तु चक्षुर्विषये न यथेष्टासनो भवेत् ।
 नोदाहरेदस्य नाम परीक्ष्यमपि केवलम् ॥
 न चैवास्यानुकुर्वीत गतिभाषणचेष्टितम् ॥
 गुरोर्यत्र परीवादो निन्दा वापि प्रवर्तते ।
 कर्णौ तत्र पिधातव्यौ गन्तव्यं परितोऽन्यतः ॥
 दूरस्थो नार्चयेद्देवान् क्रुद्धो नान्तिके स्त्रियः ।
 न चैवास्योत्तरं ब्रूयान्न तेनासीत सन्निधौ ॥
 उदकुम्भं कुशान् पुष्पं समिधोऽप्याहरेत्सदा ।
 मार्जनं लेपनं नित्यमङ्गानां वै समाचरेत् ॥
 नास्य निर्माल्यशयनं पादुकोपानहावपि ।
 आक्रामेदासनं तस्य च्छायामपि कदाचन ॥
 ये दन्ताकाष्ठादीन् लब्ध्वा न चास्यै विनिवेदयेत् ।
 अनापृच्छ्य न गन्तव्यन्नखप्रियङ्ग्वि रतः ॥
 न पादौ स्थापयेदस्य सन्निधाने कदाचन ।
 जृम्भितं हसितं चैव क्षपकं प्रावरणं तथा ॥
 वर्जयेत् सन्निधौ नित्यं नखस्फोटनमेव च ।
 यथाकालमधीयीत यावन्न विमना गुरुः ।
 आसनादौ गुरोः कूर्चं फलके वा समाहितः ॥
 आसने शयने पाने न च तिष्ठेत्कथञ्चन ।
 धावन्त मनुधावेत गच्छन्त मनुगच्छति ॥

गजोद्भयानप्रासादप्रस्तरेषु कटेषु च ।
 नासीत् गुरुणा सार्धं शिलाफलतलेषु च ॥
 जितेन्द्रियः स्यात् सततं वश्यात्माक्रोधनः शुचिः ।
 प्रयुञ्जीत सदा वाचं मधुरां हितभाषिणीम् ॥
 गण्डमाख्यां रसं कन्यां सूक्ष्मप्राणिविहिंसनम् ।
 अभ्यङ्गश्चाञ्जनोपानच्छतधारणमेव च ॥
 कामं क्रोधं भयं निद्रां गीतवादितनत्तनम् ।
 द्यूतं जनपरीवादं स्त्रीप्रेक्षालापनं तथा ॥
 परीपतापपेशुन्यं प्रयत्नेन विवर्जयेत् ।
 उदकुम्भं सुमनसो गोशकन्मृत्तिकां कुशान् ॥
 आहरेद्योवदन्यानि भैक्षञ्चाहरहश्चरेत् ।
 तथैव लवणं सर्वं भक्ष्यं पर्युषितं नयेत् ॥
 अनन्यदर्शी सततं भवेन्नीतादिनिःस्पृहः ।
 नादर्शञ्चैव वीक्षितं न चरेद्दन्तधावनम् ॥
 एकान्तमशुचिः स्त्रीभिः शूद्राद्यैरभिभाषणम् ।
 गुरुच्छिष्टं भेषजार्थं न प्रयुञ्जीत कामतः ॥
 मलापकर्षणं स्नानेन्नाचरेद् वै कदाचन ।
 नचातिमृष्टो गुरुणा स्वान् गुरुनभिवादयेत् ॥
 विद्यागुरुष्वेतदेव नित्यवृत्तिः स्वयोनिषु ।
 प्रतिषेधत्सु वा धर्मं हितं चोपदिशन् स्वयम् ॥
 श्रेयः सुगुरुवद्ब्रुति नित्यमेवं समाचरेत् ।
 गुरुपत्नीषु पुत्रेषु गुरोश्चैव स्वबन्धुषु ॥
 बालः समानजन्मो वा शिष्यो वा यन्नकर्मसु ।
 अध्यपयन् गुरुस्तुतो गुरुवन्मानमर्हति ॥

उत्सादनं वै गात्राणां स्नानं चोच्छिष्टभोजनम् ।
 न कुर्याद् गुरुपुत्रस्य पादयोः शौचमेव च ॥
 गुरुवत्प्रतिपूज्याश्च सर्वर्णा गुरुर्योषितः ।
 असवर्णास्तु संपूज्याः प्रत्युत्थानाभिवादनैः ॥
 अभ्यञ्जनं स्नापनञ्च गात्रोत्सादनमेव च ।
 गुरुपत्न्या न कार्याणि केशानाञ्च प्रशोधनम् ॥
 गुरुपत्नी च युवती नाभिवाद्येह पादयोः ।
 कुर्वीत वदनं भूम्यामसावहमिति ब्रुवन् ॥
 विप्रस्य पादग्रहणमन्वहञ्चाभिवादनम् ।
 गुरुदारेषु कुर्वीत सदा धर्ममनुसरन् ॥
 मातृष्वसा मातुलानीं श्वश्रूश्चापि पितृष्वसा ।
 संपूज्या गुरुपत्नी च समास्ता गुरुभार्यया ॥
 भ्रातृभार्य्येपसंग्राह्या ज्ञातिसम्बन्धयोषितः ।
 पितुर्भगिन्या मातुश्च जायायाञ्च स्वसर्यपि ॥
 मातृवद् वृत्तिमातिष्ठेन्माता तेभ्यो गरीयसी ।
 एवमाचारसम्पन्नमात्मवन्तं सदाहितम् ॥
 वेदं धर्मं पुराणञ्च तथा तत्त्वानि नित्यशः ।
 सम्बत्सरोषिते शिष्ये गुरुज्ञानमनिर्दिशेत् ॥
 हरते दुष्कृतं तस्य शिष्यस्य वत्सरे गुरुः ।
 आचार्यपुत्रश्वश्रूषु ज्ञानदो धार्मिकः शुचिः ॥
 शक्तो गुर्वर्चमेधावी नाध्याप्यो दशधर्मतः ।
 कृतज्ञश्च तथा द्रोही मेधावी शुभकृत्वरः ॥
 प्राप्य विप्रोऽप्यविधिवत् षडध्यात्मा द्विजोत्तमैः ।
 एतेषु ब्राह्मणो दानमन्यत् न यथोदितम् ॥

आचम्य संयती नित्यमधीयीत उदङ्मुखः ।
 उपसंगृह्य तत्पादौ वीक्ष्यमाणौ गुरोर्मुखम् ॥
 अधीष्य भो ! रिति ब्रूयात् विरामोऽस्त्विति वाचयेत् ।
 प्राक्कुशेषु समासीनः पवित्रैरवपावितः ॥
 प्राणायामै स्त्रिभिः पूर्वं तथाचोद्धारमर्हति ।
 ब्राह्मणः प्रणवं कुर्याद्वत्ते च विधिवद्विजः ॥
 कुर्यादध्ययनं नित्यं ब्रह्माक्षलिङ्गतस्मितिः ।
 सर्वेषामेव भूतानां वेदश्चक्षुः समातनः ॥
 अधीते विधिवन्नित्यं ब्रह्मण्याश्चरतेऽन्यथा ।
 योऽधीयीत ऋचो नित्यं क्षीराहुत्या सं देवताः ॥
 प्रीणाति तर्पयन्त्येनं कामैस्तृप्ताः सदैव हि ।
 यज्ञं योऽधीते सततं दध्ना प्रीणाति देवता ॥
 सामान्यधीते प्रीणाति घृताहुतिभिरन्वहम् ।
 अथर्वाङ्गिरसो नित्यमध्यात् प्रीणाति देवता ॥
 धर्माङ्गानि पुराणानि मौमांसैस्तृप्यते सुरान् ।
 अपां समीपे नियतो नैत्यकं विधिमाश्रितः ॥
 गायत्रीमप्यधीयीत गत्वारण्यं समाहितः ।
 सहस्रपरमां दिवीं शतमध्यात् दशापराम् ॥
 गायत्रीं वै जपेन्नित्यं जपश्च त्रिः प्रकीर्तितः ।
 गायत्रीं चैव वेदांश्च तुलया तुलयन् प्रभुः ॥
 एकतश्चतुरो वेदान् गायत्रीं च तथैकतः ।
 ओद्धारमादितः कृत्वा व्याहृतौस्तदनन्तरम् ॥
 ततोऽधीयीत एकाग्रं श्रिया परमयान्वितः ।
 अध्यापयेत् एकाग्रं गायत्री परया तु या ॥

पुराकल्पे समुत्पन्ना भृभुवः स्वर्गनामतः ।
 महाव्याहृतयस्त्रिस्तः सर्वाशुभनिवर्हणाः ॥
 प्रधानं पुरुषः कालो ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ।
 सत्यं रजस्तमस्त्रिस्तः कामा व्याहृतयस्त्रयः ॥
 ओङ्कारस्तत्परं ब्रह्म गायत्री स्यात्तदक्षरम् ।
 एवं मन्त्रो महायोगसाक्षात्सार उदाहृतः ॥
 योऽधीतेऽहन्यमाने तां गायत्रीं वेदमातरम् ।
 विज्ञायार्थं ब्रह्मचारी स याति परमाङ्गतिम् ॥
 न गायत्र्याः परं जप्यमेतद्विज्ञानमुच्यते ।
 श्रवणस्य तु मासस्य पौर्णमास्यां द्विजोत्तमाः ! ॥
 आषाढ्यां प्रौष्ठपद्यां वा वेदोपक्रमणं स्मृतम् ।
 उत्सृज्य ग्रामनगरं मासान्विप्रोऽर्थपञ्चमान् ॥
 अधीयीत शुचौ देशे ब्रह्मचारी समाहितः ।
 पुष्ये तु कन्दसां कुर्याद्वहिरुत्सर्जनं द्विजाः ! ॥
 माघे वा मासि संप्राप्ते पूर्वाह्णे प्रथमेऽहनि ।
 कन्दांस्यूर्ध्वमधीयीत शुक्लपक्षे तु वै द्विजाः ! ॥
 वेदाङ्गानि पुराणं वा कृष्णपक्षे तु मानवः ।
 इमन्नित्यमनध्यायानधीयानो विसर्जयेत् ॥
 अध्यापनञ्च कुर्वाणो अध्येस्यन्नपि यत्नतः ।
 कर्माधुरे दिवा रात्रौ दिवावासं समृद्धये ॥
 विद्युत्स्तनितवर्षाणु महोत्कानाञ्च पातने ।
 आकस्मिक मनध्यायमेतेष्वेव प्रजापतिः ॥
 एता न स्युर्दिता नाद्यान्यदप्राग्दुष्कृतादिषु ।
 तदा विन्द्यादनर्थाय मन्यते जायदर्शने ॥

निर्वाति वायु चलने ज्योतिर्षा शीपसर्पण्ये ।
 एतानकालिकान् विन्द्यादनर्थायागतावपि ॥
 प्राग्दुष्कृतैष्वग्निषु च विद्युत्स्तनितनिस्त्रने ।
 सद्यो हि स्यादनध्यायमनृतं मुनिरब्रवीत् ॥
 निध्याय एवं स्याद् ग्रामेऽरण्येषु नगरेषु च ।
 कर्मनैपुण्यगामानां पूतिगन्धे च नित्यशः ॥
 अन्त्यानां सङ्गते ग्रामे वृषलस्य च सन्निधौ ।
 अनध्यायो निन्द्यमाने समवाये जनस्य च ॥
 उदये मध्यरात्रौ च विषमूत्रे च विसर्जयेत् ।
 उच्छिष्टश्चाहमुक् चैव मनसा न विचिन्तयेत् ॥
 प्रतिगृह्य द्विजो विद्यादेकोद्दिष्टस्य केतनम् ।
 तदाह कीर्त्तयेद् ब्रह्म राज्ञो राज्ञोश्च सतके ॥
 धावकोऽनुलिप्तस्य स्नेहोगाधस्य तिष्ठति ।
 विप्रस्याविदुषो देहे तावद् ब्रह्म न कीर्त्तयेत् ॥
 शयानः प्रौढपादश्च कृत्वा वै वावसत्थिकाम् ।
 नाधीयीतामिषज्जग्ध्वा सूतकान्नाद्यमेव च ॥
 नौहारैर्बाणशब्दैश्च सन्ध्ययोरुभयोरपि ।
 अमावास्यां चतुर्दश्यां पौर्णमास्यष्टमीषु च ॥
 उपाकर्म्मणि चोत्सर्गे विराजं क्षपणं स्मृतम् ।
 अष्टकासु च कुर्वीत मतिमान् तासु रात्रिषु ॥
 मार्गशीर्षे तथा पौषे माघे ज्येष्ठे च तथैव च ।
 तिस्रोऽष्टकाः समाख्याता कृष्णे पक्षे च सूरिभिः ॥
 श्लेषातकस्य छायायां शाल्ललेर्मधुकस्य च ।
 क्रदाचिदपि नाध्येयं कीर्त्तितारकपितृयोः ॥

समानविद्येऽनुमृते तथा ब्रह्मचारिणि ।
 आचार्ये संस्थिते वापि त्रिरात्रं क्षप्रश्च स्मृतम् ॥
 छिद्रेष्वेतेषु विप्राणां अनध्यायाः प्रकीर्त्तिताः ।
 हिंसन्ति रात्रसास्त्रे च तस्मादितान् विसर्जयेत् ॥
 नैत्यके नास्त्यनध्यायः सन्ध्योपासन एव च ।
 उपाकर्माणि कर्मान्ते होममन्त्रेषु चैव हि ॥
 एकार्चमथवेकं वा यजुः सामाथवा पुनः ।
 अष्टकायाः स्वधीयीत मारुते चापि वापदि ॥
 अनध्यायो विनाशे च नेतिहासपुराणयोः ।
 निधर्मशास्त्रेष्वन्येषु पर्वण्येतान् विसर्जयेत् ॥
 एष धर्मः समासेन कीर्त्तितो ब्रह्मचारिणः ।
 ब्रह्मणाभिहितः पूर्वमृषीणां भावितात्मनाम् ॥
 योऽन्यत्र कुरुते यत्नमनधीत्य श्रुतिं द्विजः ।
 स वै मृढो न सन्धाप्यो वेदवाङ्मो द्विजातिभिः ॥
 न वेदपाठमात्रेण सन्तुष्टो वै द्विजोत्तमः ।
 पाठमात्रावसानस्तु पङ्के गौरिव सीदति ॥
 योऽधीत्य विधिवद्देवं वेदान्तं न विचारयेत् ।
 स सान्वयः शूद्रकल्पः स पाशं न प्रपद्यते ॥
 यदि वा चरन्तिकं वासं कर्तुमिच्छति वै गुरौ ।
 युक्तः परिचरेदेनमाशरीरविमोक्षणात् ॥
 गत्वा वनं वा विधिवज्जुहुयाज्जातवेदसम् ।
 अधीयीत सदा नित्यं ब्रह्मविद्यां समाहितः ॥
 सावित्रीं शतवद्रीयं वेदानां च विशेषतः ।
 अभ्यसेत्सततं वेदं भक्तज्ञानपरायणः ॥

वेदं वेदो तथा वेदाः वेदान्वे चतुरो द्विजः ।
 अधीत्य विधिगम्यार्थं ततः स्नायाद् द्विजोत्तमः ॥
 वेदोदितं स्वकं कर्म नित्यं कुर्यादतन्द्रितः ।
 अकुर्वाणः पतत्याद्य निरयानातिभीषणान् ॥
 अभ्यसेत्प्रयतो वेदं महायज्ञान्न हापयेत् ।
 कुर्याद् गृह्याणि कर्माणि सन्ध्योपासनमेव च ॥
 नित्यं स्वाध्यायशीलः स्थान्नित्यं यज्ञोपवीतकः ।
 सत्यवादी जितक्रोधो ब्रह्मभूयाय कल्पते ॥
 सन्ध्यास्नानरतो नित्यं ब्रह्मयज्ञपरायणः ।
 अनसूयो मृदुर्दान्तो गृहस्थः प्रत्यवर्त्तते ॥
 उदानाय ततः कुर्यात्समानायेति पञ्चमम् ।
 विज्ञाय तत्त्वमेतेषां जुहुयादात्मनि द्विजः ॥
 शेषमन्नं यथाकामं भुञ्जीत व्यञ्जनेर्युतम् ।
 ध्यात्वा तन्मानसे देवमात्मानं वै प्रजापतिम् ॥
 अमृतापिधानमसीत्युपरिष्ठादपः पिबेत् ।
 आचान्तः पुनराचामेदयं गौरिति भाषयेत् ॥
 अधीत्य विधिवद्देवानर्थं चैवोपलभ्य च ।
 धर्मकार्यनिवृत्तिश्चे देतद्विज्ञानमुच्यते ॥
 यः स्वयं नियतो भूत्वा धर्मपाठं पठेद्द्विजः ।
 अध्यापयेच्छ्रावयेद् वा ब्रह्मलोके महीयते ॥
 प्रातःकृत्यं समाप्याथ वैश्वदेवपुरःसरम् ।
 मध्याह्ने भोजयेद्विप्रान् सम्यक् भूतात्मभावनः ॥
 प्राङ्मुखो तानि भुञ्जीत सूर्याभिमुख एव वा ।
 आसीनस्वासने यद्दे भूमौ पादौ निधापयेत् ॥

आयुषं प्राङ्मुखो भुङ्क्ते यशस्यं दक्षिणामुखः ।
 श्रियं प्रत्यङ्मुखो भुङ्क्ते ऋणं भुङ्क्ते उदङ्मुखः ।
 पश्चात् स भोजनं कुर्यात् भूमी वा तन्निधापयेत् ॥
 उपवासेन तत्तुल्यमित्येवमुशना ब्रवीत् ।
 उपलिप्य शुचौ देशे पादौ प्रक्षाल्य वै करौ ॥
 आचान्तोऽक्रोधनो नक्तं पश्चात् भोजनं चरेत् ।
 इह व्याहृतिभिस्त्वन्नं परिधार्योदकेन तु ॥
 परिषेचनमन्त्रेण परिषिच्य ततः परम् ।
 चित्रगुप्तं वलिं दत्त्वा तदन्नं परिषिच्य च ॥
 अमृतोपस्तरणमसीत्यापोशनक्रियां चरेत् ।
 स्वाहाप्रणवसंयुक्तं प्राणायेत्याहुतिं ततः ॥
 अपानायाहुतिं हुत्वा व्यानाय तदनन्तरम् ।
 उदानाय ततः कुर्यात्समानायेति पञ्चमम् ॥
 विज्ञाय तत्त्वमेतेषां जुहुयादात्मनि द्विजः ।
 शेषमन्नं यथाकामं भुञ्जीत व्यञ्जनैर्युतम् ।
 ध्यात्वा तन्मानसे देवमात्मानं वै प्रजापतिम् ॥
 अमृतापिधानमसीत्युपरिष्ठादपः पिवेत् ।
 आचान्तः पुनराचामेदयं गौरिति मन्त्रतः ॥
 त्रिपदां वा त्रिराहृत्य सर्वपापप्रणाशनीम् ।
 प्राणानां पथिरसीत्यालभेद्भुदयं ततः ॥
 आचम्याहुष्ठमानीय पादाहुष्ठेन दक्षिणम् ।
 निःस्त्रावयेद्धस्तजलमूर्ध्वं हस्तः समाहितः ॥
 हुत्वागुमन्त्रणं कुर्यात् स्वधायामिति मन्त्रतः ।
 अथोचणे समत्मानं यो जपेद् ब्रह्मणेति च ॥

सर्वेषामेव यागानामात्मयागः परः स्मृतः ।
 अथ श्राद्धममावास्याप्राप्तं कार्यं द्विजोत्तमैः ॥
 पिष्टान्वाहार्यकं श्राद्धं क्षीरे राजन्नि शस्यते ।
 अपराह्णे द्विजातीनां प्रशस्तेनाभिषेधे तु ॥
 प्रतिपद्यभृतिर्घ्न्यास्तिथयः कृष्णपक्षके ।
 चतुर्दशीं वर्जयित्वा पक्षमीं श्रुत्तरोत्तरां ॥
 अमावस्याष्टकास्तिष्ठः पौर्णमास्यादिषु त्रिषु ।
 तिस्रश्चाप्यष्टकाः पुष्ट्या मासि पञ्चदशी तथा ॥
 तयोदशी मघा कृष्णावर्षासु त्वविशषतः ।
 नैमित्तिकं तु कर्त्तव्यं दिवसे चन्द्रसूर्ययोः ॥
 बालकानां च मरणे नारको स्वात्ततोऽन्वया ॥
 काम्यानि चैव श्राद्धानि शस्यन्ते ग्रहणादिषु ॥
 अयने विषुवे चैव व्यतीपाते त्वनन्तकम् ।
 संक्रान्त्यामक्षयं श्राद्धं तथा जन्मदिनेष्वपि ॥
 नक्षत्रतिथिवारेषु कार्यं कार्यं विशेषतः ।
 स्वर्गं तु लभते कृत्वा कृतिकासु द्विजोत्तमाः ॥
 द्रव्यश्राद्धाण्यसम्पत्तौ न कालं नियमं ततः ।
 कर्मरश्मेषु सर्वेषु कुर्यादभ्युदयं ततः ॥
 पुत्रजन्मादिषु श्राद्धं पार्वणं पार्वणं स्मृतम् ।
 अह्न्यह्नि नित्यं स्यात् काम्ये नैमित्तिकं पुनः ॥
 सन्निकृष्टमतिक्रम्य श्रौत्रियं यः प्रयच्छति ।
 स तेन कर्मणा पापी दहत्यासप्तमं कुलम् ॥
 यदि स्यादभिक्रो विप्रः शीलविद्यादिभिः स्वयम् ।
 तस्मै यद्धेन दातव्यमतिक्रम्यापि सन्निधिम् ॥

अपूपश्च हिरण्यं च मामञ्जं पृथिवीं तिलान् ।
 अविहान् प्रतिगृह्णानो भस्मीभवति काष्ठवत् ॥
 मासमारोहश्च कुर्यात् भर्तृचित्वां पतिव्रता ।
 तस्मृताहनि संप्राप्ते पृथक् पिण्डे नियोजयेत् ॥
 धर्मपिण्डोदकं आहं पार्वणं नग्नसंज्ञकम् ।
 अस्थिसञ्चयनं कर्म दशाहभवनं तथा ॥
 और्ध्वं दशाहमुत्कर्षे शेषस्य यदि वा भवेत् ।
 पिण्डोदकं नवश्राद्धं पुनः कार्यं यथाविधि ॥
 यद्यस्थिसञ्चयं कर्म दशाहमूर्ध्वभाक् भवेत् ।
 नष्टे वापहृतेऽस्थीनि दाहयेद्यदि वा पुनः ॥
 कुर्यादहरहः श्राद्धं प्रसीतपित्तको द्विजः ।
 साग्निकोऽनग्निको वापि तीर्थे वेषविशेषतः ॥
 उत्तानं वा विवर्त्तं वा पितृपात्रं यदा भवेत् ।
 अभोज्यं तद्वेदनं क्रुद्धैः पितृगणैश्च तैः ॥
 अन्नहीनं क्रियाहीनं मन्त्रहीनं तु यद्वेत् ।
 सर्वमच्छिद्रमित्युक्त्वा ततो यत्नेन भोजयेत् ॥
 एकोद्दिष्टन्तु विज्ञेयं वृद्धिश्राद्धं तु पार्वणम् ।
 एतत्पञ्चविधं श्राद्धं भृगुपुराणे सूचितम् ॥
 यात्रायां षष्ठमाख्यातं तत्प्रयत्नेन पावनम् ।
 शुद्धयेत् सप्तमं श्राद्धं ब्रह्मणा परिकीर्तितम् ॥
 दैविकं चाष्टमं श्राद्धं यत् कृत्वा मुच्यते भयात् ।
 सन्ध्यारात्रौ न कर्तव्यमहोरात्रमदर्शनात् ॥
 दिशान्तु विशेषेण भवेत् पुण्यमनन्तकम् ।
 गयायामचयं श्राद्धं प्रयागे मरणादिषु ॥

गायन्ति गाथां ते सर्वे कीर्तयन्ति मनीषिणः ॥
 एष्टव्या बहवः पुत्राः शीलवन्तो गुणान्विताः ।
 तेषां तु समवेतानां यद्येकोऽपि गयां व्रजेत् ॥
 गयां प्राप्यानुषङ्गेण यदि आहं समाचरेत् ।
 तारिताः पितरस्ते न स याति परमाङ्गतिम् ॥
 वाराहपर्वते चैव गयां चैव विशेषतः ।
 एवमादिष्वतीतिषु तुष्यन्ति पितरस्तदा ॥
 ब्रीहिभिश्च यवैर्माषैरङ्गिर्मुलफलेन वा ।
 श्यामाकैश्च तु वै शाकैर्नीवारैश्च प्रियङ्गुभिः ॥
 गोधूमैश्च तिलैर्मुद्गैर्माषैः प्रीणयते पितॄन् ।
 मृष्टान् फलरसानिच्छून् मृदुकान् सस्यदङ्गिमान्
 विदार्याश्च करण्डाश्च आह्नकाले प्रदापयेत् ।
 लाजां मधुयुतां दद्याद् दध्नाच्छर्करया सह ॥
 दद्यात् शर्धे प्रयत्नेन शृङ्गां गजशुकैर्दुकान् ।
 ह्रीं मासी मत्स्यमांसेन त्रिमासान् हरिणेन च ॥
 औरम्भेणाथ चतुरः शाके नेह च पञ्च तु ।
 षण्मासांश्छागमांसेन रौरवेण च वै नतु ॥
 दशमासांस्तु तृप्यन्ति वराहमहिषाविकैः ।
 शशर्षाङ्कयोमांसैर्मसानेकादशैव तु ॥
 सम्बत्तरन्तु गज्येन पयसा पायसेन च ।
 सदैव सस्यमांसेन तृप्तिर्द्वादशवार्षिकी ॥
 कालशाकं महाशाकं खगलोहामिषं मधु ।
 अनन्तान्येव च कल्पन्ते मूत्रान्यन्यानि सर्वशः ॥
 कृत्वा लब्ध्वा स्वयं वाग्र मृतानाहृत्य वै द्विजः ।

दद्याच्छ्राद्धे प्रयत्नेन दत्तस्यानयमुच्यते ॥
 पिप्पलीकमुक्कं चैव तथा चैव मत्सरकम् ।
 कश्मलालावुवार्त्तिकान् मन्त्रणं सारसं तथा ॥
 कूटञ्च भद्रमूलञ्च तण्डुलीयकमेव च ।
 राजमाषांस्तथा क्षीरं माहिषञ्च विवर्जयेत् ॥
 कोद्रवान् कोविदारांश्च स्थलपाक्यामरीक्षथा ।
 वर्जयेत्सर्वयत्नेन ग्राहकाले द्विजोत्तमः ॥
 इत्योशनसश्चतुर्तु तृतीयोऽध्यायः ॥

स्नात्वा यथोक्तं सन्तर्प्य पितृदेवान् ऋषींस्तथा ।
 पिण्डान्वाहार्यकं श्राद्धं कुर्यात् सौम्यमनाः शुचिः ॥
 पूर्वमेव निरीक्षेत ब्राह्मणान्वेदपारगान् ।
 तीर्थं तद्व्यकथ्यानां प्रदाने चातिथिः स्मृतः ॥
 ये सोमपाननिरता धर्मज्ञा सत्यवादिनः ।
 व्रतिनो नियमस्थाश्च ऋतुकालाभिगामिनः ॥
 पञ्चाग्निरपाधीयानो यजुर्वेदविदोऽपि च ।
 बहवस्तु सुवर्णाश्च त्रिमधुर्वाग्र वा भवेत् ॥
 क्षीनाविकेन च्छन्दो वै ज्येष्ठसामगणोऽपि वा ।
 अथर्वशिरसोऽध्येत रुद्राध्यायी विशेषतः ॥
 अग्निहोत्रपरो विद्वान् पापविच्च षडङ्गवित् ।
 गुरुदेवाग्निपूजासु प्रसक्तो ज्ञानतत्परः ॥
 अहिंसोपरता नित्यं अप्रतिग्राहिणस्तथा ।
 सत्रिणो दाननिरता ब्राह्मणाः पङ्क्तिपावनाः ॥
 असमानप्रवरगा असगोत्रा स्तथैव च ।

असम्बन्धश्च विज्ञेयो ब्राह्मणः पङ्क्तिपावनः ॥
 भोजयेद्योगिनं पूर्वं तत्त्वज्ञानरतं परम् ।
 अलाभे नैष्ठिकं दान्तमुपकुर्वाणकं तु वा ॥
 तदलाभे गृहस्थस्तु मुमुक्षुः सङ्गवर्जितः ।
 सर्वालाभ साधकं वा गृहस्थं मा विभोजयेत् ॥
 प्रकृतेः गुणतत्त्वज्ञं योऽश्नातीह यतिं भवे ।
 पलं वेदविदां तस्य सहस्रादतिरिच्यते ॥
 तस्माद्यत्नेन योगीन्द्रमौखरज्ञानतत्परम् ।
 भोजयेद्व्यकथ्येषु अज्ञाभादिह च द्विजान् ॥
 एष वै प्रथमः कल्पः प्रदाने हव्यकव्ययोः ।
 अनुकल्पः स्वयं ज्ञेय कदा सद्भिरनुच्छितः ॥
 मातामहं मातुलञ्च स्वस्त्रेयं श्वशुरं गुरुम् ।
 दीहितं विबुधं सर्वमग्निकल्पांश्च भोजयेत् ॥
 न आह्वे भोजयेन्मित्रं धनैः कार्योऽस्य संयद्दः ।
 पैशाचदक्षिणाहीनैर्व्वामुच फलसम्पदः ॥
 कामं आह्वे ऽर्चयेन्मित्रं नाभिरूपमतित्वरम् ।
 द्विषतां हि हविर्भुक्तं भवति प्रेत्य निष्फलम् ॥
 तथानुचेद्विदंत्वा न दाता लभते फलम् ।
 यावतो यसते पिण्डान् हव्यकथ्येषु मन्त्रितम् ॥
 ततोऽहि यसते प्रेत्य दीप्तान् स्थूलानधीमुखान् ।
 अथ विद्यानुकूले हि युक्ताश्च स वृताऽथवा ॥
 यत्रैते भुञ्जते हव्यं तद्भवेदासुरं द्विजाः ! ।
 यश्च वेदश्च वेदीच विच्छेद्येत त्रिपूरुषम् ॥
 स वै दुर्ब्राह्मणो ज्ञेयः आज्ञादौ न कदाचन ।

गृहमेष्टोहती राज्ञो वृषलो ग्रामयाजकः ॥
 बध्नन्वोपजीवी च षष्ठेते ब्रह्मवन्धवः ।
 दत्त्वा तु वेदानत्यर्थं पतिताश्चनुरब्रवीत् ॥
 वेदविक्रयिणश्चैते आह्लादिषु विगर्हिताः ।
 श्रुतिविक्रयिणो यत्र परपूर्वाः समुद्रगाः ॥
 असमानान् याजयन्ति पतितास्ते प्रकीर्त्तिताः ।
 असंस्तुताध्यापका ये भृतकान् पाठयन्ति वै ॥
 अधीयौत तथा वेदान् भृतकाले प्रकीर्त्तिताः ।
 वृद्धश्रावकनिर्गूढाः पञ्चरात्रविद्भो जनाः ॥
 कापालिकाः पाशुपताः पाषण्डाश्चैव तद्विधाः ।
 यस्याग्रन्ति हवींश्चेते दुरात्मानस्तु तामसाः ॥
 न तस्या सङ्गवेत् आहं प्रेत्यापि हि फलप्रदाः ।
 अनाश्रमी यो द्विजः स्यादाश्रमी स्यादश्रित्यकः ॥
 मिथ्याश्रमी च विप्रेन्द्रा विघ्नेयाः पङ्क्तिदूषकाः ।
 दुश्चर्मी कुन्ध्वी कुष्ठीश्चित्री च श्यावदन्तकः ॥
 क्रूरो वीजनकश्चैव स्तेनः क्लीवोऽथ नास्तिकः ।
 मद्यपीवृषली सक्तो वीरहा दीक्षिषूपतिः ॥
 आमारदाही कुण्ठाशो सोमविक्रयिणो द्विजाः ।
 परिवेत्ता तथा हिंस्रः परिवेत्तिर्निराकृतिः ॥
 पौनर्भवः कुसीदी च तथा नक्षत्रदर्शकः ।
 गीतवादित्रशीलश्च व्याधितः काणश्व च ॥
 हीनाङ्गश्चातिरिक्ताङ्गो ह्यवकीर्णो तथैव च ।
 कन्याद्रोही कुण्डगोली अभिशक्तोऽथ देवलः ॥
 मित्रधुक्पिशुनश्चैव नित्यं वार्त्था निक्कन्तनः ।

मातापितृगुरुत्यागी दारत्यागी तथैव च ॥
 अनपत्यः कूटसाक्षी पाचकोरगजीवकः ।
 समुद्रयायी कृतहा रथ्यासमयभेदकः ॥
 वेदनिन्दारतश्चैव देवनिन्दारत स्तथा ।
 द्विजनिन्दारतश्चैव ते वज्र्याः श्राद्धकर्मषु ॥
 कृतघ्नः पिशुनः क्रूरो नास्तिको वेदनिन्दकः ।
 मितघ्नः पारदार्यश्च मिथ्यापण्डितदूषकः ॥
 बहुनात किमुक्तेन विहितान्येव कुर्वते ।
 निन्दितान्याचरन्ते ते वज्र्याः श्राद्ध प्रयत्नतः ॥

॥ इत्यौशनससंस्तौ चतुर्थोऽध्यायः ॥

गोमयेनोदकैः पूर्वं शोधयित्वा समाहितः ।
 सन्निपात्य द्विजान् सर्वान् साधुभिः सन्निमन्त्रयेत् ॥
 श्वो भविष्यति मे श्राद्धं पूर्वैद्युरभिवक्ष्यति ॥
 असम्भवे परेद्युर्वा यद्योक्तैर्लक्षणैर्युतम् ।
 तस्य ते पितरः श्रुत्वा श्राद्धकाल उपस्थिते ॥
 अन्योन्यमनसा ध्यात्वा सम्पतन्ति मनोजवाः ।
 ब्राह्मणास्ते समायान्ति पितरो ह्यन्तरिक्षगाः ॥
 वायुभूताश्च तिष्ठन्ति भुक्त्वा यानि पराङ्गतिम् ।
 आमन्त्रिताश्च ये विप्राः श्राद्धकाल उपस्थिते ॥
 वसेरन्नियताः सर्वे ब्रह्मचर्यपरायणाः ।
 अक्रोधनोऽत्वरो यत्र सत्यवादी समाहितः ॥
 भरमैथुनमध्वानं श्राद्धभुग्वर्जयेज्जपम् ।
 आमन्त्रितो ब्राह्मणो वै योऽन्यस्मै कुरुते क्षणम् ॥
 आमन्त्रयित्वा यो मोहादन्यं वा मन्त्रयेत् द्विजः ।

स तस्मादधिकः पापी विष्ठाकोटौहि जायते ॥
 आद्वे निमन्त्रितो विप्रो मैथुनं योऽधिगच्छति ।
 ब्रह्महत्यामवाप्नोति तिर्यक्-योनिषु जायते ॥
 निमन्त्रितश्च यो विप्रो ह्यध्वानं याति दुर्मतिः ।
 भवन्ति पितरस्तस्य तन्मासं पांशुभोजनम् ॥
 निमन्त्रितश्च यः आद्वे प्रकुर्यात्कलहं द्विजः ।
 भवन्ति तस्य तन्मासं पितरो मलभोजनाः ॥
 तस्मान्निमन्त्रितः आद्वे नियतात्मा भवेद्द्विजः ।
 अक्रोधनः शौचपरः कर्त्ता चैव जितेन्द्रियः ॥
 शोभते दक्षिणां गत्वा दिशं दर्भात् समाहितः ।
 समूलात्माहरेद्दारि दक्षिणापान् सुनिर्मलान् ॥
 दक्षिणाप्रवणं स्निग्धं विभक्त्यभलक्षणम् ।
 शुचि देशं विविक्तञ्च गोमयेनोपलेपयेत् ॥
 नदीतीरेषु तीर्थेषु स्वभूमौ गिरिसानुषु ।
 विविक्तेषु च तुष्यन्ति दत्तेन पितरस्तथा ॥
 परस्य भूमिभागे तु पितृणां वै न निर्वपेत् ।
 स्वामित्वात् स विहस्येत मोहाद्यत्क्रियते नरैः ॥
 अटव्यः पर्वताः पुण्या स्त्रीर्धान्यायतनानि च ।
 सर्वाण्यस्वामिकान्याहुर्नहि तेषु परियहः ॥
 तिलांश्चावकिरेत्तत्र सर्वतो बन्धयेद् द्विजः ।
 असुरोपहतं सर्वं तिलैः शुष्यत्यजेन वा ॥
 ततोऽन्नं बहुसंस्कारं नैकव्यञ्जनमव्ययम् ।
 चोष्यं पेयं समृद्धं च यथाशक्त्युपकल्पयेत् ॥
 ततो निवृत्ते मध्याह्ने लसलोमनखान् द्विजान् ।

अभिमन्य यथामार्गं प्रयच्छेदन्तधावनम् ॥
 तैलमभ्यञ्जनं स्नानं स्नानीयं च पृथग्विधम् ।
 पात्रैरौदुम्बरैर्दद्याद्देवैश्च देवं तु पूर्वकम् ॥
 तत्र स्नात्वा निवृत्तेभ्यः प्रत्युत्थानस्तताञ्जलिः ।
 पाद्यमाचमनीयं च संप्रयच्छेद्यथाक्रमम् ॥
 ये चात्र विव देरन् विप्राः पूर्वं निमन्त्रिताः ।
 प्राङ्मुखान्यासनान्येषां सदर्भोपहितानि च ॥
 दक्षिणायैकदर्भाणि प्रोक्षितानि तिलोदकैः ।
 तेषूपवेशयेदेतान् ब्राह्मणान् द्वैकल्पकान् ॥
 अस्यन्धमिति संकल्प्य त्वासिरंस्थे पृथक् पृथक् ।
 द्वौ देवे प्राङ्मुखौ पित्रेप्रत्य सोदङ्मुखस्तथा ॥
 एकैकं वा भवेत्तत्र एवं मातामहेष्वपि ।
 सत्क्रियां देशकालौ च शौचं ब्राह्मणसम्पदम् ।
 पञ्चैतान्विस्तरोहन्ति तस्मान्नैहेत विकारम् ॥
 अथवा भोजयेदेकं ब्राह्मणं वेदपारगम् ।
 श्रुतिशीलादिसम्पन्नमलक्षणाविवर्जितम् ॥
 प्रशस्तपात्रे चाक्षन्तु सर्वस्वात् प्रयतात्मनः ।
 द्विपतायतने चास्मै तिलोक्तात् सम्प्रवर्त्तते ॥
 प्राग्देव्नी तदक्षन्तु दद्याच्च ब्रह्मचारिणे ।
 भिक्षुको ब्रह्मचारीव भोजनार्थमुपस्थितः ॥
 उपविष्टेषु यच्छ्राद्धे कामन्ममपि भोजयेत् ।
 अतिथि यत्नं नाश्नाति न तच्छ्राद्धं प्रकाशयते ॥
 तस्मात् प्रयत्नात्तीर्थेषु पूजया अतिथयो द्विजैः ।
 अतीर्य रमते शब्दे भुञ्जते ये द्विजातयः ॥

काकयोनिं ब्रजस्थे ते दत्त्वा चैव न संशयः ।
 हीनाङ्गः पतितः कुष्ठी वणिकपुक्कसनासिकः ॥
 कुक्कुटः शूकरखानो वर्ज्याः श्राद्धेषु दूरतः ।
 वीभत्समण्डचिं स्नेच्छं न स्पृशेच्च रजस्वलाम् ॥
 मौलकाषायवसनं पाषण्डांश्च विवर्जयेत् ।
 यत् तत्र क्रियते कर्म्यं पैतृकं ब्राह्मणान् प्रति ॥
 तत्सर्वमेव कर्त्तव्यं वैश्वदेवस्य पूजनम् ।
 यथोपविष्टान् सर्वांस्तानलङ्घ्युर्ग्राहिभूषणैः ॥
 यां दिव्या इति मन्त्रेण हस्तेष्वर्घ्यं विनिक्षिपेत् ।
 अदद्याद् गन्धमाल्यानि धूपादीनि च शक्तितः ॥
 अपसव्यं ततः कृत्वा पितॄणां दक्षिणामुखः ।
 आवाहनं ततः कुर्यादुग्रन्तस्वेत्यृचा बुधः ॥
 आवाह्य तदनुज्ञातो जपेदायान्तु न स्मृतः ।
 शन्नो देवप्रदकं पाले तिलोऽसीति तिलांस्तथा ॥
 क्षिप्वा चार्घ्यं तथा पूर्वं दत्त्वा हस्तेषु वै पुनः ।
 संस्त्रावांश्च ततः सर्वान् पात्रीकुर्यात् समाहितः ॥
 पितृभिः समभेतेन ह्यर्घ्यं पात्रं निधाय च ।
 अग्नौ करिष्ये त्वादाय पृच्छेदन्नं दृतम्नुतम् ॥
 कुरुष्वेति ह्यनुज्ञातो जुहुयादुपवीतवत् ।
 बभ्रोपवीतिना होमः कर्त्तव्यं कुशपाणिना ॥
 प्राचीनावीतकः पितॄणं वैश्वदेवं तु होमयेत् ।
 दक्षिणं पातयेज्जानुं देवान् परिचरंस्तदा ॥
 श्रीमाय वै पितृमते स्वधा मम इति ब्रुवन् ।

अग्नये कथ्यवाहनाय स्वधेति जुहुयात्ततः ॥
 अग्न्यभावे तु विप्रस्य पाणावेवोपपादयेत् ।
 महादेवान्तिके वाथ गोष्ठे वा सुसमाहितः ॥
 ततस्तेरभ्यनुज्ञातो कृत्वा देवप्रदक्षिणम् ।
 गोमयेनोपलिप्योर्वंशं कुर्यात् स्वस्यच देवतम् ॥
 मण्डलं चतुरस्रं वा दक्षिणं चोन्नतं शुभम् ।
 विरुल्लिखितस्य मध्यं दर्भेणैकेन चैव हि ॥
 ततः संस्तीर्य तत् स्थाने दर्भान् वै दक्षिणाशकान् ।
 स्त्रीन् पिण्डान्निर्वपेत्तत्र हविःशेषान् समाहितः ॥
 दाप्यपिण्डां स्तुत स्तत्र निमृज्यगन्धेपभागिनाम् ।
 तेष्वदर्भेष्वथान्नस्य तिराचम्य शनैरसृज् ॥
 हृदकं निनयेच्छेषं शनैः पिण्डान्तिके पुनः ।
 अवक्षिप्यावहत्यात्तान् पिण्डान् यथा समाहितः ॥
 अथ पिण्डावशिष्टान् विधिना भोजयेद् द्विजम् ।
 षडप्यत्र नमस्कृत्यात् पितॄन् देवांश्च धर्मवित् ॥
 आहभोजनकाले तु दीपो यदि विनश्यति ।
 पुनरन्नं न भोक्तव्यं भुक्ता चान्द्रायणं चरेत् ॥
 आधानपूर्पान्विविधान्ध्यात् सरसपाथसम् ।
 मृपशाकफलानिष्टान् पयो दधि घृतं मधु ॥
 अन्नञ्चैव यथाकामं विधिसम्प्राप्त्यपेयकम् ।
 अद्यदिष्टं द्विजेन्द्राणां तत्तत् सर्वं निवेदयेत् ॥
 धान्यास्तिलाश्च विविधाः शर्करा विविधा रुधा ।
 उष्णमन्नं द्विजातिभ्यो दातव्यं श्रेय इच्छता ॥
 अन्यत्र फलमूलेभ्यः पानकेभ्य स्तथैव च ।

नाश्रूणि पातयेज्जातु न कुप्यान्नामृतं वदेत् ॥
 न पादेन स्पृशेदन्नं न चैनमवधूनयेत् ।
 क्रोधेनैव च यद्दत्तं यद् दत्त्वं त्वरया पुनः ॥
 यातुधाना विलुम्पन्ति यच्च पापीपपादितम् ।
 खिन्नगात्रो न तिष्ठेत् सन्निधौ तु द्विजस्यनाम् ॥
 न च पश्येत् काकादीन् पक्षिणस्तु न वारयेत् ।
 तद्गूपाः पितरस्तत्र समायान्ति बुभुत्सवः ॥
 न दद्यात्तत्र हस्ते न प्रत्यक्षलवणं तथा ।
 न चायमेन पात्रेण न चैवाश्रयया पुनः ॥
 काञ्चनेन तु पात्रेण तथा त्वौदुम्बरेण च ।
 उत्तमाधिपता याति खड्गेन तु विशेषतः ॥
 पक्षि तु मृगस्ये यो वै श्राद्धे भोजयते पितॄन् ।
 स याति नरकं चीरं भोक्ता चैव पुरीषसः ॥
 न पङ्क्त्या विषमं दद्यान् न वाचेत् न वादेयेत् ।
 वाचितादपि चात्मानं नरकं याति भोजयन् ॥
 भुञ्जीत वाग्यतोऽस्यृष्टं न ब्रूयात् प्रकृतान् मृगान् ।
 तावन्नि पितरोऽश्रन्ति यावन्नीक्षा हविर्गुणाः ॥
 मायासनोपविष्टस्तु भुञ्जीत प्रथमं द्विजः ।
 बहूनां पशूनां सोऽन्नः पङ्क्त्या हरति क्षिप्रम् ॥
 न किञ्चिदर्जयेत् श्राद्धे नियुक्तस्तु द्विजीत्तमः ।
 न मार्षं प्रतिषेधेत् न चाग्न्यस्वाग्नीजमेतत् ॥
 यो नाश्राति द्विर्जोमार्षं नियुक्तः पितृकक्षेपि ।
 स प्रेत्य पशुतां याति सन्ततामेकविंशतिम् ॥
 स्वाध्यायं श्रावयेद्देवा धर्मशास्त्राणि चैव हि ।

इतिहासपुराणानि आचक्ष्यान् सुशोभनान् ॥

ततोऽन्यमुत्सृजेद् भुक्तेष्वग्रतो विकिरेद् भुवि ।

पृष्ठा स्वदितमित्येव तप्तानाचामयेत्ततः ॥

आचान्ताननुजानीयादभितो रम्यतामिति ।

स्वस्थाः स्मृति च तं ब्रूयुर्ब्राह्मणा स्तदनन्तरम् ॥

ततो भुक्तवतां तेषामन्नशेषान् वेदयेत् ।

यथा ब्रूयात्तथा कुर्यादनुज्ञातस्तु तैर्द्विजैः ॥

पितोः स्वदितमित्येव वाच्यं गोष्ठेषु सूतृतम् ।

सम्पन्नमित्याभ्युदये दैवेनोच्यत इत्यपि ॥

विद्वज्य ब्राह्मणांस्तान् वै देवपूर्वन्तु वाग्यतः ।

दक्षिणां दिशमाकाङ्क्षन् याचतेऽदो वरान् पितॄन् ॥

दातारो नोऽभिवर्षन्तां वेदाः सन्ततिरेव च ।

अहा च नो मा वप्रगमद् बहु द्येयश्च नोऽस्त्विति ॥

पिण्डांस्तु भोज्यं विप्रेभ्यो दद्यादग्नौ जलेऽपि वा ।

प्रक्षिपेत्तत्सु विप्रेषु द्विजोच्छिष्टं न मार्जयेत् ॥

मध्यमं तं ततः पिण्डं दद्यात्पन्नैः सुतार्थकः ।

प्रक्षाल्यहस्तावाचम्य ज्ञातिशेषेण भोजयेत् ॥

ज्ञातिष्वपि च तुष्टेषु स्वान् भृत्यान् भोजयेत्ततः ।

पश्चात् स्वयं च पत्नीभिः शेषमन्नं समाचरेत् ॥

नोद्वीक्षेत तदुच्छिष्टं यावन्नास्ति गतोरविः ।

ब्राह्मचर्यां चरेतान्तु दम्पती रजनीं तु ताम् ॥

दत्त्वा आह्वं ततो भुक्त्वा सेवते यस्तु मैथुनम् ।

महारौरवमासाद्य कौटयोनिं व्रजेत् पुनः ॥

पश्चिरक्रोधनः शान्तः सत्यवादी समाहितः ।

स्वाध्यायश्च तथा ध्यानं कर्त्ता भोक्ता विसर्जयेत् ॥
 आहं दत्त्वा परं आहं भुञ्जते ये द्विजातयः ।
 महापातकिना तुल्या यास्ति ते नरकान् बहून् ॥
 एष वोऽभिहितः सम्यक् आह्वकल्पः सनातनः ।
 ग्रामं निवत्त यन्नित्यमुदासीनो न तत्त्वतः ॥
 अग्निरध्वगो वापि तथैव व्रसनान्वितः ।
 ग्रामआह्वं द्विजः कुर्याद् वृषलसु सदैव हि ॥
 ग्रामआह्वं द्विजः कुर्याद्विधिक्षः श्रद्धयान्वितः ।
 तेनाग्नी करणं कुर्यात् पिण्डांस्तैरेव निर्वपेत् ॥
 यो हि तद् विधिना कुर्याच्छ्राद्धं संयतमानसः ।
 व्रपेतकल्मषो नित्यं यात्यसौ वैष्णवं पदम् ॥
 तस्मात् सर्वः प्रयत्नेन आह्वं कुर्याद् द्विजोत्तमः ।
 आराधितो भवेद्दीयस्तेन सम्यक् सनातनः ॥
 अपि मूलफलैर्वापि प्रकुर्यान्निर्धनो द्विजः ।
 तिलोदकै स्तर्पयित्वा पितॄन् स्नात्वा द्विजोत्तमः ॥
 न जीवत्पितृको दद्याद्भोमान्तं वा विधीयते ।
 तेषां चापि समादद्यात्तेषां चैके प्रचक्षते ॥
 पिता पितामहश्चैव तथैव प्रपितामहः ।
 यो यस्य म्रियते तस्मै देयं मान्यस्य ते न तु ॥
 भोजयेद्वापि जीवन्तं यथाकामं तु भक्तितः ।
 न जीवन्त मतिक्रम्य ददाति श्रयते श्रुतिः ॥
 दामुष्यायणको दद्याद्भोजहेतु स्तथाहि सः ।
 रिक्तया भार्यया दद्यान्निशोगोत्यादितो यदि ॥
 अनियुक्तः सुतो यस्तु शुक्रतो जायते त्विह ।

प्रदद्याद्दीजिने पिण्डं चेत्रिणे तु तदन्यथा ॥
 द्वौ पिण्डौ निर्वपेत्ताभ्यां चेत्रिणे वीजिने यथा ।
 कीर्त्तयेदथ वैकस्मिन् वीजिनं चेत्रिणे ततः ॥
 सृतेऽहनि तु कर्त्तव्यमेकोद्दिष्टविधानतः ।
 आशीचत्वनिरीक्षाणः काम्यं कामयते पुनः ॥
 पूर्वार्हे चैव कर्त्तव्यं श्राद्धमभ्युदयार्थिना ।
 देवं तत् सर्वमेवं स्यान्न वै कार्य्या बहिः क्रिया ॥
 हर्भाश्च परितः स्थाप्या सदा स भोजयेद् द्विजान् ।
 गान्दीमुख्याश्च पितरः प्रीयन्तामिति वाचयेत् ।
 मातृश्राद्धं तु पूर्वं स्यात् पितृणां तदनन्तरम् ॥
 ततो मातामहानाञ्च तृती श्राद्धत्रयं स्मृतम् ।
 देवपूर्वं प्रदद्याद् वै न कुर्यादप्रदक्षिणम् ॥
 प्राङ्मुखो निर्वपेत् पिण्डानुपवीती समाहितः ।
 स्थण्डिलेषु विदितेषु प्रतिमासु द्विजातिषु ॥
 पुष्पैर्धूपेच्च नैवेद्यैर्भक्षणैरपि पूज्य च ।
 पूजयित्वा मातृगणं कुर्याच्छ्राद्धत्रयं बुधः ॥
 अकृत्वा मातृयागञ्च यःश्राद्धं परिवेषयेत् ।
 तस्य क्रोधसमाविष्टा हिंसामिच्छन्ति मातरः ॥
 इत्यौशनसंस्कृती पञ्चमोऽध्यायः ॥

दशाहं प्राहुराशीचं सपिण्डेषु विपश्चितः ।
 सृतेऽथवाथ जातेषु ब्राह्मणानां द्विजोत्तमाः । ॥
 नित्यानि चैव कर्माणि काम्यानि च विशेषतः ।
 न कुर्यादहितं किञ्चित् स्वाध्यायं मनसापि च ॥

शुचिरक्रोधनस्वन्यान् कालेऽग्नौ भोजयेद्विजान् ।
 शुष्काच्चेन फलैर्वापि पितरं जुहुयात्तथा ॥
 न स्पृशेयुरिमानन्ये न भूतेभ्यः समाचरेत् ।
 सूतके तु सपिण्डानां संस्पर्शो नैव दुष्यति ।
 सूतके सूतकाश्चैव वर्जयित्वा तृणं पुनः ॥
 अधीयानस्तथा यज्वा वेदविच्चाऽपि यो भवेत् ।
 चतुर्थे पञ्चमे वाङ्नि संस्पर्शः कथितो बुधैः ॥
 स्पृश्यात्तु सर्वमेवैते स्नानात्तु दशमाहनि ॥
 दशाहं निगुणं प्रोक्तमाशौचन्दासनिगुणे ।
 एवं द्वित्रिगुणैर्युक्तं चतुर्थैकदिने शुचि ॥
 दशाहान् परं सम्यगधीयीत जुहोति च ।
 चतुर्थे त्वस्य संस्पर्शो मनुराह प्रजापतिः ॥
 क्रियाहीनस्य मूर्खस्य महारोगिण एव च ।
 ये एषां मरणस्याहुर्मरणान्तमशौचकम् ॥
 त्रिरात्रं दशरात्रं वा ब्राह्मणानामशौचकम् ।
 ग्राक् संस्काराच्चिरात्रं स्याद्दशरात्रमतः परम् ॥
 जन्मद्विवर्षगे प्रेते मातापितृस्तदिष्यते ।
 त्रिरात्रेण शुचिस्वन्यो यदिहात्यन्तनिगुणः ॥
 अदन्तजातमरणे मातापितृस्तदिष्यते ।
 जातदन्ते त्रिरात्रं स्यादन्तः स्यात् यत्र विनिर्णयः ॥
 आदन्तजन्मनः सद्य आचीलादिकरात्रकम् ।
 त्रिरात्रमुपनयनाद्दशरात्रमुदाहृतम् ॥
 जातमात्रस्य वा तस्य यदि स्यात्प्रमाणं पितुः ।
 मातुश्च सूतकाति स्यात् पिताऽस्य स्पृश्य एव हि ॥

सद्यः शौचं सपिण्डानां कर्त्तव्यं सोदरस्य तु ।
 ऊर्ध्वं दशाहार्देकाहं सोदरो यदि निर्गुणः ॥
 अथोर्ध्वं दन्तजन्म स्यात् सपिण्डानामशौचकम् ।
 एकरात्रं निर्गुणानाञ्चीलादूर्ध्वं त्रिरात्रकम् ॥
 आदन्तजातमरणं सभवेद्यदि सत्तमाः ! ।
 एकरात्रं सपिण्डानां यदि चात्यन्तनिर्गुणः ॥
 व्रतादिशात् सपिण्डानां गर्भस्त्रावाच्च पाततः ।
 गर्भच्युतावहोरात्रं सपिण्डेऽत्यन्तनिर्गुणे ॥
 यथेष्टाचरणादुज्जाती त्रिरात्रादिति निर्णयः ।
 सूतके यदि सूतिश्च मरणे वा गतिर्भवेत् ॥
 शेषेणैव भवेच्छुद्धिरहः शेषे द्विरात्रकम् ।
 मरणोत्पत्तियोगे तु मरणेन समाप्यते ॥
 अर्धवृत्तिमनाशौचमूर्ध्वमन्येन गृह्यति ।
 देशान्तरगतः श्रुत्वा सूतकं श्राव एव वा ॥
 तावद्प्रयतोऽन्ये वा यावच्छेषः समाप्यते ।
 अतीते सूतके प्रोक्तं सपिण्डानां त्रिरात्रकम् ॥
 तथैव मरणे स्नानमूर्ध्वं संवत्सरादुव्रती ।
 वेदांश्च यस्त्वधीयानो न भवेत् वृत्तिकर्षितः ॥
 सद्यः शौचं भवेत्तस्य सर्वावस्थासु सर्वदा ।
 स्त्रीणामसंस्कृतानान्तु प्रदानात् परतः पितुः ॥
 सपिण्डानां त्रिरात्रं स्यात् संस्कारो भर्तुरेव च ।
 अहस्त्वदशकन्यानामशौचं मरणे स्मृतम् ॥
 द्विवर्षं जन्ममरणे सद्यः शौचमुदाहृतम् ।
 आदन्तात् सोदरः सद्य आचीलादिकराचकम् ॥

आश्रितानां निरातं स्यादशमन्तु ततः परम् ।
 मातामहानां मरुणे निरातं स्यादशीचकम् ॥
 एकोदराणां विज्ञेयं सूतके चैतदेव हि ।
 पक्षिणी योनिस्त्वन्धे बान्धविषु तथैव च ।
 एकरातं समुद्दिष्टं गुरौ सन्नद्धचारिणि ।
 प्रेते राजनि सद्यस्तु यस्य स्याद्विषये स्थितः ॥
 नृहे मृतासु दत्तासु कन्यकासु च ग्रहं पितुः ।
 परपूर्वासु भार्यासु पुत्रेषु कुलजेषु च ॥
 निरातं स्यात्तथाचार्ये भार्यासु प्रत्यगासु च ।
 आचार्यपुत्रपत्नीसु अहीरातमुदाहृतम् ॥
 एकरातमुपाध्याये तथैव शीलियेषु च ।
 एकरातं सपिण्डेषु स्वगृहे संस्थितेषु च ॥
 निरातं श्वश्रुमरणे श्वशुरे च तथैव च ।
 सद्यः शीघ्रं समुद्दिष्टं समोत्रे संस्थिते सति ॥
 शङ्खे तु द्विजो दशाहेन द्वादशाहेन भूपतिः ।
 वैश्यः पञ्चदशाहेन शूद्रो मासेन शुध्यति ॥
 क्षत्रविट् शूद्रदायादा ये स्युर्विप्रस्य सेवकाः ।
 तेषामशेषं विप्रस्य दशाहान् शुद्धिरिष्यते ॥
 राजन्यवैश्यावप्येवं हीनवर्णासु योनिषु ।
 षड्रातं वा निरातं वाऽपि कृत्वा क्रमेण हि ॥
 वैश्यक्षत्रियविप्राणां शूद्रैश्चाशीचमेव तु ।
 अर्धमासोऽथ षड्रातं निरातं द्विजपुङ्गवाः ! ॥
 शूद्रक्षत्रियविप्राणां शूद्रेष्वशीचमिष्यते ।
 षड्रातं द्वादशाहञ्च विप्राणां वैश्यशूद्रयोः ॥

अथीशं क्षत्रिये प्रोक्तं क्रमिच द्विजपुङ्गवाः ।।
 शुद्धविट्क्षत्रियान्तां ब्राह्मणे संस्थिते यदि ॥
 दशरात्रेण शुद्धिः स्यादित्याह कमलीनवः ।
 असपिण्डं द्विजप्रेतं विप्रो निःसृत्य बन्धुवत् ॥
 अशित्वा च सहोषित्वा दशरात्रेण शुद्धयति ।
 यदि निर्दहति क्षिप्रं प्रलीभात् क्रान्तमानसः ॥
 दशाहेन द्विजः शुद्धेत् द्वादशाहेन भूमिपः ।
 अर्धमासेन वैश्यस्तु शुद्धो मासेन शुध्यति ॥
 धड्नालेणाथवा सप्तालिरात्रेणाथवा पुनः ।
 अनाथश्चैव निर्बन्धुं ब्राह्मणं धनवर्जितम् ॥
 स्नात्वा सम्प्राश्य तु दृतं शुध्यन्ति ब्राह्मणादयः ।
 अपरश्चेत्परं वर्णमपरश्चापरी यदि ॥
 एकाहात् क्षत्रिये शुद्धिर्वैश्ये तु स्यात् द्व्यहे सति ।
 शुद्धेषु च त्र्यहं प्रोक्तं प्राणायामशतं पुनः ॥
 अनस्थिसञ्चिते शुद्धे रीति चेद् ब्राह्मणः स्वर्गः ।
 निरात्रं स्यात्तथाऽशौचमेकाहं क्षत्रवैश्ययोः ॥
 अन्यथा चैव स ज्योतिर्ब्राह्मणे ज्ञानमेव च ।
 अनस्थिसञ्चिते विप्रे ब्राह्मणो रीति चेत्तदा ॥
 ज्ञानेनैव भवेच्छुद्धिः सचैलेन न संशयः ।
 यस्तैः सहजान् कुर्याच्च यांनादीनि तु चैव हि ॥
 ब्राह्मणे वापरे वापि दशाहेन विशुध्यति ।
 य स्त्रेणामन्नमन्नाति स तु द्विषोऽपि कामतः ॥
 तदाशौचनिवृत्तेषु ज्ञानं कृत्वा विशुध्यति ।
 यावत्तदन्नमन्नाति दुर्भिक्षाभिहतो नरः ।

तत्तत्सर्वं ह्यहं शक्तिः स्यात् प्रायश्चित्तं तत्तत्सरेत् ॥
 दाहाद्यशौचं कर्त्तव्यं द्विजानामग्निहोत्रिणाम् ।
 सपिण्डानां तु मरणे मरणादितरेषु च ॥
 सपिण्डता च पुरुषे सप्तमे विनिवर्त्तते ।
 समानोदकभावस्तु जन्मनाम्नो रवेदने ॥
 पिता पितामहश्चैव तथैव प्रपितामहः ।
 श्वेषभाजस्तु यस्यात्मा सापिण्डं सप्तपौरुषम् ॥
 जर्हनाश्चैव सापिण्ड्य माह देवः प्रजापतिः ।
 ये चैकजाता बहवो भिन्नयो नय एव च ॥
 भिन्नवर्णास्तु सापिण्ड्यं भवेत्तेषां निपूरुषम् ।
 कारवः शिल्पिनो वैद्यदासीदासास्तथैव च ॥
 राजानो राजभृत्याश्च सद्यःशौचाः प्रकीर्त्तिताः ।
 दातारो नियमी चैव ब्रह्मविद्ब्रह्मचारिणौ ॥
 सन्निधौ ब्रतिनस्तावत् सद्यः शौचमुदाहृतम् ।
 राज्ञा चैवाभिहितस्तु प्राणसन्निधौ एव च ॥
 यज्ञे विवाहकाले च देवयागे तथैव च ।
 सद्यः शौचं समाख्यातं दुर्भिक्षे वाप्युपद्रवे ॥
 विषादुपपहतानाञ्च विदुरता पार्थिवैर्द्विजैः ।
 सद्यः शौचं समाख्यातं सर्पादिमरणेऽपि च ॥
 अग्निमेरुप्रपतने विषोधान्यपराशने ।
 गोब्राह्मणान्ते सद्यस्ते सद्यः शौचं विधीयते ॥
 नैष्ठिकानां वनस्थानां यतीनां ब्रह्मचारिणाम् ।
 नाशौचं विद्यते सद्भिः पतिते च तथा मृते ॥

इति षष्ठोऽध्यायः ।

पतितानां न दाहः स्यान्नान्येष्टिर्नास्त्यसञ्चयः ।

न चाशुपातः पिण्डे च कार्यं आरादिकं क्वचित् ॥
 व्यापादयेत्तथात्मानं स्वयं योग्निविषादिभिः ।
 सहितं तस्य नाशौचं न च स्यादुदकादिकम् ॥
 अथ कश्चित्पमादेन म्रियतेऽग्निविषादिभिः ।
 तस्याशौचं विधातव्यं कार्यञ्चैवोदकादिकम् ॥
 जाते कुमारे तदहं आमं कुर्यात् प्रतिपद्यम् ।
 हिरण्यधान्यगोवासस्तिलान्नगुलसर्पिषः ॥
 फलानौक्षुञ्च शाकञ्च लवणं काष्ठमेव च ।
 तोयं दधि घृतं तैलमौषधं क्षीरमेव च ॥
 आशौचिनो गृहात् ग्राह्यं शुष्कान्नञ्चैव नित्यशः ।
 आहिताग्निर्यथान्यायं दातव्यं त्रिभिरग्निभिः ॥
 अनाहिताग्निगृहे षण् लौकिकेनेतरैर्द्विजैः ।
 देहाभावात् पलाशेन कृत्वा प्रतिकृतिं पुनः ॥
 दाहः कार्यो यथान्यायं सपिण्डैः अदयान्वितैः ।
 सकृत्पिसिञ्चे दुदकं नाम गोत्रेण वाग्यतः ॥
 दशाहं बान्धवैः सार्धं सर्वे चैवार्द्रवाससः ।
 पिण्डं प्रतिदिनं दद्याुः सायं प्रातर्यथाविधि ॥
 प्रेताय च गृहद्वारि चतुरो भोजयेद् द्विजान् ।
 द्वितीयेऽहनि कर्त्तव्यं क्षुरकस्यैव सवाग्धवैः ॥
 सर्वैरस्थां सञ्चयनं ज्ञातिरेव भवेत्तथा ।
 विपूर्वं भोजयेद्विप्रानयुष्मान् अदया शुचीन् ॥
 पञ्चमे नवमे चैव तथैवेकादशेऽहनि ।
 अयुष्मान् भोजयेद्विप्रान् नवश्राद्धं तु तद्विदुः ॥
 एकादशेऽहनि कुर्वीत प्रेतमुद्दिश्य भावतः ।

द्वादशे वाथ कर्त्तव्यं मग्निदैस्त्वथवाऽहनि ॥
 एकं पवित्रं मेकं वा पिण्डमालं तथैव च ।
 एवं मृतेऽङ्गं कर्त्तव्यं प्रतिमासन्तु वत्सरम् ॥
 सपिण्डीकरणं प्रोक्तं पूर्णं सम्वत्सरे पुनः ।
 कुर्यात् चत्वारि पात्राणि प्रेतादीनां द्विजोत्तमाः ॥
 प्रेतार्थं पितृपात्रेषु पात्रमासेचयेत्ततः ।
 ये समाना इति द्वाभ्यां पिण्डानप्येवमेव हि ॥
 सपिण्डीकरणञ्चाहं देवपूर्वं विधीयते ।
 पितृनावाहयेत्तत्र पुनः प्रेतञ्च निर्दिशेत् ॥
 ये सपिण्डीकृताः प्रेता न तेषां स्वात् पृथक्क्रिया ।
 यस्तु कुर्यात् पृथक् पिण्डं पितृह्य त्वभिजायते ॥
 मृते पितरि वै पुनः पिण्डशब्दं समाविशेत् ।
 दद्याच्चान्नं सोदकुम्भं प्रत्यहं प्रेतधर्मतः ॥
 पार्वणेन विधानेन साम्वत्सरिकमिष्यते ।
 प्रतिसम्वत्सरं कार्यं विधिरेष सनातनः ॥
 मातापितोः सुतैः कार्यं पिण्डदानादि किञ्चन ।
 यन्नीकुर्यात् सुताभावे पत्न्यभावे तु सोदरः ॥
 एष वः कथितः समग्रकृत्स्नस्थानां यथाविधि ।
 स्त्रीणाञ्च भर्तृशूरा धर्मी नान्य इहेष्यते ॥
 यः स्वधर्मपरो नित्यमीश्वरार्पितमानसः ।
 प्राप्नोति परमं स्थानं यदुक्तं वेदसन्धितम् ॥
 इत्योशनसस्मृतौ सप्तमोऽध्यायः ।

अथ प्रायश्चित्तम् ॥

ब्रह्महा मद्यपः स्तेनो गुरुतल्पग एव च ।
 महापातकिनस्त्वे ते यः स तैः सह सम्बसेत् ॥
 सम्बत्सरेण पतति संसर्गं कुरुते तु यः ।
 यो हि शय्यासने नित्यं वसन् पतितो भवेत् ॥
 याजनं योनिसम्बन्धं तथैवाध्ययनं द्विजः ।
 कृत्वा सद्यः पतेत् ज्ञानात् सहभोजनमेव च ॥
 अविज्ञायापि यो मोहात् कुर्यादध्ययनं द्विजः ।
 सम्बत्सरेण पतति सहाध्ययनमेव च ॥
 ब्रह्महा वा दशाब्दानि कुण्ठीकृत्वा वने वसेत् ।
 भैक्ष्यं चात्मविषयार्थं कृत्वा शवशिरोध्वजम् ॥
 ब्रह्मणावसथान् सर्वान् देवागाराणि वर्जयेत् ।
 विनिन्द्य च स्वमात्मानं ब्राह्मणञ्च स्वयं स्मरेत् ॥
 असङ्कराणि योग्यानि सप्तागाराणि संविशेत् ।
 विधूमे शनकैर्नित्यं व्याहारे भुक्तवर्जिते ॥
 कुर्यादनशनं वाद्यं भृगोः पतनमेव च ।
 ज्वलन्तं वा विशेद्दग्निं जलं वा प्रविशेत् स्वयम् ॥
 ब्राह्मणार्थं गवार्थं वा समग्रं प्राणान् परित्यजेत् ।
 दीर्घमामयिनं विप्रं कृत्वा नामयिनं तथा ॥
 दत्त्वा चान्नं स विदुषे ब्रह्महत्यां व्यपोहति ।
 अश्वमेधावभृतके स्नात्वा यः शुध्यति द्विजः ॥
 सवस्त्रं वा वेदविदे ब्राह्मणाय प्रदापयेत् ।

ब्रह्महा मुच्यते पापैर्हृद्वा वा सेतुदर्शनम् ॥
 सुरापख सुरां तप्तामग्निवर्णां पिवेत्तदा ।
 निर्दग्धकायः स तदा मुच्यते च द्विजोत्तमः ॥
 गोमूत्रमग्निवर्णं वा गोशकटद्रवमेव वा ।
 पयो घृतं जलं वाथ मुच्यते पातकात्ततः ॥
 जलाद्रवासाः प्रयतो ध्यात्वा नारायणं हरिम् ।
 ब्रह्महत्याव्रतं चाथ चरेत्तत्पापशान्तये ॥
 स्वर्णस्तेयी सकृद्विप्रो राजानमधिगम्य तु ।
 स्वकर्म ख्यापयन् ब्रूयात्मां भवाननुशास्त्विति ॥
 गृहीत्वा मुसलं राजा सकृद्वन्यात्तु तं स्वयम् ।
 स वै पापात्ततः स्तेनो ब्राह्मणरूपसाथ वा ॥
 करेणादाय मुसलं लगुडं वाथ घातिनम् ।
 सञ्चित्योभयतस्तीक्ष्णभायसं दण्डमेव च ॥
 राजा न स्तेन मर्हीत मुक्तकेशेन धावता ।
 आचक्षाणश्च तत्पापमेवं कर्माणि शाधि माम् ॥
 शासनादपि मोक्षाद्वा ततः स्तेयादिमुच्यते ।
 अशासित्वा च तं राजा स्तेयस्याप्नोति किल्बिषम् ॥
 तपसा द्रुतमन्यस्य सुवर्णस्तेयजं फलम् ।
 चौरवासा द्विजोऽरण्ये सञ्चरेद् ब्रह्मणी व्रतम् ॥
 स्नात्वाश्वमेधावभृते पूतः स्यादथ वा द्विजः ।
 प्रदद्याच्चाथ विप्रेभ्यः स्वात्मतुल्यं हिरण्यकम् ॥
 चरेद्वा वत्सरं कर्त्तुं ब्रह्मचर्यपरायणः ।
 ब्राह्मणः स्वर्णहारी च तत्पापस्यापनुत्तये ॥
 गुरुभार्यां समारुह्य ब्राह्मणः काममोहितः ।

उपगृहेत् क्षियं तप्तां कान्तां कालायसौक्यताम् ॥
 स्वयं वा शिशुहमन्ते उत्कृत्वादधकाञ्चली ।
 आतिष्ठेद्विद्यामाया मा निपातमजिह्वतः ॥
 गुर्वर्धं बह्वन्नः शुभैर चरेद् वा ब्रह्मणो व्रतम् ।
 शाखां कर्कटकीपेतां परिष्वज्याथ बभूरे ॥
 अधःशयीत निरतो मुच्यते गुरुतत्पगः ।
 कच्छाब्दचरेद्विप्रश्चौरनासाः समाहितः ॥
 भस्ममेधावभृतके स्नात्वा मुच्येद् द्विजोत्तमः ।
 कालेऽष्टके वा भुञ्जानो ब्रह्मचारी सदाव्रतः ॥
 स्नानासनाद्यं विचरेद्धनोऽप्युपयत्नतः ।
 अधःशायी त्रिभिर्वर्षैस्ततः शुध्येत पातकात् ॥
 चान्द्रायणानि वा कुर्यात् पञ्च चत्वारि वा पुनः ।
 पतितैः सम्प्रयुक्तानां मद्यं गच्छति निष्कृतिम् ।
 पतितेन तु संस्पर्शं लोभेन कुरुते द्विजः ॥
 सक्तत् फपापनीदार्थं तस्यैव व्रतमाचरेत् ।
 तप्तकच्छं चरेदाथ सख्यारक्ततन्द्रितः ॥
 बाष्पासिकेऽथ संसर्गे प्रायश्चित्तार्थमाचरेत् ।
 एभिः पूतै रथो हन्ति महापातकिनो मलम् ॥
 पुण्यतीर्थभिगमनात् पृथिव्यामथ निष्कृतिः ।
 ब्रह्महत्यां सुरापानं स्तेयं गुर्वङ्गनागमम् ॥
 कृत्वा चैवं महापापं ब्राह्मणः काममोहितः ।
 कुर्यादनञ्जनं त्रिप्रः पुण्यतीर्थे समाहितः ॥
 काले वा प्रविशेदग्नीं ध्यात्वा देवं कपदिनम् ।

न ह्यन्या दुष्कृतिर्दृष्टा मुनिभिः कर्मवेदिभिः ॥

॥ इत्यौशनससूक्तौ अष्टमोऽध्यायः ॥

गत्वा दुहितरं विप्रं स्वसारं सा क्षुषामपि ।
 प्रविशेज्ज्वलनं दीप्तं मतिपूर्वमिति स्थितिः ॥
 मातृस्वसां मातुलानीं तथैव च पितृष्वसाम् ।
 भागिनेयीं समारुह्य कुर्यात् कच्छादिपूर्वकम् ॥
 चान्द्रायणानि चत्वारि पञ्च वा सुसमाहितः ।
 पितृष्वस्त्रेयीं गत्वा तु स्वस्त्रियां मातुरेव च ॥
 मातुलस्य सुतां वापि गत्वा चान्द्रायणं चरेत् ।
 भार्या सखीं समारुह्य गत्वा श्यालीं तथैव च ॥
 अहोरात्रोषितो भूत्वा तप्तकच्छं समाचरेत् ।
 उदक्यागमने विप्रस्त्रिरात्रेण विशुध्यति ॥
 क्षत्रीमैथुनमासाद्य चरेच्चान्द्रायणव्रतम् ।
 पराकेणाथवा शुद्धिरित्याह भगवानजः ।
 मण्डूकं नकुलं काकं विड्वराहञ्च मृषिकम् ॥
 खानं हत्वा द्विजः कुर्यात् षोडशाख्यमहाव्रतम् ।
 पयः पिवेच्चिरात्ननु खानं हत्वा त्वतन्द्रितः ॥
 मार्जारं चाथ नकुलं योजनं वाऽध्वनो व्रजेत् ।
 कच्छं दादगमात्रन्तु कुर्यादश्वबधे द्विजः ॥
 अथ कृष्णायसीं दद्यात् सर्पं हत्वा द्विजोत्तमः ।
 बलाकं रङ्गवं चैव मृषिकं कतलम्भकम् ॥
 वराहन्तु तिलद्रीणं तिलाटञ्चैव तित्तिरिम् ।
 शुकं दिहायनं वत्सं क्रीञ्चं हत्वा त्रिहायनम् ॥

हत्वा हंसं बलाकञ्च वक्रटिट्ठिमिव च ।
 बानेरञ्चैव भांसञ्च स्वयं वा ब्राह्मणाय गाम् ॥
 क्रव्यादांस्तु मृगान् हत्वा घेनुं दद्यात् पयस्विनीम् ।
 अक्रव्यादं वस्ततरमुष्ट्रं हत्वा तु कण्वलम् ॥
 जीविते चैव तृताय दद्यादस्थिमतां बधे ।
 अस्त्राञ्चैव हि हिंसायां प्राणायामेन शुद्धयति ॥
 फलदानन्तु विप्राणां चेदनादाहिकं शतम् ।
 गुल्फवल्लीलतानाञ्च वीरुधां फलमेव च ॥
 पुष्पागमानाञ्च तथा घृतप्राशो विशोधनम् ।
 चान्द्रायणं पराकञ्च कुर्यात् हत्वा प्रमादतः ॥
 भतिपूर्वं बधे चास्याः प्रायश्चित्तं न विद्यते ।
 मनुष्याणाञ्च हरणं स्त्रीणां कृत्वा ग्रहस्य च ॥
 वापीकूपजलानाञ्च शुद्धेचान्द्रायणेन तु ।
 द्रवप्राणामल्पसाराणां स्तेयं कृत्वाऽन्यवेश्मनः ॥
 चरेत् सान्तपनं कच्छं चरित्वात्मविशुद्धये ।
 धान्यादिधनचौर्यं च पञ्चगव्यविशोधनम् ॥
 तृणकाष्ठद्रुमाणाञ्च पुष्पाणाञ्च बलस्य च ।
 चेलचर्ममिषाणाञ्च त्विरातं स्यादभोजनम् ॥
 मणिप्रवालरत्नानां सुवर्णरजतस्य च ।
 अयः कांस्योपलानाञ्च द्वादशाहमभोजनम् ॥
 एतदेव व्रतं कुर्याद् द्विशफैकशफस्य च ।
 पक्षिणां भोषधीनाञ्च हरेच्चापि चरुहं पयः ॥
 न मांसावां हतानान्तु देवे चान्द्रायणं चरेत् ॥
 उपोष्य द्वादशाहं तु कुशाण्डैर्शुं हुयाद् घृतम् ॥

नकुलीलूकमार्जारं जग्ध्वा सान्त्तपनं चरेत् ।
 श्वानं जग्ध्वाथ कृच्छ्रेण शुभर्क्षेण च शुध्यति ॥
 प्रकुर्याच्चैव संस्कारं पूर्वेष्वेव विधानतः ।
 शल्लक्ष्म बलाकश्च हंसं कारण्णवं तथा ॥
 चक्रवाकश्च जग्ध्वा च द्वादशाहमभोजनम् ।
 कपोतं टिट्ठिभं भासं शुकं सारसमेव च ॥
 जलौकं जालपातश्च जग्ध्वा श्वेतद्रुमतश्चरेत् ।
 शिथुमारं तथा माघं मत्स्यं मांसं तथैव च ॥
 जग्ध्वा चैव वराहश्च एतदेव व्रतश्चरेत् ।
 कीकिलं चैव मत्स्यादं मण्डूकं भुजगं तथा ॥
 गोमूत्रयावकाहारैर्मसिनेकेन शुध्यति ।
 जलेचरांश्च जलजान्यातुधानविपाषितान् ॥
 रक्तपादांस्तथा जग्ध्वा सप्ताहं चैतदाचरेत् ।
 मृतमांसं तथा चैवमात्मार्थं वा यथाकृतम् ॥
 भुक्त्वा मासश्चरेदितत्तत्पापस्यापनुत्तये ।
 कपोतं कुञ्जरं शिथुं कुक्कुटं रजकां तथा ॥
 प्राजापत्यं चरेज्जग्ध्वा तथा कुम्भीरमेव च ।
 पलाण्डुं लघुनक्षत्रं भुक्त्वा चान्द्रायणं चरेत् ॥
 वार्ताकुं तण्डुलीयं च प्राजापत्येन शुद्ध्यति ।
 अश्मातकं तथोपेतं तप्तकृच्छ्रेण शुद्ध्यति ॥
 प्राजापत्येन शुद्धिः स्यात्कुकुभ्यां शशभक्षणे ।
 अलावुं गृध्रं चैव भुक्त्वाऽप्येतद् व्रतं चरेत् ॥
 उदुम्बरश्च कामेन तप्तकृच्छ्रेण शुद्ध्यति ।
 हया कसरसं यावं पायसाऽपूपशङ्कुलीन् ॥

भुक्ता चैवं व्रतं तत्र तिरात्रेण विमुच्यति ।
 पीत्वा क्षीराख्यपेयानि ब्रह्मचारी विशेषतः ॥
 गोमूत्रयावकाहारी मासार्द्धेन विमुच्यति ।
 अनिर्दशाया गोः क्षीरं माहिषं वाक्षमेव च ॥
 गर्भिण्या वा विकल्पायाः पीत्वा दुग्धमिदं चरेत् ।
 एतेषाञ्च विकाराणि पीत्वा मोहेन वा पुनः ॥
 गोमूत्रयावकाहारी सप्तरात्रेण शुच्यति ।
 भुक्ता चैव नवश्राद्धं सूतके मृतकेऽथवा ॥
 चान्द्रायणेन शुध्येन ब्राह्मणस्तु समाहितः ।
 यस्य यद्भूयते नित्यं न यस्यापि न दीयते ॥
 चान्द्रायणं चरेत् सम्यक् तस्यान्नप्राशनं द्विजः ।
 अभोज्यानास्तु सर्वेषां भुक्ता चान्नमुपस्कृतम् ॥
 अन्त्यस्रात्ययिनोऽन्नञ्च तप्तकच्छमुदाहृतम् ।
 चाण्डालान्नं द्विजो भुक्ता सम्यक् चान्द्रायणं चरेत् ॥
 अन्नानात् प्राश्य विष्णूनां सुरासंस्पर्शमेव च ।
 पुनः संस्कारमर्हन्ति तयो वर्णा द्विजातयः ॥
 ऋषादानां पक्षिणाञ्च प्राश्य सूत्रपुत्रीषकम् ।
 महासान्तपनं कुर्यात्क्षिपां मोहाद् द्विजातयः ॥
 भासमण्डूककुकुर वायसे कच्छमाचरेत् ।
 प्राजापत्येन शुध्येत ब्राह्मणः क्षिष्टभोजनात् ॥
 क्षत्रियस्तप्तकच्छं स्याद् वैश्यश्चैव तप्तकच्छकम् ।
 सुराभाण्डोदकं वापि पीत्वा चान्द्रायणं चरेत् ॥
 शुनोच्छिष्टं द्विजो भुक्ता तिरात्रेण विमुच्यति ।
 गोमूत्रयावकाहारः पीतशेषञ्च वा पयः ॥

आपो मूलपुरीषाद्यै रूपेताः प्राशयेद्यदि ।
 तदा सान्तपनं कुर्याद् व्रतं कायविशोधनम् ॥
 चाण्डालकूपभाण्डेषु यदज्ञानात् पिवेज्जलम् ।
 चरेत् सान्तपनं कच्छं ब्राह्मणः पापशोधनम् ॥
 चाण्डालेन च संस्पृष्टं धीत्वा वारि द्विजोत्तमः ।
 तिराचेण विशुध्येत पञ्चगवेन शुच्यति ॥
 महापातकसंसारं भुक्त्वा स्नात्वा द्विजोत्तमः ।
 बुद्धिपूर्वम् मूढात्मा तसकच्छं समाचरेत् ॥
 अन्यजातिविवाहे च स महापातकी भवेत् ।
 तस्य पातकिसंसर्गात्पातकित्वमवाप्नुयात् ॥
 चतुर्विंशतिकच्छं स्याद् विवाहे त्वन्यकन्यया ।
 संसर्गस्य तद्वत् स्यात् प्रायश्चित्तं स्मृतेन हि ॥
 दृष्ट्वा महापातकिनं चाण्डालं वा रजस्वलाम् ।
 प्रमादाद्भोजनं कृत्वा तिरात्रेण विशुच्यति ॥
 स्नानार्द्रो यदि भुञ्जीत अहीरालेण शुच्यति ।
 बुद्धिपूर्वं तु कच्छेण भगवानाह पद्मजः ॥
 शुष्कं पर्युषितादीनि गन्धादिप्रतिदूषितम् ।
 भुक्तोपवासं कुर्वीत चरेद्दिप्रः पुनः पुनः ॥
 अज्ञानाद् भुक्तिशुच्यर्थं मज्जानस्य विशेषतः ।
 भृत्यानां यजनं कृत्वा परेषामन्यकर्मणि ॥
 अभिचारमनर्हं च त्रिभिः कच्छैर्विशुच्यति ।
 ब्राह्मणाभिहतानाञ्च कृत्वा दाहादिकं द्विजः ॥
 गोमूत्रयावकाहारः प्राजापत्येन शुध्यति ।
 तैलाभ्यक्तः प्रभाते च कुर्यान्मूलपुरीषके ॥

अहोरात्रेण शुध्येत श्मश्रुकर्मणि मैथुने ।
 एकाहेति विवाहाग्निं परिभाव्य द्विजोत्तमः ॥
 त्रिरात्रेण विशुद्धेऽतः त्रिरात्रात् षडहं पुनः ।
 दशाहे द्वादशाहे वा परिहास्य प्रमादतः ॥
 कच्छचान्द्रायणं कुर्यात्तत्पापस्यापनुत्तये ।
 पतितद्रव्यमादाय तदुत्सर्गेण शुद्ध्यति ॥
 चरेच्च विधिना कच्छं मित्याह भगवान् प्रभुः ।
 अनाशकनिवृत्ता तु प्रव्रज्योपासिता तथा ॥
 आचरेत् त्रीणि कच्छाणि त्रीणि चान्द्रायणानि च ।
 पुनश्च जातकर्मसंस्कारैः संस्कृता द्विजाः ॥
 शुद्धो यस्तद् व्रतं सम्यक्चरेयुर्धर्मदर्शिनः ॥
 अनुपासितसिद्धस्तु तं व्यापकवशीन च ।
 अजस्रं संयतमना रात्रौ चेद्रात्रिमेव हि ॥
 अकृत्वा समिधाधानं शुचिः स्नात्वा समाहितः ।
 गायत्र्यष्टसहस्रस्य जपं कृत्वा विशुद्ध्यति ॥
 उपासीत न चेत्सन्ध्यां गृहस्थोऽपि प्रमादतः ।
 स्नात्वा विशुध्यते नद्याः परिश्रान्तः सुसंयमात् ॥
 वैदिकानि च नित्यानि कर्माणि च विलोप्य तु ।
 स्नातकव्रतलील्यन्तु कृत्वा चोपयसेद्दिनम् ॥
 सम्बत्सरश्चरेत् कच्छं मनुच्छन्दे द्विजोत्तमः ।
 चान्द्रायणं चरेद् ब्रह्मा गोप्रदानेन शुद्ध्यति ॥
 नास्तिक्वाद्यदि कुर्वीत प्राजापत्यं चरेद्द्विजः ।
 द्वेद्रीहं गुरुद्रीहं तप्तकच्छेण शुद्ध्यति ॥
 उद्धयानं समारुह्य खरयानञ्च कामतः ।

तिराक्षेण विशुद्धेयं नमो न प्रविशेज्जलम् ॥
 यष्टान्नकालमासं वा संहिताजपमेव वा ।
 होमाच्च शाकलाक्षित्यमपत्न्यानां विशोधनम् ॥
 नीलं रक्तं वसित्वा तु ब्राह्मणो वस्त्रमेव हि ।
 अहोरात्रोषितः स्नातः पञ्चगव्येन शुद्धयति ॥
 वेदधर्मपुराणाश्च चण्डालस्य च भाषणम् ।
 चान्द्रायणेन शुद्धिः स्यान्न ह्यन्या तस्य निष्कृतिः ॥
 उदवन्धनादिनिहतं संस्पृश्य ब्राह्मणः क्वचित् ।
 चान्द्रायणेन शुद्धः स्यात् प्राजापत्येन वा पुनः ॥
 उच्छिष्टो यदि नाचान्तश्चण्डालादीन् स्पृशेद्द्विजः ।
 उच्छिष्टं स्नत्तु कुर्वीत प्राजापत्यं विशुद्धये ॥
 चण्डालसूतकशवांस्तथा नारीं रजस्वलाम् ।
 स्पृष्ट्वा स्नायाद्विशुद्ध्यर्थं तत् स्पृष्टान् पतितांस्तथा ॥
 चण्डालसूतकशदैः संस्पृष्टं स्पर्शयेद् यदि ।
 प्रमादात् स्नात आचम्य जपं कृत्वा विशुद्धयति ॥
 अस्पृष्टस्पर्शनं कृत्वा स्नात्वा शुद्धेयं हि जीतमः ।
 आचमेत द्विशुद्ध्यर्थं प्राह देवः पितामहः ॥
 विज्ञानस्य तु विप्रस्य कदाचित् स्रवते गुदम् ।
 कृत्वा शौचं ततः स्नात्वा उपोष्य जुहुयाद्दृष्टम् ॥
 चण्डालभृशं शवं स्पृष्ट्वा कृच्छ्रं कुर्यात् द्विजोत्तमः ।
 दृष्ट्वा नभस्यं नक्षत्रं महोरात्रेण शुद्धयति ॥
 सुरां स्पृष्ट्वा द्विजः कुर्यात् प्राणायमत्रयं शुचिः ।
 पलाण्डुं लघुन्नं चैव घृतं प्राशय विशुद्धयति ॥
 ब्राह्मणस्तु शुना दष्टस्त्राहं सायं पयः पिवेत् ।

नाभेरुर्हस्य दष्टस्य तदेव त्रिगुणं भवेत् ॥
 स्यादेतन्निगुणं वाङ्मोर्मूर्ध्नि स्यात्तु चतुर्गुणम् ।
 ज्ञात्वा जपेत् गायत्रीं श्रुभिर्दृष्टो द्विजोत्तमः ॥
 पञ्चयज्ञानकृत्वा तु यो भुङ्क्ते प्रत्नहं गृही ।
 अनातुरस्य निधनं कच्छार्द्धेन विशुद्धप्रति ॥
 आहिताग्ने रुपस्थानं यः कुर्यान्न तु पर्वणि ।
 ऋतौ गच्छेत् न भार्यायां सोऽपि कच्छार्द्धमाचरेत् ॥
 विना द्विरप्सु वा कुर्याच्छरीरं सन्निवेवतु ।
 सचेलो जलमाप्नुत्य गामालभ्य विशुद्धप्रति ॥
 गायत्र्यष्टसहस्रन्तु त्र्यहं षोडशसेदु गृही ।
 अनुगच्छेच्च यः शुद्रं प्रेतभूतं द्विजोत्तमः ॥
 गायत्र्यष्टसहस्रन्तु जपं कुर्यान्नदीषु च ।
 अकृत्वा शपथं विप्रो विप्रस्य विधिसंयुते ॥
 मृषैव यावकान्नेत्रे कुर्याच्चान्द्रायणं व्रतम् ।
 पत्नीं विषमदानञ्च कृत्वा कच्छेण शुद्धप्रति ॥
 ऋष्यां श्रुपाकस्याहं ज्ञात्वा सम्प्राशयेदुष्टतम् ।
 रवेदादित्यमशुचिं दृष्ट्वाग्नीन्द्रजमेव च ॥
 मानुष्यास्थि च संस्पृष्ट्वा ज्ञानमेव विशुद्धप्रति ।
 कृत्वाप्यध्ययनं विप्रसरेदभिज्ञानुवत्सरम् ॥
 ऋतुघ्नो ब्राह्मणगृहे पञ्चसम्बत्सरं व्रतौ ।
 हुद्धारं ब्राह्मणसंगोक्ता त्वद्धारन्तु गरीयसः ॥
 ज्ञात्वा चम्य ततः शेषं प्रणिपत्य प्रसादयेत् ।
 ताडयित्वा तृणेनैव कर्णे बद्धा च वाससा ॥
 विवादे परिनिर्जित्य प्रणिपत्य प्रसादयेत् ।

अवगृह्य चरेत् कच्छमतिकच्छनिपातने ॥
 कच्छातिकच्छः कुर्वीत विप्रस्योत्पाद्य शोषितम् ।
 गुरोराक्रोगने चैव कच्छं कुर्याद्विशोधनम् ॥
 एकरात्रं द्विरात्रं वा तत्पापसंप्रापनुत्तये ।
 देशर्षीणामभिमुखं छीवताक्रोशनाकृते ॥
 उलूकादि जनुर्जित्वा दातव्यञ्च हिरण्यकम् ।
 देवोद्यानेन यः कुर्यात्सूत्रोच्चारं शकृद्विजः ॥
 च्छिन्याच्छिन्नन्तु शुद्धार्थं चरेन्नाम्नायणं व्रतम् ।
 देवतायतने मृतं कृत्वा देहाद्विजोत्तमः ॥
 शिश्नस्योत्कृत्तनं कृत्वा चान्द्रायणमथाचरेत् ।
 देवतानामृषीणाञ्च वेदानाञ्चैव कुत्सनम् ॥
 कृत्वा सम्यक् प्रकुर्वीत प्राजापत्यं द्विजोत्तमः ।
 तैस्तु सन्भाषणं कृत्वा स्नात्वा देवान् समर्चयेत् ॥
 स्त्री यदा बालभावेन महापापं करोति हि ।
 प्रायश्चित्तं व्रतस्यास्य पित्रा तद्व्रतचारिणीम् ॥
 उद्वहेदभिरूपान्तमन्यथा पतितस्तु सः ।
 अपि राजन्यकवये वार्षिकब्राह्मणोव्रतम् ॥
 तस्यान्ते वृषभैकेन सहस्रं गोदानमाचरेत् ।
 सर्पं हत्वा माघमात्रं दद्यात् सुवर्णरजतताम्रतपु-
 सीसर्कास्यासनामद्भिरेवमृत्स्नायुक्ताभिस्तेजसाञ्चोच्छिष्टानां
 भक्षणान्निः । प्रचालनं कनकरजतमणिशङ्खशुक्लपुलानां
 वज्रविदलरज्जुचर्मणाञ्चाग्निः शौचमिति ।
 अपि चण्डालश्चपच स्पृष्टे वा विषमूल एव च ।
 त्रिरात्रेण विशुद्धिः स्यादभुङ्क्षोच्छिष्टः सदाचरेत् ॥

पिता पितामहो यस्य वाय कस्यचित् ।
 तपोऽग्निहोतमन्त्रेषु न दोषः परिदेवने ॥
 अमावास्यायां यो ब्राह्मणं समुद्दिश्य पितामहम् ।
 ब्राह्मणीं स्त्रीं समभ्यर्च्य मुच्यते सर्वपातकैः ॥
 अमावास्यां तिथिं प्राप्य यममाराधयेद्भक्तम् ।
 ब्राह्मणान् भोजयित्वा तु सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥
 कृष्णाष्टम्यां ब्रह्मादेवं तथा कृष्णचतुर्दशीम् ।
 संपूज्य ब्राह्मणमुखैः सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥
 तयोदश्यां तथा रात्रौ सोपहारं त्रिलोचनम् ।
 दृष्ट्वैव प्रथमे यामे मुच्यते सर्वपातकैः ॥
 सर्वत्र दानग्रहणे मुच्यते सोमयागतः ।
 शान्त्या च दक्षिणां गृह्णन् हिरण्यप्रतिमांमपि ॥
 अयुतेनैव गायत्र्या मुच्यते सर्वपातकैः ।

समाप्ता श्रीश्वनसंस्कृतिः ॥

अथ अङ्गिरसंस्कृतिः ।

गृहाश्वमेधेषु धर्मेषु वर्णानामनुपूर्वशः ।
 प्रायश्चित्तविधिं दृष्ट्वा अङ्गिरामुनिरब्रवीत् ॥ १ ॥
 अन्त्यानामपि सिद्धान्तं भक्षयित्वा द्विजातयः ।
 चान्द्रं कृष्णं तदर्दन्तु ब्रह्मक्षत्रं विशां विदुः ॥ २ ॥
 रजकशर्माकारश्च नटो वरुड एव च ।
 कौवर्त्तमेदभिन्नाश्च सप्तैते चान्त्यजाः स्मृताः ॥ ३ ॥
 अन्त्यजानां गृहे तोयं भाण्डे पर्युषितञ्च यत् ।
 प्रायश्चित्तं यदा पीतं तदैव हि समाचरेत् ॥ ४ ॥
 चाण्डालकूपभाण्डेषु त्वन्नानात् पिवते यदि ।

प्रायश्चित्तं कथं तेषां वर्णं वर्णं विधीयते ॥ ५ ॥
 चरेत् साक्षपत्रं विप्रः प्राजापत्यस्तु भूमिपः ।
 तदर्धं चरेद्द्वैश्याः पादं शूद्रेषु दापयेत् ॥ ६ ॥
 अज्ञानात् पितृते तीर्थं ब्राह्मणस्त्रय्यजातिषु ।
 अहोरात्रोषितोभूत्वा पञ्चमव्येन शुध्यति ॥ ७ ॥
 विप्रो विप्रेण संस्पृष्ट उच्छिष्टेन कदाचन ।
 आचान्त एव शुध्येत अङ्गिरास्तु निरत्रयीत् ॥ ८ ॥
 क्षत्रियेण यदा स्पृष्ट उच्छिष्टेन कदाचन ।
 स्नानं जप्यस्तु कुर्वीत दिवस्त्रयं शुध्यति ॥ ९ ॥
 वैश्यान् तु यदा स्पृष्टः पुना शूद्रेण वा द्विजः ।
 उपोष्य रजसीमेकां पञ्चमव्येन शुध्यति ॥ १० ॥
 अमुच्छिष्टेन संस्पृष्टौ स्नानं येन विधीयते ।
 तेनैवोच्छिष्टसंस्पृष्टः प्राजापत्यं समाचरेत् ॥ ११ ॥
 अत ऊर्ध्वं प्रवक्ष्यामि नीली वस्त्रं वै विधिम् ।
 स्त्रीणां श्रीङ्गार्धसंयोगे शयनीयं न दुष्यति ॥ १२ ॥
 पालने विक्रयं चैव तद्वस्त्रं रूपजीवनी ।
 पतितस्तु भक्षेद्द्विप्रस्त्रिभिः क्षत्र्यैर्व्यपोहति ॥ १३ ॥
 स्नानं दानं जपो होमः स्वाध्यायः पिबत्यर्पणम् ।
 वृथा तस्य महायज्ञा नीलीवस्त्रस्य धारणात् ॥ १४ ॥
 नीलीवस्त्रं यदा भिक्षुसंज्ञानेन तु धारयेत् ।
 अहोरात्रोषितोभूत्वा पञ्चमव्येन शुध्यति ॥ १५ ॥
 नीलीवस्त्रं यदा भिक्षुसंज्ञानेन तु धारयेत् ।
 शोणितं दृश्यते यत्र बिम्बसाम्रायणश्चरेत् ॥ १६ ॥
 नीलीवस्त्रेण पक्वान्तेन यत्र भक्ष्यते चेदुद्विजः ।

आहार वमनं कृत्वा पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ १७ ॥
 भक्षन् प्रमादतोनीलीं द्विजातिस्त्व समाहितः ।
 त्रिषु वर्णेषु सामान्यं चान्द्रायणमिति स्थितम् ॥ १८ ॥
 नीलौरक्तेन वस्त्रेण यदन्नमुपनोयते ।
 नोपतिष्ठति दातारं भोक्ता भुङ्क्ते तु क्लिप्तम् १९
 नीलौरक्तेन वस्त्रेण यत्पात्रे अपितं भवेत् ।
 तेन भुङ्क्तेन विप्राणां दिनमेकमभोजनम् ॥ २० ॥
 मृते भर्त्तरि या नारी नीलौवस्त्रं प्रधारयेत् ।
 भर्त्ता तु नरकं याति सा नारी तदनन्तरम् ॥ २१ ॥
 नील्या चोपहृते क्षेत्रे शस्यं यत् प्ररोहति ।
 अभोज्यं तद्विजातीनां भुक्त्वा चान्द्रायणं चरेत् ॥ २२ ॥
 देवद्रोण्यां वृषोत्सर्गे यज्ञे दाने तथैव च ।
 अन्नं ज्ञानं न कर्त्तव्यं दूषिता च वसुन्धरा ॥ २३ ॥
 वापिता यत्र नीली स्वात्तावद्भुज्यश्चिर्भवेत् ।
 यावद्वादशवर्षाणि अतश्चर्द्धं शुचिर्भवेत् ॥ २४ ॥
 भोजने चैव पाने च तथा क्षीयधमेधजैः ॥
 एवं म्रियन्ते या गावः पादमेकं समाचरेत् ॥ २५ ॥
 वषट्ठाभरणदोषिणं यत्र गोर्विनिपीडयते ।
 चरिदर्थं व्रतं तेषां भूषणार्थं हि तत् कृतम् ॥ २६ ॥
 दमने दामने रोधे अवघाते च वैकृते ।
 गवा प्रभवता घातैः पादोनं व्रतमाचरेत् ॥ २७ ॥
 अङ्गुष्ठपर्वमालम्ब्य बाहुमात्रः प्रमाणतः ।
 सपञ्चवच्च सायश्च दण्डद्वयमभिधीयते ॥ २८ ॥
 दण्डादुक्तादयदान्येन पुरुषाः प्रहरन्ति गाम् ।

द्विगुणं गोव्रतं तेषां प्रायश्चित्तं विशोधनम् ॥ २८ ॥
 मृङ्गभङ्गे त्वस्थिभङ्गे चर्मनिर्मोचने तथा ।
 दशरत्नं चरेत् कच्छं यावत् स्वस्थो भवेत्तदा ॥ ३० ॥
 गोमूत्रेण तु संमिश्रं यावकञ्चोपजायते ।
 एतदेव हितं कच्छमिदमाङ्गिरसं मतम् ॥ ३१ ॥
 असमर्थस्य बालस्य पिता वा यदि वा गुरुः ।
 यमुद्दिश्य चरेद्दर्मं पापं तस्य न विद्यते ॥ ३२ ॥
 अश्रीतिर्यस्य वर्षाणि बालोवापूतघोडशः ।
 प्रायश्चित्तार्द्धमर्हन्ति स्त्रियो रोगिण एव च ॥ ३३ ॥
 मूर्च्छिते पतिते चापि गवि यष्टिप्रहारिते ।
 गायत्र्याष्टसहस्रन्तु प्रायश्चित्तं विशोधनम् ॥ ३४ ॥
 स्नात्वा रजस्वला चैव चतुर्थेऽङ्गि विशुध्यति ।
 कुर्याद्रजसि निवृत्तेऽनिवृत्ते न कथञ्चन ॥ ३५ ॥
 रोगेण यद्रजः स्त्रीणामत्यर्थं हि प्रवर्तते ।
 अशुच्यन्ता न तेन सूक्तासां वैकारिकं हि तत् ॥ ३६ ॥
 साध्वाचारा न तावत् स्याद्रजो यावत् प्रवर्तते ।
 वृत्ते रजसि गम्या स्त्री गृहकर्मणि चैन्द्रिये ॥ ३७ ॥
 प्रथमेऽहनि चाण्डाली द्वितीये ब्रह्मघातिनी ।
 तृतीये रजक्री प्रोक्ता चतुर्थेऽहनि शुध्यति ॥ ३८ ॥
 रजस्वला यदा स्पृष्टा शुना शूद्रेण चैव हि ।
 उपोष्य रजनीमेकां पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ ३९ ॥
 हावेतावशुची स्यातां दम्पती शयनङ्गती ।
 शयनादुत्थिता नारी शुचिः स्यादशुचिः पुमान् ४० ॥
 गण्डूषं घादशीचञ्च न कथ्यात् कांस्यभाजने ।

भस्मना शुध्यते कांस्यं ताम्रमस्त्रेण शुध्यति ॥ ४१ ॥
 रजसा शुध्यते नारी नदी वेगेन शुध्यति ।
 भूमौ निक्षिप्य षण्मासमत्यन्तोपहतं शुचि ॥ ४२ ॥
 गवाघ्रातानि कांस्रानि शूद्रीच्छिष्टानि यानि तु
 भस्मना दग्धभिः शुब्रेण कान्तिनोपहते तथा ॥ ४३ ॥
 शीघ्रं सौवर्णरूप्याणां वायुनार्कन्दुरग्निभिः ॥ ४४ ॥
 रेतःस्यूष्टं श्वस्यूष्टमाविकृच्च न दुष्यति ।
 अग्निर्मृदा च तन्मात्रं प्रक्षाल्य च विशुध्यति ॥ ४५ ॥
 शुष्कमन्त्रमविप्रस्य भुक्त्वा सप्ताहमृच्छति ।
 अन्नं व्यञ्जनसंयुक्तमर्द्धमासेन जीर्यति ॥ ४६ ॥
 घयोदधि च मासेन षण्मासेन घृतं तथा ।
 तैलं संवत्सरेणैव कोष्ठे जीर्यति वा नवा ॥ ४७ ॥
 यो भुङ्क्ते हि च शूद्रान्नं मासमेकं निरन्तरम् ।
 इह जन्मनि शूद्रत्वं मृतः श्वा चाभिजायते ॥ ४८ ॥
 शूद्रान्नं शूद्रसम्पर्कः शूद्रेण च सहासनम् ।
 शूद्राज्ज्ञानागमः कश्चिज्ज्वलन्तमपि पातयेत् ॥ ४९ ॥
 अप्रणामे तु शूद्रेऽपि स्वस्ति यो वदति द्विजः ।
 शूद्रेऽपि नरकं याति ब्राह्मणोऽपि तथैव च ॥ ५० ॥
 दशाहाच्छुध्यते विप्रोद्वादशाहेन भूमिपः ।
 पाक्षिकं वैश्य एवाह शूद्रीमासेन शुध्यति ॥ ५१ ॥
 अग्निहोत्री च यो विप्रः शूद्रान्नं चैव भोजयेत् ।
 पञ्च तस्य प्रणश्यन्ति आत्मा वेदास्त्रयोऽग्नयः ॥ ५२ ॥
 शूद्रान्नेन तु भुक्तेन यो द्विजो जनयेत् सुतान् ।
 अस्त्रान्नं तस्य ते पुत्रा अन्नाच्छुक्त्वा प्रवर्तते ॥ ५३ ॥

शूद्रेण सृष्टमुच्छिष्टं प्रमादादथ पाणिना ।
 तद्विजेभ्यो न दातव्यमापस्तम्बोऽब्रवीन्मुनिः ॥ ५४ ॥
 ब्राह्मणस्य सदा भुङ्क्ते क्षत्रियस्य च पर्वसु ।
 वैश्यापत्सु भुञ्जीत न शूद्रेऽपि कदाचन ॥ ५५ ॥
 ब्राह्मणान्ने दरिद्रत्वं क्षत्रियान्ने पशुस्यथा ।
 वैश्यान्नेन तु शूद्रत्वं शूद्रान्ने नरकं भ्रुवम् ॥ ५६ ॥
 अमृतं ब्रह्मणसग्राह्यं क्षत्रियान्नं पयः स्मृतम् ।
 वैश्वस्य चान्नमेवान्नं शूद्रान्नं रुधिरं भ्रुवम् ॥ ५७ ॥
 दुष्कृतं हि मनुष्याणामन्नमाश्रित्य तिष्ठति ।
 यो यस्यान्नं समश्नाति स तस्याश्नाति किल्बिषम् ५८
 सूतकेषु यदा विप्रो ब्रह्मचारी जितेन्द्रियः ।
 पिवेत् पानीयमन्नानाद्भुङ्क्ते भक्तमथापिवा ॥ ५९ ॥
 उत्तार्थ्यचम्य उदकमवतीर्थ्य उपस्यृशेत् ।
 एवं हि समुदाचारो वरुणेनाभिमन्वितः ॥ ६० ॥
 अग्न्यगारे गवां गोष्ठे देवब्राह्मणसन्निधौ ।
 आह्वारे जपकाले च पादुकानां विसर्जनम् ॥ ६१ ॥
 पादुकासनमारूढोगेहात् पञ्चगृहं व्रजेत् ।
 छेदयेत्तस्य पादौ तु धार्मिकः पृथिवीपतिः ॥ ६२ ॥
 अग्निहोत्रो तपस्वी च श्रोत्रियो वेदपारगः ।
 एते वै पादुकैर्यान्ति शेषान्दण्डेन ताडयेत् ॥ ६३ ॥
 जम्भप्रभृतिसंस्कारे चूडान्ते भोजनं नवम् ।
 असपिण्डेन भोक्तव्यं चूडस्यान्ते विशेषतः ॥ ६४ ॥
 याचकाच्च नवश्राद्धमपि सूतकभोजनम् ।
 नारीप्रथमगर्भेषु भुक्त्वा चान्द्रायणं चरेत् ॥ ६५ ॥

अन्यदत्ता तु या कन्या पुनरन्यस्य दीयते ।
 तस्याश्चान्नं न भोक्तव्यं पुनर्भूः सा प्रगीयते ॥ ६६ ॥
 पूर्वस्य स्नावितोयस्य गर्भेयस्याप्यसंस्कृतः ।
 द्वितीये गर्भसंस्कारस्तेन शुद्धिर्विधीयते ॥ ६७ ॥
 राजाद्यैर्ह्यभिर्मासैर्यावत्तिष्ठति गुर्विणी ।
 तावद्रक्षा विधातव्या पुनरन्योविधीयते ॥ ६८ ॥
 भर्तृशासनमुल्लङ्घ्य या च स्त्री विप्रवर्त्तते ।
 तस्याश्चैव न भोक्तव्यं विज्ञेया कामचारिणी ॥ ७९ ॥
 अनपत्या तु या नारी नास्तीयात्तदगृहेऽपि वै ।
 अथ भुङ्क्ते तु यो मोहात् पूयसं नरकं व्रजेत् ॥ ८० ॥
 स्त्रियाधनन्तु ये मोहादुपजीवन्ति बान्धवाः ।
 स्त्रिया यानानि वासांसि ते पापा यान्त्यधोगतिम् ॥ ८१ ॥
 राजान्नं हरते तेजः शूद्रान्नं ब्रह्मवर्चसम् ।
 सूतकेषु च यो भुङ्क्ते स मुङ्क्ते पृथिवो मलम् ॥ ८२ ॥
 इत्यङ्गिरसा महर्षिणा प्रणीतं धर्मशास्त्रं समाप्तम् ॥
 यमस्मृतिः ॥

—००—

अथातो ह्यस्य धर्मस्य प्रायश्चित्ताभिधायकम् ।
 चतूर्णामपि वर्णानां धर्मशास्त्रं प्रवर्त्तते ॥ १ ॥
 जलान्युदन्धनभ्रष्टाः प्रब्रज्यामशनच्युताः ।
 विषप्रपतनप्रायश्चरुघातच्युताश्च ये ॥ २ ॥
 सर्वे ते प्रत्यवसिताः सर्वलोकवहिष्कृताः ।
 चान्द्रायणेन शुक्लान्ति तप्तकच्छद्वयेन वा ॥ ३ ॥
 दधयावसिताः पापा येऽन्याम्यशरणाच्युताः ॥

इन्दुहयेन शुद्धयन्ति दत्त्वा धेनुं तथा वृषम् ॥ ४ ॥
 गोब्राह्मणहन् दग्धा मृतमुहन्धनेन च ।
 पाशंतसैव षष्ठित्वा तु तप्तकृच्छ्रं समाचरेत् ॥ ५ ॥
 कृमिभिर्ब्रणसंभूतैर्मल्लिकाश्चोपघातितः ।
 कृच्छ्राच्च संप्रकुर्वीत शक्ता दद्यात् दक्षिणाम् ॥ ६ ॥
 ब्राह्मणस्य मलहारे पृथगोणितसम्भवे ।
 कृमिभुक्तव्रणे मौञ्जीहोमेन स विशुद्धयति ॥ ७ ॥
 यः क्षत्रियस्तथा वैश्यः शुद्रश्चाप्यनुलोमजः ।
 ज्ञात्वा भुङ्क्ते विशेषेण चरेन्नान्दयणं व्रतम् ॥ ८ ॥
 कुक्कुटाण्डप्रमाणान् आसञ्च परिकल्पयेत् ।
 अन्यथाहारदोषेण न स तत्र विशुध्यति ॥ ९ ॥
 एकैकां वर्धयेच्छुक्लेकृष्णपक्षे च क्रासयेत् ॥
 अमावासंया न भुञ्जीत एष चान्द्रयणोविधिः ॥ १० ॥
 सुरान्यमद्यपानेन गोमांसभक्षणे कृते ।
 तप्तकृच्छ्ररेहिप्रस्तत्पापञ्च प्रणश्यति ॥ ११ ॥
 प्रायश्चित्ते ह्युपक्रान्ते कर्त्ता यदि विपद्यते ।
 पूतस्तदहरेवापि इहलोके परतः च ॥ १२ ॥
 यावदेकः पृथक्द्रव्यः प्रायश्चित्ते न शुध्यति ।
 अपरास्ते न च स्मृश्यास्तेऽपि सर्वेविगर्हिताः ॥ १३ ॥
 अभोज्याद्याप्रतिप्राह्मणसंपाठया विवाहिनः ।
 पूयन्तेऽनुव्रते चीर्णे सर्वे ते ऋकथभागिनः ॥ १४ ॥
 जनैकादशवर्षस्य पञ्चवर्षात् परस्य च ।
 प्रायश्चित्तं चरेद्भ्राता पिता वान्योऽपि बान्धवः ॥ १५ ॥
 अतोबालतरसरापि नापराधी न पातकम् ।

राजदण्डो न तस्यास्ति प्रायश्चित्तं न विद्यते ॥१६॥
 अग्रीतिर्यस्य वर्षाणि बालोढास्य मघोदयः ।
 प्रायश्चित्तार्हं मर्हन्ति स्त्रियोरोशिण एव च ॥ १७ ॥
 अस्तंगतो यदा सूर्यश्चाष्टाक्षरजकस्त्रियः ।
 संस्पृष्टास्तु तदा कैश्चित् प्रायश्चित्तं कथं भवेत् ॥१८॥
 जातरूपं सुवर्षं च दिवा नीतं च घञ्जलम् ।
 तेन स्नात्वा च पीत्वा च स्नानं ते शुचयः स्मृताः ॥१९॥
 दासनापितगोपान्कलमितार्हसीरिणः ।
 एते शूद्रेषु भोज्यत्वा यसात्मानं निवेदयेत् ॥ २० ॥
 अन्नं शूद्रस्य भोज्यं क्वा ये भुञ्जन्त्यवधा नराः ।
 प्रायश्चित्तं तथा ग्राह्यं त्रिरेचान्द्रायणं व्रतम् ॥२१॥
 प्राप्ते द्वादशमे वर्षे यः कर्त्तव्यं न प्रयच्छति ।
 मासि मासि रजश्चक्ष्माः पितरं पिबति शोषितम् ॥२२॥
 माता चैव पितरौ चैव ज्येष्ठोऽभ्राता तथैव च ।
 त्रयस्ते नरकं यान्ति दृष्ट्वा कन्यां रसखलाम् ॥२३॥
 यस्यां विवाहयेत् कन्यां ब्राह्मणो मदमोहितः ।
 असंभाष्यो ह्यपहङ्क्त्ययः स विप्रो वृषलीपतिः ॥२४॥
 बन्ध्या तु वृषली चे स्या वृषली तु मृतप्रजाः ।
 शूद्रो तु वृषली चे स्या कुमारी तु रजखला ॥ २५ ॥
 यत् करोत्येकसाले स वृषलीमेवनादृजिजः ।
 तत्रैव भुङ्क्ते जयस्त्रितयं त्रिभिर्वर्षैर्व्यपोहति ॥ २६ ॥
 खवृषं या परित्यज्यान्ववृषेण वृहस्पतिः ।
 वृषली सा तु विज्ञेया न शूद्रो वृषली भवेत् ॥२७॥
 वृषलीकेन पीतस्य निःश्वासीपहतस्य च ।

तस्याश्चैव प्रसूतस्य निष्कृतिर्नैव विद्यते ॥ २८ ॥
 श्लैष्मिकुष्ठौ तथा चैव कुन्सी श्यावदन्तकाः ।
 रोगी हीनातिरिक्ताङ्गः पिशु नोमत्सरस्तथा ॥ २९ ॥
 दुर्भगोहि तथा घण्टः पाषण्डी वेदनिन्दकः ।
 चैतुकः शूद्रयाजी च अयाध्यानाश्च याजकः ॥ ३० ॥
 नित्यं प्रतिपद्ये लुब्धोयाचकोविषयात्मकः ।
 श्यावदन्तोऽथ वेद्यश्च असदालापकस्तथा ॥ ३१ ॥
 एते आक्षेपे दाने च वर्जनीयाः प्रयत्नतः ॥ ३२ ॥
 ततोद्वेष्टकश्चैव भृतकोवेदबिक्रयी ।
 एते वर्ज्याः प्रयत्ने न एतद्भास्वतिरब्रवीत् ॥ ३३ ॥
 एतान्नियोजयेद्यस्तु हव्ये कव्ये च कर्म्मणि ।
 निराशाः पितरस्तस्य यान्ति देवामहर्षिभिः ॥ ३४ ॥
 अग्रे माहिषिकं दृष्ट्वा मध्ये तु वृषलीपतिम् ।
 अन्ते वार्क्षिकं दृष्ट्वा निराशाः पितरोगताः ॥ ३५ ॥
 महिषीत्युच्यते भार्या या चैव व्यभिचारिणी ।
 तान् दोषान् क्षमते यस्तु स वै माहिषिकः स्मृतः ॥ ३६ ॥
 समार्पेन्तु समुद्धृत्य महाघ्नं यः प्रयच्छति ।
 स वै वाहुषिकीनाम ब्रह्मवादिषु गर्हितः ॥ ३७ ॥
 यस्वकुण्ठं भक्ष्यन्नं यावद्भुज्जन्ति वाग्यताः
 अग्नन्ति पितरन्नावद्यावन्नोक्ता हविर्गुणाः ॥ ३८ ॥
 हविर्भुञ्जा न वक्तव्याः पितरोऽयम् तर्पिताः ।
 पितृभिः स्तुर्पितैः पश्चादन्नव्यं शोभनं हविः ॥ ३९ ॥
 यावतो यसते यासान् हव्यकवेऽपु मन्त्रवित् ।
 तावतोऽसते पिच्छान् शरीरे ब्रह्मणः पिता ॥ ४० ॥

उच्छिष्टोच्छिष्टसंस्पृष्टः शुना शूद्रेण वा द्विजः ।
 उपोषा रजनीमेकां पञ्चगवेन शुद्धप्रति ॥ ४१ ॥
 अनुच्छिष्टेन संस्पृष्टे ज्ञानमात्रं विधीयते ।
 तेनैवेर्भच्छिष्टसंस्पृष्टः प्राजापत्यं समाचरेत् ॥ ४२ ॥
 यावद्विप्रा न पूज्यन्ते सन्धीजनहिरण्यकैः ।
 तावच्चौर्यव्रतस्यापि तत्पापं न प्रणश्यति ॥ ४३ ॥
 यद्वेष्टितं काकवलाकचिह्नैरमेध्यलिप्तं तु भवेच्छरीरम् ।
 गोले मुखे च प्रविशेच्च सम्यक् ज्ञानेन लेपोपहतस्य शुद्धिः
 ऊर्ध्वं नाभेः करौ मुक्ता यदङ्गमुपहन्यते ।
 ऊर्ध्वं ज्ञानमधःशौचं तन्मात्रेणैव शुद्धप्रति ॥ ४५ ॥
 अभक्ष्याणामपेयानामलेष्टानाञ्च भक्षणे ।
 रेतोमूलपुरीषाणां प्रायश्चित्तं कथं भवेत् ॥ ४६ ॥
 पद्मोडुम्बरविल्लाञ्च कुशाश्वत्थपलाशकाः ।
 एतेषामुदकं पीत्वा षड्रात्रेणैव शुद्धप्रति ॥ ४७ ॥
 यः प्रत्यवसितोविप्रः प्रव्रज्याग्निर्निरापदि ।
 अनाहिताग्निर्वर्त्तेत गृहित्वञ्च चिकीर्षति ॥ ४८ ॥
 आचरेन्नीणि कृच्छ्राणि चरेच्चान्द्रायणानि च ।
 जातकर्मादिभिः प्रोक्तैः पुनः संस्कारमर्हति ॥ ४९ ॥
 तूलिका उपधानानि पुष्पं रक्ताम्बराणि च ।
 शोषयित्वा प्रतापेन प्रोक्षयित्वा शुचिर्भवेत् ॥ ५० ॥
 दिशं कालं तथात्मानं द्रव्यं द्रव्यप्रयोजनम् ।
 उपपत्तिमवस्थाञ्च ज्ञात्वा धर्मं समाचरेत् ॥ ५१ ॥
 रथ्याकर्हमतीयानि नावायस तृणानि च ।
 भारुतार्केण युध्यन्ति पक्लेष्टकचितानि च ॥ ५२ ॥

भातुरे स्नानसम्प्राप्ते दशकृत्वीहनातुरः ।
 स्नात्वा स्नात्वा स्पृशेत्तन्तु ततः शुष्येत भातुरः ॥ ५२ ॥
 रजकक्षककारश्च नटीवबहु एव च ।
 कैवर्त्तमेदभिज्ञाश्च सप्तैते चान्वजजाः स्मृताः ॥ ५४ ॥
 एषां गत्वा तु योषां वै तप्तकृच्छ्रं समाचरेत् ॥ ५५ ॥
 स्त्रीणां रजस्सखानान्तु स्मृष्टास्पृष्टि यदा भवेत् ।
 प्रायश्चित्तं कथं तासां वर्णं वर्णं विधीयते ॥ ५६ ॥
 स्मृष्टा रजस्सखां यान्तु सगोलाश्च सभर्तृकाम् ।
 कामादकामतो वापि स्नात्वा कालेन शुष्यति ॥ ५७ ॥
 स्मृष्टा रजस्सखान्योन्यं ब्राह्मण्यौ शुद्रजा तया ।
 कृच्छ्रेण शुष्यते पूर्वा शुद्रा पाद्मिने शुष्यति ॥ ५८ ॥
 स्मृष्टा रजस्सखान्योन्यं क्षत्रिया शुद्रजा तया ।
 पादक्षीनं चरेत् पूर्वा पादार्धन्तु तथोत्तरा ॥ ५९ ॥
 स्मृष्टा रजस्सखान्योन्यं वैश्यजा शुद्रजा तया ।
 कृच्छ्रपादं चरेत् पूर्वा तदर्धन्तु तथोत्तरा ॥ ६० ॥
 स्मृष्टा रजस्सखा चैव श्वराजकम्बूकरासभैः ।
 तावत्तिष्ठेन्निराहारा स्नात्वा कालेन शुष्यति ॥ ६१ ॥
 स्मृष्टा रजस्सखा कैश्चिन्नास्त्रालैररजस्सखा ।
 प्राजापत्येन कृच्छ्रेण प्राणायामशतेन च ॥ ६२ ॥
 विप्रः स्मृष्टोनिशयाश्च उदक्या पतितेन च ।
 दिवान्नीतेन तोयेन स्रापयेच्चान्निसन्निधौ ॥ ६३ ॥
 दिवाकर्त्तरश्चिसंस्मृष्टं रालौ नक्षत्ररश्मिभिः ।
 सन्ध्योभयोश्च सन्ध्यश्याः पवित्रं सर्व्वदा जलम् ॥ ६४ ॥
 अथः कारनस्मृष्टाः पिबेदावमने द्विजः ।

सुरां पिबति सुव्यक्तं यमस्य वचनं यथा ॥ ६५ ॥
 खातवाप्योस्तथा कृषे पाषाणैः शकघातनैः ।
 यद्या तु घातने चैव कृत्पिण्डे गोकुलेन च ॥ ६६ ॥
 रोधने बन्धने चैव स्थापिते पुष्कले तथा ।
 कण्ठे वनस्पतौ रोधसङ्कटे रज्जुवस्त्रयोः ॥ ६७ ॥
 दतसे कश्चित् सर्वं प्रमादस्थानमुत्तमम् ।
 यत्तत्तत् सृता गावः प्रायश्चित्तं समाचरेत् ॥ ६८ ॥
 द्वाकृषा घातने कृच्छ्रं पाषाणैर्द्विगुणं भवेत् ।
 शर्ङ्गकृच्छ्रस्तु खाते स्यात् पादकृच्छ्रस्तु पादपे ॥ ६९ ॥
 शकघाते त्रिकृच्छ्राणि यष्टिघाते द्वयं चरेत् ॥ ७० ॥
 कृच्छ्रेषु दस्तघातेऽपि गोघ्नसेति विशुद्ध्यति ।
 शोक्तं यति गोमध्ये नदीकान्तारमन्तिके ॥ ७१ ॥
 रोमाणि प्रथमे पादे द्वितीये श्मश्रु वापयेत् ।
 तृतीये तु शिखा धार्या चतुर्थे सशिखं वपेत् ॥ ७२ ॥
 न स्त्रीणां वपनं कुर्यात् न च सा गामनुव्रजेत् ।
 न च रालौ वक्षेद्गोष्ठे न कुर्याद् वैदिकीं श्रुतिम् ॥ ७३ ॥
 सर्वान् केशान् समुद्धृत्य हृदयेदङ्गुलिद्वयम् ।
 एवमेव तु नारीणां शिरसो वपनं स्रुतम् ॥ ७४ ॥
 मृतकेन तु जातेन उभयोः स्रुतकं भवेत् ।
 पातकेन तु लिप्तेन नास्र स्रुतकिता भवेत् ॥ ७५ ॥
 चत्वारि खड्गु कर्माणि सन्ध्याकाले विवर्जयेत् ।
 आहारं भैक्षुनं निद्रां स्वाध्यायञ्च चतुर्थकम् ॥ ७६ ॥
 आहाराज्जाग्रते व्याधिः क्रूरगर्भश्च भैक्षुने ।
 निद्रा श्रियो निवर्त्तन्ते स्वाध्याग्रे मरणं ध्रुवम् ॥ ७७ ॥

अज्ञानां हि जग्रेष्ठ ! वर्णानां हितकारिणी ।

मया प्रोक्तमिदं शास्त्रं सावधानोऽन्वेषय ॥ ७८ ॥

इति यमप्रोक्तं धर्मशास्त्रं समाप्तम् ।

आपस्तम्बं प्रवक्ष्यामि प्रायश्चित्तविनिर्णयम् ।

दूषितानां हितार्थाय वर्णान्मनुपूर्वशः ॥ १ ॥

परेषां परिवादिषु निवृत्तमृषिसत्तमम् ।

विविक्तदेश आसीनमात्मविद्यापरायणम् ॥ २ ॥

अनन्यमनसं शान्तं सत्त्वस्थं योगविभक्तम् ।

आपस्तम्बमृषिं सर्वे समेत्य मुनयोऽब्रुवन् ॥ ३ ॥

भगवन् ! मानवाः सर्वे असम्भारं स्थिता यदा ।

चतुर्द्वयैर्कार्यारणां तेषां ब्रूहि विनिष्कृतिम् ॥ ४ ॥

अतीवश्यं गृहस्थेन गवादिपरिपालनम् ।

कृषिकर्मादि चापत्सु द्विजामन्त्रणमेव च ॥ ५ ॥

देयश्चानायकेऽवश्यं विप्रादीनाञ्च भेषजम् ।

आलानां स्तन्यपानादिकार्यञ्च परिपालनम् ॥ ६ ॥

एवं कृते कथञ्चित् स्यात् प्रभादो यद्यकामतः ।

गवादीनां ततोऽस्माकं भगवन् ! ब्रूहि निष्कृतिम् ॥ ७ ॥

एवमुक्तः क्षणं ध्यात्वा प्रणिपातादधोमुखः ।

दृष्ट्वा ऋषीणुवाचेदमापस्तम्बः सुनिश्चितम् ॥ ८ ॥

बालानां स्तनपादादिकार्यं दोषो न विद्यते ।

विपत्तावपि विप्राभ्यामामन्त्रणचिकित्सने ॥ ९ ॥

गवादीनां प्रवक्ष्यामि प्रायश्चित्तं राजादिषु ।

केविदाहुर्न दोषोऽत्र देहधारणभेषजे ॥ १० ॥

श्रीप्रधं लक्षणञ्चैव के ह्युच्यन्मभोजनम् ।

प्राचिनां प्राणस्त्वर्धः प्रायश्चित्तं न विद्यते ॥ ११ ॥
 अतिरिक्तं न दातव्यं काले स्वल्पम् दापयेत् ।
 अतिरिक्ते विपन्नानां कृच्छ्रमेव विधीयते ॥ १२ ॥
 व्रह्मं निरशनात् पादः पादस्यायाचितं व्रह्मम् ।
 पादः सायं व्रह्मं पादः प्रताभीज्जं तथा च व्रह्मम् ॥ १३ ॥
 प्रातः सायं दिनार्धे च पादो न सायवर्जितम् ॥ १४ ॥
 प्रातः पादं चरेच्छूद्रः सायं वैश्वस्य दापयेत् ।
 अयाचितम् राजन्ये तिराजं ब्राह्मणस्य च ॥ १५ ॥
 पाकमेकं चरेद्रोधे द्वौ पादौ बन्धने चरेत् ।
 योजने पादद्वौ च चरेत् सर्वं निपातने ॥ १६ ॥
 वष्टाभरणदोषेषु गौस्तु यत्र विपद्यते ।
 चरेदर्धव्रतं तत्र भूषणार्थं कृतं हि तत् ॥ १७ ॥
 दमने वा निरोधे वा संघाते चैव योजने ।
 स्वधर्मद्वेषपाशे च तत्र पादो न माचरेत् ॥ १८ ॥
 पाशाणैर्लङ्घ्यैर्वापि मन्त्रे स्नानेन वा व्रजात् ।
 निपातयन्ति ये गास्तु तेषां सर्वं विधीयते ॥ १९ ॥
 प्राजापत्यं चरेद्विप्रः पादो न च त्रियचरेत् ।
 कृच्छ्रादं तु चरेद्द्वैश्वः पादं शूद्रस्य दापयेत् ॥ २० ॥
 द्वौ मासौ दापयेद्वत्सं द्वौ मासौ द्वौ कनौ स्तनौ दुहेत् ।
 द्वौ मासावेकवैलायां श्रेष्ठकाले यथावधि ॥ २१ ॥
 दम्बामर्द्धमासिन गौस्तु यत्र विषद्यते ।
 सन्निधौ क्पन् कृत्वा प्राजापत्यं समाचरेत् ॥ २२ ॥
 हस्तमष्टगवं धर्मां षड्गवं जीवितार्थिनाम् ।
 चतुर्गवं वृशंसानां द्विमवच्च जिघांसिनाम् ॥ २३ ॥

अतिवाहातिदोहाभ्यां नासिकाभेदने तथा ।
 नदीपर्वतसंरोधे मृते पादोनमाचरेत् ॥ २४ ॥
 न नारिकेलवालाभ्यां न मुञ्चेन न चर्मणा ।
 एभिर्गास्तु न बध्नीयादवष्टा परवर्गोभवेत् ॥ २५ ॥
 कुशैः काशैश्च वध्नीयादवष्टा दक्षिणामुखम् ।
 पादलग्नान्निदोषेषु प्रायश्चित्तं न विद्यते ॥ २६ ॥
 वरापन्नानां वह्ननान्तु रोधने बन्धनेऽपि च ।
 भिषक्स्थित्योपचारे च द्विगुणं गोब्रतश्चरेत् ॥ २७ ॥
 शृङ्गभङ्गेऽस्थिभङ्गे च लाङ्गूलस्य च कर्त्तव्यम् ।
 सप्तरात्रं पिवेद्दुग्धं यावत्स्त्रिया पुनर्भवेत् ॥ २८ ॥
 गोमूत्रेण तु संमिश्रं यावत् भक्षयेद्द्विजः ।
 एतद्विमिश्रितं चैवमुक्तश्चोग्रनसा स्वयम् ॥ २९ ॥
 देवद्रोण्यां विहारेषु कूपेष्वायतनेषु च ।
 एषु गोषु विपत्तिस्तु प्रायश्चित्तं न विद्यते ॥ ३० ॥
 एका पादात्तु बहुभिदेवाद्यापादिता क्वचित् ।
 पादं पादन्तु हत्यायासरेयुस्ते पृथक् पृथक् ॥ ३१ ॥
 यन्त्रणे गोश्वकित्सार्थे मूढगर्भविमोचने ।
 यत्ने कृते विपत्तिश्चेत् प्रायश्चित्तं न विद्यते ॥ ३२ ॥
 सरोम प्रथमे पादे द्वितीये श्लक्ष्णकृत्तनम् ।
 तृतीये तु शिखा धार्या सशिखन्तु निपातने ॥ ३३ ॥
 सर्वान् केशान् समुद्धृत्य च्छेदयेदङ्गुलिद्वयम् ।
 एवमेव तु नारीणां शिरसो मुण्डनं स्मृतम् ॥ ३४ ॥
 इत्यापस्तम्बीये धर्मशास्त्रे प्रथमोऽध्यायः ॥
 कारुहस्तगतं पुण्यं यच्च ग्रामादिनिःकृतम् ।

स्त्रीबालवृद्धाचरितं प्रत्यक्षादृष्टमेव च ॥ १ ॥

प्रपाखरस्थेषु जलेऽथ सीरे द्रोण्यां जलं यच्च विनिःसृतं भवेत् ।

श्वपाकचाण्डालपरिग्रहेषु पीत्वा जलं पञ्चगवेन शुद्धिः ॥ २ ॥

न दुष्येत् सन्तताधारा वातोद्धृताश्च रेणवः ।

क्षियो वृद्धाश्च बालाश्च न दुष्यन्ति कदाचन ॥ ३ ॥

आत्मशय्या च वस्त्रञ्च जायापत्यं कमण्डलुः ।

आत्मनः शुचिरेतानि परेषामशुचीनि तु ॥ ४ ॥

अन्येसु खानिताः कूपालङ्गागानि तथैव च ।

एषु स्नात्वा च पीत्वा पञ्चगवेन शुध्यति ॥ ५ ॥

उच्छिष्टमशुचित्वञ्च यच्च विष्टानुलेपनम् ।

सर्वं शुद्ध्यति तोयेन तत्तोयं केन शुध्यति ॥ ६ ॥

सूर्यरश्मिनिपातने मारुतस्पर्शनेन च ।

गवां मूत्रपुरीषेण तत्तोयं तेन शुध्यति ॥ ७ ॥

अस्थिचर्मादियुक्तान्तु खराश्वोष्ट्रोपदूषितम् ।

उद्धरेदुदकं सर्व्वं शोधनं परिमार्जनम् ॥ ८ ॥

कूपो मूत्रपुरीषेण ष्ठीवनेनापि दूषितः ।

श्वशृगालखरोद्वैद्य ऋव्यादैश्च जुगुप्सितः ॥ ९ ॥

उद्धृत्यैव च तत्तोयं सप्तपिण्डान् समुद्धरेत् ।

पञ्चगव्यं नृदा पूतं कूपे तच्छोधनं स्मृतम् ॥ १० ॥

वापीकूपतङ्गागानां दूषितानाञ्च शोधनम् ।

कुम्भानां शतमुद्धृत्य पञ्चगव्यं ततः क्षिपेत् ॥ ११ ॥

यस्य कूपात् शिवेत्तोयं ब्राह्मणः श्वदूषितात् ।

कथं तल विशुद्धिः स्यादिति मे संशयोभवेत् ॥ १२ ॥

अस्त्रिन्नेनाप्यभिन्नेन श्वेन परिदूषिते ।

पौत्वा कूपे छाहीरात्रं पञ्चगवेन शुध्यति ॥ १२ ॥
 क्लिन्ने भिन्ने श्वे चैव तत्रस्थं यदि तत् पिवेत् ।
 शुद्धिश्चान्द्रायणं तस्य तप्तकृच्छ्रमथापि वा ॥ १४ ॥
 इत्यापस्तम्बीये धर्मशास्त्रे द्वितीयोऽध्यायः ॥
 अन्यजातिमविज्ञातो निवसेद्यश्च वेश्मनि ।
 सम्यग् ज्ञात्वा तु कालेन द्विजाः कुर्वन्त्यनुग्रहम् ॥ १॥
 चान्द्रायणं पराकीवा द्विजातीनां विशोधनम् ।
 प्राजापत्यन्तु शुद्धस्य शेषं तदनुसारतः ॥ २ ॥
 यैर्भुक्तं तत्र पक्वान्नं कृच्छ्रं तेषां प्रदापयेत् ।
 तेषामपि च यैर्भुक्तं कृच्छ्रपादं प्रदापयेत् ॥ ३ ॥
 कूपैकपानैर्दुष्टानां स्पर्शने श्वदूषिणाम् ।
 तेषामेकोपवासेन पञ्चगवेन शोधनम् ॥ ४ ॥
 बालोद्वहस्तथा रोगी गर्भिणी वापि पीडिता ।
 तेषां नक्तं प्रदातव्यं बालानां प्रहरद्वयम् ॥ ५ ॥
 अशौचित्यस्य वर्षाणि बालोवाप्यूनघोडशः ।
 प्रायश्चित्तार्द्धमर्हन्ति स्त्रियोवप्राधितएव च ॥ ६ ॥
 न्यूनैकादशवर्षस्य पञ्चवर्षाधिकस्य च ।
 चरेद्गुरुः सुहृद्वापि प्रायश्चित्तं विशोधनम् ॥ ७ ॥
 अथवा क्रियमाणेषु येषामार्तिः प्रदृश्रते ।
 शेषसम्पादनाच्छुद्धिर्विपत्तिर्न भवेद्यथा ॥ ८ ॥
 क्षुधा व्याधितकायानां प्राणोयेषां विपद्यते ।
 ये न रक्षन्ति भक्तेन तेषां तत्क्लिप्तिर्न भवेत् ॥ ९ ॥
 पूर्णोऽपि कालनियमे न शुद्धिर्ब्राह्मणैर्विना ।
 अपूर्णेष्वपि कालेषु शोधयन्ति द्विजोत्तमाः ॥ १० ॥

समाप्तमिति नो वाच्यं त्रिषु वर्णेषु कर्हिचित् ।
 विप्रसम्पादनं कार्यं सुत्पन्ने प्राणसंशये ॥ ११ ॥
 सम्पादयन्ति यद्विप्राः ज्ञानतीर्थं फलञ्च तत् ।
 सम्यक् कर्तुं रपायं स्याद्दृत्तौ च फलमाप्नुयात् ॥ १२ ॥
 इत्यापस्तम्बीये धर्मशास्त्रे तृतीयोऽध्यायः ।

चाण्डालकूपभाण्डेषु योऽज्ञानात् पिवते जलम् ।
 प्रायश्चित्तं कथं तस्य वर्णे वर्णे विधीयते ॥ १ ॥
 चरेत् सान्तपनं विप्रः प्राजापत्यन्तु भूमिपः ।
 तद्वन्तु चरेद्द्विजः पादं शूद्रस्य दापयेत् ॥ २ ॥
 भुक्तोच्छिष्टस्त्वनाचान्तचाण्डालैः क्षपवेन वा ।
 प्रमादात् स्पर्शनं गच्छेत्तत्र कुर्याद्विशोधनम् ।
 गायत्र्यष्टसहस्रन्तु द्रुपदां वा शतं जपेत् ।
 जपंचिरालमश्रूलं पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ ४ ॥
 चाण्डालेन यदा स्पृष्टो विष्णुर्न च कृते द्विजः ।
 प्रायश्चित्तं त्रिरात्रं स्यात्भुक्तोच्छिष्टः षठाचरेत् ॥ ५ ॥
 पानमैथुनसम्पर्कं तथा मूलपुरीषयोः ।
 सम्पर्कं यदि गच्छेत्तु उदक्त्रा चान्त्वजैस्तथा ॥ ६ ॥
 एतैरेव यदा स्पृष्टः प्रायश्चित्तं कथं भवेत् ।
 भोजने च त्रिरात्रं स्यात् पाने तु त्र्यहमेव च ॥ ७ ॥
 मैथुने पादक्षौद्रं स्यात्तथा मूलपुरीषयोः ।
 दिनमेकं तथा मृत्रे पुरीषे तु दिनत्रयम् ॥ ८ ॥
 एकाहं तत्र निर्दिष्टं दन्तधावनभक्षणे ॥ ९ ॥
 वृक्षारुढे तु चाण्डाले द्विजस्त्वैव तिष्ठति ।

फलानि भक्षयेत्तस्य कथं शुद्धिं विनिर्दिशेत् ॥ १० ॥

ब्राह्मणान् समनुज्ञाप्य सवासाः स्नानमाचरेत् ।

एकरात्रोषिती भूत्वा पञ्चगवेन शुध्यति ॥ ११ ॥

येन केनचिदुच्छिष्टो अमेध्यं स्पृशते द्विजः ।

अहोरात्रोषिती भूत्वा पञ्चगवेन शुध्यति ॥ १२ ॥

इत्यापस्तम्बीये धर्मशास्त्रे चतुर्थोऽध्यायः ॥

चाण्डालेन यदा स्पृष्टो द्विजवर्णः कदाचन ।

अनभुङ्क्ष्य पिवेत्तोयं प्रायश्चित्तं कथं भवेत् ॥ १ ॥

ब्राह्मणसु निरात्रेण पञ्चगवेन शुध्यति ।

क्षत्रियसु द्विरात्रेण पञ्चगवेन शुध्यति ॥ २ ॥

चतुर्थस्य तु वर्षस्य प्रायश्चित्तं न वै भवेत् ।

व्रतं नास्ति तपो नास्ति होमो नैव च विद्यते ॥ ३ ॥

पञ्चगव्यं न दातव्यं तस्य मन्त्रविवर्जनात् ।

स्यापयित्वा द्विजानान्तु शूद्रोदानेन शुध्यति ॥ ४ ॥

ब्राह्मणस्य सदोच्छिष्टमग्न्यात्यज्ञानतो द्विजः ।

अहोरात्रान्तु गायत्र्या जपं कृत्वा विशुध्यति ॥ ५ ॥

उच्छिष्टं वैश्यजातीनां भुङ्क्ते ज्ञानादु द्विजो यदि ।

अङ्गपुष्पीपयः पीत्वा निरात्रेणैव शुध्यति ॥ ६ ॥

ब्राह्मण्या सह योऽश्रूयादुच्छिष्टं वा कदाचन ।

न तत्र दोषं मन्यन्ते नित्यमेव मनीषिणः ॥ ७ ॥

उच्छिष्टमितरस्त्रीषामश्रूयात् पिवतेऽपि वा ।

प्राजापत्येन शुद्धिः स्यान्नगवानङ्गिरा ब्रवीत् ॥ ८ ॥

अन्त्यानां भुक्तशेषान्तु भक्षयित्वा द्विजातयः ।

चान्द्रायणं तदर्द्धं ब्रह्मचरविशां विधिः ॥ ९ ॥

विष्मन्भक्षणे विप्रसक्तकच्छं समाचरेत् ।
 श्वकाकोच्छिष्टभोगे च प्राजापत्याविधिः स्मृतः ॥ १० ॥
 उच्छिष्टः स्पृशते विप्रो यदि कश्चिदकामतः ।
 शुनः कुक्कुटशूद्राश्च मद्यभक्षणं तथैव च ॥ ११ ॥
 पक्षिणाधिष्ठितं यच्च यदमेध्यं कदाचन ।
 अक्षोरातोषितोभूत्वा पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ १२ ॥
 वैशेयनं च यदा स्पृष्ट उच्छिष्टेन कदाचन ।
 ज्ञानं जपञ्च तैकात्म्यं दिनस्यान्ते विशुध्यति ॥ १३ ॥
 विप्रो विप्रेश संस्पृष्ट उच्छिष्टेन कदाचन ।
 स्वात्वाचम्य विशुद्धः स्यादापस्तम्बोऽब्रवीन्मुनिः ॥ १४ ॥
 इत्यापस्तम्बीये धर्मशास्त्रे यच्चमोऽध्यायः ॥
 अत ऊर्ध्वं प्रवक्ष्यामि नीलीवस्त्रस्य यो विधिः ।
 स्त्रीणां क्रीडार्थसन्भोगे शयनीये न दुष्यति ॥ १ ॥
 पालने विक्रये चैव तद्वृत्तेरुपजीवने ।
 पतितस्तु भवेद्विप्रस्त्रिभिः कृच्छ्रैर्विशुध्यति ॥ २ ॥
 ज्ञानं दानं तपोहीमः स्वाध्यायः पिब्यतर्पणम् ।
 पञ्चयज्ञा वृथा तस्य नीलीवस्त्रस्य धारणात् ॥ ३ ॥
 नीलीरक्तं यदा वस्त्रं ब्राह्मणोऽङ्गुष्ठं धारयेत् ।
 अक्षोरातोषितो भूत्वा पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ ४ ॥
 रोमकूपैर्यदा गच्छेद्रसो नीत्यास्तु कर्हिचित् ।
 पतितस्तु भवेद्विप्रस्त्रिभिः कृच्छ्रैर्विशुध्यति ॥ ५ ॥
 नीलीदारु यदा भिन्नाद्ब्राह्मणस्य शरीरकम् ।
 शोणितं दृश्यते तत्र द्विजस्यान्द्रायणं चरेत् ॥ ६ ॥
 नीलीमध्ये यदा गच्छेत् प्रमादाद् ब्राह्मणः क्वचित् ।

अहोरात्रोषितोभूत्वा पञ्चगवेन शुध्यति ॥ ७ ॥

नीलीरक्तेन वस्त्रेण यद्वस्त्रमुपनीयते ।

अभोज्यं तद्विजातीनां भुक्त्वा चान्द्रायणं चरेत् ॥ ८ ॥

भक्षयेद् यस्य नीलीन्तु प्रमादाद् ब्राह्मणः क्वचित् ।

चान्द्रायणेन शुद्धिः सप्तादापस्तम्बोऽब्रवीन्मनिः ॥ ९ ॥

यावत्स्यां वापिता नीली तावती चायुर्चिर्मही ।

प्रमाणं द्वादशान्दानि अत ऊर्ध्वं युचिर्भवेत् ॥ १० ॥

इत्यापस्तम्बीये धर्मशास्त्रे षष्ठोऽध्यायः ॥

ज्ञानं रजस्वलायास्तु चतुर्थेऽहनि शस्यते ।

तत्र रजसि गम्या स्त्री नानिष्टते कथञ्चन ॥ १ ॥

रोगेण यद्रजः स्त्रीणामत्यर्थं हि प्रवर्तते ।

अशुद्धास्तु न तेनेह तासां वैकारिकं हि तत् ॥ २ ॥

साध्याचारा न सा तावद्रजो यावत् प्रवर्तते ।

तत्र रजसि साध्वी स्यादगृहकर्मणि चैन्द्रिये ॥ ३ ॥

प्रथमेऽहनि चाण्डाली द्वितीये ब्रह्मघातिनी ।

तृतीये रजको प्रोक्ता चतुर्थेऽहनि शुध्यति ॥ ४ ॥

अन्यजातिचपाकेन संस्पृष्टा वै रजस्वला ।

अहानि तान्यतिकमत्र प्रयाश्चित् प्रकल्पयेत् ॥ ५ ॥

त्रिरात्रमुपवासः स्यात् पञ्चगव्यं विशोधनम् ।

निशां प्राप्य तु तां योनिं प्रजाकारश्च कारयेत् ॥ ६ ॥

रजस्वलां त्यजेत् स्पृष्टां शुना च क्षपचेम च ॥

त्रिरात्रोपोषितो भूत्वा पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ ७ ॥

प्रथमेऽहनि षड्रात्रं द्वितीये तु चतुर्हन्तथा ।

तृतीये चोपवासस्तु चतुर्थे वज्रिदर्शनात् ॥ ८ ॥

विवाहे वितते यज्ञे संस्कारे च कृते तथा ।
 रजस्वला भवेत् कन्या संस्कारस्तु कथं भवेत् ॥ १८ ॥
 आपवित्रा तदा कन्यामन्यैर्वैकैरलङ्कृतम् ।
 शुनः प्रत्याहुतिं हुत्वा शेषं कर्म समाचरेत् ॥ १९ ॥
 रजस्वला तु संस्पृष्टा भ्रूवकुक्षुद्वयायसैः ।
 सा निरालोपवासेन पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ २० ॥
 उच्छिष्टेन तु संस्पृष्टा कदाचित् कौ रजस्वला ।
 कृच्छ्रेण शुचते विप्रसद्या दानेन शुच्यति ॥ २१ ॥
 एकशस्त्रासमारूढा चाण्डाला वा रजस्वला ।
 ब्राह्मणेन समं तत्र सवासाः स्नानमचरेत् ॥ २२ ॥
 रजस्वलायाः संस्मर्यः कथञ्चिज्जायते शुना ।
 रजोदिनास्तु यच्छेषस्तदुपोष्य विशुध्यति ॥ २३ ॥
 अशक्ता चोपवासे तु स्नानं पश्चात् समाचरेत् ।
 तत्राप्यशक्ता चैकेन पञ्चमव्यं पिबेन्नतः ॥ २४ ॥
 उच्छिष्टस्तु यदा विप्रः स्मृशेन्नर्यं रजस्वलाम् ।
 मद्यं स्मृष्ट्वा चरेत् कच्छं तदर्हन्तु रजस्वलाम् ॥ २५ ॥
 उदकां सुतिकां विप्र उच्छिष्टः स्मृशते यदि ।
 कच्छार्हन्तु चरेद्विप्रः प्रायश्चित्तं विमोघनम् ॥ २६ ॥
 चाण्डालैः श्वप्रचैर्वापि आत्रेयी स्मृशते यदि ।
 शेषाह्वात् फालकृष्टेन पञ्चगव्येन शुच्यति ॥ २७ ॥
 उदका ब्राह्मणौ शूद्रासुदकां स्मृशते यदि ।
 अहोरात्रोपिता भूत्वा पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ २८ ॥
 एवञ्च अनियां वैश्यां ब्राह्मणौ चेद्रजस्वलाम् ।
 सचेल्लभवनं कृत्वा दिनस्यान्ते घृतं पिबेत् ॥ २९ ॥

स्ववर्णेषु तु नारीणां सखः स्नानं विधीयते ।
एवमिव विशुद्धिः सदादापस्तम्बोऽप्रकीर्णुनिः ॥ ११ ॥
इत्यापस्तम्बीये धर्मशास्त्रे सप्तमोऽध्यायः ॥

भस्मना शुध्यते कांस्थं सुरया यत्र लिप्यते ।
सुराविषमूत्रसंस्पृष्टं शुध्यते तापलेखनेः ॥ १ ॥
गवाघ्रातानि कांस्थानि शुषोष्छिष्टानि यानि तु ।
दशभिः चारैः शुध्यन्ति श्वकाकोपहतानि च ॥ २ ॥
शीघ्रं सुवर्णनारीणां बाहुसूर्येन्दुरश्लिभिः ॥ ३ ॥
रेतस्पृष्टं श्वस्पृष्टमाविकन्तु प्रदुष्यति ।
अङ्गिर्हृदा च तस्मात् प्रक्षाल्य च विशुध्यति ॥ ४ ॥
शुद्धमजमविप्रस्न पञ्चरात्रेण जीर्यति ।
अन्नं व्यञ्जनसंयुक्तमर्हमासेन जीर्यति ॥ ५ ॥
पयस्तु दधि मासेन वस्त्रमासेन हृतं तथा ।
सम्बत्सरेण तैलन्तु कोष्ठे जीर्यति वा नवा ॥ ६ ॥
मुञ्चति ये तु शूद्राकं मासमेकं निरन्तरम् ।
इह जन्मनि शूद्रत्वं जायन्ते ते सृताः शुनिः ॥ ७ ॥
शूद्राकं शूद्रसम्पर्कः शूद्रेणैव सहासनम् ।
शूद्रात्त्राणागमः कश्चिज्जलन्तमपि पातयेत् ॥ ८ ॥
आहिताग्निस्तु योविप्रः शूद्रावाक निवर्त्तते ।
तथा तस्य प्रणश्यन्ति आत्मा ब्रह्म तथोऽग्नयः ॥ ९ ॥
शूद्रासेन तु भुङ्क्ते न मैथुनं योऽधिमच्छति ।
यस्याकं तस्य ते पुत्रा श्वाच्छुकस्य सन्धवः ॥ १० ॥
शूद्राकं नोदरसेन यः कश्चिन्म्रियते द्विजः ।

स भवेच्छूकरो ग्राम्योमृतः श्वा वाथ जायते ॥११॥

ब्राह्मणस्य सदा भुङ्क्ते क्षत्रियस्य तु पर्वणि ।

वैश्यस्य यज्ञदीक्षायां शूद्रस्य न कदाचन ॥ १२ ॥

अमृतं ब्राह्मणस्यान्नं क्षत्रियस्य पयः स्मृतम् ।

वैश्यस्याप्यन्नमेवान्नं शूद्रस्य रुधिरं स्मृतम् ॥ १३ ॥

वैश्यदेवेन होमेन देवताभ्यर्चनैर्जपैः ।

अमृतं तेन विप्रान्नमृग्यजुःसामसंस्कृतम् ॥ १४ ॥

ध्यवहारानुरूपेण धर्मेण च्छलवर्जितम् ।

क्षत्रियस्य पयस्तेन भूतानां यच्च पालनम् ॥ १५ ॥

स्वकर्मणा च वृषभैरनुसृत्याद्यशक्तितः ।

खलयज्ञातिथित्वेन वैश्यान्नन्तेन संस्कृतम् ॥ १७ ॥

अज्ञानतिमिरान्धस्य मदपानरतस्य च ।

रुधिरं तेन शूद्रान्नं विधिमन्त्रविवर्जितम् ॥ २७ ॥

आममांसं मधु घृतं धानाः क्षीरं तथैव च ।

गुडं तक्रं समं ग्राह्यं निवृत्तेनापि शूद्रतः ॥ १८ ॥

शक्रं मांसं मृणालानि तुम्बुरुः शक्तवस्त्रिलाः ।

रसाः फलानि पिष्ट्याकं प्रतिपाह्या हि सर्वतः ॥ १९ ॥

आपत्काले तु विप्रेण भुक्तं शूद्रगृहे यदि ।

मनस्तापेन शुद्धेयत द्रुपदां वा शतं जपेत् ॥ २० ॥

द्रव्यपाणिष्व शूद्रेण स्पृष्टोच्छिष्टेन कर्हिचित् ।

तद्विजेन न भोक्तव्यमापस्तम्बोऽब्रवीन्मुनिः ॥ २१ ॥

इत्यापस्तम्बीये धर्मशास्त्रे ऽष्टमोऽध्यायः ॥

भुञ्जानस्य तु विप्रस्य कदाचित् स्वप्ने गुदम् ।

उच्छिष्टस्यायुचेत्तस्य प्रायश्चित्तं कथं भवेत् ॥ १ ॥

पूर्वं शौचन्तु निर्वर्त्य ततः पश्चादुपसृशेत् ।

अहोरात्रोषितोभूत्वा पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ २ ॥

अशित्वा सर्वमेवान्नमकृत्वा शौचमात्मनः ।

मोहाद्भुक्त्वा तिरातन्तु यवान् पीत्वा विशुध्यति ॥ ३ ॥

प्रसृतं यवशस्येन पलमेकन्तु सर्पिषा ।

पलानि पञ्च गोमूत्रं नातिरिक्तवदाशयेत् ॥ ४ ॥

अलेह्यानामपेयानामभक्ष्याणाञ्च भक्षणे ।

रेतोमूत्रपुरीषाणां प्रायश्चित्तं कथं भवेत् ॥ ५ ॥

प्रद्वोदुम्बरविख्याञ्च कुशाश्वत्थपलाशकाः ।

एतेषामुदकं पीत्वा षड्रात्रेण विशुध्यति ॥ ६ ॥

ये प्रत्यवसिता विप्राः प्रब्रज्याग्निजलादिषु ।

अनाशकनिवृत्ताश्च गृहस्थत्वं चिकीर्षतः ॥ ७ ॥

चरेयुस्त्रीणि कृच्छ्राणि त्रीणि चान्द्रायणानि वा ।

जातकर्मादिभिः सर्वैः पुनः संस्कारभागिनः ।

तेषां सान्तपनं कृच्छ्रं चान्द्रायणमथापि वा ॥ ८ ॥

यद्देष्टितं काकवलाकचिल्लैरमेध्यलिप्तञ्च भवेच्छरीरम् ।

श्रोत्रे मुखेच प्रविशेच्च सम्यक् स्नानेन लेपोग्रहतस्य शुद्धिः ॥ ९ ॥

जड्वं नाभिः करो मुक्ता यदङ्गमुपहन्यते ।

जड्वं स्नानमधः शौचं मार्जनेनैव शुध्यति ॥ १० ॥

उपानहावमेध्यं वा यस्य संस्पृशते मुखम् ।

मृत्तिकाशोधनं स्नानं पञ्चगव्यं विशोधनम् ॥ ११ ॥

दशाहाच्छुध्यते विप्रो जन्महानौ स्वयोनियु ।

पङ्क्तिभिर्भिरयैकीन रुद्रविट्शूद्रयोनिषु ॥ १२ ॥

उपनीतं यदा त्वचं भोक्ता च समुपस्थितः ।

अपीतवत् समुत्क्षुष्टं न दद्याच्चैव होत्रयेत् ॥ १३ ॥

अन्ने भोजनसम्यक्ने मक्षिकाकेशदूषिते ।

अनन्तरं स्मृशेदापस्तक्षान्नं भक्षणा स्मृशेत् ॥ १४ ॥

शुष्कमांसमयं चान्नं शुद्राश्च वाप्यन्नामतः ।

भुक्ता कच्छं चरेद्दिग्री ज्ञानात् कच्छत्वयं चरेत् ॥ १५ ॥

अभुक्ते मुञ्चते यस्य भुञ्जन् यश्चार्प मुच्यते ।

भोक्ता च भोजकश्चैव पङ्क्त्या गच्छति पुष्कृतम् ॥ १६ ॥

अथ भुङ्क्ते तु मुक्तं वा दुष्टं वापि विशिषतः ।

अहोरात्रोषितो भूत्वा पञ्चगव्येन यज्यति ॥ १७ ॥

उदके खोदकस्त्वसु स्थलस्त्वसु स्थले यत्निः ।

घादी स्याप्योभयनैव आचम्योभयतः शुचिः ॥ १८ ॥

उत्तीर्ण्यचम्य उदकादवतीर्थ्य उपस्पृशेत् ।

एवमु चेयसा युक्ती वरुणेनाभिपूज्यते ॥ १९ ॥

अन्वगारि गवां गोष्ठे ब्राह्मणानाञ्च सविधौ ।

स्वाध्याये भोजने चैव पादुकानां विसर्जनम् ॥ २० ॥

जन्मप्रभृतिसंस्कारे श्मशानान्ते च भोजनम् ।

अक्षपिण्डेन कर्त्तव्यं ब्रूडाकार्यं विशिषतः ॥ २१ ॥

वाजकाशं नवम्बाशं सग्रहे चैव भोजनम् ।

स्त्रीणां प्रथमगर्भे च भुक्ता चान्द्रायणं चरेत् ॥ २२ ॥

जम्बीदने च आत्रे च सीमन्तोन्नयने तथा ।

अववाहे स्रुतवात्रे भुक्ता चान्द्रायणं चरेत् ॥ २३ ॥

अप्रजाता तु नारी स्यान्नाश्रीयादेव तदगृहे ।

अथ भुञ्जीत मोहाद् यः पुयसं नरकं व्रजेत् ॥ २४ ॥
 अस्तेनापि हि शुक्लेन पिता कन्यां ददाति यः ।
 रौरवे बहुवर्षाणि पुरीषं मृतमभुते ॥ २५ ॥
 स्त्रीधनानि च ये महादुपजीवन्ति बान्धवाः ।
 स्वर्णं शानानि वस्त्राणि ते पापा यान्त्यधोगतिम् ॥ २६ ॥
 राजानं तेजसादत्ते भुद्रानं ब्रह्मवर्चसम् ।
 असंस्कृतान्तु यो भुङ्क्ते स भुङ्क्ते पृथिवीमलम् ॥ २७ ॥
 मृतके सूतके चैव मृहीते शशिभास्करे ।
 इस्तिष्ठायास्तु यो भुङ्क्ते पापः स पुरुषो भवेत् ॥ २८ ॥
 पुनर्भूः पुनरेता च रेतोधा कामचारिणी ।
 आसां प्रथमगर्भेषु भुक्त्वा चान्द्रायणं चरेत् ॥ २९ ॥
 मातृघ्नश्च पितृघ्नश्च ब्रह्मघ्नो गुरुतल्पयः ।
 विशेषाङ्गत्तमेतेषां भुक्त्वा चान्द्रायणं चरेत् ॥ ३० ॥
 रजकव्याधशैलूषवेणुचर्मोपजीविनाम् ।
 भुक्तेषां ब्राह्मणशान्नं शुद्धिं चान्द्रायणेन तु ॥ ३१ ॥
 उच्छिष्टोच्छिष्टसंस्पृष्टः यना शूद्रेण वा द्विजः ।
 उपोथ्य रजनीमेकां पञ्चगव्येन शुद्धयति ॥ ३२ ॥
 ब्राह्मणस्य सदाकालं शूद्रे प्रेषणकारिणः ।
 भूमावन्नं प्रदातव्यं यथैव खा तथैव सः ॥ ३३ ॥
 भूमूढकेष्वरक्ष्येषु चौरव्याघ्राकुले पथि ।
 कृत्वा मूलं पूरीषञ्च द्रव्यहस्तः कथं शचिः ॥ ३४ ॥
 भूमावन्नं प्रतिष्ठाप्य कृत्वा शौचं यथार्हतः ।
 उवसन्ने गृह्य पक्वानमुपसृश्य ततः शुचिः ॥ ३५ ॥
 मूनीश्वारं द्विजः कृत्वा अकृत्वा शौचमात्मनः ।

मोहाद्गृहा निरात्रस्तु गवः पीत्वा विगृध्यति ॥३७॥
 उदक्कां यदि गच्छेत्, ब्राह्मणो मदमोहितः ।
 चान्द्रायणेन गृध्येत ब्राह्मणानाञ्च भोजनैः ॥ ३७ ॥
 भुक्तोच्छिष्टस्वनाचान्नखाणालैः श्लपचेन वा ।
 प्रमादाद् यदि संस्पृष्टो ब्राह्मणो ज्ञानदुर्बलः ॥३८॥
 स्नात्वा लिषवनं नित्यं ब्रह्मचारी धराशयः ।
 स त्रिरात्रोषितो भूत्वा पञ्चगव्येन शुध्यति ॥३९॥
 चण्डालेन तु संस्पृष्टो यथापः पिवति द्विजः ।
 अहोरात्रोषितो भूत्वा लिषवनेन शुध्यति ॥ ४० ॥
 सायं प्रातस्त्वहोरात्रं पादं कृच्छस्य तं विदुः ।
 सायं प्रातस्तथैवैकं दिनद्वयमयाचितम् ॥ ४१ ॥
 दिनद्वयञ्च नाश्रीयात् कृच्छार्चं तद्विधीयते ।
 प्रायश्चित्तं लघु क्षेतत्रायेषु तु यथार्हतः ॥ ४२ ॥
 कृष्णाजिनतिलग्राहो हस्त्यखानाञ्च विक्रयी ।
 प्रेतनिर्यातकश्चैव न भूयः पुरुषोभवेत् ॥ ४३ ॥
 इत्यापस्तम्बीये धर्मशास्त्रे नवमोऽध्यायः ॥

आचान्तोऽपप्रशुचिस्तावद् यावन्नोद्ध्रियते जलम् ।
 उद्धृतेऽपप्रशुचिस्तावद् यावद्भूमिर्न लिप्यते ॥ १ ॥
 भूमावपि च लिप्तायां तावत् स्वादशुचिः पुमान् ।
 आसनादुत्थितस्तप्ताद् यावन्नाक्रमते महीम् ॥ २ ॥
 न यमं यममित्याहुरात्मः वै यम उच्यते ।
 आत्मः संयमितो येन तं यमं किं करिष्यति ॥३॥
 न तथासिस्तथा तीक्ष्णः सर्पो वा दुरधिष्ठितः ।

यथा क्रोधोहि जन्तूनां शरीरस्थो विनाशकः ॥४॥

क्षमा गुणोहि जन्तूनामिहामूत्रसुखप्रदः ।

एकः क्षमावतां दीपो द्वितीयो नोपपद्यते ।

यदेनं क्षमया युक्तमशक्तं मन्यते जनः ॥५॥

न शक्तिशालाभिरतस्य मोक्षो नचैव रम्यावसथप्रियस्य ।

न भोजनाच्छादनतत्परस्य एकान्तशीलस्य दृढव्रतस्य ॥६॥

मोक्षो भवेत् प्रीतिनिवर्त्तकस्य अध्यात्मयोगैकरतस्य सम्यक् ।

मोक्षो भवेन्नित्यमहिंसकस्य स्वाध्याययोगागतमानसस्य ॥७॥

क्रोधयुक्तो यद् यजते यज्जुहोति यदर्चति ।

सर्वं हरति तत्तस्य आमकुम्भइवोदकम् ॥८॥

अपमानात्तपोवृद्धिः सम्मानात्तपसः क्षयः ।

अर्चितः पूजतो विप्रो दुग्धा गौरिव सीदति ॥९॥

आप्रायते यथा धेनुस्तृणैरभृतसम्भवैः ।

एवं जपैश्च होमैश्च पुण्यैराप्रायते द्विजः ॥१०॥

माद्ववत् परदारांश्च परद्रव्याणि लोष्ट्ववत् ।

आत्मवत् सर्वभूतानि यः पश्यति स पश्यति ॥११॥

रजकवप्राधशैलूषवेणुचर्मोपजीविनाम् ।

यो भुङ्क्ते भक्तमेतेषां प्राजापत्यं विशोधनम् ॥१२॥

अगम्यागमनं कृत्वा अभक्ष्यस्य च भक्षणम् ।

शुद्धिं चान्द्रायणं कृत्वा अथवोक्तं तथैवच ॥१३॥

अग्निहोत्रं त्यजेद् यस्तु स नरोरीवहा भवेत् ।

तस्य शुद्धिर्विधातव्या नान्या चान्द्रायणादृते ॥१४॥

विवाहोत्सवयज्ञेषु अन्तरामृतसूतके ।

सद्यः शुद्धिं विजानीयात् पूर्वं सङ्कल्पितं चरित् ॥१५॥

देवदूतैः किञ्चित् सन्निधौ प्रसूतेषु च ।

कथितं सिद्धमन्वाद्यं नाशौचं सृतसूतके ॥ १६ ॥

इत्यापन्नस्वीये धर्मशास्त्रे दशमोऽध्यायः ॥

समाप्तश्चायं ग्रन्थः ।

अथ सम्बन्धः ।

—००—

सम्बन्धं मेकमासीनमात्मविद्यापरायणम् ।

ऋषयस्तु समागम्य पप्रच्छुर्धर्मकाङ्क्षिणः ॥ १ ॥

भगवन् ! श्रोतुमिच्छामः ये सत्कर्मा द्विजोत्तम । !

यथावद्वर्त्ममाचक्ष्य शुभाशुभविवेचनम् ॥ २ ॥

वामदेवादयः सर्वे तमपृच्छन् सहोजसन् ।

तानन्नवीक्षुः नौन् सर्वान् प्रीतात्मा श्रूयतामिति ॥ ३ ॥

स्वभावाद् यत्र विचरेत् कृष्णसारः सदा नृगः ।

धर्मप्रदेशः स विज्ञो यो द्विजानां धर्मसाधनम् ॥ ४ ॥

उपनीतः सदा विप्रो गुरोस्तु हितमाचरेत् ।

स्नानान्धमधुर्मासानि ब्रह्मचारी विवर्जयेत् ॥ ५ ॥

सन्ध्यां प्रातः सनत्तनुमुपासीत यथाविधि ।

सादित्यां पश्चिमां सन्ध्यामर्हस्तमितभास्करे ॥ ६ ॥

तिष्ठन् पूर्वां जपं कुर्याद्ब्रह्मचारी समाहितः ।

आसीनः पश्चिमां सन्ध्यां जपं कुर्यात्तद्विद्वितः ॥ ७ ॥

अग्निकार्यं ततः कुर्यान्मिधायौ तदनन्तरम् ।
 ततोऽधीयीत वेदस्तु वीक्षमाणो गुरोर्मुखम् ॥ ८ ॥
 अथ प्राक् प्रयुञ्जीत व्याहृतिस्तदनन्तरम् ।
 बावलीक्षागुपूर्वेण ततोवेदं समारभेत् ॥ ९ ॥
 हस्तौ सुसंयतौ कार्यौ जानुभ्यामुपरिस्थितौ ।
 गुरोर्दगुमतं कुर्यात् पठन्नान्यमतिर्भवेत् ॥ १० ॥
 तायं प्रातस्तु भिक्षित् ब्रह्मचारी सदा व्रतौ ।
 निवेद्य गुरवेऽग्नीयात् प्राङ्मुखो वाग्यतः शुचिः ॥ ११ ॥
 सायं प्रातर्दिं जातीनामशनं श्रुतिर्चोदितम् ।
 नान्तरा भोजनं कुर्यादग्निहोत्रसमो विधिः ॥ १२ ॥
 आचम्येव तु भुञ्जीत भुक्त्वा चोपस्थं शिद्विजः ।
 अनाचान्तस्तु योऽग्नीयात् प्रायश्चित्तीयते तु सः ॥ १३ ॥
 अनाचान्तः पिदेद्यस्तु योऽपिवा भक्षयेद्विजः ।
 गायत्रप्रष्टसहस्रस्तु जपं कृत्वा विमुच्यते ॥ १४ ॥
 अकृत्वा पादशौचस्तु तिष्ठन् मुक्तश्चिखोऽपिवा ।
 विना यज्ञोपवीतेन आचान्तोऽथ शुचिर्दिजः ॥ १५ ॥
 आचामेद् ब्राह्मतीर्षेण सोपवीतौ ह्युदङ्मुखः ।
 उपवीतौ द्विजो नित्यं प्राङ्मुखो वाग्यतः शुचिः ॥ १६ ॥
 जले जलस्य आचामेत् स्थलाचान्तो वह्निः शुचिः ।
 वह्निरन्तस्य आचान्त एव शुद्धिमवाप्नुयात् ॥ १७ ॥
 आमणिवन्धनाहस्तौ पादावङ्घ्रिर्विशोधयेत् ॥ १८ ॥
 अशब्दाभिरनुष्णाभिः स्ववर्णैरसगन्धिभिः ।
 हृत्ताभिरफेनाभिस्त्रिषुतुर्वङ्गिराचमेत् ।
 परिसृज्य हिरास्यस्तु दादशाङ्गानि च स्पृशेत् ॥ १९ ॥

स्नात्वा पीत्वा तथा भुक्त्वा स्पृष्ट्वा चैव द्विजोक्तमाः ॥
 अनेन विधिना विप्रश्चाचान्तः शुचितामियात् ॥२०॥
 शूद्रः शुद्धप्रति हस्तेन वैश्यो दन्तेषु वारिभिः ।
 कण्ठागतैः क्षत्रियस्तु आचान्तः शुचितामियात् ॥२१॥
 आसनारूढपादश्च कृतावशक्थिकस्तथा ।
 आरूढपादको वापि न शुद्धप्रति कदाचन ॥ २२ ॥
 उपासीत न चेत् सन्ध्यामग्निकार्यं नवा कृतम् ।
 गायत्र्यष्टसहस्रन्तु जपेत् स्नात्वा समाहितः ॥२३॥
 सूतकान्नं नवश्राद्धं मासिकाच्च तथैव च ।
 ब्रह्मचारी तु योऽश्रीयान्निरात्रिणैव शुध्यति ॥ २४ ॥
 ब्रह्मचारी तु यो गच्छेत् स्त्रियं कामप्रपीडितः ।
 प्राजापत्यं चरेत् क्षच्छमथवैकं सुमन्वितः ॥ २५ ॥
 ब्रह्मचारी तु योऽश्रीयान्मधुमांसं कथञ्चन ।
 प्राजापत्यन्तु कृत्वासौ मौक्कीहोमेन शुध्यति ॥ २६ ॥
 निर्वपेच्च पूरोडाशं ब्रह्मचारी च पर्वणि ।
 मन्त्रैः शाकलहोमान्तेरग्नावाज्यञ्च होमयेत् ॥ २७ ॥
 ब्रह्मचारी तु यः स्नन्देत् कामतः शुक्रमालिनः ।
 अवकीर्णो व्रतं कुर्यात् स्नात्वा शुद्धिदकामतः ॥२७॥
 भिक्षाटनमतः कृत्वा स्वस्थो ह्येकात्मनः श्रुतिः ।
 अस्नात्वा चैव यो भुङ्क्ते गायत्र्यष्टशतं जपेत् ॥२८॥
 शूद्रहस्तेन योऽश्रीयात् पानीयं वा पिवेत् क्वचित् ।
 अहोरात्रोषितो भूत्वा पञ्चगव्येन शुध्यति ॥२९॥
 शृष्कपथ्युषितोऽच्छिष्टं भुक्त्वा न केन दूषितम् ।
 अहोरात्रो षितो भूत्वा पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ ३० ॥

शूद्राणां भाजने भुक्त्वा भुक्त्वा वा भिन्नभाजने ।
 अहोरात्रोषितो भूत्वा पञ्चव्येन शुध्यति ॥ ३२ ॥
 दिवा स्वपिति यः स्वस्थो ब्रह्मचारी कथञ्चन ।
 स्नात्वा सूर्यं समभ्यर्च्य गायत्र्यष्टशतं जपेत् ॥ ३३ ॥
 एष धर्मः समाख्यातः प्रथमाश्रमवासिनाम् ।
 एवं संवत्तं मानसु प्राप्नोति परमां गतिम् ॥ ३४ ॥
 अथ द्विजोऽभ्यनुज्ञातः सवर्णां स्त्रियमुदहेत् ।
 कुले महति सम्भूतां लक्षणेन समन्विताम् ।
 ब्राह्मेणैव विवाहेन शीलरूपगुणान्विताम् ॥ ३५ ॥
 पञ्चयज्ञविधानञ्च कुर्यादहरहर्द्विजः ।
 न हापयेत् क्वचिद्विप्रः श्रेयस्कामः कदाचन ॥ ३६ ॥
 हानिं तस्य तु कुर्वीत सदा मरणजन्मनोः ॥ ३७ ॥
 विप्रो दशाहमासीत् दानाभ्ययनवर्जितः ।
 क्षत्रियो द्वादशाहेन वैश्यः पञ्चदशैव तु ।
 शूद्रः शुध्यति मासेन सम्बत्तं वचनं यथा ॥ ३८ ॥
 प्रेतस्य तु जलं देयं स्नात्वा च गोत्रजैर्वह्निः ।
 प्रथमेऽङ्गि तृतीये च सप्तमे नवमे तथा ॥ ३९ ॥
 चतुर्थे सञ्चयं कुर्यात् सर्वैस्तु गोत्रजैः सह ।
 ततः सञ्चयनादूर्ध्वं मङ्गलग्नीं विधीयते ॥ ४० ॥
 चतुर्थेऽहनि विप्रस्य षष्ठे वै क्षत्रियस्य च ।
 अष्टमे दशमे चैव स्पर्शः स्याद्वैश्यशूद्रयोः ॥ ४१ ॥
 ज्ञातस्यापि विधिर्दृष्ट एष एव मनौषिभिः ।
 दशरात्रेण शुध्यन्ति वैश्यदेवविवर्जिताः ॥ ४२ ॥
 मृत्रे जाते पितुः स्नानं सकेलन्तु विधीयते ।

माता शुद्धेदशाहेन स्नातस्व स्नानं पितुः ॥ ४२ ॥
 होमस्तत्र तु कर्त्तव्यः शुष्कास्तेन फलेन च ।
 पञ्चयज्ञविधानस्तु न कार्यं मृत्युजन्मनोः ॥ ४३ ॥
 दशाहास्तु परं सम्बन्धं विप्रोऽधीयीत धनं वित् ।
 दानञ्च विधिना दियमशुभान्तकरं शुभम् ॥ ४४ ॥
 यदयदिष्टतमं लोके यथापि दयितं मृष्टे ।
 तन्नदुःखायते दियं तदेवाश्रयमिच्छता ॥ ४५ ॥
 नानाविधानि द्रव्याणि धान्यानि सुवह्नि च ।
 समुद्रजानि रत्नानि नरो विगतकल्मषः ।
 दत्त्वा विप्राय महते प्राप्नोति महतीं श्रियम् ॥ ४६ ॥
 गन्धमाभरणं माण्यं यः प्रयच्छति धनं वित् ।
 स सुगन्धः सदा हृष्टो यत् तत्रोपजायते ॥ ४७ ॥
 श्रोत्रियाय कुलीनाय स्वर्धिने च विशेषतः ।
 यद्दानं दीयते भक्त्या तन्नवेत्तु महत् फलम् ॥ ४८ ॥
 आहूय शीलसम्पन्नं श्रुतेनाभिजनेन च ।
 शुचिर्विप्रं महाप्राज्ञो हव्यकवेष्टुषु पूजयेत् ॥ ४९ ॥
 नानाविधानि द्रव्याणि रसवन्तीप्सितानि च ।
 श्रेयस्कामेन दयानि स्वर्गमश्रयमिच्छता ॥ ५० ॥
 वस्त्रदाता सुवेशः स्याद्रौप्यदी रूपमेव हि ।
 हिरण्यदी महत्त्वायुर्लभेत्तेजस्य मानवः ॥ ५१ ॥
 भूताभयप्रदानेन सर्वकामानवाप्नुयात् ।
 दीर्घमायुश्च लभते सुखी चैव तथा भवेत् ॥ ५२ ॥
 धान्योदकप्रदायी च सर्पिर्दः सुखमश्रुते ।
 अलङ्कृत्य त्वलङ्कारं दत्त्वा प्राप्नोति तत्फलम् ॥ ५३ ॥

फलमूलानि विप्राय शाकानि विविधानि च ।
 सुरभीणि च पुष्पाणि दत्त्वा प्राज्ञश्च जायते ॥ ५५ ॥
 ताम्बूलं चैव यो दद्याद्ब्राह्मणेभ्योऽत्रिचक्षणः ।
 मेधावी सुभगः प्राज्ञो दर्शनीयश्च जायते ॥ ५६ ॥
 पादुकोपानहौ षष्ठं शयनान्यासनानि च ।
 विविधानि च यानानि दत्त्वा दिव्यगतिर्भवेत् ॥ ५७ ॥
 दद्याच्च शिशिरे त्वग्निं बहुकाष्ठं प्रयत्नतः ।
 कायाग्निदीप्तिं प्राज्ञत्वं रूपसौभाग्यमाप्नुयात् ॥ ५८ ॥
 औषधं स्नेहमाहारं रोगिणां रोगशान्तये ।
 दत्त्वा स्याद्रोगरहितः सुखी दीर्घायुरेव च ॥ ५९ ॥
 इन्धनानि च यो दद्याद्दिग्देवैः शिशिरागमे ।
 नित्यं जयति संपत्तिं श्रिया युक्तस्तु दीप्यते ॥ ६० ॥
 अलङ्कृत्य तु यः कन्यां वराय सट्शाय वै ।
 ब्राह्मीयेण विवाहेन दद्यात्तान्तु सुपूजिताम् ॥ ६१ ॥
 स कन्यायाः प्रदानेन श्रेयो विन्दति पुष्कलम् ।
 साधुवादं लभेत् सन्निः कौर्त्तिं प्राप्नोति पुष्कलाम् ॥ ६२ ॥
 न्योतिष्टोमादिसत्राणां शतं शतगुणीकृतम् ।
 प्राप्नोति पुरुषो दत्त्वा होममन्त्रैस्तु संस्कृतम् ॥ ६३ ॥
 अलङ्कृत्य पिता कन्यां भूषणाच्छादनासनेः ।
 दत्त्वा स्वर्गमवाप्नोति पूजितस्तु सुरादिषु ॥ ६४ ॥
 रोमदर्शनसंप्राप्ते सोमो भुङ्क्तेऽथ कन्यकाम् ।
 रजोदृष्टा तु गर्भर्वः कुचौ दृष्टा तु पावकः ॥ ६५ ॥
 अष्टवर्षा भवेद्गौरी नववर्षा तु रोहिणी ।
 दशवर्षा भवेत् कन्या अतश्चर्द्धं रजस्तला ॥ ६६ ॥

माता चैव पिता चैव ज्येष्ठोभ्राता तथैव च ।
 तयस्ते नरकं यान्ति दृष्ट्वा कन्यां रजस्वलाम् ॥ ६७ ॥
 तस्माद्विवाहयेत् कन्यां यावन्नर्तुं मती भवेत् ।
 विवाहोऽष्टमवर्षायाः कन्यायास्तु प्रशस्यते ॥ ६८ ॥
 तैलमास्तरणं प्राज्ञः पादाभ्यङ्गं ददाति यः ।
 प्रहृष्टमानसो लोके सुखी चैव सदा भवेत् ॥ ६९ ॥
 अनङ्गाहो च यो दद्यात् कीलसीरेण संयुतौ ।
 अलङ्कृत्य यथाशक्त्या धूर्वहो शुभलक्षणी ॥ ७० ॥
 सर्वपापविशुद्धात्मा सर्वकामसमन्वितः ।
 वर्षाणि वसति स्वर्गे रोमसंख्याप्रमाणतः ॥ ७१ ॥
 धेनुञ्च यो द्विजं दद्यादलङ्कृत्य पयस्विनीम् ।
 कांस्यवस्त्रादिभिर्युक्तां स्वर्गलोके महीयते ॥ ७२ ॥
 भूमिं शस्यवतीं श्रेष्ठां ब्राह्मणे वेदपारगे ।
 गां दत्त्वाऽर्धप्रसूताञ्च स्वर्गलोके महीयते ॥ ७३ ॥
 अग्नेरपत्यं प्रथमं सुवर्णं भूर्ध्वः षण्णवी सूर्यसुताश्च गावः ।
 लोकास्तयस्तेन भवन्ति दत्त्वा यः काञ्चनं गाञ्च महीञ्च दद्यात् ७४
 यावन्ति शस्यमूल्यानि आरोग्याणि च सर्वशः ।
 नरस्तावन्ति वर्षाणि स्वर्गलोके महीयते ॥ ७५ ॥
 सर्वेषामेव दानानामेकजम्बानुगं फलम् ।
 चाटकचित्तिगौरीणां सप्तजम्बानुगं फलम् ॥ ७६ ॥
 यो ददाति स्वर्णरौप्यैर्हमशृङ्गीमरोगिणीम् ।
 सवत्सां वाससा दीतां सुशीलाङ्गां पयस्विनीम् ॥ ७७ ॥
 तस्यां यावन्ति रोमाणि सवत्सारां दिवं ऋतः ।
 तावद्वर्षसहस्राणि स नरो ब्रह्मणोऽन्तिके ॥ ७८ ॥

यो ददाति वलीवर्हं मुक्तेन विधिना एभम् ।
 अवाक्कं गोप्रदानेन फलाद्दशगुणं फलम् ॥ ७८ ॥
 जलदस्तृप्तिमतुलां विवृण्व सर्ववस्तुषु ।
 अन्नदः सुखमाप्नोति सुदृप्तः सर्ववस्तुषु ॥ ८० ॥
 सर्वेषामेव दानानामन्नदानं परं श्रुतम् ।
 सर्वेषामेव जन्तूनां यतस्तस्माज्जीवितं फलम् ॥ ८१ ॥
 यस्मादन्नात् प्रजाः सर्वाः कल्पे कल्पे ऽस्त्यजत् प्रभुः ।
 तस्मादन्नात् परं दानं न भूतो न भविष्यति ॥ ८२ ॥
 अन्नदानात् परं दानं विद्यते न हि किञ्चन ।
 अन्नाद्भूतानि जायन्ते जीवन्ति च न संशयः ॥ ८३ ॥
 श्रुतिकां गोशकृद्भानुपवीतं यथोत्तरम् ।
 दत्त्वा गुणायप्रविप्राय कुले महति जायते ॥ ८४ ॥
 सुखवासश्च यो दद्यादन्तधावनमेव च ।
 शुचिगन्धसमायुक्तो वाक्पटुः स सदा भवेत् ॥ ८५ ॥
 पादशौचन्तु यो दद्यात्तथाच गुहलिक्रयोः ।
 यः प्रयच्छति विप्राय शुक्लबुद्धिः सदा भवेत् ॥ ८६ ॥
 औषधं पथ्यमाहारं स्नेहाभ्यङ्गं प्रतिश्रयम् ।
 यः प्रयच्छति रोगिभ्यः सर्ववप्राधिविबर्जितः ॥ ८७ ॥
 गुडमिश्रुरसश्चैव लवणं वज्रञ्जनानि च ।
 सुरभीणि च पानानि दत्त्वात्यन्तसुखी भवेत् ॥ ८८ ॥
 दानैश्च विविधैः सम्यक् पुण्यमेतदुदाहृतम् ।
 विद्यादानेन पुण्ये न ब्रह्मकीर्तौ महीयते ॥ ८९ ॥
 अन्योन्यान्नप्रदा विप्रा अन्योन्यप्रतिभूजकाः ।
 अन्योन्यं प्रतिगृह्णन्ति तारयन्ति तरन्ति च ॥ ९० ॥

दानान्येतानि दयानि ह्यन्यानि च विशेषतः ।
 दीनान्धक्तपणादिभ्यः श्रेयस्कामेन धीमता ॥८१॥
 ब्रह्मचारियतिभ्यश्च वपनं यस्तु कारयेत् ।
 नखकर्मादिकश्चैव चक्षुष्मान् जायते नरः ॥ ८२ ॥
 देवागारे द्विजातीनां दीपं दद्याच्चतुष्पथे ।
 मेधाविज्ञानसम्पन्नश्चक्षुष्मान् जायते नरः ॥ ८३ ॥
 नित्ये नैमित्तिके काम्ये तिलान् दत्त्वा तु शक्तितः ।
 प्रजावान् पशुमांश्चैव धनवान् जायते नरः ॥८४॥
 यो ददात्यर्थितोविप्रे यत्तत् संप्रतिपादिते ।
 ळषकाष्ठादिकश्चैव गोप्रदानसमं भवेत् ॥ ८५ ॥
 कृत्वा गार्ह्याणि कर्माणि स्वभार्यापोषणे नरः ।
 ऋतुकालाभिगामी स्यात् प्राप्नोति परमां गतिम् ॥८६॥
 उषित्वैवं गृहे विप्रोद्वितीयादाश्रमात् परम् ।
 वलीपलितसंयुक्तस्तृतीयन्तु समाश्रयेत् ॥ ८७ ॥
 गच्छेद्देवं वनं प्राज्ञः स्वभार्यां सहचारिणीम् ।
 गृहीत्वा चाग्निहोत्रञ्च होमं तत्र न ह्यपयेत् ॥८८॥
 कुर्याच्चैव पुरोडाशं वन्यैर्मध्यैर्यथाविधि ।
 भिक्षाञ्च भिक्षवे दद्याच्छाकमूलफलानि च ॥८९॥
 कुर्यादध्ययनं नित्यमग्निहोत्रपरायणः ।
 इष्टिं पार्ष्णीयशीयाञ्च प्रकुर्यात् प्रतिपर्वसु ॥९०॥
 उषित्वैवं वने सम्यग्विधिनः सर्व्ववस्तुषु ।
 चतुर्थमाश्रमं गच्छेद्भुतहोमोजितेन्द्रियः ॥ ९१ ॥
 अग्निमात्मनि संस्थाप्य द्विजः प्रव्रजितोभवेत् ।
 वेदाभ्यासरतो नित्यमात्मविद्यापरायणः ॥९२॥

अष्टौ भिक्षाः समादाय स मुनिः सप्त पञ्च वा ।
 अग्निः प्रक्षाल्य तत्सर्वं भुञ्जीत च समाहितः ॥१०९॥
 अरण्ये निर्जने विप्रः पुनरासीत भुक्तवान् ।
 एकाकी चिन्तयेन्नित्यं मनोवाक्कायसंयतः ॥१०८॥
 मृत्युञ्च नाभिनन्देत जीवितं वा कथञ्चन ।
 कालमेव प्रतीक्षेत यावदायुः समाप्यते ॥१०५॥
 संसेव्य चाश्रमान् जितक्रोधोजितेन्द्रियः ।
 ब्रह्मलोकमवाप्नोति वेदशास्त्रार्थविद्विजः ॥१०६॥
 आश्रमेषु च सर्वेषु ह्युक्तः प्रासङ्गिकोविधिः ।
 अथाभिवक्ष्ये पापानां प्रायश्चित्तं यथाविधि ॥१०७॥
 ब्रह्मघ्नश्च सुरापश्च स्तेयी च गुरुतल्पगः ।
 महापातकिनस्त्वेते तत्संयोगी च पञ्चमः ॥१०८॥
 ब्राह्मघ्नस्तु वनं गच्छेत् कल्कवासाजटी ध्वजौ ।
 वनग्रान्येव फलान्यश्नन् सर्वकामविवर्जितः ॥१०९॥
 भिक्षार्थी च चरेद्ग्रामं वन्यैर्यदि न जीवति ।
 चातुर्वर्ण्यं चरेद्भिक्षां खट्वाङ्गी संयतः पुमान् ॥११०॥
 भैक्षश्चैव समादाय वनं गच्छेत्ततः पुनः ।
 वनवासी सपापश्च सदाकालमतन्द्रितः ॥१११॥
 ख्यापयन्नेव तत्पापं ब्रह्मघ्नः पापकृत्तरः ।
 अनेन तु विधानेन द्वादशाब्दव्रतचरेत् ॥११२॥
 संनिधम्येन्द्रियग्रामं सर्वभूतहिते रतः ।
 ब्रह्महत्यापनोदाय ततोमुच्येत किल्बिषात् ॥११३॥
 अतः परं सुरापस्य प्रवक्ष्यामि विजिष्कृतिम् ।
 श्रोतुमिच्छत भो विप्रा ! वेदशास्त्रानुरूपिकाम् ॥११४॥

गौड्डी पैष्टी तथा माध्वी विज्ञेया त्रिविधा सुरा ।
 यथैवैका तथा सर्वा न पातव्या द्विजैः सदा ॥ ११५ ॥
 सुरापसु सुरां तप्तां पिवेत्तत्पापमोक्षकः ।
 गोमूत्रमग्निवर्णञ्च गोमयं वा तथाविधम् ॥ ११६ ॥
 घृतञ्चैव सुतमञ्च चीरं वापि तथाविधम् ।
 वत्सरं वा कणानश्वन् सर्वकामविवर्जितः ॥ ११७ ॥
 चान्द्रायणानि वा त्रीणि सुरापौ व्रतमाचरेत् ।
 मुच्यते तेन पापेन प्रायश्चित्ते कृते सति ॥ ११८ ॥
 एवं शुद्धिः सुरापस्य भवेदिति न संशयः ।
 मद्यभाण्डोदकं पीत्वा पुनः संस्कारमर्हति ॥ ११९ ॥
 स्तेनं कृत्वा सुवर्णस्य राज्ञे शंसेत मानवः ।
 ततोमुषलमादाय स्तेनं हन्यात्ततोऽनृपः ॥ १२० ॥
 यदि जीवति स स्तेनस्ततस्तेयात् प्रमुच्यते ।
 भरत्ये चीरवासा वा चरेद्ब्रह्महणोव्रतम् ॥ १२१ ॥
 समालिङ्गेत् स्त्रियं वापि दीप्तां कृत्वायसा कृतम् ।
 एवं शुद्धिः कृता स्तेये सम्बर्त्तवचनं यथा ॥ १२२ ॥
 गुरुतल्पे शयानसु तल्पे स्वप्यादयोमये ।
 चान्द्रायणानि वा कुर्याच्चत्वारि त्रीणि वा द्विजः ।
 ततोऽपि मुच्यते पापात् प्रायश्चित्ते कृते सति ॥ १२३ ॥
 एभिः सम्पर्कमायाति यः कश्चित् पापमोहितः ।
 वस्त्रासादविकं वापि पूर्वोक्तव्रतमाचरेत् ॥ १२४ ॥
 महापातकिसंयोगे ब्रह्महत्यादिभिर्नरैः ।
 तत्पापस्य विशुद्धार्थं तस्य तस्य व्रतञ्चरेत् ॥ १२५ ॥
 क्षत्रियस्य बधं कृत्वा त्रिभिः कृच्छ्रैर्विशुध्यति ।

कुर्याच्चैवानुरूपेण त्रीणि कृच्छ्राणि संयतः ॥ १२६ ॥
 वैश्यहत्यान्तु संप्राप्तः कथञ्चित् काममोहितः ।
 कृच्छ्रातिकृच्छ्रं कुर्वीत स नरो वैश्यघातकः ॥ १२७ ॥
 कुर्याच्छूद्रबधं प्राप्तस्तप्तकृच्छ्रं यथाविधि ॥ १२८ ॥
 गोघ्नस्यातः प्रवक्ष्यामि निष्कृतिं तत्त्वतः पुमान् ।
 गोघ्नः कुर्वीत संस्थानं गोष्ठे गोरूपसंस्थिते ॥ १२९ ॥
 तत्रैव चितिशायी स्यान्मासार्धं संयतेन्द्रियः ।
 शक्तुयावकपिण्याकपयोदधि सक्तन्नरः ॥ १३० ॥
 एतानि क्रमतोऽश्रीयाद्विजस्तु पापमोक्षकः ।
 शुद्धयते सार्धमासेन नखलोमविवर्जितः ॥ १३१ ॥
 स्नानं त्रिषवणं चास्य गवामनुगमस्तथा ।
 एतत् समाहितः कुर्यान्नरोविगतमत्सरः ॥ १३२ ॥
 सावित्रीञ्च जपेन्नित्यं पवित्राणि च शक्तितः ।
 ततश्चीर्णव्रतः कुर्याद्विप्राणां भोजनं परम् ॥ १३३ ॥
 भुक्तवत्सु च विप्रेषु गाञ्च दद्यात् सदक्षिणाम् ॥ १३४ ॥
 व्यापादितेषु बहुषु बन्धने रोधनेऽपि वा ।
 द्विगुणं गोव्रतं तस्य प्रायश्चित्तं विशदये ॥ १३५ ॥
 एका चेद्वहुभिः कैश्चिद्देवाद्वापादिता क्वचित् ।
 पादं पादन्तु हत्यायाश्चरेयुस्ते पृथक् पृथक् ॥ १३६ ॥
 यन्मूषे गोचिकित्सार्थे मूढगर्भविमोचने ।
 यति तत्र विपत्तिः स्यान्न स पापेन लिप्यते ॥ १३७ ॥
 निशाबन्धनिरूप्येषु सर्पव्याघ्रहतेषु च ।
 अग्निविघ्ननिपातेन प्रायश्चित्तं न विद्यते ॥ १३८ ॥
 प्रायश्चित्तस्य पादन्तु रोधेषु व्रतमाचरेत् ।

द्वी पादौ बन्धने चैव पादोनं कुट्टने तथा ॥ १३८ ॥

पाषाणैर्लङ्घ्येर्दण्डैस्तथा शस्त्रादिभिर्नरः ।

निपातने चरेत् सर्वं प्रायश्चित्तं विशुद्ध्यै ॥ १४० ॥

गजश्च तुरगं हत्वा महिषोद्वकपिन्तथा ।

एषु कुर्वीत सर्वेषु सप्तरात्रमभोजनम् ॥ १४१ ॥

व्याघ्रं श्वानं तथा सिंहमृच्छं शूकरमेव च ।

एतान् हत्वा द्विजः कृच्छ्रं ब्राह्मणानाञ्च भोजनम् ॥ १४२ ॥

सर्वासामेव जातीनां मृगाणां वनचारिणाम् ।

त्रिरात्रोपोषितस्तिष्ठेज्जपन् वै जातवेदसम् ॥ १४३ ॥

हंसं काकं बलाकश्च पारावतमथापिवा ।

सारसश्चासभासश्च हत्वा त्रिदिवसं क्षिपेत् ॥ १४४ ॥

चक्रवाकं तथा क्रीञ्चं सारिकाशकतित्तिरिम् ।

शेग्रनगृध्राबुलूकश्च कपोतकमथापिवा ॥ १४५ ॥

टिट्ठिभं जालपादश्च कीकिलं कुक्कुटं तथा ।

एवं पक्षिषु सर्वेषु दिनमेकमभोजनम् ॥ १४६ ॥

मण्डूकश्चैव हत्वा च सर्पमार्जारमूषिकम् ।

त्रिरात्रोपोषितस्तिष्ठेत् कुर्याद्ब्राह्मणभोजनम् ॥ १४७ ॥

अनस्थीन् ब्राह्मणो हत्वा प्राणायामेन शुध्यति ।

अस्मितो बधे विप्रः किञ्चिद्दद्याद्विचक्षणः ॥ १४८ ॥

चाण्डालीं यो द्विजो गच्छेत् कथञ्चित् काममोहितः ।

त्रिभिः कृच्छ्रैर्विशुद्धेऽत्र प्राजापत्यानुपूर्वकैः ॥ १४९ ॥

पुक्कसीगमनं कृत्वा कामतोऽकामतोऽपिवा ।

कृच्छ्रं चान्द्रायणं तस्य पावनं परमं श्रुतम् ॥ १५० ॥

नटीं शैलूषिकीञ्चैव रजकीं वेणुजीविनीम् ।

गत्वा चान्द्रायणं कुर्यात्तथा चर्म्मोपजोविनोम् ॥१५१॥
 चक्षियामथ वैश्यां वा गच्छेद्यः काममोहितः ।
 तस्य सान्तपनं कच्छं भवेत् पापापनोदकम् ॥ १५२ ॥
 शूद्रीं तु ब्राह्मणोगत्वा मांसं मासार्द्धमेव वा ।
 गोमूत्रयावकाहारो मासार्द्धं न विशुद्धयति ॥ १५३ ॥
 विप्रस्य ब्राह्मणीं गत्वा प्राजापत्यं समाचरेत् ।
 चक्षियां चक्षियोगत्वा तदेव व्रतमाचरेत् ॥ १५४ ॥
 नरोगोगमनं कृत्वा कुर्याच्चान्द्रायणं व्रतम् ॥ १५५ ॥
 गुरोर्दुहितरं गत्वा स्वसारं पितुरेव च ।
 तस्या दुहितरश्चैव चरेच्चान्द्रायणं व्रतम् ॥ १५६ ॥
 मातुलानीं सनाभिश्च मातुलस्यात्मजां क्षुषाम् ।
 एता गत्वा स्त्रियो मोहात् पराकेण विशुध्यति ॥ १५७ ॥
 पितृव्यदारगमने भ्रातृभार्यागमे तथा ।
 गुरुतल्पव्रतं कुर्यात्तस्यान्या निष्कृतिर्न च ॥ १५८ ॥
 पितृदाराः समारुह्य मातृवर्जं नराधमः ।
 भगिनीं मातुलसुतां स्वसारं चान्यमातृजाम् ।
 एतास्त्रिस्रः स्त्रियो गत्वा तप्तकच्छं समाचरेत् ॥ १५९ ॥
 मातरं योऽधिगच्छेच्च सुतां वा पुरुषाधमः ।
 भगिनीश्च निजां गत्वा निष्कृतिर्न विधीयते ॥ १६० ॥
 कुमारीगमने चैव व्रतमेतत् समादिशेत् ।
 पशुवेश्याभिगमने प्राजापत्यं विधीयते ॥ १६१ ॥
 सखिभार्यां कुमारीश्च श्वश्रून् वा श्रालिकां तथा ।
 नियमस्थां व्रतस्थाश्च योऽभिगच्छेत् स्त्रियं द्विजः ।
 स कुर्यात् प्राक्तनं कच्छं धेनुं दद्यात् पयस्विनीम् ॥ १६२ ॥

रजस्रलाञ्छ योगच्छेदगर्भिणीं पतितान्तथा ।
 तस्य पापविशुद्धार्थमतिकृच्छ्रं विधीयते ॥ १६३ ॥
 वेश्याञ्च ब्राह्मणोगत्वा कृच्छ्रमेकं समाचरेत् ।
 एवं शुद्धिः समाख्याता सम्बर्त्तस्य वचोयथा ॥ १६४ ॥
 ब्राह्मणोब्राह्मणीं गत्वा कृच्छ्रेष्वेकेषु शुध्यति ॥ १६५ ॥
 कथञ्चिद्ब्राह्मणीं गत्वा क्षत्रियोवैश्याएव च ।
 गोमूत्रयावकाहारी माघेनैकेन शुध्यति ॥ १६६ ॥
 ब्राह्मणो शूद्रसम्पर्के कथञ्चित् समुपागते ।
 कृच्छ्रं चान्द्रायणं कुर्यात् पावनं परमं कृतम् १६७
 चाण्डालं पुनश्चैव श्रपाकं पतितं तथा ।
 यतान् अष्टस्त्रियो गत्वा कुर्युश्चान्द्रायणव्रतम् ॥ १६८ ॥
 अतः परञ्च दुष्टानां निष्कृतिं श्रोतुमर्हथ ।
 सन्नप्रस्य दुर्भतिः कश्चिदपत्यार्थं स्त्रियं व्रजेत् ।
 स कुर्यात् कृच्छ्रमग्नान्तः पश्चात्सन्तदनन्तरम् ॥ १६९ ॥
 विषान्निश्यामश्वलास्तेषामेव विनिर्दिशेत् ।
 क्लीणाञ्च तथाचरणे गह्वराभिगमनेषु च ।
 पतनेषु तथैतेषु प्रायश्चित्तविधिः कृतः ॥ १७० ॥
 नृणां त्रिप्रतिपत्तौ च पावनः प्रेतराङ्गिह ॥ १७१ ॥
 गोभिर्विप्रहते चैव तथा चैवात्मघातिनि ।
 नाशुप्रपातनं कार्यं सङ्घिः श्रेयोऽनुकाङ्क्षिभिः ॥ १७२ ॥
 एषामन्यतमं प्रेतं यो वहेतदहेतवे ।
 तद्योदकक्रियां कृत्वा चरेच्चान्द्रायणव्रतम् ॥ १७३ ॥
 तच्छ्रवणं केवलं स्पृष्टा वस्त्रं वा केवलं यदि ।
 पूर्वः कृच्छ्रापहारी स्यादेकाहव्रतं तथा ॥ १७४ ॥

महापातकिनाश्चैव तथा चैवात्मघातिनाम् ।
 उदकं पिच्छदानञ्च आर्द्रं चैव तु यत् कृतम् ।
 नोपतिष्ठति तत् सर्वं राक्षसर्विप्रलुप्यते ॥ १७५ ॥
 चाण्डालैश्च हता ये च जलदंष्ट्रिसरीसृपैः ।
 आदमेषां न कर्त्तव्यं ब्रह्मदण्डहताश्च ये ॥ १७६ ॥
 कृत्वा मूलं पूरीषं वा भुक्तोच्छिष्टस्तथा द्विजः ।
 खादि स्पृष्टो जपेदेव्याः सहस्रं स्नानपूर्वकम् ॥ १७७ ॥
 चाण्डालं पतितं स्पृष्ट्वा श्वमन्यजमेव च ।
 उदकां स्तुतिकां नारीं सवासाः स्नानमाचरेत् ॥ १७८ ॥
 असृश्यं संस्पृशेद्यस्तु स्नानं तेन विधीयते ।
 जह्वं माचमनं प्रोक्तं द्रव्याणां प्रोक्षणं तथा ॥ १७९ ॥
 चाण्डालादेस्तु संस्पृष्ट उच्छिष्टश्च द्विजोत्तमः ।
 गोमूत्रयावकाहारः षड्रात्रेण विशुध्यति ॥ १८० ॥
 यना पुष्पवती स्पृष्टा पुष्पवत्यान्यया तथा ।
 शेषान्यहान्युपवसेत् स्नाता शुध्येद्दृष्टाशनात् ॥ १८१ ॥
 चाण्डालभाण्डसंस्पृष्टं पीत्वा कूपगतं जलम् ।
 गोमूत्रयावकाहारस्त्रिरात्रेण विशुध्यति ॥ १८२ ॥
 अन्यजैः स्वीकृते तीर्थे तडागेषु नदीषु च ।
 शुध्यते पञ्चगव्येन पीत्वा तोयमकामतः ॥ १८३ ॥
 सुराघटप्रपातीयं पीत्वाकाशजलं तथा ।
 अहोरात्रोषितोभूत्वा पञ्चगव्यं पिबेद्द्विजः ॥ १८४ ॥
 कूपे विष्णूत्रसंस्पृष्टे प्राश्य चापो द्विजातयः ।
 तिरात्रेणैव शुद्ध्यन्ति कुम्भे शान्तपनं स्नृतम् ॥ १८५ ॥
 बापीकूपतडागानां दूषितानां विशोधनम् ।

अर्पा घटशतोदारः पञ्चगव्यञ्च निक्षिपेत् ॥ १८६ ॥
 आविकैकशफोद्गीणां क्षीरं प्राश्य द्विजोत्तमः ।
 तस्य शुद्धिविधानाय तिराचं यावकं पिवेत् ॥ १८७ ॥
 क्षीक्षीरमाजिकं पीत्वा सन्निधायैव गोः पयः ।
 तस्य शुद्धिस्तिरात्रेण विड्भक्ष्याणाञ्च भक्षणे ॥ १८८ ॥
 विष्णूमूत्रभक्षणे चैव प्राजापत्यं समाचरेत् ।
 श्वकाकोच्छिष्टगोच्छिष्टभक्षणे तु त्र्यहं द्विजः ॥ १८९ ॥
 विडालमूषकोच्छिष्टे पञ्चगव्यं पिवेदुद्विजः ।
 शुद्धोच्छिष्टं तथा भुक्त्वा तिरालेणैव शुध्यति ॥ १९० ॥
 पलाशुलशुनं जग्धा तथैव ग्रामकुक्कुटम् ।
 छत्वाकं विड्वराहञ्च चरेच्चान्द्रायणं द्विजः ॥ १९१ ॥
 मानवः श्वखरोद्गाणां कपेर्गोमायुकङ्कयोः ।
 प्राश्य मूत्रं पूरीषं वा चरेच्चान्द्रायणव्रतम् ॥ १९२ ॥
 अन्नं पर्युग्रपितं भुक्त्वा केशकीटैरुपद्रुतम् ।
 पतितैः प्रेक्षितं वापि पञ्चगव्यं पिवेदुद्विजः ॥ १९३ ॥
 अन्यजाभाजने भुक्त्वा ह्युदक्याभाजनेऽपि वा ।
 गोमूत्रयावकाहारौ मासार्द्धेन विशुध्यति ॥ १९४ ॥
 गोमांसं मानुषञ्चैव शनोहस्तात् समाहितम् ।
 अभक्ष्यमेतत् सर्वन्तु भुक्त्वा चान्द्रायणं चरेत् ॥ १९५ ॥
 चाण्डालस्य करे विप्रः श्वपाके पुक्कशेऽपि वा ।
 गोमूत्रयावकाहारौ मासार्द्धेन विशुध्यति ॥ १९६ ॥
 पतितेन सुसम्पर्के मासं मासार्द्धमेव वा ।
 गोमूत्रयावकाहारौ मासार्द्धेन विशुध्यति ॥ १९७ ॥
 यत्र यत्र च सङ्कीर्णमात्मानं मन्यते द्विजः ।

सन्न कार्थ्यंस्तिलैर्होमो गायत्र्यावर्त्तनं तथा ॥ १८८ ॥
 एष एव मया प्रोक्तः प्रायश्चित्तविधिः शुभः ।
 अनादिष्टेषु पापेषु प्रायश्चित्तं तथोच्यते ॥ १८९ ॥
 दानैर्होमैर्जपैर्नित्यं प्रणायामैर्हि जित्तमः ।
 पातकेभ्यः प्रमुच्येत वेदाभ्यासान्न संशयः ॥ २०० ॥
 सुवर्णदानं गोदानं भूमिदानं तथैव च ।
 नाशयन्त्याशु पापानि ह्यन्यजन्सकृतापि ॥ २०१ ॥
 तिलधेनुञ्च यो दद्यात् संयताय द्विजन्मने ।
 ब्रह्महत्यादिभिः पापैर्मुच्यते नात्र संशयः ॥ २०२ ॥
 आषमाशे तु संप्राप्ते पौर्णमास्यामुपोषितः ।
 ब्राह्मणेभ्यस्तिलान् दत्त्वा सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ २०३ ॥
 उपवासी नरो भूत्वा पौर्णमास्याञ्च कार्तिके ।
 हिरण्यं वस्त्रमन्नं वा दत्त्वा मुच्येत दुष्कृतैः ॥ २०४ ॥
 अमावास्या द्वादशी च संक्रान्तिश्च विशेषतः ।
 एताः प्रशस्तास्तिथयो भानुवारस्तथैव च ॥ २०५ ॥
 अत्र स्नानं जपो होमो ब्राह्मणानाञ्च भोजनम् ।
 उपवासस्तथा दानमेकैकं पावयेद्भरम् ॥ २०६ ॥
 स्नतः शुचिर्धौतवासाः शुद्धात्मा विजितेन्द्रियः ।
 सात्त्विकं भावमाश्रित्य दानं दद्याद्विचक्षणः ॥ २०७ ॥
 सप्तव्याहृतिभिर्होमो द्विजैः कार्थ्यो हितात्मभिः ।
 उपपातकसिद्धार्थं सहस्रपरिसंख्यया ॥ २०८ ॥
 महापातकसंयुक्तो लघ्वहोमं सदा द्विजः ।
 मुच्यते सर्वपापेभ्यो गायत्र्याश्चैव जापनात् ॥ २०९ ॥
 अभ्यसेच्च महापुण्यां गायत्रीं वेदमातरम् ।

गत्वारण्ये नदीतीरे सर्वप्रापविशुद्धये ॥ २१० ॥
 स्नात्वा च विधिवत्तत्र प्राणान्नायस्य वाग्वतः ।
 प्राणायामैस्त्रिभिः पूतो गायत्रीन्तु जपेद्द्विजः ॥ २११ ॥
 अक्षिचवासाः स्वलगः शुची द्वेष्टे समाहितः ।
 पवित्रपाणिराचान्ती गायत्र्या जपमारभेत् ॥ २१२ ॥
 ऐहिकामुष्मिकं लोके पापं सर्वं विशेष्टतः ।
 पञ्चरात्रेण गायत्रीं जपमानो व्यपीहति ॥ २१३ ॥
 गायत्र्यास्तु परं नास्ति शोधनं पापकर्मणाम् ॥ २१४ ॥
 महाव्याहृतिसंयुक्तां प्राणायामेन संयुताम् ।
 गायत्रीं प्रजपन् विप्रः सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ २१५ ॥
 ब्रह्मचारौ मिताहारः सर्वभूतहिते रतः ।
 गायत्र्या लक्षजप्येन सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ २१६ ॥
 अथाज्ययाजनं कृत्वा मुक्ता चाक्षं विगर्हितम् ।
 गायत्र्यष्टसहस्रन्तु जप्यं कृत्वा विमुच्यते ॥ २१७ ॥
 अहन्यहनि योज्जीते गायत्रीं वै द्विजोत्तमः ।
 मासेन मुच्यते प्रापादुरगः कञ्चुकाद् यथा ॥ २१८ ॥
 गायत्रीं यः सदा विप्रो जपते नियतः शुचिः ।
 स याति परमं स्थानं वायुभूतः खमूर्त्तिमान् ॥ २१९ ॥
 प्रणवेन तु संयुक्ता व्याहृतौः सप्त नित्यशः ।
 गायत्रीं शिरसा सार्द्धं मनसा त्रिः पठेद्द्विजः ॥ २२० ॥
 निगृह्य चात्मनः प्राणान् प्राणायामो विधीयते ।
 प्राणायामत्रयं कुर्यान्नित्यमेव समाहितः ॥ २२१ ॥
 भ्रान्तसं वाञ्छिकं पापं कायेनैव तु यत् कृतम् ।
 तत् सर्वं नश्यते तूर्णं प्राणायामत्रये कृते ॥ २२२ ॥

ऋग्वेदमभ्यसेदयस्तु यजुःशाखामथापि वा ।
 सामानि सरहस्यानि सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ २२३ ॥
 पावमानौ तथा कौत्सं पौरुषं सूक्तमेव च ।
 जघ्ना पापैः प्रमुच्येत पितृष्व मधुच्छन्दसाम् ॥ २२४ ॥
 मण्डलं ब्राह्मणं रुद्रसूक्तोक्ताश्च बृहत्कथाः ।
 वामदेव्यं बृहत्सामं जघ्ना पापैः प्रमुच्यते ॥ २२५ ॥
 चान्द्रायणन्तु सर्वेषां पापानां पावनं परम् ।
 कृत्वा शुद्धिमवाप्नोति परमं स्थानमेव च ॥ २२६ ॥
 धर्मशास्त्रमिदं पुण्यं सम्बर्त्तनं तु भाषितम् ।
 अधीत्य ब्राह्मणो गच्छेदब्रह्मणः सद्यः शाश्वतम् ॥ २२७ ॥
 इति श्रीसम्बर्त्तनोक्तं धर्मशास्त्रं समाप्तम् ॥

—
 श्रीसामवेदाय नमः ।

अथातो गोभिलोक्तानामन्येषां चैव कर्मणाम् ।
 अस्यष्टानां विविं सम्यग्दर्शयिष्ये प्रदीपवत् ॥ १ ॥
 त्रिवृद्धृतं कार्यं तन्तुत्रयमधीवृतम् ।
 त्रिवृत्तञ्चोपवीतं स्यात्तस्यैको ग्रन्थिरिष्यते ॥ २ ॥
 पृष्ठवंशे च नाभ्यां च धृतं यद्विन्दते कटिम् ।
 तद्वार्थमुपवीतं स्यान्नातीलम् नचोच्छ्रितम् ॥ ३ ॥
 सदोपवीतिना भाव्यं सदा बह्वशिखेन च ।
 विशिखो व्यपतातश्च यत् करोति न तत् कृतम् ॥ ४ ॥
 त्रिःप्राश्यापो द्विरभृज्य मुखमेतान्युपसृशेत् ।
 आस्यनामाक्षिकर्णाश्च नाभिवक्षःशिरोऽंशकान् ॥ ५ ॥
 संहताभिस्त्रिज्जुलिभिरास्यमेवमुपसृशेत् ।

अङ्गुष्ठेन प्रदिशिन्या घ्राणं चैवमुपस्पृशेत् ।
 अङ्गुष्ठानामिकाभ्याश्च चक्षुः श्रोत्रं पुनःपुनः ॥ ६ ॥
 कनिष्ठाङ्गुष्ठयोर्नाभिं हृदयं तु तलेन वै ।
 सर्वाभिस्तु शिरः पश्चादाह चापेण संस्पृशेत् ॥ ७ ॥
 यत्रोपदिश्यते कर्म कर्तुरङ्गं नतूच्यते ।
 दक्षिणस्तत्र विज्ञेयः कर्मणां पारंगः करः ॥ ८ ॥
 यत्र दिङ्नियमो न स्याज्जपहोमादिकर्मसु ।
 तिस्रस्तत्र दिशः प्रोक्ता ऐन्द्रीमौम्यापराजिताः ॥ ९ ॥
 तिष्ठन्नासीनः प्रहो वा नियमो यत्र नेदृशः ।
 तदासीनेन कर्तव्यं न प्रह्वेयं न तिष्ठता ॥ १० ॥
 गौरौ पद्मा शची मेधा सावित्री विजया जया ।
 देवसेना स्वधा स्वाहा मातरो लोकमातरः ॥ ११ ॥
 धृतिः पुष्टिस्तथा दृष्टिरात्मदेवतया सह ।
 गणेशेनाधिका ह्येतादृक्षो पूज्याश्चतुर्दश ॥ १२ ॥
 कर्मादिषु तु सर्वेषु मातरः सगणाधिपाः ।
 पूजनीयाः प्रयत्नेन पूजिताः पूजयन्ति ताः ॥ १३ ॥
 प्रतिमासु च शुभ्रासु लिखित्वा वा पटादिषु ।
 अपिवाचतपुञ्जेषु नैवेद्येषु पृथग्विधैः ॥ १४ ॥
 कुड्यलग्नां वसोहारां सप्तधारां घृतेन तु ।
 कारयेत् पञ्चधारां वा नातिनीचां नचोच्छ्रिताम् ॥ १५ ॥
 आयुष्याणि च शान्त्यर्थं जप्त्वा तत्र समाहितः ।
 षड्म्यः पितृभ्यस्तदनुभक्त्वा श्राद्धमुपक्रमेत् ॥ १६ ॥
 अनिष्टा तु पितृच्छ्राद्धे न कुर्यात् कर्म वैदिकम् ।
 तत्रापि मातरः पर्वं पूजीयाः प्रयत्नतः ॥ १७ ॥

वशिष्ठोक्तो विधिः कृत्स्नो द्रष्टव्योऽत्र निरामिषः ।

अतः परं प्रवक्ष्यामि विशेष इह यो भवेत् ॥ १८ ॥ १ खण्डः ॥

प्रातरामन्त्रितान् विप्रान् युग्मानुभयतस्तथा ।

उपवेश्य कुशान् दद्याद्भुजैव हि पाणिना ॥ १ ॥

हरिता यज्ञिया दर्भाः पीतकाः पाकयज्ञियाः ।

समूलाः पितृदेवत्याः कल्पाषा वैश्वदेविकाः ॥ २ ॥

हरिता वै सपिञ्जलाः शुक्लाः स्निग्धाः समरहिताः ।

रत्निमात्राः प्रमाणेन पित्रतार्थेन संस्तृताः ॥ ३ ॥

पिण्डार्थं ये स्तृता दर्भास्तर्पणार्थं तथैव च ।

ष्टुतैः कृते च विष्णून् त्रैत्यायस्त्रिषां विधीयते ॥ ४ ॥

दक्षिणं पातयेज्जानु देवान् परिचरन् सदा ।

पातयेदितरज्जानु पितृन् परिचरन्नपि ॥ ४ ॥

निपातो नहि सव्यस्य जानुनो विद्यते क्वचित् ।

सदा परिचरेद्भक्त्या पितृनप्यत्र देववत् ॥ ६ ॥

पितृभ्य इति दत्तेषु उपवेश्य कुशेषु तान् ।

गोत्रनामभिरामन्त्र्य पितृनर्घं प्रदापयेत् ॥ ७ ॥

नात्रापसव्यकरणं न पित्रं तीर्थमिष्यते ।

पात्राणां पूरणादीनि दैवेनैव हि कारयेत् ॥ ८ ॥

ज्येष्ठोत्तरकरान् युग्मान् कराग्रायपवित्रकान् ।

कृत्वार्घ्यं संप्रदातव्यं नैकेकस्याव दीयते ॥ ९ ॥

अनन्तर्गभिणं साग्रं कौशं हिदलमेव च ।

प्रादेशमात्रं विज्ञेयं पवित्रं यत् कुलचित् ॥ १० ॥

एतदेव हि पिञ्जल्या लक्षणं समुदाहृतम् ।

अज्यस्योत्पवनार्थं यत्तदप्येतावदेव तु ॥ ११ ॥

एतत्प्रमाणामेवैके कौशीमेवार्द्रं संजरीम् ।
 यक्षां वा शीर्णकुसुमां पिप्पलीं परिचक्षते ॥ १२ ॥
 पितृमन्त्रानु द्रवण आत्मात्मनेऽधमेक्षणे ।
 अधोवायुसमुत्सर्गे प्रह्रासेऽनृतभाषणे ॥ १३ ॥
 मार्जारमषकस्पर्श आक्रुष्टे क्रोधसम्भवे ।
 निमित्तेष्वेपु सर्व्वेन कर्म कुर्व्वन्नपः स्पृशेत् ॥ १४ ॥ २ खण्डः ॥
 अक्रिया त्रिविधा प्रोक्ता विद्विः कर्मकारिणाम् ।
 अक्रिया च परोक्ता च तृतीया चायथाक्रिया ॥ १ ॥
 स्वशाखाश्चयमुत्सृज्य परशाखाश्च यः ।
 कर्त्तुं भिच्छति दुर्म्भेधा मोघं तत्तस्य चेष्टितम् ॥ २ ॥
 यन्नान्नातं स्वशाखायां परोक्तमविरोधि च ।
 विद्वज्जितदनुष्ठेयमग्निहेतादिकर्मवत् ॥ ३ ॥
 प्रवृत्तमन्यथा कुर्यादृशदि मोहात् कथञ्चन ।
 यतस्तदन्यथाभूतं तत एव समापयेत् ॥ ४ ॥
 समाप्ते यदि जानीयात्मयैतदयथाकृतम् ।
 तावदेव पुनः कुर्यान्नावृत्तिः सर्व्वकर्मणः ॥ ५ ॥
 प्रधानस्याक्रिया यत् साङ्गं तत् क्रियते पुनः ।
 तदङ्गस्याक्रियायाञ्च नावृत्तिर्नैव तत्क्रिया ॥ ६ ॥
 मधुमध्नितियस्तत्र निर्जपोऽशितुमिच्छताम् ।
 गायत्रप्रन्तरं सोऽत्र मधुमन्त्रविवर्जितः ॥ ७ ॥
 नचाग्नत्सु जपेदत्र कदाचित् पितृसंहिताम् ।
 अन्य एव जपः कार्य्यः सोमसामादिकः शुभः ॥ ८ ॥
 यस्तत्र प्रकरोऽन्नस्य तिलवद् यववत्तथा ।
 चच्छिष्टसन्निधौ सोऽत्र दृष्टेऽपि विपरीतकः ॥ ९ ॥

सम्पन्नमिति दत्ताः स्व प्रशस्थाने विधीयते ।
 सुसम्पन्नमिति प्रोक्ते शेषमन्नं निवेदयेत् ॥ १० ॥
 प्रागयेष्वथ दर्भेषु आद्यमामन्त्रं पूर्ववत् ।
 अपः क्षिपेन्मूलदेशेऽवनेनिक्षेपेति पाततः ॥ ११ ॥
 द्वितीयञ्च तृतीयञ्च मध्यदेशापदेशयोः ।
 मातामहप्रभृतींस्त्रीनेतिवामेव वामतः ॥ १२ ॥
 सर्वस्मादन्नमुद्धृत्य व्यक्तनैरुपसिञ्च्य च ।
 संयोज्य यवकर्कशूदधिभिः प्राङ्मुखस्ततः ॥ १३ ॥
 अवनेमनवत् पिण्डान् दत्त्वा विष्वक्प्रमाणकान् ।
 तत्पातचालनेनाथ पुनरप्यवनेजयेत् ॥ १४ ॥ ३ खण्डः ॥
 उत्तरोत्तरदानेन पिण्डानामुत्तरोत्तरः ।
 भवेद्धश्चाधराणामधरश्चाङ्गकर्माणि ॥ १ ॥
 तस्माच्छात्रेषु सर्वेषु वृद्धिमत्स्वितरेषु च ।
 मूलमध्यायदेशेषु ईषत्सक्तांश्च निर्व्वपेत् ॥ २ ॥
 गन्धादीन्निःक्षिपेत्क्षणीं तत आचामयेद्भिजान् ।
 अन्यत्राप्येष एव स्यादुयवादिरहितो विधिः ॥ ३ ॥
 दक्षिणाप्लवने देशे दक्षिणाभिमुखस्य च ।
 दक्षिणाग्रेषु दर्भेषु एषोऽन्यत्र विधिः स्मृतः ॥ ४ ॥
 अथाग्रभूमिमासिञ्चेत् सुसंप्रोक्षितमस्त्विति ।
 शिवा आपः सन्त्विति च युग्मानेवीदकेन च ॥ ५ ॥
 सौमनस्यमस्त्विति च पुष्पदानमनन्तरम् ।
 अक्षतञ्चारिष्टं चास्त्वित्यक्षतान् प्रतिपादयेत् ॥ ६ ॥
 अक्षथ्योदकदानं तु अर्घ्यदानवदिष्यते ।
 षष्ठैव नित्यं तत् कुर्यान्न चतुर्थ्या कदाचन ॥ ७ ॥

अर्थोऽक्षयोदके चैव पिण्डदानेऽवनेजने ।

तन्त्रस्य तु निवृत्तिः स्यात् स्वधावाचन एव च ॥ ८ ॥

प्रार्थनासु प्रतिप्रोक्ते सर्वास्वेव द्विजोत्तमैः ।

पवित्रानार्हितान् पिण्डान् सिञ्चेदुत्तानपात्रं कृत् ॥ ९ ॥

युष्मानेव स्वस्ति वाच्यमङ्गुष्ठाग्रग्रहं सदा ।

कृत्वा धुर्यस्य विप्रस्य प्रणम्यानुव्रजेत्ततः ॥ १० ॥

एषः आहविधिः कृत्स्न उक्तः संक्षेपतो मया ।

ये विन्दन्ति न मुह्यन्ति आहकर्मसु ते क्वचित् ॥ ११ ॥

इदं शास्त्रञ्च गुह्यञ्च परिसंख्यानमेव च ।

वशिष्टोक्तञ्च यो वेद स आहं वेद नेतरः ॥ १२ ॥ ४ खण्डः ॥

असकृत्वानि कर्माणि क्रियेरन् कर्मकारिभिः ।

प्रतिप्रयोगं नैताः स्युर्मातरः आहमेव च ॥ १ ॥

आधाने होमयोश्चैव वैश्वदेवे तथैव च ।

वत्तिकर्मणि दर्शे च पौर्णमासे तथैव च ॥ २ ॥

नवयज्ञे च यज्ञज्ञावदन्त्येवं मनीषिणः ।

एकमेव भवेच्छाहमेतेषु न पृथक् पृथक् ॥ ३ ॥

नाष्टकासु भवेच्छाहं न आहो आहमिष्यते ।

न सोथ्यन्तीजातकर्मं प्रोषितागतकर्मसु ॥ ४ ॥

विवाहादिः कर्मगणो य उक्तो गर्भाधानं शुश्रुम यस्य चान्ते ।

विवाहादविक्रमेवात्र कुर्याच्छाहं नादौ कर्मणः कर्मणः स्यात् ॥ ५ ॥

प्रदोषे आहमेकं स्यान्नोनिष्क्रामप्रवेशयोः ।

न आहं युज्यते कर्तुं प्रथमे पृष्टिकर्मणि ॥ ६ ॥

हलाभियोगादिषु तु षट्सु कुर्यात् पृथक् पृथक् ।

प्रतिप्रयोगमप्येवानादाविकन्तु कारयेत् ॥ ७ ॥

वृत्तत्पत्रचतुद्रपशुस्वस्त्यर्थं परिविन्यतोः ।

सूर्येन्द्रोः कर्मणी ये तु तयोः आहं न विद्यते ॥ ८ ॥

न दशायन्त्रिके चैव विषवदृष्टकर्मणि ।

कमिदष्टचिकित्सायां नैव श्रेषेण विद्यते ॥ ९ ॥

गणशः क्रियमाणेषु मातृभ्यः पूजनं सकृत् ।

सकृदेव भवेच्छादमादौ न वृथगादिषु ॥ १० ॥

यत्न यत्न भवेच्छादं तत् तत् च मातरः ।

प्रासङ्गिकमिदं प्रोक्तमतः प्रकृतमुच्यते ॥ ११ ॥ ५ खण्डः ॥

आधानकाला ये प्रोक्तास्तथा यश्चाग्नियोनयः ।

तदाश्रयोऽग्निमादध्यादग्निमानग्रजो यदि ॥ १ ॥

दाराधिगमनाधाने यः कुर्यादग्रजाग्रिमः ।

परिवेत्ता स विज्ञेयः परिवित्तिस्तु पूर्वजः ॥ २ ॥

परिवित्तिपरिवेत्तारौ नरकं गच्छतो ध्रुवम् ।

अपिचीर्णप्रायश्चित्ती पादोनफलभागिनी ॥ ३ ॥

देशान्तरस्थस्त्रीवैकट्यषणानसहोदरान् ।

विश्यातिसक्तपतितशूद्रतुल्यातिरोगिणः ॥ ४ ॥

जङ्गमूकान्धवधिरकुञ्जवामनकुण्ठकान् ।

अतिवृद्धानभार्यांश्च कृषिसक्तान् पश्य च ॥ ५ ॥

धनवृद्धिप्रसक्तांश्च कामतः कारिणस्तथा ।

कुलटोऽन्तचौरांश्च परिविन्दन् दुष्यति ॥ ६ ॥

धनवार्धुषिकं राजसेवकं कर्मकस्तथा ।

प्रोषितश्च प्रतीचेत वर्षत्रयमपि त्वरन् ॥ ७ ॥

प्रोषितं यद्यश्वत्थानमश्नादूर्ध्वं समाचरेत् ।

आगते तु पुनस्तस्मिन् पादं तच्छुद्धये चरेत् ॥ ८ ॥

लक्षणे प्रामातायास्तु प्रमाणं द्वादशाङ्गुलम् ।
 तन्मूलसक्ता योदीची तस्या एतन्नवोत्तरम् ॥ ९ ॥
 उदग्मतायाः संलग्नाः शेषाः प्रादिशमान्निकाः ।
 सप्तसप्ताङ्गुलास्त्यक्ता कुशेनेव समुल्लिखेत् ॥ १० ॥
 मानक्रियायामुक्तायामनुक्ते मानकर्त्तरि ।
 मानकद्वयजमानः स्याद्विदुषामेव निश्चयः ॥ ११ ॥
 पुण्यमेवादधीताग्निं स हि सर्वैः प्रशस्यते ।
 अर्नव् कृत्वा यत्तस्य काम्यैस्तन्नीयते शमम् ॥ १२ ॥
 यस्य दत्ता भवेत् कन्या वाचा सत्ये न केनचित् ।
 सोऽन्यां समिधमाधास्यन्नादधीतेव नान्यथा ॥ १३ ॥
 अनूढेव तु सा कन्या पञ्चत्वं यदि गच्छति ।
 न तथा व्रतलोपोऽस्य तेनैवान्यां समुद्वहेत् ॥ १४ ॥
 अथ चेन्न लभेतान्यां याचमानोऽपि कन्यकाम् ।

तमग्निमात्मसात् कृत्वा क्षिप्रं स्यादुत्तरांशमी ॥ १५ ॥ ६ खण्डः ॥

अश्वत्यो यः शमीगर्भः प्रशस्तीर्व्विसमुद्भवः ।
 तस्य या प्राङ्मुखी शाखा वीदीची बोर्द्धमापि वा ॥ १ ॥
 अरणिस्तन्मयी प्रोक्ता तन्मय्येवोत्तरारणिः ।
 सारवहारवञ्चलमोविली च प्रशस्यते ॥ २ ॥
 संसक्तमूलो यः शम्याः स शमीगर्भ उच्यते ।
 अलाभै त्वंशमीगर्भादुद्धरेद्विलम्बितः ॥ ३ ॥
 चतुर्विंशतिरङ्गुष्ठदैर्घ्यं षडपि पार्थिवम् ।
 चत्वार उच्छ्रये मानमरण्योः परिकीर्त्तितम् ॥ ४ ॥
 अष्टाङ्गुलः प्रमथ्यः स्याच्चलं स्यादद्वादशाङ्गुलम् ।
 श्रीविली द्वादशैव स्यादेतन्मन्त्रनयन्तकम् ॥ ५ ॥

अङ्गुष्ठाङ्गुलिमानन्तु यत्न यत्नोपदिश्यते ।

तत्त तत्त वृहत्पूर्वग्रन्थिभिर्मिथुयात् सदा ॥ ६ ॥

मीवालेः शण्यसंमिश्रैस्त्रिवृत्तममलात्मकम् ।

व्यामप्रमाणं नेत्रं स्यात् प्रमथ्यस्तेन पावकः ॥ ७ ॥

मृद्धाक्षिकर्णवक्त्राणि कन्धरा चापि पञ्चमी ।

अङ्गुष्ठमात्राण्येतानि द्व्यङ्गुष्ठं वक्ष्यते ॥ ८ ॥

अङ्गुष्ठमात्रं हृदयं त्र्यङ्गुष्ठमुदरं स्मृतम् ।

एकाङ्गुष्ठा कटिर्ज्ञेया द्वौ वक्षिद्वौ च गुह्यकम् ॥ ९ ॥

जङ्गु जङ्घे च पादौ च चतुस्त्रैकैर्यथाक्रमम् ।

अरण्यवयवाह्येते याज्ञिकैः परिकीर्त्तिताः ॥ १० ॥

यत्तदगुह्यमिति प्रोक्तं देवयोनिस्तु सोच्यते ।

अस्यां यो जायते वक्त्रिः स कल्याणकृदुच्यते ॥ ११ ॥

अन्धेषु ये तु मन्यन्ति ते रोगभयमाप्नुयुः ।

प्रथमे मन्यन्ते त्वेष नियमो नोत्तरेषु च ॥ १२ ॥

उत्तरारणिनिष्यन्नः प्रमन्यः सर्वदा भवेत् ।

योनिस्तङ्करदोषेण युज्यते ह्यन्यमन्यकृत् ॥ १३ ॥

आर्द्रां सशुषिरां चैव घूर्णाङ्गीं पाटितां तथा ।

न हिता यजमानानामरण्योत्तरारणिः ॥ १४ ॥ ७खण्डः ॥

परिधायाहृतं वासः प्राप्तव्यं च यथाविधि ।

विभ्रयात् प्राङ्मुखो यन्त्रमावृता वक्ष्यमाणया ॥ १ ॥

चतुर्ध्रुवे प्रमन्याग्रं गाढं कृत्वा विचक्षणः ।

कृत्वोत्तराग्रामरणिं तद्वृध्नमुपरिन्यसेत् ॥ २ ॥

चत्राधेः कीलकाग्रस्था मोविलीमुदगग्रकाम् ।

विष्टभाङ्गारयेद्यन्त्रं निष्कम्पं प्रयतः शुचिः ॥ ३ ॥

निरुद्धे ध्याय नेत्रेण चतुर् पद्मयो हतांशकाः ।

पूर्वं मन्यन्त्यरण्यान्त्याः प्राच्यग्नेः स्यादयथा च्युतिः ॥४॥

नैकयापि विना कार्यमाधानं भार्यया द्विजैः ।

अकृतं तद्विजानीयात् सर्वान्वाचारभन्ति यत् ॥५॥

वर्णन्येष्टेन वद्वीभिः सवर्णाभिश्च जन्मतः ।

कार्यमग्निच्युतेराभिः साध्वीभिर्मथनं पुनः ॥ ६ ॥

नात्र शुद्धीं प्रयुञ्जीत न द्रोहद्वेषकारिणीम् ।

नचैवाव्रतस्थां नान्यपुंसां च सह सङ्गताम् ॥ ७ ॥

ततः शक्ततरा पश्चादासामन्यतरापिवा ।

उपेतानां वान्यतमा मन्येदग्निं निकामतः ॥ ८ ॥

जातस्य लक्षणं कृत्वा तं प्रणीय समिध्य च ।

आधाय समिधं चैव ब्रह्माणं चोपवेशयेत् ॥ ९ ॥

ततः पूर्णाहुतिं हुत्वा सर्वमन्त्रसमन्विताम् ।

गां दद्याद्दयज्ञवास्वन्ते ब्रह्मणे वाससी तथा ॥१०॥

होमपात्रमनादिषु द्रवद्रव्ये सुवः स्रुतः ।

पाणिरेवेतरस्मिंस्तु सुचेवात्र तु ह्ययते ॥ ११ ॥

खादिरो वाथ पालाशो द्विवितस्तिः सुवः स्रुतः ।

सुग्वाहुमात्रा विज्ञेया हस्तस्तु प्रग्रहस्तयोः ॥ १२ ॥

सुवाये घ्राणवत् स्वातं ह्यङ्गुष्ठपरिमण्डलस्थलम् ।

जुह्वाः शराववत् स्वातं सनिर्ज्वाहं षडङ्गुलं कुर्यात् ॥ १३ ॥

तेषां प्राक्शः कुशैः कार्यः संप्रमार्गोऽनुहषता ।

अतापनश्च लिप्तानां प्रक्षाल्योष्णेन वारिणा ॥ १४ ॥

प्राञ्चं प्राञ्चमुदगग्ने रुदगग्नं समोपतः ।

तत्तथासादयेद्द्रव्यं यदयथा विनियुज्यते ॥ १५ ॥

आज्यं हव्यमनादेशे जुहोतिषु विधीयते ।
 मन्त्रस्य देवतायाश्च प्रजापतिरिति स्थितिः ॥ १६ ॥
 नाहुष्ठादधिका ग्राह्या समित् स्थूलतया क्वचित् ।
 न वियुक्ता त्वचा चैव न सकौटा न पाटिता ॥ १७ ॥
 प्रादेशान्नाधिका नो न तथा स्वादिशाखिका ।
 न सपर्णा न निर्व्वीर्या होमेषु च विजानता ॥ १८ ॥
 प्रादेशद्वयमिधस्य प्रमाणं परिकीर्त्तितम् ।
 एवंविधाः स्युरेवेह समिधः सर्वकर्मसु ॥ १९ ॥
 समिधोऽष्टादशेधस्य प्रवदन्ति मनोविणः ।
 दर्शे च पौर्णमासे च क्रियास्वन्यासु विंशतिः ॥ २० ॥
 समिदादिषु होमेषु मन्त्रदैवतवर्जिता ।
 पुरस्ताच्चोपरिष्टाच्च होम्यनार्थं समिद्वेत् ॥ २१ ॥
 इधोऽप्येधार्थमाचार्यैर्हविराहुतिषु स्मृतः ।
 यत्र चास्य निहनिः स्यात्तत् सष्टीकरवाण्यहम् ॥ २२ ॥
 अङ्गहोमसमित्तन्त्रसोष्यन्त्याख्येषु कर्मसु ।
 येषां चैतदुपर्य्युक्तं तेषु तत्सदृशेषु च ॥ २३ ॥
 अन्नभङ्गादिविपदि जलहोमादिकर्मणि ।

सोमाहुतिषु सर्वासु नैतेष्विधे विधीयते ॥ २४ ॥ ८ खण्डः ॥

सूर्य्येऽस्तशैलमप्राप्ते षट्त्रिंशद्भिः सदाङ्गुलैः ।
 प्रादुष्करणमग्नीनां प्रातर्भासाच्च दर्शनात् ॥ १ ॥
 हस्तादूर्ध्वं रविर्यावद्भिरिं हित्वा न गच्छति ।
 तावद्होमविधिः पुण्यो नात्येत्युदितहोमिनाम् ॥ २ ॥
 यावत् सम्यग् न भाव्यन्ते नभस्पृक्षाणि सर्वतः ।
 न च लौहित्यमापैति तावत् सायञ्च हृत्यते ॥ ३ ॥

रजोनीहारधूमाभ्रवृक्षापान्तरिते रवौ ।

सम्यासुहिम्नः शुभयाहुतमस्य न लुप्यते ॥ ४ ॥

न कुर्वीत क्षिप्रहोमेषु द्विजः परिसमूहजम् ।

वरुपाश्वश्च न जपेत् प्रवदश्च विवर्जयेत् ॥ ५ ॥

पर्युक्ष्यश्च सर्वत्र कर्त्तव्यमद्वितेनिति ।

अन्ते च वामदेवस्य गात्रं कुर्याद्वक्षस्त्रिधा ॥ ६ ॥

अहोमकेष्वपि भवेद् यथोक्तं चन्द्रदर्शनम् ।

वामदेव्यं मुखेष्वन्ते दक्ष्यन्ते वैश्वदेविके ॥ ७ ॥

यान्यधस्तरणान्तानि न तेषु स्तरणं भवेत् ।

एककार्यार्थसाध्यत्वात् परिधीनपि वर्जयेत् ॥ ८ ॥

वर्हिः पर्युक्षणं चैव वामदेव्यजपस्तथा ।

कृत्वाहुतिषु सर्वासु त्रिकमेतच्च विद्यते ॥ ९ ॥

हविष्येषु यवामुख्यास्तदनु व्रीहयः स्मृताः ।

भाषकीव्रवगीरादिसर्वालाभेऽपि वर्जयेत् ॥ १० ॥

प्राण्याह्वतिर्वादशपर्वपरिका कंसादिना चेत् सुवमालपावका ।

दैवेन तीर्थेन च हूयते हविः स्वङ्गारिणि स्वर्चिषि तच्च पावके ॥ ११ ॥

योऽनर्चिषि जुहोत्यग्नी व्यङ्गारिणि च मानवः ।

मन्दाग्निरामयावी च दरिद्रश्च स जायते ॥ १२ ॥

तस्मात् समिधे होतव्यं नासमिधे कदाचन ।

आरोग्यमिच्छतायुश्च श्रियमात्यन्तिकीम्यराम् ॥ १३ ॥

होतव्ये च हुते चैव पाणिसूपैस्फप्रदाहभिः ।

न कुर्यादग्निधमनं कुर्याद्वा व्यजनादिना ॥ १४ ॥

मुखेनैके धमन्त्यग्निं मखाद्विप्रोऽध्यजायत ।

नाग्निं मुखेनेति च यत्सौक्तिके योजयन्ति तत् ॥ १५ ॥ ६ खण्डः ॥

यथाहनि तथा प्रातर्नित्यं स्नायादनातुरः ।
 दन्तान् प्रक्षाल्य नद्यादौ गृहे चेतदमन्त्रवत् ॥ १ ॥
 नारदाद्युक्तवाचं यदष्टाङ्गं समपाटितम् ।
 सत्वचं दन्तकाष्ठं स्यात्तद्वेणुं प्रधावयेत् ॥ २ ॥
 उत्थाय नेत्रे प्रक्षाल्य शुचिर्भूत्वा समाहितः ।
 परिजप्य च मन्त्रेण भक्षयेदन्तधावनम् ॥ ३ ॥
 आयुर्वलं यथीवर्चः प्रजाः पशून् वसूनि च ।
 ब्रह्मप्रज्ञाञ्च मेधाञ्च त्वन्नीधेहि वनस्पते ॥ ४ ॥
 यव्यहयं श्रावणादि सर्वा नद्यो रजस्वलाः ।
 तासु स्नानं न कुर्वीत वर्जयित्वा समुद्रगाः ॥ ५ ॥
 धनुःसहस्राण्यष्टौ तु गतिर्यासां न विद्यते ।
 न ता नदीशब्दवद्वा गर्त्तान्ताः परिकीर्त्तिताः ॥ ६ ॥
 उपाकर्म्मणि चोत्सर्गे प्रेतस्नाने तथैव च ।
 चन्द्रसूर्यग्रहे चैव रजोदोषो न विद्यते ॥ ७ ॥
 वेदान्छन्दांसि सर्वाणि ब्रह्माद्याश्च दिवौकसः ।
 जलार्धिनोऽथ पितरो मरुत्याद्यास्तर्ध्वयः ॥ ८ ॥
 उपाकर्म्मणि चोत्सर्गे स्नानार्धं ब्रह्मवादिनः ।
 यियासूनेनुगच्छन्ति सन्तुष्टाः स्वशरीरिणः ॥ ९ ॥
 समागमस्तु यच्चैषां तत्र हत्वाद्योमलाः ।
 नूनं सर्वे क्षयं यान्ति किमुतैकं नदीरजः ॥ १० ॥
 ऋषीणां सिञ्चमानानामन्तरालं समाश्रितः ।
 संपिबेद् यः शरीरेण पर्वण्युक्तजलच्छटाः ॥ ११ ॥
 विद्यादीन् ब्राह्मणः कामान् वरादीन् कन्यकां ध्रुवम् ।
 आमुष्मिकान्यपि सुखान्याप्नुयात् स न संशयः ॥ १२ ॥

अशुच्यशुचिना दत्तमाममन्तर्जलादिना ।

अनिर्गतदशाहास्तु प्रेता रक्षांसि भुञ्जते ॥ १२ ॥

स्वर्ध्वग्नःसमानि स्युः सर्वाण्यग्नांसि भृतले ।

कूपस्याव्यपि सोमार्कपक्षणे नात्र संशयः ॥ १४ ॥ १० खण्डः ॥

इति कर्मप्रदीपपरिशिष्टे कात्यायनविरचिते प्रथमः प्रपाठकः ॥

अत ऊर्ध्वं प्रवक्ष्यामि सन्ध्योपासनकं विधिम् ।

अनर्हः कर्मणां विप्रः सन्ध्याहीनो यतः स्मृतः ॥ १ ॥

सव्ये पाणौ कुशान् कृत्वा कुर्यादाचमनक्रियाम् ।

ऊखाः प्रचरणीयाः स्युः कुशा दीर्घास्तु वर्हिषः ॥ २ ॥

दर्भाः पवित्रमित्युक्तमतः सन्ध्यादिकर्मणि ।

सव्यः सोपपक्षः कार्यो दक्षिणः सपवितकः ॥ ३ ॥

रक्षयेद्धारिणात्मानं परिक्षिप्य समन्ततः ।

शिरसो मार्जनं कुर्यात् कुशैः सौदकविन्दुभिः ॥ ४ ॥

प्रणवो भूर्भुवःस्वस्व साविली च तृतीयका ।

अद्भैवत्यं बृहचक्षैव चतुर्थमिति मार्जनम् ॥ ५ ॥

भूराद्यास्त्रिस्त एवैता महाव्यादृतयोग्ययाः ।

महर्जनस्तपः सत्यं गायत्री च शिरस्तथा ॥ ६ ॥

आपज्योतीरसोमृतं ब्रह्मभूर्भुवः स्वरतिशिरः ।

प्रतीप्रतीकं प्रणवमुच्चारयेदन्ते च शिरसः ॥ ७ ॥

एता एतां सहानेन तथैभिर्ह्यग्निभिः सह ।

त्रिर्जपेदायतप्राणः प्रणायामः स उच्यते ॥ ८ ॥

करेणोद्धृत्य सलिलं घ्राणमासज्य तत्र च ।

जपेदनायतासुर्व्या त्रिः सकृद्वाधर्मवर्षणम् ॥ ९ ॥

उत्थायार्कं प्रतिग्रीहेन्निकेणाञ्जलिनाग्निः ।

उच्चिन्नसृग्द्वयेनाथ चोपतिष्ठेदनन्तरम् ॥ १० ॥

सन्ध्याद्वयेऽप्युपस्थानमेतदाहुर्मनीषिणः ।

मध्ये त्वङ्ग उपर्यस्य विभ्राडादीच्छया जपेत् ॥ ११ ॥

तदसंसक्तपाणिर्वा एकपादहर्षपादपि ।

कुर्यात् कृताञ्जलिर्वापि जङ्घ्रुवाङ्गुरथापि वा ॥ १२ ॥

यत्न स्यात् कच्छभूयस्त्वं श्रेयसोऽपि मनीषिणः ।

भूयस्त्वं ब्रुवते तत्र कच्छाच्छ्रेयो ह्यवाप्यते ॥ १३ ॥

तिष्ठेदुदयनात् पूर्व्या मध्यमामपि शक्तितः ।

आनीतोडुहमाञ्चान्त्यां सन्ध्यां पूर्व्यान्तकं जपन् ॥ १४ ॥

एतत् सन्ध्यात्रयं प्रोक्तं ब्राह्मण्यं यत्न तिष्ठति ।

यस्य नाख्यादरस्तत्र न स ब्राह्मण उच्यते ॥ १५ ॥

सन्ध्यालोपाच्च चकितः स्नानशीलश्च यः सदा ।

तं दोषानोपसर्पन्ति गरुत्मन्तमिवोरगाः ॥ १६ ॥

वेदमादित आरभ्य शक्तितोऽहरहर्जपेत् ।

उपतिष्ठेत्ततो रुद्रसर्वाद्वा वैदिकाञ्जपात् ॥ १७ ॥ ११ खण्डः ॥

अथाङ्गिस्तर्पयेद्देवान् सतिस्त्राभिः पितृनपि ।

नमोऽन्ती तर्पयामीति आदावोमिति च ब्रुवन् ॥ १ ॥

ब्रह्माणं विष्णुं रुद्रं प्रजापतिं वेदान् देवांश्छन्दा-
स्सृषीन् पुराणानाचार्यान् गन्धर्वानितरात्रासं संवत्सरं
सावयवं देवीरप्सरसो देवानुगामागान् सागरान् पर्वतान्
सरितो दिव्यान् मनुष्यानितरान् मनुष्यान् यक्षान् रक्षांसि
सुपर्णान् पिशाचान् पृथिवीमोषधीः पशून् वनस्पतीन् भूत-
पामं चतुर्विधमित्युपवीत्यर्थप्राचीनाकीर्ती यमं यमपुरुषान्
अव्ययं डनलं सोमं यममर्थमणमग्निष्वात्तान् सोमपौथान्

वर्हिषदोऽथ स्वान् पितृन् सकृत् सकृन्मातामाहास्येति
प्रतिपुरुषमभ्यस्येज्येष्ठमातृश्वशुरपितृश्वमातृलांश्च पितृवंश-
मातृवंशी ये चान्ये मत्त उदकमर्हन्ति तांस्तर्पयामीत्यय-
मवसानाञ्जलिरथ श्लोकाः ॥ २ ॥

छायां यथेच्छेच्छरदातपात्तः परः पिपासुः क्षुधितोऽलमन्नम् ।
बालो जनित्रीं जननीं च बालं योषित् पुमांसं पुरुषश्च योषाम् ॥१॥

तथा सर्वाणि भूतानि स्यावराणि चराणि च ।

विप्रादुदकमिच्छन्ति सर्वाभ्युदयकृद्भिः सः ॥ ४ ॥

तस्मात् सदैव कर्त्तव्यमकुर्वन्महतेनसा ।

युज्यते ब्राह्मणः कुर्वन्विश्वमेतद्विभर्त्ति हि ॥५॥

अल्पत्वाद्धोमकालस्य बहुत्वात् स्नानकर्म्मणः ।

प्रतर्नं तनुयात् स्नानं होमलोपो हि गर्हितः ॥६॥ १२खण्डः॥

पञ्चानामथ सत्राणां महतामुच्यते विधिः ।

यैरिष्टा सत्ततं विप्रः प्राप्नुयात् सन्न शाश्वतम् ॥ १ ॥

देवभृतपितृब्रह्ममनुष्ठाणामनुक्रमात् ।

महासत्वाणि जानीयात्त एवेह महामखाः ॥ २ ॥

अध्यापनं ब्रह्मयज्ञः पितृयज्ञस्तु तर्पणम् ।

होमो दैवो वलिर्भौतो नृत्यज्ञोऽतिथिपूजनम् ॥३॥

आवं वा पितृयज्ञः स्यात् पितृगो वलिरथापि वा ।

यश्च श्रुतिजयः प्रोक्तो ब्रह्मयज्ञः सवोच्यते ॥ ४ ॥

स चार्वाक् तर्पणात् कार्यः पश्चाद्वा प्रातराहुतेः ।

वैश्वदेवावसाने वा नान्यवर्त्ता निमित्तकात् ॥ ५ ॥

अये कमाशयेद्विप्रं पितृयज्ञार्थसिद्धये ।

अदैवं नास्ति चेदन्थो भोक्ता भोज्यमयापि वा ॥६॥

अप्युद्धृत्य यथाशक्ता किञ्चिदन्नं यथाविधि ।

पितृभ्योऽथ मनुष्येभ्यो दद्यादहरहर्द्दिजे ॥७॥

पितृभ्य इदमित्युक्त्वा स्वधाकारमुदीरयेत् ।

हस्तकारं मनुष्येभ्यस्तदर्द्धं निनयेदपः ॥ ८ ॥

मुनिभिर्द्द्विरसनमुक्तं विप्राणां मर्त्यवासिनां नित्यम् ।

अह्नि च तथा तमस्विन्यां सार्द्धं प्रथमयामान्तः ॥ ९ ॥

सायं प्रातर्व्वेश्वदेवः कर्त्तव्यो वलिकर्म च ।

अनश्नतापि सततमन्यथा किंश्चिन्मो भवेत् ॥ १० ॥

अमुष्मि नम इत्येवं वलिदानं विधीयते ।

वलिदानप्रदानार्थं नमस्कारः कृतो यतः ॥ ११ ॥

स्वाहाकारषट्कारनमस्कारा दिवौकसाम् ।

स्वधाकारः पितृणाञ्च हन्तकारो नृणां कृतः ॥ १२ ॥

स्वधाकारेण निनयेत् पितॄन् वलिमतः सदा ।

तदधिके नमस्कारं कुर्व्वते नेति गौतमः ॥ १३ ॥

नावराक्ष्यावलयो भवन्ति महामार्ज्जारश्रवणप्रमाणात् ।

एकत्र चेद्विकृष्टा भवन्तीतरैतरसंसक्ताश्च ॥ १४ ॥ १२ खण्डः ॥

अथ तद्विन्यासोवृद्धिपिण्डानिवोत्तरांश्चतुरोऽलीन्निदध्यात्

पृथिव्यै वायवे विश्वेभ्यो देवेभ्यः प्रजापतये इति सञ्चत एते-

षामेकैकमङ्ग्रे ओषधिवनस्पतिभ्य आकाशाय कामायेत्येते-

षामपि मन्यव इन्द्राय वासुकये ब्रह्मणे इत्येतेषामपि रक्षोज-

नेभ्य इति सर्व्वेषां दक्षिणतः पितृभ्य इति चतुर्दश नित्या

आशस्य प्रभृतयः काम्याः सर्व्वेषामुभयतोऽङ्गिः परिषेकः

पिण्डवच्च पश्चिमा प्रतिपत्तिः ॥ १ ॥

न स्यातां काम्यसामान्ये जुहोति वलिकर्मणी ।

पूर्व्वं नित्यविशेषोक्तं जुहोति बलिकर्म्मणोः ॥ २ ॥
 कामन्ते भवेयातां न तु मध्ये कदाचन ।
 नैकस्मिन् कर्म्मणि तते कर्मान्वत्तायते यतः ॥ ३ ॥
 अग्न्यादिर्गोतमाद्युक्तो होमः शाकल एव च ।
 अनाहिताग्नेरप्येष युज्यते बलिभिः सह ॥ ४ ॥
 स्पृष्ट्वापो वीक्षमाणोऽग्निं कृताक्षलिपुटस्ततः ।
 सामदेव्यजपात् पूर्व्वं प्रार्थयेद्द्रविनोदयम् ॥ ५ ॥
 आरोग्यमायुर्देव्यर्थं धीर्धृतिः शं बलं यशः ।
 ओजो वर्चः पशुन् वीर्य्यं ब्रह्म ब्रह्मण्यमेव च ॥ ६ ॥
 सौभाग्यं कर्म्मसिद्धिश्च कुलज्यैष्ठ्यं सुकर्त्तृताम् ।
 सर्व्वमेतत् सर्व्वसाक्षिन् द्रविणोदरिरीहिणः ॥ ७ ॥

न ब्रह्मयज्ञादधिकोऽस्ति यज्ञो न तत्प्रदानात् परमस्ति दानम् ।
 सर्व्वतदन्ताः क्रतवः सदानानान्तो दृष्टः कौश्विदस्य द्विकस्य ॥ ८ ॥

ऋचः पठन् मधुपयःकुल्याभिस्तर्पयेत् सुरान् ।
 घृतामृतौघकुल्याभिर्यजूंष्यपि पठन् सदा ॥ ९ ॥
 सामान्यपि पठन् सोमघृतकुल्याभिरन्वहन् ।
 मेदःकुल्याभिरपि च आथर्व्वार्ङ्गिरसः पठन् ॥ १० ॥
 मांसक्षीरोदनमधुकुल्याभिस्तर्पयेत् पठन् ।
 बाकोवाक्यं पुराणानि इतिहासानि चान्वहन् ॥ ११ ॥
 ऋगादीनामन्यतममेतेषां शक्तितोऽन्वहम् ।
 पठन् मध्वाज्यकुल्याभिः पितृनपि च तर्पयेत् ॥ १२ ॥
 ते तृप्तास्तर्पयन्त्येनं जीवन्तं प्रेतमेव च ।
 कामचारी च भवति सर्व्वेषु सुरसद्मसु ॥ १३ ॥
 शुर्व्वप्येनो न तं स्पृशेत् पंक्तिश्चैव पुनाति सः ॥

यं यं क्रतुश्च पठति फलभाक्तास्य तस्य च ।
 वसुपूर्णा वसुमती निर्दानफलमात्र यात् ।
 ब्रह्मयज्ञादपि ब्रह्म दानमेवातिरिच्यते ॥१५॥१४खण्डः ॥
 ब्रह्मणो दक्षिणा देया यत्न या परिकीर्त्तिता ।
 कर्मान्तेऽनुचप्रमानापि पूर्णपात्रादिका भवेत् ॥ १ ॥
 यावता बहुभोक्तुस्तु दक्षिः पूर्णेन विद्यते ।
 नावरार्द्धप्रमत्तः कुर्यात् पूर्णपात्रमिति स्थितिः ॥ २ ॥
 विदध्याद्भौतमनप्रश्ने हृदिषार्द्धहरो भवेत् ।
 स्वयश्चेदुभयं कुर्यादन्यस्मै प्रतिपादयेत् ॥ ३ ॥
 कुलत्विजमधीयानं सन्निकृष्टं तथा गुरुम् ।
 नातिक्रामेत् सदा दित्सन् य इच्छेदात्मनो हितम् ॥४॥
 अहमस्मै ददामीति एवमाभाष्य दीयते ।
 नैताव पृष्ट्वा ददतः पात्राऽपि फलमस्ति हि ॥ ५ ॥
 दूरस्थाभ्यामपि द्वाभ्यां प्रदाय मनसा वरम् ।
 इतरेभ्यस्ततो देयादिषु दानविधिः परः ॥ ६ ॥
 सन्निकृष्टमधीयानं ब्राह्मणं यो व्यतिक्रमेत् ।
 यद्ददाति तमुक्तञ्च ततस्ते येन युज्यते ॥ ७ ॥
 यस्य त्वेक गृहे मूर्खो दूरस्थश्च गुणान्वितः ।
 गुणान्विताय दातव्यं नास्ति मूर्खे व्यतिक्रमः ॥ ८ ॥
 ब्राह्मणाभिक्रमो नास्ति विप्रे वेदविवर्जिते ।
 ज्वलन्तमग्निमुत्सृज्य न हि भस्मानि हूयते ॥ ९ ॥
 आज्यस्थाली च कर्त्तव्या तैजसद्रव्यसम्भवा ।
 महीमयी वा कर्त्तव्या सर्वांस्त्राज्याहुतीषु च ॥ १० ॥
 आज्यस्थाल्याः प्रमाणं तु यथाकामन्तु कारयेत् ।

सुदृढामव्रणां भद्राभाजप्रस्थालीं प्रचक्षते ॥ ११ ॥
 तिर्य्यगूर्ध्वं समिन्नावा दृढा नातिदृढश्चुखी ।
 मृगस्थीषुम्बरी वापि चरुस्थाली प्रशस्यते ॥ १२ ॥
 स्वशाखोक्तः प्रसुखिनो ह्यदग्धोऽकठिनः शुभः ।
 नचातिशिखिलः पाचरो न चरुधारसलया ॥ १३ ॥
 इभजातीयमिभार्द्धप्रमाणं मेक्षणं भवेत् ।
 वृत्तं चाङ्गुष्ठपृथग्भवदानेक्रियाक्षमम् ॥ १४ ॥
 एषैव दर्ब्बी यस्तत्र विशेषस्तमहं ब्रूवे ।
 दर्ब्बी इङ्गुलपृथग्वा तुरीयो नन्तमेक्षणम् ॥ १५ ॥
 सुप्रलोलूखले वार्धे स्थायते सुदृढे तथा ।
 इच्छाप्रमाणे भवतः शूर्पं वैनवमेव च ॥ १६ ॥
 दक्षिणं वामतो वाह्यमात्मभिमुखमेव च ।
 करं करस्य कुर्वीत करणे न्यञ्चकर्मणः ॥ १७ ॥
 कृत्वाम्बुभिमुखी पाणी स्वस्थानस्थौ सुसंयती ।
 प्रदक्षिणं तथासौ नः कुर्यात् परिसमूहनम् ॥ १८ ॥
 बाहुमात्राः परिधये ऋजवः सत्विचोऽव्रणाः ।
 त्रयो भवन्ति शीर्षाणां एकेषान्तु चतुर्दिशम् ॥ १९ ॥
 प्रागग्रावभितः पश्चादुदग्रमथवापरम् ।
 न्यसेत् परिधिमन्यञ्चे दुर्दगग्रं सं पूर्वतः ॥ २० ॥
 यथोक्तवस्त्रसम्पत्तौ ग्राह्यं तदनुकारि यत् ।
 शवानामिव गोधूमा ब्रीह्याणामिव शालयः ॥ २१ ॥ १५ खखः ॥
 पिष्टान्वाहार्यकं ग्राह्यं क्षीणे राजनि शस्यते ।
 वासरस्य तृतीयांशे नातिसन्ध्यासमीपतः ॥ १ ॥
 यदा चतुर्दशौयामं तुरीयमनुपूरयेत् ।

अमावास्या क्षीयमाणा तदेव आहमिष्यते ॥ २ ॥

यदुक्तं यदहस्त्रेव दर्शनं नैति चन्द्रमाः ।

अनयापेक्षया ज्ञेयं क्षीणे राजानि चेत्यपि ॥ ३ ॥

यज्ञोक्तं दृश्यमानेऽपि तत्रतुर्हस्यपेक्षया ।

अमावास्यां प्रतीक्षेत तदन्ते वापि निर्वपेत् ॥ ४ ॥

अष्टमेऽंशे चतुर्हस्याः क्षीणे भवति चन्द्रमाः ।

अमावास्याष्टमांशे च पुनः क्लृप्त भवेदष्टः ॥ ५ ॥

आयहायस्यमावास्या तथा ज्येष्ठस्य या भवेत् ।

विशेषमाभ्यां ब्रुवते चन्द्रचारविदो जनाः ॥ ६ ॥

अत्रेन्दुरास्ये प्रहरेऽवतिष्ठते चतुर्थभागो न कक्षावशिष्टः ।

तदन्त एव क्षयमेति क्षात्स्नमेवं ज्योतिषज्ञविदो वदन्ति ॥ ७ ॥

यस्मिन्नष्टे द्वादशे कस्य यस्य-

स्तस्मिंस्तृतीयया परिदृश्योनीपजयते ।

एवं चारं चन्द्रमसो विदित्वा

क्षीणेतस्मिन्नपराह्णे च दद्यात् ॥ ८ ॥

सन्निध्या या चतुर्हस्या अमावास्या भवेत् कश्चित् ।

खर्वितां तां विदुः केचिदगताध्वामिति चापरे ॥ ९ ॥

वर्द्धमाना अमावास्यां लभेच्चैदपरेऽहनि ।

यामांस्त्रीनधिकान् वापि पित्र्यज्ञस्ततो भवेत् ॥ १० ॥

पक्षादावेव कुर्वीत सदा पक्षादिकं चरम् ।

पूर्वाह्न एव कुर्वन्ति विद्वेऽप्यन्ये मनीषिणः ॥ ११ ॥

स्वपितुः पित्र्यकृत्येषु ह्यधिकारो न विद्यते ।

न जोवन्तमतिक्रम्य किञ्चिद्दद्यादिति श्रुतिः ॥ १२ ॥

पितामहे धियति च पितुः प्रेतस्य निर्वपेत् ।

पितुस्तस्य च वृत्तस्य जीवेच्चेत् प्रपितामहः ॥ १३ ॥
 पितुः पितुः पितुश्चैव तस्यापि पितुरेव च ।
 कुर्व्यात् पिण्डलयं यस्य संस्थितः प्रपितामहः ॥ १४ ॥
 जीवन्तमति दद्याद्वा प्रेतायाकोदके द्विजः ।
 पितुः पितृभ्यो वा दद्यात् स्वपितेत्यपरा श्रुतिः ॥ १५ ॥
 पितामहः पितुः पश्चात् पञ्चत्वं यदि गच्छति ।
 पौत्रेणैकादशाहादि कर्त्तव्यं श्राद्धषोडशम् ॥ १६ ॥
 नैतत् पौत्रेण कर्त्तव्यं पुत्रवांश्चेत् पितामहः ।
 पितुः सपिण्डनं कृत्वा कुर्व्यान्मासानुमासिकम् ॥ १७ ॥
 असंस्मृतौ न संस्कार्यौ पूर्वी पौत्रप्रपौत्रकैः ।
 पितरं तत्र संस्क्रुय्यादिति कात्यायनोऽब्रवीत् ॥ १८ ॥
 पापिष्ठमति शुद्धे न यद्धं पापीकृतापि वा ।
 पितामहेन पितरं संस्क्रुय्यादिति निश्चयः ॥ १९ ॥
 ब्राह्मणादिहते ताते पतिते सङ्गवर्जिते ।
 व्युत्क्रमाच्च मृते देयं येभ्य एव ददात्यसौ ॥ २० ॥
 मातुः सपिण्डीकरणं पितामह्या सहोदितम् ।
 यथोक्ते नैव कल्पेन पुत्रिकाया न चेत् सुतः ॥ २१ ॥
 न योषिद्वयः पृथग् दद्यादवसानदिनादृते ।
 स्वभर्तृपिण्डमालाम्यस्तृप्तिरासां यतः स्मृता ॥ २२ ॥
 मातुः प्रथमतः पिण्डं निर्व्वपेत् पुत्रिकासुतः ।
 द्वितीयन्तु पितुस्तस्यानृतीयन्तु पितुः पितुः ॥ २३ ॥ १६ खण्डः ॥
 पुरतो याजनः कुर्य्युः सा पूर्वा परिकीर्त्यते ।
 मध्यमा दक्षिणेनास्यानृदक्षिणत उत्तमा ॥ १ ॥
 वायुग्निदिङ्मुशान्तास्ताः कार्याः सार्द्धाङ्गुलान्तराः ।

तीक्ष्णान्ता यवमध्याश्च मध्यं नाव इवोत्किरेत् ॥ २ ॥

शङ्कुश्च खादिरः कार्थ्यी रजतेन विभूषितः ।

शङ्कुश्चैवोपवेषश्च द्वादशाङ्गुल इष्यते ॥ ३ ॥

अग्न्याशायैः कुशैः कार्थ्यं कर्षूणां स्तरणं घनैः ।

दक्षिणान्तं तदग्रैस्तु पितृयज्ञे परिस्तरेत् ॥ ४ ॥

स्वगरं सुरभि ज्ञेयं चन्दनादि विलेपनम् ।

सौवीराञ्जनमित्युक्तं पिप्पलीनां यदञ्जनम् ॥ ५ ॥

स्वस्तरे सर्व्व मासाश्च यथावदुपयुज्यते ।

देवपूर्वं ततः आहमत्वरः शुचिरारभेत् ॥ ६ ॥

आसनाद्यर्घपर्य्यन्तं वशिष्ठेन यथेरितम् ।

कृत्वा कर्माथ पात्रेषु उक्तं दद्यात्तिलोदकम् ॥ ७ ॥

तूष्णीं पृथगपो दत्त्वा मन्त्रेण तु तिलोदकम् ।

गन्धोदकञ्च दातव्यं सन्निकर्षक्रमेण तु ॥ ८ ॥

आसुरेण तु पात्रेण यस्तु दद्यात्तिलोदकम् ।

पितरस्तस्य नाश्रन्ति दश वर्षाणि पञ्च च ॥ ९ ॥

कुलालचक्रनिष्पत्यमासुरं मृण्मयं स्मृतम् ।

तदेव हस्तघटितं स्थाव्यादि दैविकं भवेत् ॥ १० ॥

गन्धान् ब्राह्मण्यसात् कृत्वा पुष्पाण्युत्तुभवानि च ।

धूपञ्चैवानुपूर्वेण ह्यग्नीं कुर्यादनन्तरम् ॥ ११ ॥

अग्नीं करणहोमश्च कर्त्तव्य उपवीतिना ।

प्राङ्मुखेनैव देवेभ्यो जुहोतीति श्रुतिश्रुतेः ॥ १२ ॥

अपसव्येन वा कार्थ्यीं दक्षिणाभिसुखेन च ।

निरुप्य हविरन्यस्मा अन्यस्मै न हि ह्यते ॥ १३ ॥

स्वात्ता कुर्यान्नचात्मानं नचैव जुहुयादविः ।

स्नाह्वाकारेण हुत्वास्त्री पश्चाद्वन्तं समापयेत् ॥ १४ ॥
 पित्रे यः पंक्तिमृद्वन्यस्तस्य प्राणावनग्निमान् ।
 हुत्वा मन्त्रवदन्येषां तूष्णीं पात्रेषु निःक्षिपेत् ॥ १५ ॥
 नोक्तु र्याहोममन्त्राणां पृथगादिषु कुतचित् ।
 अन्येषाञ्चाविकृतानां कालेनाचमनादिना ॥ १६ ॥
 सव्येन पाणिनेत्येवं यदत्र समुद्दीरितम् ।
 परिग्रहणमाहन्तत् सव्यस्यादिशति व्रतम् ॥ १७ ॥
 पिञ्जल्याद्यभिसंगृह्य दक्षिणेनेतरात् करात् ।
 अन्वारभ्य च सवेत्रं कुर्यादुक्तेखनादिकम् ॥ १८ ॥
 यावदर्थमुपादाय हविषोऽर्भकमर्भकम् ।
 चरुणा सह सक्नीय पिण्डान् दातुमुषक्रमेत् ॥ १९ ॥
 पितुरुत्तरकर्ष्ये मध्यमे मध्यमस्य तु ।
 दक्षिणे तत्पितुश्चैव पिण्डान् पर्वणि निर्वपेत् ॥ २० ॥
 वाममावर्त्तनं केचिदुदगन्तं प्रचक्षते ।
 सर्वं गीतमशाण्डिल्यौ शाण्डिल्यायन एव च ॥ २१ ॥
 आहृत्य प्राणमायस्य पितॄन् ध्यायन् यथार्थतः ।
 जपंस्तेनैव आहृत्य ततः प्राणं प्रमोचयेत् ॥ २२ ॥
 शाकञ्च फाल्गुनाष्टम्यां स्वयं पत्न्यपि वा पचेत् ।
 यस्तु शाकादिको ह्योमः कार्याऽपूपाष्टकाहतः ॥ २३ ॥
 आन्वष्टक्यं मध्यमायामिति गोभिलगीतमौ ।
 वाकैश्चाण्डिश्च सर्वासु कौतसो मेनेऽष्टकासु च ॥ २४ ॥
 स्थालीपाकं पयस्थाने कुर्याद्यद्यनुकल्पितम् ।
 अपयेत् सवत्सायास्तरुण्यागोः पयस्सनु ॥ २५ ॥ १७ खण्डः ॥
 सायमादि प्रातरन्तमेकं कर्म प्रचक्षते ।

दर्शान्तं पौर्णमासाद्यमेकमेव मनौषिणः ॥ १ ॥

जड्वं पूर्णाहुतेर्दृश्यः पौर्णमासोऽपि वाग्निमः ।

य आयाति स होतव्यः स एवादिश्रिति श्रुतिः ॥ २ ॥

जड्वं पूर्णाहुतेः कुर्यात् सायं होमादनन्तरम् ।

वैश्वदेवन्तु पाकान्ते वल्लिकस्यैव समन्वितम् ॥ ३ ॥

ब्राह्मणान् भोजयेत् पश्चादभिरूपान् स्वशक्तिः ।

यजमानस्ततोऽभूयादिति काल्यायनोऽब्रवीत् ॥ ४ ॥

वैवाहिकेऽग्नौ कुर्वीत सायंप्रातस्त्वत्तन्द्रितः ।

चतुर्थीकर्म कृत्वेतदेतच्छाटप्रायनेमेतम् ॥ ५ ॥

जड्वं पूर्णाहुतेः प्रातर्हुत्वा तां सायमाहुतिम् ।

प्रातर्होमस्तदैव स्यादैष एकोत्तरो विधिः ॥ ६ ॥

पौर्णमासात्यये हव्यं होता वा षडहर्भवेत् ।

तदहर्जुहुयादेवममावास्यात्ययेऽपि च ॥ ७ ॥

अह्वयमानेऽनग्रंथे नयेत् कालं समाहितः ।

सम्यग्ने तु यथा तत्र ह्वयते तदिहोचरते ॥ ८ ॥

आहुताः परिसंख्यायं पाले कृत्वाहुतीः सकृत् ।

मन्त्रेण विधिवहुत्वाधिकमेवापरा अपि ॥ ९ ॥

यत्र व्याहृतिभिर्होमः प्रायश्चित्तात्मकी भवेत् ।

चतस्रस्तत्र विज्ञेयाः स्त्रीपाणिग्रहणे यथा ॥ १० ॥

अपिवाञ्जातमित्येषा प्राजापत्यापिवाहुतिः ।

होतवया त्रिविकल्पोऽयं प्रायश्चित्तविधिः स्मृतः ॥ ११ ॥

यद्यग्निरग्निनान्येन सम्भविदाहितः कश्चित् ।

अग्नये विविचय इति जुहुयाद्वा घृताहुतिम् ॥ १२ ॥

अग्नयेऽपस्मृते चैव जुहुयाद्वाद्युतेन चेत् ।

अग्नये शुचये चैव जुहुयाच्चेह रग्निना ॥ १३ ॥
 गृहदाहान्निगान्निस्तु यष्टव्यः क्षामंवां हिजैः ।
 दावान्निना च संसर्गे हृदयं यदि तप्यते ॥ १४ ॥
 हिभूतो यदि संसृज्येत् संसृष्टमुपशामयेत् ।
 असंसृष्टं जागरयेद्विरिशर्भैवमुक्तवान् ॥ १५ ॥
 न खेऽग्नावन्यहोमः स्यान्मुक्तैकां समिदाहुतिम् ।
 स्वर्गभंसत्क्रियायाश्च यावन्नासौ प्रजायते ॥ १६ ॥
 अग्निस्तु नामधेयादौ होमे सर्वत्र लौकिकः ।
 न हि पिता समानीतः पुत्रस्य भवति क्वचित् ॥ १७ ॥
 वस्याग्नावन्यहोमः स्यात् स वैश्वानरदैवतम् ।
 चरुं निरूप्य जुहुयात् प्रायश्चित्तं तु तस्य तत् ॥ १८ ॥
 परिणामी हुते स्वाद्यं परस्याग्नी हुते स्वयम् ।
 पितृयज्ञात्यये चैव वैश्वदेवद्वयस्य च ॥ १९ ॥
 अनिष्टा नवयज्ञेन नवान्नप्राशने तथा ।
 भोजने पतितान्नस्य चरुर्वैश्वानरो भवेत् ॥ २० ॥
 स्वपितृभ्यः पिता दद्यात् सुतसंस्कारकर्त्तृभ्यः ।
 पिष्टानोदहनात्तेषां तस्याभावे तु तत्क्रमात् ॥ २१ ॥
 भूतप्रवाचने पत्नी यद्यसन्निहिता भवेत् ।
 रजोरोगादिना तत्र कथं कुर्वन्ति याज्ञिकाः ॥ २२ ॥
 महानसेऽन्नं वा कुर्यात् सवर्णां तां प्रवाचयेत् ।
 प्रश्नवाक्यपि वा कुर्यात् कात्यायनवचो यथा ॥ २३ ॥
 यज्ञवास्तुनि मुष्ट्याश्च कण्ठे दर्भवटी तथा ।
 दर्भसंस्था न विहिता विष्टराक्षरिणेषु च ॥ २४ ॥ १८ खण्डः ॥
 निःक्षिप्याग्निं स्वदारेषु परिकल्पार्त्विजं तथा ।

प्रवसेत् कार्यवान् विप्रो वृथैव न चिरं क्वचित् ॥१॥
 मनसा नैत्यकं कर्म प्रवसन्नप्रतन्द्रितः ।
 उपविश्य शुचिः सर्वं यथाकालमनुद्वेत् ॥ २ ॥
 पत्न्या चापप्रबियोगिन्या युष्मूथोऽग्निर्विनीतया ।
 सौभाग्यवित्तवैधवप्रकामया भर्तृभक्त्या ॥ ३ ॥
 या वा स्याद्दीरसूरासामाज्ञासम्पादिनी प्रिया ।
 दक्षा प्रियंवदा शुद्धा तामत्र विनियोजयेत् ॥ ४ ॥
 दिनत्रयेण वा कर्म यथा ज्यैष्ठं स्वशक्तितः ।
 विभज्य सह वा कुर्व्युयथाज्ञानञ्च शास्त्रवत् ॥५॥
 स्त्रीणां सौभाग्यतो ज्यैष्ठं विद्यथैव द्विजन्मनाम् ।
 नहि त्वया न तपसा भर्ता तुष्यति योषिताम् ॥६॥
 भर्तुं रादेशवर्त्तिन्या यथोमा बहुभिर्व्रतैः ।
 अग्निश्च तोषितोऽमुत्र सा स्त्री सौभाग्यमाप्नुयात् ॥७॥
 विनयावनतापि स्त्री भर्तुंर्या दुर्भगा भवेत् ।
 अमुलोमाग्निभर्तृणामवज्ञातिः कृता तथा ॥ ८ ॥
 श्रोत्रियं सुभगां गाञ्च अग्निमग्निचितिं तथा ।
 प्रातरुत्थाय यः पश्येदापद्मः स प्रमुच्यते ॥ ९ ॥
 प्रापिष्ठं दुर्भगामन्यं नम्रमुत्कृत्तनासिकम् ।
 प्रातरुत्थाय यः पश्येत् स कलेरुपयुज्यते ॥ १० ॥
 पतिमुल्लङ्घ्य मोहात् स्त्री किं किं न नरकं व्रजेत् ।
 कच्छान्मनुष्यतां प्राप्य किं किं दुःखं न विन्दति ॥११॥
 पतिशुश्रूषयैव स्त्री कान्न लोकान् समश्नुते ।
 दिवः पुनरिहायाता सुखानामम्बुधिर्भवेत् ॥ १२ ॥
 सदारीऽन्यान् पुनर्दारान् कथञ्चित् कारणान्तरात् ॥

य इच्छेदग्निमान् कर्त्तुं क्व होमोऽस्य विधीयते ॥१२॥

स्वेऽन्नाविव भवेद्वोमो लौकिके न कदाचन ।

न ह्याहिताग्नेः स्वं कर्म लौकिकेऽग्नौ विधीयते ॥१४॥

षडाहुतिकमन्येन जुहुयादध्रुवदर्शनात् ।

न ह्यात्मनोऽर्थं स्यात्तावदयावन्न परिणीयते ॥ १५ ॥

पुरस्तात् विविकल्पं यत् प्रायश्चित्तमुदाहृतम् ।

तत् षडाहुतिकं शिष्टैर्यज्ञविद्भिः प्रकीर्त्तितम् ॥ १६ ॥ १८ खण्डः ॥

इति कात्यायनविरचिते कर्मप्रदीपे द्वितीयः प्रपाठः ॥

असमक्षन्तु दम्पत्योर्होतव्यं नत्विंगादिना ।

दयोरप्यसमक्षं हि भवेद्दुतमनर्थकम् ॥ १ ॥

विहायानिं सभार्य्यं शेत् सीमामुल्लङ्घ्य गच्छति ।

होमकालात्यये तस्य पुनराधानमिष्यते ॥ २ ॥

अरण्योः क्षयनाशाग्निदाहेष्वग्निं समाहितः ।

पालयेदुपशान्तेऽस्मिन् पुनराधानमिष्यते ॥ ३ ॥

जिघां चेद्बहुभार्य्यस्य अतिचारेण गच्छति ।

पुनराधानमत्रैक इच्छन्ति न तु गोतमः ॥ ४ ॥

दाहयित्वाग्निभिर्भार्य्यां सदृशीं पूर्वसंस्थिताम् ।

पात्रैश्चाथाग्निमादध्यात् कृतदारोऽविलम्बितः ॥ ५ ॥

एवंवृत्तां सवर्णां स्त्रीं द्विजातिः पूर्वमारिणीम् ।

दाहयित्वाग्निहोत्रेण यज्ञपात्रैश्च धर्मवित् ॥ ६ ॥

द्वितीयाञ्चैव यः पत्नीं दहेद्द्वैतानिकाग्निभिः ।

जीवन्त्यां प्रथमायान्तु ब्रह्मघ्नेन समं हि तत् ॥ ७ ॥

मृतायान्तु द्वितीयायां योऽग्निहोत्रं समुत्सृजेत् ।

ब्रह्मो ज्ञातं तं विजानीयादयश्च कामात् समुत्सृजेत् ॥ ८ ॥

मृतायामपि भायर्गायां वैदिकान्निं न हि त्यजेत् ।
 उपाधिनापि तत् कर्म यावज्जीवं समापयेत् ॥ ८ ॥
 रामोऽपि कृत्वा सौवर्णां सौतां पत्नीं यशस्विनोम् ।
 ईजे यज्ञैर्बहुविधैः सह भ्रातृभिरच्युतः ॥ ९ ॥
 यो दहेदग्निहोत्रेण स्वेन भायर्गां कथञ्चन ।
 सा स्त्री सम्पद्यते तेन भायर्गा वास्य पुमान् भवेत् ॥ १० ॥
 भायर्गा मरणमापन्ना दिशान्तरगतापि वा ।
 अधिकारी भवेत् पुत्रो महापातकिनि द्विजे ॥ ११ ॥
 मान्या चेन्म्रियते पूर्वं भायर्गा पतिविमानिता ।
 त्रीणि जन्मानि सा पुंस्त्वं पुरुषः स्त्रीत्वमर्हति ॥ १२ ॥
 पूर्वैव योनिः पूर्वावृत् पुनराधानकर्म्मणि ।
 विशेषोऽन्त्याग्न्युपस्थानमाजगद्बुध्यष्टकं तथा ॥ १३ ॥
 कृत्वा व्याहृतिहोमान्तमुपतिष्ठेत् पावकम् ।
 अध्यायः केवलाग्नेयः कस्ते जामिरमानसः ॥ १४ ॥
 अग्निमीडे अग्नौ आयाह्यग्नौ आयाहि वीतये ।
 तिस्रोऽग्न्योर्त्योतिरित्यग्निं दूतमग्नौ मृडेति च ॥ १५ ॥
 इत्यष्टावाहुतीहुत्वा यथाविध्यनुपूर्वशः ।
 पूर्णाहुत्यादिकं सर्वमन्यत् पूर्ववदाचरेत् ॥ १६ ॥
 अरण्योरल्पमप्यङ्गं यावत्तिष्ठति पूर्वयोः ।
 न तावत् पुनराधानमन्यारण्योर्विधीयते ॥ १७ ॥
 विनष्टं सुक् सुवन्भुजं प्रत्यक्स्थलमुदर्चिषि ।
 प्रत्यगग्रश्च सुषलं प्रहरेज्जातवेदसि ॥ १८ ॥ २० ॥ खण्डः ॥
 स्वयं होमासमर्थस्य समीपमुपसर्पणम् ।
 तत्राप्यसक्तस्य सतः श्रयणाच्चोपवेशनम् ॥ १ ॥

हुतायां साधमाहुत्यां दुर्बलस्येदृगृह्यौ भवेत् ।
 प्रातर्होमस्तदैव स्याज्जीवेच्छुः पुनर्नवा ॥२॥
 दुर्बलं स्नापयित्वा तु शुद्धचैलाभिसंवृतम् ।
 दक्षिणाशिरसं भूमौ वर्हिषत्यां निवेशयेत् ॥ ३ ॥
 घृतेनाभ्यक्तमाप्लाव्य सवस्त्रमुपवीतिनम् ।
 चन्दनोक्षितसर्वाङ्गं सुमनोभिर्विभूषितम् ॥ ४ ॥
 हिरण्यशकलान्यस्य क्षिप्त्वा च्छिद्रेषु सप्तसु ।
 मुखेष्वपि धार्येन निर्हरेयुः सुतादयः ॥ ५ ॥
 ग्रामपालेऽन्नमादाय प्रेतमग्निपुरःसरम् ।
 एकोऽनुगच्छेत्तस्यार्धं मर्षं पथ्युत्सृजेद्भुवि ॥ ६ ॥
 अर्धमादहनं प्राप्त आसीनो दक्षिणामुखः ।
 सर्वत्र जान्वाश्च ग्रनकैः सतिलं पिण्डदानवत् ॥७॥
 अथ पुत्रादिराशुत्य कुर्याद्वाहचयं महत् ।
 भूप्रदेशे रुचौ देशे पश्चाच्चित्यादिलक्षणे ॥ ८ ॥
 ततोत्तानं निपात्येनं दक्षिणाशिरसं मुखे ।
 आजग्रपूर्णां सुचं दद्याद्दक्षिणायां नसि सुवम् ॥९॥
 पादयोरधरां प्राचीमरणौ मुरसीतराम् ।
 पार्श्वयोः शूर्पचमसे सव्यदक्षिणयोः क्रमात् ॥१०॥
 मुखलेन सह न्युज्जमन्तर्कूर्वांरूलूखलम् ।
 चलोवीलीकमलैवमनश्चुनयनोविभीः ॥ ११ ॥
 अपसवेन कृत्वैतद्वाग्यतः पितृदिङ्मुखः ।
 अथाग्निं सव्यजान्वक्तो दद्याद्दक्षिणतः शनैः ॥१२॥
 अस्मात्त्वमधिजातोऽसि त्वदयं जायतां पुनः ।
 अस्मै स्वर्गाय लोकाय स्वाहेति यजुरीरयन् ॥ १३ ॥

एवं गृहपतिर्द्विग्विधः सर्वं तरति दुष्कृतम् ।
 यश्चैनं दाहयेत् सोऽपि प्रजां प्राप्नोत्यनिन्दिताम् ॥ १४ ॥
 यथा स्वायुधधृक् पान्थो ह्यरण्यान्वपि निर्भयः ।
 अतिक्रम्यात्मनोऽभौष्टं स्थानमिष्टञ्च विन्दति ॥ १५ ॥
 एवमेषोऽग्निमान् यज्ञपात्वायुधविभूषितः ।
 लोकानन्यानतिक्रम्य परं ब्रह्मैव विन्दति ॥ १६ ॥ २१ खल्लः ॥
 अथानवेक्ष्यमेत्यापः सव एव श्वस्युवः ।
 स्नात्वा सचैलमाचम्य द्युरस्योदकं स्थले ॥ १ ॥
 गोतनामानुवादान्ते तर्पयामीत्यननरम् ।
 दक्षिणापान् कुशान् कृत्वा सतिलन्तु दृथक् पृथक् ॥ २ ॥
 एवं कृतोदकान् सम्यक् सर्वान् शाद्वलसंस्थितान् ।
 आहृत्य पुनराचान्तान् वदेयुस्तेऽनुयायिनः ॥ ३ ॥
 मा शोकं कुरुतानित्ये सर्वस्मिन् प्राशधर्मिणि ।
 धर्मं कुरुत यत्नेन यो वः सह गमिष्यति ॥ ४ ॥
 मानुष्ये कदलीस्तम्भे निःसारे सारमार्गणम् ।
 यः करोति स संमूढो जलवुद्वुदसन्निभे ॥ ५ ॥
 गन्तव्यो वसुमती नाशमुदधिर्हैवतानि च ।
 केनप्रस्थः कथं नाशं मर्त्यलोको न यास्यति ॥ ६ ॥
 पञ्चधा सम्भृतः कायो यदि पञ्चत्वमागतः ।
 कर्मभिः स्वशरीरोत्थैस्तत्र का परिदेवना ॥ ७ ॥
 सर्वेऽक्षयान्ता निचयाः पतनान्ताः समुच्छयाः ।
 संयोगा विप्रयोगान्ता मरणान्तं हि जीवितम् ॥ ८ ॥
 श्लेषाशु बान्धवैर्मुक्तं प्रेतो भुङ्क्ते यतोऽवशः ।
 अतो न रोदितव्यं हि क्रियाः कार्याः प्रयत्नतः ॥ ९ ॥

एवमुक्ता व्रजियुक्ते गृह्णात्तुपुरःसराः ।

स्नानान्निष्पार्शनाजग्राभैः युष्मै युरितरे कृतेः ॥ १० ॥ २२खण्डः ॥

एवमेवाहिताग्नेसु पात्रन्यासादिकं भवेत् ।

कृष्णाजिनादिकद्यात्र विशेषः सूत्रचोदितः ॥ १ ॥

विदेशमरणेऽस्यौनि ह्याहृत्याम्यजत्र सर्पिषा ।

दाहयेदूर्णयाच्छास्य पात्रन्यासादि पूर्ववत् ॥ २ ॥

अस्थामलाभे पर्णानि सकलान्युक्तयावता ।

भर्ज्येदस्त्रिसंस्थानि ततः प्रभृति सूतकम् ॥ ३ ॥

महापातकसंयुक्तो देवात् स्यादग्निमान् यदि ।

पुत्रादिः पालयेदग्निं युक्त आदीषसंस्तयात् ॥ ४ ॥

प्रायश्चित्तं न कुर्यादयः कुर्वन् वा म्रियते यदि ।

गृह्यं निर्व्यापयेच्छौतमपस्वस्येत् सपरिच्छदम् ॥ ५ ॥

सादयेदुभयं वाप्सु ह्यग्नीऽग्निरभवदयतः ।

पात्राणि दद्याद्विप्राय दहेदप्सु वा क्षिपेत् ॥ ६ ॥

अनयेवावृता नारी दग्धव्या या व्यवस्थिता ।

अग्निप्रदानमन्तोऽस्या न प्रयोज्य इति स्थितिः ॥ ७ ॥

अग्निर्नैव दहेद्भार्यां स्वतन्त्रा पतिता न चैत् ।

तदुत्तरेण पात्राणि दाहयेत् पृथगन्तिके ॥ ८ ॥

अपरेद्युस्तृतीये वा अस्थ्नां सञ्चयनं भवेत् ।

यस्तत्र विधिरादिष्ट ऋषिभिः सोऽष्टुनोच्यते ॥ ९ ॥

स्नानान्तं पूर्वं वत् कृत्वा गव्ये न पयसा ततः ।

सिञ्चेदस्यौनि सर्वाणि प्राचीनावीत्वभाषयन् ॥ १० ॥

शमीपलाशशाखाभ्यामुद्धृत्योद्धृत्य भस्मनः ।

आजोऽनाभ्यजत्र गव्ये न सेचयेद्गन्धवारिणा ॥ ११ ॥

मृतपालसंप्रुटं कृत्वा सूत्रेण परिवेष्ट्य च ।

श्वधं खात्वा शुची भूमौ निखनेदक्षिणामुखः ॥१२॥

पूरयित्वावटं पङ्कपिण्डशैवालसंयुतम् ।

दत्त्वोपरि समं शेषं कुर्यात् पूर्वाह्नकर्मणा ॥ १३ ॥

एवमेवागृहीताग्नेः प्रेतस्य विधिरिष्यते ।

स्त्रीणामिवाग्निदानं स्यादथातोऽनुक्तमुच्यते ॥१४॥ २३खण्डः

सूतके कर्मणां त्यागः सन्न्यादीनां विधीयते ।

होमः श्रौते तु कर्त्तव्यः शुष्कान्नेनापि वा फलेः ॥ १ ॥

अकृतं हावयेत् स्मार्त्ते तदभावे कृताकृतम् ।

कृतं वा हावयेद्ब्रह्मन्वारभविधानतः ॥ २ ॥

कृतमोदनशक्तादि तण्डुलादि कृताकृतम् ।

त्रीङ्मादि चाकृतं प्रोक्तमिति हव्यं त्रिधा बुधैः ॥२॥

सूतके च प्रवासेषु चाशक्तौ श्राद्धभोजने ।

एवमादिनिमित्तेषु हावयेदिति योजयेत् ॥ ४ ॥

न त्यजेत् सूतके कर्म ब्रह्मचारी स्वकं क्वचित् ।

न दीक्षस्यात् परं यन्ने न कच्छादि तपसरन् ॥५॥

पितर्यपि मृते नैषां दोषो भवति कर्हिचित् ।

आशौचं कर्मणीऽस्ते स्याच्चग्रहं वा ब्रह्मचारिणः ॥६॥

श्राद्धमग्निमतः कार्यां द्वाहादेकादशेऽहनि ।

प्रत्याब्दिकन्तु कुर्वीत प्रमृताहनि सर्वदा ॥ ७ ॥

द्वादश प्रतिमास्यानि श्राद्धं षाण्मासिके तथा ।

सपिण्डीकरणञ्चैव एतद् श्राद्धषोडशम् ॥ ८ ॥

एकाहनेन तु षण्मासा यदा स्युरपि वा त्रिभिः ।

न्यूनाः संवत्सरश्चैव स्यातां षाण्मासिके तदा ॥९॥

यानि पञ्चदशाद्यानि अपुत्रस्येतराणि तु ।
 एकस्मिन्नङ्गि देयानि सपुत्रस्यैव सर्वदा ॥ १० ॥
 न योषायः पतिर्दद्यादपुत्राया अपि क्वचित् ।
 न पुत्रस्य पिता दद्यान्नानुजस्य तथाप्यजः ॥ ११ ॥
 एकादशेऽङ्गि निर्वृत्य अर्ध्याग्दर्शाद् यथाविधि ।
 भक्तुर्ध्वीताग्निमान् पुत्रो मातापितोः सपिण्डताम् ॥ १२ ॥
 सपिण्डीकरणादूर्ध्वं न दद्यात् प्रतिमासिकम् ।
 एकोद्दिष्टे न विधिना दद्यादित्याह गोतमः ॥ १३ ॥
 कर्षू समन्वितं मुञ्चा तथाद्यं आहपोडशम् ।
 प्रत्यादिकञ्च शेषेषु पिण्डाः स्युः षड्विंशति स्थितिः ॥ १४ ॥
 अर्धेऽक्षयप्रोदके चैव पिण्डदानेऽवनेजने ।
 तन्त्रस्य तु निवृत्तिः सप्तात् स्वधावाचन एव च ॥ १५ ॥
 ब्रह्मदण्डादियुक्तानां येषां नास्त्यग्निसत्क्रिया ।
 आह्वादिसत्क्रियाभाजो न भवन्तीह ते क्वचित् ॥ १६ ॥ २४ खण्डः ॥
 मन्त्रान्नाथेऽग्नौ इत्येतत् पञ्चकं लाघवार्थिभिः ।
 पठ्यते तत्प्रयोगे स्यान्मन्त्राणामेव विंशतिः ॥ १ ॥
 अग्नेः स्थाने वायुचन्द्रसूर्यावहुवदूह्य च ।
 समस्य पञ्चमीसुक्ते चतुश्चतुरितिश्रुतेः ॥ २ ॥
 प्रथमे पञ्चके पापी लक्ष्मीरिति पदं भवेत् ।
 अपि पञ्चसु मन्त्रेषु इति यज्ञावदो विदुः ॥ ३ ॥
 द्वितीये तु पतिघ्नी स्यादपुत्रति तृतीयके ।
 चतुर्थे त्वपसव्येति इदमाहुतिविंशकम् ॥ ४ ॥
 धृतिहोमे न प्रयुञ्ज्यान्नोनामसु तथाष्टसु ।
 चतुर्थ्यामन्न इत्येतन्नोनामसु द्विंशत्यते ॥ ५ ॥

लतापपल्लवो गूढः शुङ्गेति परिकीर्त्यते ।
 पतिव्रता व्रतवती ब्रह्मवन्धुस्तथाऽश्रुतः ॥ ६ ॥
 शलाटु नीलमित्युक्तं यथुः स्तवक उच्यते ।
 कपुष्पिकाभितः केशा मूर्ध्नि पश्चात् कपुच्छलम् ॥ ७ ॥
 श्वाविच्छलाका शलली तथा वीरतरः शरः ।
 तिलतण्डुलसम्पक्कः कृषरः सोऽभिधीयते ॥ ८ ॥
 नामधेये मुनिवसुपिशाचावहुवत् सदा ।
 यक्षाश्च पितरो देवा यष्टवप्राप्तिथिदेवताः ॥ ९ ॥
 आग्नेयाद्येऽथ सर्पाद्ये विशाखाद्ये तथैव च ।
 आषाढाद्ये धनिष्ठाद्ये अश्विन्याद्ये तथैव च ॥ १० ॥
 इन्द्रान्येतानि बहुवद्वेषाणां जुहुयात् सदा ।
 इन्द्रद्वयं द्विवच्छेषमवशिष्टान्यथैकवत् ॥ ११ ॥
 देवतास्तपि ह्वयन्ते बहुवत् सार्वपित्तयः ।
 देवाश्च वसवश्चैव द्विर्देवाश्विनौ सदा ॥ १२ ॥
 ब्रह्मचारी समादिष्टो गुरुणा व्रतकर्म्मणि ।
 वाढभोमिति वा ब्रूयात्तथैवानुपालयेत् ॥ १३ ॥
 सशिखं वपनं कार्यग्रमास्त्रानादुब्रह्मचाविणा ।
 आशरीरविमोक्षाय ब्रह्मचर्यं न चेद्भवेत् ॥ १४ ॥
 न गात्रोत्सादनं कुर्यादनापदि कदाचन ।
 जलक्रीडामलङ्कारान् व्रती दण्ड इवाभवेत् ॥ १५ ॥
 देवतानां विपर्ययासे जुहोतिषु कथं भवेत् ।
 सर्वं प्रायश्चित्तं हुत्वा क्रमेण जुहुयात् पुनः ॥ १६ ॥
 संस्कारा अतिपत्येरन् स्वकालाच्चेत् कथञ्चन ।
 हुत्वे तदेव कर्त्तव्या ये तूपनयनादधः ॥ १७ ॥

अनिष्टा नवयज्ञेन नवाक्षं योत्थकामतः ।

वैश्वानरश्चरस्तस्य प्रायश्चित्तं विधीयते ॥ १८ ॥ २५ खण्डः ॥

चरुः समशनीयो यस्तथा गोयज्ञकर्मणि ।

वृषभोत्सर्जने चैव अश्वयज्ञे तथैव च ॥ १ ॥

आवण्यां वा प्रदोषे यः कृथारम्भे तथैव च ।

कथमेतेषु निर्व्यापाः कथञ्चैव जुहोतयः ॥ २ ॥

देवता सङ्ख्या ग्राह्या निर्व्यापास्तु पृथक् पृथक् ।

तूष्णीं द्विरेव गृह्णीयाद्धोमश्चापि पृथक् पृथक् ॥ ३ ॥

यावता होमनिर्वृत्तिर्भवेद्वा यत्र कीर्त्तिता ।

शेषं चैत भवेत् किञ्चित्तावन्तं निर्वपेच्चरुम् ॥ ४ ॥

चरौ समशनीये तु पितृयज्ञे चरौ तथा ।

होतव्यं मेक्षणेनान्य उपस्तीर्णाभिघारितम् ॥ ५ ॥

कालः कात्यायनेनोक्तो विधिश्चैव समासतः ।

वृषोत्सर्गं यतो नोऽत्र गोभिलेन तु भाषितः ॥ ६ ॥

पारिभाषिक एव स्यात् कालो गोवाजियज्ञयोः ।

अन्यस्मादुपदेशात् स्वस्तरारोहणस्य च ॥ ७ ॥

अथवा मार्गपाल्येऽङ्गि कालो गोयज्ञकर्मणः ।

नोराजनेऽङ्गि वाश्वानामिति तन्त्रान्तरे विधिः ॥ ८ ॥

शरद्वसन्तयोः केचिन्नवयज्ञं प्रचक्षते ।

धान्यपाकवशादन्ये श्यामकोवनिनः स्मृतः ॥ ९ ॥

अश्वयुज्यां तथा कृथां वासुकर्मणि याज्ञिकाः ।

यज्ञार्थतत्त्ववेत्तारो होममेवं प्रचक्षते ॥ १० ॥

द्वे पञ्च द्वे क्रमेणैता हविराहुतयः स्मृताः ।

शेषा आज्येन होतव्या इति कात्यायनोऽब्रवीत् ॥ ११ ॥

पयोयदान्यसंयुक्तं तत् पृषातकमुच्यते ।

दध्येके तदुपासाद्य कर्त्तव्यः पायसश्चरुः ॥ १२ ॥

ब्रीहयः शालयो मुन्ना गोधूमाः सर्षपास्तिलाः ।

यवाश्चौषधयः सप्त विपदं घ्नन्ति धारिताः ॥ १३ ॥

संस्काराः पुरुषस्यैते कर्त्तव्यन्ते गोतमादिभिः ।

अतोऽष्टकादयः कार्याः सर्वे कालक्रमोदिताः ॥ १४ ॥

सकदप्यष्टकादीनि कुर्यात् कर्माणि यो विजः ।

स पंक्तिपावनी भूत्वा लोकान् प्रैति दृष्टश्चरुतः ॥ १५ ॥

एकाहमपि कर्मस्थो योऽग्निशुश्रूषकः शुचिः ।

नेयत्यत्र तदेवास्य श्रुताहं दिवि जायते ॥ १६ ॥

यस्त्वाधायाग्निमाशास्य देवादीन्वैभिरिष्टवान् ।

निराकर्त्ता मरादीनां स विज्ञेयो निराकृतिः ॥ १७ ॥ २६ खण्डः ॥

यच्छाहं कर्मणामादौ या चान्ते दक्षिणा भवेत् ।

अमावास्यां द्वितीयं यदन्वाहार्यं तदुच्यते ॥ १ ॥

एकसाध्येष्ववर्हिःषु न स्यात् परिसम्बूहनम् ।

नोदगासादनश्चैव क्षिप्रहोमा हि ते मतरः ॥ २ ॥

अभावे ब्रीहिवयोर्द्वा वा पयसापि वा ।

तदभावे यवाग्वा वा जुहुयादुदकेन वा ॥ ३ ॥

रौद्रन्तु राक्षसं पितृप्रमांसुरं चाभिचारिकम् ।

उक्ता मन्त्रं स्पृशेदाप आलभ्यात्मानमेव च ॥ ४ ॥

यजनीयेऽङ्घ्रि सोमश्चेद्धारुण्यां दिशि दृश्यते ।

तत्र व्याहृतिभिर्हुत्वा दण्डं दद्यात्तद्विजातये ॥ ५ ॥

लवणं मधु मांसञ्च चारांशी येन ह्रयते ।

उपकासेन भुञ्जीत नोकराचौ न किञ्चन ॥ ६ ॥

स्वकाले सायमाहुत्या अप्राप्तौ होतृद्वययोः ।
 प्राक्प्रातराहुतेः कालः प्रायश्चित्ते हुते सति ॥ ७ ॥
 प्राक्सायमाहुतेः प्रातर्होमकालानतिक्रमः ।
 प्राक्पौर्णमासादर्शस्य प्रान्दर्शादितरस्य तु ॥ ८ ॥
 वैश्वदेवे त्वतिक्रान्ते अहोरात्रमभोजनम् ।
 प्रायश्चित्तमथो हुत्वा पुनः सन्तुष्टादव्रतम् ॥ ९ ॥
 होमद्वयात्यये दर्शपौर्णमासात्यये तथा ।
 पुनरेवान्निमादध्यादिति भार्गवशासनम् ॥ १० ॥
 अष्टचो माणवो ज्ञेय एणः क्षणमृगः स्मृतः ।
 बृहर्गौरमृगः प्रोक्तस्तम्बलः शोण उच्यते ॥ ११ ॥
 केशान्तिको ब्राह्मणस्य दण्डः कार्यः प्रमाणतः ।
 ललाटसंमितो राज्ञः स्यात्तु नाशान्तिको विशः ॥ १२ ॥
 ऋजवस्ते तु सर्वे स्युरव्रताः सौम्यदर्शनाः ।
 अनुद्वेगकरा नृणां सत्वचोऽनग्निदूषिताः ॥ १३ ॥
 गौर्विशिष्टतया विप्रैर्वर्द्धेष्वपि निमद्यते ।
 न ततोऽन्यद्वरं यस्मात्तस्माद्गौर्वर उच्यते ॥ १४ ॥
 येषां व्रतानामन्तेषु दक्षिणा न विधीयते ।
 वररुद्र भवेद्दानमपि वाच्छादयेद्गुरुम् ॥ १५ ॥
 अस्थानोच्छासविच्छेदघोषणाध्यापनादिकम् ।
 प्रमादिकं श्रुतौ यत् स्यादयातयामत्वकारि तत् ॥ १६ ॥
 प्रत्यन्द् यदुपाकर्म सोत्सर्गं विधिवद्विजैः ।
 क्रियते छन्दसां तेन पुनराप्यायनं भवेत् ॥ १७ ॥
 अयातयामैच्छन्दोभिर्त् कर्म क्रियते द्विजैः ।
 क्रीडमानरपि सदा तत्तेषां सिद्धिकारकम् ॥ १८ ॥

- गायत्रीञ्च सगायतां वार्हस्पत्यमिति त्रिकम् ।
 शिष्येभ्योऽनूच विधिवदुपाकुर्व्यात्ततः श्रुतिम् ॥ २८ ॥
 छन्दसामेकविंशानां संहितायां यथाक्रमम् ।
 तच्छन्दस्त्राभिरेवर्गभिराद्याभिर्होमइष्यते ॥ २९ ॥
 पूर्वमिष्टैव गानेषु ब्राह्मणेषूत्तरादिभिः ।
 अङ्गेषु चर्चामन्त्रेषु इति षष्टिर्जुहोतयः ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ खण्डः ॥
 अचतास्तु यवाः प्रोक्ता भष्टाधाना भवन्ति ते ।
 भष्टास्तु ग्रीहयो लाजा घटाः स्वाण्डिक उच्यते ॥ १ ॥
 नाधीयीत रहस्यानि सोत्तराणि विचक्षणैः ।
 नचोपनिषदश्चैव षण्मासान् दक्षिणायनान् ॥ २ ॥
 उपाकृत्योदमयने ततोऽधीयीत धर्मवित् ।
 उत्सर्गश्चैक एवैषां तैषां प्रौष्ठपदेऽपिवा ॥ ३ ॥
 अजातव्यञ्चना लोम्नी न तथा सह संविशेत् ।
 अयुगलः काकबन्ध्याया जाता तां न विवाहयेत् ॥ ४ ॥
 संसक्तपदविन्यासस्त्रिपदः प्रक्रमः स्मृतः ।
 स्मार्त्ते कर्मणि सत्रञ्च श्रुते त्वध्वर्युणोदितः ॥ ५ ॥
 यस्यां दिशि वलिं दद्यात्तामेवाभिमुखो बलिम् ।
 अवणाकर्मणि भवेद्यच्च कर्म न सर्वदा ॥ ६ ॥
 बलिशेषस्य हवनमग्निप्रणयनन्तथा ।
 प्रत्यहं न भवेयातामुल्लुक्नु भवेत् सदा ॥ ७ ॥
 पृषातकप्रेषणयोर्नवस्य हविषस्तथा ।
 शिष्टस्य प्राग्ने मन्त्रस्तत्र सर्वेऽधिकारिणः ॥ ८ ॥
 ब्राह्मणानामसान्निध्ये स्वयमेव पृषातकम् ।
 अवेक्षेद्भविषः शेषं नवयज्ञेऽपि भक्षयेत् ॥ ९ ॥

सकला वदरोशास्त्रा कलवत्यभिधीयते ।
 घनादिसिकताशङ्काः स्मृता जातशिलास्त ताः ॥ १० ॥
 नष्टो विनष्टो मणिकः शिलानाशि तथैव च ।
 तदेवाहृत्य संस्कार्यो नापिच्छेदाग्रहायणीम् ॥ ११ ॥
 अवष्टाकर्म्यं लुप्तश्चेत् कथञ्चित् सूतकादिना ।
 आग्रहायणिकं कुर्याद्वलिवर्जमशेषतः ॥ १२ ॥
 जङ्घं स्वस्तरायायी स्यान्मासमर्द्धमथापि वा ।
 सप्तरात्रं तिरात्रं वा एकां वा सद्य एव वा ॥ १३ ॥
 नोद्धं मन्त्रप्रयोगः स्यान्नाग्न्यागारं नियम्यते ।
 नाहताक्षरणश्चैव न पार्श्वश्चापि दाक्षिणम् ॥ १४ ॥
 दृढश्चेदाग्रहायण्यामाहृत्तावपि कर्मणः ।
 कुम्भी मन्त्रवदासिञ्चेत् प्रतिकुम्भमृचं पठेत् ॥ १५ ॥
 अल्पानां यो विघातः स्यात् स बाधोवहुतिः स्मृतः ।
 प्राणसम्भित इत्यादि वाशिष्ठं बाधितं यथा ॥ १६ ॥
 विरोधो यत्र वाक्यानां प्रामाण्यं तत्र भूयसाम् ।
 तुल्यप्रमाणकत्वे तु न्याय एव प्रकीर्तितः ॥ १७ ॥
 त्रैयम्बकं करतलमपूपामण्डकाः स्मृताः ।
 पालाशा गोलकाश्चैव लोहचूर्णञ्च चीवरम् ॥ १८ ॥
 स्युश्चक्रनामिकापेण क्वचिदालोकयन्नपि ।
 अनुमन्तणीयं सर्वत्र सदैवमनुमन्तयेत् ॥ १९ ॥ २० खण्डः ॥
 क्षालनं दर्भकूर्चैर्न सर्वत्र स्त्रोतसां पयोः ।
 तूष्णीमिच्छाक्रमेण स्याद्वपार्यं पार्यदारुणी ॥ १ ॥
 सप्त तावन्मूर्धन्यानि तथा स्तनचतुष्टयम् ।
 नाभिः श्रोणिरपानञ्च गीस्त्रोतांसि चतुर्दश ॥ २ ॥

क्षुरोमांसावदानार्थः कृत्स्नां स्विष्टकृदावृता ।
 वपामादाय जुहुयात्तत्र मन्त्रं समापयेत् ॥ २ ॥
 ह्वलिङ्गा क्रोडमस्थानि यकृद्दृक्कौ गुदं स्तनाः ।
 श्रोणिस्तन्धसटापार्श्वं पञ्चङ्गानि प्रचक्षते ॥ ४ ॥
 एकादशानामङ्गानामवदानानि सङ्ग्रया ।
 पार्श्वस्य वृक्कसक्योश्च द्वित्वादाहुश्चतुर्दश ॥ ५ ॥
 चरितार्था श्रुतिः कार्या यस्मादप्रभुक्लृपशः ।
 अतोऽष्टर्चेन होमः स्याच्छागपक्षे चरावापि ॥ ६ ॥
 अवदानानि यावन्ति क्रियेरन् प्रस्तरेपशोः ।
 तावतः पायसान् पिण्डान् पञ्चभावेऽपि कारयेत् ॥ ७ ॥
 ऊहनव्यञ्जनार्थन्तु पञ्चभावेऽपि पायसम् ।
 सद्रवं श्रपयेत्तद्वदन्वष्टक्येऽपि कर्मणि ॥ ८ ॥
 प्राधान्यं पिण्डदानस्य केचिदाहुर्मनीषिणः ।
 गयादौ पिण्डमात्रस्य दीयमानत्वदर्शनात् ॥ ९ ॥
 भोजनस्य प्रधानत्वं वदन्त्यन्ये महर्षयः ।
 ब्राह्मणस्य परीक्षायां महायज्ञप्रदर्शनात् ॥ १० ॥
 आमश्राद्धविधानस्य विना पिण्डैः क्रियाविधिः ।
 तदालभ्याप्यनध्यायविधानश्रवणादपि ॥ ११ ॥
 विद्वन्मतमुपादाय ममाप्येतद्बृदि स्थितम् ।
 प्राधान्यमुभयोर्यस्मात्तस्मादेव समुच्यः ॥ १२ ॥
 प्राचीनावीर्तिना कार्यं पित्रेषु प्रोक्षणं पशोः ।
 दक्षिणीहासनान्तश्च चरीर्निर्वपणादिकम् ॥ १३ ॥
 सत्रयश्चावदानानां प्रधानार्थो न हीतरः ।
 प्रधानं हवनञ्चैव शेषं प्रकृतिवद्भवेत् ॥ १४ ॥

दीपमुन्नतमाख्यातं शार्दा चैवेष्टका कृता ।
 कीलिनं सजलं प्रोक्तं दूरस्थातोदको मरुः ॥ १५ ॥
 द्वारगवाक्षक्षयैः कर्दमभिष्वस्तकोणविधैश्च ।
 नेष्टं वासुद्वारं विह्वमनाक्रान्तमार्थैश्च ॥ १६ ॥
 वशङ्गमाविति ग्रीहीच्छंख्येति यवांस्तथा ।
 असावित्यत्र नामोक्ता जुहुयात् क्षिप्रहोमवत् ॥ १७ ॥
 साक्षतं सुमनोयुक्तमुदकं दधिसंयुतम् ।
 अर्घ्यं दधिमधुभ्याश्च मधुपर्कं विधीयते ॥ १८ ॥
 कांक्षिनेवाहंणीयस्य निनयेदर्घ्यमञ्जली ।
 कांस्यापिधानं कांस्यास्य मधुपर्कं समर्पयेत् ॥ १९ ॥ २८ खल्लः ॥
 इति कात्यायनविरचिते कर्मप्रदीपे तृतीयः प्रपाठकः ॥
 समाप्ता चेयं कात्यायनसंहिता ॥

अथ बृहस्पतिसंहिताः ॥

इष्ट्वा क्रतुशतं राजा समस्तवरदक्षिणम् ।
 भगवान् ! वाग्विदां श्रेष्ठं पर्यपृच्छद्बृहस्पतिम् ॥
 भगवन् केन दानेन सर्वतः सुखमेधते ।
 यद्दत्तं यन्महर्षे च तन्मे ब्रूहि महातप ॥
 एवमिच्छेण पृष्टोऽसौ देवदेवपुरोहितः ।
 वाचस्पतिर्महाप्राज्ञो बृहस्पतिरुवाच ह ॥
 सुवर्णदानं गोदानं भूमिदानं च वासव !
 एतत् प्रयच्छन्मानस्तु सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥
 सुवर्णं रजतं वस्त्रं मणिरत्नं च वासव !
 सर्वमेव भवेद्दत्तं वसुधा यः प्रयच्छति ॥

फलाक्षुष्टां महीं दत्त्वा सवीजां शस्यशालिनीम् ।

यावत् सूर्यकरा लोकाक्तावत् स्वर्गं महीयते ॥

यत्किञ्चित् कुरुते पापं पुरुषो वृत्तिकर्षितः ।

अपि गोचर्ममात्रेण भूमिदानेन शुध्यति ॥

दशहस्तेन दण्डेन त्रिंशद्दण्डानि वर्त्तनम् ।

दश तान्येव विस्तारो गोचर्मे तन्महाफलम् ॥

सप्तषण्णं गोसहस्रं च यत् तिष्ठत्यतन्द्रितम् ।

बालवत्सप्रसूतानां तद्गोचर्म इति स्मृतम् ॥

विप्राय दद्याच्च गुणान्विताय तपोविद्युक्ताय जितेन्द्रियाय ।

यावन्मही तिष्ठति सागरान्ता तावत् फलं तस्य भवेदनन्तम् ॥

यथा वीजानि रोहन्ति प्रकीर्णानि महीतले ।

एवं कामाः प्ररोहन्ति भूमिदानसमार्जिताः ॥

यथाष्णु पतितः सद्य स्तैलविन्दुः प्रसर्पति ।

एवं भूमिक्तं दानं सश्रे सश्रे प्ररोहति ॥

अन्नदाः सुखिनो नित्यं वस्त्रदश्चैव रूपवान् ॥

स नरः सर्वदो भूपयो ददाति वसुन्धराम् ।

यथा गौर्भरति वल्गुं चारमुत्सृज्य क्षीरिणी ॥

एवं दत्ता सहस्राक्ष ! भूमिर्भरति भूमिदम् ।

शङ्खं भद्रासनं कुत्रं चरस्थावरवारणाः ॥

भूमिदानस्य पुण्यानि फलं स्वर्गः पुरन्दर ! ।

आदित्यो वरुणो वज्रिर्ब्रह्मा सोमो हुताशनः ॥

शूलपाणिश्च भगवानभिनन्दति भूमिदम् ।

आस्त्रोऽयन्ति पितरः प्रहर्षन्ति पितामहाः ॥

भूमिदाता कुले जातः स नस्त्राता भविष्यति ।

तीक्ष्णाहुरतिदानानि गावः पृथ्वी सरस्वती ।
 तारयन्ति हि दातारः सर्वात्पापादशं संयम् ।
 प्राहुता वस्त्रदा यान्ति नग्ना यान्ति त्ववस्त्रदाः ॥
 दत्ता यान्तिगिदातारः क्षुधिता यन्त्यनघदाः ।
 काञ्चति पितरः सर्वे नरकाङ्गयभीरवः ॥
 गथां यो यास्यति पुत्रः सनः त्वाता भविष्यति ।
 एष्टव्या बहवः पुत्राः यद्येकोऽपि गंयां व्रजेत् ॥
 यजेत वाग्धमेधेन नीलं वा वृषमुत्सृजेत् ।
 लोहितो यस्तु वर्णेन पुष्पाग्रे यस्तु पाण्डुरः ॥
 खेतः खुरविषाणाभ्यां स नीलो वृष उच्यते ।
 नीलः पाण्डुरलाङ्गूलस्तृणमुत्तरते तु यः ॥
 षष्टिर्वर्षसहस्राणि पितरस्ते न तर्पिताः ।
 यत्र शृङ्गगतम्पङ्के कूलस्तिष्ठति चीत्तृत्तम् ॥
 पितरस्तस्य नश्यन्ति सोमलोकं महाद्युतिम् ।
 पृथोर्यदोर्दिलीपस्य नृगस्य नहुषस्य च ॥
 अन्येषाञ्च नरेन्द्राणां पुनरन्या भविष्यति ।
 वज्रभिर्वसुधा दत्ता राजभिः सगरादिभिः ॥
 यस्य यस्य यदा भूमिकस्य तस्य तदा फलम् ।
 यस्तु ब्रह्मघ्नः क्षीणो वा यस्तु वै पित्रघातकः ॥
 गवां शतसहस्राणां हन्ता भवति दुष्कृत्तो ।
 स्वदत्तां परदत्तां वा यो हरेच्च वसुन्धराम् ॥
 स्वविष्टायां क्रिमिर्भूत्वा पितृभिः सह पच्यते ।
 आक्षेप्ता वानुमन्ता च तमेव नरकं व्रजेत् ॥
 भूमिदो भूमिहर्ता च नापरं पुण्यपापयोः ।

जह्वावोवावतिष्ठेत यावदा भूतसंग्रवम् ॥

अग्नेरपत्यं प्रथमं हिरण्यं भूर्वेण्वौ सूर्यसुताश्चगावः ॥

लोकास्त्रयस्तेन भवन्ति दत्ता यः काश्चनङ्गाश्च महीश्च दद्यात् ।

पृथगीति सहस्राणां यो जनानां वसुध्वराम् ।

स्वतो दत्ता तु सर्वत्र सर्वकामप्रदायिनी ॥

भूमिं यः प्रतिगृह्णाति भूमिं यस्य प्रयच्छति ।

उभौ तौ पुण्यकर्माणौ नियतं स्वर्गगामिनी ॥

सर्वेषामेव दानानां एकजन्मानुगं फलम् ।

हाटकक्षितिगौरीणां सप्तजन्मानुगं फलम् ॥

योगहिंस्यादहं ह्यात्मा भूतपामं चतुर्विधम् ।

तस्य देहादियुक्तस्य भयं नास्ति कदाचन ॥

अन्यायेन हृता भूमिर्ये नरैरपराहिता ।

हरतो हारयन्तश्च हन्युस्ते सप्तमङ्गुलम् ॥

हरते हरयेद्यस्तु मन्दबुद्धिस्ततो हृतः ।

स बध्यो वारुणैः पाशैस्तिर्यग्योनिषु जायते ॥

अशुभिः पतितैस्तेषां दानानामपक्वोर्त्तनम् ।

ब्राह्मणस्य हृते चेत्ये हतन्तिपुरुषं कुलम् ॥

वापीकूपसहस्रेण अश्वमेधशतेन च ।

गवां कोटिप्रदानेन भूमिहर्त्ता न गृह्यति ॥

गामिकां स्वर्णमेकं वा भूमेरपरार्द्धमङ्गुलम् ।

रुन्धन्नरकमायाति यावदाभूतसंग्रवम् ।

हुतं दत्तं तपोधीतं यत्किञ्चिद्वर्त्मसञ्चितम् ॥

अर्द्धाङ्गुलस्य सौमाया हरणेन प्रणश्यति ।

गोवोधीं ग्रामरथाश्च श्मशानं गोपितं तथा ॥

सम्प्रीद्य नरकं याति यावदाभूतसंभवम् ।
 ऊषरे निर्जले स्थाने प्रुप्तं शस्यं विसर्जयेत् ॥
 जलाधारश्च कर्त्तव्यो व्यासस्य वचनं यथा ।
 पञ्चकन्या नृते हन्ति दश हन्ति गवा नृते ॥
 शतमश्वान् नृते हन्ति सहस्रं पुरुषान् नृते ।
 हन्ति जाता न जाताश्च हिरण्यार्थं नृतं वदेत् ॥
 सर्वं भूम्या नृते हन्ति मास्रं भूम्यनृतं वदेत् ।
 ब्रह्मस्वमारतिं कुयर्गाः प्राणैः कण्ठगतैरपि ॥
 अनौषधमभेषज्यं विषमे तद्वलाहलम् ।
 न विषं विषमित्याहुः ब्रह्मस्वं विषमुच्यते ॥
 विषमेकाकिनं हन्ति ब्रह्मस्वं पुत्रपौत्रकम् ।
 लोहखण्डाश्मचूर्णं च विषञ्च ज्वरयेच्चरम् ॥
 ब्रह्मस्वं त्रिषु लोकेषु कः पुमान् ज्वरयिष्यति ।
 मन्युप्रहरणा विप्रा राजानः शस्त्रपाणयः ॥
 शस्त्रमेकाकिनं हन्ति विप्रमन्युः कुलक्षयम् ।
 मन्युप्रहरणा विप्राश्चक्रप्रहरणो हरिः ॥
 चक्रात्तीव्रतरो मन्युस्तस्माद्विप्रं न कोपयेत् ।
 अग्निदग्धाः प्ररोहन्ति सूर्यदग्धास्तथैव च ॥
 मन्युदग्धस्य विप्राणामङ्गुरो न प्ररोहति ।
 अग्निर्दहति तेजसा सूर्यो दहति रश्मिभिः ॥
 राजा दहति दण्डेन विप्रो दहति मन्युना ।
 ब्रह्मस्वेन तु यत् सौम्यन्देवस्वेन तु या रतिः ॥
 तद्वनं कुलनाशाय भवत्यात्मविनाशकम् ।
 ब्रह्मस्वं ब्रह्महत्या च दरिद्रस्य च यत्पुनम् ॥

गुरुमित्रहिरण्ये च स्वर्गस्थमपि पीडयेत् ।
 ब्रह्मस्त्रेण तु यच्छिद्रं तच्छिद्रं न प्ररोहति ॥
 प्रच्छादयति तच्छिद्रमन्यत्र तु विसर्पति ।
 ब्रह्मस्त्रेण तु पुष्टानि साधनानि बलानि च ॥
 संयामे तानि लीयन्ते शिकतासु यथोदकम् ।
 श्रोत्रियाय कुलीनाय दरिद्राय च वासव ! ॥
 सन्तुष्टाय विनीताय सर्वभूतहिताय च ।
 वेदाभ्यासस्तपोज्ञानमिन्द्रियाणां च संयमः ॥
 ईदृशाय सुरश्रेष्ठ ! यदत्तं हि तदक्षयम् ।
 आमपात्रे यथान्यन्नं क्षीरं दधि घृतं मधु ॥
 विनश्येत्पालदौर्वस्थात्तच्च पात्रं विनश्यति ।
 एवं गाञ्च हिरण्यञ्च वस्त्रमन्नं मर्हीं तिलान् ॥
 अविद्वान् प्रतिगृह्णाति भस्मीभवति काष्ठवत् ।
 यस्य चैव गृहे मूर्खो दूरे चापि बहुश्रुतः ॥
 बहुश्रुताय दातव्यं नास्ति मूर्खे व्यतिक्रमः ।
 कुलं तारयते धीरः सप्त सप्त च वासव ! ॥
 यस्तटाकं नवं कुर्व्यात् पुराणं वापि खानयेत् ।
 स सर्वं कुलमुद्धृत्य स्वर्गं लोके महीयते ॥
 वापीकूपतडाकानि उद्यानोपवनानि च ।
 पुनः संस्कारकर्त्ता च लभते मौलिकं फलम् ॥
 निदाघकाले पानीयं यस्य तिष्ठति वासव ! ।
 स दुर्गे विषमं कृत्स्नं न कदाचिदवाप्नुयात् ॥
 एकाहं तु स्थितं तोयं पृथिव्यां राजसत्तम ! ।

कुलानि तारयेत्तस्य सप्त सप्त पराक्षपि ॥
 दीपालोकप्रदानेन वपुष्मान् स भवेन्नरः ।
 प्रोक्षणीयप्रदानेन स्मृतिं मेधाञ्च विन्दति ॥
 कृत्वापि पापकर्माणि यो दद्यादन्नमर्धिने ।
 ब्राह्मणाय विशेषेण न स पापेन लिप्यते ॥
 भूमिर्गाव स्तथा दाराः प्रसङ्गं क्रियते यदा ।
 नचावेदयते यस्तु तमाहुर्ब्रह्मघातकम् ॥
 निवेदितस्तु राजा वै ब्राह्मणैर्मन्यु पीडितैः ।
 तं न तारयते यस्तु तमाहुर्ब्रह्मघातकम् ॥
 उपस्थिते विवाहे च यज्ञे दाने च वासव ! ।
 मोघाच्चलति विघ्नं यः स मृतो जायते क्रिमिः ॥
 धनं फलति दानेन जीवितं जीवरक्षणात् ।
 रूपमैश्वर्यमारोग्यं महिंसाफलमश्नुते ॥
 फलमूलाग्रणात् पूज्यं स्वर्गं स्वस्येन लभ्यते ।
 प्रायोपवेशनाद्राज्यं सर्वत्र सुखमश्नुते ॥
 गवाद्यशक्रदीक्षायाः स्वर्गगाभी तृणाग्रज ! ।
 क्षिय स्त्रिषवणस्त्रायौ वायुं पीत्वा क्रतुं लभेत् ॥
 नित्यस्त्रायो भवेदर्कः सन्ध्ये द्वे च जघन् द्विजः ।
 न तस्माधयते राजत्रं नाकपृष्ट मनाश्चक्रे ॥
 अग्निप्रवेष्टे नियतं ब्रह्मलोके महीयते ।
 रत्नानां प्रतिसंहारे पशुन् पुलाञ्च विन्दति ॥
 नाके चिरं स वसते उप्रवासी च यो भवेत् ।
 सततं चैकशायी यः स लभेद्दीप्सिताङ्गतिम् ॥

वीरासनं वीरशय्यां वीरस्थानमुपाश्रितः ।
 अक्षय्यास्तस्य लोकाः सुप्रः सर्वकामगमास्तथा ॥
 उपवासश्च दीक्षाश्च अभिषेकश्च वासव ॥
 कृत्वा द्वादशवर्षाणि वीरस्थानाद्विशिष्यते ॥
 अधीत्य सर्ववेदान् वै सद्यो दुःखात् प्रमुच्यते ।
 पावनं चरते धर्मं स्वर्गे लोके महीयते ॥
 बृहस्पतिमतं पुण्यं ये पठन्ति द्विजातयः ।
 चत्वारि तेषां वर्धन्ते आयुर्विद्या यशो बलम् ॥
 ॥ इति बृहस्पतिप्रणीतं धर्मशास्त्रं सम्पूर्णम् ॥
